MATICE LIDU

1867

Obraz
světa slovanského
s hlediště politicko-národního.

Sepsal prof. **Fr. B. K.**

Svazek první:

Sousedé Slovanův.

Matice lidu číslo 1.

Druhé nezměněné vydání.

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1868.

891.86
1427
1867

Tiskem kněhtiskárny dra Edvarda Grégra.

Předmluva.

Neustálenost politických poměrův zejmena v Rakousku jest hlavní příčinou, že toto dílo podává se laskavému čtenářstvu pouze z polovice.

Statistická dáta vybrána jsou schvalně v tom způsobě, že raději vzal se za základ menší počet Slovanův a větší jejich sousedův, aby politické úvahy se staly tím jistějšími. To dotýká se zde proto, aby se předešlo všem křivým o těch věcech úsudkům.

Fr. B. K.

K svazku druhému, který bude mluviti o Slovanech samých, a který vyjde na rok příští, bude přiložena **„Národopisná mapa Slovanstva.“** Tato mapa, rozměru velikého, velmi správná a důkladná práce p. prof. Jos. Erbena, již jest hotova a pracuje se na vydání jejím velmi skvělém, barvotiskem.

Vydavatelstvo.

Předmluva.

Nejstarší pohlednice, pomocný zdroj v Rakousku jest hlavní příčinou, že toto dílo podává se taskovému čtenářstvu pouze s polovice.

Staří-tiskí dáta vybírám jsou schválně v tom spisobu, že nebyl vzal se za základ menší počet Slovanův a větší jejich sousedův, aby politické úvahy se staly tím jistejšími. To dotýká se proto, aby se předešlo vedle kritiky o těch všech osudkům.

Fr. B. K.

Kvůli druhému, který bude mluvit o Slovanech samých, a který vyjde na rok příští, je to přiložena „**Národopisná mapa Slovanstva**“. Tato mapa rozmnoží velikého velmi spolivím a důkladní práce p. prof. Jos. Kubína, již jest pracovaná a potom se na velmi bílím velmi skvělém, barvotiskem.

Vydavatelstvo.

Sousedé Slovanův.

Sousedé Slovanův.

§. 1. *Hlavní národové evropští a sídla jejich.*

Hlavní národové evropští jsou: Romani, Germani a Slované, jejichžto jazykové mezi sebou jsou příbuzni. Romanské plémě rozhostilo se na západu a na jihu našeho dílu světa — celkem totiž v požehnaných krajinách, které kdysi patřily k světovému panství císařův římských; germanské plémě zaujalo sever i střed Evropy majíc za své sousedy národy slovanské, jejichžto hlavní sídlo nalezá se ve východní části našeho dílu světa.

Obyvatelstva romanského počítá se úhrnem na 93,000.000 duší, germanského (v Evropě) 77,500.000, slovanského 80,862.000.

§. 2. *Slované.*

Tak mohutný a veliký národ, jako jest národ slovanský, nemohl zůstat nerozdroben na více větví, zvláště když jednotlivé části jeho z původní vlasti (nynější Rusi) vzdálily se a přestěhovaly se do jiných zemí. Tak se stalo, že během času Slované rozvětvili se na několik národův lišících se od sebe nejen historickým vývojem zvláštním, nýbrž i jazykem. Rozdíly ovšem mezi jednotlivými národy slovanskými a mezi jejich jazyky zvláště nejsou tak veliké, jako na př. u Romanův a Germanův.

Slované dělí se vůbec na tři veliké skupeniny: na západní, východní a jižní.

Západní Slované jsou: 1. Poláci v Rusku, Rakousku a Prusku, kteříždto státové rozdělili se ku konci předešlého století o bývalé království polské. Polákův počítá se na 9 milionův.

2. Čechoslované v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku v Uhrách; jest jich 7,167.000 duší.

3. Lužičané neb lužičtí Srbové v království saském a pruském; 142.000.

V nynějším Německu žili do XIV. století tolikéž polabští Slované, nejbližší pokrevenci Polákův, od ústí řeky Sály až k baltickému moři, v zemích nyní pruských a v Meklenburku. Vyhynulit úplně následkem německého násilí.

K východním Slovanům patří Rusové. Bydlí kromě Ruska v Haliči, v severních Uhrách, a dělí se na Velkorusy v části severovýchodní, na Malorusy v části jižní a Bělorusy v části západní státu ruského. Velkorusův počítá se na 35,314.000, Malorusův 13,144.000 a Bělorusův 2,726.000; celkem tedy 51,184.000.

K jižním Slovanům náležejí 1. Bulhaři, 2. Srbové a Chorvaté a 3. Slovenci.

Bulhaři bydlí větší částkou svou v Turecku, totiž v Bulharsku, v Thrákii a Makedonii, z části též v Rumunsku a Bessarabii ruské. Počítá se jich 5—6 milionův.

Slovenci žijí v Korutanech, v Štyrsku, v Krajině, v Istrii, v Gorici, ve videnském kraji benátském a v jihozápadních Uhrách; jest jich 1,274.000.

Chorvaté i Srbové obývají trojjedno království (Chorvatsko, Slavonii a Dalmatsko), část Istrie, Černou Horu, Hercegovinu, Bosnu, Staré Srbsko (turecké), knížectví Srbské, Vojenskou hranici a

část jihovýchodních Uher, která se zve Banátem i Srbskou Vojvodinou. Chorvaté i Srbové činí nyní již jen jednu národnost dělíce se celkem tím, že Chorvaté písma latinského a církve katolické se drží, kdežto Srbové užívají abecedy cyrillské a jsou víry pravoslavné. Pospolu jest jich 6,095.000.

K národní jednotě my Slované jsme nepřišli, čímž, jak zdá se nám, hlavně jsou vinni Maďaři, Pečenegové, Plavci (Kumani) a Mongolové; kteřížto vetřevše se do slovanského světa rozpoltili jej i učinili spojení mezi jeho severními a jižními větvemi naprosto nemožným. Poněvadž následkem toho život jednotlivých plemen slovanských rozvíjel se ve zvláštních způsobech, vypěstovalo se tolikéž více spisovných jazykův, z nichž ruský, polský, český i srbsko-chorvatský mají nejbohatší literatury. Písemnictví lužických Srbův, Slovenců, halicko-ruských Malorusův, Bulharův a nedávno i Slováků menší jsou váhy i slouží hlavně místním potřebám.

V politickém ohledě Slované jsou méně šťastni nežli Romani i Germani. Mají ovšem dva samostatné státy: jednoho obra-velikána a jednoho trpaslíka, říši ruskou a malý státeček černohorský, avšak veliký díl jich podroben jest národům sousedním a cizím, kteří své panství provozují podnes s nekřesťanskou bezohledností. Část zajisté Slovanův obývá v pruském (nepatrná hrstka v Sasku), část v rakouském a tureckém státu. Ze Slovanův tureckých jsou Srbové v knížectví srbském ve vnitřních záležitostech zcela neodvislí uznávajíce nad sebou pouze vrchní vlády tureckého sultana; dávají mu jistý poplatek roční. Vládne jim zvláštní domácí kníže.

§. 3. *Národové romanští.*

K mohutnému, bujnému a na mnoze vysoce vzdělanému plemenu romanskému náleží: 1. Portugalci a Španělové na požehnaném poloostrově pyrenejském, 2. Francouzové, 3. Italiáni, 4. Rumuni čili Valachové a 5. Řekové.

Počet Portugalcův a Španělův páčí se na 19,000.000; Francouzův na 38,500.000; Italiánův na 25,200.000; Rumunův na 8,000.000 a konečně Řekův na 3,301.000 duší.

Nejmohutnějším národem romanským jsou bez odporu Francouzové, kteří již po drahně století nejen romanským souplemeníkům vévodí, nýbrž i jinak na rozřešení nejdůležitějších otázek evropských téměř nejrozhodnější mají vliv. Proto také jazyk francouzský stal se jazykem světovým, užívá se ho hlavně v mezinárodním obcování co jazyka diplomatického.

Francouzský národ získal si nesmrtelných zásluh při veškeré Evropě vůbec a při ostatních národech romanských zvláště. V prvním ohledě Francouzové stojí v čele evropského pokroku, neboť téměř veškery převraty v společenském národním i politickém světě, jichž Evropa za našich časův k svému nesmírnému užitku byla se dodělala, vypěstovány jsou ve Francii.

Francouzům přísluší mezi jiným také veliká zásluha, že právě za našich časův Evropa začíná pořádat se politicky zcela jinak nežli bývalo jindy; béřeť se totiž hlavní zřetel v politickém světě k národnostem a méně k prospěchům jednotlivých rodin panovnických. Směr tento posloužil již kmenům romanským i německým; nadějeme se, že prodlením času vzejde odtud i nám Slovanům konečný prospěch a užitek.

Francouzům mají Italiáni děkovati své politické sjednocení a vedle nich i Rumuni.

Národ italiánský zajisté stal se během času hříčkou sousedův svých, kteří dílem byli sobě podmanili části Italie, dílem Italiánům vnutili cizé panovnické rodiny, takže jeden a týž národ v politickém ohledě byl rozdroben. Jeden kus Italie: Lombardsko a Benátsko, osvojilo si Rakousko; v ostatní zemi panoval král sardínský vedle vévody parmského, modenského, velkého vévody toskánského, krále neapolského a vedle papeže, který také měl svou državu (stát). Národ italianský bolestně cítil tuto svou politickou rozervanost i po všechny časy domáhal se národní i politické jednoty nešetře žádných obětí ani na penězích ani na krvi; avšak marné byly jeho pokusy. Až nynější císař francouzský Napoleon III. ujal se Italiánův maje v té věci patrný úmysl, aby národové romanští pod vůdcovstvím Francouzska k sobě blíže přilnuli a vzájemně prospěchy své hájili i bránili. Proto roku 1859 vypověděl Rakousku válku i odňal mu Lombardsko, načež v nejblíže příštích letech celá Italie, až na nepatrnou částku, která zůstala papeži co panovníkovi světskému, sjednotila se pod žezlem bývalého krále sardínského, jenž nyní zve se králem italiánským.

Těmitéž úmysly veden vymohl Napoleon III., že směli a mohli sjednotit se v knížectvích podunajských Rumunové, kteří stojíce pod dvěma hospodáry, v Multansku a ve Valašsku, tolikéž dlouho a marně pracovali k svému sjednocení. Působením nynějšího císaře francouzského spojena jsou obě knížectví v jeden stát — Rumunie — který od r. 1859 společného má knížete, stojícího ovšem ještě pod svrchovaností porty turecké; ale ta svrchovanost je velmi slaba i pomine zajisté již v čase nejblíže příštím.

§. 4. *Romani co sousedé Slovanův.*

Abychom si nakreslili co možná nejpravdivější obraz slovanského světa s hlediště politického, jest nám především zřetel míti k těm národům evropským, které se Slovany sousedíce dílem nad nimi panují a dílem jinak veliký mají vliv na jejich nynější stav.

Počátek budiž učiněn s národy romanskými. Sousedíť pak se Slovany romanští národové: 1. Italiáni, 2. Rumuni či Valaši a 3. Řekové.

a) Italiáni.

V rakouském mocnářství jich bydlí v celku 513.800 duší. Stýkají se pak se Slovany v městech i na pobřeží *a)* Gorice, Trsta i Istrie, tolikéž *b)* v městech (dalmatinských).

V Gorici, Trstě i v Istrii žije jich mezi 521.000 obyvateli asi 162.100 duší; v Dalmacii páčí se jich na 45.000 (veškerého obyvatelstva 404.000). Míchají se s větvemi kmene slovenského i chorvatského na ten spůsob, že se stýkají v Gorici, Trstě i v Istrii i se Slovenci a Chorvaty, v Dalmacii pak výhradně s Chorvaty jsouce tu i tam přes svou rozhodnou menšinu (hlavně v Dalmacii) národem panujícím, když italianský jazyk nejen ve školách i v úřadech skoro výhradnou má platnost, nýbrž i jinak ve veřejném a soukromém životě přes míru se ozývá.

Italianské obyvatelstvo na východním pobřeží moře jaderského jest tak staré, jako jsou romanští národové vůbec. Nemá se tomu ovšem tak rozuměti, jako by snad nynější Italiáni na pobřeží řeckém mohli vyvoditi svůj rod od někdejších Římanův, ale to jest předce dokázanou pravdou, že obyvatelstvo blahoplodné Italie od nepamětných

časův usazovalo se na březích isterských, chorvatských a dalmatinských, ba že Italie vždycky přihlížela k tomu, aby do svých rukou dostala východní pomoří jaderské.

Sluší na zřeteli míti, že Italie na té straně, která leží naproti Istrii, Chorvatsku i Dalmacii, nemá žádného dobrého přístavu, kdežto naopak východní břehy moře jaderského oplývají hojností překrásných, hlubokých i bezpečných přístavův, takže Italie v obchodním i vojenském ohledě ani nemůže obejíti se bez slovanského přímoří nyní rakouského. To byla hlavní příčina již ve starém věku a neméně i ve středním a novém, že Italie domáhala se východního pobřeží jaderského. Moc zajisté republiky benátské nikdy nebyla by se pozdvihla na stupeň tak vysoký, ba nebyla by ani tak dlouho na něm se udržela, kdyby Benátčané záhy nebyli si podmanili pobřeží istrianské a chorvatsko-dalmatinské.

V tom tedy ohledě jižním Slovanům, Slovencům i Chorvatům, v řečených zemích živel italiánský jest velmi nebezpečný.

Přece sluší vyznati, že Slované nemají tak černých upomínek proti Italiánům jako proti jiným sousedům. Italiáni zajisté slovanskému obyvatelstvu nikdy nevyřezávali jazyky, nikdy sveřepým způsobem nevyháněli je z obcí, nikdy je pro jazyk i národnost neoslepovali, ba může se říci, že ani jinak dosti škodlivé panství benátské nezasadilo slovanskému živlu v těch stranách tolik zhoubných ran, jako slepý rozum vídenských státníkův od toho času, co ty země dostaly se Rakousku v trvalý podíl (1797 a 1813).

Nyní, kde Italie až na skrovné zbytky se sjednotila, vymáhá toho nejen prospěch Rakouska nýbrž i potřeba jižního Slovanstva, aby východní

pobřeží jaderské proti příští výbojné politice italianské bylo co nejvydatněji ochráněno.

Italie již nyní usiluje o to, aby na řečeném pomoří věci k její prospěchu se zařídily. Proto se podporuje všemi prostředky z Italie živel tamější, zejmena v Rěce a na Dalmacii. Italii běží o to, aby veškeré přímoří aneb aspoň hlavní jeho částky zachovaly svůj nalíčený italiánský ráz: za touže příčinou odporuje hrstka Italiánův v městech dalmatských přirozenému i spravedlivému spojení s Chorvatskem vědouc předobře, že by tím spůsobem východní pobřeží jaderské přišlo o svůj nastrojený italianský ráz a tudíž Italie o svou příští kořist.

V tom ohledě prospěchy státu rakouského stýkají se s prospěchy jižních Slovanův, jen že bohužel ve Vídni nechtějí pro samé stromy viděti les.

Musíť býti hlavní péčí jižních Slovanův, aby skutečné chyby předešlých století v tom ohledě byly napraveny. Staří Chorvaté a Srbové málo všímali si východního pobřeží jaderského, neboť vše, cožkoliv jsou v té věci v různých dobách podnikli, bylo matné, nesouvislé, nebylo provedeno se železnou, trvalou i dobře pochopenou důsledností a nemělo proto nižádných žádoucích následkův. Budoucnost jižního Slovanstva jenom tenkráte bude zabezpečena, zvítězí-li nad italianským živlem národnost slovanská na východních březích jaderského moře.

Není ovšem žádné pochybnosti, že na příští osud slovanského i italianského obyvatelstva na východním moři jaderském příští osud Rakouska i rozřešení východní otázky největší bude mít vliv. Rakousko samo sotva by dovedlo obhájiti své jaderské břehy naproti výbojnosti italianské. S druhé pak strany není lze ubrániti se předtuše, že Ita-

liáni budou někdy mocně působit k novému zřízení turecké říše, v kterémžto ohledu bude muset Rusko míti je za přátele; že Italiáni za darmo ničehož neučiní ku prospěchu křesťanského obyvatelstva v nynějším Turecku, leží na bíledni. S hlediště slovanského bylo by přáti, aby Italie obrátila zraky své k protější Albánii.

b) Rumuni.

Národ tento v mnohém ohledu jest velmi znamenitý. Podivu hodno jest, že při svém poměrně skrovném počtu (k 8 mil. všeho všudy) ve všech bouřích časových v řídké přesnosti se zachoval, ačkoliv je odloučen ode všech ostatních jazykův romanských, ačkoliv bydlí v krajinách polohou svou nejnebezpečnějších a všem takořka pohromám se strany výbojných cizojazyčných sousedův v šanc daných, i ačkoliv nevyniká do dnešního dne ani tělesnou silou, ani bojovností ba ani mravností a vzděláním obecným.

Hlavní jeho sídlo nalezá se v podunajských knížectvích, kde jest pánem své vlasti. V Sedmihradsku jest ve velké většině (1,104.322), východní částka Uher (1,171.676), jižní polovice Bukoviny (175.679) a i část Hranice (140.826) obydlena jsou jím. Odtud se vidí, že hraničí z veliké části na slovanský svět a že má podobné položení jako Maďaři; osazen jsa uprostřed kmene slovanského, jejž rozestavuje klínovitě od sebe. Jedině na západní straně dotýká se Maďarův, kteří kromě toho v Sedmihradsku vedle malého počtu Sasíkův na spůsob ostrovův v jeho středu se usadili. V Rakousku počítá se Rumunův 2,642.293, z nichž na země neuherské připadá 178.579 duší.

Tuhost tohoto národa je velmi vzácná a může i jiným národům sloužiti za vzorný příklad. Šetří

věrně svých obyčejův a jazyka svého, opírají se statně Maďarům, kteří jim v národním ohledě nemohou žádné platné škody učiniti, ačkoliv jich až do našich časův chovali v otrockém stavě. Na Slovany Rumuni nemohou si ovšem nikterak naříkati, ba zavázáni jsou jim, zejmena Rusům, k trvalým díkům, ještě právě Rusové společně s Francií vymohli jim v Turecku onoho státního postavení, na jehož základě zříditi se mohli co stát poloneodvislý.

Rumuni jsou v národním ohledě nad míru houževnati a kromě toho slynou neobyčejnou plodností. Jejich počet rozmnožuje se vůčihledě, ba stalo se pořekadlem, že jediná Rumunka — obyčejně velmi vnadná a v rodinném životě ku podivu něžná — dovede porumunštit celou maďarskou a hlavně slovanskou vesnici. Rumuni neučí se vůbec jazykům sousedův svých, za to se však musejí učit sousedé rumunštině. Kéž bychom i my Slované těšili se z tak důležité vlastnosti národní!

Odtud rumunskému národu nemůže dělati se žádná výčitka; ba zasluhuje spíše chvály a následování.

Zajímavý jest úkaz, kterak srbská národnost zejmena v Banátě tratí se ustupujíc sousední rumunské. Neméně jest pozoru hodna i ta okolnost, kterak rumunský živel znenáhla přechází na pravý břeh Dunaje. I na bulharském pravém břehu Dunaje pozoruje se něco podobného.

V celku může se říci, že jedině na západní straně v Uhrách Rumuni pro svou plodnost a houževnatost slovanskému živlu jsou nebezpečni; na severu tlačí na ně ruská ne méně mohutná národnost, kdežto jich od Srbův i Bulharův na jižní hranici dělí majestátný Dunaj.

Rozeznávati musíme Rumuny rakouské a tu-

recké (ruští: 730.000 duší nemají žádné váhy). V Rakousku obývají hlavně země uherské, kdež jsou mocným faktorem národním i politickým. Majíce se Slovany uherskými stejné postavení považují se od panujících Maďarův za vzácný materiál k zbudování velikého Magyarországu, pročež jsou utiskováni a všelijak trýzněni i pronásledováni. Jejich převaha v Sedmihradsku (1,104.322 mezi 1,927.173 obyvateli) nedala Maďarům tak dlouho spáti, dokud si nevymyslili a neprovedli úplné spojení řečené země s Uherskem, čímž ji zbavili vší samostatnosti, a odňali Rumunům všelikou možnost vymknouti se z jejich poručenství. Nicméně jest národní uvědomění Rumunův již tak veliké a jejich nenávist Maďarův tak hluboká, že nemají co báti se maďarizace. Jsouť tedy rakouští Rumunové přirození spojenci uherských Slovanův v společném zápase s panujícím živlem maďarským. Oni jediní ze všech národův neněmeckých a nemaďarských nejvíce přilnuli k našemu programu federalistickému.

Maďaři jsou si úplně vědomi nebezpečenství, které hrozí jejich nadvládě v krajinách rumunských. Rumuni mají zajisté mocnou podporu i ve své víře pravoslavné, s Rusy, Bulhary, Srby i Řeky společné i kromě toho v sousedních romanských knížectvích nedávno (1859) v jedno spojených pod významným jmenem Romanie. Cítíce velmi dobře svou podřízenost naproti národnosti rumunské, Maďaři zanevřeli zrovna tak na Rumuny jako na uherské Slovany. Rumuni počínají si velmi statně bojujíce na peštském sněmě neohroženě za stejná s Maďary práva. Maďaři ovšem nechtějí dopustiti, aby se Rumuni cítili býti Romany, poněvadž jde jim o to, aby se stali Maďary.

Rumuni turečtí mají svůj polosamostatný stát Romanii, sestávající z někdejších knížectví podu-

najských, Multanska i Valašska. O samostatnost obou těchto nyní spojených knížectví má Rusko vedle Francie veliké zásluhy. Nynějšího času dostal se tam k vládě princ hohenzollernský Karel, příbuzný krále pruského; stalo se to následkem úzkého spolku Ruska s Pruskem.

Podunajská knížectví hrála doposud ve východní otázce úlohu skoro výhradně passivní jsouce nejvíce pouhým jevištěm krvavých válek mezi Ruskem i Tureckem. Byl by to veliký pokrok, kdyby nynější Romanie činně mohla podporovati ruskou politiku východní směřující k osvobození tureckého křesťanstva. Tolikéž by bylo věcí velmi důležitou, kdyby se vnitřní stav Romanie v tom spůsobě zvelebil, aby v případě nutném tatáž vydatně mohla podporovat své rodáky v uherských zemích proti výstřednostem maďarským. Stane-li se tak již v nejblíže příštím čase aneb zůstane-li romanský národ v Turecku i na dále malátným a nečinným, tvrditi není lze, ani popírati.

c) Řekové.

Počet Řekův udává se obyčejně na 3,301.000 duší, z nichž bydlí v království řeckém asi 1,250.000 duší, v evropském Turecku 990.000 a v asijském 1 mil., v Rusku 60.000, v Rakousku 650. Náboženstvím náležejí skoro vesměs k církvi pravoslavné; něco přiznává se jich k mohamedanství a k jiným věrám.

Řekové zajímají nás pouze co jižní sousedé Bulharův. Celkem můžeť se o Řecích totéž říci, co pravíme o sobě: kde zajisté Řek v starodávnosti stanul, tam stojí z největší části podnes. Národ řecký má postavení pro budoucnost velmi prospěšné a v politickém ohledě nad míru vzácné, takže by při možném úpadku tureckého panství

velmi snadno mohl obnoviti v jisté míře svůj někdejší vliv a působení své.

Pamatovati musíme na následující věci.

V samém Cařihradě pokládá se obyvatelstvo obyčejně s polovice za turecké a ze čtvrté části za řecké. Jeho hlavním středištěm je zde čtvrť Fanar obydlená bohatou i nad míru obratnou řeckou aristokracií (fanarioty).

V provincii turecké, která zvala se kdysi Thrakie a v které leží utěšený rozkošný Cařihrad, rozkládají se Řekové od Drinopole až k samému tomuto Cařihradu a severně až k staroslavnému městu Varně.

Řecký národ jest ze všech národův na východě nejvzdělanější avšak i nejzkaženější. Dobré jeho vlastnosti byly již na hoře vytknuty; bohužel znamenati jest v řecké povaze více špatných nežli dobrých stránek. Mýlil by se velice, kdo by měl za to, že tím vinna dlouhá poroba turecká; zkaženi byli zajisté Řekové již před tím. K špatným pak vlastnostem jejich náleží: ješitnost, chlubivost, neoprávněná k cizincům nedůvěra, náklonnost ke lži, nespolehlivost, nesmírná ziskuchtivost, úkladnictví, pletichářství a podvod; dále sladká touha po zahálce. Světoznámá jest tolikéž jejich nemravnost.

Řekové byli v jistém ohledě jižním Slovanům totéž, co jsou byli Němci severozápadním. Od Řekův obdržel větší díl Slovanův (Rusové, Srbové, Bulhaři) své náboženství a s ním i vzdělanost východní. Podobně i k nám Čechoslovanům dostala se víra křesťanská z Řecka, jen že se neodloučila od církevní jednoty s Římem.

S druhé strany Řekové vykořenili slovanskou národnost v mnohých částech nynějšího balkánského poloostrova na stejný způsob, jak jsou byli totéž

učinili Němci v Zálabí. Bylyť totiž časy, kde se ozýval slovanský jazyk v největší části nynějšího království řeckého na pevnině.

Sousedství s Řeky nepřineslo Slovanům ani v politickém ani v mravním ohledě velikého užitku, ba bylo příčinou, že politická shnilost i mravní nákaza z Cařihradu dostala se do krajin jihoslovanských. Vnitřní úpadek jižního Slovanstva zavinila řecká zkažená kultura již před příchodem Turkův; v době tureckého panství spojili se Řekové s Osmany k dokonalému i hmotnému i duševnímu zničení tureckých Slovanův.

K tomuto cíli pracují Řekové v turecké říši ještě podnes.

Poměrně nejvíce utrpěli Bulhaři od Řekův. Celá zajisté historie bulharská není nežli veliký řetěz krvavých půtek mezi nimi a Řeky. Tyto pak války podobají se v mnohém ohledě k válkám polabských Slovanův s Němci ve středním věku.

Lidé na západě mají na mnoze velmi křivé rozumy o Řecích. Přenášejíce historické upomínky ze starých Řekův na Řeky nynější, vidí v těchto samé hrdiny, umělce a mudrce.

Ba i v samém slovanském světě není jasných v té věci náhledův.

Slovanský svět zajisté může vším právem býti v přízni s Řeky v nynějším království a přáti jim všelikých úspěchův na ostrovích doposud tureckých, jakož i v nynější turecké provincii thessalské. Přáti však jim úspěchu i zdaru v někdejší Makedonii a Thrakii, ba snad i v samém Cařihradě, znamenalo by zrovna tolik, jako nepřáti Bulharům. V těchto zajisté krajinách a neméně i v samém vlastním Bulharsku není horších nepřátel Bulharův nad Řeky, nevyjímaje ani Turky.

Kdekoliv Řek dotýká se Bulhara (v Thrakii,

Makedonii a v Bulharsku), jest jeho nejhorším mučitelem, odíračem a trýznitelem, jako upír kazí mu tělo i duši. Pod pouhým panstvím tureckým Bulhaři nebyli by zajisté nikdy padli tak hluboce, kdyby nebyli k Turkům přidružili se Řekové, kteří je v každém ohledě překonali.

Národ bulharský představuje si úpadek své samostatnosti tak, že byl zrazen od řeckého patriarchy v rozhodném boji. I spustošení vlasti bulharské připisuje se patriarchovi řeckému, který prý sultánovi poradil: „aby do Bulharska poslal vojsko, posekal všechny kněze, pověsil biskupy, dítka mladounká poturčil, rozboural všecky chrámy a v mešity je obrátil.“

Do podrobna se to tak ovšem všechno nesběhlo, avšak národ bulharský má v podstatě přece jen pravdu, v tom totiž smyslu, že jeho duševním úpadkem především jsou vinni Řekové.

To se snadno vyrozumí z následujícího vypsání.

Mezi Bulhary mají se věci nynějšího dne takto:

Není většího rozdílu, nežli mezi tureckými imamy [kněžími) a bulharsko-řeckými biskupy; onino jsou chudí a sprostí, tito pak bohatí a pyšní. Sotva se podaří některému tureckému pašeti, aby vyrovnal se co do přepychu řecko-bulharskému biskupu; aby jej předstihl, toho nikterak nedovede. A ptáme-li se, odkud vysoké kněžstvo v Bulharsku béře své příjmy, není jiné odpovědi, nežli, že odírá ubohý bulharský lid.

V Cařihradě se nalezá řecká čtvrť, která se zve fanar. Odtud vycházejí do Bulhar biskupové na uprázdněné biskupské stolice. Ty stolice svatý patriarch cařihradský prodává; kdo dá víc, ten je dostává. Tu nehledí se na vyšší vzdělání, na

vyšší pobožnost anebo na jiné vlastnosti, které by měl míti církevní hodnostář, tu nerozhoduje zralejší věk anebo znamenité služby vykonané na vinici Páně. Kdo dá víc, jest biskupem.

Již r. 1573 muselo se za stolici patriarchy dát 6000 dukátů a nyní jest pětadvacetkráte dražší, při čemž však nesmí se zapomenout na to, že třeba skorem ještě jednou tolik na vedlejší věci, aby koupě se zdařila, jakož jest podplacení vysokých úřadníkův u vysoké porty. Vzdor tomu přihází se, že o to důstojenství hlásí se vždycky více kandidátův!

Tak vysoké peníze mohli a mohou sehnati ovšem jenom kněží z bohatých rodin řeckých cařihradských, které tudíž jaksi dědičné dosáhli právo na patriarchát. Jej považují za pramen k obohacení svému a svých příbuzných.

Když věci během času dospěly tak daleko, že Turci začali prodávati patriarchát, byl toho přirozený následek, že byli pak řeckým patriarchům zase v jiných ohledech na ruku a ku pomoci dle starého přísloví, že jedna ruka druhou myje.

Připomenouti sluší, že při vpádu Turkův do Evropy na balkánském poloostrově bylo čtvero neodvislých patriarchův: byl tu srbský v Peči, dva bulharští v Trnově a v Ochridě a řecký v Cařihradě, nejstarší ovšem a nejváženější ze všech, ale jen k menší části poloostrova hledící.

Pomocí Turkův a nejbídnějšími úklady a prostředky popuzováním, udáváním, násilím) řečtí patriarchové dovedli, že jsou zrušeny všechny tři patriarcháty slovanské a změněny v pouhá biskupství: pečský okolo r. 1766, ochridský r. 1767 a trnavský, načež (právomocnost patriarchy cařihradského opět rozšířila se po všechněch zemích Turecka evropského. Odtud záleželo veškeré vyšší

(a na mnoze i nižší) duchovenstvo výbradně z Řekův čili Fanariotův. Jak tito řečtí duchovní v zemích slovanských si počínali, vypíše se ihned málo níže.

První ránu Fanariotům zasadilo povstání Srbův na počátku nynějšího století. Srbové osvobodivše se ode jha tureckého vyhnali všechny Fanarioty ze země a zřídili si národní kněžstvo. Na Černou Horu nesměl vkročiti již ode dávna žádný řecký kněz pod trestem smrti; dnešního pak dne ještě bosenské, hercegovské i bulharské křesťanstvo sténá pod jařmem řeckého duchovenstva, nejvíce ovšem toto poslední, což lze vysvětliti z polohy země a i jiných poměrův.

Jakož patriarcha cařihradský kupuje si svou stolici, kupují si také ostatní biskupové svá důstojenství a podobně i nižší duchovenstvo své fary. Rozdíl je ten, že patriarcha kupuje od Turkův, biskupové od patriarchy a farářové od biskupův. Za biskupství platí se obyčejně 4000 dukátův, které pak na lidu křesťanském se vydírají.

Řecké kněžstvo v Bulharsku (a i v Bosně a Hercegovině) nestará se o duchovní a mravní vzdělání lidu, ani nebéře ho pod svou ochranu a záštitu, jakož povinno jest činiti, nýbrž dbá jedině o své obohacení, ba titéž řečtí kněží pracují zcela zjevně na „veliké idei hellenské“, t. j. na odnárodňování nenáviděných „barbarův“ (Slovanův), což má býti příprava k obnovení dávné byzantinské říše. Kde pak nemohou vytisknout slovanštinu z církví a ze škol, tam dbají alespoň o to, aby slovanský lid byl udržován v nevědomosti a v mravní i duševní zatemnělosti.

Podobně jako Jezuité v Čechách, řečtí duchovní v Bulharsku vyhledávali a vyhledávají podnes staré rukopisy slovanské, ničíce a spalujíce je. Ještě před 20 a několika lety vyznamenal se

v tom ohledě Neofyt, arcibiskup trnovský. V tomto staroslavném sídle bulharských patriarchův (od r. 1186) a v někdejším sídelním městě bulharských carův dal ten vzdělaný barbar řecký spálit veliké množství nenahraditelných a neocenitelných rukopisův slovanských, chovaných v kostelním archivě. Když vzdělanější Bulhaři stěžovali si na toto kanibalství u patriarchy cařihradského, vrchní pastýř ujal se svého přítele, a fácit byl, že žalobníci byli uvrženi do žaláře. V tom ohledě Řekové si pomáhají spůsobem i jinde dosti obvyklým. Bulhaři jsou prý panslávové a rebellanti proti vysoké portě!! Sebe ovšem vydávají za vzor loyalně smýšlejících lidí a Evropa myslí, že jsou to statní obrancové svaté křesťanské víry proti muhamedánskému neznabožství.

Obrázek tento nebyl by úplný, kdyby nebyla učiněna zmínka o tom, jaký vedou život ti řečtí kněží a jak se vzpouzejí proti všemu, co by mohlo vésti k vzdělání obecného lidu slovanského. Pozná se opět, že Řekové jsou horší samých Turkův.

Život kněžstva řeckého jest v úplném smyslu slova na nejvýše spustlý a nevázaný. Křesťanské obyvatelstvo slovanské neopomínalo nikdy vznášeti stesky k vysoké portě. Tato viděla se r. 1850 pohnutu, poslati patriarchovi zvláštní přípis, vytýkajíc neřády páchané od Fanariotův, a vyzývajíc jej, aby zvláštní synodou postaral se o jich odstranění: „poněvadž (prý) mnozí metropolité a biskupové páchají po krajích takové činy, kterých ani nejopovrženější lidé neopovážili by se páchati; a křesťanští národové hubeni těmito útisky, obrací se neustále s žalobami k vládě a ji prosí, aby jim poskytla pomoci a ochrany: proto žádá vláda..., aby přestaly na věky takové zločiny.“

V pařížském míru od r. 1856 nalezá se článek,

dle něhož by měl být patriarcha doživotně jmenován a biskupům by měly býti vyměřeny stálé platy, takže církevní desátky by se zrušily. Vysoká porta nařídila již r. 1857 řeckému duchovenstvu, aby byla svolána synoda duchovních i světských, na které tyto věci by se vyřídily; ale pravda svatá, že právě řecké duchovenstvo až po tu chvíli zdráhá se to učiniti.

Podobně staví se řecké duchovenstvo na odpor stavění škol mezi Bulhary a ostatními tureckými Slovany, ač vysoká porta čas od času mu to ukládá. Turci učinili v tom ohledu mnohem více pro sebe, nežli řecké duchovenstvo pro svůj lid. „K čemu by vám byly lepší školy?“ ptal se na příklad řecký biskup Bulharův v Niši, „či chcete, aby se z vašich dětí stali nevěřící kacíři? Lépe bude, když budeme sbírat peníze na stavbu kostelův!“

Netřeba snad ani dokládat, že světští Řekové, bydlící nejvíce za příčinou obchodu mezi Bulhary, nejsou ani za mák lepší od řeckého vyššího i nižšího duchovenstva.

Ze všeho tedy vysvítá, že Bulhaři považují sousedy Řeky za své nejhorší pijavice a trýznitele. Bylo by pro Bulhary veliké neštěstí, kdyby zase jednou měla obnovit se řecká říše s Cařihradem co hlavním městem, ba již bylo by pro ně velikou škodou, kdyby Řekové v Makedonii a Thrakii měli se jakžkoliv dodělati politické váhy dříve, nežli by tatáž byla Bulharům přisouzena.

§. 5. Germani.

Z germanských národův sousedí se Slovany pouze Němci a Švédové, tito hlavně v Čuchonsku a něco málo v Estonsku. Švédův počítá se v Rusku

100.000. Pomíjejíce jich tuto pro jejich velmi skrovný počet, promluvíme ihned o

Němcích.

Německý národ jest jakož právě řečeno mohutná ratolest kmene germanského, který se rozštěpuje ještě na větev anglosaskou a skandinavskou.

K větvi anglosaské počítají se Angličané, národ v Evropě ovšem úzkým okršlekem obmezený, ale za to v nesčíslných osadách ve všech dílech světa rozšířený.

K větvi skandinavské náležejí Dánové, Norové, Islanďané a Švédové.

Nás zajímají jenom praví Němci, kteří rozkládají se u prostřed Evropy mezi kmenem romanským a slovanským a zaujímají v řadě národův kulturních jedno z nejpřednějších míst.

Německý živel dosahuje na severu skoro všude moře baltického i německého (severního) a sice na dlouhé čáře od Labiavy ve východních Prusích až ke Gravelinkám v nejsevernějším cípu Francie (počítaje k Němcům i Holanďany a Flámy). Čára ta protržena jest pouze na krátko na pobřeží západně od Gdaňska v západních Prusích a v Pomoří živlem slovanským (polským), který však rychle vymírá a za nějaký čas bezpochyby úplně ustoupí živlu německému. Na západě stýkají se Němci s Francouzy, na jihu s Italiány, kdežto na východě hraničí v našem státě rakouském se Slovany a Maďary, mimo Rakousko s Poláky a Litvany.

Do nejnovějších časův (1866) byl tak zvaný německý bund, to jest spolek četných států nezávislých ve střední Evropě. Tento spolek rozpadl

se následkem války Rakouska s Pruskem. Nynějšího času Německo jest politicky takto sřízeno.

Jest severní německý spolek severně od řeky Mohanu; jádrem jeho jest Prusko. K tomuto severnímu spolku německému patří mimo Prusko:

1. Sasko, 2. Durinské země a sice: *a*) Sasko-Výmar, *b*) Sasko-Meiningen, *c*) Sasko-Altenburk, *d*) Sasko-Koburk-Gotha, *e*) Schwarzburg-Sondershausen, *f*) Schwarzburg-Rudolstadt, *g*) Reuss-Greiz, *h*) Reuss-Schleiz; 3. Anhaltsko; 4. Brunšvicko; 5. Waldek; 6. a 7. Lippe-Detmold a L.-Schaumburg; 8. Oldenburg; 9. a 10. Meklenburk-Schwerin a M.-Strelitz; 11., 12 a 13. svobodná města: Bremy, Hamburk a Lubek; 14. jedna část velkovévodství hessenského (Oberhessen).

Panovníci všech těchto států a státečků nejsou vlastně leda místodržiteli pruskými, neboť vojenská moc v celém severním spolku nalézá se výhradně v rukou pruských. Obyvatelstva bude v území severního spolku celkem asi 29 milionův, z nichž asi 24 mil. žije ve vlastním Prusku.

V celém tomto prostranství jest výhradně národnost německá (germanská) vyjma 50.000 lužických Srbův v Sasku a 2,500.000 Neněmcův v Prusku, hlavně Polákův a Litvanův.

Vedle německého spolku severního, jsou v Německu jižním ještě státy, které již nyní různým způsobem hledí se úže spojit se severním Německem. Jsouť to: *a*) Bavorsko, *b*) Würtembersko, *c*) Badensko, *d*) hessenské velkovévodství a konečně *e*) malé knížectví lichtensteinské se 7000 obyvateli.

V tomto jižním Německu bude asi 8 milionů obyvatelův výhradně německých.

Dle tohoto přehledu žije na prostranství od Rýna až po Odru a Vislu, od hranic švýcarských a rakouských až k moři severnímu a baltickému,

kteréžto prostranství nazýváme vlastním Německem, asi 37 milionův lidí, z nichž nejméně 34 miliony jsou národnosti německé a něco přes půl třetího milionu národnosti slovanské.

Němci mimo vlastní Německo.

K Němcům musíme počítat také Holland'any, byť užívali svého vlastního spisovního jazyka, který není nic jiného, nežli spůsoba dolnoněmčiny. Totéž platí o Flámech v Belgii. Zde ovšem živel romanský-valónský (2,700.000 Flámův, 2 mil. Valónův) tiskne národnost německou (flámskou) dále na východ; francouzský jazyk a literatura panuje v svobodné Belgii, jakkoli tamní Flámové úplnou mají volnost ve vzdělávání domácího jazyka.

Ve Francouzsku nejnovější zprávy vykazují 200.000 Flámův v nejsevernějším cípu Francie (departement Pas de Calais au Nord) a 1,100.000 Němcův v nejsevernějším úzkém pruhu starých Lotrink (nynější departement Moselle) a ve větší části starého Elsasu.

Ve Švýcarsku bylo r. 1861 asi 1,800.000 Němcův mezi 2,510.494 obyvateli (národnosti německé, francouzské a italianské). Ve Švýcarsku všechny národnosti požívají úplné rovnoprávnosti, kdežto v centralizující Francii jazyk německý značně ustupuje před vládnoucím francouzským.

V císařství rakouském r. 1857 počítalo se Němcův 7,889.925, tedy skoro $^1/_5$ celého obyvatelstva. Čistě německé země jsou horní Rakousy a Salcburk; avšak Němci jsou mimo Dalmacii ve všech zemích Rakouska rozšířeni, tu velikou většinu majíce nad ostatními národy, jako v Dolních Rakousích, v Tyrolsku, v Štyrsku a Korutanech, tu menšinu. Jest ovšem též v Rakousku velmi

mnoho různých osad německých, zejmena ve východní polovici říše, jako v Uhrách a v Sedmihradsku, v kteréžto poslední zemi obývají co zvláštní národ saský již od 12. století. Však jazyk německý dosáhl v Rakousku veliké důležitosti, jsa jazykem vládním a spojuje vespolek různoplemenné národy; kromě toho jest němčina domácím jazykem četného plemene židovského (1,049.000) po celé říši.

V Rusích počítá se 717.000 Němcův, kteří jsou v říši té dílem co výbojný národ již od několika století (v pobaltických zemích v Livonech 60.000, Kuronech 40.000 a Estonech 18.000 již od XIII. století), dílem teprvé co povolaní osadníci v mnohých guberniích hlavně jižních a v království polském. I židé rusko-polští užívají němčiny co svého domácího jazyka.

V ostatních zemích evropských jest jen nepatrný počet usedlých Němcův: Němci pak v mimoevropských zemích jsou nejčetněji v Americe (asi 2 miliony.)

Všech Němcův, počítaje k nim též Hollandany a Flámy, jest asi 54 mil. Zaujímají tudíž mezi kulturními národy číslem místo třetí, ješto počítá se Angličanův 76—80 mil., Rusův 56 mil. a Francouzův 42 mil. (v Evropě 38,500.000).

Němci mají před jinými evropskými národy výhodu, že se usadili v samém srdci Evropy, kdežto přebývají sami, nejsouce roztrháni v národním ohledě jako Slované. Jenom na východní straně zůstalo něco slovanského obyvatelstva: v Lužici saské a v prusko-polských zemích. Na ten spůsob vlastní Německo s nepatrnými výminkami jest územím čistě německým.

Nemenší výhodou pro vlastní Německo jest, že obyvatelstvo německé v souvislé nepřetržitosti se rozkládá i do sousedních zemí a států: na severozápadě do Nizozemska, na západě do Francie, na jihu do Švýcar, na východě do Rakouska; ba i do Ruska německý kmen zabíhá podél celého baltického moře od nejvýchodnějšího kouta Pruska až skorem po sám Petrohrad. Okolnost tato má své dobré i politické i národní stránky: v politickém ohledě zajisté lze Německu vlastnímu v rozhodných věcech spoléhati se na přízeň Nizozemska, Švýcarska a na mnoze i Rakouska, v jehožto západní polovici německý živel často rozhoduje. V samém Rusku, poněvadž se nalézá sídelní město Petrohrad v nejbližším sousedství přistěhovalých Němcův, německé prospěchy mají na dvoře velmi četné a mocné zastance a šiřitele. V národním ohledě netřeba německému národu ve vlastním Německu obávat se nižádného zkrácení své národnosti vlivem sousedních živlův, ještoby titéž museli nejdříve setřít ony výstřelky Němectva, které vůkol vlastního Německa rozkládají se v těchže sousedních státech.

Německý živel mimo vlastní Německo v Nizozemích, ve Francii, ve Švýcařích a v Rakousku podobá se k přirozeným hradbám, chránícím Němcův v pravé jich vlasti.

Obrátíme-li věc, přesvědčíme se, že právě tato okolnost zavádí Němce k šíření svého vlivu na všechny strany. Historické upomínky a národní zájmy pudí je k výbojům, neméně i poloha jejich území.

Se svou vlastí mohou být Němci na nejvýš spokojeni. Na severu jim otvírá severní a baltické moře cestu přes moře do blízkých a vzdálených zemí. Na té straně kyne jim i vzácná výhoda, že

jsou také Angličané, Dánové, Norové, Švédové jejich nejbližší příbuzní a pokrevenci, kteří s nimi k jednomu národnímu kmenu (germnaskému) náležejí. Totéž platí o Hollanďanech a polovici obyvatelstva belgického. Krásné i splavné řeky četné spojují vnitřek Německa s řečenými moři usnadňujíce obchod a povzbuzujíce průmysl. Rýn, Wesera i Labe vtékají do severního, Odra i Visla do moře baltického. Na jihu probíhá Německem Dunaj. Na těchto řekách a jejich přítocích rozkládají se řady průmyslem i obchodem slynoucích měst, kterážto jsou spojena železnicemi na všechny strany se rozbíhajícími. Podnebí mírné, země celkem plodna a poskytuje obyvatelstvu vše, čeho mu k pohodlnému živobytí potřebí. Jaký div, že národ německý vyniká vysokým vzděláním a vzácným blahobytem.

Postavení Německa naproti ostatním státům evropským jest takové, že při jednotě národní, z kteréž se Němci těší, při výhodném území a při národní povaze, která slyne vytrvalostí, podnikavostí a výbojností: že při těchto poměrech Německo může hráti velmi důležitou a sousedům velmi nebezpečnou úlohu, jakmile k národní jeho jednotě přidruží se ještě silná politická organisace. Německý národ v srdci Evropy může provozovat politickou diktaturu na všechny strany a i jinak v národním ohledě všestranně se šířit.

Německý národ panoval již jednou v Evropě, za časův Ottonův, franckých a hohenštaufovských císařův ve středním věku. Tenkráte pociťovali veškeří sousedé jeho moc a sílu, zejmena Italiáni a Slované, avšak i Francouzové. Nebyloť tenkráte hrubě ani možno, aby v sousedství Německa byl se zřídil jakýkoliv mocnější stát; každý zapleten hned do krutých válek s Němci a obyčejně musil uznati vrchní moc německých panovníkův. Nejhůře

ovšem vedlo se Slovanům, jejichž celá jedna větev (pobaltičtí Slované) v dlouhých bojích za svou samostatnost vykrvácela se a konečně i vyhynula.

Bylyť časy, že náleželo k Německu celé nynější Nizozemsko s Belgií, východní části nynějšího Francouzska (zejmena nejdéle Elsas a Lotrinky), Švýcary, Italie a celá nynější západní polovice Rakouska (Cislajtanie); i vladařové království českého bývali volenci svaté německé říše. Panovník německý měl tenkráte ve svém titulu jmeno „rozmnožovatele říše“ i pokládal se za vrchního panovníka celého světa co nástupce císařův římských. Ostatní vladaři měli mu být dle státoprávního náhledu tehdejšího německého světa podřízeni a poslušni.

Takovýto poměr Německa k sousedním zemím a národům během času ovšem přestal, ale stálo to mnoho bojův a krvi, nežli nadvláda Němcům z rukou se vytrhla. Italiáni zlomili nejdříve moc německých panovníkův na svém krásném půlostrově. Tolikéž Francouzsko přičinilo se k vyvrácení německé diktatury. Několik set let pracováno s jeho strany k témuž účeli. Německo ovšem trvalo až do r. 1806 co císařství, avšak již drahně časův před tím přestalo býti státem jednotným a mocným sestávajíc z velmi četných malých a větších státův i státečkův, jejichžto panovníci byli ve svých územích úplně samostatnými, provozujíce na mnoze politiku neněmeckou i sobeckou a poslouchajíce císařův jenom z přinucení, na kolik bylo totiž lze přinutit jich k tomu; obyčejně to ovšem nebylo lze. Císařství německé nemělo několik set let až do svého úpadku jiné jednoty nežli národní a jednoty společného vrchního panovníka, však skutečně byl to velmi slabý spolek četných panovníků,

z nichž každý jednal dle své libosti a dle okamžitých prospěchův.

Sjednocené i mocné Německo nedopouštělo ve středním věku ve svém sousedství zřizování velkých samostatných říší; teprv úpadek jeho usnadnil mocné Francouzsko a Rakousko.

Po přemožení Napoleona I. zřízen jest německý bund (spolek), k němuž náleželo 38 německých státův, uznaných za samostatné a svrchované. Účel téhož spolku bylo zachování vnitřní i zevnitřní bezpečnosti Německa, o jehožto společných záležitostech rokovalo i rozhodovalo se v sezeních spolkových vyslancův ve Frankfurtě pod předsednictvím Rakouska. Z cizích panovníkův stali se členy spolkovými král dánský pro Holštýn a král nizozemský pro velkovévodství lucemburské; ostatními členy byli domácí německá svrchovaná knížata i svobodná města.

Spolek tento trval až do roku 1866, kdežto následkem války Rakouska s Pruskem zahynul, jako vše na světě, co jest nepřirozené.

Německo takto zřízené ovšem nebylo nebezpečné sousedním státům. Zahrnujíc dvě velmocnosti — Rakousko i Prusko — postrádalo všeliké pevné jednoty, poněvadž prospěchy obou těchto státův se rozcházejí. Ústřední moc Německa zakládala se pouze na dobrovolném shodnutí se obou těchto státův v jistých příčinách, však kde toho nebylo, spolek co spolek nemohl nic platného uzavříti a provesti. Nehodiloť se tudíž Německo k osvědčování jakého většího vlivu v řízení poměrův mezinárodních celé Evropy; nemohloť válečně vystupovati, nýbrž odkázáno bylo na pouhou obranu svou.

Německý spolek neměl žádné politické váhy, však tento nedostatek nepřekážel nikterak duševv-

nímu, mravnímu, průmyslnému a vůbec hospodářskému vývoji a postupu národa německého. Zejmena v Prusku vyvinulo se obecné vzdělání na vysoký stupeň a zmohl se blahobyt v neslýchané míře. Národ německý arci neuspokojil se tím; jej hnětla politická rozdrobenost; národní hrdost pudila jej k mocné touze za politickou jednotou, tím spůsobem i za politickou platností v záležitostech evropských. Především nelíbilo se Němcům, že při spolku zastoupeny byly jenom vlády a ne také národ skrze své poslance.

Touha Němcův za zřízením politické jednoty byla zcela oprávněna. Šlo jen o to, jakým spůsobem by měla se vyřídit. Dvě strany pracovaly k dosažení tohoto účelu. Nazývali jsme je Velkoněmci a Maloněmci. Tito poslední žádali sjednocení Německa pod vrchním vůdcovstvím Pruska co státu většinou německého; Rakousko chtěli mít z Německa vyloučeno, znamenajíce velmi dobře, že se tato oběť musí přinésti, aby cíl hlavní se dosáhl. Velkoněmci nechtěli ztratit ani jedné německé vsi; chtěli tedy i Rakousko udržet v Německu. Která strana byla praktičtější a rozumnější, leží na bílední.

Tak veliké věci jako zrušení německého spolku, bráněného hlavně od Rakouska, a vyřízení politické jednoty Německa nedaly se provést bez kruté války. Prusko záhy poznalo, že celá ta záležitost může být vyřízena jenom ostřím meče. Vidouc pak, že jest povoláno, aby vyplnilo touhu německého národa, pracovalo v tomže směru s velikou důsledností a chytrostí. Hovíc v důležitých věcech zájmům Ruska umělo si získat pro své plány tuto mohutnou říši. Při tom ovšem mělo hlavní péči o zvelebení vnitřního blahobytu svého, o pozdvižení obecného vzdělání, o dobré finance a o zřízení důkladné moci

válečné. V posledním tomto ohledu uvedlo si Prusko nový vojenský systém, učiniviši s ním začátek již za časův Napoleona I. Systém dotčený záleží ve vojenském vycvičení veškerého mužského obyvatelstva, povolaného k službě válečné. Evropa si toho na štěstí či neštěstí ani nevšímla, kterak celý pruský národ neustále cvičil se ve zbrani. Mimo to Prusko pilně si všímalo všech vynálezův na poli válečném; bylo nejdříve uvedlo nový druh pušek — tak zvané jehlovky, jejichžto důležitost ukázala se pro Rakousko tak velice osudnou.

Dobře jsouc připraveno Prusko dalo se s Rakouskem r. 1866 do války, kteráž rozhodla osudy Německa. Historie neví o podobném průběhu války. Za sedm dnův poraženo i na mnoze pobito jest vybrané vojsko rakouské v krvavých bitvách u České Skalice, Trutnova, Králové Dvoru, Svinišťan, Mnichova Hradiště, Jičína a nejposléze u Králové Hradce. Přední voj vítězoslavné armády pruské dorazil rychle až po Vídeň a Prešpurk. Nemajíc peněz a nemajíc vojska pokořené Rakousko musilo uzavřít s Pruskem smutný mír v Praze, který bude zajisté pro příští průběh evropských dějin velmi rozhodným.

Rakousko vystoupilo z Německa úplně, dopustilo zřízení severního spolku německého pod vrchním vůdcovstvím Pruska, které při té příležitosti přivlastnilo si ihned Šlesvik, Hannoveránsko, Hessen-Kasselsko, Hessen-Homburk, Nassavsko a Frankfurt. Zůstalá knížata i města v severním Německu stala se ve všech hlavních věcech Prusku podřízenými. Jsouc zajisté výhradním vojenským a diplomatickým pánem v celém severním Německu Prusko nemá tam již vedle sebe svrchovaných panovníkův, nýbrž jenom místodržitelův dědičných, kteří tu i tam větší mají výhody nežli obyčejní místodržitelové jinde, však kteří v hlavních vě-

cech úplně jsou závislými na rozkazech krále pruského.

Nahoře jsme pověděli, jaké jsou poměry v nynějším Německu. Jednota politická ovšem není tam již nyní úplně provedena; však větší díl Německa jest již předce skutečně spojen: i jižní Německo přilnulo již na mnoze k Prusku (k severnímu Německu); čas pak není tak daleký, kde bude nepochybně i jih německý v tétéž odvislosti státi k Prusku, v jaké se nalézá německý sever.

Na snadě leží, že tento obrat v poměrech Německa má větší váhu nežli sjednocení Italie, ba že bude mít důležitější následky pro Evropu nežli jakákoliv jiná změna v Evropě. O tom se vyslovil na sněmě českém náš Rieger takto:

„V minulém roce (1866) za svěží paměti naší stala se událost světohistorická, jakéž podobné naše století ještě nepoznalo.

Na polích nešťastných u Sadové stalo se skutkem, co národ německý po kolik věkův sobě přál, o čem blouznil a básnil, po čem toužil, o čem snival. Jest to jednota národa německého.

Velké války Napoleonské byly odčiněny tak řka ve všech svých následcích invazí vojsk mocností alliovaných do Paříže.

Spojení Italie, kteréž se stalo za našich dnův, nemá zajisté tak velikého významu, jakýž má spojení všeho národa německého; nemáť ho ani vzhledem dosahu materielního ani vzhledem morálního.

Pánové, já zajisté dosti objektivně a spravedlivě dovedu se dívat na věci ty a milerád a ochotně uznávám velikost mnohostrannou národa německého. Já uznávám přednosti jeho povahy, jeho vysoké vzdělání, jeho vysoké ba takřka se může říci nejvyšší postavení ve vědě, které se přeneslo zároveň i na

umění válečné, ježto Prušané za poslední války tak skvěle osvědčili.

Z toho já, pánové, soudím, že spojení tak velikého národa s mocí válečnou tak náramnou, národa, kterýž o sobě rád praví, že jest národ ve zbrani, není věru věcí malichernou a soudím, že nemůže zůstati bez velikých a rozhodných následkův pro všecky okolní státy a říše, pro všecky okolní národy. Jak věc vidím, jest císařství německé od bitvy sadovské hotovo.

Kdy se koruna císařská zastkví konečně na čele Hohenzollerův, to je rozdíl několika neděl neb několika měsíců (let), ale že se to stane, o tom žádný soudný člověk pochybovati již nemůže.

Pánové! pak bude válečná moc takřka 40 milionův pohromadě!

Pak ale jest i to jisté: válečná moc tato nezůstane v těch mezích, kterýchž již nyní vydobyla, ona nutností věci samé a tím instinktem, který jest položen do veškerého národa německého, bude sáhat dále.

Pánové, připomínám jedné věci a ta jest v historii národův skutečně jediná.

Já neznám žádné říše, žádného národu, jejížto panovník by byl nesl titul: „alle zeit mehrer des reiches.“

Pánové, to je vážný moment. Pravím, žádný národ takového titulu neužíval. Já alespoň soudil bych, že by křesťanskému panovníku příslušelo se spíše nazývati se: „každému což jest jeho nechatelem“ ale nikoliv jen napořád „rozmnožovatelem.“ „Vezdy rozmnožovatel říše“ jest tolik, jako by řekl: „každého souseda bez rozdílu odíratel.“

Pánové! jestliže se tento titul císařský zároveň se znovuzřízeným císařstvím německým obnoví,

pak suďte, jak se povede císařství rakouskému, jak se povede i nám.“

Tolik Rieger. Vidno, že jda za svým účelem, výtečný řečník měl zřetel hlavně k Rakousku, v kterémžto bydlí přes 7 milionův Němcův, sympathisujících s národní i politickou jednotou Německa. Právě Rakousku hrozí největší nebezpečenství od „sjednoceného Německa“, poněvadž ve velké části jeho západní polovice přebývá národ německý, o kterémž se neví, bude-li chtít zůstat v Rakousku, aby zde zaujímal totéž postavení, jaké zaujímají Němci ve Švýcarsku anebo bude-li pracovat k provedení jednoty Německa v celém smyslu slova, t. j. odřekne-li se politické národnosti rakouské a postaví-li za jediný účel úplné spojení své s velkým svým národem v říši.

Než dejme tomu, že by rakouští Němci chtěli napořád zůstat při Rakousku, tož předce všeliké nebezpečenství pro Rakousko neminulo, poněvadž nevíme, zdali i Německo by chtělo odříci se všech svých nárokův na západní země rakouské, které jindy všelijak náležely k německé říši.

Němci jsou národ hlavně výbojný. V této jejich vlastnosti musí hledati se pramen všeho, dobrého i zlého, což byli jsou učinili; z jejich výbojnosti vyplývají neméně všeliké ty dobré i zlé stránky jejich povahy. Přebývajíce ve středu Evropy jsou tím samým velmi nebezpečnými sousedy všech okolních národův.

Nejvíce ovšem až posud škodili Slovanům.

Připomínáme, že celý prostor mezi Labem, Odrou a Vislou kdysi osídlen byl světem slovanským, z něhož mimo nepatrné zbytky lužických Srbův nic se nezachovalo. Ztracenoť slovanskému

světu nejméně 7—8000 □ mil na té straně; vyhubenať tam národnost slovanská po strašném a vražedném boji, trvajícím pět století (od VIII. do XII.); úplně zanikli zde Pomořané (od Visly do Odry podél moře), Lutici či Veleti, Bodrici v dnešním Meklenbursku a Holštýnsku; zaniklť větší díl Srbův saských. Ztracenať země prostranná, pro obchod i průmysl výborně se hodící; nynějšího dne jest tam středistě mohutné državy Pruské.

Vyhynutím polabských Slovanův otevřena cesta německému živlu i do Čech i do zemí polských. Český národ ukazuje ovšem velikou životní sílu naproti vtírajícímu se živlu německému, ačkoliv nemohl zameziti, aby nenepatrné části pohraničných zemí Němcům se nepostoupily. Dnešního dne počítá se v Čechách vedle 2,925.980 Čechův již 1,766.372 Němcův; na Moravě vedle 1,351.980 Slovanův 483.518 Němcův a v rakouském Slezsku 234.840 Němcův vedle 92.326 Čechův a 131.602 Polákův. V pruském pak Slezsku žije mezi 3,600.000 obyvateli již jen 719.000 Polákův, 58.880 Čechův a 32.350 Srbův. Slezsko lze tedy málem již považovat za úplně ztracené.

Zejmena živel polský ztrácí půdu naproti němectvu. Trojím rozdělením Polsky národnost polská utrpěla velmi, zvláště v zemích, které se dostaly Prusku, tedy v královských Prusích (v provincii pruské) a v nynějším velikém knížectví poznaňském. Poněmčování Poznaňska, jakož i Prus a Slezska, děje se vládou pruskou systematičně a i s velikou vytrvalostí a úspěchem. Marně protestují proti tomu polští poslanci na sněmě berlínském; záležíť Prusku na tom, aby v době co možná krátké v celé říši bylo obyvatelstvo jednotné; v obojích Prusích a ve Slezsku, nesmírnou

převahou zemí již německých, obmezuje se hynoucí živel polský již jen lidem selským. V provincii pruské (o Slezsku bylo již promluveno) žije mezi 3,014.600 obyvateli již jen 690.400 Polákův. Nejvíce pokračuje poněmčování mezi pruskými Kašuby (větví Polákův), jejichžto jazyk kvapem se vytiskuje a snad za 20—30 let docela umlkne. Na více místech mluví již jen starci kašubsky a s nimi ulehne kašubština do hrobu, neboť mladé pokolení nynější již zcela zněmčeno jest. Kněží, učitelé i úřadníci pracují systematicky k dosažení cíle toho.

V Poznaňsku živel slovanský (polský) jest ještě nejsilnější, avšak slábne stále, ustupuje návalu německému; němečtí špekulanti a šlechtici kupují napořád statky chudnoucí šlechty polské; pohraničné kraje jsou buď již zcela poněmčeny anebo se poněmčují. R. 1824 bylo v Poznaňsku 640.000 Polákův a 270.000 Němcův i 70.000 židův; r. 1838 však 756.642 Polákův, 327.768 Němcův a 74.198 židův; nyní však se poměr změnil na ujmu polského živlu. R. 1861 totiž bylo tam 801.366 Polákův a 609.705 Němcův i 74.369 židův; r. 1815 měl se poměr Polákův a Němcův jako 100 : 25, nyní však již jako 100 : 75. Z půdy je 2,529.559 jiter v držení Němcův a jen 2,863.310 v držení Polákův. Za bouří r. 1848 neobjevilo se Poznaňsko více co země čistě polská, nýbrž co země smíšená, tamní Němci mocně se opřeli proudu polskému.

Do nejnovějších dob (do r. 1866) provincie pruská s Poznaňskem nepatřila k německému spolku; po loňské válce vtažena jest do pruského severního bundu.

Polabské vymřelé Slovany a Poláky musíme z mnohých příčin považovat za větve jednoho kmene, kterýž někteří učenci naši nazývají lešským. Odtud následuje, že právě polsko-lešské

plemeno slovanské nejvíce utrpělo pohrom a že i nynějšího času v největším se nalezá nebezpečenství se strany živlu německého.

Ze západních Slovanův poměrně snad nejméně utrpěl náš kmen česko-slovanský, jemuž jsou i lužičtí Srbové co do jazyka nejpříbuznější.

Mnohem více utrpěli němectvem Slovenci (1,151.000). Jejich sídla byla mnohem prostrannější na západu a na severu od VII. do XI. století; neboť za času toho zaujímali celé Korutany, Štyrsko, Rakousy na pravém břehu Dunaje, část Salcburku a část Tyrolska. V Korutanech jich zbylo jenom 92.000 (Němcův 231.558), ve Štyrsku třetina 369.246 (640.806), v Rakousích vyhynuli; tolikéž v Salcbursku i Tyrolsku.

Jako v Prusku, i v Rakousku pracuje se všemi prostředky na poněmčování slovanského světa, jen že s menším úspěchem, poněvadž Rakousko není státem německým, t. j. takovým státem, kde by německý živel byl v převaze rozhodné jako v Prusku. Slované rakouští mohou proto klásti prospěšný odpor poněmčujícím choutkám vlády a německého obyvatelstva rakouského, poněvadž nejpřirozenější a nejmocnější záštitu svou nalézají v povaze a poměrech státu samého. Poněvadž však neustálý boj vésti musejí s poněmčováním, přirozeno jest, že musejí v nenávisti míti onu německou výbojnost, která nyní skrývá se pod rouškou kultury a ústavnosti. Přirozeno jest i to, že zejmena rakouští Slované západní s obavou pohlížejí na rostoucí moc Pruska, bojíce se odtud zlých následkův pro sebe, což v celku vztahuje se na sám stát rakouský. Jsouť proto, majíce na zřeteli zachování své národnosti, nejpřirozenějším spojencem i obrancem Rakouska, žádajíce za tak vysokou cenu uznání a šetření své bytosti.

Stoletý boj mezi Slovanstvem a Německem, v kterém vyhynuli národové polabští ve středním věku a který hrozí za našich časův pruským i rakouským Slovanům západním stejnou záhubou, způsobil přirozeně mezi oběma národnostmi hluboce zakořenělou nenávist. „Němec nebude Slovanovi nikdy přítelem," povídá naše přísloví.

Boj ten vedl se ve středním věku hlavně pod zámínkou rozšiřování křesťanstva. Jevištěm toho boje byly z největší části krajiny nynějšího severního Německa východně od Labe.

Z povahy německého národa jde samo sebou, že Němcům nešlo pouze o víru, nýbrž o světské panství prostředkem víry křesťanské. Tak se stalo, že vinou německé soběckosti a lakoty po světském panství přinášelo křesťanství polabským Slovanům místo zlaté svobody hnusné otroctví a místo blahobytu nešťastnou nouzi a bídu. Slované nemohouce rozeznati požehnání křesťanstva od neřestí, které působením Němectva s ním přicházelo, spatřovali v něm hlavní zřídlo pohrom, na ně se valících. Odtud pošlo, že boj ten polabských Slovanův obracel se proti uvedení křesťanského náboženství: vinou pak Němcův nemohl jinak se skončit, nežli s úplným vyvrácením svobody a národnosti slovanské.

Kdokoli nepředpojatou myslí ve knize dějin slovanských se poohledne, zarazí se zajisté nad zjevem podivuhodným, že právě jen polabští Slované trvalý odpor kladli proti křesťanskému náboženství. Jak snadně obráceni jsou Slované jižní, (Slovenci, Srbové, Bulhaři i Chorvaté) na křesťanskou víru! S báječnou tolikéž rychlostí rozšířilo se učení našeho spasitele na svaté Rusi, na Moravě a v Čechách; i v Polsce stalo se tak; zde zajisté nebylo ničeho více k tomu potřebí, nežli se

česká kněžna Dubravka se vdala za polského vladaře. Odpor se sice nalezal všude, avšak u porovnání s odporem u jiných národův ukazuje se tak malicherným, že vzbuzuje podstatné udivení.

Slované přijímali křesťanskou víru všude velmi ochotně, kdekoliv jim bývalo kázáno samo pro sebe a ne co prostředek ku panství a vládě. V takových okolnostech přijímali je rádi i tenkráte, když jim podáváno bylo z rukou cizích kněží. Přirozeno, že domácí kazatelé, znající se ve slovanštině, potkávali se všude s všeobecným úspěchem. Nejlépe se to vidí na apoštolech slovanských, svatém Cyrillu a Methoději.

Jejich působením obráceni jsou Bulhaři na víru a Srbové v ní utvrzeni. Uslyševše Moravané o jejich zdárné činnosti, povolali je sami do země. I stalyť se vlasti slovanské od Tater až po alpy a břehy jaderského moře, od Dunaje, Matry až do Čech širokou rolí požehnané činnosti jejich. Posvátné obřady a bohoslužba, konané slovansky, živé slovo a neunavená láska apoštolská urychlovaly obrácení dobromyslného národa česko-slovanského. Během půl čtvrta roku zvítězilo křesťanství nad bludy a návyky pohanskými. Morava i Čechy staly se zeměmi křesťanskými.

Mezi sousedními Němci vzmohla se ihned svatá zuřivost nad takovýmto počínáním svatých apoštolův našich. Jakáť to opovážlivost, kázati evangelium slovansky! Jakáť to převrácenost, chtíť se stát křesťany a nestáti se Němci! A pak — jakéž to mohlo býti křesťanství, které bylo svatými apoštoly našimi na Moravu i do Čech přineseno! Či mu klestil cestu ohnivý meč? Či přicházelo z patentovaného biskupství solnohradského a mohučského? Či nebylo jisté, že biskupské tyto okresy

německé samostatným obrácením Moravanův a Čechův musejí utrpěti ujmu?

Biskupové němečtí žalovali slovanské apoštoly v Římě z kacířství: jelikož prý bludně učí, bohoslužbu prznice novotami a jazykem barbarským. Římská kurie tomu arci srozuměla, prohlásila oba solunské bratry za pravověrné, učinila Methoda arcibiskupem moravským; avšak houževnatost německá nepopustila a německý biskup Wiching přivedl to brzy tak daleko, že směl bez trestu slovanské kněze mučit a vyhánět. Nadarmo se snažil papež mírniti; nadarmo prosil za milosrdenství: ne o katolickou ale o německou víru jednalo se zde: „ať si chtějí nebo ne — psal z Mohuče Katto papežovi — přece musí německým knížatům podrobiti šíje!“

Výbojnost německá nedopouštěla, aby mezi okolními národy slovanskými šířeno bylo křesťanství samo pro sebe; onoť mělo Němcům také přinésti zisk a panování. Kde pak toho nebylo, tam uváděno jest v podezření, tam jest stupeno, osočováno a pronásledováno. Proto musí nazvati se největším štěstím pro slovanský svět, že obrácen jest na víru křesťanskou buď přímo aneb prostředně od svých vlastních slovanských apoštolův (nepřímo Poláci a Rusové); jenom Slovanům polabským se nedostalo toho štěstí.

Historie nám vypravuje dosti případův, s jakou bohaprázdnou nestydatostí chovali se němečtí kazatelé k Slovanům polabským. První takovýto případ vztahuje se k roku 736 a jest velmi poučný i významný.

Svatý Sturmi, rodem Bavor, jeden z prvních kazatelův svatého evangelia v Německu, jel náhodou na oslu po cestě, vedoucí z Durinska do Mohuče. Tam, kde řeka Fulda cestou přebíhá,

spatřil množství Slovanův, kteří se koupali v řece (slovanské osady zabíhaly přes Labe hluboce do středních ba i do jižních Němec). „Před tím množstvím nahých lidí — povídá životopisec sv. Sturma — osel, na kterémž seděl muž boží, otřásl se leknutím; smrad od nich spůsobil v samém kazateli ošklivost. Oni pak jsouce pohané, počali se smát božímu otroku i pomyslili na to, aby mu vybili, ale boží síla odvrátila je od té myšlenky. Jeden z nich, jenž byl u nich tlumočníkem, otázal se svatého, kam jede a tento mu odpověděl, že se ubírá dále na poušť (na samotu). I odebral se dále."

Sturmi byl horlivý jináče hlasatel svaté křesťanské víry a člověk neúhonný — však byl předce jenom Němec. Setkav se po prvníkráte se Slovany, ucítil v sobě ihned nenávist k slovanské národnosti a zapomněl na rozkaz spasitelův, na příklad apoštolův a na povinnosť křesťanského hlasatele. Každý apoštol byl by v mírných, koupajících se cizincích viděl své bratry, čekající na slovo boží a byl by snad to jejich koupání obrátil v křest; však kazatel německý odvrátil se od nich, poněvadž jeho čich byl nemile jimi dotknut; tolikéž by si byl apoštol u těch Slovanův posloužil tlumočníkem, který mu rozuměl, aby těm lidem dokázal bludnost jejich víry a připravil je k pochopení božího slova, ale Sturmi neučinil nic podobného; odvrátil se od nich a odebral se na — poušť!

Podobně i svatý Bonifác, největší a nejzaslouženější hlasatel víry křesťanské u Němcův. Ani on nebyl přátelštější a příznivější k Slovanům. On je nazýval „nejošklivějším a nejbídnějším plemenem lidským." Jinak užíval Slovanův k vzdělávání církevních statkův v Německu, ale o jejich pokřestění

se nestaral. Tím spůsobem nepoužito příležitosti, aby mezi německými Slovany, tam kde to bylo nejsnadnější věcí, vychovali se hlasatelé křesťanského náboženství, kteří by byli boží slovo zvěstovati uměli svým rodným bratřím za Labem. Však desátek sbíral sv. Bonifác při všech pohanských Slovanech osídlených na jeho církevních statcích.

Od jiných Slovanův nedostalo se polabským kmenům bohužel missionářův, povědomých jejich jazyka a obyčejův. Přirozenoť by bylo bývalo, aby byli Němci v příčině missií vychovali pro tu svatou věc rodilých Slovanův. Německá církev o to se nestarala; křesťanství zajisté mělo být pouze od Němcův k polabským Slovanům donášeno; němečtí kazatelé (biskupové) obyčejně pak přicházívali s mečem v rukou. Věru nenalezáme mezi polabskými Slovany ani jednoho biskupa Slovana, ba ani kněze; později snad přiházívalo se to, když slovanská národnost již byla z větší částí vykořeněna a když titéž domácí kněží byli snad již z největší části poněmčeni. Němečtí kněží usazovaní mezi polabskými Slovany byli cizinci, nemajícími pro potřeby ubohého obyvatelstva žádného srdce; majíce ujímati se svěřeného si stáda, pomýšleli na věci velmi světské — na zisk svůj a zisk svého národa podporujíce Němectvo a utiskujíce národní živel. Byli ovšem tu i tam někteří němečtí duchovníci, kteříž o vyučování nešťastného toho lidu věrně pečlivi jsouce, rádi přirozenému jazyku jeho se přiučovali, jedině aby s větším prospěchem úřad svůj zastávati mohli. Však byly jenom výminky.

Mámeť hojnost příkladův před rukama, že Slované polabští nebyli původně zatvrzelí a že by byli jistotně víru křesťanskou přijali, kdyby se jim nebyla podávala zároveň s panstvím německým. Píšíť zajisté starší letopisové němečtí v následující

smysl: Slyšel jsem — vypravuje Adam Bremenský — že by byli Slované již dávno beze vší pochybnosti na víru křesťanskou obráceni, kdyby nebylo lakomství Sasův, kteří raději vybírají poplatky, nežli by národy obraceli na víru. A předce ani nepozorují tito bídníci, do jakého nebezpečenství se uvrhli pro toto své lakomství: oni nejprvé pokalili víru křesťanskou svým lakomstvím mezi Slovany, pak podmanivše je svou ukrutností, přinutili je k útěkům a nyní opovrhují blahem těch, jenž by věřiti chtěli, peníze jen od nich vynucujíce, a kdybychom jen víru od nich žádali, již by oni blaženi byli a my bychom měli pokoj.

Musíme při této příležitosti podotknout, že Sasové nenazývali Slovany jinak nežli „psi.“

Jiný německý letopisec Helmold vypravuje o saském knížeti Bernhardovi, že podmaniv sousední Slovany buď válkami buď smlouvami, takové poplatky jim ukládal, že ani nepomněli na Boha, a že kněžím v ničem nakloněni nebyli. Sláva křesťanství — dokládá spisovatel — usilováním kněží již dávno mezi Slovany byla by se rozšířila, kdyby nepřekáželo v tom lakomství Němcův. „Knížata německá — stěžují si Slované u téhož spisovatele — chovají se s takovou krutostí k nám, že pro poplatky a nesnesitelnou porobu více si přejeme smrti nežli života. Každodenně býváme podváděni a utlačováni až do posledního dechu. Kterak tedy máme přilnouti k tomuto novému náboženství, abychom stavěli chrámy a přijímali křest, jimiž každodenně naznačuje se nám vyhnanství... Co nám tedy zbývá, než abychom opustili zemi, plavili se po moři a bydleli v jeskyních.“

Neméně významný jest následující příběh: R. 1155 německý biskup Gerold cestoval po své diecesi ve Vagrii i přišel též do Ljubice, kdež shro-

mážděnému lidu slovanskému vytýkal jeho náchylnost k pohanství a loupení křesťanův. Proti němu vážnými slovy vystoupil Pribislav, někdy kníže vagerský, již křesťan, a uváděl co příčiny odporu Bodricův proti křesťanství zejmena stálé utiskování a příkoří jim od Němců činěné, kteréž nedopouští, aby stavěli chrámy a o víře přemýšleli, když co den k útěku z jednoho místa na druhé nuceni bývají. Když pak biskup na to ospravedlňoval nátisky Němců, pravě, že nedomnívají se, býti v hříších jednajíce tak s modlosluţebníky a lidmi nemajícími Boha, Pribislav navrhl mu, aby se jim dala rovná práva jako Sasům v pozemcích a důchodech, načež že oni ochotně křesťany se stanou, chrámy stavěti a desátky dávati budou. Na to Gerold ničeho neodpověděv opustil město.

Němci zajisté nechtěli ani pokřestěné Slovany uznávati za sobě rovnoprávné.

Lze-li tudíž diviti se zoufalému odporu Slovanův polabských? Tímto zajisté ukrutným vštěpováním evangelia lásky pomocí meče i ohně na hrobě národní svobody a na zemi vyučováním nezorané, jednak též zanedbáváním potřeb lidu, duchovních i mravních, pro jeho správcův nízké zisky tělesné, světské, stalo se: že větší částka lidu slovanského trvala v jakémsi polovičatém stavu mezi pohanstvím a křesťanstvím, kterýž vždy nejhorší bývá; stalo se tolikéž, že lid slovanský, kdykoliv nabyl síly, střásal se sebe jho německé a s ním i křesťanské náboženství. Páchané ukrutenství nad sebou splacoval s nemenší ukrutností, aniž pak dříve šíji svou sklonil pod nové jařmo, dokud nevycedil poslední krev za vlast a za národnost.

Zatvrzelými proti křesťanstvu polabští Slované stali se pouze vinou německé lakomosti a výbojnosti. Následek byl toho ovšem smutný. Pět set

let potýkáno se s obou stran s nesmírnou a úžasnou zuřivostí, aniž pak podařilo se založiti církev v krajinách polabských jinak nežli na hřbitově pobitých Slovanův. Národnost slovanská vyhynula úplně.

Mírnější poněkud los potkal Srby zálabské v potomní Lužici. Ti časem požívali úplné neodvislosti, časem pak jmenovitě za Velikého Svatopluka náleželi k Čechám a později za Boleslava Chrabrého k Polsce. Po utvrzení vlády německé u nich nakládáno s nimi vždy poněkud mírněji nežli s jinými Slovany, dílem že přijavše v čas polského a českého panování nad nimi náboženství křesťanské, stali se volnějšími ku plnění vložených na ně závazkův, dílem že stále se obáváno jejich odpadnutí k sousedním Polákům a Čechům. Tím šlo, že přečkavše šťastně první útok klopotného vykořenění Slovanstva v severní Germanii v 12. století zachovali nějaké chudé zbytky jazyka a národství svého až do našich časův.

Počítáť se jich dnešního dne asi 142.000, rozdělených bohužel na dvě víry, majících tolikéž dva spisovní jazyky a přebývajících ve dvou státech: v pruském a saském. V Sasku jich jest 50.000. Dokud byla Lužice při české koruně, dotud nebyla jejich národnost v přímém nebezpečenství. Saská vláda nečiní ovšem žádných násilných krokův, aby je vyhubila, ano spíše jim poskytuje ochranu. Však vláda pruská pokračuje v systematickém jich poněmčování.

Ležíť na snadě, že tyto zbytky polabských Slovanův v obou Lužicích neujdou svému konečnému osudu.

Vypravování naše nebylo by úplné, kdybychom si neodpověděli k otázce, proč krutý boj Němcův se Slovany polabskými ukončil se úplným vyhla-

zením tohoto mohutného a bojovného plemene slovanského.

Byloť i jinde národův všelijakých, kteří také byli se všech stran obklíčeni nepřátelskými sousedy a kteří předce unikli konečnému úpadku svému. Propadliť zajisté i Pomořané, nejvýchodnější větev Polabanův, kteří byli vzdáleni od krvavého jeviště s Němci; nebyliť od nich ani přemoženi, ani násilně vykořeněni.

Převaha Němcův byla jenom vnější ale nikoliv vnitřní příčinou konečné záhuby polabských Slovanův. Kdyby ve Slovanech nebylo bývalo podstatných a hlubokých smutných zárodkův, byli by se zajisté spojili a svých nepřátel se uhájili; lidí schopných a dostatečných bylo by se pro to dosti našlo v ohromném tom prostranství mezi Labem a Vislou, mezi Holštýnem a Slezskem. Tím pak více byli by zachovali Pomořané svou národnost, nejsouce přímo vystaveni výbojným choutkám německým. Však nebylo ani u nich životné síly.

Polabští Slované měli všechny cnosti a všechny vady slovanské v neobyčejné míře. Byliť původně také oni národem pokojným a stali se teprv následkem neustálých válek s Němci a Dány národem bojovným a válečným; byli pilni a pracoviti, o čemž rozsáhlý jejich obchod nejskvělejší podává svědectví; byli dobrosrdečni a neošemetni; hostinnosti šetřívali až přes míru; k zajatým a cizincům vlídněji se mívali, než za věkův oněch jinde vídáno. Teprv později stali se zarputilými, zuřivými a ukrutnými, když bylo jim spláceti onou měrou, kterouž jim bylo měřeno.

S druhé strany byli na nejvýše nesvorní a svéhlaví.

„Nenávist — dí Šafařík — za příčinou nepamětných událostí mezi Bodrici a Lutici hluboce

vkořeněná, pudívala tyto větve obapolně ku krvavým válkám, v kteréž ku pozvání přímému i Němce potahováno. Tentýž zlý duch různil Srby jak od Luticův tak i od Čechův; a pochybovati nelze, že nápodobně i mezi těmito Slovany a sousedy jejich na východu t. j. Poláky mnohonásobné svády a půtky se vyskytovaly, ačkoliv v dějinách již dávno žádné o nich paměti nezbývá. Politika těchto národův, nechodíc po směru jediného účelu kolotala se maní sem i tam dle potřeby neb rozmaru okamžitého; stálosti nenabývala, leda z nenávisti sousedův.“

Taneť nám na mysli dějinný průběh českého národa. I v Čechách bylo za starodávna několik plemen, avšak obyvatelstvo chýlilo se vždy k společnému středišti a hledalo spolek i jednotu. Ovšem měla povaha země české vůbec veliký účinek na uspůsobení politických poměrův jejich, ale na Polabany naléhalo opět zřejmé nebezpečenství od sousedního německého světa, o kterémž by se mohlo souditi, že je mělo také vésti k sjednocení v jeden spolek politický.

O Rusích víme, jak si zřídili politickou jednotu v 9. století (r. 862). Vyhnavše totiž Varjahy za moře a odepřevše jim daně, počali se sami sebou spravovat, ale nebylo brzo u nich „pravdy“ i povstal rod proti rodu i jali jsou se válčiti mezi sebou. Řekliť pak k sobě: „Vyhledáme sobě knížete, který by nad námi vládl a soudil nám po právu.“ I šli za moře k Varjaho-Rusům i řekli jim: „Naše zem jest velká a plodná, ale není v ní řádu, pojďte tedy k nám a panujte nad námi.“

Tak osnoval se slovanský stát na Rusi, který tam podnes trvá.

I Slované polabští byli v hluboké dávnověkosti pokořeni německým družinám, rodným to bratřím

Varjahův; i oni je vyhnali a přestali jim dávat poplatky i počali se spravovat sami; i u nich nebylo „pravdy“ a povstával rod proti rodu i jali jsou se válčiti mezi sebou. Ale tolik odvahy a rozumu neměli, aby byli k sobě řekli, že jsou neschopni spravovat se sami a že jim je potřebí, aby si našli nějakého pána, který by vládl nad nimi a soudil jim po právu. Polabští Slované nesjednotili se nikdy v politický celek; zůstali vždy rozdrobeni na plemena i na župy, odkudž se mezi nimi rozhostila vnitřní slabost, která jim všem připravila konečnou záhubu se strany politicky sjednocených a výbojných Němcův.

Vývoj vnitřního stavu politického u polabských Slovanův upomíná v mnohém ohledě na polskou historii. Původní ústav Polabanův byl v podstatě týž, jaký nalézáme i u jiných Slovanův. Hlavní jeho známkou byl nedostatek vyšší moci ústřední. Kdežto však jinde (jako u Rusův, u Čechův a ve středním věku i u Polákův) k sesílení této ústřední moci pracováno bylo, vyvíjely se věci u polabských Slovanův podobným způsobem, jako v Polsce v novém věku. U Luticův odstraněna jest původně beztoho slabá knížecí moc docela. Veřejné záležitosti vyřizovány jsou na společném sněmě, však naň chodila aristokracie („vládyky“ dle českého názvu), která rozhodovala způsobem v pozdější Polsce obvyklým; byloť totiž potřebí k platnému usnešení jednohlasnosti! Nenávidějíce Němcův, Lutici vzali od nich aristokratické zřízení, však toto nevydalo na slovanské půdě onoho plodu, jejž přineslo Němcům na půdě germanské!

Přirozeno, že aristokracie lutická zřídivši se na pohanských řádech tvrdošijně brániti musela ustáleného stavu věcí, který byl základem jejich výsad a práv. Odtud dá se vysvětlit neobyčejný odpor

Luticův proti polskému vlivu, jehož se obáváno z politických příčin, aby jím totiž knížecí vláda nebyla u nich uvedena. Lutická tudíž aristokracie zamezovala všude a ve všem vnitřní pokrok, poněvadž by byl vedl k zrušení jejich nepřirozených výsad.

U Bodricův sesílila se sice moc knížecí poměrně v největší míře, však stala se úplně závislou na aristokracii, která u nich také záhy již se vzmohla. Lid obecný ztratil u nich všelikou platnost i váhu, však aristokracie přilnula těsně k pohanství, stojíc rozumnému i brzkému uvedení křesťanského náboženství zarputile v cestě.

Poměrně nejlépe bylo u Pomořanův, stojících vždy pod jedním knížetem, jehožto práva byla obmezena. I zde vlivem německým vyvinula se šlechta, požívající rozličných privilegií v záležitostech politických. Národ však, osobně svobodný, spravoval se hromadami, před nimiž obyčejně odbývaly se porady šlechty a starších národu; v důležitých případech kníže svolával valný sněm celého Pomoří; i tu rozhodovala jednohlasnost. Uvedení křesťanství mělo zde přirozený následek, že šlechta valně se poněmčovala, aby získala sobě všechny výsady, z nichž se těšila germanská aristokracie; knížata pak viděli se přinuceny, aby šlechtou nepřišli o všechen vliv, povolávati do země cizích německých osadníkův, neboť obecný lid, zbavován šlechtou vší váhy, neposkytoval jim vydatné podpory. Při takovémto přechodě k německým spůsobům, jenž se dál se strany šlechty dobrovolně a se strany knížat z přinucení, stalo se i Pomoří v krátkém čase zemí úplně německou.

Můžeme tedy přijmout za pravdu, že vyvinutí šlechtického stavu mezi polabskými Slovany, kteréž se událo dříve nežli u jiných Slovanův, hlavní bylo

příčinou záhuby jejich. Bojíc se šlechta o své vysady, které jí vyplývaly z pohanského zřízení, zasazovala se urputně o zachování ustáleného stavu věcí. Lid obecný mimo Pomořany neměl žádného vlivu na změnu věcí a na pokrok; knížecí vláda stala se stínem, ba u Luticův přestala docela.

Neklame-li nás vše, tož šlechta polabská si počínala podobným spůsobem jako polská v pozdějších časích. Nebylo jí dáno, aby byla záhy srozuměla veliké důležitosti křesťanského náboženství. Její politický rozhled nebyl tak veliký, aby ji byl přesvědčil, že zatvrzelým bráněním pohanství poskytuje lakotnému světu německému stálý a na nejvýš vítaný prostředek k záhubným výbojům. Nevěděla, že postupem času musí proti sobě popuditi veškerý křesťanský svět.

Polabští Slované nepochopili svůj věk a jeho idey. Nepoznali, že by mohli jenom tenkráte zdárného chránění své pohanské vlasti dodělati se, kdyby měli vůkol sebe také jenom pohany. Zůstávajíce však oni jediní při staré víře svých otcův, stávali se výmínkou v Evropě, nemajíce v té příčině nikde politických a náboženských přátel a podporovatelův a spojencův.

Stojíce takto sami o sobě polabští Slované nedovedli si připraviti lepší budoucnost. Národní a politická jednota byla by jim zajisté aspoň národnost obhájila; politická ovšem samostatnost nedala se zachovati v sousedství tak mocného státu, jakýmž byla toho času říše německá.

Český národ spasil se dvojím spůsobem: předně přijal záhy křesťanskou víru a za druhé podložil se také záhy německé říši, před kterouž nebylo tenkráte zbytí. Prvním i druhým skutkem odňal Němcům vítanou zámínku k výbojům; že pak uznal nad sebou záhy vrchní panství německé, mělo za-

jisté ten dobrý účinek, že byl zachován při své úplné domácí samostatnosti. Považováno jeho pokoření-se za dobrovolný skutek.

Polabští Slované (šlechta) neuměli počítat s politickými faktory svého času. Nasadili všechny síly na obranu takového stavu věcí, který nikterak se nedal obránit. Jejich udatnost byla podivuhodna neméně i jejich vlastenecká láska a jejich svobodomyslnost. Vše to nemohlo jim ovšem pomoci. Ustavičné války hubily lid a uváděly zemi v nekonečnou bídu a nouzi. Nejhůř bylo, že žádné osvobození jejich nemívalo zdárných a trvalých účinkův. Úspěch sestával pouze v tom, že vypudili se Němci z polabských zemí, že křesťanské náboženství se vykořenilo a zlatá svoboda na čas vyzískala. Polabští Slované nemohli přenest válku přes Labe, poněvadž byli odkázáni na pouhou obranu. Následek byl toho jednoduchý a přirozený: sotva že porazili nepřítele, mělť jej za nedlouho zase na krku!

Polabští Slované propásli vhodný čas, když jim bylo lze přijmouti víru křesťanskou bez veliké ujmy svého vnitřního zřízení, své svobody a národnosti. Později to ovšem nešlo, poněvadž jich nepovažováno, ani když přijali víru křesťanskou, za rovnoprávné s Němci.

Během času změnila se vinou Němcův na mnoze povaha jejich. Polabskému Slovanu původně mírumilovnému stala se válka nejmilejší prací a jeho původní dobráctví přešlo v surovost a ukrutnost. Jemu tak upřímnému, poctivému a hostinnému stala se přetvářka jedinou ctností, chytrost a lest jediným prostředkem zachování sebe a nenávist k cizincům vlasteneckou povinností. Který svobodu jindy nejvíce miloval a otroctví na nejvýše nenáviděl, prováděl a trpěl nejhorší porobou. Slovan

polabský, jehožto pohanská víra byla tak blízka křesťanství, odstrčil od sebe evangelium lásky a přidržel se tak dlouho a tak tvrdošíjně svých model; který nosil tolik zlatých zárodků civilisace ve svých prsou, zdivočil a stal se barbarem svého věku. A proč? Na špici meče bylo mu podáváno evangelium, svoboda nabízela se mu za tu cenu, aby sebe sama zničil!

Slovanská historie vypráví o dvou hrozných katastrofách, jimž podobných u jiných národův nenalézá se příkladův. Míní se zde katastrofa o vyhynutí polabských Slovanův a o úpadku Polsky. Nešťastné následky té první katastrofy cítíme nynějšího dne v Čechách; úpadek Polsky tolikéž k nim se vztahuje. Jedna i druhá katastrofa zaviněna byla těmi slovanskými plemeny.

Boj mezi Slovanstvem a Němectvem trvá posud. Časy ovšem se změnily, že již se neužívá krvavých prostředkův na vyhubení Slovanstva, jako ve středním věku, když ubozí polabští Slované byli od svých sousedův nazí z příbytkův vyhazováni, děti a ženy do otroctví jim prodávány, jazyk jim vyřezován, zabraňováno mluvit v řeči mateřské a vylučováno jich z počestných stavův lidských... pod zámínkou, že třeba víru našeho spasitele šířit a upevňovat.

Boj proti Slovanstvu vede se nyní jmenem kultury; namířen jest proti Slovanům rakouským zejmena Čechům a Slovencům, tolikéž proti Slovanům pruským, kteří jsou ve velké většině Poláci. Užívá se pak těchto zbraní: v ohledu hmotném působí se k tomu, aby slovanské obyvatelstvo ožebračeno bylo, a v ohledu duševním vylučuje se jazyk slovanský z veškerého veřejného života a

hledí se mládež vychovati v jazyku německém. A poněvadž za našich dnův žádný stát evropský již nemůže obejít se bez ústavnosti, vnucuje se Slovanům taková forma ústavní, která je dává v šanc nepřátelským menšinám německým. Dělají se ze Slovanův duševní, fysičtí a ústavní proletáři.

Výbojná povaha německá nezměnila se v ničem. Tak jako ve středním věku považováno za bohulibý skutek, když k vůli křesťanskému náboženství slovanská národnost se hubila: považuje se za našich dnův za nemenší zásluhu, když k vůli civilisaci a kultuře slovanský živel uměle se potlačuje. V tom ohledu německý národ vědom si jest své úlohy výbojné.

„My jsme národ k tomu povolaný — praví jeden z nejnovějších německých kulturträgrův — abychom panovali nejen nad největší částí Evropy, nýbrž i nad druhou polokoulí v Americe, v Australii a ve východní Indii, s nejhlubšími otázkami ducha zápasili, mnohé z nich řešili, zemi objížděli a ji sobě podmanili, přírodě tajemství odnímali, všechny národy počtem a velikostí vynálezův překonali a v politickém životě svobodu i pořádek založili. My jsme šlechetný, veliký, vznešený národ, jemuž Bůh pečeť svého ducha na čelo vtiskl, jemuž nejdelší život mezi všemi nad světem doposud vládnoucími národy byl udělil.“

Poněvadž teď ve střední Evropě kultura u Němcův nejvíce se vzmohla, Němci považují národ svůj za vyšší od jiných, jmenovitě od Slovanův, kteřížto jsme v jejich očích sprostáci, lokajové, štětináři, indiáni, eskimáci atd., nemající jiného povolání, nežli abychom přijali jejich řeč, t. j. kulturu, a abychom takto poznenáhla vymizeli. Němci vštípili si do hlavy myšlenku, že jsou povoláni k tomu, aby šířili kulturu tam, kde jí dle jejich

mínění není, anebo kde jest náhodou jiná nežli německá.

Takové myšlenky pěstují se mezi německým národem, jehožto každý člen ve slovanských zemích dle nich se řídí a jedná.

My ovšem trpíme za politické hříchy svých předků, kteří zde v Čechách a onde v Polsce neuměli zachovat si státy, ba zde v Čechách připravili se svévolně o svobody a práva svá, kterýchž bylo lze udržet při větší opatrnosti.

Nyní jest již ovšem pozdě s naším zmoudřením. My již dobře známe povahu svou, která se jeví v lehké mysli, v nepečlivosti, nezdrželivosti a nestálosti. Bojujíce pro zachování své národnosti snažíme se dle možnosti následky dřívějších chyb setříti, ač konečný výsledek předvídati není lze.

Stav pruského Slovanstva vidí se nám býti mnohem horší nežli postavení Slovanův rakouských. Pruský stát bude dle lidského domyslu šířit se a upevňovat, což vymanění polského obyvatelstva z jeho područí činí nemožným. Však kdyby na některé straně měl býti náhodně obmezen, nestane se to na východě nýbrž na západě; odtud proto Slovanstvo pruské nemá nadít se žádného prospěchu. Blouzněním by slula čáka, že by Prusko kdykoliv vzdáti se chtělo svého systematického poněmčování, které veškerému národu německému přešlo v krev a tělo. Však že dva miliony pruských Slovanův, potaženi do německého moře na dlouho nesnesou nátlak ohromného nepřátelského živlu, leží na bíledni.

Jakož polabští Slované byli přirozenou hrází Slovanstvu českému a polskému, tak jsou nynějšího dne přirozenou baštou pruští Poláci bratřím svým ruským a Rusům samým. Přirozený zajisté následek úplného poněmčení pruských Polákův

bude ten, že pak mírným spůsobem zabíhat bude německý živel do království polského, které si odchovalo v četných židech svých vydatný a hojný materiál pro budoucí neplechy.

Zdá se, že by pruskému Slovanstvu musel být na mnoze prospěšným méně přátelský poměr Ruska k Prusku. Tím by aspoň zdrženo bylo náhlé a mohutné sesilování-se Pruska. Však v tom ohledu není se pro nynějšek důkladného obratu co nadíti, poněvadž přehnaná zášť polského obyvatelstva k Rusku petrohradskou vládu nutí k udržování přátelských svazkův s dvorem berlínským. My v tom nemůžeme nic jiného viděti, nežli zbytečné rozmnožování nátiskův, pod kterými slábne živel polský.

Budoucnost rakouských Slovanův závisí na budoucnosti státu rakouského. Nynějšího dne Rakousko jest rozděleno na dví; v jedné polovici panují Maďaři a v druhé Němci.

Ze západních Slovanův vystaveni jsou Češi a Slovenci všem návalům kultury německé. Halickým Polákům vede se dnešního dne nejlépe. Neděje se to ovšem z lásky německé k nim — neboť dokuď bude svět světem, nebude Němec Polákovi bratrem — nýbrž z toho vůbec známého ohledu, aby Poláci byli odvráceni od užšího spolku s Čechy.

Celé Rakousko poněmčit není lze, ale od poněmčování předce neupouští se. Největším trnem rakouským Němcům jest naše národní snažení v Čechách a Slovencův na jihu. Aby se alespoň v těch stranách germanisace dále mohla provozovat, srozuměli se vídenští státníci s Maďary i pustili jim za tuto cenu celou východní polovici. V západní vymyšleny jsou pro nás takové ústavní formy, které nás dávají v šanc nepřátelským menšinám německým.

Náš národ neklesl ještě tak hluboce, aby malomyslně se poddal. S jakými vyhlídkami do budoucnosti zasazuje se o zachování své národnosti, poví se na jiném místě.

Německý národ dnešního dne jest ve vlastním Německu s malými výmínkami již politicky sjednocen a čas není příliš daleký, kde i těchto výmínek nebude. — Není lze pochybovati, že dějiny Evropy pak budou vyvinovati se poněkud jinak, nežli po několik set let se vyvinovaly.

Tolik zdá se ovšem býti jisté, že svého času Francie i Rusko shledají se na jedné cestě proti sjednocenému Německu, aby se postaraly o slušné jeho chování. Máme silnou naději v tyto velmoci, že nedají německým dubům vyrůsti až do oblakův!

Na jednu věc jest nám předce ještě obrátit pozornost. Ti z našinců, kdož za lonské války byli svědky krvavého zápasu vojsk rakouských i pruských, dají zajisté slušné o tom svědectví, že byli překvapeni podivuhodnou tělesnou silou vojákův pruských. Pozorování toto nezakládá se na pouhém klamu, ani nemíchá úspěchy válečné s tělesnými silami jednotlivcův. Maje vedle toho dobré hospodářství domácí, národ německý dodělal se velikého blahobytu. Když na př. jeden obyvatel rakouský bez přirážek zemských, obecních atd. průměrně platí na rok 10 zl., platí se v Prusku 7 zl. 94 kr., v Bavorsku 7 zl. 67 kr., v Sasku 7 zl. 50 kr. atd. Rakousko mělo r. 1861 přes 2400 mil. státních dluhů (nyní přes 3000 mil.), Prusko však jen 426 mil. A předce všude jindy kvete obchod a průmysl, když v Rakousku špatnou

správou přišel na mizinu; a není naděje i prostředkův, aby se mu pomohlo. Venkovský lid v Rakousku, který, jak známo, nejvíce rekrutův do pole staví, požívá velmi zřídka masitých pokrmův i hyne tělesně. Že takové věci během času patrné následky vzhledem k hmotné síle obyvatelstva a tudíž i vojska míti musejí, není lze popírati.

Pruská vláda mimo to obrací pilný zřetel k tělesnému sesílení obyvatelstva a vojákův zvláště tělocvikem, jenž u vychování vůbec velmi tam panuje. Vojenský soustav pruský velice pěstuje tělocvik, což v lonské válce na tělesně vyvinutých, pružných, zdravých, silných a i jinak dobře vyživených vojácích pruských všeobecně se pozorovalo.

Poznámka tato netýče se věcí v politickém světě rozhodujících; však dobře bývá i s takovými mito faktory někdy se blíže seznámiti.

Krátce řečeno: Německo má ze všech evropských státův nejlepší finance, a lidu celkem velmi dobře se vede. I to jest prospěch vzácný, kteréhož se zřetele pouštěti nesluší.

§. 6. *Menší národové evropští co sousedé Slovanův.*

Slovanský národ ruský jest jediný, který se vzmohl na samostatný mohutný stát, mající s ostatními velmocemi: Anglickem, Francouzskem, Pruskem i Rakouskem rozhodující vliv na záležitosti evropské. Ostatní národové slovanští dostali se do područí cizích státův: pruského, rakouského i tureckého. Tím spůsobem se stalo, že Slované se octli v sousedství četných národův větších i menších, z nichž jsme nahoře romanské i germanské sousedy jejich již vypsali. Přikročíme nyní k vylíčení menších národův evropských, kteří přímo se Slovany sousedí a v politicko-národním ohledě ja-

kousi mají váhu. Jsouť to Maďaři v Rakousku, a Turci i Albanci na poloustrově balkánském. Albanci jsou praobyvatelé nynější své vlasti a nejblíže se řadí k Řekům, kdežto Maďaři a Turci jsouce původu asijského, za vetřelce do Evropy považováni býti musejí.

Maďarův se počítá celkem na 5 mil.; Turkův 3,970.000 (počítajíce vyznavače Mohamedovy v evropském Turecku) a Albancův na 1,600.000 duší.

a) Maďaři.

Maďaři jsou národ asijský, jenž náhodou dostal se do střední Evropy a teď v ní jako ostrůvek v moři již skoro tisíc let (od 895) bydlí, jsa panujícím národem v království uherském a v Sedmihradsku. V království uherském zaujímá rovinaté střední krajiny, obklíčen jsa se všech stran různorodými plemeny: na severu i na jihu Slovany, na západě Němci, kteří v Štyrsku a v arcivévodství rakouském zabíhají až na samé hranice Uher, a na východě Rumuny.

V Sedmihradsku nejvíce Maďarův jest v středu země a na východě. Sedmihradští Sikulci jsou Maďaři.

Maďarské osady počtem nehojné, které jsou v Bukovině, v knížectvích podunajských, ve Slavonii a v Hranici, nemají se žádného hlediště váhy a důležitosti.

Maďarův počítá se ve vlastních Uhrách 4,333.987 — veškerého pak obyvatelstva uherského 9,815.767; však pro Maďary vyplývá odtud nesmírná výhoda, že ostatní obyvatelstvo nemaďarské, které jinak většinou svou by je utlačilo, nezáleží z jednoho jediného kmene, ale rozchází se na Němce, Slováky, Rusíny, Rumuny, Srby a na něco Slovencův,

Horvatův, cikánův a židův. Ze Slovanův jsou nejčetnější Slováci (přes půl druha milionu na severu) a Rusínové (423.000) tolikéž na severu. Jižní Slované, zejmena Chorvaté a Srbové (obou v Uhrách 518.000), počínají z Uher šířiti se nepřetrženě dále do trojjediného království, do Hranice a do Turecka. Z neslovanských národův počtem jsou nejčetnější a svým postavením (pro budoucnost) nejdůležitější Rumunové (1,171.000). Vedle nich přicházejí ihned Němci (1,200.000) jen že nemají sídla svá pohromadě, jsouce roztroušeni po veškeré zemi hlavně pak po městech.

V Sedmihradsku poměr Maďarův k nemaďarským národům, Němcům a Rumunům jest velmi povážlivý. Maďarův jest tam 517.000, Rumunův 1,100.000 a Němcův 200.000.

Panování kmene maďarského v království uherském, ať zatím pomlčíme o všem jiném, lze jest přirozeně vysvětlit z jejich souvislých sídel ve středu země, jakož i odtud, že ostatní nemaďarské obyvatelstvo jest národopisně rozdrobeno a že tudíž žádný jiný kmen nevyrovná se jim ani váhou ani počtem.

V Sedmihradsku jest arci jinak. Maďaři zde mají, abychom řekli, výborné vojenské postavení zaujímajíce střed i východ, odkudž dobře provozovat svrchované panství; však jejich počet v poměru k Rumunům jest o polovici slabší, pročež jim nadvláda zde jest velmi obtížná. Dokud panovaly středověké poměry v zemích uherských, dokud totiž pouze šlechta sama užívala všech politických práv, dotud nebylo jim v Sedmihradsku panování nesnadné. Však když nastala potřeba, zrušiti výsady šlechtické a prohlásiti rovnoprávnost veškerého obyvatelstva v politickém ohledě, moudří Maďaři zabezpečili si nadvládu v Sedmihradsku

proti veliké většině živle rumunského tím spůsobem, že pracovali k bezvýminečnému spojení Sedmihrad s Uherskem, což r. 1848 a nejnověji (r. 1866) po tuhém odporu předce podařilo se jim.

Jsouť tedy Maďaři vedle Rumunův mocným klínem, zaraženým v národy slovanské, kteří na severu i na jihu mohutně na ně tlačí. Na západě dotýká se jich svět německý a na východě svět rumunský. Veškeří tito světové jsou jim cizí.

„Národu maďarského vpád i usazení-se v Uhrách (895) — praví náš výtečný Palacký — náleží mezi nejvážnější skutky veškerého dějinstva, i po celé věky neuvalila se pohroma osudnější na svět slovanský. V devátém století Slované byli rozšířili sídla svá ode hranic holštýnských až na Peloponnesu i ačkoli za dávnou svou nevázaností dělili se všelijak od sebe, však proto všude dokazovali se býti statnými, jemnými a přičinlivými. U prostřed rozsáhlého jejich pásma bylo Rostislavem i Svatoplukem (moravským) počalo dělati se jádro, jehožto zdárné rozklíčení slibovalo někdy utěšený květ vzdělanosti křesťanské i národní pospolu; přízeň, které požívati mělo i od Říma i od Cařihradu, ručila mu za prospěch téměř nekonečný. K tomu jádru byli by někdy za vnitřným i vnějším puzením přilnuli pomalu všickni kmenové slovanští; od něho byli by přijali s křesťanstvím ne-li politické nové ústavy alespoň osvětu novoevropskou i národní, umy a průmysl, jednotu jazyka, písma i literatury; jakož na západu pode vlivem římským vyspěla monarchie francká, podobně byla by na východu ne bez působení ducha byzantského vzrostla veliká říše slovanská, a východní Evropa byla by od tisíci let nabyla vůbec jiné tvárnosti, nežli se stalo. Tím ale, že Maďarové, vrazivše do samého srdce ústrojí vznikajícího, je zahladili, zničeny jsou všecky

takovéto čáky navždy. Oudové těla velikého, nebyvše ještě ani srostlí, rozpadli se již opět, ana hmota cizí vložila se násilím mezi ně; stoje o sobě sám, společného všem směru neznaje, pečoval každý článek napotom zase jen sám o sebe, mařil síly své v malicherných půtkách se sousedy, aniž více kdy pevně státi mohl proti cizozemcům, spojeným ústředností mohutnou, jelikož na společném jejich prospěšenství založenou.“

Potřeba nutí nás, abychom tyto myšlenky slovutného dějepisce našeho blíže objasnili.

V devátém století po Kristu stály věci v nynějších Uhrách před vpádem Maďarův takto: Uhry byly tenkráte zúplna v rukou národův slovanských. Bulharská říše zaujímala jihovýchod (se Sedmihradskem) a moravská říše severní část, kdežto na jihozápadě vzniklo zvláštní slovanské knížectví od blatenského jezera nazvané blatenským. Tím spůsobem podunajské roviny v Uhrách byly středištěm pro veškeré Slovanstvo. Tu sídla Slovanův bulharských dotýkala se sídel Slovanův severních, zde tedy během času nejlépe mohlo zříditi se mohutné jádro státní, které by snad bylo zjednalo slovanskému světu jednotu národní. Známo zajisté, že slovanská bohoslužba právě odtud — z Veliké Moravy — začala šířit se na všechny strany (do Čech, do Polsky) a s ní také písemný jazyk starobulharský. Národní jednota byla by zajisté i na politické zřízení světa slovanského (aspoň západního) nezůstala bez následkův.

Usazení-se Maďarův na středním Dunaji mělo nesmírné následky pro Slovany. Zúplna cizí plémě asijské rozpoltilo slovanský svět na dvě půle, vetřevši se mezi ně násilím. Od té doby jsou severní a jižní Slované, kteří nikde nestýkají se a kteří byvše nemilou náhodou od sebe odděleni, museli

různým spůsobem se vyvinovat. Jeden spisovní jazyk (národní jednota) stal se mezi Slovany od toho času dokonale nemožným.

Zeměpisné roztržení Slovanův pokračovalo během času v tom spůsobě, že přešlo i na pole náboženské i na politicko-národní. Záhy již slovanský svět rozpadl se také v ohledě náboženském na dvě půle, z nichž jedna přilnula k církvi katolicko-římské a druhá k řecko-pravoslavné. V politicko-národním ohledě byly následky ještě horší.

Ztrativši vetřením-se Maďarův do Uher své přirozené spojovací středistě, západní Slovanstvo nenalezlo ho již ani v obvodu severní své skupiny. ani v zemích jižního Slovanstva západního. Severní a jižní Slované západní začali rozdrobovati a zřizovati se politicky a národně na několik národův a státův; z pouhých původních plemen u Slovanstva západního stali se během času zvláštní národové slovanští — na severozápadu Čechové se Slováky, lužičtí Srbové, Poláci a baltičtí Slované, z nichž tito utonuli v moři německém. U jižního západního Slovanstva vyvinuly se věci právě tak: z původních plemen stali se národové: Bulhaři, Srbové, Chorvaté i Slovenci. Zcela jinak bylo na slovanském východě. I tu bylo původně plemen dost a dost: byli tu Poljané, Vjatiči, Novhorodští atd., avšak tato východní plemena slila se v jeden jediný mohutný národ ruský.

Odtud co právě se řeklo, nemá ovšem brátí se žádná příčina k hněvu a nepřátelství proti Maďarům. Jejich usazením v Uhrách vinni jsou na mnoze Slované sami, kteří vnitřními spory (po smrti Svatoplukově) usnadnili Maďarům vpád i vítězství. Na mnoze ovšem sluší také omluviti je tím, že byli patrně seslabeni krvavými válkami s Němci.

Slované, jichž věc netýkala se přímo, neměli snad ani ponětí o tom, jaké jim všem odtud vzejdou během času smutné pohromy a následky.

Bylo potřebí, rozložiti to vše, aby veliká důležitost Maďarův pro svět slovanský objevila se v pravém světle.

Musíme přede vším zeptati se, jak se stalo, že tak slabý, počtem nehojný a všem ostatním národům cizí národ maďarský mohl se udržeti u prostřed silnějších, poměrně četnějších národův; jak že mohl zachovat svou národnost a politickou samostatnost, ba i sídla svá v Uhrách? Na severu i na jihu má za sousedy Slovany, na západě Němce a na východě Rumuny. Či není již každý z těchto světův pro sebe dosti silným, aby byl Maďarům připravil týž osud, s nímž potkali se Hunové, Avaři, Tataři, a jenž, zdá se, v našem věku hrozí také tureckým Osmanům?

Měli jsme právě za našich časův nejkrásnější příležitost přesvědčiti se, že Maďaři při vší své obecné nevzdělanosti předce jsou národem politicky nad míru chytrým, obezřelým a soudným. Zejmena Maďaři podávají patrný důkaz, že politická schopnost není závislá na vysoké míře vzdělání obecného. Národ duševně velmi vzdělaný může být v politických věcech nad míru neobratným, a naopak. Maďarům pak veškerá Evropa dává zřejmé svědectví, že snad ze všech národův celého světa v politických věcech jsou největší mistři.

Maďaři mají podivuhodný takt v politice. Jinými slovy řečeno: není národa, který by měl tak silný v sobě pud zachovati se, a který by uměl užívat tak vhodných prostředkův, aby se v skutku zachoval. Pud ten jest Maďarům vrozen a táhne se co červená nit veškerou jejich historií.

Vizme to jejich usazení-se v Uhrách. Přede

vším obyvatelstvo slovanské v střední části země bylo od nich vysekáno aneb jinam zapuzeno. Na jeho místo usadili se Maďaři sami a zůstali tu pohromadě, připraveni co chvíle k obraně a k nájezdům. Původní obyvatelé Uher zatlačeni jsou následkem toho na kraje vlasti do hor a rozraženi.

Podivuhodným taktem dobrým Maďaři vytkli si hned hranice svého panství obmezivše se na jistý obvod země, v němž chtěli vládnout. Co leželo mimo ty hranice — jsouť to celkem meze nynějších Uher — drahně času sloužilo jim jenom k drancování a plenění, avšak chránili se, vtáhnout to ve své území anebo dokonce osazovati se tam a rozdrobovat se. Záhy srozuměli, že jest jim obmeziti se na vládu od Tater až k Dunaji a Drávě, od hranic nynějšího Štyrska až k horám, které na východě obkličují Sedmihrady. Neopanovali nic víc a nic míň, nežli co mohli právě udržet a obránit.

Jejich loupežné nájezdy do zemí sousedních přestaly v pravý čas. Poraženi jsouce několikráte v Německu, již nepokračovali v takových podnicích, ba uznali nevyhnutelnou potřebu, aby přijetím křesťanské víry odňali sousedním národům (Němcům) všelikou příčinu a příležitost k výbojům a podmaněním. Sv. Štěpán, první jejich křesťanský panovník (997—1038) zachránil Maďary od podobného osudu, který potkal Avary a Slovany pobaltické. Přijavše pak křesťanství Maďaři vstoupili do spolku národův evropských.

Zabezpečiv svůj národ proti sousedům v příčině náboženské a dle povahy věcí ve středověku i v příčině politicko-národní, sv. Štěpán ujal se ne méně těžkého a důležitého díla, aby totiž říši svou uvnitř uspořádal a bytí svého národu zabezpečil také v území uherském.

V tom pak ohledě říci nám jest, že ústava uherská, jejímž původcem praví se býti sv. Štěpán, zachovala Maďary až po dnešní den.

Uherská ústava jest původu slovanského (comes palatinus = nádor-ispan = nádvorník; komorník = kamarás; pohárník = pohárnok; stolník = asztalnok; dvorník = udvarnok; župan = ispán; vojvoda = vajda; pečeť = pecsét; přístav = pristaldus atd.) Maďaři našli župní zřízení mezi Slovany uherskými, přijali a přispůsobili je k svým účelům a prospěchům.

Věc byla jasna. S jedné strany muselo jíti jim o to, aby státní zřízení pojistilo jim panství v Uhrách, s druhé strany aby podmanění národové byli tolikéž v jistém ohledě pro takové zřízení získáni. Maďaři i Nemaďaři měli mít příčin dostatečných, aby hájili pořádek nový, který byl od vítězných Maďarův zbudován. Bezvýminečná centralisace byla by státu maďarskému uškodila, založena jsouc na výhradné nadvládě národnosti maďarské; přílišná naopak decentralisace byla by opět vedla k úpadku říše uherské. Některé sice výsady musely být zůstaveny Maďarům, aby tito neztráceli se a neodnárodňovali na Slovany nebo Rumuny; však s druhé strany nemohlo pomyslit se na úplné porobení veškerého živlu slovanského i rumunského, ježto by tento byl býval přinucen na pomoc pozývati své soukmenovce na severu, jihu a východě.

K tomu tedy cíli moc královská sesílila se na tolik, na kolik bylo nevyhnutelně potřebno, aby státní jednota se nerozpadla. Jinak užito slovanského župního zřízení, které mělo maďarskou národnost zachovat, avšak i obyvatelstvu nemaďarskému učinit stát uherský milým a drahým. Vedlé obecních sněmův vznikly tudíž sněmíkové županijští a na jedněch i druhých bylo veškeré šlechtě

to jest všem svobodným lidem v celku provozovat politická práva, z kterýchžto nesvobodné obyvatelstvo zákonem bylo vyloučeno. Toto pak zřízení župní zachránilo uherský stát a maďarskou národnost až po dnes.

Šlechtě dána jsou všechna politická práva v župách i ve státě. Osvobozena od placení všech dávek, měla povinnost k rozkazu královskému brániti říši. Původně šlechta snad sestávala výhradně ze samých Maďarův, však záhy Maďaři znamenali nutnou potřebu, aby v kruh její pojímaly se čelnější rodiny také z obyvatelstva nemaďarského. Slované i Rumunové vcházeli záhy ve spolek svobodných lidí, kdežto z Maďarův stávali se pod vlivem různých okolností lidé nesvobodní, t. j. nevolníci. První věc dála se valně v župách, které neměly obyvatelstvo maďarské. Při takovémto pořádku věcí nemohlo býti jinak, nežli že Maďaři i Nemaďaři viděli v ústavě uherské pramen svobody své a záštitu práv svých. V ní pak nebylo nikde ani nejmenšího ustanovení, že k užívání politických práv, t. j. k hodnosti šlechtické by bylo potřebí přímého odnárodnění-se, tedy přijetí jazyka maďarského: ovšem bylo k tomu potřebí jiných všelikých příčin a podmínek, kterých mohl získat každý obyvatel Uherska bez rozdílu národnosti.

Sv. Štěpán neměl v úmyslu pomaďařit obyvatelstvo uherské. Tím spůsobem byl by snad dosáhl opak toho, čeho v skutku chtěl dosíci. Máme list, jejž psal svému synovi Emerikovi: „Pamatuj, psal mu, že každý stát, založený na jednom jazyku a jedněch mravech, bývá slabým a křehkým.“

S tohoto moudrého stanoviska sv. Štěpánem zaveden jest jazyk latinský ne jenom do církve, nýbrž i do veškerého veřejného života co jazyk politický, soudní a administrativní. Byl to jazyk

všem národům uherským neutrální, který veškerou vzdělanou třídu spojoval, odstraňuje všechny hranice, které byly mezi obyvatelstvem uherským z různých jazykův. Známost jazyka latinského usnadňovala všem, jichž se týkalo, provozování politických práv ve veškerém státě vůbec a v každé župě zvláště.

Když jazyk latinský ostatním národům západní Evropy ve středním věku přinášel mnohé i patrné škody, zadržuje volný vývoj národního vzdělání a ničě mnoho živých sil národních: v Uhrách zachránil vedle ústavy sv. Štěpána Maďary před národním bojem se Slovany a Rumuny a přinesl jim tudíž náramný prospěch. Jeho platnost ukázala se v Uhrách tak patrnou a užitečnou, že stal se záhy jazykem, abychom řekli, živým, obecným, úřadním a veřejným, zcela jinak nežli tomu bylo v jiných evropských zemích. Kdožkoliv chtěl se vzdělati, vyučil se nejdříve latině a vyučili se jí muži a ženy mezi třídou vzdělanou, ještě nebylo lze obejíti se bez ní v životě veřejném. Známo, že latina byla panujícím jazykem v uherských zemích na mnoze až do samého roku 1848; však známo také, k jakým různicím a svárům ba krvavým bojům dovedeny byly Uhry, když na místo latiny dosazena byla maďarština.

Buďme spravedlivi a uznejme, že tomuto moudrému zřízení, i co do ústavy i co do jazyka, uherští Slované mají děkovati za zachování své národní bytnosti.

Pořádek věcí, který prvním křesťanským panovníkem byl uveden v Uhrách, získal Maďarům celý jeden stát — chorvatský, rozkládající se od řeky Drávy až hluboko do nynějšího Turecka a na západ až k moři jaderskému. Není pochybnosti, že Chorvaté, jsouce zbaveni své národní dynastie

a majíce doma veliké starosti v příčině vnitřních rozmíšek, připojili se dobrovolně k Uhrům, vidouce, že panující národ v míře podivuhodné tam se snáší s obyvatelstvem slovanským.

Výbojným spůsobem Maďaři nepochybně nikdy nebyli by si získali veškeré Chorvatsko. Vímeť z historie, že uherský král Koloman právem pochyboval o možnosti úplného si podrobení Chorvatska i Dalmatska a že raději nastoupil cestu mírnou. Tak se stalo, že r. 1102 dobrovolně podložili se mu Chorvaté, když slavnou smlouvou jim byl zabezpečil vnitřní jejich samostatnost. Od té doby Chorvatsko věrně sdílelo všechny osudy, které potkaly Uhry.

Teprv v nejnovějších časích toto přátelství rozviklalo se na neštěstí jedněch i druhých za příčinou slepé vášnivosti a hrdého nerozumu maďarského.

Pravda: latinský jazyk nemohl věčně věkův zůstat jazykem živým a veřejným v zemích uherských. O tuto platnost připravila jej snaha i směr naší doby, která mocně nutí národy evropské k pěstování přirozených jazykův. Byla věc zcela přirozená, že Maďaři začali se starat o svůj vlastní jazyk. Avšak Maďarům začalo zdáti se o tom, aby maďarština dosazena byla ve všechna práva, kterýchž předtím užívala latina. Maďarština měla státi se ve všech uherských zemích nejen jazykem školním a úřadním, nýbrž měla také vytisknout a potlačit všechny ostatní zemské jazyky.

Tato snaha musela potkati se s odporem obecným. Vidouce nesnáze a odpor, Maďaři uchopili se prostředkův náruživých, neslušných, nezákonitých a násilných. Asi od r. 1830 jali se hrubým spůsobem pomaďařovat obyvatelstvo uherské a známo, že k tomu konci bylo užíváno husarův,

holí (jmenovitě mezi Slováky nešetřeno ran), vězení a jiných prostředkův podobného druhu. Z uherských zemí měla stát se říše, založená na výhradném panství maďarského živlu a maďarského jazyka.

S těmito odnárodňujícími snahami šel ruku v ruce politický směr, jenž vedl Maďary k zřejmým pokusům, aby zcela odtrhli se od Rakouska. Naproti tomu zase nezbývalo Slovanům uherským nic jiného, nežli aby hledali právě při vládě rakouské proti slepým přechmatům maďarským mocnou záštitu a obranu. A když Maďaři r. 1848 vynutili na rakouské vládě schválení svých známých zákonův, které jim zvláštní daly ministerstvo, vypuklo obecné povstání, které začalo v Chorvatsku a mezi Srby a rozšířilo se po všech zemích uherských spůsobem nejstrašlivějším a nejhroznějším. Proti Maďarům zdvihlo se veškeré obyvatelstvo nemaďarské: Slováci, Srbové, Rumuni, Chorvaté i Němci, a boj odtud strhl se tak děsný, že veškerá historie nevypravuje nic podobného. A konec koncův byl, že severní strýc přišel Rakousku na pomoc. Maďaři se vzdali u Világoše.

Maďaři v nejnovější době úplně zpronevěřili se své dřívější historii a svým zásadám osm set let starým, dle nichž byli zavázáni k svrchované šetrnosti a snášelivosti proti ostatním národům uherským. Na místo moudré zásady svatého Štěpána položili zásadu, že v Uhrách není žádné jiné národnosti mimo maďarskou. Nejpříkřeji mluvil a jednal v tom ohledě jejich diktator Košut. Následky ukázaly se v čase nad míru rychlém. Budova sv. Štěpánem zřízená trvala osm set let a sláva Košutova něco přes půl druha roku.

Není ovšem lze upřít, že Maďaři před rokem 1848 dle svého přirozeného pudu politického zúplna

srozuměli duchu našeho věku. Dobře předvídali, že středověké výsady šlechtické, na kterýchž jejich ústavnost v podstatě spočívala, již nedají se udržeti. Byli ze všech národův rakouských první, kteří vší silou se zasazovali o to, aby feudální poměry byly odstraněny.

Úpadek šlechtických výsad v zemích uherských byl tedy od Maďarův již dávno před rokem 1848 uznán za nutný a nevyhnutelný. Proto záhy přihlídli k tomu, aby věc vyřídila se bez pohromy. Avšak jim zdálo se věcí vlasteneckou, aby úpadkem šlechtické ústavnosti jejich kmen v Uhrách neutrpěl žádné ujmy, ba šli tak daleko, že užili odstranění šlechtické ústavnosti k zřízení nebývalé nadvlády maďarské národnosti po všech zemích uherských. Tím spůsobem upadli v tutéž chybu, kterouž chtěli odstraniti: zrušivše nadvládu šlechtické třídy nahradili ji nadvládou svého kmene v záležitostech politických a národních.

Maďaři pochopili, že prohlášením politické rovnoprávnosti veškerého obyvatelstva a vymaněním obecného lidu ze středověké nesvobodnosti, že zrušením feudálních poměrův pozdvihnouti se musejí dřív neb později k národnímu uvědomění všichni nemaďarští národové v Uhrách. Avšak jejich asijská hrdost nechtěla toho dopustiti, aby při změněném stavu věcí Slovan uherský a Rumun měli užívati ve všem všudy těchže práv co oni.

Za tou příčinou pomyslili na to, aby zrušení feudálních poměrův v uherských zemích nevedlo k politickému a národnímu sesílení nemaďarského obyvatelstva. Tak sepsány uherské zákony r. 1848.

Směr těchto zákonův leží na bíledni. Uhersko mělo ještě více, nežli bývalo v předešlých časích, odděliti se od ostatního Rakouska, aby obyvatelstvo

nemaďarské nemělo žádné možnosti opírati se jakkoliv na sourodné kmeny mimo Uhry.

Samospráva žup jednotlivých při politické oprávněnosti veškerého obyvatelstva vedla by nutně k sesílení nemaďarských živlův. V tom ohledě učiněn byl rozhodný krok: Uhersko dostalo centralisaci — vládu ústřední, maďarskou, která ze samosprávy žup zůstavit má jenom tolik, mnoho-li jí bude zdát se neškodné pro nádvladu maďarské národnosti; vše pak, co by mohlo vést k sesílení živlův nemaďarských, budiž odstraněno a potlačeno.

Prohlášením maďarského jazyka za řeč výhradně úřadní vyloučeni jsou všichni, kdož téhož jazyka neznají a jemu se nenaučí z veškerého života veřejného. Tím spůsobem každý Uher bez rozdílu národnosti, nechce-li doživotně vzdát se vší činnosti veřejné, přinucen jest postarat se především o dobrou známost maďarštiny. Do všech škol (vyjma nejnižší) zavedena jest maďarština co jazyk vyučovací, tak že v Uhrách vůbec ani není lze vzdělat se jinak, nežli pomocí jazyka maďarského.

V tomtéž duchu sestaven i volební řád pro sněm uherský; ba tyto smutné záměry maďarské ukazují se i v maličkostech. Ani na časopisectvo, které má v našem věku nesmírný vliv na veřejné mínění, chytří Maďaři nezapomněli. Ustanovením velikých kaucí pro noviny mají celkem chudému nemaďarskému obyvatelstvu spůsobit se nepřekonatelné překážky, aby nemohlo si zříditi tolik časopisův, kolik by chtělo.

Největší starosti dělalo Maďarům Sedmihradsko i Chorvatsko. Tam jsou Maďaři v patrné menšině a tuto jich vůbec ani není. Jdouce pak za svými záměry vymyslili si Maďaři jednotu Sedmihradska s Uhry, která zbavuje Sedmihradsko veškeré samostatnosti a rozdrobuje je na několik žup, stojících

pod přímým panstvím maďarského ministerstva v Pešti. Nemajíce domácích sněmův svých Němci a Rumuni sedmihradští nemají hrubě ani možnosti, aby jakýmkoliv spůsobem na cestě zákonité dodělali se nějaké váhy i platnosti politické a národní.

Chorvatsko do roku 1848 také mělo úplnou vnitřní samostatnost a bylo v mnohém ohledě postaveno na roveň s Uherskem. Na sněmu uherském bylo zastoupeno co království majíc na mnoze nepopíratelné právo, zavrhnouti usnešení sněmovní, která zdála se mu škodná pro jeho samostatnost. I toto postavení Chorvatska mělo zákony uherskými z r. 1848 být zrušeno. Slavonie i Rěka odtrhly se od něho a zbylé tři župy chorvatské měly několik poslancův vysýlat na uherský sněm, zcela tak jako jiné župy uherské. Chorvatští poslancové měli tam mít pouze osobné hlasy a neměli tam sedět co zástupcové zvláštního království s právem, aby směli zavrhovat usnešení sněmovní, která by neshodovala se s prospěchy a právy jejich země.

Aby co nejrychleji účele svého dosáhli, Maďaři jali se hrubým násilím nemaďarské obyvatelstvo maďarisovat. Hlavně jim šlo o odnárodnění uherských Slovanův; bláhovci měli za to, že ve své vlasti nejsou jisti dotud, dokud poslední člověk nepřeloží se ze slovanštiny do maďarského jazyka.

Maďaři mýlili a mýlejí se v těchto věcech. Násilné maďarisování nemůže dít se ani tak rychle, ani tak vydatně a obecně, jak by si Maďaři přáli.

Jsou-li Maďaři národně již uvědomělí, jest to zajisté i veškerý ostatní svět a na mnoze jsou to již také uherští národové nemaďarští; v největší ovšem míře Chorvaté, Rumuni, Němci a Srbové. Méně Slováci a nejméně snad Rusínové; však pochybovati sluší, že by Maďarům podařilo se, učiniti nemožným šíření národního uvědomění také u těchto

národův. Abychom zejmena promluvili o Slovanech, jistá jest věc, že již veškerý slovanský svět aspoň tak se probudil, aby srozuměl čím byl, čím jest a čím by ještě mohl být. Není pochybnosti, že slovanský živel všude, kdekoliv k tomu jest přirozených podmínek, dovede již nyní sám se vzdělávati, vzmáhati, síliti a hájiti. Již vespolek se poznal, ví, že jest rodinou jednou, mohutnou i k velikým věcem povolanou. Slované nynějšího času již nejsou, jací byli za dob minulých. To vidělo se již r. 1848.

Sotva že tenkráte vznikl obecný ruch v Evropě, a sotva že vláda maďarská uchopila se v Uhrách státního vesla s neslýchanou drzostí a bezohledností: již věci pukaly na všech stranách. Obecná nespokojenost s maďarským násilnictvím, dotud zdržována i utlumována vyšlehla za příčinou nešťastných zákonův uherských téhož roku v plamen válečný. Slovanské obyvatelstvo zdvihlo se vedle Rumunův i Němcův proti svým náruživým utlačovatelům. Chorvaté vedeni zvěčnělým bánem svým Jellačićem vypověděli Maďarům válku, Srbové učinili totéž a i Slováci vzchopili se. Bylo po prvníkráte v historii Slovanův uherských, že svorně spolčili se proti Maďarům. Ale tento neočekávaný ruch neobmezoval se pouze na Slovany uherské. Mimo Poláky všichni rakouští Slované vyslovili se proti maďarskému tyranství národnímu, zejmena my Čechové všelijak hleděli jsme podporovati své uherské bratry v krvavém zápasu.

Možno říci, že veškerý slovanský svět od Petrohradu až hluboko za Balkánem byl v nevídaném napnutí a že si byl vědom své sourodnosti. Ze srbského knížectví přišli srbští dobrovolníci pod chrabrým Kničaninem na pomoc svým předdunajským bratřím; Černohorci nabídli Chorvatům svou pomoc ba i bosenští Turci pocítili v sobě po prvníkráte vyšlehnutí citu, jejž zveme

národním a přihlásili se u Jellačiće bána. Věci stály tak, že bylo tenkráte možno, veškeré jižní turecké Slovanstvo, nevyjímaje ani slovanské poturčence, pozvati do boje proti zpupnosti maďarské. A když během války síla státu rakouského začala se viklati, tu objevily se i ruské voje a s těmi maďarská moc válečná ovšem nemohla měřiti se. Čeho tedy nikdo se nenadál a čemu Maďaři dříve potupně se vysmívali: roku 1848 stalo se pravdivým skutkem. Panslavismus osvědčil se něčím, co jest, co žije, co má krev i tělo i důkladnou podstatu: mimo Poláky (a vzdálené Bulhary) nebylo hrubě žádného národa slovanského, který by nebyl účastnil se v boji proti Maďarům. Jižní Slovanstvo uherské počalo boj a severní neuherští, nerakouští Slované ruští přivedli jej ku konci. Maďaři podlehli zúplna.

Byloť to krvavé naučení pro Maďary. Spůsobili si neslýchanou bouři ve slovanském světě a nebyli s to, aby ji přemohli. Ale Maďaři jsou národ velmi vnímavý a důvtipný. Vidouce, že se všech stran na ně valí se hrozné nebezpečenství, chtěli svůj úpadek odvrátit a chopili se prostředku, který, kdyby byl o rok dříve byl vydán, mohl zamezit jejich katastrofu. Známo, že sněm uherský přestěhovav se z Pešti do Segedína odvolal (1849) všechny zákony a všechna usnešení, jimiž k prospěchu maďarského živlu ostatní nemaďarské obyvatelstvo v národním ohledě mělo se zničit a zahladit; zejmena pak chtěli získat sobě Slovany na nejvýš uražené. Dřívější největší fanatik maďarský stál v čele nového obratu. Ba týž bývalý maďarský diktator na svém vyhnanství v Malé Asii velmi dobře srozuměl příčinám, pro které záměry Maďarův r. 1848 a 1849 nezdařily se; srozuměl velmi dobře stavu Uherska a spůsobu jakby na

svobodných základech našeho věku stát uherský mohl trvale se zřídit. Tenkráte Košut vydal návrh na budoucí zřízení uherského státu. V něm pustil předešlé své zásady zúplna se zřetele, sliboval slovanským i jiným národnostem volnější svobodu a rovnoprávnost s Maďary, pouštěl Srbům právo, aby si volili svého vlastního vévodu a odřekl se všech dřívějších záměrův na dokonalé podmanění Chorvatska i Slavonie; trojjedno království zajisté chtěl vidět spojeno federativně s Uherskem. Zákonové segedínští a tento Košutův návrh byly národní generální zpovědí Maďarův ze hříchův, jichž byli dopustili se na Slovanech k své nemalé škodě.

Nynější Maďaři uznali za dobré onen národní boj v Uhrách r. 1848 a 1849 prohlašovati za boj reakce s liberalismem a na ten spůsob házeti na Slovany bláto pomluv a klevet. Slované prý tenkráte byli slepými stroji vídenských zpátečnických kruhův. A poněvadž v skutku z potlačení uherské revoluce kořistila v Rakousku jedině reakce, tož maďarská pomluva nalezla za hranicemi dosti „velikých dětí“, které tomu všemu uvěřily.

Uherští Slované učinili vše, aby odvrátili národní boj s Maďary, ba dali si velikou práci, aby Maďary záhy varovali před nebezpečenstvím. Uherští Slované neradi chopili se zbraně; učinili tak teprv, když nezbývalo jiné pomoci. Že dovolávali se pomoci při vládě rakouské, může-li jim býti vykládáno za zlé? Kdo se topí, chytá se i břitkého nože.

Několik již let napřed uherští Slované varovali, zaklínali, prosili a žádali Maďarův (zejmena tak činili Chorvaté), aby od nich nastoupena byla jiná cesta; bylo každému nepředpojatému pozorovateli jasno, že násilnictví, zpupné šlapání všech

božských i lidských práv se strany Maďarův musí vésti k obecnému odporu obyvatelstva nemaďarského. Bylo na snadě, že věci neskončí se snad tak, jak sobě přáli Maďaři i Nemaďaři; strach pojímal každého při myšlence, že snadno by mohla trpěti svoboda všech. Takových varujících hlasův bylo se strany uherského Slovanstva až na zbyt. Uherští Slované nejsou vinni tím, že všeliké mírné narovnání s Maďary stalo se dokonale nemožným.

Slované žádali za rovnoprávnost, však zásada Maďarův byla: „Tóth nem ember“ (Slovák není člověk). Košut vyřkl nejpříkřeji a nejzřejměji bohaprázdné náhledy Maďarův řka k Srbům: že zná v Uhrách jenom jediný národ, ostatní pak všichni že jsou pouhá plemena a o Chorvatsku vyslovil se, že nemůže na mapě najíti je. Při takových náhledech všechny pokusy o narovnání byly marny. Toliko klacek musel zde rozhodnout.

Maďaři by měli dobře uvážit, že poměry mezi nimi a Slovany jsou zcela jiné nežli mezi Němci a Slovany. Vzdor vší zpupnosti, kterou Maďaři vynikají, vzdor neslýchaným křivdám, jichž na slovanských národech uherských se dopustili a dopouštějí, vzdor pohanské nesnášelivosti a vášnivosti slovanský svět chová k nim předce patrnou přízeň. Pravda jest, že Slované uherští r. 1848 neradi s nimi začali boj a že neodhodlali se k němu dříve, dokud všechny prostředky narovnací nebyly úplně vyčerpány; pravda jest tolikéž, když katastrofa se přibližovala, že jim Maďarův bylo upřímně líto, a pravda jest, že zejmena ruští vojínové zamilovali se do nich, že s nimi měli vřelý soucit a že se k nim co přemoženým chovali nad míru slušně a útrpně. V tom ohledu tedy záští Maďarův na slovanský svět jest věc velmi zbytečna a neodů-

vodněna; jejich strach před slovanským světem jest směšný a neoprávněný.

Slovanský svět nepociťuje k Maďarům žádného hněvu a zapomíná snad ze všech národův evropských nejrychleji na učiněné nátisky a křivdy. Vážíme si Maďarův a ctíme je obecně pro znamenité vlastnosti, pro lásku k vlasti a ke svobodě, pro neobyčejnou obětovnost, pro politickou vytrvalost a důslednost, pro důrazné hájení práv, pro podivuhodnou národní tuhost a pro nechuť, vrozenou ke všemu, co zapáchá byrokratismem a absolutismem. Víme, že mají mnoho krásných, abychom řekli, rytířských cností a předností, kterých snad nemá žádný jiný národ v Evropě; cítíme, že dle své povahy nejlépe bychom právě jim mohli porozumět a oni nám, kdyby jenom chtěli a kdyby zůstávali věrni moudrým zásadám svého prvního křesťanského panovníka. Ale právě proto pro všechno litujeme velice, že Maďaři chtějí svobodu pouze pro sebe a že jsou v národním ohledě nesnášelivější samých Němcův.

Absolutismus, který v Rakousku po přemožení revoluce uherské vzešel, smířil Maďary se slovanským světem tak dokonale, že jest až nepodobno k víře. Již r. 1859 a ještě více následujícího leta slaveno bylo to smíření ve veškerých zemích uherských spůsobem zřejmým a okázalým. Dobráci Slované těšili se sladkou nadějí, že není hrubě ani možno, aby Maďaři v tak těžkých časích, které přišly po r. 1849, nič emu nebyli se naučili a ničeho nezapomněli. Ačkoliv záhy smutné nabylo se přesvědčení, že nynější Maďaři jsou celkem předce titéž, co byli do roku 1848, přízeň světa slovanského k Maďarům předce trvala až do letošního roku, t. j. do nejnovější chvíle.

Nerozumné hospodářství vídenských státníkův po roce 1848 pomohlo Maďarům opět k vnitřní samostatnosti a nadvládě v zemích uherských. Katastrofa u Világoše, přemožení uherské revoluce v r. 1849 vyhlazeno jest dokonale ve svých následcích, ba můžeme směle říci, že Maďaři nynějšího dne jsou silnější, nežli byli do r. 1848.

Věci nemohly hrubě ani jinak se vydařit. Místo co vítězství nad Maďary mělo užiti se k moudrému zřízení rakouského státu na základě rovnoprávnosti a oprávněné svézákonnosti jednotlivých království a zemí, zaveden jest vojensko-policejní absolutismus v nejhorším spůsobě všude, a s jeho pomocí podniknuto násilné poněmčování veškerého neněmeckého obyvatelstva v Rakousku. Zároveň plýtváno státními penězi v míře neslýchané.

Následky nedostavily se tak brzo, poněvadž nastal po celé Evropě po bouřích od roku 1848 delší mír, jehož měli národové po tolikých převratech velice potřebí. Avšak právě ten zdánlivý pokoj oklamal rakouské státníky, že nepozorovali záhubnou propast, před nimi se otvírající. Hnusný absolutismus vedle násilné germanisace spůsobil obecnou nevoli, která nepřirozeným zvýšováním daní a rychlým klesáním blahobytu šířila se i vzmáhala. Zejmena v uherských zemích nemohl všeho toho býti jiný následek, nežli že bývalá důvěra v rakouskou vládu vymizela a že národové nemaďarští, kteří v roce 1848 a 1849 pomohli zachovat jednotu říše, viděli se ve svých oprávněných nadějích velice zklamány, a při své bídě i nouzi roztoužili se po dávných časích, kde jim aspoň vezdejší živobytí bývalo snadné.

Absolutismus probudil také mezi německým obyvatelstvem v Rakousku nejposléze velikou nespokojenost.

Tím spůsobem vídenská vláda odvrátila od sebe všechny národy rakouské.

Při mizerné politice vnitřní provozována jest také mizerná politika zevnitřní. „Pýcha předchází pád," praví staré přísloví a tehdejší státníci naši podnikali velmi nebezpečnou hru v zevnějších záležitostech, majíce za to, že zdánlivě sjednocené Rakousko nemá potřebí žádných slušných zřetelův ani v levo ani v pravo. V krimské válce uchopili se vhodné příležitosti, aby svému německému vlastenectví na útraty Ruska mohli zjednati volný průchod. Vidouc pak Rusko, že Rakousko s velikou libostí přidalo se v řadu jeho zjevných nepřátel, pospíšilo si s ukončením války. Hned na to učinilo úzký spolek s Francií na útraty Rakouska.

Rok 1859 zbortil celou tu umělou a nepřirozenou rakouskou politiku — nejdříve zevnitřní a pak i vnitřní. Rakousko ztratilo Lombardii v nešťastné válce s Francouzskem a vidělo se přinuceno, zříci se svého absolutisticko-germanisatorského vladaření.

Nastala doba divokých experimentův ve vnitřní správě. Nejdřív byl vydán říjnový diplom v roce 1860, jímžto částečně byla obnovena dávná ústavnost v zemích uherských. Západní země rakouské nedostaly diplomem nic; v uherských pak zemích dán jest obyvatelstvu obnovenými župami nejlepší spůsob do rukou, aby během času sobě vymohlo i to, co mu diplomem výslovně bylo odňato.

Rakouští státníci nemohli vpraviti se ihned dostatečně do ducha nové doby, založené diplomem říjnovým; to dokázali chováním svým hned s počátku ministrové státní hrabě Goluchovski a rytíř Schmerling.

Šlo o nové zřízení Rakouska. V zásadě vy-

sloveno jest dobrovolné zřeknutí-se absolutistického panování se strany panovníkovy a rozdělení zákonodárné moci mezi vladaře a národy v tom způsobě, že ani panovník sám bez vůle národův, ani národové sami bez vůle panovníkovy provozovati ji nemají. Však jak by ústavní zřízení Rakouska s jednotou a mocí státní srovnati se mělo, o tom v diplomě nic určitého a zevrubného řečeno nebylo.

Goluchowski jal se především zařizovati na ústavní spůsob západní země rakouské, ale učinil to tak neobratně, obnoviv staré feudální stavovské sněmy s červenými fraky sněmovníkův, že obecná nevole brzy přinutila jej k odstoupení.

Jeho nástupce Schmerling chtěl německému živlu pojistit panství v Rakousku na cestě ústavní vymysliv sobě tak zvané únorové patenty, jimižto měli podrobiti se také Uhři i Chorvaté.

Únorové patenty spůsobily nespokojenost mezi neněmeckým obyvatelstvem v západních zemích; za Litavou byl odpor obecný. Veškeré obyvatelstvo neněmecké před i za Litavou spojilo se opět k společnému odporu proti vládě. Jediní Rumuni a Sasi sedmihradští podrobili se patentům. Však poněvadž v uherských zemích diplomem částečně obnovena dávná ústavnost, odpor Maďarův byl nejsilnější a nejokázalejší. K nim upíráno očí nejen v Rakousku ale i jinde, a z toho Maďaři uměli výborně kořistit.

Na neštěstí nezlepšilo se finanční hospodářství za Schmerlinga ani za mák.

Hospodaření Schmerlingovo trvalo od počátku r. 1861 až do polovice r. 1865. Poněvadž zajisté vnitřní poměry Rakouska napořád se stávaly zamotanějšími a smutnějšími, poněvadž dále úvěrek Rakouska v cizině úplně zmizel, domácí pak blahobyt byl ustoupil obecné bídě a nouzi, a poněvadž

v zemích uherských nadíti se nebylo žádného úspěchu při patentech, proti kterýmž beztoho slovanské obyvatelstvo i za Litavou v trvalém stálo odporu: pro tyto všechny příčiny ministerstvo Schmerlingovo muselo ustoupit. Říšská rada, kterouž Schmerling z některých zemí šťastně byl sestavil a která byla nejen vládě velmi nepohodlnou, ale která i při německém obyvatelstvu parlamentární svou bezplodností a neobratností připravila se o všechen kredit: říšská tedy rada poslána domů, platnost únorových patentův zastavena a novému ministerstvu, v jehož čele postaven hrabě Belcredi, uloženo, aby na základě diplomu postaral se o nové zřízení Rakouska.

Nové ministerstvo mělo před sebou úkol velmi nesnadný, poněvadž předešlé vlády na dobro byly pokazily státní mašinerii Rakouska. Ministerstvo Belcrediovo panovalo příliš krátce, od polovice r. 1865 do začátku r. 1867. Jeho upřímná snaha, aby Rakousko vyvázlo ze všech vnitřních nesnází, nemohla dílem pro krátkost času, dílem pro slabý důraz z ministerstva samého, dílem i pro válku s Pruskem v r. 1866 dojít žádoucího cíle. Válka s Pruskem zasadila mu hlavní ránu, poněvadž dvorní kruhy následkem strašné katastrofy v Čechách ztratily dosavadní rovnováhu, uleknuvše se nezřízených poměrův vnitřních v té míře, že umínily si spořádat je co nejrychleji. Nejvhodnějším k tomu prostředkem zdálo se jim býti smíření s neustupnými Maďary. Zapomenuvše na státní jednotu, zapomenuvše na bývalé spory své s Maďary a nepřihlížejíce k příštím nevyhnutelným následkům smutným, daly jsou Maďarům vše, co těmto se uráčilo. Maďaři svítězili skvěle; mají své ministerstvo, svou úplnou samostatnost; mají Chorvatsko i Sedmihradsko ve svých rukou, a západní

země rakouské musejí od nich přijímat milosti. Země uherské jsou státem zvláštním, který velmi slabě spojen jest se zeměmi západními. Rakousko jest roztrženo na dví.

Jak Maďaři svého vítězství užívají k Slovanům?

Sotva hrabě Andrássy byl jmenován předsedou uherského ministerstva, první jeho slova, která pravil k p. Beustovi, předsedovi ministerstva vídeňského, byla tato: „Bohu díky, že jsme se shodli, teď nám bude snáze udržet Slovany na uzdě: Vy brzo spořádáte je ve svém a my s nimi budeme brzo hotovi v našem ovčinci.“ Dualismus začal s pověstným „přitlačováním Slovanův ke zdi.“

Jaké od té doby nátisky, jaké křivdy se dějí Slovanům uherským přímo od Maďarův, netřeba šíře vypisovati, jsou to věci vůbec známé a opakují se stále. Ze škol jazyk slovanský na dobro jest vytištěn, v úřadech není k němu žádný zřetel, ano i do života společenského vztahuje se maďarské pronásledování. Běda každému, o němž se ví anebo o němž aspoň se myslí, že necítí maďarsky, třikráte běda každému, kdo cítí slovansky. Proti takovým lidem užívá se vší svévole, aby jich zastrašeno a usouženo. Slovanské smýšlení v Uhrách má se za velezrádu.

Netřeba ani mluviti o Slovácích, Rusínech a o Srbech v království uherském, jimž Maďaři právo jakési samostatnosti národní přímo popírají. Však co říci o spůsobu, jakýmž nyní vláda maďarská počíná sobě v Chorvatsku, v tomtéž Chorvatsku, kteréž Deák před celým světem a ve jmenu celého národa maďarského slavně vždy ubezpečoval, že sněm uherský uznává jeho samostatnost a že násilím nechce nutit je k spojení s Uherskem.

Jako do r. 1848 tak i nyní každý upřímný slovanský národovec v Uhrách má se za pansláva a pronásleduje se. Ohnivá fantasie Maďarův vidí v celých Uhrách hejno ruských agentův, kteří pracují na velikém spiknutí mezi uherskými Slovany, čelícím k rozkotání Rakouska a k rozšíření panství ruského. Strach má veliké oči, a Maďaři neobmezují se pouze na svou vlast. Vidí domnělé agenty ruské i v Cislajtánii a na poloostrově balkánském! Proto vybízejí vlády cislajtánskou a tureckou k pilnému pronásledování Slovanův pod zámínkou, že jim všem stejné hrozí nebezpečenství od výbojnosti ruské.

Pronásledujíce Slovany doma jsou nuceni podporovat nepřátele Slovanstva i ve svém sousedství. Německá vláda v západních zemích rakouských stále jest od nich poháněna k pronásledování Slovanstva svého; ze stejné příčiny Maďaři jsou nejlepšími přátely Turkův, a ze stejné příčiny radí ve Vídni k takové politice zevnitřní, která přímo čelí proti slovanskému Rusku. Zejmena Čechové jsme stálým předmětem maďarské nenávisti pro naše slovanské uvědomění a velkou vzdělanost obecní: považují nás za slovanské kulturträgery, kteří dávají jiným Slovanům rozumy. V našem potlačení vidí nejlepší spůsob, aby slovanský ruch mohl se potlačiti i v Uhrách.

Hlubší příčina tohoto nerozumného a výstředního zuření Maďarův proti světu slovanskému musí hledati se v bolestném citu jejich osamocenosti u prostřed národův evropských. Osud zahnal je do středu slovansko-německého světa: Němci jsou jejich sousedé na západu, ale Slované na všech ostatních stranách. Soukmenovcův nemají nikde; příbuzní jim Baškýři, Voguličové atd. jsou příliš slabi, a jest k nim příliš daleko. Od té doby, co

slavný spisovatel německý Herder předpovídal jim, že utonou časem svým v moři národův evropských, co císař Josef II. a i nynější panovník ruský jal se přispíšovati dobu tu, procitli jako k novému životu a přirozenou svou důrazností jali se připravovati všeliké prostředky ochranné proti takovéto pohromě.

Jakési zoufalství, jakýs hluboký bol a jakési trudné předtuchy strašného rozhodnutí příštího pronikají myslemi Maďarův. Ejhle co praví jeden výtečný básník jejich:

„Minulost nezná radosti,
Budoucnost žádné naděje;
O krásná hynoucí vlasti,
Pro Tebe srdce krvácí!“

Obava z utonutí v moři národův sousedních pudí je stále k pomaďaření nebo pronásledování jiných národností.

Maďaři dopouštějí se chyby, že vidí nebezpečenství jenom po jedné straně; snažíce odvrátiti je od sebe neznamenají, že tím nezískali nic k zabezpečení svému před nebezpečenstvím se strany druhé.

Jisté jest naprosto, že německý živel v Rakousku jest Maďarům hrubě nebezpečným, a že jde za jejich potlačením. Německé snahy tyto jsou Maďarům v přítomné chvíli ovšem neškodny, ale že by zůstaly neškodnými pro veškeru budoucnost, kdož by uvěřil? Či podporujíce německé panství v západní části Rakouska na ujmu Slovanstva nepletou si Maďaři sami na sebe vydatný bič?

Však Maďaři vidí před sebou jenom moře slovanské. Jejich strach zejmena před Ruskem, který se jim r. 1849 tak neočekávaně byl vyjevil, jest opravdu velmi směšný. Kdyby šlo po jejich

vůli, musela by celá Evropa ihned Rusku vypovědíti válku a zničiti je.

Utiskování Slovanův uherských a předlitavských působením maďarským musí ovšem bolestně cítit se v Rusku, které nemůže zapříti slovanskou povahu svou a své historické povolání jakožto obránce slovanského světa. Odtud následuje přirozeným spůsobem, že Maďaři na sebe zbůhdarma uvalují hněv ruského národa a i ruské vlády, kterouž všelijak, vyzývavě, drze a nestoudně urážejí a proti sobě popuzují.

Poláci jsou jediní Slované, kteří s Maďary dobře se snášejí. Přátelství obou jest staré a vychází hlavně od aristokratie. Roku 1848 pomáhali Poláci věrně Maďarům a nyní jdou s nimi rukou v ruce. Přirozená věc; oba jsou nepřátelé Rusův, jedni ze zoufalosti a druzí ze strachu.

Nejbližší budoucnost Slovanův a Rumunův v uherských zemích nebude valná, což soudíme z mínění maďarských o národní rovnoprávnosti.

Baron Eötvös nejjasněji vyslovil maďarské rozumy o rovnoprávnosti národní. Stát uherský nezakazuje, aby někdo v Uhrách mimo maďarský uměl také ještě jiný jazyk. Všecky jazyky uherské jsou sobě rovny, řeč Slovákův a Rusínův má stejné právo jako řeč Srbův (Rácův) a Rumunův; však maďarština jest jazykem panujícím ve všech odborech vyučování, soudnictví, politické správy atd., ba u nejvyšších míst jazykem jediným. Všecky university a gymnasia jsou maďarské, všude rozhoduje o vyučovací řeči ministr maďarský, se státní vládou mluví a píše se jen maďarsky, při sezeních županských a obecních rozhoduje všude jenom text maďarský. Vláda uherská odpovídá jenom

maďarsky. Mimo maďarštinu jsou tedy v Uhrách všechny jazyky stejně oprávněny, to jest, stejně potlačeny!

Jazykové nemaďarští zatištěni jsou opět na ulici a do kruhův domácích. Do veřejného života nedopustí jim průchodu úřadní maďarština.

Maďaři slyší Němce, kteří stále hovoří o kultuře a o povolání svém, šířiti tu kulturu na východ hlavně mezi Slovany, jimž přezdívají barbarův. Za příkladem tím zvedli se i Maďaři hovořice a píšíce, že jsou také kulturním národem, který Bohem jest ustanoven k tomu, aby zamezil šíření se slovanského barbarstva.

Posud aspoň nedověděl se svět nic o maďarské kultuře. Maďarské vědy, maďarského umění a jiných věcí podobných, které se zahrnují v pojem kultury, posud není; literatura maďarská jest ještě velmi mladá a nemůže měřiti se ani s literaturou českou neřkuli slovanskou.

Hledíce k minulosti maďarského národa nemůžeme jinak, nežli jeho kulturní úmysly nazvati planými. Byl ovšem čas, že Maďaři měli povinnost hájiti Evropu před asijskými barbary, avšak té povinnosti nedostáli. Za doby Džingischánovy podlehli Tatarům a tito jistě by byli vyhubili je, kdyby Češi u Olomouce a Chorvaté na Grobničkém poli nebyli jim pomohli. Podobně bylo i s Turky. Maďaři prohráli bitvu u Mohače a jejich národní vůdce Jan Zápolský sám povolal Turky do Uher a do Sedmihradska. Na baštách budínských zavlál koňský ocas turecký; větší část Uher dostala se pod přímé panství turecké a Sedmihradsko stalo se zemí poplatnou. Jediní Chorvaté a s malé části Srbové obránili se Turkům a spasili část Uherska.

I nyní podporují Maďaři Turky proti Slovanům. Jenom blázen uvěří, že Turci jsou kulturní národ a Slované barbaři! Podporujíce Turky, Maďaři dělají opak toho, co by dělati chtěli a o čem s takovou chvastavostí vyprávějí.

„Veliký Maďar“ nebožtík hrabě Štěpán Szechényi, znal velmi dobře svůj národ a tušil hříchy, kterých dopustí se, až zvítězí; protož v šlechetném nadšení mravném rovněž jako z vnuknutí důvtipu politického zvolal r. 1842 na shromáždění akademie maďarské:

„Vědomí národní, které jest naše síla, zajisté jest poklad; ale poklad strašlivý. Jakým spůsobem máme sděliti tento cit rozličným národům, kteří obývají půdu uherskou? Toliko naše větší vzdělanost mohla by zvábiti tyto národy k národnosti maďarské . . . Pěstujme své cnosti osobní, rozmnožujme svou mravnost; na tom a na ničem jiném zakládá se naše spása. Kdo nutí jiné národy v Uhrách, aby učili se jazyku maďarskému, kdo na ně věsí maďarský kroj, kdo nad nimi rozvinuje prapory maďarské, nedobyl jejich srdce, nedobyl jejich ducha. Či doufá kdo, že bude panovati jim, když nešetrně chová se při nich k těm věcem, kterým vymáhá úctu při sobě?“

Šlechetný Szechényi nenapravil sobecké rodáky své, kteří na cestě křivé kráčeli dříve a kráčejí nyní.

Před rokem 1848 byli tři značnější mužové mezi Maďary, kteří pozdvihovali svůj hlas proti jazykovému tyranství, provozovanému od svých soukmenovcův. O nebožtíkovi hraběti Szechényi-m již jsme promluvili; druhý byl hrabě Majláth (dějepisec) a třetí básník Gabriel Kazinczy. Všichni tito slavní mužové dospěli k přesvědčení, že nesluší Maďarům provozovat politiku násilnou a odnáro-

dňující, ale že jest jim hledati přátelství s cizorodnými národy uherskými.

Staričký básník Kazinczy ztráviv leto v horních Uhrách, měl vhodnou příležitost porovnávati lid slovanský s lidem čistě maďarským doleních Uher, Lid slovanský zdál se mu „tajuplnou knihou, kterouž Maďaři sdědili a nerozřezanou zanechali svým potomkům.“ Vylíčiv na to Slováka, jejž Maďar neuznává za sobě rovného ba ani „za člověka“ a vypsav pusty doleních Uher a jejich „ničemnou jednotvárnost“, která na člověka zívá jako veliká poušť, přechovávající maďarský lid, věrný to obraz té jednotvárnosti, lid, který v děsné lenosti tráví své neveselé a smutné dny přenechávaje práci a starosti svému Bohu: básník vyslovil se v následující smysl:

„A takovýto lid, který není s to, aby uskutečnil užší pojem rodiny, osměluje se mluvit o vznešené myšlence národní jednoty! Dle mého mínění jsme národ nešťastný! Na závratném cimbuří spíme v bezpečné nevnímavosti a sníme své měsíčné sny ... Miluji svůj národ i v jeho pádu; miluji jej tak velice jako nikdo jiný, ale láska k němu nezaslepuje mne v té míře, abych neviděl v obličeji milovaného i skvrny; avšak cit mého srdce jest tak hluboký a čistý, že poznání nemůže utlumiti lásky. I ptám se: co jsme učinili, že s takovou směšnou hrdostí pohlížíme na své souobčany Slovany? V čem že nad nimi vynikáme? Snad v politické důležitosti? Snad v literatuře, v obecném vzdělání, ve svobodě? Odpověď jest krátká: — v n i č e m. Však stát jest dům Páně, v němž všickni, kdož tam vstoupili, jsou si rovni, a právem vyhazuje se ten, kdo se osměluje mluvit o výsadách. Bratří jsme všichni, nikdo není otrokem a stejná máme vesměs práva na dědictví.“

Tak mluvil nadšený básník maďarského národa před 28 lety a po něm největší politik maďarský hrabě Szechényi v stejném smyslu varoval své rodáky. Jejich hlas byl ovšem hlasem volajícího na poušti.

Nyní po 28 letech začíná v uherských zemích stejný rej, jaký tam byl provozován tenkráte.

Kam to povede? Či není nynějšího dne veškeren slovanský a rumunský svět na Maďary rozhořčen tak, jako byl před rokem 1848 a téhož roku? A jest všeho toho potřebí?

Však srovnáme-li časy nynější s bývalými, předce jest tento pokrok. Vidíme totiž zmáhati se v Uhrách politickou stranu, která jest tou národní zběsilostí syta. Ovšem nemůžeme říci, co as ta strana učiní v otázce národní, dostane-li se k veslu vládnímu. Ale jest v ní tolik vzácných osob, které již od roku 1849 stejnou vedou řeč a při kterých nemůžeme obávati se, že by klamaly. Jsouť to general Türr a básník Jókaj. Jejich politika pojímá se ve slova:

„Smíření se slovanským a rumunským obyvatelstvem v Uhrách.“

Již to zdá se nám velikým pokrokem, že mezi Maďary vůbec jsou lidé, kteří osmělují se varovati své rodáky před nepřátelskou politikou k Rusku.

---

b) Turci.

Chtějíce mluvit o Turcích, musíme dříve připomenout nejdůležitější věci o Turecku.

Turecké panství rozkládá se v Evropě, v Asii a v Africe.

V Evropě pod přímým panstvím tureckého sultana stojí tyto země: 1. Thrakie, 2. Bulharsko, 3. Bosna s Hercegovinou, 4. Albanie, 5. Makedonie, 6. Thessalie a 7. ostrovy v egejském moři od Samothraky až k Rhodu. O těchto krajinách Turci mohou říci, že jsou jejich. Obyvatelstva jest v nich na 11 milionův. Mezi těmi můžeme počet vyznavačův víry Mohamedovy páčit na 3,970.000; ostatní obyvatelstvo s nepatrnými výminkami jest křesťansko-pravoslavné. Mezi těmito 3,970.000 Mohamedány pilní a důkladní statistikové nemohou najít více skutečných asijských Turkův čili Osmanův nežli 1,055.000.

Však k Turecku počítají se také ještě tyto země evropské: 1. Multany s Valašskem čili Romanie (obyvatelstvo přes 4 miliony) a 2. Srbsko (1,080.000 duší), které platí sultanovi roční poplatek, stojíce pod jeho svrchovaností. Ale že mimo ten poplatek a mimo právo sultanovo potvrzovati panovníky těchto zemí, Turecko žádného jiného vlivu na tyto země nemá, ba poněvadž tyto země stojí zároveň pod záštitou veškerých velmocí evropských, proto nemůžeme počítati je k Turecku. Stojíce na stanovišti politicko-národním, nedopouštíme se žádné chyby.

K říši turecké v Asii patří země: Mala Asie, Syrie, část Armenska, Mesopotamie, Kurdistan, Irak Arabi a některé krajiny v Arabii. Obyvatelstva počítá se zde asi 16 milionův.

V Africe platí Egypt, Tunis a Tripolis tureckému sultanovi poplatek. O přímém panství tureckém nemůže v Africe býti řeči.

Turecko jest tedy zvláštním státem, který abychom řekli, na papíře jest zcela jiný nežli ve skutečnosti.

Promluvme o Turecku evropském. Zde vyznává víru Mohamedovu, jak jsme pravili, pouze asi 3,970.000 lidí.

Mezi nimi jest pravdivých Turkův jenom 1,055.000. Ostatní Mohamedáni jsou poturčeni z největší části kmene bulharského, srbsko-chorvatského, albanského a něco málo řeckého. Vedle poturčencův a pravých Osmanův těká v evropském Tureckuještě lecjaké asijské smetí mohamedánské, mezi kterýmž jsou Tataři a Čerkesozé počtem poměrně nejhojnějším. Slovanští a albanští poturčenci jsou nejčetnější a nejpevnější podpory tureckého panství v Evropě vedle pravých asijských Osmanův.

Abychom s politického hlediště stav turecké říše v Evropě představili si jasněji, musíme věci seřaditi si takto.

Nepřátelsky mají se k Turkům 1. Rumunové asi 4,200.000 duší (největší jich část bydlí v podunajských knížectvích; 2. Srbové 955.000 duší (v srbském knížectví); 3. Černohorci asi 196.000 duší; 4. Řekové asi 1,250.000 duší (v království řeckém počítajíc k tomu jonické ostrovy). Úhrnem tedy 6,600.000 lidí má na balkánském poloostrově dílem úplně neodvislé státní postavení jako Řekové v království řeckém a Černohorci v Černé Hoře; dílem pak skoro úplně neodvislé (aspoň jsou ve vnitřní své správě zcela svobodni a samostatni) jako Rumunové v podunajských knížectvích a Srbové v Srbsku, kteří stojí vesměs pod společnou ochranou evropských velmocí. Touha všech těchto tří národův směřuje k tomu, aby turecké panství v Evropě vzalo za své.

Turci ve svém sousedství na balkánském poloostrově mají přes půl sedma milionu politických, národních i náboženských nepřátel, kteří čekají na příležitost, aby s dovolením a snad i čá-

stečně s pomocí evropských velmocí zasadili tureckému panství v Evropě poslední ránu.

Pro trvání a zachování nadvlády turecké v Evropě zasadily by se nejvíce asi 4 miliony lidí; pro její rozboření zdvihlo by se asi sedm milionův, nepočítaje půl sedma milionu osvobozených již Řekův, Srbův, Černohorcův a Rumunův.

Na říši turecké v Evropě boří tedy půl čtrnácta milionu lidí, jedni více (Rumuni, Srbové, Řekové, Černohorci), druzí méně (bulharská, srbskochorvatská, albanská i řecká ráje křesťanská).

Patrno, že takovátá říše nemá žádného trvání, neboť jest na nejvýše nepřirozena. Zachovat ji může na čas jenom dvojí způsob: předně železná ruka despotismu asijského; za druhé nesvornost a závist jiných velmocí.

Turci pocházejí z nynějšího asijského Turkestanu, který z větší části za našich dnův stal se poplatným caru ruskému. Jejich předci vystěhovali se v první polovici XIII. století do Malé Asie, kdež brzo podařilo se jim založiti samostatnou říši. Byl to národ kočovný — nebožtík hrabě Szechényi by byl řekl: národ „husarský“ — jejž prozřetelnost boží určila k velikým věcem. Slynuli lakomostí a věrolomností, chrabrostí i fanatismem, vilností i sveřepostí, pánovitostí i ukrutností; záhy šlo o nich přísloví, že pod kopyty jejich koní již neroste žádná tráva a nekvete žádná bylina.

Turkům v mnohém ohledě přálo vzácné štěstí. Jejich první vůdcové a panovníci byli vesměs ducha neobyčejně tvůrčího i důmyslného, a uměli vychovat svůj národ k velikým věcem. Stará tvrdila se na nich pravda, že v duchu barbara může býti větší důmysl politický nežli v hlavě člověka sebe vzdělanějšího.

První panovníci turečtí měli vysoký politický rozhled, umějíce výborně užívat času k svému prospěchu. Založivše si neodvislou říši v Malé Asii srozuměli hned, že jejich panství nemohlo by mít stálého trvání, kdyby nebylo zároveň přeneseno na půdu evropskou. Břehy egejského moře na straně evropské i asijské jsou samou přírodou úzce k sobě připoutány, takže v těch končinách nemůže mít stálého trvání žádné panství, které stejnou měrou nerozkládá se po obojím pomoří evropsko-asijském.

Této politické pravdě srozuměli Turci již záhy. Vytknuvše si jasný cíl jali jsou se důsledně i vytrvale pracovati k jeho uskutečnění; měli pak tak pevný systém, že jejich úmysl při tehdejších poměrech na evropském východě konečně musel zdařiti se jim.

Turečtí panovníci netajili sobě toho, že jejich počtem nehojný a divoký národ musí vojensky dobře se spořádat a vycvičit. Zřízení stálého vojska zdálo se jim věcí nejprospěšnější. Uskutečnivše tuto myšlenku stali se všem sousedům ve vojenských věcech na nejvýše nebezpečnými. Turečtí panovníci byli první, kteří zřídili a chovali stálé vojsko. Evropa měla potřebí dlouhého času, nežli znamenala potřebu a prospěšnost stálého vojska, však nežli se to stalo, turecké ocasy koňské vlály již na baštách cařihradských, bělehradských a — budínských. Svému stálému vojsku Turci hlavně děkovali za své neslýchané pokroky!

Vypravuje se, že Turci chtěli zřídit sobě zvláštní pěchotu tureckou, však že od toho brzo upustili, poněvadž povaha jejich národa byla jim v tom ohledu velikou překážkou. Turci jakož Maďaři mají ráz lidu kočovného a co jezdci jsou nedostižitelni. Proto Urchan (1326—1359) ustanovil

zřídit si stálé vojsko pěší z křesťanův t. j. z křesťanských mladíkův, kteří byli záhy svým rodičům násilně odňati, v mohamedánské víře vycvičeni a pro válku vychováni. Taký měl počátek sbor pověstných janičárův, nepřemožitelné turecké pěchoty, která po několik století veškerou Evropu naplňovala hrůzou.

Neméně sluší uznati důmysl tureckých panovníkův, kteří velmi chytře uměli zabezpečovat si panství v podmaněných zemích i krajinách. Pokračovali velmi obratně a zvolna. Při každé nové vojně již napřed ustanovili, mají-li se učinit nové výboje či nic, aneb co se má z vybojovaných krajin zadržeti a co zase pustiti. Zadržovalo se pouze to, co pro budoucnost mohlo býti dobře obhájeno; na obhájení nově opanovaných krajin užívali všech barbarských spůsobův.

Vybojovaná krajina považována za majetek tureckých panovníkův a usazováni jsou v ní Turci co manové, kteří za pozemky v léno jim dané zavázáni byli k vojenské povinnosti. Jim dána jsou nad podmaněným lidem všechna práva, aby mohli snáze udržovati na uzdě podmaněné obyvatelstvo. Aby toto nemohlo se zmoci, podťata mu dle surového obyčeje hned životní síla; část jeho vysekána na dobro, část do jiných krajin přesazena, a co zůstalo — neuvědomělá chátra — vpraveno do stavu úplné poroby.

V tom spůsobě jednáno všude a vždycky. Zaujavše p r v n í místečko v Evropě — přístav i město Kallipolis r. 1357 — Turci s velikým prospěchem užili těchto prostředkův; bylo potom nemožno vypuditi je odtud. Pokračujíce v tomže spůsobě dále založili si v krátce také v Evropě panství, kteréž po pádu Cařihradu (1453) zabezpečeno jest na dlouhé časy, trvajíc napořád až po dnes.

První výboj turecký v Evropě stal se jenom jako na zkoušku a velmi pokoutně. R. 1356 přeplavilo se z Kyzika (s asijského břehu) do Evropy asi 80 Turkův pod vedením Suleimana, syna Urchanova, na bídných prámech, na rychlo z hrubých dřev sdělaných a řemeny svázaných. Podařilo se jim stéci nepatrný hrad Cympu na evropském břehu, na čež město Kallipolis se sousední krajinkou padlo v ruce Turkův. Do opanovaných takto míst vloženy hned turecké posádky, místa dobře opevněna i zalidněna osmanským obyvatelstvem. Naproti tomu přesazena odtud zámožnější část řeckého lidu s řeckými posádkami hned do středu Malé Asie; zůstala jenom skrovná řecká chátra. — Ten byl nepatrný počátek tureckého panství v Evropě, avšak Turci nelenovali ve svých výbojích. Již roku 1361 Drinopol — druhé město v byzantinské říši — padl do jejich rukou a byl hned zvolen za residenci tureckých panovníkův. Deset let později srazili se již Srbové s Turky na řece Marici v Thrákii a — byli poraženi.

Byzantinská (řecká) říše ovšem nemohla zastaviti pokroky Turkův. Panující rodina byla malatná, národ mravně zkažen a tělesně seslaben, říše sama skrz na skrz prohnilá a k odporu ráznému neschopna. Tato státní mrtvola musela stát se vítanou kořistí vítězných Osmanův.

Odpor mohli jim položit jenom ostatní národové křesťanští, kteří vedle zpustlých Řekův bydlí na balkánském polostrově: slovanští Srbové, Chorvaté a Bulhaři, romanští Valachové i illyrští Škipetáři (Albanci). Národové tito jsou zdraví, silní, bojovní, však neměli bohužel nikdy toho, co měli Turci, kteří se těšili vždy z dokonalé státní jednoty. Národové křesťanští spočátku ani netu-

šili, jaké jim hrozí nebezpečenství se strany Turkův. Nebylo mezi nimi vzácné myšlenky, že jim jest společně jednati proti společnému nepříteli. Jednajíce z největší části každý národ o své ujmě, podlehli vesměs Turkům. Bitva na Kosovu poli (r. 1389), kterouž Srbové ztratili, rozhodla panství turecké na balkánském polostrově.

Nemohouce vypravovati historii Turkův, musíme se obmeziti na hlavní příběhy.

Nejdříve podmaněno jest Bulharsko, hned po bitvě na Kosovu poli mezi 1391—1396 i strženo přímo do turecké říše. V tomtéž čase také Valašsko a Srbsko staly se poplatnými. Pádem Cařihradu vyvrácena byzantinská říše 1453. Srbsko stalo se tureckým pašalikem 1459. Bosenské království podmaněno 1463. Albanie z největší části vybojována 1479. Hercegovina podjařmena 1483. Uhersko (střední část) se Slavonií stalo se tureckým pašalikem 1541. Sedmihradsko stalo se Turecku poplatno roku 1541. V tomtéž čase za Suleimana staly se Multany s Bessarabií tureckým lénem.

Vrcholu své slávy a moci dosáhlo turecké panství za Suleimana (1520—1566). Od indických vod a od lemu pouští egyptské až po hradby pevného Komárna, od břehův jezera chvalinského až k úžině gibraltarské rozkládala se říše osmanská. Bylť to největší stát, o němž historie umí vyprávět, zahrnuje v sobě nejplodnější, nejbohatší a nejkrásnější země. V Evropě vládl tenkráte půlměsíc na celém balkánském polostrově (počítaje sem i podunajská knížectví), v Uhersku, Slavonii a Sedmihradsku a v největší části Dalmacie.

Stát tento měl dosti síly, aby vzdoroval veškeré Evropě. Kdekoliv byli křesťané, všichni tenkráte modlili se, vstávajíce i léhajíce, aby „Bůh

ráčil osvobodit je od turecké zběři.“ Největší ovšem nebezpečenství hrozilo od ní státům rakouskému, polskému, ruskému i benátské republice. Dvakráte byla Vídeň v největším nebezpečenství, obléhána jsouc od Turkův; že se zachránila, musí se nazvati divem. Bylo opravdu báti se, aby veškera vzdělaná Evropa křesťanská nepodlehla strašným útokům a nájezdům tohoto divokého plemene.

Hlavní ránu zasadili Turkům v Evropě Slované v nynějším státu rakouském a ruském. Bez pomoci Polákův pod vůdcovstvím nesmrtelného krále Soběského r. 1683 Vídeň zajisté byla by padla do rukou tureckých. Poláci ji osvobodili a učinili tudíž možnými vítězné pokroky vojska rakouského v zemích uherských. Roku 1699 Turci ztratili Uhersko, Slavonii a Sedmihradsko.

Ještě větší ránu nežli Rakousko zasadila Turkům ruská carovna Kateřina II. ve věčně památném míru kučuk-kajnardžském r. 1774. Od té doby píše se rychlý úpadek turecké říše.

Tento mír patří k nejpamátnějším v celé historii.

Turecko střeklo se panství svého nad Tatary v nynějším Rusku, zejmena na Krimu (titéž Tataři byli za svobodné prohlášeni, však netrvalo dlouho a Rusko podmanilo si je úplně); Rusko dostalo Azov, Kinburn, Krč, Jenikalu a velikou i malou Kabardu. Tím spůsobem dodělalo se Rusko ústí obou řek Dněpru i Donu. Pro budoucnost bylo veledůležité, že vysoká porta musela ruským loděm obchodním dovolit svobodnou plavbu ve všech tureckých mořích i na Dunaji a otevřít jim všechny své přístavy. Zároveň dovoleno jest Rusku zřídit si konsuláty na všech místech, kdekoliv by toho uznalo za prospěšno.

Přímý vliv na Turecko zjednalo si Rusko

zvláštním ustanovením, které mu dopouštělo, že jeho vyslancové, kdykoli by toho potřeba žádala, smějí u vysoké porty ujímati se obou knížectví podunajských Valašska i Multan.

Byloť po prvníkráte od založení tureckého panství v Evropě, co vysoká porta musela svolit k věcem, které čelily jasně i zřetelně ku prospěchu křesťanského obyvatelstva a křesťanské víry. Tyto věci poskytovaly Rusku vhodnou příležitost ujímati se křesťanské ráje v Turecku vůbec a hráti si na její záštitu.

Vysoká porta pustila obyvatelstvu v knížectvích podunajských úplnou svobodu vyznání, slíbila ji také Řekům na ostrovích a v nynějším království. Slíbila, že bude vůbec křesťanskou víru a její církve hájiti, dala ruským poddaným ve své říši svobodné vyznání víry, dovolila, aby směli volně a zdarma putovat do Jeruzalema, dopustila, aby ruské vyslanectví smělo si vystavět v Galatě zvláštní kostel, který by stál výhradně pod jeho ochranou.

Na základě tohoto míru a následkem pozdějších vítězných válek Rusko dovedlo si získati ochranné právo nad veškerou křesťanskou rájí v celém Turecku. V Petrohradě byli si dobře vědomi, kam dotčený mír musí vésti. Již r. 1778 založeno jest na hranicích krimských město Cherson a na jedné bráně četl se v řeckém jazyku nápis: „Odtud jde cesta do Cařihradu.“

Pařížským mírem z r. 1856 (po krimské válce) seslaben jest ovšem přímý vliv Ruska na Turecko. Rusko muselo se zavázati, že nebude mít na černém moři žádného válečného loďstva; muselo pustit ze svých rukou ústí Dunaje a vzdáti se svého výhradného ochrannictví nad podunajskými knížectvími i nad Srbskem, kteréžto země postaveny

jsou pod ochranu všech velmocí evropských. Tyto zaručily Turecku celistvost jeho říše. Naproti tomu Turecko bylo přinuceno slíbiti rozličné opravy ve prospěch svého křesťanského obyvatelstva; opravy ty byly již skutečně zavedeny na — papíře!

Pro lepší přehled buďtež sestaveny zde dle časového pořádku ztráty tureckého panství:

R. 1699 Turci ztratili Uhersko, Slavonii a svrchovanost v Sedmihradsku. R. 1774 podunajská knížectví dostala se pod ruskou ochranu, ačkoliv svrchovanost porty nepřestala až po naše časy. Zároveň Turci pustili ze svého poručenství krimské Tatary, kteří brzy na to úplně byli podrobeni od Rusův. R. 1815 Srbové v nynějším knížectví ve vnitřních záležitostech osvobodili se od tureckého panství pod vedením chrabrého Miloše Obrenoviče. R. 1821 zdvihli se Řekové v nynějším království a na ostrovích; samostatnost jejich uznána jest r. 1832.

Turecká říše patrně hyne. Schází jí všechna životní síla. Byla by již dávno se rozpadla, kdyby ji neudržovaly evropské velmoci, z nichž mnohé jako Francie, Rakousko a jmenovitě Anglie činí to proto, poněvadž se bojí Ruska, majíce za to, že právě Rusko z úpadku Turecka nejvíce by ukořistilo. Křesťanské obyvatelstvo v Turecku jest z větší části slovanské a z největší části přiznává se k pravoslavné víře. Však Rusové jsou také Slované a také pravoslavní. Odtud strach evropských velmocí před konečným vyřízením otázky východní.

Větší část evropských velmocí ustanovila zachovat Turecko — opravami. I vysoká porta dala se přemluvit sama, že v Turecku dle požadavků nového času musejí státi se rozmanité opravy.

Reformy ty začaly r. 1839 tak zvaným hattišerifem gülhanským: 1) Křesťanské obyvatelstvo mělo nabýt takových práv, která by mu zabezpečovala jistotu života, cti a jmění; 2) daně se měly rozpisovat a vybírat řádným způsobem; 3) odvod k vojsku a trvání vojenské služby mělo se spořádat!! Následkem toho bylo ustanoveno, aby každá pře soudila se dle mohamedánských zákonův veřejně; aby nikdo nesměl sáhnouti na čest druhého, aby majetek byl svobodný a nevinní dědicové zločince aby neztráceli svých zákonitých práv; tolikéž aby majetek zločincův nebyl zabavován.

A jaké byly následky?

Pašové v provinciích hospodařili po vydání řečeného hattišerifu právě tak, jako hospodařili dříve, odírajíce a sužujíce ráji nemilosrdně. Turecké obyvatelstvo pronásledovalo ubohou ráji křesťanskou jako dříve, a běda křesťanu, který byl by chtěl stěžovati si u tureckých úřadův. Ani jmění, ani život, ani čest křesťanského obyvatelstva nestala se zabezpečenou. Zkrátka a dobře: ve vnitřních poměrech tureckých po vydání gülhanského hattišerifu nestala se ani nejmenší změna.

Po krimské válce evropské velmoci opět s velikým důrazem naléhaly na portu, aby hleděla učinit nutné opravy ve své říši. Dne 18. února 1856 vydán v Cařihadě veliký hat-humayum, který veškerému obyvatelstvu a zejmena křesťanskému jedním rázem udělil všechna práva, svobody a výhody — na papíře! K čemu ostatní národové evropští měli potřebí několika století, čeho se dodělali na mnoze s velikými nesnázemi, trampotami a úsilím, ba po čem na mnoze ještě dnes baží nemohouce toho vymoci na svých křesťanských vládách — to vše s osvícenou štědrostí vysoká porta jedním dnem dala tureckému obyvatelstvu —

na papíře, tak že Turecko stalo se nejšťastnějším státem majícím ve všech odvětvích veřejné správy, tolikéž i v náboženském ohledě nejmoudřejší zákony a ustanovení — na papíře. Není státu v Evropě, který by byl v každém ohledě tak do podrobna a tak spravedlivě provedl rovnoprávnost při svém různorodém obyvatelstvu jako učinilo Turecko — na papíře.

Věci v Turecku od r. 1856 nezměnily se ani v nejmenším ku prospěchu křesťanův a co o tom tu a onde se vypravuje, není nežli holá lež, vymyšlená dílem z politických příčin anebo vyšlá z hlouposti a nevědomosti. Prvního hříchu ještě podnes dopouští se vláda anglická, která líčí zejmena v parlamentě stav křesťanův tureckých v růžovém světle, ačkoliv sama má opačné o tom zprávy. Anglická vláda velmi dobře ví, co se děje na východě, však dokazuje opak toho před světem, poněvadž má k tomu své politické příčiny, t. j. ze strachu a ze záští proti Rusku jde jí o zachování tureckého panství v Evropě za každou cenu.

Poměr křesťanův k panujícímu obyvatelstvu tureckému jest založen na výboji a na ustanoveních mohamedanského náboženství; — svaté písmo Mohamedánův jmenuje se koran. Tento výslovně nařizuje válku s „nevěřícími," poroučí zahlazování pohanův a trpění křesťanův, podrobí-li se věřícím a zaváží-li se k placení daní (harač; daň z hlavy).

Křesťan nemá žádného účastenství při vládě a správě státu mohamedánského, veřejní úřadové nejsou mu přístupni, nesmí mít zbraně, nemůže sloužit ve vojště; musí nosit všechna břemena proto, poněvadž jej vítězové trpí a dopouštějí mu

vyznávat soukromě víru; křesťan jest vůbec trpěn proto, aby vítězům sloužil a platil; má-li s „věřícím“ Mohamedánem při, musí se obrátit na tureckého soudce, který nepřipouští křesťanské svědky a soudí dle koranu i jiných tureckých zákonův; křesťan nesmí jeti na neosedlaném koni, musí se zvláště nosit, musí své příbytky na zvláštní spůsob stavět (menší než Turci), musí své služby boží odbývat pokoutně, aby ihned se vědělo, že jest otrokem a „věřící“ pánem i vítězem.

Tento nepřirozený, ukrutný a otrocký poměr zakládá se v mohamedánském náboženství jakož i v tom, kterak Turci dodělali se svého panství v Evropě — zakládá se na výboji.

Turci byli by měli vlastně přinutit křesťanské obyvatelstvo k své víře, — tak toho požadovala ustanovení prorokova; — avšak křesťanův bylo i jest nesmírně mnoho a Turkův nesmírně málo, a pak jak měli Turci křesťany přivést na svou víru? Turecké náboženství neví ničehož o tom, že nevěřící by mohli jinak se přemlouvat nežli zbraní v rukou; — ostatek nemohli toho Turci ani učiniti, poněvadž by pak nebylo bývalo nikoho, kdo by byl dal odírati se a kdo by byl jim sloužil. Proto obmezili se výhradně na panování. Křesťané směli být a žít jenom co otroci a museli za tuto milost platit daně. Turci zničili politickou svobodu i nezávislost křesťanův a podjařmili si je, ale ponechali jim náboženství a církev. Ba zůstavili jim samosprávu ve všech věcech, které jich výhradně se týkaly, položivše ji v ruce křesťanského duchovenstva (řeckého zejmena), které až do nejnovějších časů ve všech záležitostech světských i církevních nad křesťanským obyvatelstvem mělo úplnou správu ve svých rukou. Křesťanské duchovenstvo bylo tudíž i církevním i policejním pánem svých věří-

cích. Křesťané byli tím způsobem ze státu tureckého úplně vyloučeni — jsouce v něm trpěni jenom co otrokové („psi“); však ve svém kruhu zůstaveni byli při své zvláštní správě, čímž se arci stalo, že si mohli zachránit náboženství i národnost svou.

Rozumí se samo sebou, že v Turecku při takových poměrech nemohla vzniknouti státní jednota, která by byla v těsnější spolek přivedla různé národy. Bylo i jest zde jenom jedné jednoty: — mimo Turky jsou všichni otroky: a i Turci jsou otroky sultana, jenž pyšní se jménem: „stínu božího na světě.“ Jak bylo v století XV., tak jest i nynějšího dne v Turecku: žijí vedle sebe a mezi sebou Valaši, Arnauti, Slované, Řekové, Mohamedáni, křesťané řečtí, armenští i katoličtí a nenávidí se vespolek a touží za svou starobylou politickou, národní i církevní svobodou a pohlížejí stále na sousední státy očekávajíce od nich potřebné pomoci, aby mohli střásti nesnesitelné jařmo turecké.

Panství turecké založeno jest na výboji a může býti zachováno také jenom železnou pěstí. Však během času ztratili Turci svého válečného ducha. Janičárův již není; přežili se, stali se samému státu nebezpečnými a naproti zevnějším nepřátelům neplatnými a malátnými. Museli se zrušiti r. 1826. Nové vojsko, které na jejich místo vstoupilo a které bylo zřízeno dle evropského způsobu, nemá z válečného ducha starých Turkův nic: dovede jenom plenit a trýznit bezbrannou ráji. Sultanové se povalují ve svých haremech, jsouce na těle i na duši úplně zakrnělí, o nějaké vzdělanosti, o nějakém pokroku není nikde řeči. Stát turecký není nic nežli veliká loupežnická peleš, v které křesťanské obyvatelstvo systematicky jest odíráno od úřadní-

kův a šlechty turecké, jakož také od duchovenstva řeckého.

V Turecku dostane se za peníze všechno: není služby, za kterou by se nemuselo platit. Již Bedřich II. král pruský řekl o Turcích, že by prodali třeba svého proroka. Za peníze stojí k službám soudce i svědek: o nějaké bezpečnosti majetku, osoby, cti a svobody není nikde žádné stopy.

Vlastnosti pravého Turka jsou tyto: jest věrolomný, zpupný, vilný a líný; nenávidí obchod a hospodářství, ale má nesmírně mnoho potřeb, což již vysvítá odtud, že žije v mnohoženství a má tudíž více vydajův nežli Evropan stejného s ním stavu. Odtud dá se vysvětlit, že každý Turek se snaží, aby se vetřel do státní služby, která jest proň takořka jediným výnosným pramenem k živobytí pohodlnému a k obohacení. Turek musí mít nějakou službu a byť byla sebe menší, a té pak užívá k odírání křesťanského obyvatelstva, které dle jeho rozumu jest na světě beztoho jen proto aby jej živilo. Tak se děje, že každý úřadník počínaje od policajta (kavasse) až k pašovi a velikému vezíru užívá služby především k svému obohacení; dovolené i nedovolené prostředky jsou stejně vítány a poněvadž tak jednají všichni, není také nikde záštity a ochrany proti tomu hnusnému řádění. Čím dále od Cařihradu, tím hroznější tento stav. Nebylo a není vzpoury v Turecku, která by byla neměla hlavní svůj původ v tomto odírání křesťanského obyvatelstva.

Následky jsou hrozné. Obchod na větším díle jest v rukou cizinců, průmysl leží ladem a orné půdy jest nejméně $^{9}/_{10}$ nevzděláno. Nejbohatší krajiny na světě, které patří k turecké říši, poskytují pohled nad míru smutný. Staly se z nich pustiny a kde by bylo mohlo pohodlně žít velmi husté

obyvatelstvo, tam řídcí obyvatelé pravidelně trou hlad a nouzi.

Pro vyšší vzdělání Turek nemá žádného smyslu; co mohlo se říci, řekl beztoho jeho prorok v koraně a nad koran nemůže proto býti nic pěknějšího, nic prospěšnějšího a nic důkladnějšího. Cizinci jsou nevěřící a proto sluší varovati se jich. Víra mohamedánská činí každý pokrok nemožným. Proč také se namáhat? Co státi se musí, stane se a Allah beztoho již napřed určil, co a jak se má přihoditi, smrtelný člověk by v tom nic nenapravil. Pravý Turek neopravuje ani příbytek svůj, neřkuli že by měl smyslu pro opravy ve veřejném životě. „Svému osudu beztoho nikdo neujde.“

Pamatujme ještě na hrozné následky mnohoženství a otroctví. Turek jest již dle své povahy nesmírně vilným. Jeho síly tělesné hynou záhy, jeho smysly otupují se tak, že pak již ani mysliti nedovede. Jenom náboženskému fanatismu jest nejvíce přístupen, avšak naše doba není takovýmto věcem nikterak příznivá i není pochybnosti, že by si Evropa roznícení náboženské vášnivosti v Turecku pěkně zapověděla.

Není lze upřít, že v nejnovější době vznikla mezi Turky strana, která vidí před sebou patrný úpadek státu a která by ráda zamezila jej. Jsou to lidé, kteří si zaopatřili vzdělání v cizině a kteří rádi by opravili stát dle spůsobu evropského. Hlavně Anglie podporuje je v tom.

Ale jak opravy v Turecku se dějí, znamenejte z příkladu. Dle hatihumayumu povinen soud být sestaven z Turkův i křesťanův. To také se stalo, ale jak? Slovútný Kanitz vypravuje, že našel takový soud v hercegovském městě Zvorníku. Byl tu mudir co předseda, kadi, mufti a deset Turkův — křesťany pak zastupoval jeden hluchý křesťan-

ský stařec, kterému bylo vykázáno místečko — v koutě!

Křesťané prohlášeni jsou za rovnoprávné, ale soudí se dle koranu a v koranu jest již napřed ustanoveno, že má „věřící“ vždycky právo a „nevěřící“ že jest otrok.

Křesťanům slíbila se svoboda víry, ale turecký zákon nařizuje, aby jinověrec se přinutil k islamu anebo aby zůstal otrokem. Křesťanům se slíbila bezpečnost majetku, ale Turek považuje veškerou půdu za svou a ráji za otroky; otrok nemá mít žádného jmění, poněvadž sám jest pouhou věcí. Ráje chce bezpečnost rodinného života, však Turci nemají o čistém životu rodinném ani pojmu, neboť žena jest u nich věcí bez duše, strojem i prostředkem k upokojení vilných vášní v haremu. Jak tu hledat ochranu jednoženství od Turkův, při kterých panuje mnohoženství? Ráje chce pokrok. Ale jak jej vynutit na Turcích, kteří věří svatosvatě, že jest obsažena všechna moudrost a všeliké vědění v jediném koraně, a co jest nad koranem a mimo něj, to že jest bludné, křivé, nebezpečné a bezbožné? Ráje chce mít panovníka spravedlivého, k němuž by mohla všudy a ve všem utíkat se pro právo — a sultan? Sultan jest „stínem božím na zemi,“ jenž stojí nad všemi zákony, nejsa pramenem práva, nýbrž zdrojem všelikého násilí. Sultan nikdy nemůže dopustiti se hříchu, ani tenkráte, když by dal zabit všechny bratry a sestry své, otce svého i matku svou. Jeho otrokem jest celý svět (v theorii) a ve skutečnosti všichni, kdož měli neštěstí, naroditi se v jeho zemi.

Opravy a trvání panství tureckého jsou dvě věci, znichž jedna druhou vylučuje. Panství turecké jest založeno na obecném otroctví křesťanského obyvatelstva; to vědí Turci tak dobře, jako

my a proto také nemohou ani opravdově chtít, aby opravy se staly.

Křesťanská ráje v Turecku chová největší nenávist k Turkům. Proto sebe menší právo, které udělí se jí, nevyhnutelně vede k seslabení tureckého panství; opravy tedy mohou pád Turecka jenom urychlit.

Turecku nezbývá nic jiného, než aby buď zůstalo tak, jak jest, anebo aby přestalo býti. První jest nemožné, poněvadž křesťanské obyvatelstvo se probouzí a nalezá při svých politických, národních i náboženských snahách mocné záštity u sousedních států i národův, z nichž ovšem Rusko jest nejmocnější a nejvydatnější.

Třeba seznámiti se blíže s tou tureckou vzdělaností novověkou, kterou nepřátelé východních křesťanův s takovou okázalostí vynášejí do nebe.

Cestující nemohou dost nadiviti se nesmírnému rozdílu, který panuje mezi Perou, křesťanským předměstím a mezi vnitřním Cařihradem, sídlem turecké vlády a tureckého obyvatelstva. Pera jest osvětlena plynem, má číslované domy, široké ulice, pořádné dláždění, divadla, noviny, má evropský ráz a evropský život; však v tureckém městě starý východní ráz v hrozitánské špinavosti a neslýchaném neřádě. Vstoupíte-li do stavení civilisovaného Turka, které jest obyčejně vystaveno ze dřeva, najdete tam stoly, židlice, lenošky a jiné evropské věci. Týž Turek nosí se dle evropského spůsobu, má kabát a kalhoty, sedí s překříženýma nohama na našem nábytku, jest obyčejně velmi zdvořilý a mluví na mnoze vedle svého mateřského jazyka také něco francouzsky. Však kdo by vstoupil do příbytkův ženských (do haremu), kamž ovšem

přístup cizincům jest zakázán, přesvědčil by se hned, že se tam nezměnilo nic a že civilisace turecká jest jenom povrchní a zdánlivá.

Vychování mládeže jest prašpatné. Synové bohatých Turkův dříve učili se aspoň orientálským vědám, uměli dobře arabsky, persky a byli obeznalí v literaturách východního mohamedánského světa; mezi státními úřadníky nalezali se pořádní spisovatelé, historikové i básníci; nynějšího pak dne, co zřízen nový spůsob vyučování, vytratilo se co bylo dobré a lepšího nic se nezavedlo. Vyučuje se povrchně arabštině i perštině; krasopisu i počtům; o dějepisu, zeměpisu a přírodní vědě není ani řeči; proto mladí Turci neznají nic z minulosti svého národa, nerku-li že by něco věděli o světě ostatním.

Synové zámožnějších Turkův učí se také jazyku francouzskému, který co diplomatická řeč vidí se nevyhnutelným; dospěl-li z nich ten neb onen tak daleko, že může trochu parlirovati, pomýšlí ihned na státnickou službu i snaží se být přidělen některému vyslanectvu, ne snad aby se v Evropě vzdělal v evropských vědách, ale aby brał podíl v evropských zábavách na diplomatických dýchánkách. Také posýlají se bohatí synkové na státní útraty do Berlína, Vídně i do Paříže — na studia, kdežto trvají čtyry neb šest let. Však majíce učiti se tam, mrhají čas ve společnostech s grizetkami a seznamují se se všemi nešvary vznešeného světa evropského. Přisvojivše si něco nejpovrchnější evropské politury, vracejí se domů, kde stýská se jim z počátku po našich radovánkách, však brzo zapomíná se na všechno a přivyká se starým tureckým spůsobům. Že tací Turci, když byli několik let v Evropě, by pomýšleli po svém návratu na změnu ve svých domácích po-

měrech dle evropského způsobu, o tom neslyšelo se posud nic.

Také turecké kněžstvo (ulemové) povinno bylo civilisovati se. Rešid paša pomýšlel na to i poslal několik mollahův do Evropy, aby se tam naučili moderní vzdělanosti. Sotva že ti lidé přišli do Paříže, odložili zvyky své turecké a vrhli se do víru zkaženého světa. Vrátivše se, stali se v krátkém čase zase Turky — línými, fanatickými, všemu pokroku na nejvýš nepříznivými Mohamedány. Zkrátka a dobře: evropská osvěta neujímá se u Turkův!

Vizme krásný svět turecký. Také on přiučil se něčemu, ale čemu? Místo neprůhledných závojův nosí tenké průhledné, místo arabských a indických látek vybírá si evropské fabrikáty, maje voziti se na vozích s voly, jezdí v drahých ekvipážích, místo jerusalemského mýdla kupuje evropské voňavky a spůsobuje těmito věcmi mužům nesmírné útraty. Jinak zůstalo v haremích vše při starém. Turecká krasotinka zřídka umí číst a psát, však za to stále vládnou ještě v haremích abyssinské aneb čerkeské otrokyně. V haremích není posud o evropském nábytku ani památky — tu není stolův, židlic a podobných věcí. Zde panuje stará nevědomost, staré pletichářství, stará mravní zkaženost. Harémy (mnohoženství) jsou hlavní překážkou všeho pokroku v Turecku.

Úhlavní nepřátelé vší civilisace jsou turečtí řemeslníci (prostřední stav: esnaf), kupci, kněží a vojáci. Řemeslník pohlíží s opovržením na jednání bohatších Turkův, kteří opičí se po evropsku. Vzpomíná si na staré blažené časy, kde byli ještě janičáři a kde Evropa bála se turecké slávy a moci. Povrhá evropským šatstvem, nábytkem, spůsobem a evropskými mravy. Ani nářadí své nezměnil

doposud, ač co den vidí lepší evropské. Turecký kupec jest těchže náhledův. Přicházejí sice do Cařihradu parolodi se všech stran světa, kupci cizí hrnou se odevšad do Turecka, však ještě nepřišlo na mysl pravému Turku, aby sám šel na evropský trh — vzdálený dva, tři dni cesty. Svou vládu, která neustále o opravách mluví, nenávidí, maje jedinou důvěru ve fanatické kněžstvo i v domácí turecké vojsko, které jest ovšem po evropsku oděno, však uvnitř dýše starým tureckým duchem.

Obyvatelstvo turecké říše považuje Stambul (Cařihrad) za vrchol velikosti, krásy i slávy, a na tisíce lidí přicházejí se všech končin říše sem, aby viděli stolici padišahovu. V dřívějších časích putovali sem chudí obyvatelé, aby obohatili se zde, nynějšího dne musejí sem chodit, aby dávali peníze. Turecké obyvatelstvo jest nynějšího času s cařihradským životem, jaký provozuje se na dvoru a v palácích pašat i úřadníkův vysokých, na nejvýš nespokojeno. Jakž by mohlo být spokojeno, vidí-li, kterak bohatí synkové turečtí nosí se po evropsku, kterak jezdí se tu v nádherných ekvipážích, kterak okázale zde peníze se utrácejí, zatím co celé provincie turecké hynou a chudnou. Vysoká porta se nestará o venkov. Guvernéři a jiní úřadníci vedou správu v provinciích sami a odírají lid způsobem neslýchaným. Opouštějí pak Cařihrad jenom tenkráte, když tam byli promrhali svůj majetek, pak jdou do provincií a vracejí se zase s plenem obyvatelstva do Cařihradu!

Největší část tureckého obyvatelstva připisuje nynější úpadek říše velikému vlivu evropských živlův, majíc za to, že všeliké obmýšlené opravy jsou jedem, který byl od chytrých Evropanův turecké vládě proto schválen, aby Turecko zahynulo. Staroturek má za to, že Evropané jenom k vůli

Turkům, aby od nich vylákali peníze, učinili tolik vynálezův ve fabrikací a jinak jest konečně úplně přesvědčen, že by celá Evropa musela hladem zemříť, kdyby Turecko jí zavřelo města svá a přístavy své.

Není lze upříť, že turečtí státníci zhusta nyní nápodobí evropské spůsoby. Mýlil by se velice, kdo by myslel, že to dělají z přesvědčení. Vědíť dobře jako my, že evropská osvěta na turecké půdě se nedaří a že tím spůsobem Turecku se nepomůže. Avšak Turci jako Maďaři jsou mistři v přetvařování. Vědouce dobře, že zejmena Anglie má potřebí slušné zámínky pro svou východní politiku, opičí se po evropsku k vůli těmto svým přátelům. Béřeť se odtud důvod pro tvrzení, že Turecko jest schopno dalšího trvání; nenít prý příčiny neujímati se ho. Blázni a hlupci tomu věří a — Turci se smějí!

Turci založili si panství v Evropě během 14. století. Snadno dokázat, že křesťanští národové zejmena Jihoslované z velkého dílu sami byli vinni, že Turci ve východní Evropě se uhnízdili, upevnili a rozšířili.

Tomu je ovšem již dávno, velmi dávno, tak že dnešního dne málo kdo si to ještě k srdci béře, ba dlouhým neštěstím zkušení potomci rádi odpouštějí chyby předkům svým, jinak-li toho zasloužili. Hůře ovšem, když ještě v devatenáctém století politický rozum na slovanském jihu jest právě tak nedospělý, chatrný a krátkozraký, jaký byl ve XIV. a XV. století.

Hodláme dokázati jedno i druhé, majíce za to, že pravda, byť i sebe trpčí, přece říci se musí.

Války mezi Turky a Jihoslovany počaly

v druhé polovici XIV. století za času Murata I. (od 1361—1389). Hned s počátku své vlády Murat opanoval druhé město byzantinského císařství, Drinopol. Toť ovšem nebyl žádný div, poněvadž řecká říše byla skrz na skrz sešlá, shnilá, vyžilá a k vydatnějšímu životu neschopná. Však Jihoslované stáli právě v nejbujnější síle své, jsouce chrabří a celkem nezkažení, víru i vlast svou nad vše jiné milující a ke všem obětem připraveni. V ně zajisté celá západní Evropa úplnou skládala důvěru.

Měli všechno a neměli jedné věci... neměli pravé politiky, která by byla srozuměla důležitosti a nebezpečenství oné doby, umějíc užit prostředků, které vodí k cíli. Ku podivu chrabří, neuměli své síly v jedno spojit a když odhodlali se k něčemu, nevykonali to důsledně, neboť první nadšení opustilo je obyčejně dříve, nežli byli dorazili na polovic cesty.

Bylo roku 1375, když srbský car Lazar uznal nad sebou svrchovanost tureckého panství, zavázav se k ročnímu poplatku o 1000 lib. stříbra a k vojenské pomoci sultana. Totéž učinil Šišman, panovník bulharský. Již tenkráte nebylo žádné pochybnosti, že Turci mají rozhodnou převahu na thráckém polostrově a že křesťanskému obyvatelstvu od nich hrozí největší nebezpečenství. Každý soudný člověk mohl tehdáž rozebrati, že žádný národ o sobě ve východní Evropě nepřemůže asijské barbary, ale všichni spojenými silami že mohou toho dovésti. Poslednímu caru srbskému slouží ke cti, že před jinými přišel k takovému přesvědčení.

Car Lazar zřídil proti Turkům veliký spolek. S králem uherským Sigmundem smluvil se o tu věc, tolikéž se Šišmanem bulharským, s Jiřím

Strašimirovem Balšičem pánem v Zetě a s králem bosenským Tordkem, jehož vasalem byl Vuk Chranič, pán záchlumský (hercegovský). I s valašskými knížaty učiněna smlouva. Větší polovice nynějšího tureckého panství v Evropě zdvihla se proti Turkům.

R. 1387 Lazar u Toplice i Pločaniku blíže Nového Pazaru rozsekal 15.000 Turkův. Vypukla válka. Vyjednávalit spojenci již od r. 1382. Byli-li s přípravami válečnými hotovi, když strašný Murat s velikým vojskem svým r. 1389 dal se na pochod, aby potrestal odpadlíky? Bože zachovej!

Murat udeřil nejdříve na Bulhary, jakž jinak ani býti nemohlo. Přispěli-li Šišmanovi ostatní spojenci na pomoc? Bože zachovej!

Ani Lazar neměl se k tomu, a proto Bulharsko stalo se provincií osmanské říše.

Pak přišla řada na Srbsko. Přispěli-li aspoň teď spojenci Lazarovi na pomoc tomuto?

Přispěli, ale jenom částečně. Z Uher přišlo několik set dobrovolníkův, z Bulhar několik set uprchlíkův, z Bosny 20.000 mužův a ze Zet vydalo se vojsko na cestu tak pozdě, že ani nedošlo v čas na Kosovo pole. Kromě toho byla ještě v táboře křesťanském zrada, a proto stalo se neštěstí, které oplakáváme po dnes. Srbské císařství propadlo na vždy.

Ještě smutnější byl pád Bosny a Hercegoviny v XV. století.

Národ jihoslovanský vytrpěl větší muka nežli všichni národové evropští dohromady. Úplná čtyry sta let musela uplynout, nežli poštěstilo se malé části tureckých Slovanův osvobodit se z hnusného jařma. Od r. 1389 až do našeho století všichni Slované turečtí mimo malou hrstku chrabrých Černohorcův stenali pod krvavým bičem asijských

divochův. Teprv Miloš stal se spasitelem jedné části Srbův. Však ještě Bulhaři, ještě Hercegovci a Bosnjáci jsou otroky Turkův obracujíce doposavád marně oči po Evropě osvícené; není, kdoby jim pomohl ke svobodě.

V našem století vznikly na slovanském jihu dva náhledy, které již bezpočtukráte vysloveny a dokázány byly. Předně uznáno, že ze srbského knížetství musí vyjít osvobození ostatních Slovanův tureckých, a za druhé, že boj s Turky, má-li vésti k prospěšným výsledkům, musí býti veden na jednou a silami spojenými.

Skutek však utek. — Tytéž chyby politické, jichž předkové dopouštěli se před 4 stoletími, provádějí jejich potomci ještě dnes.

Když r. 1861 Luka Vukalovič několik těch vesnic hercegovských svolal do zbraně proti bezbožným utiskovatelům, učinil to v naději, že ujme se ho osvícená Evropa a především bratří jeho po rodu a po krvi. Ale bohužel musel sám a sám s hrstkou svých lidí se tlouci, dlouho se tlouci — až vykrvácel!

Očekávalo se od nejbližší Černé Hory, že mu pomůže, a Černá Hora (vláda a nikoliv lid) rozmýšlela se dlouho. A rcete, jakž neměli se rozmýšlet — jich na nejvýše 190.000 s dětmi, ženami i starci a obyvatelstva v evropském a asijském Turecku na 27 milionův! Či měli tak na slepo dát v šanc svobodu zlatou, kterouž čtyry sta let chrabře a těžce zachovali, zachovali i tehdáž, když koňští ocasové vláli s budínských hradeb a přede zdmi nynějšího hlavního města veliké říše rakouské?

Černohorci rozmýšleli se, ale rozmyslili se přece. Vytasili meč a nabíjeli pušky své v čase politicky velmi nepříznivém, majíce za to, že rodn

bratry a stejnověrné křesťany hanba by bylo nepodporovat, když bojují za svobodu a svatý kříž.

Černohorci byli si zajisté úplně vědomi velikého nebezpečenství, v které takřka zbytečně se vydali. Však byli s celým slovanským i neslovanským světem přesvědčeni, že za nimi stojí Srbsko, kdež ode dvou a tří let konají se neustále přípravy velké a válečné. Že šli v boj, bylo odvážné i smělé, však bylo neméně šlechetné a přirozené, a naši potomci jistě neopomenou velebiti a žehnati jich.

Marně bychom chtěli tajit toho, co jest veřejným tajemstvím. Ale nepopíratelná pravda jest, že v Bělehradě pracováno na pobouření všech Slovanův tureckých, stenajících pod jhem osmanským. V Bělehradě tištěna síla rozličných proklamací, z nichž nejedny proklestily si cestu i do německých listův. Z Bělehradu vycházeli emissaři do Bosny, do Bulhar a do Černé Hory, vybízející národ k boji za svobodu zlatou a za víru. V Bělehradě samém neustále demonstrováno, aby národ z nadšení zimničného nedospěl k chladnější rozvaze, v Bělehradě samém počalo s ozbrojováním veškerého obyvatelstva.

Mezi tím co v Bělehradě na plano křičeno i lomozeno, malý houfec zoufalých Černohorcův bojoval dnem a nocí s tisíceronásobně silnějším nepřítelem. Bojoval chrabře, nemaje ani opatření ani chleba, ani peněz, ani šatstva, a často ani střeliva, a bojoval bez reptání, bojoval sám a sám, i děti, i ženy i starci.

Náhle oznamoval telegraf užasnulé Evropě, že Turci z pevnosti jali se bombardovat Bělehrad. Garašanin svolal v nepřítomnosti knížete lid k obraně města, a lid — ryzí, nezkažený, chrabrý, bojovný, svobodu i víru svou nade vše milující,

lid slovanský, lid srbský, potomci oněch hrdin, kteří na Kosově poli věčnou si získali slávu, lid utužený, ozbrojený, na krvavý boj připravený, ke všem obětem volný se všech končin radostně, vesele, jásaje sbíhal se do Bělehradu pod svaté prapory, aby dokončil, co nebožtík Miloš nemohl provesti. Černohorci děkovali prozřetelnosti boží, která vždy ujímá se národův potlačených a nenechá padnouti, kteří pro právo i pravdu meče tasí a krev svou prolévají.

A srbská vláda?...

Seděla hezky tiše a seděla tak dlouho — až Černá Hora vykrvácela.

Když r. 1866 Řekové na Kandii se vzbouřili, myslelo se obecně, že východní otázka jižjiž se rozřeší. Kandioté jsou již na větším díle pokořeni či lépe řečeno, vysekáni; hýbe se to sice nyní zase v Bulharsku, ale i to povstání bude snad v krátkém čase násilně a krvavě potlačeno a pak teprv snad zase pozdvihne se Srbsko a potom snad i Rumuni a na ten spůsob Turci v Evropě mohou ještě hodně dlouho hospodařit a vládnout.

Odtud vysvítá jasně, že kdyby bylo solidárnosti mezi křesťanským obyvatelstvem na balkánském polostrově, bylo by se tureckému panství již dávno odzvonilo.

Mimo národní řevnivost, která vládne na balkánském polostrově, sluší ještě na paměti míti jinou věc ne méně vážnou: křesťanští národové totiž nemají vyššího vzdělání, bez kteréhož idea o jejich sourodnosti nemůže ani pomysliti se neřkuli se ujmouti a rozšiřovati. Arnauti na př., kteří žijí v nejbližším sousedství Italiánův, jsou v kultuře právě tam, kde byli Evropané tisíc let před narozením Krista Pána; ostatní obyvatelstvo křesťanské stojící pod přímou vládou tureckou

nemá žádné možnosti, aby se vzdělalo a pozvedlo, poněvadž staletým zotročením jest úplně zhovadilé a poněvadž Turci pilně starají se o to, aby stav vzdělanější mezi ním nemohl se vyvinout. Jediní Řekové jsou na mnoze nejlépe na tom, mohouce kořistit ze svého položení co přímorci a ze své staré kultury, avšak u nich zase jest taková nemravnost, že jí není snad po celém světě rovné; krom toho užívají své poměrně vyšší kultury k podobnému odírání slovanského obyvatelstva, jakéž provozuje se od Turkův.

Nesmí zapomínati se ani na tu veledůležitou věc, že poloha balkánského polostrova v mnohém ohledě rovná se Švýcarsku. Jednotlivé krajiny jsou zeměpisně od sebe tak odděleny, že spojení mezi nimi jest nad míru těžké, což velmi vadí nejen obchodu ale i užšímu spolku politickému mezi nimi.

Ze všeho toho vysvítá, že panství turecké v Evropě nedá zničiti se rychle, ba že bez působení evropských států nedá se ani úplně překotit.

Ze všech evropských států doposud Rusko má největší zásluhy o seslabení tureckého panství v Evropě.

Politika vlády ruské k Turecku jest zcela přirozená. Rusko jest stát slovanský a pravoslavný; jeho povinností jest ujímati se tureckých Slovanův a veškerého pravoslavného obyvatelstva křesťanského. Není příkladu, že některý stát podobným povinnostem by byl zadost činil v míře tak skvělé jako Rusko, kteréž v této příčině již celou řadu válek zdvihlo a kteréž jest každé chvíle připraveno, znovu dát se do boje s vysokou portou.

Nepřátelé Ruska vykládají tuto jeho politiku v ten smysl, že nejde mu o prospěchy křesťanstva a o civilisaci, ale o věci jiné, méně šlechetné.

Rusko chce prý Cařihrad dostat do svých rukou a dodělat se nadvlády v zemích tureckých. Pracuje prý jenom ve svém sobeckém prospěchu; jeho záměry čelí patrně k porušení evropské rovnováhy a jsou prý obecné svobodě evropských národův velmi nebezpečny.

Věc tuto můžeme s klidným svědomím pustit se zřetele. Ti zajisté, kdož mluví o sobectví Ruska, jsou snad sobečtější něho a ti, kdož naproti Rusku odvolávají se na evropskou rovnováhu, ochotni jsou porušit ji každé chvíle k rozšíření své moci.

Ruský vliv na východě velmi snadně dal by se vytisknout od četných jeho soupeřův, kdyby tito byli v skutku šlechetnější nežli jest Rusko. Bylo by zajisté postačitelno, kdyby evropské velmoci zastávaly se křesťanského obyvatelstva v Turecku lépe, nežli se děje od Ruska; pak by zajisté křesťanská ráje přála jim více nežli Rusku a bylo by jak se říká vyhráno. Než k tomu, jak patrno, evropské velmoci nemají mnoho chuti a kdekoliv to dělají, dělají to jenom na oko a jednostranně.

Nejvíce dbá o Turecko Anglie, držíc nad ním starostlivou ruku, tak jako na př. chráníme staré lidi choré před zlým větrem, před mlhami, nastuzením a jinými nehodami. Nemá tudíž Turecko lepšího zastance nad Anglicko.

Anglie má své dobré příčiny, které ovšem musejí hledati se jinde nežli v nezištnosti, šlechetnosti a péči o držení evropského míru. Anglicko jest státem obchodním. Čím pak déle potrvá turecké hospodářství, které nemá ani vlastního obchodu ani vlastního průmyslu, tím více se odbude anglického zboží, t. j. tím větší odtud pochází prospěch anglickým fabrikantům a kupcům. Anglie

jest také mocí námořní. Kdyby panství turecké v Evropě přestalo, pak by snad námořní moc anglická ve středozemním moři se seslabila — nepochybně zdvihlať by se námořní moc ruská i francouzská.

Anglie má také v Asii (v Indii veliké panství, od kteréhož závisí její nynější moc, váha i blahobyt. Však vidí se, že v Asii vliv Ruska ze dne na den roste, Persie stojí pod jeho vlivem, v Turkestaně dělají Rusové neslýchané pokroky, Kavkaz jest v jejich rukou a kdyby padlo turecké panství v Evropě, rozšířil by se také vliv Ruska na Malou Asii, jejížto severní břehy dostaly by se snad pod vládu ruskou. Anglie tedy obává se, že by z rozpadnutí turecké říše v Evropě zdvihl se také vliv Ruska v Asii a že dříve neb později by mohly srazit se tam Anglie a Rusko.

Můžeme říci, že Anglicko bojí se následkův, které by vzešly z dokonalého úpadku říše turecké; nevědouc, co by mohlo potom se státi, nechce jisté výhody nynější obětovat nejisté budoucnosti. Anglie proto chrání tureckou říši, ač o její vnitřní hnilobě přesvědčena tak dobře jako všechen ostatní moudrý svět.

Ještě větší obavy chová Rakousko t. j. němečtí státníci ve Vídni a maďarští v Pešti. Kdyby jenom nebylo tolik těch Slovanův v Turecku! (Maďaři vedle nich se bojí ještě i Rumunův.) Tato slovanožroutská politika lomcuje jedněmi i druhými v té míře, že by se báli přisvojiti si sousední země turecké i tenkráte, kdyby je k tomu třebas i Evropa vybídla. Rakousko jest tedy snad nejnezištnější přítel Turecka, ze samého strachu před Slovany, ačkoliv nemá prostředkův valných, aby mu pomáhalo v té míře jakož Anglie. Musí ještě se povědět, že ze všech evropských vlád naše ra-

kouská vláda jest v Turecku mezi křesťany nejméně oblíbena!

Politika Francie a Pruska k Turecku není tak jasná, zřejmá, stálá, důsledná i určitá, jako politika výše jmenovaných vlád. Prusko posud nejméně ujímalo se Turecka a nejméně překáželo Rusku, ač nedá se upříť, že také nerado vidí rostoucí jeho vliv na východě a že starostlivým okem pohlíží na ně, aby tam se nešířilo i nezmáhalo. Francie hraje si na protektora katolického obyvatelstva v Turecku, podobně jako Rusko na ochrance pravoslavných.

Francie stojí v čele evropské osvěty majíc šlechetný úkol, aby šířila a zvelebovala pokrok. Ostatní evropští národové přijímají od něho nové myšlenky a nové zřízení. Francie jest kvasem v evropském světě, který by bez něho Bůh ví jak zakrsal. Tuto svou úlohu plní Francie již drahně let, avšak za jakou cenu! Převrat stíhá převrat, revoluce revoluci, systémy vládní se mění a s nimi také dynastie. Dnes jest Francie republikou, zejtra císařstvím, pak zas republikou a zas monarchií. Co odtud následuje? Nic víc a nic míň, nežli že i v jeho zevnitřní politice střídá se síla směrův, z nichž jeden odporuje druhému. Nestálost vnitřních poměrův zrcadlí se v nestálosti zevnitřní politiky Francie, zejmena co týče se východu.

Není pochybnosti, že Francie by měla dle svého povolání přední poslání, aby přičinila se k osvobození křesťanské ráje. Konečně vyřízení východní otázky musí mu ležeti na srdci tak jako Rusku, poněvadž tak káže potřeba moderní osvěty, která trváním tureckého panství trpí velikou újmu.

Myslíme, že Francie jest dokonale přesvědčena o shnilosti turecké říše, že v celku přeje křesťanským národům a že rozumí potřebě, aby důkladná

změna stala se ve východních poměrech. Není lze tvrditi, že Francie by byla již ustanovila se na určité politice k východním věcem.

Již nebožtík Napoleon nevěděl, jakou politiku by měl mít v otázce východní. Krátce před válkou egyptskou chtěl odebrat se do Cařihradu a postavit se v čelo tureckého dělostřelectva maje za to, že naproti Rusku i Rakousku Francie musí spolčit se s Tureckem a k témuž účeli lépe spořádat jeho branné síly. Brzo na to zdvihl válku proti Turecku v Egyptě a v Syrii. Nynější císař francouzský tasil meč proti Rusku, aby zachováno bylo panství turecké, o kterémž sám praví, že by dobře bylo, kdyby „přestala závist evropských velmocí, která nedopouští východu střásti se sebe prach 20 století a pozdvihnouti se k novému životu a k osvětě.“ Týž císař zakročil na újmu Turecka v Syrii, dopustil spojení obou podunajských knížectví a podporoval Srby, aby mohli vyhnat dynastii Karadjordjeviče a sprostit se posádek tureckých. Naproti tomu přičiňuje se zase nejnověji, aby nezměnilo se nic v smutných poměrech říše turecké.

Kdyby Francie ve svých vnitřních i zevnitřních poměrech se ustálila, nemohla by takto jednat, neboť jednání dosavadní jest velmi dobrodružné, nepřirozené i neupřímné.

Slyšeli jsme také, že Francie nebojí se ani tak Ruska jako následkův z úpadku Turecka pro sebe a pro Anglii. Jisto prý jest, že by po pádu tureckého panství v Evropě Francie i Anglie přinuceny byly zabezpečiti si svůj dosavadní vliv a obchod na středozemním moři. Pád Turecka měl by nepochybně za následek srážku mezi Francií a Anglií, kteréž prý oba státy rády by se vyhnuly.

Ruská politika k Turecku jest s hlediště slovanského zcela správná.

Tolik rozumu má zajisté i diplomacie ruská, aby srozuměla, že ostatní evropské velmoci sotva dopustí, aby Rusko si smělo z Turecka třeba sebe menší část přivlastnit. Strach z Ruska jest v Evropě vůbec tak veliký, že každý jeho krok sleduje se s neobyčejnou bedlivostí a že se všem jeho činům a úmyslům přičítají účely sobecké. Rusko jest vůbec největším trnem v očích evropského světa — zejmena Němci mají z něho šeredný strach — takže není žádná věc v Evropě populárnější nad tu, která směřuje k ponížení ruského státu.

Dlouho i trpkou zkušeností Rusko jest poučeno, že násilnými prostředky s jeho strany nedá se nic vyřídit na východě. V krimské válce nejlépe přesvědčila se o tom ruská vláda, když půl Evropy spiklo se proti ní: Anglie, Francie, Italie, Turecko — i Rakousko. A kdyby byla válka trvala déle, byli by snad i Španělci s Portugalci, Švédi s Nory a možná i jiní národové vytáhli do boje proti „severním barbarům“ aby zachránili „východní kulturní stát — turecký.“

V krimské válce Rusko nejzřetelněji rozložilo politiku svou k Turecku.

Rusko zavrhlo a zavrhuje podnes všechny opravy v Turecku, kterými chce se vyřídit politická, náboženská a občanská rovnoprávnost všech poddaných velikého a nepřemožitelného sultana. Ba Rusko snaží se, aby všeliké tyto opravy, vydané v tomto smyslu od turecké vlády a podporované od ostatních evropských velmocí v praxi zamezilo a učinilo jejich provedení nemožným; k tomu konci užívá svého vlivu na křesťanské obyvatelstvo v turecké říši.

Pro množství polovzdělaných, t. j. nerozum-

ných a slovanožroutských politikářův evropských dostačuje tato věc, aby přesvědčila je o sobecké politice Ruska, které prý patrně nechce zvelebit stav křesťanského obyvatelstva, kdyby odtud nemělo výhod, ba že volí raději udržet tureckou ráji v posavadním otroctví. Či může prý být jasnějšího důkazu pro to, že Rusku se nejedná o blaho křesťanův tureckých, ale o rozšíření hranic vlastních na útraty Turecka a evropské rovnováhy? Či prý není patrno, že Rusko s tureckými křesťany si zahrává? Že raději chce udržet je v turecké porobě nežli by dopustilo, aby dostalo se jim jakéhokoliv práva, jak mile by odtud samo nemělo přímých prospěchův? Či prý se nevidí, že křesťané turečtí jdouce za politikou ruskou, by změnili toliko pány, t. j. že by se dostali z jednoho otroctví do druhého? Či prý není povinností vzdělaného světa, aby se opřel proti takovéto šeredné, našim ideám časovým zřejmě odporující politice ruské, jdoucí pouze za porobou a nemající vyšších, šlechetnějších, morálnějších účelův?

Evropa a Turecko snaží se zavesti rovnoprávnost všech poddaných tureckých bez rozdílu náboženství a národnosti — není-li to krásné, vznešené, šlechetné, moudré, nezištné, poctivé i osvícené; Rusko jest proti tomu: či to není největší neřest, největší sobectví, nejhroznější barbarství?

Rusko zavrhuje všechny evropské opravy v Turecku z jednoduché příčiny: — jsouť pro Turecko nemožnými. Rusko ze všech státův evropských zná nejlépe stav věcí na východě. Dokud Turci zůstanou Turky, t. j. dokud turecké obyvatelstvo nepřijme křesťanskou víru, dotud jsou v mohamedánském Turecku všeliké křesťanské opravy nemožnými.

Neruští diplomaté vědí to tak jako ruští, však

zavádějí Evropu a přikrývají lacinými frázemi a ještě lacinějšími návrhy opravními své pravé záměry, o nichž bylo také již povědíno shora.

Tím spůsobem, jakož navrhují evropské velmoci, do soudného dne nebude křesťanskému obyvatelstvu pomoženo.

Opakujeme ještě jednou, Rusko zavrhuje všechny opravy v Turecku, které jsou vzaty z evropských zřízení, poněvadž pro Turecko se nehodí a nevedou k osvobození křesťanského obyvatelstva. Rusko dalo se cestou zcela jinou; žádá totiž, aby turecká říše opravila se na tom základě, který jest v Turecku. Jeho stanovisko jest tudíž, jak my u nás říkáme, historické.

Svrchu bylo řečeno, že turecká vláda nechala křesťanům náboženství, ba že nechala jim také jejich správu obecní, odevzdavši ji v ruce křesťanského duchovenstva.

A právě na tuto věc ruská vláda bedlivý obrátila svůj zřetel, žádajíc, aby na tomto historickém základě v Turecku se stavělo.

V běhu krimské války vytasilo se Rusko s úplným programem v tomto ohledě. Všechny správní, soudní a finanční věci, které posud spravovaly se od křesťanských obcí, buďtež jim nechány i na příště. Tolikéž zůstaňtež církvi její privilegie. Tato pak autonomie křesťanských obcí nechať uspořádá se lépe a zabezpečí pod dohlídkou církevní. Obce odvádějtež úhrnem své daně úřadům státním na ten spůsob, aby tito nemíchali se do toho a neměli práva rozpisovat i vybírat poplatky v kruhu jednotlivých obcí, ba aby poplatky nesměly ani v nájem se dávat. Daň z hlavy (harač) musela by přestat a na jiné místo budiž položena jiná obecní daň, která by uvalila se na obce dle počtu duší.

Pozorujte veliký a podstatný rozdíl mezi návrhy Ruska a opravami tureckými, které byly navrženy od ostatních velmocí dle evropského způsobu. I tyto žádaly na Turecku zrušení daně z hlavy a zavedení obecné daně, kterouž bez rozdílu víry a národnosti by muselo platit veškeré obyvatelstvo (stalo se již), však rozpisování a vybírání její zůstaveno jest státním úřadníkům tureckým, čehož by dle návrhův ruských nebylo. A následek? Ráje odírá se nyní zrovna tak, jako odírala se dříve.

Rusko navrhovalo, aby křesťané dle svého počtu měli přiměřené zastoupení při správních úřadech v jednotlivých provinciích a tam, kde jsou ve většině anebo souborem, aby byli zastoupeni u vysoké porty zvláštním zástupcem svým, jako na př. podunajská knížectví a Srbsko (zástupce jejich v Cařihradě se zve kapukehaja.)

Obcem mělo by se nechat, aby společně s duchovenstvem spravovaly své církve, zaváděly si při službách Božích svůj národní jazyk a volily si biskupy i kněze ze středu svého národa.

Křesťanským obcím mělo by se výhradně odevzdat jejich školství.

Patrno, že Rusko mělo na zřeteli pravé prospěchy křesťanského obyvatelsva a zejmena prospěch Slovanův tureckých a to nejen vzhledem k Turkům, ale i vzhledem k řeckému fanariotskému duchovenstvu.

Nemožno upřít, že přirozený následek všeho toho by byl býval pro turecké panství nebezpečný. Během času tím spůsobem křesťané a zejmena Slované uspořádali by se zcela nezávisle i samostatně od Turkův.

Rozdíl mezi návrhy ruskými a evropskými opravami jest krátce ten, že Rusko chce, aby křesťanští národové se sesílili, a Evropa by ráda viděla sesílení tureckého živlu. Následkem ruských návrhův křesťané turečtí v Bosně a Hercogovině, v Bulharsku a v Albanii, v Makedonii i Thesalii by dodělali se během času jistotně takového postavení, jaké mají nynějšího dne podunajská knížectví a Srbsko.

To zajisté postačuje, aby se dokázalo, že Rusko v skutku přeje tureckým křesťanům a že jim chce v pravdě pomoci. Není tedy pravda, že vidí je raději pod porobou Turecka, nežli aby je vidělo samostatné.

Návrhy ruské propadly; v Turecku samém byli proti nim z křesťanských národův hlavně Řekové, kteří neviděli odtud prospěchův pro své obmýšlené byzantinské panství čili císařství.

Krimská válka skončila se na škodu Ruska, které ztratilo své výhradné ochranní právo nad křesťany tureckými. Místo „bílého cara“ nastoupiti měla ochrana veškerých evropských velmocí, t. j. nemělo být vlastně ochrany žádné, poněvadž zajisté ochrannost pěti velmocí znamená tolik, jako by jí vůbec ani nebylo.

Mluvíce o Turcích nesmímá zapomenouti na Poláky. Poláci zajisté jsou jediným národem slovanským, který chová upřímné přátelství k Turkům.

Poláci slouží houfně v tureckém vojště, Poláci přecházejí valně i na tureckou víru a Poláci stále povídají, že přirozeným jejich spojencem jest Turek.

Za našich dnův potomci Košciuszkovi bojují v řadách mahomedánských barbarův proti Bulharům — proti národu stejnorodému a pokrevnému

pomáhajíce dáviti nejdobrosrdečnější národ slovanský, který po nesnesitelném útisku zoufale chopil se zbraně na osvobození a uvolnění své.

Není po prvé, co Poláci pomáhají Turkům proti svým jihoslovanským bratřím a nestalo se také naposledy. Jihoslované turečtí neznají vůbec Polákův jinak, nežli co nemilosrdných nepřátel svých společných vždy a vždy s osmanskými Turky. To, co Poláci nyní provozují, provozovali vždy; nebyli jen jednotlivci, kteří zapomněli se tak, že vstoupili v hnusný žold tureckých katanův proti svým bratřím, nebyla to pouze emigrace polská, která z nouze a ze zoufalství vrhla se za plat Turkům do náručí: nikoliv, přátelství Polákův s Turky zakládá se v politicko-národních poměrech obou národův. Poláci a Turci jsou si přirození spojencové.

Historie Polsky a Turecka od polovice předešlého století nedají oddělit se od sebe: poněvadž vzájemně se doplňují a vysvětlují. Chtíce si vysvětliti chování a jednání nynějších Polákův, musíme částečně ohlednouti se v jejich minulosti, která nejlépe poučí nás.

Známo, že Poláci sami zkazili svůj stát svým nerozumným hospodářstvím. Nestarajíce se o nic na světě, dali Polsce hluboce padnouti.

Věci v Polsce vyvíjely se znenáhla. Nejdříve si dovedlo Rusko v ní získati rozhodný vliv, takže s ní zacházelo co s opanovanou zemí. Ruským zajisté vlivem a pomocí ruského vojska poslední král Stanislav Poniatovský zasedl na polský trůn (1764), čímž moc Ruska v Polště ještě více se upevnila. Ruský vyslanec na varšavském dvoře Repnin považoval svou carevnu (Kateřinu II.) za pravou panovnici Polsky i jednal všudy a ve všem dle toho.

Bylo věcí zcela přirozenou, že vlastenečtí Po-

láci cítili se hrubě uraženými následkem takovéhoto jednání ruského i že začali myslit na prostředky, jak by zachovali vnitřní nezávislost své vlasti. V té příčině zdála se jim nejpřiměřenější revoluce.

Po celé Polsce vypuklo povstání, čelící proti vetřelým se do země Rusům a proti králi Stanislavovi Poniatovskému, opírajícímu se o ruskou moc. Povstalci (barští konfederáti) byli přirozeným způsobem slabší nežli vojsko polské (královské) a nežli vojsko spojených s ním plukův ruských. Aby pak přece dosáhli cíle svého, polští povstalci hledali pomoci u cizích národův a dvorův — u Rakouska, Saska, Francie ano i u Turecka.

Tenkrát byl ve Francii prvním ministrem vévoda Choiseul. Nenáviděl Rusy a boje se vždy víc a více vzmáhající se moci jejich, hleděl Polákům pomoci přímě i nepřímě. V prvním ohledě posýlal jim důstojníky i peníze a v druhém snažil se zaplésti Rusko do válek na jiných stranách, aby následkem toho byli přinuceni vyjíti z Polsky. V té věci hleděl především působit na Turecko.

S počátku Turci neměli mnoho chuti pustit se do války s Ruskem k vůli Polákům však když jim Poláci i Francouzové stále byli na krku, přemlouvajíce a popuzujíce jich, dali se konečně předce přemluvit a vypověděli válku.

Poláci jásali očekávajíce spásu svou z Cařihradu a od Turkův. Válka podniknuta se strany Turecka pro Poláky a skončila se úpadkem Polsky i Turecka.

Zbraň ruská osvědčila tenkráte rozhodnou převahu nad tureckou. Jsouce v četných bitvách na moři i na pevnině poraženi a ztrativše vedle mnohých pevností také podunajská knížectví, Turci zoufali nad konečným výsledkem války. Celá Evropa

byla tenkráte rozčilena i znepokojena neslýchanými prospěchy zbraní ruských. Mezi evropskými velmocemi začalo se jednat o uzavření spolků k obhájení evropské rovnováhy, kteréž hrozilo nebezpečenství se strany Ruska. Velmoci totiž bály se, aby Rusko nepohltilo Polsku i Turecko. Přední jejich péče směřovala proto k tomu, aby učinila se přítrž válce v Polsce i v Turecku. Největší bázeň byla přirozeně po straně Rakouska a Pruska, co nejbližších sousedův státu ruského.

Turci přirozeným spůsobem museli nejdříve starat se o sebe samy. Vidouce pak bázeň před rostoucí mocí Ruska na straně Rakouska a Pruska, umínili si kořistit odtud. Proto nabídli nejdříve Rakousku spolek proti Rusku. Moudří Turci srozuměli, že pro nic a za nic Rakousko nedá se do války s Ruskem, aby totiž odtud ničeho nevyzískalo. Proto navrhli Rakousku, aby ve spojení s nimi vyhnalo Rusy z Polska a pak rozdělilo se s nimi bratrsky o Polsko.

Stalo se roku 1770. Byliť Turci první, kteří vyslovili ono osudné slovo „rozdělení Polsky“; učinili tak deset měsíců dříve nežli Prusové, kteří navrhli totéž Rusku, aby Rusko dostalo náhradu za své válečné útraty v Polště a v Turecku.

Válka polsko-turecko-ruská vzala tedy nejnešťastnější konec pro Polsku, která byla obětována k vůli udržení Turecka. Turecko dalo nejdříve v šanc své spojence Poláky, kteří leželi u jejich nohoum prosíce a žebrajíce za pomoc.

Polsko tedy částečně rozděleno. Tím spasilo se Turecko, ačkoliv mírem v Kučuk-Kajnardži, jakož nahoře vypravováno, ztratilo svou bývalou moc a sílu a dostalo se pod poručenství Ruska; — avšak zachováno jest předce.

Náhradu za své útraty válečné Rusko vzalo

si v Polště. Však poněvadž Rusko tím spůsobem stalo se mocnějším nežli bylo dříve, sousední státy — k vůli chytré rovnováze — uznaly potřebu, aby tolikéž své hranice rozšířily a moc svou zvelebily; vzali si tedy také Rakušané a Prusové náležité kusy nešťastné Polsky (1772).

Taf jest historie prvního spolku Polákův s Turky proti Rusům. Turci byli poraženi a seslabeni — od toho času datuje se rychlý úpadek Turecka — avšak Turci dovedli předce panství své v Evropě zachovat pomocí ostatních evropských velmocí, které za tou příčinou obětovaly Poláky. Polska zaplatila útraty za ten nepřirozený spolek.

Od toho času až podnes Poláci jsou věrnými spojenci Turkův. Polská politika řídí se pouhou nenávistí k Rusku. Poněvadž Rusko jde za roztříštěním hnusného panství tureckého v Evropě, proto Poláci jsou na straně Turecka, doufajíce ještě, že podaří se Turecku zvelebiti a sesíliti se a že pak bude totéž vděčné a pomůže jim vzkřísiti dávnou Polsku.

Poláci jsou nepřátelé Rusův a tím samým přátelé Turkův. Není proto nic nového, že Poláci se hrnou do služeb tureckých a že podporují Turky nejen proti Rusům ale i proti tureckým Slovanům, kteří chtějí osvoboditi se. Osvobození takové vedlo by k oslabení Turecka a právě to nemohou Poláci se svého hlediště dopustit. Vidí v tom přímé sesílení Ruska.

Jmeno polské jest mezi tureckými Slovany na nejvýše nenáviděno. Skvělý důkaz, kam vede politika slepé nenávisti.

c) Kmen albanský.

Albanci či Arnauti jmenují se sami Škipetary a jsou nejpodobněji potomci starých Illyrův. Země jejich rozkládá se jižně od Černé Hory podle břehův jaderského moře až k hranicím Řecka.

Uvnitř své hornaté, neschůdné a na nejvýš roztrhané země arnautští horalé žijí takřka výhradně co praobyvatelé již od prastarých časův. Však albanské osady prostírají se na severu hluboce do vlastí původně srbských a bulharských. Albancův jest všeho všudy asi 1,600.000 duší.

Albanci jsou dnes národ nepochybně v celé Evropě nejsurovější a nejdivočejší. Jsou na takovém stupni vzdělanosti, za jakémž byli Řekové před třemi tisíci lety — na časův trojanské války. Roztrháni jsouce na četná plemena neznají posud ani spořádaného života rodinného; žena se kupuje a obyčejně jeden rok na zkoušku chová v domě muže, který ji, nelíbí-li mu se, posýlá zpět. Úcta k stárnoucím rodičům jest velmi skrovna.

Hlavní jejich výživa jest loupež a služba vojenská. Jednotlivá plemena žijí u věčném nepřátelství; krevní pomsta jest věcí hluboce zakořenělou. Bezpečnost osoby a jmění jest velmi skrovna; v noci nevycházejí Albanci bez průvodu z domův stavěných z kamene na ten spůsob, aby z nich snáze mohlo bojovati se proti nepříteli. Ozbrojeni jsou vesměs dlouhou puškou, pistolí a dlouhým nožem za pasem.

Za dobrý plat Albanci velmi rádi vstupují do služby vojenské; vláda turecká nemá lepších a surovějších vojákův nežli je; zejmena nepravidelné vojsko turecké sestává hlavně z Arnautův. Po jistém čase vracejí se buď domů s bohatou kořistí aneb bývají od turecké vlády osazováni v cizích

krajích, hlavně slovanských. Posud nevniklo k nim nic z kulturního života italiánského, řeckého a slovanského.

Myslí se, že většina Albancův jest víry mohamedánské, avšak poměr Mohamedánův k obyvatelstvu křesťanskému posud nedá se určiti. Albanci mají velmi slabou mysl pro víru: „kde prý jest meč, tam jest i víra“; jejich přestupování na tureckou víru dálo se velmi snadno.

Však předce v Albanii jsou okresy čistě křesťanské, pravoslavné, katolické. Zejmena na východě od Skadru (v severní části Albanie) žijí v divokých horách katolická, pastýřská, samostatná plemena arnautská, Myrivité, Malisovi a Klimentini, stojíce pod vlastními národními knížaty, jichžto krajiny vyznačiti sluší co polosamostatné státy.

Národní nenávist Arnautův k Slovanům jest velká. Arnauté sousedí s Bulhary na východě, se Srby v Černé Hoře, v Bosně a v Srbsku na severu a severovýchodu. Jsouť pak ve všem všudy strojem Turkův k utiskování Slovanův a Řekův.

Albancův neujímá se diplomacie, neopírají se na skvělou historii ani na jakoukoliv vzdělanost, kterouž neznají naprosto; však jsouce podporováni od Turkův vytiskují Slovanstvo ostřím meče a nejhnusnějším násilím. V tom ohledu mírný Slovan má naproti nim postavení obranné, bez podpory a bez záštity.

Před úpadkem srbského carství celé okolí mezi skaderským jezerem, a Bílým Drinem bylo z většího dílu zalidněno Srby, čehož důkazem jsou trvající až podnes slovanská jmena vesnic a měst. Tak na př. všecky vesnice od Skadra do Žabljáka mají srbská jmena, ačkoliv v nich bydlí čiří Arnauti. Nejhlouběji do srbských zemí albanský živel pronikl tam, kde byla stará Serbie, v okolí No-

vého Pazaru, Peči, Prištiny, Kosova pole. Zde jest srbský živel již v menšině, a jest báti se, aby postupem času národ bulharský od srbského nebyl docela odloučen násilným usazováním Arnautův i osadníkův asijských. Příčina hlavní tohoto rozšíření-se plemene arnautského hledati musí se v tom, že z těch krajin veliká síla lidu srbského pod vedením patriarchy Arsenije Černojeviće r. 1690 vystěhovala se do Uher. Po prvé vyšlo odtud 36.000 rodin a po druhé asi 80.000 lidí.

Tím spůsobem přerušeno přímé spojení mezi srbským knížectvím a Černou Horou usazením se četných albanských rodin v těchto stranách; v někdejším starém Srbsku. Na samém Kosovu poli ruský učenec Hilferding našel Albance nerozumějící ani slovíčko srbsky!

Hahn, německý učenec, vypravuje, že ještě za časů války Řekův s Turky v našem století byla v Řecku (v samé Attice) i na ostrovích síla lidí, kteří znali jenom albansky, však za našich dnův nalezá se tam málo lidí, kteří by vedle albanštiny neznali také již řecky, a za několik generací nebude snad již v Řecku nikde mluvit se albansky. Řecký Albančík nazývá se již jen Hellenem.

Musíme k bližšímu vysvětlení toho dodati, že Albanci jsou v počtu dosti valném také v nynějším království řeckém (nyní již jen 173.000).

Z tohoto vymírání albanského kmene v Řecku můžeme čerpati naději, že na šíření a tužení albanského kmene s jedné a na jeho ustupování s druhé strany hlavní bude míti vliv příští osud tureckého státu. Není lze pochybovati, že skvělejší postavení slovanského živlu v Turecku, zejmena lepší stav Bulharův a Srbův, poměrně také tam bude působit na divoké Arnauty, jako působí na ně v Řecku kultura hellenská.

§. 7. *Židé.*

Vypsání politického i národního stavu slovanského světa nebylo by úplné, kdyby nevzal se zřetel na obyvatelstvo židovské, kteréž žijíc uprostřed národův slovanských zasluhuje jakés takés pozornosti naší.

V státě pruském sluší v té věci zmíniti se o židech ve velkém knížectví poznaňském. R. 1861 spočítalo se tam 801.366 Polákův, 609.705 Němcův a 74.369 Židův (v celém tehdejším Prusku 260.751 Židův).

V Rakousku r. 1857 bylo Židův 1,049.800; buď naprosto jich není, buď jich jest velmi málo v těchto zemích; ve Slezsku, v obojích Rakousích, v Solnohradě, ve Štyrsku, v Korutansku, v Krajině, v Istrii, v Tirolsku, v Dalmacii a v Hranici. Nejvíce jich jest v Haliči (448.900), pak v Uhrách (393.000), v Čechách (86.300), na Moravě (91.500), v Bukovině (29.100), v Sedmihradech (14.000), v Chorvatsku (5000).

V ruském státě a sice *a)* v království polském bylo r. 1855 Židův 565.800 vedle 245.300 Němcův; Polákův 3,421.700 a Rusův 225.900.

b) V západních krajích ruských, které jindy náležely ke království polskému, počítá se 1,047.000 Polákův vedle 1,140.000 Židův, 1,615.000 Litvínův, 5,952.000 Rusův. Jsouť to gubernie: vitebská, mohilevská, minská, vilenská, kovnenská, grodenská, kyjovská, volyňská a podolská. V celém pak Rusku, mimo království polské, žije asi 1,290.000 Židův.

Pro turecký stát není spolehlivých počtův. Počítá se zde Židův asi 125.000.

O slovanských zemích tureckých máme poněkud jistější zprávy. V srbském knížetství žije

Židův jen asi 1800; v Bosně a Hercegovině 2300; na Černé Hoře jich naprosto není. O Židech mezi Bulhary osazených nemůžeme říci nic jistého; poměrně snad nejvíce jich jest ve Filipopoli a Soluni.

V celku tedy bydlí ve slovanských zemích asi půl třetího milionů Židův. Židé tito jsou dvojího původu: turečtí (mimo multanské Židy) přistěhovali se ze Španělska (za Ferdinanda katolického a Filipa II.) i mluví starým, namnoze ovšem pokaženým jazykem španělským; všichni ostatní Židé pocházejí z Němec, proto také jazyk německý jest jejich jazykem domácím.

Z čísel výše položených vysvítají tyto věci:

1. nejvíc Židův jest v zemích polských;

2. poněkud méně, avšak poměrně předce mnoho Židův žije uprostřed česko-slovenského obyvatelstva v Čechách, na Moravě a na Slovensku;

3. nejméně jich jest mezi Jihoslovany rakouskými;

4. mezi Jihoslovany v Turecku osazeno jich jest tak málo, že úplně se ztrácejí; může se říci, že jich tam skorem aní není; totéž platí

5. o velkoruském obyvatelstvu v Rusku, mezi kterýmž Židé do nejnovějších časův nesměli se usazovati.

Pomluv neunikneme, ať již o Židech promluvíme tak neb jinak; řekneme tedy s chutí, co o nich upřímně soudíme.

Že ze společenských zřetelův židovstvo není pro křesťanské obyvatele žádným štěstím, tvrdíme naprosto odkazujíce každého, kdož by měl o tom nějaké pochybnosti, k stavu polského i maloruského lidu, který na mnoze vinou Židův polských přiveden jest na mizinu. Však stanovisko to nemá rozhodné váhy; mnohem důležitější jest zajisté poměr židovstva k slovanskému obyvatelstvu s hle-

diště národně-politického. V té pak příčině nemůžeme o Židech mezi Slovany říci nic jiného, nežli že jsou živlem nám nepřátelským.

Židé naši jsou dle národnosti Němci: v tom tedy ohledu litovati jest, že jich zhýralá šlechta polská a bývalí králové čeští tak velice podporovali. Následky vidíme v Poznaňsku a v zemích rakouských. V Cislajtánii i v uherských zemích jsou nepřátelé Slovanstva držíce onde k Němcům a tuto k Maďarům, však nikde k Slovanům. V Rusku ovšem německá jejich nepřízeň se nejeví; tam zajisté drží na oko částečně s Poláky, majíce od nich vydatnou kořist a nadějíce se ještě větší z možného obnovení říše polské; částečně slouží také již Rusům, však to má svůj původ toliko v poměrech politických. Na tuto věc nesluší klásti žádné váhy, poněvadž Židé polsko-ruští zůstávají stále obyvatelstvem německým.

Nechováme k Židům žádné nenávisti proto, že jsou Židé. Co nám konečně potom, vzývají-li Hospodina jinak nežli my? Během času mohli bychom se s nimi srovnat i v socialním životě: trochu více kultury s naší a s jejich strany a my bychom se nedali, a oni by nás nemohli šidit. V tom ohledě škodí židovstvo jen tam, kde lid má málo zachovalosti, podnikavosti a schytralosti. Před Velikorusem i Srbem utíká žid sám, není potřebí dohánět ho k tomu, poněvadž s nimi nemůže závodit; známo zajisté, že Velikorus a Srb mají podobného kupeckého ducha jako Židé.

Však můžeme-li mlčeti, když vidíme, že Židé v Rakousku a Německu staví se rozhodně v řadu nejjizlivějších našich nepřátel? Může se říci, že náš národní zápas s Němectvem a Maďarstvem jenom působením Židův stal se tak velice příkrým a tuhým. Časopisy německé v Rakousku, sloužící

zájmům dualistickým aneb centralistickým, nalezají se na mnoze v rukou židovských; židovští pak pisálkové nejhanebněji podezřívají nás a tupí. Židovští řečníci na sněmích nejkrutějšími jsou našimi protivníky a Židé jiní, na kolik vůbec berou podíl ve věcech politických, nejurputněji staví se proti nám. Že tu i onde nějaký Žid hlásí se k nám, děje se jenom výminečně — jedna lašťovka nedělá leto; — v celku platí o Židech: že co Žid to Němec anebo Maďaron, tudíž náš politický i národní nepřítel.

Tento poměr židovstva k slovanskému obyvatelstvu naplňuje nás hořkostí tím více, ješto by právě náš lid zasluhoval, aby zacházelo se s ním jinak. Bylo sice v dřívějších časích také u nás hrozných štvanic proti Židům, jakož vůbec všude v středním věku a místy snad i nyní podobné se přiházívají neslušnosti, avšak v celku jsou Židé slovanskému obyvatelstvu zavázáni k díkům, protože je z milosrdenství u sebe přijalo, když ze všech zemí evropských, zejmena z Němec byli vytloukáni a vyháněni. Přijavši je slovanské obyvatelstvo vytrpělo Židy až po dnešní chvíli ve svém středu. Či by odtud neměli právo žádati, aby židovstvo nechovalo se nevděčně, neřkuli nepřátelsky, ke svým skutečným dobrodincům?

Nynější Židé velmi rádi vytýkají Slovanům náboženskou nesnášelivost, ačkoliv právě Slované nejdříve zasazovali se o provedení náboženské svobody (Hus). Výčitká proto řečená není nic jiného nežli veliký klam a mam.

Židovstvo není žádným samostatným živlem v politickém světě evropském. Kloní se pravidelně na tu stranu, která právě má v rukou vládní moc. V Rakousku jenom sesiluje tábory nám nepřátelské nemohouc o své ujmě vykonati nic. Proto by uči-

nilo lépe, kdyby se chovalo k jedné i druhé straně úplně nestranně, poněvadž na váhách jest, která politická strana konečně se dodělá vítězství.

Mezi Jihoslovany nekyne mu žádná budoucnost a ještě méně na svaté Rusi. Rusové zajisté mohli by bedlivěji, nežli stávalo se doposud, všímnouti si onoho nepřátelského jednání židovstva v západním světě slovanském.

Mluvíce o Rusku musíme ještě na jednu velmi vážnou okolnost obrátit zřetel. V západních totiž provinciích ruských, které patřily republice polské, objevuje se větší počet Židův nežli Polákův vedle rozhodné většiny maloruského obyvatelstva. Uřadní dáta vykazují tam 1,140.000 Židův vedle 1,047.000 Polákův.

---

§. 8. *Závěrek.*

Přední sousedé Slovanův jsou: Italiáni, Rumuni, Řekové, Němci, Maďaři, Turci, Albanci.

Nejnebezpečnější jsou Němci Slovanům pruským a rakouským vůbec; Maďaři Slovanům uherským; Italiáni Chorvatům přímorským v Rakousku; Turci, Řekové, Albanci Slovanům tureckým. Jediní Rumuni v zemích uherských a v Turecku snášejí so poměrně dosti přátelsky se Slovany.

Z národův slovanských jsou nejšťastnější Rusové, kteří mají svůj vlastní stát, rozkládající se ve dvou dílech světa, v Evropě i v Asii. Jsouce pánové ve svém domově a majíce v každém ohledě zabezpečené hranice i ohromnou moc válečnou, nedoznávají žádných nátiskův od svých sousedův, kteří k nim obmezují se na pouhou nenávist, neškodnou v každém ohledě. Jenom poměrně velmi malý díl Rusův žije mimo stát ruský v nynějším

císařství rakouském; jsouť to Rusínové halicko-bukovínští a uherští: 2,752.000 duší. Onino podléhají vlivu polskému (2,273.700) a tito (423.870) vlivu i nátiskům maďarským. Haličtí Rusínové dostali se pod panství rakouské při rozdělení Polsky, ku kteréž jindy patřili.

Veškeren ostatní svět slovanský, který není v obvodě státu ruského, žije v poměrech více méně smutných, poněvadž jest v područí cizích národův pracujících zřejmě k jeho potlačení a vyhubení. Vyjmuti jsou Srbové v knížectví (955.000.) a Černohorci (196.000), kteří mají vnitřní samostatnost a nejsou sluhové žádného cizího pána.

Poměr tedy mezi svobodnými a nesvobodnými Slovany jest následující: politicky svobodných Slovanův může se páčiti na 49,583.000: ostatní Slované (počítaje sem všechny Poláky) počtem 31.269.000 duší stojí pod panstvím cizím. Bral-li by se zřetel k tomu, že polská národnost v Rusku podřízena není cizí národnosti nýbrž příbuzné slovanské, muselo by od těchto 31,269.000 ještě 4,600.000 odraziti se, tak že počet Slovanstva, stojícího pod přímým panstvím národův cizích neslovanských by byl asi 26,669.000 duší.

Stav Slovanstva jest tedy horší nežli stav světa romanského i německého. Z Romanův jen malá část Italiánův (v Rakousku), Rumunův (v uherských zemích) a Řekův (v Turecku) stojí pod panstvím cizím: rakouští Italiáni kromě toho mají při vládě podporu. Tolikéž jenom malá část Němcův podléhá Francouzům, Maďarům a Rusům; ruští pak Němci mají postavení velmi skvělé. Slovanův žije třetina pod panstvím národův cizích, neslovanských, kteří jsou jim nesmířliví nepřátelé a pracují s neunavným úsilím na jejich záhubě.

Němec nynějšího dne přihlíží k úplnému

vyhlazení polské národnosti v Prusku, české v Čechách, na Moravě i v Slezsku a slovenské v Korutanech, Štyrsku i Krajině. Děje se tak pod rouškou osvěty, poněvadž Slovan prý jest málo vzdělán, a nemůže vyššího vzdělání dojít jinak, nežli když z něho stane se Němec. Slované tito, zejmena pruští Poláci a rakouští Čechové, trpí nyní za politické hříchy svých předků; Poláci si zajisté stát svůj sami pohřbili a naši předkové neuměli zachovat jej.

Maďar by rád na zříceninách slovanské národnosti v Uhrách pozdvihl a zvelebil svůj národ; jeho snahy jsou se snahami Němcův totožné a čelí proti Slovákům, Rusinům a Srbům uherským. Nejméně uškodit může Chorvatům, kteří dovedli zachovat si ve spolku s Uherskem politická práva, která jich dobře hájí proti sobecké maďarisací. Chorvaté ze všech Slovanův podřízených cizím národům mají dnešního dne nejlepší postavení, ač jich jest — ve spolku s Uherskem — poměrně skoro nejméně (Chorvatův v Chorvatsku i Slavonii). Jejich zvláštní politická práva poskytla jim r. 1848 možnost, že se zbraněmi v rukou mohli opříti se nepřátelským choutkám maďarským. Tolikéž není nižádné pochybnosti, že také jejich nynější spor s Maďary vyrovná se aspoň v ten prospěšný způsob, že nebudou zbaveni vší vnitřní samostatnosti a že tudíž zachovají na dále politicko-národní záštitu svou.

Italián usadil se v městech na východním pobřeží jaderského moře, kdežto od Gorice až po Kotor se stýká se Slovenci a (hlavně) s Chorvaty. Italiánský jazyk stal se v městech panujícím a slovanské obyvatelstvo udržuje se jenom na venkově. Oba, Italián i Slovan, jsou podřízeni třetímu pánu, rakouské vládě, však miláčkem jejím jest Italián,

kdežto Slovan odstrkuje se od ní a od Italiána. Italián panuje a Slovan slouží. Však národní zápas Slovanův s Italiány nemá oněch rozsáhlých rozměrův a onoho stupně vášnivé zuřivosti jako zápas Slovanů s Němci a s Maďary, ovšem s politického hlediště jest velmi vážný. Východní břehy moře jaderského jsou přirozeným práhem, vedoucím do vnitřka východního světa. Slovanské národnosti nepochybně nikdy se nepodaří, aby odtud úplně vytiskla jazyk italiánský, byť jí přály sebe skvělejší poměry politické, poněvadž vzdělaná, bohatá, politicky sjednocená a obchodní čilostí vynikající protější Italie v úzkém vždy zůstane spojení s chorvatským pobřežím, ku kterémuž následkem toho vždycky mocný příliv italiánského živlu přicházeti bude. Slovanská národnost má však dobré naděje k politické nadvládě ve velké části řečeného pobřeží, zejmena v Dalmacii a v chorvatském přímoří. O to hlavně nyní se jedná. Konec zápasu leží na bíledni. Zvítězí-li Slovanstvo v ohledě politickém, slovanský svět v sousedních krajinách tureckých beze všeho spolupůsobení Italiánův bude se moci přirozeně a samostatně vyvinouti a pořádati; v opačném případě Italie provozovala by na východní slovanský svět mocný svůj vliv, o němž již napřed tvrditi můžeme, že by byl sobecký a stranný. Italie zná cenu a důležitost protějšího pobřeží jaderského, protož všelikými prostředky podporuje živel italiánský tamější, což i rakouská vláda dělá ze zaslepenosti a nepřízně k Slovanstvu. Její převrácená politika týče se ovšem jenom Dalmacie a Istrie, poněvadž jen v těchto zemích přímo působiti může; v chorvatském přímoří, zejmena v Rěce, agitují Maďaři. Špekulace těchto má velmi smělá křídla; rádi by stali se námořním národem a zřídili si k tomu účeli maďarskou flottu.

Němci, Maďaři a Italiáni jsou hlavní nepřátelé rakouských Slovanův: podobný trojlístek nepřátelský nalezáme na balkánském polostrově; patří k němu Turci, Řekové a Albanci.

Turek — kdož by uvěřil? — jest nejméně nebezpečný nepřítel Slovanstva. Dovedl podrobiti si Slovany, ale nezkazil jich, odňal jim všelikou samostatnost, ale neodňal i neodnímá jim jazyk, nechává je bez vzdělání, ale nenutí je k zříkání-se své národnosti, nutí je k přijetí mohamedánské víry, ale nevnucuje jim svou řeč, béře jim peníze, ale nebéře jim duši. Valná zajisté část bosenského obyvatelstva přijala již dávno tureckou víru, avšak předce zůstala věrna své slovanské národnosti. Turek neumí nic jiného, nežli materielně vydírati obyvatelstvo a udržovati je v otrockém stavě; však aby zapomnělo na svou minulost a zřeklo se budoucnosti své, toho dokázati neumí. Proto také mezi tureckými Slovany nevymírají Kraljevičové, Karadjorjevičové, Vukalovičové, t. j. hrdinové slovanští, kteří stále pokoušejí se o zlomení otrockého jařma; jeden pokus stíhá druhý a nemůže se říci, že tolik již nezdařených pokusův by bylo odvrátilo slovanské obyvatelstvo od nových. Vysekávat slovanské obyvatelstvo Turci mohou, ale nemohou je odnárodňovat.

Řekové turečtí jsou v národním ohledě Slovanům mnohem nebezpečnější nežli Turci. Majíce správu církevní ve svých rukou, užívají jí na ujmu slovanské národnosti a vzdělanosti. V jednání Řekův pozoruje se důkladný systém. Jejich tajné snahy směřují k příštímu obnovení dávné byzantinské říše s hlavním sídlem Cařihradem. Aby tato jejich myšlenka tím lépe mohla se zdařit, běží jim především o to, aby slovanský živel sousední neučinil ji nemožnou. K tomu cíli a konci

hledí jej seslabovat. Proto nedopouštějí, aby slovanské obyvatelstvo, které jest jim v církevním ohledě podřízeno (v Bulharsku, v Bosně i Hercegovině), nemělo národního vyššího kněžstva, poněvadž takové kněžstvo jistotně by se staralo o jeho hmotné i duševní blaho. Řecké duchovenstvo stará se naopak systematicky o dokonalé zmizení slovanského obyvatelstva připravujíc je o poslední groš, jejž mu byli nechali Turci. V duševním ohledě nejen že nedbá o vzdělání Slovanův, naopak zamezuje je všelijak i potlačuje prohlašujíc všeliké snahy v tom spůsobě za nebezpečné i revoluční. Aby národnost slovanská znenáhla mizela, řečtí duchovní zavádějí násilně do slovanských škol i kostelův jazyk řecký. Nemenší zlo pochází tureckému Slovanstvu odtud, že Řekové jsou mravně spustlí a zkažení, takže řecká vzdělanost otravuje krásné mravy slovanské. Proto bude první úlohou tureckého Slovanstva zejmena Bulharův, kteří nejvíce od Řekův trpí, aby nejdříve vymanili se z poručenství řeckého duchovenstva; osvobodivše se od něho snáze dovedou sprostiti se Turkův. Rumuni v podunajských zemích, Srbové v knížectví, Černohorci na svých horách ba i Řekové v samém království vymanili se již z přímého škodného vlivu cařihradského patriarchy; tenže cíl mají nyní Bulhaři před očima.

Albanci jsou nejvěrnější a nejvydatnější sluhové Turkův, jimž pomáhají udržovat Slovany v porobenství. Jest to zajisté národ v Evropě nejsurovější, a nejdivočejší, který staví loupež nade všecko. Usazování jejich v krajích slovanských děje se násilným spůsobem buďto k dopuštění Turkův aneb z vlastní moci jich samých. Přicházejí Albanci do sousedních krajův slovanských, osazujíce se zde porůznu vedle Slovanův; však se-

sílivše novými přistěhovalci brannou mocí vytiskují slovanské obyvatele z příbytkův a pozemkův. Takovýto spůsob šíření-se albanského kmene ovšem zhusta nemůže se opakovat i nebyl by v celku Slovanům škodný, kdyby Slované neztráceli na obyvatelstvu stálými vzpourami. Tak zajisté i v starém Srbsku slovanský živel by byl podnes vládnoucím, kdyby srbské obyvatelstvo nebylo odtud vystěhovalo se (r. 1690) do Rakouska. Opuštěná sídla zaujali Albanci. Jejich bojovnost a surovost v první řadě škodí nejvíce Černohorcům, kteří s nimi stále bojují, jinak i všem ostatním Slovanům, kdykoliv tito se snaží zlomiti turecké jařmo; pak pravidelně najímá se v Albanii proti nim vojsko, které vyniká vytrvalostí, chrabrostí a loupeživostí. Kultury Albanci nemají žádné; Slovan předčí je v každém ohledě a není pochybnosti, že jeho mírná, spořádaná, vzdělavatelná povaha svým časem zažene Albance do jejich nepřístupných hor, kde je snad předce jednou nějaká ta kultura oblomí a zjemní.

Národní zápas Slovanstva s nepřátelskými sousedy nynějšího času jest nejprudší a nejdůležitější v Rakousku a Turecku, kdežto jsou nejhlavnějšími protivníky Němci, Maďaři a Turci. Zápas s Italiány má poměrně skrovný rozměr, zápas s Řeky trvá dotud, dokud vůbec jest turecké panství; kde to ustupuje, tam kácí se sám sebou i nešlechetný nátisk řecký; Albanci konečně nejsou nic jiného nežli divocí pochopové Turkův, kteří přestanou Slovanům škodit zároveň s Turky. Zbývají tedy v skutku jenom co přední nepřátelé Němci cislajtanští, Maďaři translajtanští a osmanští Turci. Němci a Maďaři jdou za zřejmým odnárodněním svého Slovanstva, Turci za udržením

Slovanův v porobenství, v kterémž pod jejich záštitou Řekové usilují odnárodniti Slovany.

Majíce stejný cíl před očima, Němci rakouští, Maďaři a Turci jsou sobě političtí přátelé naproti Slovanům.

Srdečně jsou srozuměni od starých časův Němci s Maďary proti světu slovanskému, ačkoliv jinak se netrpí a nešetří. Když šlo o Slovany, Němci jindy zapomínali na své křesťansko-germanské povolání a necítivše žádného hryzení ve svém svědomí, statně spolčili se za Arnulfa s pohanskými Maďary.

S německého hlediště ten spolek byl zcela správný, poněvadž tenkráte Moravané dopustili se velikého hříchu přijavše dobrovolně křesťanskou víru z rukou slovanských apoštolů i odňavše Němcům pohodlnou zámínku, aby mohli ve jmenu křesťanství dělati nevolníky. Proto raději křesťanství nechalo se zpohaněti než poslovanštiti.

Spolek Němcův s Maďary v příčině vzájemného utlačování Slovanův obnoven jest i r. 1848. Tenkráte zasedli němečtí vytečníci na vysoký Olymp ve Frankfurtě obmýšlejíce veškeré Německo i se západním Rakouskem spojiti v jeden jediný stát. Podobné plány měli tehdáž i Maďaři, kteří si chtěli zbudovat veliký neodvislý Magyarország i s Chorvatskem a Sedmihradskem, od Tater až k moři jaderskému, od Sávy až k Litavě a hranicím ruským. Však veliké Německo a mohutná říše maďarská nedaly vystavěti se jinak nežli na zříceninách Rakouska a rakouského Slovanstva. Velikému Německu mělo se obětovati asi 11 milionův Slovanův a velikému Magyarországu asi půl páta milionu — maličkost zde a maličkost onde!

Frankfurtský parlament byl by nejraději k Německu připojil veškeré Rakousko, ale poněvadž

to nešlo, chtěl spojit se s polovicí, při čemž velikomyslně bratřím Maďarům ve jméně svobody obětována jest druhá polovice. Od slovanského obyvatelstva očekáváno s jistotou, že k tomu ihned svolí; vždyť na něm nežádalo se nic nemožného, nic neslušného, nic nespravedlivého! Němci mu podávali svobodu a Maďaři také; Slované neměli potřebí učinit nic jiného, nežli se státi zde Němci a tam Maďary!

Němci i Maďaři měli za to, že Slované ani se neopováží, namítati něco proti jejich plánům, vídenští páni zřejmě řekli, že Rakousko (západní) jest německé a páni Vídeňáci jsou rozumní lidé. Tolikéž nebylo žádné pochybnosti, že za připojení západní polovice Rakouska k silnému Německu žádá světodějné povolání Němcův, jejich výtečný a starodávný „pud na východ“ a všechno přemahající neodolatelná síla německého ducha. Podobně rozumovali také Maďaři k uherským Slovanům. Nová budoucnost otvírala se těmto ve velikém Magyar-országu, sproštěném z panství rakouské vlády a zbaveném všelikých feudalních povinností. To i jiné ještě věci slibovaly se Slovanům uherským za cenu jejich národnosti.

Rakouští Slované nechtěli rozumět plánům svých velkomyslných dobrodincův. Také chtěli svobodu ale vlastní, samorostlou, ne německou a ještě méně maďarskou, nýbrž svobodu slovanskou t. j. takovou svobodu, která by jim nebrala národnost.

Byloť na počátku dubna r. 1848, když Palacký dostal lichotivé pozvání z Frankfurtu, aby tam přijíti sobě neobtěžoval a co důvěrník českého národa zúčastnil se v předběžných poradách, čelících k svolání německého parlamentu. Palacký odepřel a jeho list v té věci stal se tehdejším programem Slovanův rakouských.

Palacký nechtěl jít do Frankfurtu proto, poněvadž se cítil Čechem, nemaje co Čech ničeho pohledávat v Německu, český národ zajisté nikdy nechtěl nic věděti o spojení země české s říší německou, považuje takovýto svazek vždy za svazek panovníkův s panovníky ale nikdy za svazek národa českého s německým národem.

„Druhá příčina — pravil Palacký — která mi brání porad Vašich (slova jsou psána k rukoum frankfurtského výboru) býti účastnu, jest, že podle všeho toho, co posud o záměrech i úmyslech Vašich veřejně se prohlásilo, nevyhnutelně směřovati chcete i budete k tomu, abyste navždy zemdlili, ba nemožným učinili Rakousko co říši samostatnou; říši, jejížto zachování, celost i upevnění jest a býti musí věcí velikou i důležitou netoliko národa mého, ale celé Evropy ano lidskosti i vzdělanosti samé . . . Zajisté, kdyby státu rakouského nebylo již od dávna, museli bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičiniti se nejdříve, aby se utvořil.“

Právo národův jest skutečně právo přírody; žádný národ na zemi nemá práva žádati, aby k jeho prospěchu soused jeho sám sebe obětoval, žádný není povinen, pro dobré souseda svého sebe sama zapříti neb obětovati. Příroda nezná žádných ani panujících ani služebných národů. Má-li svazek, který spojuje více rozličných národův v jeden politický celek, býti pevný a trvanlivý, nesmí žádný národ míti příčiny, obávati se, že tímto spojením přijde o některý z nejdražších statkův svých, naopak, každý musí míti jistou naději, že v ústřední moci nalezne ochranu i záštitu před možnými přechvaty sousedů přes čáru rovnosti, potom se také každý přičiní, opatřiti ústřední tuto moc silou takovou, aby dotčenou ochranu mohla s prospěchem vykonávati . . .“

„Pozvednu-li zraku svého — dokládal Palacký — za hranice české, pudí mne přirozené i historické příčiny k tomu, abych neobracel jeho do Frankfurtu ale do Vídně a tam abych hledal ono ústředí, ježto se k tomu hodí i povoláno jest, aby ujistilo i hájilo národa mého pokoj, svobodu i právo. Vaše snažení, pánové! zdá se mi ale nyní směřovati k tomu, abyste toho ústředí, od jehož moci a síly já ne samé jen země české spásu očekávám, abyste je netoliko, jak jsem pravil, záhubně zemdlili ale i dokonce zničili. Anebo domníváte-li se, že stát rakouský i déle ještě bude trvati, když jemu zapovíte, aby ve svých zemích dědičných neměl žádného svého, společné hlavě frankfurtské nepodlehlého vojska? Domníváte-li se, že císař rakouský i potom ještě co souverain bude se moci udržeti, když naň uložíte povinnost, aby všecky důležitější zákony přijímal od Vašeho sboru a tím způsobem aby instituce rakouského sněmu říšského jakož i přirozené zemské ústavy spojených království staly se pouhým stínem bez podstaty a moci? A když potom Uhry jdouce po svém pudu od státu se odtrhnou anebo což bez mála jedno jest, když samy o sobě se zvláště sestředí, — budou-li tyto Uhry, kteréž o rovnoprávnosti národní ve svých hranicích ničehož nechtějí věděti, budou-li se moci zachovati při svobodě a síle na časy budoucí? Jenom spravedlivý jesti právě svobodným a silným. O dobrovolném ale spojení se Slovanův Podunajských a Valachův ano i Polákův samých se státem takovým, jehož pravidlo jest, že třeba nejprvé býti Maďarem a potom teprvé člověkem, není ani pomyšlení; tím méně pak o spojení-se vynuceném. Pro spásu Evropy Vídeň nesmí klesnouti, by stala se městem provincialním! Jsou-li pak ve Vídni takoví, kteří za hlavní město žádají sobě míti Váš

Frankfurt, musíme nad nimi zvolati: „Pane odpusť jim neb nevědí, co chtějí!“

Konečně pak — pravil Palacký — musím přesvědčení své krátce v ten smysl vyjeviti, že kdo žádá, aby Rakousko (a spolu s nimi i Čechy) připojily se národně k říši německé, žádá od nich samovraždu, což nemá nižádného moralního ani politického smyslu. Nezbývá (tudíž) nic jiného, než aby obě mocnosti, říše rakouská i německá vedle sebe rovnoprávně se ustrojily.“

Tato mužná i pravdivá slova zněla ovšem hrozně po kacířsku, jako jindy slovanské evangelium a slovanská civilisace. V podobném způsobě mluvili tenkráte i uherští Slované k Maďarům. Proto rozhořšili se synové Teutovi a Arpádovi na toto opovážlivé kacířství. „Kde leží Chorvatsko, já nemohu je najit?“ tázal se slovanský renegat Košut; „co chtějí ti Čechomanové? zvolali němečtí výtečníci ve Frankfurtě. — „Jellačič jest rebelant proti uherskému králi,“ pravil onen a Frankfurťáci křičeli: „Čechové jsou rebellové proti Německu.“ A skutečně byla věc nepochopitelná, proč Chorvaté nechtěli býti Maďary, když jim to poroučel takový demokrat Košut. I od Čechův to bylo velmi nerozumné, že se vzpouzeli proti frankfurtskému parlamentu, který je ubezpečoval, „že prý jim nechají upomínky na minulost, ba i naděje na možnou budoucnost že prý se jim nevezmou.“

Ale Slované dobře věděli, kde leží Chorvatsko a neměli smyslu pro velikomyslnost Němcův, kteří nechtěli bráti jim ani upomínky ani naděje; mezi minulostí a těšínskou budoucností chtěli mít něco přítomného; chtěli nechat jiné na pokoji ale míti také od jinýhh pokoj; nechtěli být žádným pokrmem pro mnohohlavé a mnohožaludkové Německo i Maďarsko. Slované svolali sjezd slovanský do

Prahy. Dům rakouský nezdál se nic míti proti tomu sjezdu; ale když se počalo opravdu mluviti a jednati o slovanském zřízení v Rakousku, tu přestala láska a — působením nepochybně Maďarův i Němcův — zahřměla děla knížete Windischgrätze.

Praha padla, slovanský sjezd byl rozehnán a ve Frankfurtě i v Pešti se jásalo. Němečtí výtečníci byli radostí bez sebe nad tak silnou ochranou německých ostmarkův a německý parlament podal poděkovací adresu věčnému německému hrdinovi.

Postavení rakouských Slovanův bylo strašlivé. Jsouce příliš roztrháni, příliš přivykli staré porobě a málo připraveni nemohli míti naději, že odolají tolikým nepřátelům. Museli podrobiti se a měli jenom na výběr mezi Rakouskem, Německem a Maďarskem. Že v takových okolnostech nejslabší nepřítel byl nejvítanější, bylo přirozené; rozhodli se pro Rakousko.

Pomohlo-li se Rakousku, zadrželo-li se pevnou rukou na kraji propasti, pak bylo lze s jakousi jistotou očekávati, že Rakousko nebude nevděčným. Měla-li zajisté vláda rakouská zříditi se dle většiny, pak muselo Slovanům státi se dle práva. Proto odebrali se Slované ze západních zemí rakouských do Vídně, aby tam mohli zachovat říši a proto bán Jellačič překročil Drávu a válečně vtrhl do Uher, aby zachoval svému císaři trůn právě při té příležitosti: „Kdyby Rakouska nebylo, zřídil bych je.“

Němci a Maďaři vyhodili proti Slovanům poslední svůj trumf spůsobivše neslýchanou revoluci ve Vídni. Povstání to nemělo na sobě nic pravdivého, nic šlechetného a vznešeného. Vídeňská revoluce čelila proti pravdě, proti zdravému rozumu, proti právu národnosti a proti říši; chtěla obhájiti

dualismus, který ve jmenu svobody utiskuje a ve jmenu civilisace mrzačí.

Slovanské vojsko dobylo Vídně a po roce přinutilo maďarské povstalce k složení zbraní u Világoše. Byl to veliký a strašný soud spravedlivých dějin! Slovanský svět přemohl své nepřátele, kteří chtěli z něho udělat otroků a německo-maďarská rovoluce vykrvácela se, poněvadž zapírala právo národností. Z hrobu, jejž vykopala těmto, povstal mstící duch Slávy.

Po revoluci nastala reakce, kteráž dala se toutéž cestou co její předchůdkyně. Také reakce upírala slovanským národům v Rakousku rovnoprávnost, směřujíc k jejich úplnému poněmčení. Však za to seslaben jest stát rakouský v míře bezpříkladné; vnitřní jeho stav padl hluboce, jeho vojenská sláva je tatam, finance jsou na mizině a naproti zevnějšímu světu není váhy ani důrazné síly. Zkrátka: stav Rakouska jest velmi velice zoufalý.

Bylo roku lonského, když Rakousko po hrozné katastrofě u Hradce Králové se octlo na rozcestí. Nabylo se přesvědčení, že stát v dosavadním způsobě spravován býti nemůže, nemá-li samoděk připraviti si nepochybnou záhubu.

Prostý rozum kázal, aby Rakousko u vnitř důkladně se spořádalo. Však bylo-li lze uspořádati Rakousko jinak, než když všem národům učiní se stejně po právu?

Aby to se nestalo, obnovili Němci a Maďaři svůj starodávný spolek proti Slovanům. Z tohoto spolku vyšlo nynější zřízení Rakouska; vyšel dualismus, jenž učinil Němce pány v západní a Maďary ve východní polovici říše. Slované jsou jednoduše „přitlačeni ke zdi.“

Získala-li tím říše na vnitřní síle? — nikoliv. Poněvadž Němci zde a Maďaři onde jsou menšinou

obyvatelstva, jest velká většina obyvatelstva nespokojena. Není potřebí být geniem, potřebí pouze trochu zdravého rozumu a klidné mysli ku poznání, že zavržením základův rovnoprávnosti, jíž spravedlivě domáhají se slovanští národové, stát sám provozuje politiku revoluční, která k svému zachování vyžaduje hrubých policejních prostředkův a stálého násilí. Či snad získal stát ve finančním ohledě? Nikoliv! Maďaři nebyli nikdy pořádní platitelé daní; nikdy nenesli rádi břemena státní. Není pochybnosti, že i dále především šetřiti budou svého vlastního prospěchu, při čemž říše nebude valně prospívat. Rakousko ani na zevnitřní síle své nezískalo nic. Pronásledováním rakouského Slovanstva uraženo Rusko co přirozený obrance Slovanův. Spolek Němcův i Maďarův, poněvadž sám v sobě jest nemravný a má nemravný účel, nemůž přirozeným spůsobem říditi politiku zevnitřní, nežli dobrodružnou, škodnou i nebezpečnou.

Spolek Němcův s Maďary založen jest na utlačování rakouského Slovanstva; následkem toho musí i proti Rusku chovati se nepřátelsky. Nepřátelství proti Rusku není lze provozovat jinak, poněvadž není lze Rusku jinde škodit nežli na východě. Tím samým musejí Turci podporovat je proti Rusku; však kdo podporuje Turky, jest nepřítel Rumunův, tureckých Slovanův i Řekův — celého východního světa.

Co na to říká kultura, kterouž Němci chtějí nosit na východ? Kultura pláče ovšem nad výdělkem, poněvadž podporováním tureckého panství nehrubě se jí daří. A co praví svoboda i liberalnost, kterou Maďaři si napsali na svůj prapor? I ta pláče nad výdělkem, neboť kde panuje Turek, tam pro svobodu místa není. Němci však i Maďaři mají trochu jiné svědomí nežli ostatní svět; kde-

koliv jde o Slovanstvo, tam jsou všecky prostředky dobré.

Spolek Němcův s Maďary nemůže odchovávat jinou zevnitřní politiku v Rakousku nežli dobrodružnou. Ustavičné zajisté koketování Němců rakouských s Němci v říši zavádí Rakousko na pole zahraničných sporův s Pruskem. Maďaři od jakživa podporovali takovouto „německou“ politiku Rakouska, poněvadž z každého zahraničného sváru něco dá se vytěžit.

Dějiny spolku Němcův s Maďary nejsou pro oba tyto národy rakouské v r. 1848 a 1849 příliš veselé a utěšené; Slované tenkráte vyhráli. Nynějšího času přibrali si oba tito spojencové z nenávisti proti Slovanům ještě Turka do svého spolku — jaký to krásný trojlístek! Nejsměšnější věc jest při tom, že Maďaři vlastně pány jsou toho spolku, poněvadž veškerá politika v Rakousku této chvíle vlastně jest politikou maďarskou; Němci jsou jenom podřízení pomahačové. Budoucnost ukáže, co ti tři spojencové vyřídí. Prozatím zdá se býti jisto, že Turecko ze svých přátel nebude mít velikého prospěchu; není snadno uvěřit, že běh dějin by zastavil se anebo jiným se dal směrem k vůli tvrdohlavým a neustupným Maďarům a západním Němcům rakouským, byť na krásně oba tito národové sebe víc nenáviděli slovanský svět a milkovali se s nástupcem „velikého proroka“ v Cařihradě.

STANOVY

spolku pro vydávání laciných českých kněh.

Účel.

§. 1. Spolek pro vydávání laciných českých kněh má za účel vydávati laciné české knihy, a sice takové, které obsahem svým buď k poučení nebo k ušlechtění čtenáře přispěti mohou a které zároveň psány jsou slohem populárním, snadno pochopitelným. Činnost spolku obmezuje se na království České, Moravu a Slezsko.

Údové.

§. 2. Spolek se skládá z údů zakládajících a přispívajících. §. 3. Každý, kdo se údem státi chce, musí býti plnoletým a svéprávným a musí míti stálé bydliště své buď v Čechách, na Moravě neb v Slezsku. Mládež školní z účastenství na tomto spolku se vylučuje. §. 4. Údem zakládajícím stane se, kdo najednou složí deset zlatých r. m. §. 5. Údem přispívajícím stane se ten, kdo ročně jeden zlatý r. m. do spolku platí.

Výbor.

§. 6. Hned po stvrzení těchto stanov sejdou se údové spolku v Praze bydlící a zvolí odevzdáním lístků prostou většinou hlasů dvanáct výborů. §. 7. Členem výboru může býti každý v Praze bydlící úd spolku. §. 8. Výbor zvolí ze svého středu předsedu, místopředsedu a jednatele. Dále zvolí výbor z údů spolkových v Praze bydlících pokladníka, účetníka a dva revisory účtů. §. 9. Předseda, místopředseda, jednatel, pokladník, účetník a revisoři účtů zvolí se na jeden rok.

Působení výboru.

§. 10. Výbor spravuje všechny záležitosti spolkové, objednává, zkouší a přijímá rukopisy, ustanovuje honoráry spisovatelům, obstarává tisk a vůbec vše, co se vyjednávání a vydávání kněh nákladem spolku vycházejících týká. § 11. Předseda representuje spolek naproti třetím osobám i naproti zeměpanským úřadům. §. 12. Jednatel obstarává písemné a jiné běžné práce spolkové. §. 13. Pokladník má

pod svou ochranou pokladnici spolkovou, přijímá a vydává peníze. Každý výdaj musí býti napřed od výboru schválen a poukázka od předsedy a jednatele podepsána. §. 14. Účetník spravuje účetní záležitosti spolkové. §. 15. K platnému uzavírání výboru jest zapotřebí, aby bylo nejméně 6 členů výboru přítomno. §. 16. Při hlasování výboru rozhoduje vždy prostá většina hlasů. Při rovném počtu hlasů rozhoduje předseda. §. 17. Výbor jest povinen uveřejniti tiskem každý rok v měsíci říjnu zevrubnou zprávu o činnosti, jmění a celém stavu spolku vůbec. Účetní část této zprávy musí býti podepsána od revisorů účtů.

Obnovování výboru.

§. 18. Čtrnáct dní po uveřejnění výroční zprávy sejde se výbor a vyloučí losem jednu třetinu svých členů. Zbývající dvě třetiny zvolí prostou většinou hlasů tolik nových členů do výboru, mnoho-li jich vylosováno bylo. Vylosovaní údové mohou býti opět zvoleni. Kdyby někdo z jakékoliv příčiny z výboru vystoupil, tedy zvolí výbor na jeho místo jiného. Výbor vylosováním a znova zvolením jedné třetiny obnovený zvolí opět na jeden rok všechny funkcionáře spolku. §. 19. Volba celého výboru se jen tenkráte před se vezme, kdyby se celý výbor poděkoval aneb kdyby jen jedna třetina všech v Praze bydlících údů spolkových za to žádala. K tomu konci svolá předseda valnou hromadu. Volba nového výboru děje se odevzdáním lístků a rozhoduje nadpoloviční většina hlasů. Čtyry neděle po vykonání volby nastoupí nový výbor činnost svou.

O valné hromadě.

§. 20. Krom případu v §. 19. uvedeného svolá se valná hromada, když za to žádá jedna třetina všech v Praze bydlících údů spolkových. Předseda musí v tomto případu nejdéle ve 14 dnech po obdržení žádosti valnou hromadu svolati. Do valné hromady mají přístupu jen údové spolku v Praze bydlící.

O působení valné hromady.

§. 21. Valná hromada může: *a)* zvoliti celý nový výbor (§. 19); *b)* uzavírati o změně stanov spolkových, jakož i *c)* o návrzích činnosti spolku se týkajících; *d)* uzavírati o tom, zda-li se spolek rozejíti má. §. 22. Každý, kdo ve valné hromadě učiniti chce nějaký návrh, musí návrh tento nejméně 6 dní před sejitím se valné hromady výboru sděliti.

§. 23. K platnému uzavírání valné hromady jest zapotřebí, aby přítomna byla nejméně polovice všech v Praze bydlících údů spolkových. Usnešení valné hromady děje se relativní většinou hlasů. Každá valná hromada a spolkové shromáždění musí nejméně tři dni napřed s udáním programu úřadu bezpečnosti oznámena býti.

Práva údů.

§. 24. Každý úd spolku bude dostávati zdarma všechny knihy, které spolek vydá, a sice: úd zakládající bude dostávati knihy po 15 let po sobě jdoucích, počítaje ode dne, kdy do spolku vstoupil, a úd přispívající tak dlouho, dokud roční příspěvek platí.

O vydávání kněh.

§. 25. Spolek jest povinen, vydati nejméně čtyry knihy za rok. §. 26. Knihy spolkem vydané nesmějí obsahovati méně než tři a více než deset tiskových archů. §. 27. V mezích stávajících předpisů o prodávání kněh budou se knihy, spolkem vydané, též veřejně prodávati. Za šetření předpisů o tisku odpovídá předseda a po případě místopředseda. §. 28. Všechny peněžné prostředky, jichž spolek z jakéhokoliv právního důvodu nabude, musejí zcela na vydávání kněh obráceny býti.

O soudu rozhodčím.

§. 29. Spory v spolku mezi údy povstalé vyrovnají se soudem rozhodčím, ku kterémuž každá strana zvolí z údů spolku jednoho, tito pak se společně snesou o vrchního rozsudího. Volba tato musí se vykonati nejdéle ve 14 dnech, ode dne, kdy k tomu strany od výboru byly vyzvány, jinak ustanoví výbor sám za váhající stranu člena smírčího soudu. Taktéž jmenuje výbor vrchního rozsudího, kdyby smírčí soudcové při volbě jeho sjednotiti se nemohli. Spory vzniklé z poměru spolkového mezi výborem a jednotlivými členy spolku rozsoudí valná hromada. Z nálezu takto většinou hlasu učiněného není žádného odvolání.

Ustanovení všeobecná.

§. 30. Kdyby spolek za jakoukoliv příčinou přestal, připadne jmění jeho Matici České. §. 31. Ve smyslu stávajících zákonů podrobuje se spolek úřadní dohlídce a při navrhnutých změnách těchto stanov příslušnému stvrzení.

V Praze, dne 1. února 1867.

Jan Pašek z Vratu.

Obraz

z dějin českých věku šestnáctého.

od

Václava Vlčka.

Matice lidu číslo 2.

Druhé nezměněné vydání.

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1868.

Tiskem kněhtiskárny dra Edvarda Grégra.

Předmluva.

Největší chybou národa našeho od paměti lidské byla nesvornost; dějiny české pak list za listem ukazují, že byla i největším jeho neštěstím. Jakkoliv malý jsa počtem byl by velikými službami mohl prospěti celému člověčenstvu, mohl nyní z těch býti, jichžto jméno se slaví, jichžto hlas platí v přední řadě: na místě toho stihnut přetěžkými pohromami upadnul v zapomenutí a dosud pracně domáhá se toho, aby v řadě národův evropských došel uznání. Neboť kdykoliv jal se budovati dílo veliké: rozpadnuv se mezi sebou buď ustal při samých toliko velikých začátcích aneb co již učinil, sám opět zničil — až konečně svrhnuli naň i lešení, zpod něhož až po stoletích s velikým namahánim dobyl se ještě na svět k životu....

Připomeňme sobě nesčíslné rozbroje Přemyslovců, ve kterých národ tak dobře jako panovníci měli svůj podíl. Připomeňme sobě řadu bouří téměř nekonečnou, jež uvedlo na půdu českou hnutí náboženské na počátku věku patnáctého. V těch kdykoli celý národ svorně se shluknul, činy divům podobnými nejpatrnější dal důkazy, seč jest silou svojí nerozdrobenou. Bohužel dělo se to jenom po řídku a jenom tehdy, když společné nebezpečenství z venku bylo nejvyšší. Jinak různění a sváření obracelo v Čechách bratry proti bratrům; války husitské, počaté za čistou myšlenku, zvrhly se na století boje Čechův proti Čechům, jichžto koncem bylo sklácení národa ve staletou, smrtelnou mdlobu.

Od počátku věku patnáctého dávaly ke zhoubným různicím v národě našem i podnět i záminku neshody náboženské; těch po našem probuzení bohdá nebude více: však nechtějme toho tajiti sobě, že i za doby nynější nesvornost má mezi námi přeúrodnou půdu, ba věru i hluboké kořeny. Majíce odrážeti nebezpečenství politická, ježto hrozí všem rovnou měrou, stojíme za jeden muž; ale jakmile by tato minula — minouti pak jednou musí —: v pravdě jest se obávati, že bychom při jiném velikém úkolu národním, nežli jest pouhá

obrana, sotva stáli svorností tak sloučení. A přece máme-li čímsi větším pojistit sobě čestné jméno v dějinách, nežli jest boj za pouhý život ne-li živoření: nutně potřebí, aby po tisícileté výstražné zkušenosti naučení Svatoplukovo vniklo konečně netoliko v srdce naše, netoliko ve slova naše ale i v život náš. Dosavade společnost naše kvasem svárlivosti povážlivě churaví; vejdi mezi sousedy, pohledni do samých rodin a zvíš, jak pilná toho potřeba i jak veliká to práce, abychom se vyhojili z této choroby.

K tomu chtěje přispěti jakkoliv skromně dle své možnosti, umínil jsem tuto obrátiti zřetel krajanův na jednu z těch dob neblahých, kde neduh nesvornosti lidem českým žalostně lomcoval. Málo podávám tu ze svého výmyslu; barvy také obrazu mého proti skutečnosti celkem jsou mírněny, a já zejmena sporných předmětův náboženských, jakkoliv stojí za doby té v popředí, jenom tolik se dotýkám, co k obrazu historickému nevyhnutelně nutno.

Po účelu svém neváhal jsem zhusta užiti slov současného svědka, Bartoše písaře, jakož tu i tam také slov věhlasného dějepisce našeho Fr. Palackého; však míst takových zvláště označovati měl jsem za zbytečné.

Dejž jenom Bůh, aby toto zrnko nepřišlo na zmar, ale v milém lidu českém půdu našlo úrodnou! Dejž Bůh, aby nyní už brzy mohlo pověděno býti o národě našem: Veliké jest jeho dílo, život jeho nesmrtelný!

V Českých Budějovicích,
na den sv. Lidmily, léta 1867.

V. Vlček.

I.

Již hrozili Čechové opravdově, že do Uher vojensky vytáhnou, aby sobě krále svého přivedli do země; neboť zpupná strana maďarská, vládnoucí dvorem mladého Ludvíka, nenávistí svou k národu českému nic se netajila i mařila všecko dolehání z Čech na příchod krále, jenž po svém otci Vladislavu vládl říším oběma, ale v Čechách dosud jenom tehdy byl, když co dítě ne ještě tříleté na království byl korunován.

A přece přítomnosti jeho tak mnozí s velikou toužeností žádali; neboť stav země české téměř co rok byl neutěšenější. Příčinou toho nebyly pohromy zevnější: dávno již bylo utichlo to vlnobití, jakým se byli národové sousední opět a opět váleli na „kacířské“ Čechy; vítězně uhájili tito zemi svou i víru svou, aniž síla jich tím byla zmařena neb i jen ochromena. Nyní pak vůkol v sousedství nepřítel žádný ani nehrozil, a Čechové mimo vlast svou bojovali toliko proti Turkům, vysílajíce čas po čase voje pomocné proti tomuto obecnému nepříteli všeho křesťanstva.

Rovněž nestíhaly rány jakés těžší země uvnitř božím dopuštěním. Nejen že nebylo nouze mezi lidem, nýbrž ve všech vrstvách jeho jevil se blahobyt obecným přepychem, aniť obchody, řemesla i orba stejně kvetly. Však jednoho nedostávalo

se národu silnému, bohatému, čilému: ducha svorného. Jednotou odolal byl celému světu; však od té doby, co přestalo nebezpečenství z venku hroziti, drobil se mezi sebou na strany, z nichžto každá svých toliko prospěchů vyhledávajíc druhou všemožně zkrátit a utisknout usilovala.

Tak zejmena stav panský, sám mezi sebou rozštípený, hleděl potahovati k sobě práv co nejvíce na újmu jednak moci královské, jednak stavu rytířského. Kdež pak o to běželo, aby příkoří se stalo stavu městskému, k tomu pánové i rytíři svorně podávali sobě ruce; všichni pak stejně tížili sedláky, jižto byvše dřív lidem rovnoprávným, znenáhla netoliko ze sněmův jsou vytištěni ale konečně i svobody zbaveni.

Z neblahých těchto poměrů stavů českých mezi sebou rodily se nekonečné různice, spory, záští i boje vnitřní; k tomu přišlo, že již král Vladislav, nyní pak syn jeho Ludvík stálé sídlo své v Uhrách majíce zemi české pramalou péči věnovali, a jeden jsa příliš slabým, druhý příliš mladým vládcem správu její cele úřadníkům zemským ponechávali, aniž by je k vykonávání vůle svojí přidržeti dovedli. Tudíž dělo se, že úřadníci tito, kořistíce z tak lákavé příležitosti, přede vším na svůj prospěch pamatovali, k zemi a králi nehrubě jsouce svědomiti. Tak stíhán nyní mnohými žalobami se všech stran nejvyšší purkrabí pražský, pan Zdeněk Lev z Rožmitála a na Blatné, náčelník strany pánův pod jednou čili katolických, jenžto po drahnou řadu let na místě krále Vladislava hned a potom Ludvíka v zemi měl moc svrchovanou. Neplechy hojně se množily; a naděje ve zlepšení zbývala jen v tom, aby král do země přijel, mocným slovem svým nepořádkům meze

položil, ve všech důležitých věcech zemských nápravu učinil.

Když tedy poslové ze sněmu českého v Budíně oznámili, že aneb král bez prodlení do Čech vypraviti se musí aneb Čechové válečně přitáhnouce zbraní zdrtí odpor, který mu v tom kladli páni uherští: mladistvý panovník odhodlal se i proti vůli Maďarů vyhověti konečně důtklivým žádostem druhé země své.

V měsíci březnu roku 1523 zavítal tedy do Čech i s královou Marií, kterou nedávno teprvé byl pojal za manželku.

Celá země uvítala je s velikou poctivostí; na Hradčanech i v Praze slavné radovánky ani konce bráti nechtěly. Král zapomněl brzy, že za dva měsíce hodlal opět býti v Uhrách. Neboť ačkoli Čechové, očekávavše mladíka šestnáctiletého, mužnou tváří a statečnou postavou jeho byli překvapeni: přece mysl králova nebyla tak kvapně dospívala jako tělo jeho i klonila se svahem přílišným k užívání veselého života, práci a péči vladařskou jak obtížné břímě nesouc jenom s nelibostí. Do rozpletání uzlův českých měl Ludvík tím menší chuť, že vyrostl a vychován byl jenom v Uhrách; přední a nejbližší rádcové jeho markrabě Jiří a biskup Salkan Čechy vůbec měli v nelásce; první býval také jeho pěstounem: odkud měla se v srdci mladíka takového, jenž od třetího roku věku svého chován byl co král, vzíti láska nějaká k zemi a národu, který otce jeho byl povolal na trůn?

Měl však Ludvík při všech vadách svých mnohé dobré vlastnosti. Mysl dobrotivou zdědil po svém otci; silou a odhodlaností, když potřeba jej vzbudila, vynikal nad něho. Slabost, jaké se do něho všecky strany v Čechách nadály, jedna

každá jinak ji hodlajíc vykořistit, všechněm selhala; hned při vstoupení na půdu českou ukázal král vůli svou.

Neboť když na hranicích moravských vkročiti měl do království českého, žádali na něm stavové, aby tam hned složil jim přísahu královskou.

„Nejsem králem," odpověděl on, „nyní teprv voleným, nýbrž dědictvím otce svého a vůlí stavů českých před drahnými lety již ustanoveným i korunovaným. Proto přísahati budu teprvé v sídle králův českých, nikoliv zde na hranicích jako cizinec."

Stavové sice na tu chvíli povolili; ale když po mnohých hlučných slavnostech, kolbách, lovích, divadlech, tancích a hrách konečně došlo na věci zemské: přísaha královská dala příčinu k prvnímu tuhému sporu.

Sněm obecný do Prahy svolaný žádal od krále, aby uvazuje se nyní v království české přísahou ztvrdil všecky výminky, za jakýmiž jednou otec jeho vládu země byl přijal. Tu král opřel se nejtužeji v tom, že nechtěl přísahati na úmluvy čili kompaktáta, jimiž druhdy od církevního sboru basilejského uznáno, že Čechové tělo Páně pod obojí spůsobou přijímající jsou pravými syny církve křesťanské, a jež v sobě chovaly zdroj náboženských práv valné většiny národa českého.

Odpor králův byl ovšem vnuknutím a návodem rádcův jeho, kteří dosud odvyknouti nemohli v Češích pod obojí viděti jen kacíře; ale u věci té stáli všichni stavové čeští při sobě, a tudíž bylo sněmování o to dlouhé a nezřídka prudké.

„K čemu chcete na mně přísahy?" pravil král. „V zemi své žijete volně dle víry své, žijte i svorně. U sousedův uznáni jste nejen slovem ale i skutkem za dobré křesťany; nikdo již pro

víru neválčí s vámi, nesočí na vás: ba jeden o tom hlas po světě, že Němci, do nedávna Čechův nejzatvrzelejší nepřátelé, nyní nejen opouštějí od hněvů dosavadních ale šmahem počešťují se — to jest u víře, pro kterou jindy chtěli vás vyhladit, nyní jsou vašimi následovníky. Nežádejte tudíž, aby sám král svou přísahou před světem to stavěl na odiv, že u víře od jiných se chcete mermomocí lišiti, z čehož by vždy jen nová nenávist jména českého a nová škoda vaše pocházela.“

Tu pozdvihl se k řeči mistr Jan Hlavsa, dvorský sudí, jenžto pro hojné i znamenité zásluhy své u Pražanův nejvyšší vážnosti, zároveň pak pro nejednu důležitou službu obzvláštní milosti krále Vladislava požíval i Ludvíka samého sobě byl zavděčil. S dychtivostí upjaly se mysli všech posluchačův k jeho slovům; neboť mělo se vůbec za to, že osvícený ten muž se kloní k novému učení náboženskému.

On pak mluvil: „Po sto let už lid český vzhůru jest pro víru svou, a mnohá o ni vedl boje velmi krvavé. Račiž vaše milost královská potvrditi jemu přísahou, že ráčíte mu zachovati, co sobě tolikerou prací, tolikerým utrpením vykoupil! Zapsal se mu na kompaktáta předchůdce milosti vaší Zikmund, načež jej Čechové teprv za krále a pána přijali. Slavné paměti král Jiří Poděbradský proti knížatům církevním i světským hájil kompaktát za panování svého věhlasného, až i na nich zemřel. Nejinak i vznešený otec vaší milosti k tomu se dobrovolně podvolil a svatě zavázal, že chce kompaktáta zachovati v celém obsahu i udržeti v plné platnosti. Jižtě pak jednou potřeba, aby lid český pokojně užíval toho, což jeho jest, i nemusil vždy na novo se o to pouštěti v zápas. Neboť bojův bylo dosti; a lépe jest, aby vaše mi-

lost přísahou ztvrdila zachování kompaktát i snad s jakousi zbytečností, než aby nepotvrzením jich připuštěna byla možnost nových obav, dán byl podnět k novým sporům. Co vaše milost o Němcích pověděti ráčila, nemůže nás uspokojiti; neboť jako na nás jindy tak brzy na Němce pozdvižen může býti kříž jakožto na kacíře: my ztvrzená majíce kompaktáta nikdy se toho nemusíme obávati, že ztratíme, čeho Němci, jestliže se opravdu počešťují u víře, teprvé sobě pracně dobývati musí!“

Veliké pochvaly dostalo se řeči této od sněmovníků českých; krále naplnila nelibostí.

„Čeho vám potřebí,“ řekl, „ještě nad můj slib, že v ničem vás nebudu zkracovati, co v kompaktátech máte obsaženo? Jest vám slovo královském ničím?“

„Nic nového jsme sobě nevymyslili,“ odtušil Hlavsa; „neračiž také vaše milost žádati novoty, v této zemi nikdy neslýchané. Přeslavné měla země tato panovníky: všichni stali se panovníky jenom tím, že přísahali národu jako národ přísahal jim. Tolikéž chceme také my vaší milosti učiniti; ale přísaha krále předchází!“

Král nemoha se žádné povolnosti domoci rozpustil sněm, doufaje, že jiný bude k jeho vůli ochotnější. Stavové pak, když ze síně sněmovní se rozešli, málo dbali na jednotu: každý o sobě i jednotlivé strany v něm přemýšlely, kterak by rozepře a nevrlosti královy nejprospěšněji se dalo užiti.

I počaly pletichati všecky, a král se přesvědčil, že proti němu stojí sice všichni ve spolku, ale každý pro sebe o přízeň jeho závodí.

„Jižtě rozumím,“ řekl u sebe, „kudy vniknouti lze do hradeb vašich a rozraziti vaše šiky.“

Přestal hněvati se na všecky, ale někteří pocítili nemilost jeho citlivěji. Tak byl Hlavsa s úřadu svého sesazen, a místo něho stal se dvorským sudím mistr Jan Pašek, primas sjednocených měst pražských. Hlavsa nesl to klidně, a jako dříve sloužil věrně Pražanům jinde i před králem.

Na sněmu novém přesvědčil se král, že nenajde povolnosti u stavů, leč by sám ji osvědčil také. I smlouvaje se stranami dosáhl toho konečně, že mu předložena přísaha znění méně určitého, již on slavně složiv nabyl plného práva panovnického.

Prvním úmyslem mladého vladaře bylo korunování choti jeho Marie za královou českou. Miluje ji láskou horoucí hodlal nejinak než milenec potěšit ji slavností velikolepou, o níž by i daleké země s podivem vyprávěly. Již sezváni byli vzácní hosté z ciziny, již uchystáno všecko i sám nádherný stan královský: tu vypukla rozepře mezi stavy českými o přednost jedněch před druhými — ne nová sice, ale prudší nežli jindy.

Ukázalo se, jak šeredná nesvornost nákazou svojí všecky údy české šlechty byla rozežrala. Hádal se stav panský s rytířským upíraje tomuto práva, by při korunování také některý z klenotův královských nesl před králem; hádali se páni sami mezi sebou, anit pod jednou více si osobovali, a pod obojí povoliti nechtěli; hádali se také, kdo v průvodu má jíti blíže při králi, každý zvláštních k tomu důvodů se dokládajíce.

Král marně vkládal se v to svým prostřednictvím — den ode dne byly mysli panstva různější a rozkvašenější, hádky ostřejší a hrozivější. Za to měšťané, ježto šlechta všemožně odstrkovala i sám král nehrubě jich dbal, radosti své nad panskou roztržkou netajili.

Když tato konce nebrala, Ludvík u velikém hněvu prohlásil, že se korunování na ten čas odbývati nebude. Tak byla slavnost zmařena, král nejvýš rozezlen, šlechta rozvaděna.

„Aj, milý mistře," řekl v těch dnech Ludvík Hlavsovi, když k němu s jinými v jednání jakémsi přišel, „vždycky míváš radu pohotově: poraď také jednou mně v můj prospěch."

Hlavsa rozuměl, že jej král tím ostnem bode pro řeč, kterou se byl ondy přimlouval proti vůli jeho za kompaktáta; přece však odpověděl mírně, poje s úctou k důstojenství královskému otcovskou laskavost.

„Seč jest rozum můj," řekl; „vůle ochotna ve prospěch vaší milosti mně nikdy scházeti nebude."

„Nuže, máš na to radu, jak bych tu proklatou vádu ze šlechty vyplenil? Hle, ani mi lze není, abych svoji choť v Čechách důstojně korunoval!"

„Na v y p l e n ě n í nemám rady," odvece Hlavsa. „Přebudiž Bohu žel, že toto hloží má tak hluboké kořeny — pro malichernost by druh druha utlačil, celou zemi pobouřit, ji v nebezpečenství sebe větší vydat neváhal. Přece však radu mám, aby nesvornost panstva korunování světlé králové nic nepřekážela."

„Opravdu? Rychle ji pověz!"

„Vadí se o to mezi sebou šlechta, kdo by měl z nich před vaší milostí nésti korunu, kdo žezlo, kdo jablko: kéž by ku právu vždycky tak přísně přihlíželi! Milostivý pane, korunu, žezlo i jablko jenom králi nositi přísluší: račiž vaše milost s korunou na hlavě, s žezlem i jablkem v ruce provázeti světlou královou ke korunování — a v pravdě ničímu právu nebude tím ublíženo, šlechta pak nebude mít oč se při tom hádati."

Králi se rada ta velice zalíbila.

„Věru, vtipná jsi ty hlava, pane Hlavso!“ zvolal. „A poznávám také na novo, že jsi byl hoden důvěry a milosti otce mého. Rady tvé uposlechnu.“

„Pak dovol milost tvá, abych ještě jedno doložil. Ať to není vyzrazeno před časem, jak si se rozhodnul; překvapení bude šlechtě důtklivějším naučením.“

„Nuže, slibte mi přede vším mlčelivost vy, pánové!“

Stalo se. Znova určen jest den korunovace, jako dříve sjela se šlechta, dosud o nic svornější. Když král odmítal všecko o tom slyšení, připisovali to z počátku jeho lehkomyslnosti a nevšímavosti v důležitostech obecných; brzy nedočkavost rozhodnutí ještě více rozladila jich mysli. Přese všecky dotazy odpíral král určitou odpověď až na den poslední.

Již téměř byla hodina, kdy měl průvod ze hradu vyjíti do chrámu svatého Víta; šlechta vypravila nové posly ku králi s otázkou, kdo přece ty které klenoty královské ponese.

„Nikdo z vás!“ znělo rozhodnutí. „O to se aspoň příti nemůžete, že větší nežli vy mám právo já nésti korunu, žezlo i jablko!“

Důrazná odpověď ohromila posly, a naplnila hanbou i hněvem ty, kteří je byli vypravili. Hned přestaly všecky hádky i o to, v jakém pořádku by měli v průvodu jíti dále či blíže při králi: v nejbližší chvíli dosaženo svorného srozumění, že musí králi dána býti veta za vetu.

Nádherný byl průvod, slavně vykonán obřad. Po té král odbýval pasování na rytířství; před jinými, kterým dostalo se vyznamenání tohoto, přiklekli mistrové Hlavsa i Pašek, oba mužové již

vysokého věku, rovně na slovo vzati u věcech zemských; v Praze jména jich obou byla nejpřednější, všecka obec šla za nimi. Oba také pocházeli z rodu nízkého i chudého; výborným nadáním ducha a vytrvalou činností byli oba vzhůru šli, až jim od Vladislava krále uděleny erby a predikáty, tomuto „z Vratu,“ onomu „z Liboslavě.“ Nyní oba povstali co rytířové.

S nimi drahně jiných více. Pánové vidouce počet ten, šeptali mezi sebou s významnými pohledy: „Bude míti král s kým hodovat!“

Smysl pohledův i slov brzy se objevil. Neboť když průvod ze chrámu opět do hradu se navrátil, pánové čeští, jak nejdříve bylo možno, rozešli se, a k obědu královskému nikdo z nich se nedostavil. Čeho tím chtěli, vyplnilo se jim: Ludvík pohněván byl na novo a tak velice, že i krásná jeho choť sotva jej uchlácholila.

Avšak krále žádná trampota netížila na dlouho; také poslední nelibost rychle byla zapomenuta, vytištěna jsouc z mysli novými kratochvílemi a radovánkami.

Pražané v hlučných slavnostech královského dvora z počátku sami se účastnili, pak dlouho dosti se zábavou jim se dívali. Konečně přece počali nad tím hospodářstvím kroutit hlavami. Na hradě pražském za stálých hodův, plesův, tancův a her proměňovali noc v den, po třídách pražských přes tu chvíli vzezněl hlahol průvodu krále va neb jeho družiny, málo dnův minulo, aby se neodbývalo veřejné nějaké divadlo anebo hlučný lov anebo veselá vyjížďka. Vše to spojeno bylo s velikým nákladem; král v takovém hýření mrhal penězi jak plevami, a nejinak než družina jeho počal úvěru svého užívati u boháčův pražských.

Nadšení, s jakým byli královští manželé v Če-

chách vůbec a v Praze zvláště uvítáni, valně se ochladilo, naděje, že by se příchodem královským v zemi co zlepšilo, mařilo hospodářství dvoru den ode dne více.

„Co nám platný takový panovník?“ šel záhy jeden hlas. „Sokoli, supi a chrti jsou veškerou péčí jeho, hodování, tanec a milůstky jediným zaměstnáním. Tak dovedl by kralovati každý študentík a kdokoliv z ulice, když bychom mu síně hradu otevřeli a na hýření mu peníze z daní v hojnosti snášeli!“

Hlavní toho vinu nesli cizozemští rádcové mladého krále. Omlouvajíce jej, že mladé mysli třeba pobaviti se, načež dojista k vážným věcem tím pevněji přilne, netoliko že mu v lehkomyslném živobytí nebránili, nýbrž i chuti k němu dodávali a příležitosti poskytovali; tak udržujíce jej v stálém proudu rozkoší jakož i mdlob, vždy v zápětí následujících, vládli ve jménu jeho zcela libovolně. Zejmena u věcech českých tak sobě počínali, že nespokojenost s nimi a tudíž i s králem u všech stran se zmáhala; domácí panstvo těžce to neslo, že jest ve vlastním domově před cizími rádci docela odstrčeno, tím méně zbývalo měšťanstvu, čeho by se dobrého nadálo. I hledána zvláště od pánův již jen příležitost smýšlení takové králi dáti na jevo.

Ale nesnadno bylo utkati jej řečí, neřku-li prací nějakou o věcech zemských. Konečně přišel přece zasednout osobně v nejvyšším soudu zemském; ale hned po uvítání jeho nastalo mezi přítomnými prudké hnutí: za králem vběhl vzácný ohař i provázel jej až k sedadlu jeho.

Pan Lev z Rožmitála, pokynuv ostatním k utišení, silným hlasem volal na sluhy.

„Jaká to péče,“ zahřměl na ně, „když do

sině zemského soudu vpouštíte psy? Vyveďte jej odsud!“ velel.

„Můj to pes!“ ozval se Ludvík.

„A věru, i na pohled veliké ceny,“ pravil pan Lev mírně. „Vyveďte jej a bedlivě střežte.“

Když vůli jeho plníce se vzdálili, zvolal pan Lev s velikým důrazem: „Milostivý králi, do jakých rozpaků ráčíte uváděti pány a úřadníky zemské! Mnoholi scházelo, abych se byl obořil ne na sluhy, ale na toho, kdo psy sem přivádí, aniž bych tušil, že to králův majestát?“

„Proč jsi tak prudký, pane z Rožmitála,“ prohodil král ne bez ostnu.

„Nezasluhuji dojista výčitky takové ani já, ani tito pánové,“ hájil se Lev s tváří rozpálenou. „Neboť tomu jsme neuvykli, aby z d e byli vidáni chrtové!“

„Nehorli tak, pane,“ odpověděl král lehkomyslně. „Žádali jste na mně snažně, abych sem přišel. Stavím se tady hodlaje na lov!“

„Pak musíme na to milost vaši důtklivě upomenouti, že nejvyšší zemský soud není průchodem pro lovce a jich smečky!“

„A já musím, pane Zděnku, upomenouti tebe, že mluvíš se svým králem!“

Slovem tím pan Lev nic se nezarazil. Dodav hlasu i tváři důstojnosti, odpověděl: „Bohu to budiž žalováno, pane milostivý, že na to musíme být upomínáni s l o v e m, když s k u t k y k zapomenutí jsme přinuceni.“

Bylo patrno, že tato výčitka se krále hluboko dotekla.

„Nejjasnější pane,“ pokračoval pan Lev, „já i pánové tito za těžký hřích bychom si to pokládali, kdy bychom déle mlčky dívali se věcem, které se před očima našima dějí na škodu vaší milosti i na

škodu země. Kdy byste, nejjasnější pane, ani panovníkem nebyli, nýbrž roven jednomu s jiných: živobytí, jakéž vésti ráčíte, ani tehdy schvalovati bychom nesměli. Požívání zajisté lahod a rozkoší nepřetržité tělo i duši hubí; všecká prospěšná činnost ladem leží, síly hynou, zdraví se podrývá. Každému sluší v tom sobě míry položiti; jinak se záhy stane obtížným sobě i lidem ostatním. Komu ale svěřena důstojnost knížecí, tenť i mnohem více musí jak práce nésti tak odříkání sobě ukládati. Pomni, vaše milost, kterak již za dob pradávných u Homera činí se králi výtka, by nespal po celou noc, ant o tak mnohé pečovati má! Ne pro to dán jest panovníkům stolec, aby na něm nad ostatní více mohli sobě hověti. Který úřadník, od krále jsa dosazen, na povinnosti úřadu svého sám by ani nezpomněl, a jsa na ně upomínán od sebe je odmítal: zdaž úřad, sám sebou ctný, byl by jemu na čest anebo spíše na potupu obecnou? A král, nejjasnější pane, jest jakož vědomo, úřadníkem všemohoucího vladaře nebes i země: a jakkoli důstojenství jeho samo sebou jest nejčestnější, přece toho, kdož přioděn jím nehodně, před odsouzením obecným nezachrání. Neboť že stojí nejvýše, oči všech jsou k němu obráceny, a poskvrna v lesku královském nejvíc v oči bije a to světu celému. Znej milost vaše, kterak stálým jen plýtváním peněz na radovánky dáváte důvěru i lásku v zemi v nebezpečenství. Přemnoho zbývá odstraňovati zlého i zaváděti dobrého: ale již netajeně propukají stížnosti, že rádcové milosti vaší nejen z nevědomosti ale z nepřízně k zemi této i lidu jejímu schválně kroky vaší milosti vodí na scestí; a tak odcizují srdce poddaných i královskému pánu. Obraf zrak i otevři sluch milost vaše lidu země této tak, jak toho zasluhuje; sotvaf by to snesl, aby od-

býván byl drobty a odpadky přízně krále svého, jehož na trůn povýšil již v dětinství, a věrně i trpělivě vyčkal dospělosti jeho. Nejinak než otce přijal milost vaši: nestavte mezi něj a sebe rádce k věcem jeho lhostejné, ježto by prostřednictví jich mohlo vaší milost v očích lidu českého učiniti otčímem. A to byla by ztráta největší, do níž to by vaši milost přivesti mohli: král výhostěný ze srdcí lidu svého jest jako člověk bez domova — každé jiné přístřeší jest mu cizí hospodou. Nejjasnější pane, vůdcem svého lidu jesti král: neračiž toho milost vaše nikdy dopouštěti, aby tento národ český a král, jeho vůdce, kráčeli po cestách rozličných!“

Ludvík vyslechl řeč tu mlčky upíraje zrak před sebe. Když pan Lev umlknul, pánové všichni jednohlasně přisvědčili jemu. Tu král povznesl hlavu.

„Chybil jsem,“ řekl, „jakož chybiti může každý. Nechci zapírati ani zakrývati poklesků svých, a rdím se za to, že bylo třeba takto mne napomínati. Však, pánové, i mezi vámi víc než jedna chyba: nebuďte k vyznávání méně ochotni než král, který vás veřejně plísnit nehodlá!“

Po těch slovech opustil síň; a lovu dříve obmýšleného v ten den pominul.

II.

Pouť svatovácslavská přivedla do Prahy již za příčinou přítomnosti královy ještě větší hojnost lidu českého než jindy. A poutníkům nechtělo se jaksi z Prahy; dosti bylo novin všelijakých, mysli pak byly tak upraveny, že každou chvíli velkou jakousi očekávaly událost. V takových dobách ne-

trpělivo jest u práce v dílně, nelákavo v domácnosti: a tak i tentokráte shlukovaly se lidé po ulicích, a v hospodách zhusta bývalo jak nabito.

U „zeleného stromu“ pilně scházeli se pražští sousedé, mistrové počestných řemesel i študenti sobě pohovořit; nyní přidružilo se k domácím také drahně hostí venkovských.

„A zdali pak to pravda,“ ptal se jeden z těchto, staroch s vlasy jak mléko šedivými, „že král i s královou trpí na hradě nouzi?“

„Nebylo by divu,“ odpovědél mu hubený Pražák, „neboť ty tam jsou peníze a beze snadu i úvěr.“

„Nikdy jsem neslyšel a nečetl, že by sobě král v Čechách kdy stěžovati musil, kterak se mu i kloudné obuvi nedostává!“

„My všichni jsme, krajane, leccos neslýchali a nečítali, co se teď v Čechách děje. Král to s námi hodlal tak jako sedlák, jemuž dle slibu měl ďábel naplniti věrtel stříbrňáky: zastrčil věrtel do střechy u prázdné stodoly — a vyrazil dno. Ďábel potom arci nemohl se donositi peněz. My slíbili jsme krále a dvůr jeho vydržet; ale on byl by se svým hospodářstvím dovedl denně snad i celé zlaté báně utratit.“

„Hrady a statky královské,“ doložil druhý, „drží pan Lev z Rožmitála se svými přáteli — za dluhy prý královské.“

„Daleko to došlo v Čechách!“ řekl stařec venkovan povážlivě.

„Ano, daleko. Za krále Jiřího sami toliko židé pražští dochovali lva i lvici do smrti: nyní pak jednoho Lva země česká nemůž nasytiti. A král stěžuje si na nedostatek.“

„A takéliž to pravda,“ otázal se venkovan poznovu, „že Němci divem božím v nenávisti své

proti Čechům jsou napraveni? Že přijímají víru jejich, pro kterou do země naší tolikrát kříž nosili, kraje pustošili, města i vesnice zažehnali, věrné na hranicích upalovali, ženy dávili i nemluvňátka v životě mateřském vraždili? Jestli pak to možno?“

„Bohu všecko možno!“ dal vážný soused v odpověď. „Sloužili Němci ďáblu dlouho proti nám; teď zalíbilo se pánu vytrhnouti je z roboty jeho i nakloniti k zákonu svému, jejžto dříve měli v potupě.“

„Otevřel oči vyvoleným mezi nimi,‘ pozdvihl hlavu jiný, „a více dal jim věděti nežli nám a předkům našim.“

„Více?“ vpadl mu do řeči třetí. „Což mučeníci naši, Jan i Jeroným, nepotvrdili svou smrtí zákon boží dostatečně?“

„Ale ti, kteří po nich přišli, ztenčili jej, lidskými přídavky jej zohyzdili. A píše apoštol ku Korintským v první epištole v druhé hlavě: „Ať víra vaše není založena na žádné moudrosti lidské!“ Již pak nyní přišla doba, aby výmyslové lidští nicemnými objeveni a zavrženi byli; a hlásati budou čistý zákon boží ne služebníci antikristovi olejovaní a špikovaní, ale vyvolení.“

Slovům těm jedni svědčili, druzí odporovali, i povstala hádka velehlučná o víře pravé a pověře antikristově, o křesťanech a pikartech, o trojici boží a panně Marii, o přímluvě svatých, o svátosti křtu i těla Páně, o svěcení neděle, o mši a rouchu mešním, o procesích, obrazích, sochách a jiných více.

Hádali se horlivě ba neústupně. A již plály mnohému oči i tváře, již dodáváno zhusta důkazu udeřením na stůl, již propukala slova hanlivá i výhrožná: když náhle ti, kteří byli dveřím nejdříve, razem umlknuvše ostatním znamení k utišení dávali.

„Bratr Matěj!“ neslo se rychle od úst k ústům, a povyk zanikal jak plamen, vodou ulitý; oči všech dychtivě se obracely ku dveřím.

Byl jimi vešel muž letitý prostřední postavy, v oděvu poustevnickém, jinak na pohled ničím neobyčejným se nevyznamenávaje. Tvář jeho byla snědá, vyhublá, na ní spočíval pevný poklid; pohled jeho byl pln dobroty a laskavosti.

Muž ten ducha neobyčejného, pocházeje rodem od Žatce, byl opustil řemeslo své kožešnické i odešel do samoty poustevnické k hoře Boubínu, kdežto ztráviv několik let na modlitbách, čtení a rozjímání, potom odebral se z puzení — jak vůbec o něm praveno — ducha Eliášova do měst i vsí, zvláště pak do Prahy, tu pak počal kázati slovo boží hyzdě hříchy a všeliké nešlechetnosti, a zvelebuje ctnostný, mravný a svatý život lidem, někdy po hospodách, někdy po ostrovích a po březích.

A kázání jeho po městě tak se rozmáhalo, že již množství lidí znamenitých, chudých i bohatých, domácích i přespolních se k němu nachylovalo; a více-li mu toho bránili, pokud by úřadu kněžského řádně nedošel: větší náchylnost k němu lidé měli. I byl člověk v životě svém velmi příkladný, že ho ani nepřátelé jeho, a nejvýš kněžstvo titulované, nemohli v žádné poskvrně postihnouti. K chudým lidem tak byl milosrdný, že sám almužny přijímaje, jiným z toho chudým rád uděloval.

Ten nyní postoupiv do prostřed světnice jal se mluviti. Líce mu oživlo, oko zaplálo ohněm.

„Máme za to, páni Pražané,“ pravil, „že vás tajno není proroctví sv. Pavla, které k Timoteovi v druhém listu píše: Toto pak věz, že v posledních dnech nastanou časové nebezpeční, a budou lidé sami se milujíce lakomí, hrdí. pyšní, nevděční, mrzkými hříchy poražení, bez dobré žádosti, bez

pokoje, hánci, nezdrželiví, netiší, bez dobrotivosti, zrádci, zpurní, nadutí, slepí, rozkoše více milovní než Boha!“ — Tato slova v těchto dnech posledních a časích nebezpečných se dějí a vyplňují. I v zemi této české mnohé jsou nepokoje pro svár a nesvornost všech stavů, povstávajících proti sobě; všudy lid proti lidu povstává tělesně i duchovně, a v tom mezi nimi ustaviční svárové, různice, nepokoje; a království také proti království v mnohých zemích povstává a bouří se, k válce a nepokoji strojí se. Ó prosím pohleďtež, z jakého kořene a původu ty věci zlé a převracené jsou pošly v zemi této české a okolních zemích! Rozhojnila se nepravost a ustydla láska mnohých a tak velice i mezi lidmi stavu duchovního. Největší bludové a kacířstvo vznikli a vyšli; nebo kněží někteří žádné víry, žádné vážnosti, ani které poctivosti k božským věcem mají. K tomu jsou mnozí ve všech hříších smrtelných: pyšní, lakomí, smilní, cizoložní, zlobiví, hněviví, závistiví, žráči ustaviční, opilci nesmírní, k božským věcem leniví, zmařilí, svatokupci, svatoprodavači, nemilosrdní, z milosti a darmo lidem nečiníce žádné věci úřadu svého, jakož jim přikázáno: „Darmo jste vzali, darmo dejte!“ Tuť nebude chyba papežův, kardinálův, arcibiskupův, biskupův, proboštův, opatův, převorův, arcidiakonův, farářův, až do střídníkův, bosáků, mnichův i všech klášterských řeholníkův: z těch mnozí v ty úřady a důstojenství vešli, ne pro spasení duše své a bližních svých, ale pro život rozkošný, sytý, vykrmený, pyšný, lakomý, smilný, nečistý, plný všech hříchů nešlechetných a mrzkých; a k tomu vkoupil-li se kdo skrze stříbro a zlato a zase všecko za peníze prodává: takoví všichni jsou svatokupci a svatoprodavači, kacíři a falešní proroci, jsou také lotři a zloději!

A protož prosím pro Pána Boha, žádám pokorně, milí kněží, obraťte se ku Pánu Bohu svému! Vy máte lidu pozdvihnouti svatým a dobrým příkladem nejprvé, jsouce sami ctnostně, mravně, šlechetně, kněžsky, apoštolsky živi. Potřeba jistě pilná toho káže, nechcete-li i s lidem, kterýž vedete, věčně zahynouti!

Dí dále apoštol: že budou lidé sami se milujíce — ale ne božsky ani duchovně, ale tělesně, hovadsky, každý životu svému hověíce, krmíce a napájejíce jej lahodnými, tučnými, kořennými, chutnými pokrmy, nápoji drahými, víny silnými, pivy hustými: a to u mnohých přes míru a nad potřebu bývá, druhdy do peského vrácení, až do němoty, rozumu i paměti zbavení, a někdy až do duše vylití a náhlého zcepenění. Také milují měkké léhání, dlouhé a rozkošné spaní, v měkkém a dlouhém rouše chození, často a lahodně v mytelnách se mytí. A z toho ze všeho hotovi a kvapni takoví bývají k smilstvu a cizoložstvu a k všeliké nečistotě i sodomským hříchům.

Dí dále apoštol, že budou lidé hrdí a pyšní. Té pýše a hrdosti luciperově nikdy konec není: ta v nebi se počala a v ráji se stavila; anděla z nebe, Adama z ráje vyhnala. Proč v zemi této takové roztržky a nejednoty mezi stavy všemi jsou? tak že co sněmují, rokují, namlouvají k jednotě, k smlouvě, nic tomu nemohou učiniti; ale vždycky více hořkosti, nechuti, nelibosti, svárův, různic, kyselosti, nezvolnosti, soudů, půhonů, nelásky, nepřízně, zlosti, nevěry, zrády a téměř žádného srovnání ani upokojení mezi sebou mohou mít. Neboť všichni, což jich jest, ne což božího hledají, ale každý na svou misku hrne a táhne. A tak pýcha, hrdost a žádost cti a chvály světa tohoto v nich působí a jedná, aby se hryzli, kousali, žrali, až

i zkaženi budou jedni od druhých. Ó běda lidem tak mocným, povýšeným, bohatým a slavným světa tohoto, neobrátí-li se z pýchy k pokoře, z lakomství k skutkům milosrdným, z cizoložstva a smilstva v čistotu a zdrželivost, z hněvův a svárův, ze závisti v trpělivost, v dobrotivost, z žrádla nesmírného, ožralství peského v střídmost! Běda zvláště takovým, kteří chudinu násilně loupí, drou, šacují, jich mozoly a statky žerou, roboty bezprávné, berně časté vzkládají, úroky nespravedlivé berou, sirotkům statky odjímají! A to všecko na pýchu svou zlořečenou nakládají, na syny a dcery své mnohotvárnou a nesmírnou a luciperovou pýchu strojí a připravují; z chudých potřebný oděv snímají a na se zbytečný a nepotřebný strojí!

Ještě dále dí apoštol svatý, že budou lidé mrzkými hříchy poražení. Ó co jich ďábel veliké množství na každý den pekelným ohněm spálí na kvasích, když se jedni přes druhé v šaty pyšné strojí, aby se sobě líbili, na se smilně a oplzle vzhledali a pekelným ohněm se zapalovali v tancích a plesáních! Ó nastojte, co jest nyní takových hodování a kvasů nešlechetných sodomských obojího pohlaví! Chtějí to míti za poctivou rozkoš, ana jest před Pánem Bohem nepoctivá ohavnost, sodomská nepravost, pohanská nešlechetnost, ďábelská mrzkost!

Dále dí, že budou bez pokoje, hánci. Ó co množství lidí nepokojných, svárlivých, bouřlivých, hněvivých, vzteklých, zlobivých, závistivých, fukavých, nepoddaných, nepovolných k dobrému, utrhavých, pomluvčivých, hančivých, rouhavých, všelikých nezbedností a nepokojů plných, a to mezi všemi stavy a pohlavími!

Dí dále apoštol, že budou zrádci, zpurní, nadutí. Té zrady a falše nesčíslný počet jest nyní

mezi všemi lidmi, nebo hledí jeden druhého oklamati, obloupiti, ošáliti, v trhu přesáhnouti, statek na něm vylhati, vysouditi, vyhráti, vylouditi, právě neb neprávě, zrádně nebo lstivě, falešně nebo jidášsky; též svého přítele jako cizího oklamá, bratra jako Turka, otce jako žida, strýce jako pohana: jedině kdo s koho býti může, ten toho loví. Ó co to zboží, mamona nepravosti, mnoho lidí zmámila! Z milých přátel nadělala velikých nepřátel; nenávistných vražedníkův. A tak mnozí velicí páni shltili statky chudých z rytířstva; a oni pak někteří dali se všecko ve zlé; v rejtharství, zlodějství, loupeže, vraždy; jiní pak ostatek statku svého dali jsou na lichvy zlořečené a prokleté: horšíť lichevník než peklo, neb časem musilo duše pustiti; horší než Jidáš zrádce, neb on vrátil mistrům stříbrné, ale lichevník nikdy nevrátí. — Není bezpečné v těchto časích na světě živu býti, jako kdyby člověk měl v lese pustém mezi lvy, medvědy, vlky a vzteklými psy přebývati bez pomoci boží. Brousíť se mečové, strojíť se střely, natahujíť se lučiště, pohotově jsou děla, napravenéť jsou ručnice, připravujeť se zbraň rozličná den po dni. Nespíť ďábel, jako lev obcházeje podněcuje a popuzuje z dopuštění božího mocných a povýšených, aby se spolu kyselili, hořčeli a vadili; poddymujeť satan, aby se oheň rozpálil: strach, aby pak až do pekla nehořel. Zapálí-li se a počne hořeti válka a krve prolití: nesveze se jistě na mále, ažť někde paseka i hromada povražděných lehne, ažť krví zemi napojí, ažť zalomí rukama nad sebou někteří. Tu bude množství vdov, nesčílný počet sirotkův, pláč a křik hrozný a ustavičný od žen a dětí bude. Ó křesťané, křtění pohané! Pohleďte, co na se strojíte: takovou vražednou a ukrutnou zbraň na se sami a své bližní strojíte. Běda vám, nebo-

žátka, co toho zlým a hořkým musíte požívati! Nečte se nikdy v písmích svatých ani v kronikách od počátku světa, aby tak mnoho té nešlechetné a ukrutné mistrovstvím ďábelským bylo připraveno na lidi střelby, jako jest nyní všudy ve všem lidu. Tak lidé na lidi, bratři na bratry, bližní na bližní, křesťané na křesťany budou takovou vražednou, ukrutnou, nemilostivou braň a zbroj rozličnou strojiti a vymyšleně připravovati, a zvláště střelbu ďábelskou rozličnou.; z víry to pravím a z jistoty mluvím, že se to všecko na jich vlastní hlavy a životy obrátí.

Ó kněží, kněží! Proč vy dřímete? Proč vy spíte majíce býti strážní a vůdci lidu tohoto? Sami jste se v hříších a nepravostech mnozí uspali, nic o spasení duších svých nedbáte, a ovšem o lidské duše žádné péče nemáte!

Proto já pokorně prosím a žádám z milosrdenství a z lásky napomínám, pro spasení všech nás volám: o milí páni Pražané: nezatvrzujte srdcí svých k slovu Páně! Neboť slovo Páně kázati, mluviti, učiti, napomínati, modliti se, písně svaté zpívati, Pána Boha chváliti v domě, na náměstí, na ulici, na břehu, na poli, mezi ploty, na cestě všude hodné a spravedlivé, a nedím toliko od kněze ale i od lajka prostého, komuž by Pán z milosti své ráčil k tomu darův popříti, neníť nic proti zákonu božímu. Tuto příčinu znejte, proč k vám předkem Pán nebeský a král věčný toto poselství skrze mne nehodného, hříšného, zmařilého syna marnotratného, služebníka svého posílá: že města vaše jsou hlava a předek všech měst v zemi této, a že jsou nejznamenitější a lid v počtu největší. A jistáť jest věc a snadný rozum, že u veliké a hluboké vodě veliké a mnohé ryby bývají; a též v lese velikém a hloubém veliká, divoká a velmi

ukrutná zvěř bývá: tak u vás, milí Pražané, bojím se, že se nápodobně shledá, že u vašich městech slavných a velikých velicí hříchové a těžké nepravosti trvají.

Opět ještě prosím pro Pána velikomocného, Boha milosrdného, všech stavů vůbec i každého pohlaví, mužského i ženského, vdovského i panenského žádám plačtivě: obraťme se všichni spolu ku Pánu všemohoucímu a Bohu dobrotivému skrze pravé pokání a všech hříchův zůstání!“

„Amen!“ doložilo všecko množství, když poustevník skončil. „Rač to Bože dáti!“

„Ó jak jsme my lidé hříšní!“ zaplakal jeden z posluchačův. „Proroky zbuzuje Bůh a jako k Sodomským a Ninivetským posílá je k nám!“

„Modli se za nás, ty muži boží,“ řekl jiný, „ať ještě poshoví soudce a karatel, i pozdrží rány své od nás; neboť příliš pohříženi jsme v nepravostech a vůle naše slabá.“

„Křehká nádoba jsem i já: a jak mnoho chce Pán do mne míti!“ odvece bratr Matěj. „Já hříšník velmi toho málo mám a jako nebe od země daleko jsem od toho. A protož pokorně prosím a žádám všech lidí vůbec, vyšších i nižších, duchovních i světských, bohatých i chudých, nábožných i kajících: proste a modlete se za mne všichni Pánu Bohu všemohoucímu, ať mi ráčí svou pomoc a sílu dáti, abych nic proti vůli jeho nečinil, nepůsobil, nedržel ani nemyslil, ale abych se vídal ve všech věcech jako pravý služebník boží, ve mnohých trpělivostech, v svatém a šlechetném a právě kajícím životě! Ó věrněť a spravedlivěť se chci každému takovouž měrou odplatiti, nepřestávaje ve dne i v noci za jednoho každého prositi a orodovati a ku Pánu milosrdnému tlouci!“

Po těchto slovech*) poustevník pokorně nakloniv hlavy odešel, aby jiné posluchače sobě vyhledal. Žehnání přítomných provázelo jej.

„Patrně duch boží spočívá na něm a mluví jeho ústy," pravili mezi sebou po tom. „Člověk lajk neučený ve školách i mluví jako ze svatých doktorův jeden, že kněží jemu odolati nemohou. A z řečníků našich učených nejvíce na slovo vzatých jediný mistr Pašek slovem svým dovede tak myslí hýbati."

„A mistr Hlavsa — nezapomeň doložit!"

„Ano, mistr Hlavsa Paškovi v ničem nezadá!" dosvědčovalo kolik hlasů horlivě.

A hned tu byly zase námitky.

„Dobře mluví Hlavsa a znamenitý to muž: ale sám král Paškovi dal přednost, když jej místo Hlavsy hofrychtéřem učinil."

Z náboženského rozjímání octli se Pražané ve při o Hlavsu i Pašku, a ze při až i u vádě: když oba pány uviděli na ulici spolu mimo jeti.

„Hleďte!" ukazovali Pražští s chloubou venkovanům. „Totoť jsou dvě světla stavu městského! Jestliže — jako pravil zbožný bratr Matěj — města naše jsou hlava a předek všech měst v zemi české: tito dva jsou hlavami měst našich."

„Ten bližší nám, postavy menší, s tím bystrým okem jest Pašek."

„A ten s vážným vzezřením, s tím čelem hlubokých myšlenek a s tváří vlídnou jest Hlavsa!"

„Avšak, přátelé milí," podotknul stařec venkovan, „vy jste se tu o ně hádali, jako by sobě byli soky: a oni tak přátelsky spolu obcují!"

V pravdě bylo tomu tak. Po dlouhou řadu let oba tito muži byli náčelníky měst pražských

*) Všecka řeč zde uvedená jsou vlastní slova bratra Matěje.

řídíce věhlasem svým správu obecní a nikdy ještě nestáli dosud proti sobě nepřátelsky. V úřadě konšelském zasedali podle sebe; nyní po více už let Pašek, před tím drahně časův Hlavsa byl primasem. Vůle jich rozhodovala u věcech netoliko obce pražské ale ve společných důležitostech i všech měst královských: ale vůle jich v ničem velikém nelišila se.

A přece byli oba povah rozličných. Hlavsa byl rozvážlivý, hlubokomyslný, Pašek uvyknul krátkým pohledem proniknouti věc i člověka; onen vynikal opatrností, jistotou, tento odhodlaností a důrazem. Pašek, ač náchylen k dobrotivosti, byl mysli prudké, vášnivé, Hlavsa byl přirození pokojného a povolného; tento vždy jevil ducha smířlivého, kdežto Pašek nezakrýval svého smýšlení, „že já prý nemohu tak dokonalý býti křesťan, abych mohl odpustiti svému nepříteli, což proti mně učiní.“

Jakož přirozeno, mužové tito sami dva ve stavu městském nejvýš vynikajíce nebyli bez žárlivosti na sebe, zvláště aniť oba povznesli se byli z nízkosti vlastním nadáním a přičinlivostí; však zůstávala žehravost jich toliko závoděním v dobrém, jednak že zastupujíce města oba stáli při sobě proti stavům druhým zvláště proti panskému, jednak že Hlavsa, jenž i věkem i rozmyslem Paška převyšoval, prudkosti jeho svou obezřelostí vyhověti uměl, kdykoliv měli dílo společné. Dovedl i jeho navyknouti tomu, co činíval sám: že u věcech důležitých poradou se dorozuměvše mínění svoje sjednotili.

Tak i dnes, když páni z radnice se rozcházeli, Hlavsa i Pašek zůstali spolu.

Bylať rada svolána o to, jak by spůsobili Pražané, aby jim král potvrdil jednotu obou měst, starého i nového. Neboť dříve obě rozdělena bývala, majíce jak mezi sebou zdi a příkopy tak každé

i radu svou a purkmistra vlastního; a po mnohé časy bylo opět a opět jednáno o jich sjednocení, až k tomu před čtyrmi lety konečně přece došlo. A že Pašek byl o to měl největší péči a úsilí, obdržel tehdy primasství spojených měst, na kterém až dosud zůstával bez přetržení. Již pak byly hradby mezi oběma městy zbořeny a příkopy zanešeny, ale od krále sjednocení ještě nebylo potvrzeno.

V tom, když o tom v radě jednali, přinešena od krále stížnost: že Pražané a města zdráhají se berně od sněmu svolené odváděti a o nových na sněmu jednati, čímž prý král i s dvorem svým do velikých nesnází jest uváděn.

I usnešeno v radě prozatím, že se má proti tomu jeho milosti podati stížnost, kterak města pražská i jiná královská od stavů druhých i před samým králem dosud byla utiskována.

O tom rozmlouvali oba náčelníci obce na cestě i v domě Hlavsově, kamž se spolu obrátili.

„Proklatá zpupnost panská!“ horlil Pašek. „Že dovedou vyjmenovat trochu předkův, nezřídka dokonale ničemných: už se domnívají odtud míti právo, aby měšťanům šlapali po šíji! Nejlépe ukázat jim jednou moc a váhu měst, až by ucítili a nezapomněli na věky!“

„Ach, což jest to chyba, příteli milý,“ zastesknul Hlavsa, „že proti sobě tak stojíme, a čím dále tím hůře rozcházíme se! Vždycky zle bylo zemi, ve které nesvornost mezi stranami se uhnízdila; svaté jest slovo, že „každé království, v sobě rozděleno, zpustne“ — a všady se dosud vyplnilo!“

„Snadno vésti na to žaloby! Ale jsme něčím vinni my stav městský? Aneb když nás panstvo i rytířstvo tísní a utiskuje, máme raději ve všem povoliti, jen aby nesvornosti nebylo?“

A Hlavsa potřásaje povážlivě hlavou odpově-

děl: „Toť právě zlo veliké, že nuceni jsme nastupovati cesty vedoucí ke škodě a — Bůh to odvrať — i zkáze celé země, jen abychom každý sebe zachoval! A nuceni jsme také *my* z té příčiny, že chybu obecnou zná málo kdo; a nežli všem oči budou otevříny, ví dobré nebe, kde se octne zatím země!“

„Můj rozum, pane Hlavso, je prostě ten: nechť i tomu jest, jakož pravíš, my ostatním oči neotevřeme. Směšní zajisté byli bychom jim, kdy bychom jim chtěli kázati o chybě obecné; dosud kdykoli jsme ku smíření se podávali, vždy v tom toliko naši slabost viděli, a s větší ještě chutí stáli o nás. Nechme to budoucím, aby svým časem shledali a vyznali sobě: „Chybovali jsme dosud nesvorností — ejhle škoda, která nám z toho pošla všem! Podejme si ruce na jednotu!“ Ale nyní v Čechách mezi stavy o jednu věc běží: kdo s koho, ten s toho! A kdo by se omeškal, byl by uskřípnut i zašlápnut na vždy: a v tom bychom se mohli dopustit my chyby největší. Páni odpovídají nám co nepřátelé; a s nepřítelem nikdy není radno slovy se mnoho nesnaditi a svářeti: ale dočkaje ho, až přes lávku půjde, podtrhni mu nohy, ať sám upadne!“

„Pomni, na jaké to vede konce,“ namítnul Hlavsa. „Dědové naši žili v zemi české se svobodným stavem selským: my žijeme už s nevolníky. Úsilím jedněch o vládu nad druhými porobena jest celá četná třída lidu.“

Pašek se uštěpačně usmál.

„Jak, pane Hlavso,“ řekl, „snad tě to v skutku nermoutí, že jsou nám sedláci poddaní tak jako to ve kterékoli zemi?“

„Při sám Bůh,“ odtušil horlivě Hlavsa, „toho jsme v Čechách dobře mohli pominouti, abychom

v porobu uváděli své spoluobyvatele! Je-li to cos pěkného, pak jsou pohané Turci příkladem následování nejhodnějším! Já však nemohu neviděti, že v zemi, kde může přijíti jeden stav o svobodu, dřív či později může o ni přijíti také druhý — a tak může brzy řada býti na nás! Nepřestanou-li mezi námi boje tyto, konečně z toho nic jiného uroditi se nemůže, nežli že budeme zkroceni a sevřeni všichni: od koho, zatím říci nelze; ale nejmírnější bude to, že moc královská tuhou vloží úzdu na panstvo i měšťanstvo zároveň. A pak bude po svobodě všech!"

„Nerozumím tvojím obavám," pravil Pašek. „Neboť nynější náš král si bez pochyby přese všecka proroctví hezky dlouho na trůně posedí. A jeho ruku, trvám, jistě dovedeme udržeti, aby úzdy na nás nekladla. V tom také pánové i rytíři s námi stojí za jeden muž."

„Smutné to příliš, že v takové věci jsme sobě věrnými spojenci!"

„Smutné, praviš?" podivil se Pašek.

„Já, příteli," mluvil Hlavsa dále, „konce nynějším neplechám i zmatkům záhubným nikde nevidím, jestliže moudrost a moc panovníkova nezavede v zemi nutného řádu. Panstvo jen z té příčiny usiluje učiniti krále pouhým stínem na trůně, aby mohlo v zemi hospodařiti dle své libovůle — hůře ještě, než se dělo dosavad. Nebude-li krotit choutek jich moc královská, nastane nám s nimi boj, zoufalý boj, anať v něm jedna strana podlehnouti musí úplně."

„Nuže, podniknul by stav městský boj tento beze vší naděje svého vítězství? A věru, zlomiti moc zpupné šlechty na vždycky, toť cena, která stojí za pokus sebe odvážlivější!"

Teď s udivením pohledl Hlavsa na Paška.

„Nechtěj," řekl vážně, „nechtěj, příteli, s myšlenkou takové občanské války ani žertovati!"

„A což kdy by nám nic jiného nezbývalo? Smíme se toho nadíti, že tento Ludvík někdy toho svou mocí dokáže, aby čeští páni vůle jeho strachovati se musili? Neboť jenom strach zlomil by jejich zpupnost a naučil by je opět viděti v zemi také někoho jiného vedlé sebe. Nyní ale už jediný pan Lev smí vzdorovati vůli krále, tak že nechce klásti účty ze svého vladaření, jakkoliv mimo přátele jeho celá země s králem na to doléhá!"

„Tento Ludvík," odpověděl Hlavsa, „nyní málo mocný, může se vůlí naší státi tak silným, že váha panské zpupnosti lehkou se uvidí."

„Aj, kterak toho dovedeme?"

„Dovedeme-li, aby se král cele městům našim naklonil a o ně se opřel."

„Ó pane Hlavso, jako bysi nevěděl, že toto království nemá smyslu leda pro hýření, milkování, rozkošné živobytí! Povinnosti vladařské odbývá tím, že před světem k tomu přisvědčuje, co jeho rádci strojí a kují — a ještě to činí s nelibostí a povrchností netajenou! Ti pak, jižto vládnou jím i námi, mnoho-li dosud ukázali chuti, s městským stavem sblížiti se? Či mohou žádat oni, aby moc králova byla vydatnější? To zlomilo by moc předně jejich! Víš-li, jak toho královského mladíka přečarovati, aby měl svoji vůli, a tou vyprostil se od svých rádcův i od české šlechty a s námi spojil se: doveď toho!"

„Příležitost se naskytuje — proč bychom se o to nepokusili? Já Ludvíka za tak ničemného nemám; mnoho v něm zkaženo pěkných zárodkův, dosti ještě zůstalo. Nyní octnuv se v potřebě peněžné volky nevolky s námi jednati musí. Získejme ho tím, že mu pomůžeme."

„Toť sázka na výhru velmi nejistou! Nedostatek nutí ho, aby si nás vůbec všimnul: ukojme nedostatek jeho, a hned odstrčí nás opět! Raději, pane Hlavso, užijme tísně jeho tak, že dříve nepovolíme, až král ke všemu bude ochoten!“

Hlavsa živě odporoval: „Tak s ním jedná panstvo: nastoupíme-li na tutéž cestu, ničeho nesvedeme! Vzdory vidí, kamkoli v zemi zrak obrátí a vzdorný je sám: dle mého soudu zvolí nejspíše tu dráhu, kde spatří vlídnost a ochotu přátelskou!“

V té věci nemohli se oba náčelníci měst Pražských spolu shodnout a ujednotit; i v radě navrhoval Pašek, aby města žádostí královských nesplnila dříve, až se král ve při s pány na jich stranu postaví, Hlavsa pak, aby král povolností byl přiváben a získán. Rada pak uzavřela, nejprvé stížnosti měst králi podati písemně, a dle toho, jak odpoví, zpraviti své další jednání.

III.

Při slyšení, jež v této příčině poslové měst měli u krále, byl Pašek řečníkem.

Vylíčiv obšírnými slovy, co sporného bylo ode dávna mezi stavy panským i městským, ukázal, kterak zrovna města králova jsouc bez ochrany od pánů zkracována v živnostech i zrušena ve právech hynouti musí, kdežto poddaní pod jinými pány mnohem lépe se mají.

„Není divu,“ pokračoval, „že ve městech vaší královské milosti mnozí domové pustnou: pánové nelítostně nás tisknouce žalují na nás milosti vaší, pánu našemu i ochranci jedinému, aby nelaskavost jeho s jich úklady spojila se na záhubu naši.“

„Avšak,“ namítnul král, „nic nepravého ne-

uvádějí na vás pravíce, že se zpěčujete odváděti berni, sněmem svolenou k potřebám našim.“

„Nejjasnější pane!“ odpověděl Pašek. „Křivá i lstivě nastrojena jest tato žaloba. V závadách nepoctivých octlo se království toto, kterých my jsme nezavinili. A jak dávno tomu již, co statky svými k tomu přispíváme, aby pomoženo bylo jemu; ale na zmar jdou všecky oběti od nás přinášené. Zadluženy zůstávají pořád i královské statky vaše; a peníze tak hojně vybírané po zemi kam se podívají, nikdo neví. Tolikrát dovolávali jsme i dovoláváme se dosud, aby ze všech berní svolených i přijatých učiněn byl veřejně na sněmu počet: na místě toho pořád dostáváme v odpověď: „Snášejte berně nové!“ Již pak nutno jest, aby neřest taková jednou byla stavena! Žalují-li pánové, že berní svolených i nových odpíráme se, my před vaší milostí jim odpovídáme: „Nenasytní, co jste již pohltili statkův našich, a teď neostýcháte se až i stěžovati sobě do nás, že nechceme déle v jícen bezedné vaší lakoty vrhati své jmění? Na jméno krále jeho milosti vymáháte na nás berně, a do svých pokladnic je shrabujete: tomu bohdá přece jednou konec bude! Již nebudeme ochuzovati sebe, aby nepravým spůsobem bohatli, kdož jsou odpovědníci a utiskovatelé naši.“ Milost vaše znamenej, kterak chudne i král, chudnouli odíráním takovým města královská. Proto i ve prospěch vaší milosti osvědčujeme, že nebudeme odváděti nijakých berní, pokud ti, jižto je přijímali dosud i dále přijímají, donuceni nebudou, aby z peněz zemských zodpovídali se. I vyslovujeme jmenem měst vaší královské milosti nejsnažnější prosbu, abyste se nás co jediný náš pán zastali a obtíží tak nespravedlivých sprostiti nás ráčili!“

I odtušil král: „Neshledáte mne ku splnění

žádostí svých neochotného; ale pomněte, že přišed do země této k dolehavému přání vašemu král váš v to jest přiveden, že pro nouzi dvořané musejí opouštěti dvůr jeho! Chcete, strkajíce vinu jedni na druhé, to způsobiti, aby král váš konečně roven žebráku výživy sobě hledal u dveří vašich?“

Tu Hlavsa znamenaje, že Pašek má na jazyku ostrou odpověď, sám se ujal slova.

„My, nejjasnější králi,“ vece, „na nikoho nechceme vinu strkati; ale věříme, že vaší milosti všemohoucí Bůh neráčil jest ukrátiti toho rozumu, abyste svého dobrého a nás poddaných svých spravedlivě užitečného znáti neráčili a nemohli. Žalostno nám slyšeti z úst vaší milosti stesky tak těžké: sami stížnosti své přednášíme s důvěrou, že dobrotivému srdci našemu nezůstanou lhostejnými. A tomu-li tak, přesnadná se mi zdá býti pomoc. Ejhle náš král, jenžto s láskou pomýšlí na dobro naše — ejhle města královská, ježto za milostivého pána svého jsou hotova položiti statky své i hrdla svá! Nejjasnější pane, města vaše kladou k nohoum vašim vše, což jejich jest, sami nic nežádajíce, než abyste učinili jim za spravedlivé, abyste neodvraceli se od nich jsa mocí jejich mocen sám jako mdlobou jejich oslaben. Věrně a vytrvale státi budeme při vaší milosti, pevně doufajíce Pánu Bohu, že veliký a obecný z toho vzejde užitek, když nikdo nebude se stavět mezi nás i milost vaši, nikdo odpuzovati nás a na zmar uváděti vůli naši nejsnažnější a službu nejhorlivější!“

Král chvíli ještě mlčky přemýšlel.

„Věru,“ řekl potom, „líbí se mi ta myšlenka, abychom si na vzájem pomohli. Vezměte ujištění toto s sebou, pánové,“ doložil kyna poslům, „ty pane Hlavso, zůstaň ještě.“

Slovo poslední bodlo Paška velmi nelibě, že to sotva utajil. Odcházel s myslí, ve které se stahovaly černé mraky.

„Teď, pane Hlavso," řekl mladý panovník zůstav s mistrem samoten, „teď nemluví král s poslem stavu městského, ale Ludvík s přítelem: chceš rovněž ty se mnou mluviti upřímně?"

„Z té duše, pane můj!" odpověděl Hlavsa. „Kéž důvěru milosti vaší sám Bůh požehná!"

Ludvík jal se srdečně stěžovati, jak lidský rozum k tomu nestačí, aby uzel záležitostí českých šťastně rozpletl; jeho že všecky strany hledí nakloniti sobě na újmu druhých, o dobré j e h o pak žádná nedbá upřímně. Přední mezi pány českými majíce zároveň nejvyšší úřady zemské, nejen že ve všem jednají libovolně, dbajíce vůle jeho tak málo jako nespokojenosti celé země, ale ještě žalují na něho i za hranicemi u polského krále.

„Přidej k tomu," dokládal, „že mne Uhři čím dále tím důtlivěji volají nazpět, že nebezpečenství od Turka visí nad mými zeměmi jak mračno krupobitné: a již se rok skloňuje, co zde trávím, vždy více pozbývaje naděje, že možno co dobrého tu zjednati. Tak zde klesla důstojnost královská, že při všem ještě jsem tísněn i nedostatkem!"

Na stížnosti takové Hlavsa odpověděl obšírně, s otevřeností a laskavostí otcovskou. Ukázal králi, že se musí spojiti s tou stranou, která pro sebe ničeho více nežádá, nežli co jí právem náleží, dobře smýšlejíc s králem i zemí; a to že jsou města s Prahou v čele, čítajíce mezi přívržence své i pány mnohé a mocné.

„Na ty," pravil, „nikdo neví úhony, že by z úřadův zemských a moci své kořistiti chtěli jen pro sebe. Ti pak, jižto v nařknutí takovém jsou před celou zemí a přece i zodpovídati se odpírají,

musí jednou již viděti, že král jich všemohoucnosti vymknul zemi a tím zároveň dosáhl moci neodolatelné sám!“

„Pěkně mi všecko líčíš,“ namítnul mladý vladař, „ale kterak to vše provedu? Kterak připojím k sobě města, bych nepopudil tak mocné strany panské k tuhému odporu?“

„Strana tato,“ odpověděl Hlavsa, „vzdoruje nyní milosti vaší jen pro to tak opovážlivě, že touže dobou utiskuje města a zároveň od nich odlučuje krále. Ukažte, nejjasnější pane, městům přízeň, jaké hodna jsou: i připojíte sobě města oddaností nezlomnou a naplníte vzdorné pány postrachem. Jednota měst pražských dávno dokonaná jest pánům trnem v očích, aniť sobě žádají všude spíše slabosti než síly stavu městského: račiž milost vaše tím učiniti počátek, že ji potvrdíte, a jsem přesvědčen, že následky hned objeví, prospěšná-li má rada čili nic. Ostatně nežádám nikoliv, aby milost vaše přílišnou přísností oné straně k odporu dávala záminku. Lépe bude vše nastrojiti tak, aby jim nezbývalo než rozhodnouti se dle vůle vaší.“

„Kterak to?“ ptal se Ludvík dychtivě.

„Nepořádek u vedení záležitostí zemských jest veliký, a od pana Lva počínaje každý odříká se, že by ho byl zavinil. Nuž ať tedy nikdo není obviňován: vaše milost přimluvte jim, ať odstoupí se svých úřadův dobrovolně všichni najednou — a tak aspoň neplechám novým učiněna bude přítrž.“

Ludvík se čile vztýčil.

„V skutku,“ zvolal, „toho by se nikdo z nich se ctí zdráhati nemohl!“

„A celá země tomu přisvědčí,“ doložil Hlavsa.

Téhož ještě dne vyhledav Paška ohlašoval mu, kterak jest král ku spojení se s městy nachýlen, že brzy bohdá vůle v čin se promění.

Pašek zavrtěl nedůvěřlivě hlavou.

„Věřím," pravil, „že výmluvnými ústy tvými dal se na okamžik přesvědčiti; ale ještě dnes navedou jej cizí rádcové jeho naopak, a zejtra pan Lev napraví mu hlavu tak, že ty a my všichni jen u větší nemilosti se octneme!"

Přece však dovedl toho Hlavsa u Pražanův i ostatních měst, že králi na chování dvoru posláno půjčkou na budoucí daň tři tisíce kop českých, aby stav městský touto ochotou sám jemu vyšel vstříc. Jednak uhodl Pašek, že se mysl Ludvíkova zviklá na novo. Dbalať o to zvláště strana páně Lvova, by udržela vrch jak v zemi tak nad králem; tento pak obdržev nové peníze pozbyl valně nedávné svojí odhodlanosti k dobrému. Přece ale v lepších okamžicích Hlavsova rada se vracela mu v paměť; zvláště kdykoliv se s ním samým setkal, cítil potají vždy jakési zahanbení.

Již blížila se zima, a nepořádkův u vlády neubývalo, pletichy při dvoře královském množily se. Zvláště rozcházeli se čím dále tím více nejbližší rádcové Ludvíkovi se stranou páně Lvovou ve šlechtě, to jest, se všemi vyššími úřadníky zemskými. Tito chtějíce krále ovládnouti a vésti dle své vůle, obraceli se v skutku na strýce jeho, krále polského stěžujíce sobě do panovníka svého, že nedbaje rad ani námitek jich po hlase cizozemcův jedná na újmu země české i stavův jejích.

Ale právě žalobami těmito nedobře si posloužili. Rádcové královi nemohouce neviděti, že o některou stranu v zemi přece opříti se musí, nemohli volením dlouho rozpakovati se; zbývalať jen města i šlechta s nimi spojená.

Tak shodla se vůle jich se přáním krále, dlouho utlumovaným; a tento vzmužil se k jednání odhodlanému.

Pražané byli zatím na přítomnost královu téměř zapomněli; dvůr s radovánky a pletichami svými zevšedněl jim rovněž jako neplechy ve správě zemské a spory mezi stavy. Za to čím dále tím mocněji poutaly a rozčilovaly mysli všech záležitosti náboženské.

Z hádek a půtek náboženských, ježto hnutí husitské bylo způsobilo, ustálily se konečně dvě veliké strany: pod jednou čili římané a pod obojí čili kališníci; a ty čím dále tím více sbližovaly se. Tu v sedmnáctém roce šestnáctého století mezi Němci, nejúhlavnějšími do té doby protivníky náboženského hnutí v Čechách, povstal Martin Luter hlásaje prudký odpor proti papežství římskému; kraje německé valem přidávaly se k náhledům jeho, i nejedni z českých kališníkův záhy se s ním dorozuměli, tak že i jemu samému od jeho odpůrcův spíláno Čechův a husitův.

„Ovšem," pravil on poznav učení Husovo, „já nemaje o tom tušení posavad všemu i učil i věřil jsem, čemu Jan Hus — já a přátelé moji, ani sami nevědouce, všichni jsme husité! V úžasu nevím co mysliti, vida ten hrozný soud boží v lidech, že pravda evangelická, objevená zřejmě před více než sto lety, pálí a zatracuje se, aniž jí vyznávati volno!"

Proto Luter hojně do Čech dopisoval napomínaje kališníkův, aby zůstávajíce věrni mučeníku svému Janu Husovi nevraceli se pod poslušenství papežovo; rovněž sliboval o to zasaditi se, aby jméno Čechův přestalo býti příhanou mezi národy a všecka nenávist od nich se odvrátila.

Záhy učení jeho našlo mezi Čechy i přívržencův i kazatelův horlivých hojnost, nejedni též přicházeli z ciziny; s druhé strany stavěli se proti němu odhodlaní odpůrcové. Tak povstávaly nové různice, které do nekonečna se množily; neboť dle

nauky Lutrovy každý jsa sobě sám vykladačem zákona božího vybíral sobě, co se mu podobalo z rozmanitých vyznání náboženských. Co věřil a tvrdil otec, upíral syn; a rozmanitost náhledů byla taková, že by se i mezi kněžími pražskými sotva byli našli dva, jichžto víra by se shodovala.

Z různic povstávaly hádky; kvašení myslí udržováno i podněcováno hlavně kněžími, z nichžto každý při faře své, co za pravé měl, osadníkům vštípiti hleděl, odsuzuje i zatracuje náhledy protivníků. A byly tímto kvašením proniknuty všecky vrstvy obyvatelstva pražského; přeli se o věty věroučné netoliko doktoři a mistři, ale s rovnou neli větší neustupností také lidé zcela neučení, netoliko bohatí a zámožní měšťané, ale i chuďasové a žebráci. Nesešli se dva, by nepočali o víře; donášeli sobě, kde který kněz co kázal, jak buď římany porážel aneb „pikarty“ kaceřoval i zatracoval. Vedlé horlivosti o pravou a čistou víru nescházelo úštěpkův i hany, udělovaných štědře náhledům protivným, a tudíž ani svárův a třenic nejen na ulici, po hospodách a jinde u veřejnosti, ale také mezi nejbližšími sousedy ano i v samých rodinách.

V takových okolnostech jen novina zcela nepředvídaná byla s to, aby pozornost Pražanův obrátila opět na krále; novina ta počátkem nového roku hlásala, že se Ludvík od pana Lva i strany jeho nadobro odvrátil a cele k Pražanům i městům se naklonil. Pochyby mnohé o tom pronášené netrvaly dlouho: dělyť se před očima všech přípravy k hostině v radnici staroměstské, k nížto byl král i s chotí svou přijal pozvání, a staroměstské náměstí upravováno v kolbiště ku slavnému sedání rytířskému.

Byl to veliký shon po celé Praze, když dne

osmnáctého ledna roku 1523 král s dvorem svým s hradu sjížděl na přátelskou návštěvu — k měšťanům. Lid obecný rozličně o tom soudil; jedněm zdálo se to velikým vítězstvím stavu městského, přemnozí však byli by nejraději o tom slyšeli úsudek kazatelův, ant na mnoze každý podle svého učitele duchovního uvyknul byl říditi všecko svoje smýšlení.

Tolik ani událost tak neobyčejná nedovedla způsobiti, aby záležitost náboženskou i jen na chvíli docela vytlačila z myslí; míchali ji s dvorem královským, s hostinou, s kolbami.

„Mám to z jistých úst“, tvrdil kdosi v zástupu, když průvod byl mimo přejel, „že králová jest paní duchem božím osvícená.“

„Jak to — osvícená?“ ptaly se mnohé hlasy, a zvláště ženské utkvěly na mluvícím pozornými zraky.

„Srdce její poznalo čistý zákon boží, naklonilo se i přilnulo k němu,“ zněla odpověď.

A mezi tím, co zástup o tom ještě horlivě mluvil, povídali sobě už na jiných místech: „Už dokazují, že se i králová zpikartila!“

„To jsou ti, kteří Boha ve svátosti upírají, a tudíž samého Krista za lháře, kacíře i pikarta prohlašují!“

A obě strany hleděly na sebe s úkorem.

Jinde se dály výstupy hlučnější. Vyhublý mnich skrovné postavy kráčeje směsicí lidu osupil se na Němce, od kterého jakés rouhavé slovo byl zaslechl.

„Aj, to jsi ty?“ odtušil pokáraný. „Dobře, že se mi tu naskýtáš — už od neděle nosím něco na svědomí, co ti říci mám. Tehdy slyšel jsem tě kázati v kostele svaté Barbory u svatého Františka.“

„Nekaž vzduchu odkrýváním toho, co leží na tvém svědomí," zvolal mnich rozhorleně.

„Nezapomínej, muži svatý," odseknul Němec, „že je to vlastní tvoje slovo, které tam padlo!"

„Padlo do pikartského bahna!"

„Tož ti je aspoň vrátím, aby se ti ztráty nezželelo. Tvářils se na kazatelně jako apoštol, ale pleskal jsi babské klevety. Nekrm lidí smyšlenými báchorami o svatých a lidskými kukybánky, ale uč je raději ze svatého čtení."

„Jak!" zkřiknul mnich. „Tak daleko to už v obci této došlo, že se řeči takové smějí mluvit veřejně a bez trestu? Proč," obracel se k lidu, „proč se ho nechopíte a nevedete do šatlavy?"

„Však ti ještě nic křivého neřekl," ozval se jeden z okolostojících.

„Nic křivého!" dotužili ostatní.

„Běda vám!" volal on. „Záhuba vznáší se již nad vámi. Neboť Hospodin zaslepené vás vydává v moc těch, kteří jsou od věkův nepřáteli vašimi úhlavními: už jednotlivé ovce prašivé zaběhlé k vám ze stáda německého antikrista vládnou u vás celým ovčínem. Běda městu tomuto!"

„Ach nehroz tak ukrutně," odpověděl s úsměškem Němec. „Toto město jest bohaté; složí-li se v kajicnou hodinu, sejde se hromada zlata, za nižto papež dá odpustkův na miliony let!"

„Nehorli tolik, otče duchovní," podotknul jiný. „Bez toho jsi už vyschlý, až křesťanskému srdci žalostno pohledět!"

„Bylo by tu potřebí bratra Matěje," doložil třetí, „aby pověděl, od jakých to ctností tvé tělo tak opadlo. Přecet mnišská i kněžská zdrželivost obyčejně lépe k duhu chodívá!"

Tu počaly se podobné pokřiky jen jen rojiti. Mnich vida se zcela opuštěným mezi protivníky

odcházel, přemáhaje násilně svůj hněv a kterýsi žalm zsinalýma rtoma šeptaje.

Blíže radnice přeli se v zástupu o věcech jiného druhu.

„To všecko Hlavsa způsobil!“ tvrdili jedni. „Král prý ho poslouchá jako svého otce.“

„A kterak to,“ namítali druzí, „že u krále Hlavsa tolik může, ale Paškovi se dostává vyznamenání?

„Protože jest Hlavsa muž dokonalý podlé srdce božího, a tudíž světské cti se vyhýbá.“

„Tak, tak,“ svědčili mnozí.

„Nu,“ prohodil jeden, „mistr Hlavsa jest velikým přítelem cizích kazatelův: ti jsou bez pochyby také podlé srdce božího?“

„Jdi je poslechnout, příteli — a nedovedeš-li sobě ani po tom odpovědět, jdi se optat Hlavsy. Na to, co řekne on, můžeš přísahati!“

„Toť jest už i on vám novým prorokem a svatým, ač tuším o starých a dobrých mnoho nedržíte!“

I rozpředla se hádka o to, jak věří Hlavsa a jak Pašek.

Zatím král na radnici rychle z mysli vypustil, s jakými obtížemi se ku dnešní hostině byl odhodlával a rozmar jeho vzletl jako jaré ptáče u volný vzduch lahody. S čelem skvoucím, prostým všech starostí, s tváří usmívavou, se rty výmluvnými cítil se cele ve svém živlu, i šířil naladění takové kolem sebe do myslí i bezděčných.

Se zalíbením hleděl na tváře svých hostitelův, měšťanův, any zářily radostí z takové návštěvy. V duchu děkoval Hlavsovi, že ho k tomuto spřátelení s městy přivedl; s ním za celou hostinu nejčastěji rozmlouval.

„Zahanbujete sami krále svým přepychem," pravil mimo jiné.

„Ode dávna," odpověděl Hlavsa, „honosí se město naše jmenem Prahy královské. Dnes hrdější jest názvem tím než kdykoliv."

Jediná tvář mezi přítomnými Pražany byla králi nelibým ostnem — tvář Paškova. Ten věda, jak přítomní dvořané s Pražany a městy vůbec neupřímně smýšlejí, splácel zatvrzelým sokům pohledy pyšnými ba pohrdavými. Chování jeho bylo dvorné, řeč hladká ku každému, an patřil mezi hostitele; však hosté stavu panského musili to cítit, že jim co do hrdosti měšťané dovedou rovné klásti závaží. Jinou příčinou podráždění jeho byla přednost, jakou vyznamenáván byl od panovníka Hlavsa.

Jakkoliv Pašek slovem i skutkem zvláště králi prokazoval úctu náležitou, přece neubránil se Ludvík nelibosti, když za hladkým mravem tím spatřoval pýchu a neoblomnost, a zpomínal nízkého původu muže toho. Také zdálo se mu, že v odpovědech jeho vždy utajen jest pichlavý bodec.

„Co krásy rodí vaše města!" pravil král, když se po hostině odebrali ku hrám na náměstí.

„Města vaší královské milosti," podotknul Pašek.

„Dobře, pane z Vratu," usmál se Ludvík, „příjemnoť králi říkat „města moje," když mu na oči stavíte poklady své nejskvostnější a nejdražší."

Při tom ukazoval na věnec paní a panen měšťanských.

„A nejnebezpečnější," dodal Pašek.

„Kterak to?"

„Jest to výsada naše, nejjasnější pane, o kterou se s námi nikdo příti nemůže, proti které se ani do zemských desk nic vpisovati nedá."

„Však jsem doslechl," obrátil Ludvík řeč, „že

má pan Pašek dceru, která jest mezi mladými Pražankami co její otec mezi Pražany.“

Někteří z okolostojících přisvědčovali králi, Pašek odpověděl: „Příliš laskavé to od vaší milosti, když zpomínati ráčíte nepřítomné dcerky měšťanské, ze všech dojista nejskromnější. Nikdy bych se nenadál, že pověst umí též býti tolik lichotivá u lidí tak soukromých, kteří o přízeň její se ucházeti nikdy nedovedou ani nehodlají.“

Král jsa přesvědčen, že Pašek zdvořilost jeho splácí mrazivou pýchou, obrátil se od něho s tajnou rozmrzelostí k Hlavsovi, předkládaje také jemu otázku jakous o rodině.

Jako v ten den nade vši pochybu jisto bylo, že se král odhodlal ku spolku s městy, tak povídalo se po celé Praze, že z dvou dávných sokův dovedl Hlavsa v milosti králově cele zvítěziti nad Paškem.

Že tomu tak, potvrdil brzy sám král zřejmým skutkem. Oddav se radě Hlavsově jal se přese všecko úsilí stran českých a pletichy dosavadních rádců svých jednati s celou samostatností vůle královské a s odhodlaností i rázností, jaké se do něho žádná strana nebyla nadála. Sněm svolával tím spůsobem, že pány a rytíře k účastenství vybízel vlastnoručními dopisy. Pan Lev i strana jeho vidouce, že jednání takové jenom proti moci jejich směřuje, počali hněv a odpor svůj jeviti vzdalováním se i sněmu svolaného. Tento ale osvědčil podobnou ráznost jako král. Působením obou pohnutí jsou úřadníci zemští, aby od důstojenství svých odstoupili všichni bez výminky; na jich místo dosadil král muže takové, kteří i ve šlechtě patřili ku straně měst a co do náboženství z většího dílu byli podobojí.

Mezi ssazenými byl i mistr Pašek, úřad jeho král opět navrátil Hlavsovi.

Změna tato tím spůsobem učiněna nespůsobila u veřejnosti velkého podivení. Ale po krátké době, na sklonku již svého pobytu v Praze, král sjev opět s hradu potvrdil jednotu spojených měst pražských tím, že obnovil radu pro obě jedinou. Když pak při dosazení rady nové první místo udělil Hlavsovi, ale Paška docela pominul a tak i v tom dosavadní důstojenství mu odňal: zarazili se nad tím sami nepříznivci Paškovi v radě královské. I doléhali na vladaře otázkami, z jaké příčiny tak učinil?

„Z té příčiny," odpověděl on, „že se mi tak líbí. Či nemohu ani v tom jednati podle své libosti? Mně se v Hlavsovi zalíbilo. On mne miluje a o blaho země upřímně se stará. Na mne hledí co srdečný otec, i výtky jeho jsou laskavé a jen proto činěné, aby mne vedly k lepšímu. Pašek pohledem i slovem vždycky ukazuje, že nemá ke mně náklonnosti vřelejší, než míti musí. Jsem v očích jeho učněm, chlapcem, který nemůže býti dost mentorován ba peskován. Pýchu svou vysílá vždy před sebe jako trubače; a přece vzešel z pouhé nicoty."

„Avšak," namítáno králi, on má v Praze i po celé zemi hojnost přívržencův a ti všichni budou jeho vyloučením z čestného úřadu uraženi."

„Tím nepovídáte nic jiného," zněla odpověď, „nežli že mistr Pašek hledí sobě strannictví: ještě lépe tedy, že jsem řízení města odevzdal Hlavsovi, který tak malo strany sobě hledati bude, jak velice oblíben jest u všech. A pýše Paškově dostává se jenom náležitého poučení."

IV.

Paška trápila dna v nohou, tak že z domu vyjíti nemohl. Sedě v lenošce ponořil se v myšlenky; na čele jeho spočívala chmura, pronikavé oko pohlíželo před sebe jako na nepřítele. Chvilkami, když se bolest stávala dotíravější, pozdvihoval prudce hlavu a zrak jeho zaletal netrpělivě ven ze samotné komnaty.

Tak našly jej manželka i dcera vracející se z nešpor. K pozdravení jich Pašek sotva hlavou pokynul; když mu dívka ruku líbala, utkvěl na ni pohledem, jako by jí po delší dobu byl neviděl. Na mysli tanulo mu slovo královo, jež pronesl veřejně o kráse jeho dcery; i shledal nyní otec, že bylo pravdivo.

Johanně šlo na šestnáctý rok. Byla to krása, ježto sama sebe ještě nepoznala; tajemstvím byla sobě, tajemstvím i jiným: a taková krása je skutečným kouzlem. Kdo popatří, v tom utají se duch; zapomíná, že vidí sličnou tvář — co vidí, nedá se pověděti, nedá se určiti....

Paškovi, hledícímu na dceru, jenom oko vzplanulo ohnivěji; opět pokynul, a dívka beze slova odešla.

„Opět jste byly v kostele?“ obrátil se nyní mistr ku své choti s pohledem přísným.

„Byly jsme dnes po prvé,“ odtušila ona s důrazem. „Mše musily jsme ráno pominouti.“

„Pomiňte častěji!“ řekl Pašek nevrle. „To děvče pohlíží, jako by se duch její na zemi už ani zastaviti nemohl! Pamatuj, paní, že je zatím pro svět určená.

„Věru nevím, čím této důtky zasluhuji,“ odvece matka. Johanna jest k pobožnosti s celým srdcem nachýlena, dosud oděna jest její duše

v roucho andělské nevinnosti: mám já to roucho sama svlékati a srdce její obraceti k světským marnostem?“

„Mluví z tebe kazatel!“ namítnul muž. „Chci, aby mé dítě šťastno bylo: a přece v tomto věku jejím za několik dní sotva plachý úsměv tvář její přeletí. Jmenuješ-li pobožností to, by obloha mysli její stále zatažena byla chmurami a veselost na vždy s ní byla vyhostěna?“

„Myslím, že vím dobře, co panně lépe přísluší.“

„Nu, věz si!“ řekl Pašek zhurta. „Ale tomu kostelování položíš meze!“

„Tu zápověď dej si dívce sám, aby do kostela nechodila! Však lépe by si učinil, abysi dbal méně o dceru a více o syna. Toho jsi kostelováním arci nepokazil, ani jsi mu nezabednil světa: a Jiří stal se hejskem, který před samou matkou z bujnosti a lehkomyslnosti pikartské řeči vésti se neostýchá — ať o jiném pomlčím.“

„Mohlas i o prvním pomlčeti. Abys rozsuzovala, co jest pikartského a co nic, k tomu na tebe žádný zvláštní duch nesestoupil; a což jiného jest, o tom patří souditi mně, otci!“

S těmi slovy přetrhl hovor; manželka odešla mlčky ale v tomtéž naladění mysli, v jakém byl on sám.

Domácího štěstí Pašek nepožíval. Všecken zřetel jeho byl příliš na zevnějšek mimo dům obrácen: příliš také byl uvyklý prováděti všude vůli svou — v obci a jinde rozumem, uměním, tůčkami, doma rozkazem, proti němuž nebylo odmluvy. Tak scházela sama půda, mimo kterou rodinné blaho neujímá se a ta jest něžnost; děti poslouchaly otce s bázní, manželka s nevolí čím dál tím méně tajenou.

Domluva matčina spůsobila, že se Pašek déle

než obyčejně úvahami o svém synu obíral; neslyšel to dnes po prvé, že Jiří vede živobytí lehkomyslné, ale tím se nic nekormoutil.

„Ať sobě povolí," pravil v duchu. „Ať pozná život, i nabaží se poznáním marností, po nichž by jinak jako po zapovězeném stromu s nepokojem se ohlížel. Budeš-li někomu hasiti žízeň řídkými kapkami vody: na nic jiného mimo nápoj ani nezpomene. Přílišná pouta učiní z mladého ducha zakrnělce: však já ho v čas k tomu přivedu, aby na se úzdu položil."

Když sobě nyní syna zavolati dal, řečeno mu, že ho není doma. Po nějaké chvilce ozvaly se venku rychlé kroky příchozího muže; však místo Jiřího vešel měšťan dospělého stáří, hřmotné postavy, obhroublého obličeje. Byl to řezník Zikmund Vaníčkovic, obyčejně Zíka nazývaný, švakr a nejhorlivější přívrženec Paškův.

„Aj, host nenadálý!" pozdravil jej tento.

„A dodej hned: nevítaný!" doložil příchozí s obličejem uzardělým.

„Což to pravíš?"

„Z poklidu tvého vidím, že nemáš ještě nijaké vědomosti o tom, co se v městě přihodilo."

„Kdy pak?"

„Dnes v tuto hodinu. Ach ovšem, ani míti nemůžeš — nikdo by nestačil mne předběhnouti! Slyš, dovedeš-li uvěřit!"

Pašek nejevil žádné zvláštní zvědavosti; jen pokynul s vlídným úsměvem.

„Mimo vše nadání," vyprávěl Zikmund, „sjel král na staroměstskou radnici."

„Král?" uklouzlo Paškovi mimovolně — ale hned zakryl překvapení své slovem žertovným: „Je vidět, že se mu tam o městských hodech dobře zalíbilo."

„Odvážlivé králisko! Náhle připadla mu choutka hráti sobě na mocného pána!“

„Ve hrách má vůbec velikou zálibu, což tedy podniknul dnes odvážného?“

„Ssadil městskou radu!“

„Aj!“ zvolal Pašek, a úsměv zmizel s jeho rtův; bylo patrno, že čehos takového nijak se nenadál.

„A z nové rady, kterou ustanovil,“ pokračoval Zikmund, „vyloučil celou naši stranu — vyloučil přede všemi t e b e!“

Pašek seděl na okamžik nepohnutě.

„Není-li pravda, žes ty sám o tom neměl tušení, aby to strojili?“

Nyní teprvé stahly se brvy Paškovy a z oka vyšlehl hrozivý blesk.

„Že mne — že nás na čisto vyloučil?“ ptal se zvolna hlasem přitlumeným, chraptivým, kloně se tělem ku předu.

„Však ti už dříve hofrychtéřství odňal.“

„A komu — odevzdal primatorství?“

„Snadno uhodneš — Hlavsovi.“

Dobře byl pověděl Zikmund: „Dovedeš-li uvěřit.“ Neboť Pašek zapomenuv na svou churavost vyskočil s lenošky, a přešed prudce komnatu, zkřikl hněvivě: „Toho se odvážili?“

I pronesl otázku svou opět a opět; hněv jeho rostl v zuřivost.

„Ať mi koně přivedou!“ rozkázal náhle maje se prudce k odchodu.

„Co hodláš počíti?“ zadržel jej Zikmund.

„Naučím je, že s chlapcem nehráli!“

„Kam chvátáš?“

„Kdes opustil krále?“ ptal se Pašek místo odpovědi.

„Na radnici.“

„A on — ten padouch potměšilý?“

„Hlavsa? Jest ovšem u něho. Viděti, kterak jej sobě osedlal.“

„Uvidíš ty, a uvidí druzí, jak jim to špatně k duhu půjde oběma!“

Znova zadržel ho Zikmund.

„Uvidí to přezralé mládě královské,“ volal Pašek pozdvihuje zaťatou pěst, „na koho se odvažovati smí svou smělostí a na koho nic! Uvidí, *čí* v Praze slovo platí, a jak nebezpečná to choutka, chtíti Pražanům šlápnout na šíji!“

„Ať to uvidí,“ chlácholil Zikmund, „ale ty se nyní nepřekvapuj.“

„Mocí zadržím jej v Praze — udeřím na radnici, bude-li klást odpor — —“

„Pravda, lid se zdvihne na tvé pokynutí. Ale také Hlavsových je v obci nemálo: vzejde boj a krveprolití po celém městě, jemuž nelze určiti konce a míry.“

„Všem dokážu, že Hlavsa krále zradil město a král zrazuje zemi!“

„Pánové toho užijí, podají králi ruku, a s ním pak utlačí nás na čisto!“

„Ať se děje cokoliv — přiveďte mi koně! Ty mně nezdržuj!“

Jenom příchod nového muže spůsobil to, že Pašek nevyběhl z komnaty.

„Nuž, jak jest, Zachlubile?“ obrátil se Zikmund k příchozímu.

„Noví konšelé,“ odpověděl on, „složili přísahu nejvyššímu kancléři, Adamu z Hradce.“

„A což král?“

„Požív svačiny odejel na hrad. Po celém městě panuje radost.“

„Radost? A z čeho?“ zkřiknul Pašek.

„Že král dosazením jediné rady jednotu měst

pražských nejzřejměji sám potvrdil!“ odtušil Zachlubil, soused z Nového Města, řemesla svého kovář.

„Aj, věru — to potvrdil!“ prohodil Zikmund.

„Obec mu chce za to slavně poděkovati,“ pokračoval příchozí. „Tebe, pane Pašku, chtějí míti za mluvčího, jsouce pamětlivi zásluh, jichžto jsi nade všecky jiné sobě dobyl o spojení pražských měst.“

Již samým příchodem Zachlubilovým přišel Pašek rychleji k sobě než jakýmkoli chlácholením: brzy po něm přicházeli jiní.

„Slyšel si už, mistře?“ ptali se všichni.

Pašek byl vášnivý, a vášeň jeho byla jako sopka: vypukla náhle a prudce, ničeho nedbajíc. Ale cvičením mnohým navyknul byl ovládnouti sebe prudší hnutí své úplně, a zastříti hněv, jenž uvnitř soptil, zevně lhostejností neb i úsměvem.

Tak i tentokráte, když odešel Zikmund, usednuv do lenošky, před těmi, kteří přicházeli, dělal se docela poklidným.

„Proč horlíte?“ pravil jedněm. „Já, co se mne týče, jsem králi povděčen. Jsemtě starý muž, a dosti jsem již pracoval; k odpočinku, jak vidíte, nutí mě i tělo mé, kteréžto jsem prací umořil.“

„Že mne král odstrkuje,“ řekl po chvíli jinému přívrženci, „neděje se z příčin povrchních. Má zajisté zvláštní úmysly s Pražany; aby je provedl, k tomu potřebuje Hlavsu, mne nikoliv.“

„Vyřiďte Pražanům,“ vzkazoval po třetích, „že jsou příliš uvyklí, aby se někdo stavěl za strážce i obhájce jich práv, oni pak sami žili bez starosti. Já sloužil jsem jim a zemi dlouho dost; odměnu, kterou jsem dnes dostal, všickni mohou viděti a vážiti. Nechce mi se dbáti déle o věci jejich.“

Ale když zůstal samoten, rozjitřil se na novo.

„Zplatíte mi tento den!“ zvolal divoce. „Oba — oba!“

Myslil na krále a na Hlavsu. Ale po chvíli už mluvil sám u sebe: „Jakouž vinu mohu přičítati králi? Sveden může býti každý panovník, tím spíše lehkomyslný hoch, jako jest Ludvík. On jest pouhým nástrojem, a něčím jiným nikdy nebude. Kdo ví, co mu namluvili. Ale ten potměšilý, licoměrný, zákeřnický bídník!“

Hněv podléval mu obličej krví.

„Té drzé opovážlivosti!“ vztýčil se opět. „Zapomněli jste, co Pašek může sám sebou a jinými? Kdy bych byl obce nepřítelem: nemusili byste se bázní třásti mne takto odstrčit? Mne veřejným ponížením vystaviti na pranýř — a zač? Zastával jsem úřad svůj méně poctivě než jiný kdokoliv? Sloužil jsem obci tak liknavě, abych musil z rady na dobro býti vyloučen? Aneb čeho jsem se dopustil? Co nešlechetného jsem zamýšlel? Že se mne pan Hlavsa obával co soupeře, toť celé moje provinění: a vy smíte proto před celým světem na mne šlápnouti, rouhavě naplvati mi do tváře? Tím sami nad sebou pronesli jste výrok, co zasluhujete!“

Čím déle přemítal věc tu na mysli, tím palčivěji cítil v sobě žádost pomsty; ale již nyní se plísnil, že se před Zikmundem zapomenul, a tak nerozumně urážku chtěl odpláceti.

„Jak kočka skočil jsi po mně, zrádce,“ mluvil v duchu k Hlavsovi, „a myslíš, žes mne na vždy zardousil. Přijde doba, kde poznáš, na koho jsi se vrhnul!“

Že na ten čas je docela málomocným, že by i bouře v městě ustrojena skončila se jenom na jeho škodu, k tomu přesvědčení mysl jeho již ochladla.

„Užívej ovoce činu svého, pane Hlavso!“ řekl. „Nežli se naděješ, vezmeš odplatu. Kdy bys byl jeden na světě: zkazím tě, zničím, zdrtím!“

A hned jal se k tomu vymýšleti cestu. Každou chvíli vzkypěl v něm vztek na novo, až zuby zaskřípěl; aneb mu opět ožehla líce ďábelská radost, když v myšlenkách odkryl příležitost a prostředek pomsty.

Plán byl rychle zosnován, a nebylo pochyby, že se podaří.

Takovou jistotou ukojila se jeho zuřivost. V tu dobu teprvé navrátil se Jiří, syn jeho, z města.

„Nuž, co tam nového?“ ptal se otec na oko zcela klidně.

„Včerejší hádky dnes ohřívané.“ odpověděl mladý muž. „Jeden praví, že i kropáč je svatá, nedotknutelná věc, a druhý zavrhuje kropení, ba toho, jenž kropí, nazývá pacholkem antikristovým.“

„A co tys tam dělal po chvíli tak drahnou?“

„Mohl bych říci, že jsem činil, co největší z mudrcův Sokrates. Veliké mi to působí potěšení, když mohu od obou stran dáti se poučovat. „Já nevím nic,“ pravím jak onen Sokrates, a hned se najde horlivec, který mi dokazuje, že ke křtu možno bráti vodu jakoukoliv, i z bláta i z rosola, a že jej může činiti kdo chce; jiný opět, že křtíti smí toliko kněz pomazaný, který kdy by sebe více chtěl, ani nejhříšnějšími skutky nemůže sám způsobiti, aby přestal býti služebníkem a rozdavačem milostí božích. Také nadhodím tu a tam nějakou nevinnou námitku, o kterou se v malé chvíli strhuje pře, div že ne krvavá.“

„A což o věcech obecných jsi doslechl?“ ptal se Pašek maně.

„Král prý pana Lva volá k účtování a odpo-

vídání s neúprosnou přísností. A všecky strany v lidu mu to plnými ústy přejí.“

„A jiného nic?“

„Vyzváněli tam také cos o tobě, ale na to jsem nedbal,“ odtušil syn prostě.

„Na to jsi nedbal?“ zvolal otec ostře mimo jeho nadání.

„Arci — a nestalo se to dnes po prvé.“

„Ty tedy, zdárný synu, ještě ani nevíš, co jsem se před hodnou dobou z úst lidí docela cizích dověděl — ty poslouchás ničemné tlachy chátry, a co se s tvým otcem děje, na to nedbáš!“

„Té důtce pranic nerozumím, otče.“

„Víš-li pak, že byl král odpoledne na radnici, že mi konšelství odňal a Hlavsovi je odevzdal?“

„Odkud bych to měl povinnost věděti, když nepatřím k radě?“

Pašek měřil syna za okamžik mlčky.

„Teď už o všem víš?“

„O čem jsi mi právě pověděl.“

„A zůstáváš tak lhostejným?“

„Jakýmž mám býti?“

„Ničemný chlapče: takové pohanění vlastního otce nic se tě netkne?“

„Pohanění? Věru nerozumím, v čem tu pohanění. Nežlis ty seděl na úřadě primatorském, měl jej Hlavsa; teď jemu opět dán, a po něm snad zas ty jej obdržíš: co tu hanlivého? Avšak, zdá-li se tobě jinak, vidíš-li ty, že tě někdo pohaněl, jen mi ukaž: při sám Bůh, nebudeš mě nazývati chlapcem ničemným.“

Pašek hněvivě se obrátiv neodpovídal.

„Ukřivdil-li tobě král,“ mluvil Jiří opět, „víš nejlépe, co učiniti. Máš-li spláceti Hlavsovi: já jeho tři syny všechny podniknu zbraní jakoukoliv.“

„Jdi mi s očí!“ bylo vše co Pašek konečně dal v odpověď.

Syn pokrčil rameny.

„Dobrou noc!“ řekl pak polo lehkomyslně, polo vzdorně a odešel.

Druhého dne churavost Paškova o nic se nezlepšila; přece však násilím přemáhaje bolesti, vyjel do města.

Hustěji než jindy stavovali se Pražané po ulicích ukazujíce sobě na něj veřejně i potají. Pohled jeho jevil tutéž pevnost, jako kdykoliv, ale v duchu vřel hněvem.

„Vyčkejte,“ pravil u sebe, „jenom vyčkejte, páni Pražané! To nejlepší, co ke mně cítíte dnes, je politování: krušno bude za to jednou těm, kteří je zavinili. A škůdolibých úšklebků na tvářích, které zavinili rovněž, neodpykají ani krvavým pláčem!“

Poselství od měšťanův ku králi přijal, a tu setkal se s Hlavsou. Oba mluvili a jednali spolu tak, že nejmenšího nepřátelství, nijaké kyselosti mezi nimi pozorovat nebylo.

Když pak se vraceli, zajel Hlavsa Paškovi na bok, aby s ním promluvil soukromí.

„Jest potřebí, pane Pašku,“ řekl, „abychom se spolu dorozuměli o věci důležité.“

„Která je to věc,“ ptal se on zkrátka.

„Usazení nové rady.“

Pašek mrštil po mluvícím jediný pohled plný opovržení a jizlivosti.

„Co se toho tkne,“ odpověděl, „není, čemu bych já nerozuměl.“

„Tvář tvoje svědčí naopak,“ namítnul Hlavsa.

„Přes příliš důvěřuješ svému umění,“ odvece

Pašek zhurta, leč hlasem utajeným, „že najímáš i mou tvář proti mně za svědka.“

„Neodpovídej,“ řekl Hlavsa vážně ale s důrazem, „neodpovídej, pane, na zdvořilé slovo drsnou urážkou. Není mi dokonce potřebí, abych si pro ni k tobě přicházel.“

Pašek div udržel svůj hněv, aby nevybuchnul v soptění.

„Ušetři mně,“ odtušil, „zdvořilostí svou a vším, což tvého jest!“

Pohoršen nezaslouženou příkrostí pobídnul Hlavsa bez slova koně — a tak se rozešli.

Nějaký den po tom král s celým dvorem vraceje se do Uher opouštěl Prahu — aby se nikdy více nevrátil . . . . Na místě jeho ustanoven nejvyšším správcem království českého kníže Karel Minstrberský, vnuk krále někdy Jiřího z Poděbrad.

V.

S tovaryši svými v úřadě, muži pokoje a obecného dobra bedlivými, jal se Hlavsa přede vším o to pečovati, aby náboženským rozepřím v Praze a v celé zemi pokud možná přítrž byla učiněna. I podařilo se jim skutečně brzy po králově odjezdu na všeobecném shromáždění stavů i kněží pod obojí způsobiti společné usnešení: že rozdíly a nelibosti mezi stranami byly pouhým nedorozuměním; ačkoliv pak nesnáz a nevole mezi nimi vznikla, to aby všichni mimo se pustili a dobrou lásku k sobě vespolek i pokoj aby v skutku zachovávali.

Ale po krátkém již čase plameny utlumované vynikly na veřejnost zase. Příčinu zavdávali k tomu hlavně někteří kněží kališničtí, kteří všeliké novoty

stíhali s horlivostí aneb lépe s nenávistí neukrotitelnou; zasílali psaní žalobná ku králi, štvali s kazatelen posluchače své proti kněžím a lidu, kterým spílali pikartův a sektářův, by v moci jich bylo, o potlačení takových všech usilujíce. K útokům takovým strana odporná arci nemlčela, majíc k tomu víru svou za mnohem dokonalejší.

Z té nikdo nebyl protivníkům tak nenáviděným jako bratr Matěj poustevník. Byli to několikrát dokázali, že byl vzdálen z města; však po každé vrátiv se, neohroženě kázal lidu, kdekoliv jej pohromadě našel. I zdálo se jim konečně, že nezbývá jej než smrtí odstraniti.

I nastražili takové, kteří se k činu šerednému propůjčili, byvše od kněží přesvědčeni, že tím církvi a Bohu sloužiti budou; ti vyčkavše jej, když u něho lidu nebylo, zastoupili mu cestu.

„Učiň nám kázání, bratře Matěji!“ pravili k němu.

„O čem hledáte poučení, pánové milí?“ odtušil on. „Víte, že já jsem člověk ducha prostého a chudého.“

„Rufián jsi!“ vzkřiknul jeden.

„To jsem nevěděl,“ řekl Matěj pokojně, „i vidím, že jste přišli poučovat vy mne. Ochotně a vděčně přijmu od vás všecko.“

Spor, který najatci hledali, nechtěl se vydařiti.

„Umřeš, pikarte!“ obořili se na něj.

„Kdy se milému Pánu Bohu zlíbí, ať jsem pikart čili nic,“ dal on v odpověď.

„Již se mu zlíbilo, ty čertův synu!“

„Čertovi synové jste vy a jsou ti, kteří vás poslali. Takoví tělo zabíjejí ale ducha nemohou zabíti.“

„Nebudeš déle slov svatých prznit v ústech svých!“

A již pozdvihli na něj svých rukou, když mezi ně vrazil mladý rytíř, a několikerým udeřením svého meče na všecky strany je rozplašil. Byl to Jiří, syn Paškův, který zatoulav se náhodou na odlehlou tu samotu v městě, od samého počátku rozmluvu zaslechl a Matěje zachránil.

Pověst o tom, že kněží člověka dobrého, života svatého o hrdlo připraviti chtěli, rozjitřila velikou část lidu pražského, že se bylo zlých věcí obávati. A kněží onino neměnili svého jednání.

Tu purkmistr a rada pražská s staršími obecními počtu nemalého povolavše je k sobě na radnici, totiž kněze Jakuba, jinak Kubu Slováka, v ty časy faráře u svatého Jiljí, mistra Matěje Korambusa, předešlého administratora, kněze Václava Šídlo, faráře u svatého Mikuláše, a kněze Šimona, faráře u svatého Haštala, vyčítali jim a vypsali každému z nich život jich, a jednomyslně vypověděli je ven z města, aby téhož dne do západu slunce se pryč vybrali a blíž tří mil nezůstávali. Ale mnozí jsou chtěli, aby byli stínáni.

Den na to svolali páni jiné faráře a přikázali jim, aby kázaní postranních nechajíce lid k lásce a ku pokoji vedli.

Tyto činy pokládala strana novému učení nakloněná za nejpatrnější důkazy, že nynější rada městská jest jejím štítem, a zvláště Hlavsa jejím ochráncem u náčelníkem. Za to kališníci staršího rázu vypovězení čtyř kněží svých rozhlašovali za útisk a křivdu křiklavou, štítem sobě činíce mistra Jana Paška. A z toho to přišlo, že tento slul Paškův a onen Hlavsův a tak dále do velkého počtu. K Hlavsovi hlásili se z většího dílu mužové osvícení, k svobodě náboženské, pokud se srovnávala se zákonem božím, nakloněni; Pašek více přívržencův měl v lidu obecném.

Učení Lutrovo hlásalo se horlivě ve chrámích pražských. Předním německého mistra velebitelem byl mistr Havel Cahera, té doby farář Týnský, jenž byl k Lutrovi osobně do Němec zajel a v přátelství s ním vešel, nyní pak na kázaních svých za muže svatého a opravce víry Bohem vzbuzeného jej prohlašuje proti papeži a církvi římské tak prudce hřímal, že se to moudrým a mírným mezi pokročilými kališníky zejmena pak mistru Hlavsovi nelíbilo. Na novém sjezdu podobojích byl Cahera jmenován jedním ze čtyř administratorův; o něco později nemoha se u víře shodnouti s třemi tovaryši svými obdržel to místo sám jediný. Zároveň přijaty jsou články, jež on navrhnul o víře, o zprávcích duchovních, o kázaní, o svátostech, o svátcích; jediný jeho návrh, aby kněží svobodu měli ženiti se, nedošel schválení od shromážděných.

To stalo se o hromnicích léta 1524. Strana, ježto Hlavsu počítala za svou hlavu v Praze, obdržela tím spůsobem vrch, že se směla nadíti úplného vítězství v době nedlouhé.

Pašek dělal se, jako by toho všeho hrubě neznamenal.

„Co soudíš o tom Caherovi?“ ptal se ho kdys Jiřík.

„Že si mohl cesty za hranice k Lutrovi ušetřiti,“ dal on v odpověď. „Lépe by mu to nyní slušelo, když se dere do šlépějí Rokycanových. Arcibiskupství tak nedojde jak onen; a bez toho cizáctví, které zde rozplemeňuje, dobře jsme v Praze i v Čechách mohli býti.“

„Což pak,“ namítnul syn, „není dílo Lutrovo jen pokračováním díla Husova? Nenazval on sám sebe husitou?“

„Arci — a my v Čechách měli jsme z toho radost velikou! Jeden Němec po stu letech, uznal

že Hus nevinně jest upálen za toto uznání Čechové všichni ochotně zapomínají, jak jim Němci po těch sto let sloužili! Ať Němci na hlavy popele nasypou a těla v žíně oblekou: kajicně měli by se toho doprosovat, abychom jim odpustili, že v samovolné slepotě sto let proti tomu šílili, co nyní celému světu v dar podávají jakožto učení mistra Lutra, duchem svatým zvláště osvíceného. Však mohl totéž před sto lety bez obzvláštního osvícení ducha svatého chápati v Němcích aspoň každý žák, když to u nás i sedláci i sprosté ženy chápali! Ale naši páni konšelé rozumějí tomu jinak. Martinkovi dají Betlemskou kapli, druhdy Husovu, aby sloužil švábské mše, a Caherovi dají nejtučnější faru, aby mohl švábskému mistru Lutrovi proti Římu v Praze učedníkovat, pohunkovat, biřicovat do libosti. Následek toho jest, že musejí kališnické faráře vypovídat, vyhánět z města."

Jakkoliv Pašek k synovi o mistru Caherovi mluvil nepříznivě, přece spatřili jej brzy v domě svém — co přítele.

Jednoho jitra pravila Johanna k matce: „Musím, matinko, dnes jíti ku zpovědi."

„A proč právě dnes?"

„Zhřešila jsem."

„Jakže?"

„V noci — ve snách."

A pak vyprávěla: „Zdálo se mi, že jsem modlila se klečíc před nejsvětější svátostí — tu náhle přepadla mě myšlenka hříšná, ba pronesla jsem slovo rouhavé, kacířské, jak někdy k našemu sluchu na ulici zaletělo. A hned místo chleba Páně spatřila jsem spanilé děťátko božské, ano laskavě ale s bolestnou výčitkou na mne pohlíží. Matinko, nikdy jsem neměla podobné hříšné myšlenky — zlý duch přistupuje ke mě ve snách!"

„Posilni se svátosti," odpověděla matka, „a buď připravena i na pokušení; neboť jimi Bůh zkouší i svoje nejvěrnější. Provodím tě do kostela."

Na cestě povzdechla Johanna: „Kéž by mi Bůh dopřál, abych se mohla zpovídati samému mistru Caherovi. On je tak mocný ve slově, tak horlivý v úřadě svém! Považovala bych to za zvláštní pokynutí, že mne Bůh s posilou svou neopustí."

Přání to vyplnilo se jí.

Dlouho klečela u zpovědi; pak povstala s obličejem ozářeným zkroušeností a poklidem zároveň, jako živý obraz světice.

„Ó matko," pravila, když se domů vracely, „nikdy nebyla jsem ještě tak šťastna jako dnes! Jaký to muž! Líbeznost nebeskou vlévá slovy svými do duše."

A Cahera řekl téhož dne: „Měl jsem nebeské vidění. Přisluhoval jsem svátostí dnes andělu!"

Brzy po tom při jakés veřejné schůzi setkali se mistři Pašek a Cahera; k jich rozmluvě hodil se i Hlavsa, však jenom na krátký okamžik; že by mezi nimi řevnivosti bylo, žádný nedal na jevo.

Ale Pašek s Caherou ze slov lhostejných octli se v hovoru tak horlivém, že se po celé cestě k domovu nerozloučili. Ba Pašek pozval kněze, aby vešel pod střechu jeho, a on ochotně uposlechnul.

Učená jejich hádku přestala, když manželka Paškova i s dcerou přišly hosta přivítat; on jsa muž tváře příjemné, mravův uhlazených a řeči lahodné, mile rozhovořil se i s ženštinami.

Když matka cosi o víře pověděla, řekl: „Chrámy boží proměnily se v zápasiště; co sporného jest, my mužové musíme vybojovati. Šťastné vy, že v zátiší utěšené domácnosti nacelo ukryti se mů-

žete před bouřemi zevnějšími! Proč byste se trudily nejednotou lidskou: vám vlastní srdce jsou rájem, Bohu libým a lidi blažícím. Odvraťte oči své od světa i obraťte je cele do tohoto ráje. Jako bojovníkův tak potřebí jest zemi též andělův míru. Utěšenější podíl připadl ženám; bez nich byl by na světě pouze boj, ony uchovávají lásku a blaho v rodu lidském. Příliš podobná jest úloha jejich s úlohou kněžskou; domácnost jest chrámem jejich.“

Takovými řečmi zaujal celé srdce matčino, Johannino naplnil úctou a oddaností nevýslovnou.

Od té doby častěji navštívil dům mistra Paška; tento zase na vzájem docházel k němu.

Brzy na Caherovi patrná byla veliká proměna. Kdežto dříve, jak se vůbec mluvilo, na každém téměř kázání římskou stolici čelem vyraziti a papeže hlavou dolů a nohama nahoru postaviti chtěl: napomínal nyní posluchače své k bohabojnému životu, všech útoků pomíjeje; o Lutrovi také, dříve tolik velebeném, vždy řidší zmínky činil, až později docela o něm umlknul.

„Poslouchám vašich slov,“ vysvětloval to za příležitosti Hlavsovi. „Neboť jsem se přesvědčil, že blaho města vyžaduje srozumění a mír obecný.“

Hlavsa i celá strana byli náchylni k věření; brzy okázalo se, že se dali oklamati.

Po celý rok Pašek věcí obecních na oko nedbal. Tu přišla doba, kde Pražané sobě podlé dopuštění krále Vladislava za nepřítomnosti panovníka radu městskou sami měli obnoviti; teď vůlí obce mistr Jan Pašek dosazen jest za prvního konšela, Hlavsa pak z rady obecní tak vyloučen jako Pašek před rokem vůlí královou.

S tou novinou přikvapil Jiří k otci.

„Před rokem jsi mě plísnil,“ dokládal, „že

jsem o tvém sesazení nevěděl. Dnes přináším ti zvěst o tvém povýšení; co jsem tehdy řekl, jest tuším vyplněno: ty po Hlavsovi a Hlavsa po tobě.“

„A opět já po Hlavsovi,“ prohodil Pašek.

„Dnes pominut jest on — a tak jest tobě dokonale učiněno za dost.“

Otec obrátil řeč jinam.

VI.

Za nové rady počaly so záhy po ulicích ozývati hanlivé písničky nejen o pikartech ale zejmena o lutrianech, kněžím strany pokročilých kališníkův činěna jsou veřejně příkoří: na některé kamením házeli a na některé zadky odkrývali povolávajíce na ulicích, strky ramenem na potkání dávajíce a jiná mnohá protivenství činíce. Některé z farářů z far vyhnali, za vrch je chtíce vláčeti, mluvíce: „že ani pan purkmistr ani páni ať nám v tom nerozkazují!“ Ti kněží volali se k slyšení buď před světské aneb duchovní právo, oznamujíce, že se jim to bez viny stalo, a pro to, že jsou lid vedlé zákona božího i artikulův sněmem uzavřených vedli; však k slyšení nemohli přijíti.

Brzy také sepsána jest v radě samé „výpověď,“ v nížto leccos přimíšeno k usnešením sněmu hromničného ve prospěch kališníkův a na újmu strany odporné; pro to kněží její, v čele majíce Martina, faráře Betlemského, upírali svého k ní svolení. Když pak za tou příčinou veliká obec na radnici byla svolána, mistr Pašek sám hájil výpovědi té mnohým hádáním; přece však vůle obce většinou klonila se k tomu, aby kněžím oněm dáno bylo veřejné slyšení. Ale Pašek s radou odepřeli toho.

Martinek s osmnácti ještě kněžími, kterým se

výpověď zdála býti proti Pánu Bohu, proti jich svědomí i proti pokoji dobrému obce pražské, rozuměli, že by prodlévajíce i dále ve městě k různicím krvavým dali záminku; bylo by přišlo k bojům, jichžto konce byly pochybné. Proto poslali panu purkmistrovi, pánům soudcům, pánům starším i vší obci list, jímž ohlašovali, že dobrovolně z města odejdou.

„Není nám z toho," tak končili, „co jsme kázali, až do dneška žádná vina, aniž jest nám který blud ukázán; neb jsme hotovi byli přijíti pokorně, což by lepšího nám ukázáno bylo. Protož my nechtíce příčina osobami svými zlého býti, ten jsme odchod před se vzali. I věříme všem vašim milostem, že toho našeho odchodu k žádnému zlému úmyslu ani k příčině obraceti neráčíte; neb jsme vždycky ti byli, že jsme lidi k dobrému pokoji a k svornosti vedli, napomínali i v lásce učili, pokud jsme mezi vámi byli; již pak nemohouce jinak, odchodem svým pokoje vám dobrého žádáme."

To když bylo ve schůzi vší obce přečteno, povstaly strany proti sobě; neboť i v radě vedlé kališníkův seděli ještě přívrženci nového učení.

„Lže kněz Martin i se svými tovaryši!" pozdvihl hlasu svého soused Karban. „Vždycky prý ku svornosti vedli a v lásce napomínali: avšak já něco jiného povím."

„I já také!" zvolalo více hlasův.

„Schůzky u něho bývaly nejednou," vyprávěl Karban, „a to dobou noční. Přicházívali tam kněží někteří a měšťané v počtu velikém, i zapisovali se úmyslem zlým a úkladem!"

Tu s druhé strany pozdvihl se soused Lucerna.

„Babské klevety povídáš, pane Karbane!" řekl. „Jestliže Martin a kněží jeho sbírali rotu ke zlému:

proč dobrovolně vycházejí z města? Kde jsou zapsaní jich, aby jich hájili?“

„Svědomí dobré jich z města nepudí!“ ozval se Zachlubil. „Proč nepodvolují se výpovědi rady? Však jich nevyháníme, jako se stalo Korambusovi a jiným za vlády těch, ze kterých ty jsi jeden, pane Lucerno. Ale netuší sobě dobrého a chtějí rychle ujíti, nežli pikle jich na jevo vyjdou.“

„Ten nejspíš všude pikle čije, kdo sám je strojí!“ zvolal Lucerna.

„A kdo pro pikarty horlí, sám se pikartem ukazuje!“ odtušil Zachlubil.

„Nic tu nepovídej o pikartech,“ promluvil mistr Brikcí, muž učený a mírný. „Nehodnoť jest zlost svoji premovati věrou křesťanskou.“

„A ohavno, když beran vlkovi vodu kalí,“ doložil Lucerna.

„A kdo tady beran, kdo vlk?“ vyskočil hněvivě Zíka.

„Jiná jest tu otázka,“ obrátil se k němu Brikcí, „jakou máme dáti těm kněžím odpověď?“

„Žádnou odpověď!“ volal Zíka. „Když jíti chtějí: najdou brány dokořán.“

„Žádnou odpověď!“ křičeli jiní.

Brikcí vážným hlasem promluvil: „Nuž, pane Zikmunde, nyní také nemůžeš býti v pochybách, kdo vlk a kdo beran!“

Po těch slovech strhl se v radě pokřik na všech stranách.

Venku na náměstí bylo se sběhlo diváků veliké množství, aby dříve zvěděli, jak se věc rozhodne. Zpráva o tom, jaká jest v radě různice, způsobila hnutí jako prudký vítr ve proudech vody. Děsnou rychlostí vzrostl hlahol v pokřik. Všady bylo viděti jen rozpálené tváře a hněvivé pohledy, slyšeti nadávky a hrozby.

Tu i tam vyskytnul se kněz, a okolo něho utvořil se ihned chomáč hlučnější; některý z nich dívá se tomu všemu s politováním ve tváři, ale ku pokoji nenapomíná žádný: nikdo by ho neslyšel...

Ze všeobecného povykování náhle vyniknul hlas, který jak okamžitou nákazou nesl se množstvím a ozval se z tisícerých úst:

„Vyházejte je! Z oken dolů s nimi!“

Volání takové pronikalo až do rady: shromáždění pozdvihli se všichni jako na slovo velitelské.

Mysli rozhořčené mžikem by se odhodlaly k činům násilným: ale kdo zvítězí? „Z oken s nimi!“ povykují dole kališníci a luteráni zároveň, a tak zaznívá do radnice pobídka i postrach najednou stranám oběma.

Vidí nad jiné střízlivěji Pašek, jak nejistý ve chvíli přítomné každý nový krok, jak zejmena každé násilí jest zbraní na obě strany břitkou.

„Slyšíte-liž, pánové,“ zvolal mocným hlasem, „jaké pokřiky ozývají se na ulici? Zůstaňte pokojně ve svých lavicích, ať se o radě slavného města tohoto nemůže říci, že ona s tak malou důstojností chovala se uvnitř jako zástup shluklý venku?“

Slovo to ještě v čas zadrželo výbuch vášní.

„A vší vády pomiňte, pánové!“ pokračoval Pašek. „Jakékoli jsou zde mezi námi rozdíly, nesmíme nikdy zapomenouti, že jsme se tu nesešli k osobnímu hádání, ale ve jmenu jiných, které máme vésti, o které máme dbáti, nad kterými máme bdíti. Teď pak přede vším na tom záleženo jest, aby pokoj v obci byl udržen, abychom zabránili pozdvižení jedněch proti druhým. Toto místo, pánové, pro takové jest, kteří vyhostíce choutky a nelibosti osobní dovedou obci býti důstojným příkladem; úřad náš jest úřadem o t c ů v; dlužno, abychom čest svoji zachovali před svou rodinou,

jež jest celá obec. Kdo ku smýšlení takovému povznesti se nedovede, ten patří na ulici mezi chátru a nikoliv sem. Již tedy, pánové, kteří z vás nemohou osobní vádychtivosti přemoci, když plamen nebezpečných rozbrojův jižjiž dům obce naší zažehá: nechť vyjdou odsud, aby ostatní, pamětlivi povinnosti své, jednati mohli bez překážky.“

Tu čekaje učinil přestávku. Nikdo se nepohnul s místa svého; z venku hluk zněl vždy hrozivěji.

„Nelze se nyní hádat o to, máme-li komu brániti, zachce-li se mu opustit město,“ končil Pašek. „Ale nemají-li na ulici vypuknouti půtky krvavé, potřeba jest, pánové, abyste odsud vyšli všichni stejně mezi lid. Vida svornost vaši, nejsnáze dá se upokojiti.“

Takovým spůsobem podařilo se mu tehdáž, bouři rozehnati. Martinek z tovaryši svými odešel z Prahy.

Nepokoje v Praze tak povážlivé spůsobily také nejvyššímu správci zemskému, knížeti Karlu, mnohé starosti. A jakkoliv učení novému z počátku nebyl nepřízniv, uměl jej Pašek přesvědčiti, že v Praze i v krajích různice tak husté konce nevezmou, pokud svévolnostem náboženským přítrž učiněna nebude.

Na krále Ludvíka i choť jeho touž dobou dolehali Uhři s velikým důrazem, aby propustil od svého dvora všecky Němce, hlavně sstoupence Lutrovi. A mezi tím, co zvláště králová odhodlaně vzdorovala, Ludvík zprávám z Čech jen povrchní věnoval pozornost, přepouštěje řízení všecko arcibiskupu Salkanovi, který ovšem straně Římu bližší co možná nejvíc nadržoval. Tak se stalo, že ve jménu královském přicházely do Čech husté zápo-

vědi, směřující vždy jen proti přívržencům nového učení.

Na sněmu pak, jenžto se o svaté Marketě v Praze sešel a pustiv jiné všecko mimo se v samých hádkách náboženských se octnul, strana tato měla co brániti se, aby se nestalo usnešení k potlačení jejímu v Praze i v Čechách. Sněm rozešel se nevyřídiv nic z toho, k čemu byl svolán; ale objevilo se, že strana kališníkův a římanův, pan Lev a mistr Pašek spolčeni jsou proti luteránům.

V ty dni přišel Hlavsa do příbytku k Paškovi; tento nemohl utajiti, jak velice je tím překvapen, a že překvapení to mu není milé.

„Nejednou," pravil příchozí nedbaje nevlídného jeho pohledu, „nejednou radili jsme se spolu o věcech obecných: můžeš, pane, tím se mnou ještě jednu chvíli stráviti?"

Pašek odtušil krátce a příkře: „Pro nás dva nezdá se mi k radě zde místo."

„Pravda," řekl Hlavsa, „setkáváme se v radě na příklad na sněmě — ale právě tvé jednání na sněmě posledním přimělo mne k této návštěvě."

„Nebylo jednání mé dosti zřetelné?"

„Bylo věru, až příliš."

„To mezi náma tuším dostačí. Poslouchati jakékoliv mistrování, k tomu nejsem dokonce nakloněn."

„Nepřicházím co Hlavsa, než co přítel města tohoto i země: proto mne žádný pych nemůže ponížiti. Přicházím pak, že jsem ode dávna také tebe znal co zastavatele práv i vyhledavatele dobra téhož města i téže země neposledního."

„Nuže?" ptal se Pašek stručně.

„Má se vůbec za to, že my dva jsme hlavami rozličných náboženských stran v Praze."

„Já alespoň," vskočil mu Pašek do řeči, „musil

jsem následkem toho domnění od přívržencŭ tvých i na ulici snášeti útržky a hanu!“

„Nejmenuj takových mými přívrženci; nejsemť já, pane, nijakým rozšiřovatelem víry.“

„Jak — přišel jsi sem zapírat, žes luteránem?“ řekl Pašek pohrdavě.

„Nikoliv; neboť nejsi ty k tomu, aby před tebou třeba bylo činit vyznání své víry. Luteránem proto nejsem, že jest víra má starší nežli Luter sám.“

„Celý svět to ví, že v Praze nadržuješ jeho náuce!“

„Já toliko dle síly své tomu se vzpírám, aby nebyli hned jakožto kacíři stíháni lidé, kteří schvalují opravy jeho. Snadnoť se tu dopustiti veliké křivdy. Rozpomeň se, že mistr Hus byl usmrcen ve jménu víry. Já za to mám, že u věcech náboženských přísné předpisy a kruté pronásledování věku našeho jsou nehodny; však pověděl sám apoštol: „Všecko zkoušejte; a což nejlepšího, toho se držte.“ Mistr Hus jmín jest u nás za opravce víry: možnoliž tvrditi, že by opravu byl provedl tak, aby nic už polepšeno býti nemohlo?“

„Chceš mi tu dokázati, že každý blud v obci trpín a hejčkán býti má?“

„Nečiním nic leč opakuji, že třeba říditi se slovem Gamaliela, šlechetného mezi Židy, který radil ku snášelivosti s novým náboženstvím Kristovým, anoť, je-li z Boha, všemu stíhání lidskému odolá, pakli není, samo sebou zanikne.“

„A pro to radíš ty, na příklad, trpělivě dívati se tomu, aby kterýkoli švec sám sobě děti křtil, a jiný svátost sobě žehnal a domácím jí přisluhoval, a kterákoliv baba kazatelkou sebe činila?“

„Muži tak učenému jako ty,“ odpověděl Hla-

vsa, „nemusím připomínati, že přemrštěnost a pobloužení jednoho nesluší za vinu klásti žádnému vyznání náboženskému, ant v každé společnosti lidské najde se vývrhel. Vím, že mužové v tomto městě nad jiné osvícení přejí sobě oprav v církvi, a pokládají pokrok za nutný.“

„A žádají přede vším snášelivosti k novému učení?“

„Již ve prospěch samé obce,“ odtušil Hlavsa. „Neboť vidomo, jaké by jí vzešlo nebezpečenství utištěním kterékoli strany.“

„Ovšem!“ posvědčil Pašek jizlivě. „Touto snášelivostí a péčí o dobro města bez pochyby vedeni, počali jste ty a přátelé tvoji, mužové nad jiné osvícení, v roce minulém kališnické kněží vypovídati z Prahy, majíce tehdy vládu v rukou svých.“

„Vypověděli jsme je, že lid pozdvihovali rozněcujíce slepý vztek na kněze i lajky, kteří na nikoho nesápali se, nikomu nevnucovali svých náhledů, nikomu nepřekáželi, vynikajíce neúhonným, mravným životem.“

Vida nový úšklebek na tváři Paškově obrátil řeč: „O tom ale nepřišel jsem tebe poučovat. Pražané vložili tobě zprávu obce do rukou; ty čiň, co před nimi a před Bohem zodpovídati dovedeš. Ale titéž Pražané do nedávna s panem Lvem z Rožmitála byli v takové nelásce, že ani Prahou projížděti nesměl. Tobě samému s dostatek povědomo, že týž pan Lev a jeho strana do poslední doby při každé příležitosti se osvědčovali úhlavními protivníky stavu městského: tys, pane Pašku, teď vešel s nimi v přátelství.“

„Dejme tomu;“ odvece Pašek, „čemu se tu diviš? Dobře pamatuji, kterak jsi druhdy s mnohým achkáním toho želíval, že stavové panský a

městský proti sobě stojí. Vidíš-li, že zjednávám mezi nimi přátelství, měl bys mi za to býti vděčen!“

Povýšiv hlasu svého odpověděl Hlavsa důrazně: „Mohou se ti tvoje žertíky časem obrátit u velikou hořkost! Neboť kam jsi zaměřil, nyní přemnozí ještě nevidí; však prohlednou i slepí, až je vlastní škoda vyburcuje!“

Pašek se zamračil.

„Teď již,“ řekl, „v tom, co ještě pověděti máš, hleď sobě stručnosti.“

„Mám ještě pověděti,“ mluvil Hlavsa, „že jsi dobré obecné s očí pustil a tomu je obětoval, co jsi položil za prospěch toliko svůj. Odvažuješ se na hru velmi nebezpečnou; spolčení s nepřáteli stavu městského nevyhledal jsi na zdar obce, v jejímžto čele stojíš. Přišel jsem s tebou jednat, abys pokud čas, ještě se zpamatoval; však slovo mírné u tebe nic nesvede.“

„Nic!“ doložil Pašek zhurta.

„A proto ti jen pravím: Viz, kterak jsou povědomy cesty tvoje! Žalostné rozepře v tomto městě i celé zemi každý útisk promění v krveprolití; římané vyčkali konečně doby, kde kališnický primas prvního z českých měst s nimi se spolčuje, aby prováděli společně vůli svou v zemi. Na vás přijďte rány, které zasaditi se hotovíte ubohému národu!“

Po těch slovech Hlavsa odešel. Pašek přeměřil rychlými kroky komnatu.

„Jižtě se mnou ovšem velmi zle, když vy jste úmysly mé tak dokonale prohledli!“ řekl s pohrdlivým úsměchem. „O ty bystrozraký muži, který soupeře svého tak vyzpytovati dovedeš, že mu to přijdeš říkat do jeho domu! Jaký strach jde z tvých pohrůžek! O ty otče obecného blaha, jenž nad záhubnými kroky hrozivého škůdce div

se nerozpláčeš! — Ostatně dobře, že mi se přišel tak vyjevit. Nyní nelze odkládati dlouho!“

Po malé chvilce vstoupil do komnaty Jiří.

„Pravda-li to, otče,“ ptal se, „že byl Hlavsa u tebe?“

„Pravda.“

„Bohdejž jste spolu dobře byli pořídili! Už v těch třenicích po městě nic není veselého: dějí se věci, že jde s člověkem již hlava kolem.“

„Aspoň v čas pozoruješ na rovině, že jsi závrativým!“ odvece Pašek pichlavě, a změniv hlas dokládal: „Jsi rozmazlenec a slaboch, chlapče. Hejskuješ nejdřív mezi chátrou, pokud se šprýmovně škorpí; vidíš-li, že to jde někde trochu do pravdy, dostáváš mdloby. Viděl jsi už krev, rytíři?“

„Podobá se,“ odpověděl syn, „jako bys mi chtěl dokázati, že je řezník největší hrdina: ont prolévá krev každodenně a lhostejně. Já pak se ti přiznávám, že od některé doby ve mně vzrostla veliká nechuť ku všelikému boji — aspoň v Čechách.“

„Opravdu?“

„Když jsem slýchal, jak dědové naši za kalich celému světu se postavili: málem byl bych vzplakal žádostí, abych býval mezi nimi. Teď už bych za víru nebojoval.“

„Co to tlacháš?“

„Ptám se tě, jako druhdy Pilat: „Co jest víra?“ Tu jeden, když procesí mimo jde, nepoklekne: i sázejí ho do vězení a málem by ho ukamenovali neb upálili. Tam jiný tvrdí, že Bůh nejvýš moudrý rad svých měniti nemůže, a tudíž nesluší věřiti, že by svatí na prosby lidské přímluvou svou něco dobrého na něm vymáhati měli, co by on sám sebou učiniti vůle neměl: druhý nazývá to kacířstvím — a oba zanevírají na sebe do krve. A tak bez konce. Řemeslník odkládá své nástroje

a přečta v bibli místo jde se hádat se sousedem; rozejdou se ve smrtelném hněvu — budoucně budou je tuším musit od sebe roznesti. V pohledech vůbec jest už jakási zběsilost; čekáš, že dva místo hádky aneb škaredění počnou se bíti — ba spíše ještě hrýzti jako vzteklá zvěř. Jestliže pak začnou dva: sběhnou se mnozí, a myslím, že se celé město octne v takovémto sápání. Už ve vzduchu číti zápach krve; každou chvíli zdá se mi, že slyším ve vzduchu krkavce, očekávající už hody na mrtvolách. Jde pověst o tomto městě, že jednou z něho nezbude ani kámen na kameni, a že se bude říkati: „Zde stála Praha.“ Ta doba snad je velmi blízká; každý okamžik může vypuknouti rdoušení jedněch od druhých, a Praha může za tři dni být pustinou.“

Pašek vyslechnul synovu řeč mlčky naň upíraje zrak.

„Jdi na poušť, chlapče,“ řekl po tom. „Tys to záhy tak dotáhl, že se pro život nehodíš!“

„Aspoň mě nic v něm netěší! Poznal jsem, jak malicherný, jak slepý ale zároveň povzteklý tvor je člověk. Když dobrý Bůh se na to dívá z věčné říše své, divím se, že nezahřímá hněvivě: „Ustaňte, bídní, mluviti o mně!“ aby všichni zdrceni na kolena padnouti musili. Vejdi do chrámu: to jsou hlasatelé Kristovi — kdyby jedu ve svém dechu měli, otrávil by každý všechny, jižto věří jinak, a tak zbyl by sám jediný. Vyjdi kamkoliv: to jsou vyznavači toho Boha, jenžto jest láska. „Milujte se vespolek“ — hanba, hanba, slouti také křesťanem, také člověkem!“

„Již tedy,“ pravil nyní Pašek pokyvuje hlavou, „již tedy nemůžeš říkati s Sokratem, že nevíš nic: neboť jsi už leccos poznal. A to je veliký zisk;

neboť nebudeš, trvám, více nadhazovati tu a tam nějakou nevinnou námitku, abys hádku povzbudil!“

„Věru stydím se a hněvám na sebe!“

„Také snad nyní nahledneš, co jsi jindy živou mocí nemohl: že svoboda u víře není tak krásná, ovšem ale velmi nebezpečná věc.“

„Kterak to mám nyní nahlednouti?“

„Opakuj si ještě jednou v mysli, cos tady pověděl a cos více viděl: to se urodilo z takové svobody, ba jen z částečného uvolnění. Každý dělá sobě víru a druhým ji tupí: bude-li Praha pustinou, bude za to volnosti u víře děkovati.“

„To se mi dokonce nepodobá!“ namítnul syn. „To se urodilo ze vzájemného štvaní, ze vzájemného násilí! Já však volnosti té nejvzácnější rozuměl vždy tak, aby neměl nikdo práva, tudíž ani příčiny náhled svůj mi vnucovati co jedině pravý, a rovněž jemu já! Pak by věru mezi lidmi nikdy nedošlo k poměrům, ježto jsou nejmrzčejším rouháním náuce Kristově!“

Pašek netrpělivě sebou pohnul.

„Zda-li pak se ti aspoň podobá, že je žádoucno, aby se Praha nestala pustinou?“ ptal se Jiřího.

„Ovšem že jest nanejvýš. Ale jakými prostředky lze toho dosíci?“

„Jest jen jediný.“

„Bohdejž bezpečný!“ zvolal syn.

„A kdyby byl sebe nebezpečnější: jest jen jediný!“

„Nuže mluv!“

„Zvolna, chlapče! Přemýšlej trochu — bude ti to lépe slušet i svědčit, nežli abys lámal třtinu nad rodem člověčím.“

„Ale vždyť jest nejvyšší potřeba!“

„Znamenej, že prostředku j e d i n é h o nutno užiti jen v okamžiku vhodném. A ten teprv dozraje.“

„A pak?“

„Pak otevři zrak — já ti prostředek ten ukáži!“ řekl Pašek — a odvrátiv se po těch slovech od syna přetrhnul rozmluvu.

VII.

Čím dále, tím rozhořčeněji Paškovi žalovali přátelé jeho na přívržence Hlavsovi, což jim bylo totéž jako luteráni, pikarti, kacíři.

Jedni donášeli vždy nové zprávy o bludech jejich a bohaprázdném rouhání.

„Co divu,“ pravil on, „když jest jim zvrhlý mnich německý nade všechen zákon i proroky ba nad samého Boha — a když jim dal i volnost, aby do libosti hřešili! Uvrhli by zemi v pohanství nejhnusnější — ale Bůh tomu nedopustí!“

Druzí přibíhali ohlašovat výhrůžky, jakékoliv pikarti z úst vypouštěli.

Pašek odpovídal: „Já sám už jen ve průvodu několika dobrých lidí smím se ukázati na ulici. A ještě každou chvíli musím býti připraven, že úkladem jich smrt utrpím; neboť je vztek jich na mne ze všech pravověrných největší.“

Jiní vyprávěli, kterak se luteráni scházejí, zapisují, zbrojí.

„Ano,“ řekl Pašek, „musíme bdíti, aby nepadli na nás neuchystané!“

Všichni pak dolehali na něho co den nutkavěji, aby tomu konec učinil.

„Jak to možno,“ ptal se on, „když jest jich síla tak veliká? Po dobrém neposlechnou, přinutit jich nelze.“

„Přinutit je nutno!“ pravili, jsouce tak od něho nevědomky vyučeni.

„Ale kterou to mocí?“ namítal Pašek. „Mají muže své v radě, mají kněží a chrámův, mezi učenými jak mezi měšťany mnozí se k nim hlásí.“

„Vždy našich jest více!“

„Ale kde jsou? Kdo mi za to ručí, že by nebyli liknavi, že bych nezůstal sám? Neboť takoví jsou lidé: ve slovech veliká jest jejich horlivost, přijde-li ke skutku, čekají, aby ten onen dokázal za ně všecko.“

„Kterak možno, zde toho se obávati?“ horlili přátelé. „Však ukazuje se při každé příležitosti, že našince mnohem tíže jest udržeti od činu. Na tvé pokynutí povstanou dvě třetiny Prahy!“

„Nechci, aby povstávali!“ ohražoval se Pašek. „Bůh uvaruj, aby k tomu dojíti mělo! Nechtěl bych já svědkem býti toho dne, kde by půda pražská zkropena měla býti krví Pražanův od Pražanův prolitou. Tato ruka má, sestárlá ve službě obce, nechce broditi se v krvi zbloudilých, ale téže obci jich napravením prokázati ještě jednou službu, snad poslední! Trestati nelze všecky; ba nutno i počet výstražných příkladův co možná obmeziti.“ —

Druhého dne po návštěvě Hlavsově rozmlouval Pašek s bližšími důvěrníky svými; dlouhou poradu měl zvláště se švakrem svým Zikmundem. Tento zhusta prudce vrtěl hlavou a velmi živě dával na jevo nespokojenost.

„Bez krve! Ne, ne — tomu nerozumím!“ opakoval. „To nepůjde!“

„Jinak nesmí býti,“ odpovídal Pašek.

„Ručím ti za své lidi, řeknu-li jim: „Dejte se do toho!“ Ale budu-li jim přimlouvat: „Žádnému vlasu nezkřivte!“ — odvrátí se ode mne spílajíce.“

„Pak jest mezi nimi ještě práce potřebí!“

„Nežli bychom je upravili, jak ty chceš, vypuknou rvačky, a v těch teprv bez krve to nepůjde.“

„Nuže,“ chopil se Pašek živě slova, „v tom případě bouři potlačiti násilím, bude mou povinností — a to čím rychleji, tím lépe! — Však, příteli, nesmíme si toho tajiti: počne-li jednou řež, jest nad míru pochybno, zdali a kdy ji dovedeme ovládnouti, a jest velmi možno, že naše hlavy nejdříve padnou a naše domy nejprvé budou se zemí srovnány! Ne, ne příteli, vypusť myšlenku na takový boj!“

„Pak věru nevím, co by zbývalo!“

„Zbývá jedno ještě.“

„Jsem dychtiv — mluv!“

„Získati Caheru zcela pro náš úmysl.“

Zikmund se nad tímto slovem na okamžik bez pohnutí pozastavil.

„Jaká to myšlenka!“ zvolal po tom.

„Chybná, myslíš?“

„Smělá, mimo vše očekávání! A kdyby se provesti dala — však nemožno! Mně se to už divem zdálo, cos u noho dokázal: že umlknul. Takto by ale musil mluviti opět — ale pravý opak toho, co mluvil před nedávnými dny. Tehdy Lutra vyhlašoval za rovného božím prorokům — nyní musil by dokazovati, že je pochopem ďáblovým: a posluchači musili by nyní snáze ještě uvěřiti nežli dřív. Nemožno, pravím, nemožno!“

Pašek odpověděl: „Právě, co jsem u administratora dokázal až dosud, jest mi důkazem, že není, pro co by pod sluncem získán býti nemohl, jen když mu lze podati . . . .“

Zamysliv se na okamžik potom dokládal: „Je to vychytralý pop — snáze bylo by s ďáblem kupčiti — ale vždy jest čaka, jiného pak nezbývá . .

Jdi příteli, připravuj své lidi dle toho, jak nám potřebí.“ —

Když nejdříve po tom mistr Cahera přišel do domu Paškova, nechal jej tento déle než obyčejně ve společnosti toliko ženských.

Chvíle takové stávaly se všem třem vždy žádoucnější. Výmluvný mistr, bezohledný mravokárce, neodolatelný bojovník pravdy boží stával se tu pouhým společníkem — tichým, veselým, líbezným společníkem, a v tom spočívalo pro matku i dceru veliké kouzlo. A Cahera také uměl sáhati v nejněžnější struny srdce lidského; u něho zvláště Johanna zapomínala na všelikou drsnost života skutečného, slova jeho otevírala před ní jako prut kouzelný kraje báječné, s jinou oblohou, s jiným sluncem, s tichým sadem, tajemným ptactvem, živými květy a potůčky — s Bohem osobně přítomným, bez lidí . . . . Utkvívala cele na jeho ústech, jeho slova byla křídly její duši.

Jemu pak tyto pohledy její v prsou působily hnutí, jehožto dříve byl nepoznal. A přece byl sám o sobě za to měl, že život nemá pro něho tajností . . . . Když se dívka s celou duší na něj zahleděla, nebylo ceny, jíž by okamžik takový nechtěl zakoupiti. A přece nebylo mu volno — cítil napjetí, které rostlo až v muku: musil způsobiti změnu — ale hned zas hledal okamžik podobný, hledal jej s horečnou touhou, když nebyl s dívkou pohromadě.

Slovem, zrůstala v něm vášeň, které nechtěl a nedovedl přemáhati: vždyť nebylo nemožno, aby se dívka stala cele jeho. Slib bezženství počínal se tehdy na novo přetrhávati. Ovšem hrozilo množství překážek i tím, že Johanna byla dcerou Paškovou: ale s překážkami zrůstá žádost měrou dvojnásobnou.

Pašek usmál se v duchu, pohlednuv tentokráte kněži do zrakův.

„Vy máte anděla ve svém domě," řekl Cahera, když byli už spolu jen.

„Sluší ti to, roztoužené kněžisko!" mluvil Pašek u sebe, nahlas ale podotknul žertovně: „Pán Bůh mi jej toliko půjčil k pohostění pro jiného. Teď doba dochází."

„Kterak to?"

„Vdám Johannu za muže."

Slovo to neminulo se s účinkem, jakého se Pašek nadál: Cahera div že se jakž takž utajil.

„A ona se mi nepochlubila!" prohodil přemáhaje se.

„Poněvadž je to pro ni dosud tajemstvím — ba i pro matku."

„A nebojíš se, pane, že by snadno její blaho mohlo býti nejisté, když jí to přijde tak neočekávaně? že by její srdce mohlo býti zničeno?"

Pašek se pokojně usmíval.

„Já," vece, „pane administratoře, nikdy nic nepodniknu, abych se musil obávati."

A následujícím slovem obrátil řeč na předmět pralhostejný. Po krátké chvíli odcházel kněz, aby neprozradil svého neklidu.

Již byl u dveří, když naň Pašek ještě promluvil.

„Vrať se, pane, ještě na okamžik," pravil skoro měkce, a maličko se zamlčev dokládal: „Divná to věc; my dva v životě soukromém setkali jsme se co přátelé, u veřejnosti každý jinde stojíme."

Cahera odpověděl: „Pravý člověk jest v soukromí, ne u veřejnosti."

„A přece, pane administratoře, my dva sotva již setkáme se jinak než — co nepřátelé."

„Což to praviš, pane mistře?"

„Zde jsme ještě dnes — Cahera i Pašek:

zítra snad již budem pouze u veřejnosti — co administrator a primas.“

„Ale to, myslím, zcela od nás závisí?“

Pašek zavrtěl povážlivě hlavou.

„Ode mne,“ pravil, „nic už nezávisí.“

Se zvědavostí zbudila se v Caherovi mžikem i přirozená chytrost: čil jakási tenata.

„Snad tím více závisí ode mne!“ řekl s jasnou tváří. „Napověděls, mistře, uznej mne i za hodna, abys dopověděl!“

Pašek za okamžik váhal rozmýšleje se.

„Mezi náma dvěma,“ pravil pak určitě, „není déle možno příměří. Octneme se v boji, v němž budem se vším úsilím státi jeden o druhého.“

„Aj, a ty jej vypovídáš?“

„Ne já, pane, já nikoliv! Rozhledni se po městě a rci, zdaž mohou věci dále tak trvati? Vy, páni kněží, pustili jste se příliš daleko; sili jste příliš horlivě, a nyní už nelze zamezit, aby semeno nerostlo. Celé město ba samy rodiny rozdvojeny jsou mezi sebou, a to co den se horší. Nic nepomáhají napomenutí dávaná kněžím: vždy jen svoji vedou a káží k nejednotě; nic neprospívají domluvy a důtky lidu obecnému: již taková jest jedněch proti druhým horkost a zkřivavilost, že co hodinu můžeme být vyburcováni povšechným vražděním. Kterak se tomu možno déle dívati? Kdo vezme na svědomí krev prolitou a zpustošení Prahy?“

„Pravdu díš,“ chopil se slova kněz, „ale kterak tomu lze pomoci? Tím, že jedna strana počne boj? Pak ovšem i druhá shlukne se a napne síly své, a krveprolití ani zpoustě zabráněno nebude.“

„Bude, pane — bude tehdy, když jedna strana druhé vymkne zbraň.“

„Tak nepřipravené jedna druhé dojista neshledá!“ zvolal kněz. „Neboť na to obě dávno

pomýšlejí, a krev dosud právě pro to netekla, že jedna o síle druhé dobře věděla. Z té příčiny také nejlépe všecko ponechati, jakož jest.“

„Nebudu se o to s tebou příti,“ odpověděl Pašek. „Mně jakožto hlavě města přihlížeti jest k tomu, aby obci trvalý mír byl navrácen. A to se stane velmi brzy,“ doložil náhle s hrdým vědomím.

„Nu bohdejž,“ usmál se Cahera

„Mohu tě tím ujistit!“

„A tedy již nyní co vítěz pohlížíš na přemoženého?“ ptal se kněz.

V tu chvíli stáli oba mužové proti sobě pokojně ale vyzývavě.

„Nepohlížím,“ odtušil po krátké přestávce Pašek, „neboť ještě možno, že bychom o b a stáli na straně vítězné.“

„Té možnosti nevidím.“

„Uvidíš n u t n o s t, prohledneš-li v čas. — Však libo-li ti, přestaňme o tom.“

„Pane primase,“ odpověděl Cahera drže Paškovi duchapřítomností dokonale váhu, „lépe učiníš, když pomina hry a všelikých tůček prostě vyjevíš, co chceš, abychom spolu ujednali. Mám za to, že bychom se marně namáhali klásti jeden druhému léčky. Žádá-li toho tedy nás obou prospěch, učiň, ať prohlednu, jak pravíš.“

„Budiž,“ posvědčil Pašek pokojně. „Pane administratoře, Lutrovo učení se v Čechách ujalo jen na chvilku — na dobu delší neudrží se.“

„Nezapomínám, pane primase,“ odpověděl tímže hlasem kněz, „že jste za tou příčinou vy kališníci ve spolek vešli s panstvem pod jednou: ale toho spolku nebojím se nic. Jest příliš mnoho věcí, o které se hned tak nesjednotíte: i není-li to velmi snadné, že budete zejtra vyhledávati spolku luteránův proti straně pod jednou? Ostatně, abych

ti bez obalu pověděl: spolčením s panem Lvem nehruběs si posloužil: zadals důvěře svojí ve stavu městském velikou ránu, a kališníci zazlí ti právě tak, jako bys se s luteríny spolčil. A konečně proti vaší síle spojena jest kazatelna polem, které bude roditi denně pluky bojovníkův nikoli chatrných. — Tím tedy jsem ještě neprohlednul; jsem k tomu však rovně ochoten.“

„Nuže, popatři,“ dí Pašek podávaje mu listinu, na nížto pečeť královská byla zavěšena. Obsahovala důtklivý rozkaz, aby v Praze všeliké novoty náboženské jak v učení tak v obřadech přísně byly staveny.

„Král stojí s námi,“ podotknul Pašek, „a tudíž i náměstek jeho, kníže Karel.“

„Vlastně arcibiskup Salkan,“ odvece kněz — „všichni se mohou snadno změnit.“

„Že mluvíš o Salkanovi: popatři ještě!“ pravil Pašek novou listinu mu podávaje. „Arcibiskup úsilovně pracuje o stvrzení kompaktát, aby kališníci od nového učení byli ohraženi. Znamenej, že za tou příčinou již papežský legát ke dvoru královu se ubírá.“

„Přes ohradu kompaktát snadno překročiti mezi luteríny!“ poznamenal kněz. „Ostatně teprv o to jednat budete: zatím možná že jich ani potřeba nebude. Nebylať toho plná míra, co předkům našim do kompaktát připustili: jsou-li v Římě po stoletém zdráhání k povolnosti donuceni, jest velmi lákavo, co luterán obdržeti víc nežli co kališník.“

„Snad někdy zase po stoletých bojích, možná,“ namítnul Pašek. „Však luteránství se těch dob u nás nedočká: cokoliv zajisté říci můžeš proti jednotlivým mocnostem, na které jsem ti ukázal, tolik upírati nemůžeš, že proti všem zároveň ne-

obstojí. Však ještě mám svědectví jedno ve svůj prospěch — nepsané sice ale tobě nepodezřelé.“

„Nezatajuj ho!“

„Tys tu Lutra první bez obalu hlásal. Rychle získal jsi své posluchače, však octnul jsi se v nebezpečenství, že je ztratíš ještě rychleji.“

„Jak?“ zvolal kněz nemoha zakryti překvapení.

„Dobře jsi znamenal, že srdce jich odpadají od nového učení i od jeho hlasatele pro přílišnou jednoduchost bohoslužby. Na obřadu lid obecný nejtužeji lpí — a proti tomu novoty Lutrovy přede vším směřují. Znamenal jsi bez číkoli tuším rady, že boje proti obřadům podniknouti nemůžeš a proto jsi od něho již upustil.“

„Nezapírám toho.“

„V boji tedy za luteranství,“ mluvil Pašek, „nekynou ti na ten čas žádné prospěchy, než samé nesnáze. První bude ztráta úřadu administratorského i fary.“

Učiniv přestávku pozoroval, jak to slovo Caheru dojme; ale on mlčky a pokojně poslouchal.

„Neboť,“ pokračoval primas, „vlády té strany, která tě na obé dosadila, není více. Co dále bude, já nevím; ovšem ale vím, co by dále bylo, kdy bys ode mne si dal raditi. Prázdna je přede vším stolice arcibiskupská, na niž předchůdce tvůj Rokycana proto jenom nedosedl, že kompaktáta potvrzena nebyla.“

„Na tvé rady čekám!“ skočil mu kněz do řeči.

„Pro dnešek dostačí, rozpomeneš-li se na slovo mé, že bychom oba mohli státi na straně vítězné. Uvaž to i rozhodni se; sám řekl jsi, že od tebe to závisí. Jenom jedno ještě. My od této chvíle, pane administratoře, můžeme už jen aneb ruku v ruce kráčeti aneb státi proti sobě; já jednal s tebou přátelsky, učiň ty mně tolikéž: každé ne-

přátelství před odpovědí musil bych pokládati za zradu!“ doložil s důrazem. „Také věc nedopouští průtahu.“

Rozhodování nebylo Caherovi těžké; byltť on člověk povahy ničemnější, nežli té doby ještě sám Pašek jej poznával. Ne služba boží ale služba sobě samému byla mu prvním pravidlem. Kamkoliv postavil se, protivníkům svým vždy byl nebezpečným; však měnil plavbu svou dle proudu svých žádostí.

Viděl nyní, ze od Paška jest obelstěn, se všech stran obklíčen tak, že nezbývalo leč spojiti se s ním. Kdyby on byl dříve vzhůru býval, beze snadu byl by sám obdržel vrch. Ostatně nespatřoval v jednání Paškově žádných úkladův: primasovi byl spolek s ním žádoucí, i zval jej k němu výhodami nepodezřelými, nikoli hrozbami.

Běželo jenom o to, aby se z horlivce o novoty Lutrovy stal jejich odpůrcem; to arci bylo by nemožno muži pevné povahy a neúhonné cti, nikoli však knězi toho rázu, jako byl Cahera.

Neváhalť on přidati se cele k Paškovi, aniž by co pocítil ve svém svědomí. Ovšem ale cítil v sobě starost největší: aby na čas budoucí, byv od Paška poučen, on dostal jeho cele ve svou moc.

VII.

Neblahé dusno tížilo vzduch letního podvečera, neblažší ještě mysli Pražanův. Shony a křiky po ulicích byly ve městě již docela všedními; ale dnes podobalo se, že zvony místo na klekání bijí na poplach.

V šeru večerním rodily a rozletovaly se rychleji děsivé pověsti. Všude mluvilo se o lidu ozbrojeném, který se tajně sbírá a ukrývá po rozličných

domích. Každá strana tvrdila, že na ni má býti náhle udeřeno, že muži mají povražděni, ženy zmrhány býti. Jedni vybíhali na ulici, druzí uzavírali se. Hádky, lání, volání k Bohu i nářky slyšáno po celém městě.

V soumrak už přikvapil soused Kulíšek k mistru Brikcímu, jenž byl toho času po řadě purkmistrem, a vypravoval, že na Malé Straně ku zlému se schyluje.

„Jda z vinice," mluvil, „viděl jsem na Újezdě, kterak se ozbrojení s pokřikem sbíhají, až bylo hrozno dívati se a slyšeti. V tu dobu snad už se bijí. Já spěchal jsem; neboť jak to začne tam, strach jest, aby se i zde v Praze něco nepřihodilo."

Bez meškání poslal purkmistr pro nejbližšího spoluradního, Mikuláše Sorfa, s nímžto vzav poradu rychtáře Starého i Nového Města k sobě obeslal.

V tom přicházeli s výstrahou i jiní mužové známí a vážení. Rychtářové také, kteří měli v moci brannou moc městskou, dostavivše se oznamovali, že se lidé venku o víru hádají, tak že sotva už je lze roztrhovati.

I uznávali toho purkmistr i druzí všichni pilnou potřebu, aby rada byla svolána pro nebezpečenství města. Když připomenuto, že někteří z radních příliš jsou daleko, řekl purkmistr: „Již vy obsílejte z pánův, kteréž můžte nejvíc."

Však bylo drahně těch, kteří na radnici nepřišli majíce rozličné výmluvy. Tak u Paška poslu řečeno, že mistr churav, bude-li nutno, aby po druhé proň poslali; Zikmund řezník zkázal jednoduše, že už leží.

Zatím na Malou Stranu vypraven rychtář staroměstský, aby sám se přesvědčil, jak se tam děje.

„Nic nebylo nebezpečného," vyprávěl vrátiv

se po delší chvíli. „Shledal jsem se s rychtářem Malostranským, a ten mi dal zprávy bezpečné, že toliko před večerem řemeslníci nějací na sebe se sbírali na Újezdě, a že již všecko utichlo. Venku ještě po ulicích mnozí stojí; však rozejdou se spíše vidouce, že pánové opouštějíce radnici ničeho se neobávají. Jižtě my rychtáři na svou moc dobře spolehnouti se můžeme.“

Pánové tedy přesvědčivše se, že ničeho není se obávati, pozdě na noc již rozešli se.

Nazejtří, když rada shromáždila se opět, záhy sešel se veliký zástup lidu, zvláště osadních Týnského kostela i vstoupili do rady v čele mající souseda Jana Opici. Ten počav jmenem jich mluviti, vinil nejprvé spolusousedy Lucernu a Kardinala, že by nedávno proti nim byli mluvili, a zvláště i na administratora popouzeli chtíce, aby vypovězen byl.

„Také zprávu máme, kterak včera u večer schůze v radnici byla nějaká. I divíme se tomu já i tito páni, kteří se mnou vstoupili, že jsme o tom nic nevěděli, ježto, kdyby co potřebí bylo, rádi bychom se pro dobro města tohoto byli sešli jako kdo. Věděti tedy žádáme, bylo-li tak čili nic, abychom věděli se čím spravovati.“

K tomu Lucerna i Kardinal odpověděli: „Poněvadž jsme se žaloby nenadáli a sami od sebe nemluvili, žádáme za odložení podlé práva. A což jsme koli mluvili, k tomu se znáti chceme.“

I kázali všem vystoupiti.

Tu Zikmund řezník vstav z lavic, oznámil: „Což Jan Opice mluvil tuto, já o tom všem vím, a jest vůle má; a poněvadž jsem osadní jeden, vystoupím s nimi.“

A tu jsa pobízen, aby zase seděl, že to pěkně srovnáno bude, on nechtěl toho učiniti. Ale vyšed

ven z rady k tomu počtu všemu, kterýž podlé Týnských osadních byl se sebral, rokoval s nimi ve velké radnici, a zavazoval je sobě, aby ho neopouštěli v tom, cožkoli mluviti nebo činiti bude. A oni jemu vysoce přiříkali.

A když povoláni byli všichni zase do rady, mluvil Zíka ku pánům: chtí-li na první řeči odpovídati?

I oznámil mistr Pašek v lavicích vůli jiných konšelův, připomenuv řeči Lucerny a Kardinala: poněvadž vedlé práva žádají, že páni do třetího dne té věci odkládají. A co se sjití večerního dotýče, tak pan purkmistr zpravuje: že před večerem k němu přišli oznamujíce, že by na Malé Straně měli se sbírati, a výstrahu činíce; a pan purkmistr že pány kázal hned do radnice obeslati, aby se o to poradili a město opatřili.

Po té Zíka pověděl: „My proti tomu odložení nic bychom nemluvili, a známe, že jest podlé práva, kdyby se jiných osob dotýkalo. Ale jsou tyto osoby vysokého zavolání: neboť jeden jest Kardinal, a ten i nočně po věřících běhal, a kde koho potkal, dával jim návěští, rukou kývaje, kde mají jíti, jakož oni sobě dobře rozuměli; druhý jest Lucerna, ježto mnohým svítí, a ten rovněž sousedy obcházel. — A protož tito páni před vámi toto jim poručili pověděti: že je v svou moc berou a do vězení krále jeho milosti!“

„Poručili!“ zvolali ti, kteří stáli za ním.

I pobouřila se celá rada.

„Násilí! Spiknutí zákeřnické!“ křičeli na všech stranách.

„O spiknutí teprvé povíme!“ postoupil drze Zíka. „A to nejprvé vám, pane purkmistře!“

Hněvivě okřiknul jej Brikcí: „Jenom nezapo-

mínej, že jsi v radě měst pražských a nikoli na jatkách!“

„Nic nezapomenu,“ odseknul Zíka, „zvláště, co vám kterému patří! Že toto místo a město celé dnes jatkám není podobnější, tvou zásluhou dojista se neděje. Vždycky v radách našich byli jste nám odporni. „To shledáte, že dobře nebude!“ často jste říkali. Takové pohrůžky nám činíce mezi sebou jste se umlouvali, hesla sobě dávali a místa pokládali, kde byste se mohli sejíti. A noci této poslední umínili jste na nás udeřiti; ale nepovedlo se vám: však tě mnozí navrátivše se domů pravili, že se té noci mělo mnoho dobrého státi, ale že jsou vyzrazeni. A jiní pověděli: „Naši to zameškali!“ A tak za jiné nemáme, nežli že jste o hrdla naše přemýšleli. Protož vám, pane purkmistře, úřad zdviháme, a poroučíme, abys pečeť položil, neb tě v svou moc tito páni a do vězení krále jeho milosti berou. A vy, pane mistře Pašku, poněvadž jste pánem prvním, za to žádáme, abyste úřad purkmistrovský i pečeť k sobě přijali; my se chcem vámi zpravovati.“

A zástup hlučně doložil: „Tak chceme!“

„Vždycky jste do rady nosili babské klevety,“ volal Brikcí, „žalujíce na toho, co řekl, na onoho, v čem jest podezřelý, a byli byste každého takového roztrhali bez slyšení řádného a důvodův, a vždycky byste rádi byli obec pro to bouřili. Že jsme pamatujíce na své přísahy odpírali tomu spravedlivě: již jsme vám ve všem byli na překážku! Již jsme o vás smýšleli! Jak vás nazvati, že pravdě v tvář tak rouhati se smíte? Vztahujete sami po nás ruce, a mluvíte, my že vám ubližujem! Ty, pane, když sluha pro tebe přišel, už jsi ležel: teď prohlašuješ za ohavnost do nebe volající, my že jsme pohodlí svého méně byli dbalí, neváhajíce ode-

brat se na místo, jež nám úřad ve chvíli nebezpečné vykazuje!“

„Ve chvíli nebezpečné!“ opakoval Zíka. „Kdyby se Malá Strana celá pozdvihla: proto já pokojně spáti bude. A byť se s hradskými, berounskými a slanskými spolčili: kdo se bude báti, že Prahy vybojují? Od koho nebezpečenství hrozilo Pražanům, hnedle se ukáže. „Nebo vám nebo nám je zde zůstati!“ slýchali jsme od vašincův: ještě jsme vám ruku zachytili, když jste to chtěli provesti. Bděli jste ve chvíli nebezpečné, vy otcové města: dobře jest, že na nebi stále bdí Bůh; ten zachránil víru svatou křesťanskou v tomto městě i osoby naše!“

I povstal doktor Burian Sobek z Kornic, v ty časy kancléř Pražský, řádu rytířského.

„Ovšem veliký jest plášť boží,“ vece k Zíkovi, „že i rufianství tvé a tovaryšů tvých pod ním místa najde. A nesmírná jest hotovost jeho, že i ty i mistr tvůj Cahera smíte si s ním přítelíčkovat, jakkoli na tak hanebné, drzé rouhání celá věčnost nezdá se míti pokut dosti velikých!“

Zíka se k němu obrátil.

„Dobřes se ozval, doktoře Špiku“ — tak mluvil k němu proto, že vykládaje jedny knihy Lutrovy v jazyk český z latinského, psal o kněžích papežských, že jsou olejem špikováni: — „však jsi také ty obesílal k sobě lidi, administratorovi jsi pokrůžky činil a haněl jsi lepšího, nežli jsi sám!“

„Haj se ho, tím jste oba nejlépe znamenáni!“ zvolal Burian. „O tobě nemluvím, jenž jsi přijal úřad zajímače, jemužto škoda jen že hned šibenici nevložili na bedra, aby ji s sebou vlekl; jsiť jen pacholek pacholka ďáblova. Ale ten, kterého jste sobě koupili za hlavu církve svojí, hoden jest, aby naň plivnul každý člověk poctivý. Učiňte jej sobě

ne arcibiskupem toliko, ale papežem! On, jenžto dnes zatracuje, co včera do nebe vynášel, umístí vám ďábla na oltáře boží dříve než se nadějete. Máť peklo hojnost toho, čím je Cahera zákupný. Ale nedá za vás peklo za všecky ani zbla, protože se mu svými skutky přes moc vtíráte!“

Zíka odpověděl posměšně: „Znáš se vůčihledě lépe v záležitostech pekla nežli v prospěchu obce naší, tak že se nemůžeme s tebou hádati. Však úřad tento kancléřský od tebe odjímáme, kterého jsi jakživ hoden nebyl a nejsi, a v moc svou tebe, lotře šibalský a zrádný, a do vězení krále jeho milosti béřeme! Slyšeli jste, co mluvil,“ dokládal ku svému zástupu.

„Slyšte ještě, vy lidé svedení, rozumu zpozdilého!“ volal Burian. „Slepí jste a vzteklým dali jste se k vedení.“

„Nepřišli jsme sem, abychom poslouchali pikartské výklady!“ přetrhnul mu Zíka řeč. „Co bysi chtěl pověděti, slýchali jsme od mluvčích tvé nákvasy. Ale toho teď konec bude.“

„Konec!“ posvědčili jeho následovníci.

„Až jen vyklidíme koukol ze pšenice,“ mluvil on dále a obrátiv se k jinému radnímu řekl: „Ty pane Rauši, chtěl jsi se vždy do kyrysu strojiti.“

„Tvé jednání,“ odpověděl on, „dokazuje tu jasně, že jsem chtěl věc patřičnou!“

„Slyšíte to, pánové obec i vy pane mistře Pašku!“ uchopil Zíka znova slovo. „Sám to vyznává, co my ovšem dobře víme: čeho této noci jste nedokonali, chtěli byste dokonati noci druhé, abyste nás lotrovsky, úkladně i zrádně o naše hrdla i statky připravili. Však vám toho nyní už nedopustíme, a vašeho lotrovství i pikartství déle trpěti nechceme.“

Tak i Rauše vzal do vězení; a za ním ještě přítomné radní Erasima, Blažka a mistra Daněla.

Tu promluvil mistr Brikcí: „Pane mistře Pašku! Velice šťastná bude obec tako skrze vás, když počínáte zajímáním pokojných údů rady. Tomu jste se mohli dívati, že nejedni po ulicích a krčmách všetečně a lehkovážně příliš o věcech božských mluvívali, všecko, co dobrému člověku nerci-li křesťanu vážného a ctihodného, jazykem rozpustilým kalíce a hyzdíce. Takoví lidé peského a lotrovského života netknuti nezůstávali posud, i dále svou vedou v městě tomto: vy pak neviděli jste ničeho nutnější potřebu, než abyste vymyslili a strčili kuklu nějakého podezření na několik mužův pokojných, svých spoluradních a zjímali je do vězení.“

„Já,“ odpověděl Pašek pevně, „jakož ničeho jsem nevymýšlel a nestrkal na nikoho, rovněž nikoho nezajímám, pane mistře Brikcí. Vidomoť to všem pánům přítomným jakož i tobě, že ti, kteří vás zajímají, jsou obec, a té vůli plniti jsem povinen. Nic tu nevidím, co by ze spiknutí a zrady se dělo, aniž vám komu vlasem pohnuto. Z podezření, ve které jste upadli, před soudem řádným se zodpovídáte; na čí straně jest křivda, celému světu jasně se odhalí.“

A Zíka ještě dodal: „Stěžujte sobě raději do soudruhův a umluvených pomocníků svých. Kterak se to děje, že Šorfa a Šípeckého tady nevidíme, ale že i z Prahy uprchli? A hlava i síla vaše, mistr Hlavsa, člověk nevinný, jakým to svědomím puzen s nimi uběhl? K nim také měli bychom slovo mluviti!“

Když zajatí ještě ozvati se chtěli, nedali jim, ale křikem je přehlučili. I odvedeni jsou nahoru na radnici do vězení.

Pověst o tom, že v radě učiněno násilí pánům strany Hlavsovy, spůsobila nové shony po městě. Byla to rozhodná chvíle; osudy Prahy položeny na váhu.

Až dosud strany mezi sebou bojovaly slovem; nyní jedna odvážila se násilného činu: odpoví-li druhá rovněž činem, vzejde boj, vražedný vřesk rozlehne se po všech ulicích, záští rozdmýchá se u vztek, a nesvorní sousedé promění se v rozsápané šelmy, vespolek se dávící.

Ze zrakův srší jiskry té vnitřní výhně, ústa křečovitě sebou trhají: pochybno, zda se jimi vylučí slovo hněvivé, anebo ruka máchne zbraní smrtinosnou.

A tak hledí netoliko soused na souseda, ale i bratr na vlastního bratra, otec na syna, a syn na otce.

Hrozná chvíle! Ale kdož poznává, kdož cítí hrůzu její? Ti, kteří slepou vášní nejsou obráceni v zuřivce, uvykli už příliš bouřím takovým, otupěli, zsurověli....

Náměstí před radnicí přeplněno jest lidem, a stále z ulic noví přibíhají se zbraní. Z tisíců hrdel těch otřásá vzduchem vlnobitný řev. Nelze rozeznati slova, nelze rozeznati, kdo přítel a kdo protivník.

Kdo by hleděl střízlivě, znamenal by přece rozdíly. Jsouť jedni mírnější ve tváři i ve slovech, a méně náchylni k udeření; a právě ti jindy nad druhé větší rozjitřenost jevívali. Ti jsou z následovníkův Paškových, a dobře na takový den připraveni. Odpůrci jich, kteří jindy vždycky méně byli bojovní, pouze útok odrážeti uvyklí, o dni takovém, že by kdy mohl přijíti, neměli tušení. Byli bez úmluvy, rozptýleni, zmateni a tudíž málomocni; Paškovci naopak majíce mezi sebou sroz-

umění jednak vyhýbali se boji jednak byli s to, aby jej podnikli s jistotou vítězství.

K Paškovi chodil posel za poslem; on dle zprávy v okamžení dával nové rozkazy, s pohledem tak pevným, jako by sobě pouze pohár vína podati kázal. Někdy jen spokojeně kyvne hlavou; jdeť všecko dle vypočtení, dle vůle jeho, jakkoliv by každý okamžik zvrtnouti mohl sebe důkladnější přípravy, a zničiti toho, kdo je učinil.

Na možnost boje Pašek dobře pomyslil: na obou radnicích čekají na pokynutí jeho zbrojné zástupy, jako by se hotovost městská divem ztrojnásobila. Lid pak, jenžto se sběhl až k samé radnici, jsou samí jeho přívrženci, dobře ozbrojení; viděti, že byli k tomu zamluveni.

Mimo to na všech stranách města, jako by vyrůstaly ze země, objevují se roty městských žoldnéřův, hotových rázem potlačiti násilím každou vzpouru, kde by koli vypukla. Se zbraní k ráně hotovou zůstávají jedni na místě, druzí procházejí ulicemi.

Největší nebezpečenství jest před radnicí — jako ve mraku, v němžto každý okamžik urodit se může rána hromová. Tam je také hlavní zřetel Paškův obrácen. Strašlivý povyk nic ho neleká; čím déle trvá, tím jest on spokojenější; vědomoť mu, že vášeň slovy se vysoptí a ochabne.

Zatím postranními ulicemi jednotlivé zástupy jeho zbrojnošův zbližují se ve kruh vždy užší. Nějakou hodinu s poledne velí Pašek se všech stran vniknouti mezi lid a vyzvati ho, aby se rozešel v pokoji. Kdož jsou srozuměni, poslouchají ochotně; ostatní poznávají, že nelze pomysliti na odpor.

Tak Pašek jedním rázem a bez krve uchvátil město ve svou moc. Mnohé okolnosti spojily se ku

zdaru podniknutí toho nejvýš odvážného! vhod přišlo mu zvláště i to, že náhodou Hlavsa v ty dny z Prahy byl vzdálen, a přátelé nového učení tudíž docela bez hlavy a bez rady: nežli se vzpamatovali, držel Pašek město rukou železnou, a proti vůli jeho nebylo odporu. Jich síla zlomena, nežli poznali nebezpečenství; ze strany, ježto by snadno byla mohla podržeti vrch, stali se rychle toliko jednotliví stíhanci.

Pašek sám ostatně záměr svůj tak osnoval i provedl, že se zdálo, jako by v tom, co se děje mezi stranama, neměl podílu.

IX.

Jakmile venku nebezpečenství zaplašeno bylo, páni na radnici shromáždění učinili psaní napřed ke králi pánu svému, pak k urozeným pánům, pánům jich milostem, urozeným a statečným pánům rytířům, urozeným pánům vladykám a všelikého důstojenství i povýšení lidem, pánům příznivým a přátelům milým v zemi české i v zemích okolních.

„I Vašim Milostem a Vám," psali ve jmenu vší obce, „aby vědomé bylo, kterak někteří to u nás jsou působili o víře svaté křesťanské a tu chtěli rušiti, o té i u nás úklady činili. A když jsme o takových úkladech zvěděli, že noci předešlé již své srozumění měvše k takovému skutku přikročiti chtěli, a když se ta věc rozešla: ráno my sebravše se, vzavše v tom Pána Boha na pomoc, takové věci jsme překážku učinili bez krve prolití, a víru božskou křesťanskou i hrdla svá obhájivše pokoj v městě našem i mezi sebou jsme uvedli, a s pomocí boží tomu jsme se opřeli; a Bůh vše-

mohoucí nám jest pomoc svou v tom dáti ráčil, že jest taková věc přetržena.“

Listové takoví bez prodlení jsou rozesíláni; zvláště v nich důtklivě bylo vysloveno, aby jiným zprávám o tomto hnutí místa dáno a věřeno nebylo.

Téhož také dne odešel Zikmund řezník s jinými některými měšťany na hrad pražský ku knížeti Karlovi, aby mu zprávu dal o tom, co se ve městě přihodilo. Kníže slyšev o vraždění, které prý chystáno bylo, a zjímání těch, jižto z takových úmyslův byli viněni, nebyl uspokojen.

„Zdaliž pak,“ ptal se, „bude moci to, což zpravujete, provedeno býti?“

Tehdy Zíka celými ústy směle odpověděl: „Milostivý kníže, netoliko jedním, dvěma nebo desíti ale padesáti svědky můžem provesti!“

Kníže, kterému se nekonečné bouřlivé zmatky v Praze už příliš byly znechutily, nespěchal vmísiti se nyní u věci obecní, a přivoditi k nápravě, co by třeba bylo, ale uzavřel raději vyčkati, zdali se v poměrech pražských novým převratem co polepší.

Převrat ten dále s důrazem jest prováděn. Hned nazejtří povolal Pašek, maje nyní radu zcela ve své vůli, na radnici kněze, kteří ještě v Praze byli nakloněni novému učení; ty všecky vypověděli ven z města tohoto dne do západu slunce.

Teprvé když město tak obsazeno bylo, že i v noci po ulicích hojné ponůcky drželi, svolal Pašek všecku obec, ačkoli ve jmenu jejím už do světa byl rozpisoval s konšely svými. Předstoupiv před ni, jal se mluviti:

„První řeč, kterou k vám činím, pánové obec, ta jest, abyste se mnou z vroucího srdce poděkovali milému Pánu Bohu, který nás podlé slitování svého od pohrom velikých zachrániti a z věcí tesk-

livých a již nesnesitelných vytrhnouti ráčil. Neboť s želem velikým bylo na to patřiti, v jakém se toto město octlo zmítání a nebezpečenství. Jindy slavné a mocné stalo se sídlem svárů, hnízdem neřestí, kalužinou nákazy. Připomínám, kterak ondy Zikmund král ku Praze s vojskem přitáhl ze všech národův sebraným, a marně oblehav ji drahnou dobu s hanbou konečně odtáhnouti musil; a hanba ta nejen na něj padala než na celou Evropu, která s dychtivou žádostí čekala dobytí a pokoření Prahy. Nyní pak, kdyby se byl před branami našimi objevil houfec loupežívých dobrodruhů: kdo by jim byl odolal? Pražané zajisté druh na druha oko míti musili, a zbrojnošové městští sotva stačili roztrhovati zakrvavilé svárlivce. S podivením jest, že nikdo v tu dobu o nás se nepokusil: každému bychom byli podlehli; a za to již velice Bohu děkovati musíme. Však více jest. Ohavní bludové a bezbožná kacířství vzavše jinde počátek tady ujali a rozplemenili se tak šeredně, že božský i lidský řád na celo zdál se jimi v nivec uveden býti. Samému Bohu rouháno se po kostelích veřejně, církev křesťanská tupena všudy a po ulicích i krčmách propadlí holomci ďáblovi stavěli nevěru svou na odiv. Sodomou stalo se město naše a jenom pro spravedlivé shovíval Pán. Konečně nebyl nikdo, jenžto by zde bezpečně mohl spáti jednu noc. Hůře bylo, než kdybychom se všichni bez ustání obávati musili povšechného požáru; neboť živel dá se silou lidskou ukrotit, lidí rozsápaných ve službě ďáblově neukrotí leda Bůh. Přišlo již k tomu, že nešlechetníci pikartstvím svedení počali smýšleti o všecky dobré tohoto města obyvatele. Ustrojeni jsou úkladové, naostřena zbraň na životy těch, kteří jsouce Bohu a církvi věrni bludům se opírali. Dobou noční měly býti vybí-

jeny domy, mužové bezzbranní přepadáni a povražděni, ženám prsy uřezávány, nemluvňátka podškopována jak za ukrutného Herodesa. Ale to všecko pomocí boží zmařeno, a netoliko životy a statky naše zachovány, ale úkladníci sami v tenata svoje se zapletše objeveni jsou. Z těch někteří čelní z města uprchli, jiní jak onen nestoudný Katilina do rady ještě přijíti se odvážívše, do vězení vzati jsou; co na ně vyjde na jevo, brzy bohdá uslyšíte. Někteří ještě také ve městě se tají; však máme prostředky, abychom i posledního vypátrali pikarta a dle zásluhy s ním naložili. Neboť kdo tu jest, jenž by neviděl, že neřesti a zmatky v tomto městě musí konečně již staveny a řád i mír opět zavedeny býti? Na tom my jsme se pevně usnesli, a že i vaší vůlí jest, za jisté máme. A tak i životů svých odvážiti se hodláme, aby rozpustilost a nevázanost ustoupila zákonu, víra pak aby netrpěla ani bludy kněží pikartských ani svévolnými novotami kteréhokoliv člověka sprostého. O tom také ku králi jeho milosti a ku stavům země české psaní jsme učinili, jež vám chceme oznámiti. Vedeni jsouce úmyslem svým jenom k dobrému tohoto města a poctivému království našeho tolik všem lidem dobrým na uváženou dáváme: že kdož se koli řádu protivovati a o staré zmatky a neplechy pokoušeti bude, sám nejzřetelněji pikartem a tohoto města nepřítelem se prozradí!“

Tak mluvil Pašek k obci již jako pán její a ne co vykonavatel její vůle. A obec netoliko že mu ve všem přisvědčila, nýbrž i hlasitě velebila jej co svého zachranitele. Přívrženci jeho jsou posilněni, odpůrcové zastrašeni na novo; na každého, kdo by ku zradným, vražedným pikartům pří-

zeň nějakou projevil, popuzen vztek zvláště chátry městské.

Věděl ostatně Pašek velmi dobře, jak veliký jest počet luteranů ve městě, a jak pochybné bylo by vítězství, kdy by se i nyní ještě proti jeho straně v skutku sjednotili. Že se o to pokoušeti budou, nic nepochyboval; a proto svíral je tak těsně, aby je ohromil dříve než se vzpamatují.

Pomocníkem nejvydatnějším, jako při samém převratu Zíka, byl mu dále Cahera administrator. Jako Pašek radou, vládl on svou konsistoří; tak byla vůle jeho rozkazem všemu kněžstvu pražskému, a výmluvností svou vedl lid obecný, kamkoli chtěl.

Jako nedávno proti papežencům hřímal nyní celou mocí svou proti pikartům.

„Buďte opatrni jako hadi!“ volal. „V pravo i v levo i na zad ohlížejte se: nevíte, s které strany podskočí na vás nepřítel. Nebyl vyžat ještě koukol ze pšenice, nevymizeli prašivci osypaní pekelným pikartstvím ze zdí města tohoto: ale ďábel přikryl je toliko svým pláštěm, aby pod ním líce jich znáti nebylo, ale aby pod ním jeho kvas měl kdy dospěti! Zalíbilo se Pánu zkoušeti své věrné: i dopustil ďáblovi, aby sobě vymísil nehodné, kteří dali se ve službu jeho na své zatracení. A hned pozdvihovali hlav svých po krajích a po městech, až i v tomto městě úklady ustrojili, aby vyhubili dobré a ovládli sami docela, aby zničivše obec boží založili říši ďáblovu. Po tom je poznejte, že chtěli svrhnouti Boha a ďábla postaviti nejenom na oltáře ale na trůn nebeský, aby vládnul on všemu míru od konce do konce! Zkroceni jsou, ale mysl jejich, licoměrností se zakrývajíc, stejná zůstala. Nežli se nadějete, uchystají lstivě léčky víře vaší; nežli se nadějete, otráví vás jedem no-

vot ďáblových, jako byste Boha dokonaleji poznati, jemu dokonaleji sloužiti a lépe se líbiti měli; neboť lákáním takovým dokonal ďábel hned v ráji první svod, a vždy ještě umění toho užívá. A nežli se nadějete, nasazeny budou opět vražedné meče na hrdla vaše, volati budou k nebi zohavené manželky a dcery vaše, a ve své krvi dítka vypouštěti ducha. Bděte a neustávejte; neboť mezi vámi obcházejí pod přikrytím, hledajíce koho by sežrali! Po tom pak poznáte je, že o svátostech lehce mluví, církevní roucha, nádoby i obřady tupí, při procesích klekati nechtějí, na kněze nezpikartělé vymyšlené ohavnosti zavěšují, sami písmo vykládati, kázati, křtíti a jiné kněžské činy konati neváhají, svatých se dotýkají, a jinými všelikými způsoby svatou víru křesťanskou podvrátiti usilují! Na ty vy bedlivý zřetel mějte, a toho paměťlivi buďte, že nákaza musí železem a ohněm odstraněna býti, nemá-li v brzku celé tělo vzíti porušení!“

Také když žena jedna s poctou přišla k svému faráři a jeho žádala, aby kázal za ty vězně Pána Boha prositi, aby jich ráčil pomocník býti: on boje se administrátora, vzal poctu, a odešel k němu radit se o to. Od něho hned ta věc do rady přišla; z toho ji obeslali a do šatlavy vsadili na několik dní.

„Lidé,“ pravili mnozí mezi sebou potají, „když kterého lotra pro jeho zlé skutky po odsouzení k popravě vedou, obyčejně za takového Pána Boha prosí: ale tito za ty vězně neodsouzené ani kterakkoli ve zlém jistotně poznané žádné zmínky žádnému činiti nedávají!“

Vina vězňův od Paška i rady jeho rozhlášena byla psaními po zemi a v cizině: doma teprv měla důkazy provedena býti. Ku svědectví nikdo ne-

dostavil se dobrovolně; někteří vzati jsou u vězení, jiní voláni jsou k Paškovi, jako Matěj hřebenář, člověk nuzný, jenžto maje devět dítek obtížně ale poctivě se živil a rád se Pánu Bohu upřímně líbiti chtěl.

Ten když k purkmistrovi do domu přišel, uvítán jest od něho ne okřikem ale slovem vlídným a tváří přátelskou.

„Matěji," pravil k němu Pašek, slyším, že jsi muž života spravedlivého a pravdy nezapřeš o příteli ani nepříteli: pověz mi, znáš-li mistra Jana Hlavsu?"

„Znám zajisté," odpověděl on.

„A Mikuláše Šorfa i Víta Šípeckého znáš-li?"

Když opět posvědčil, Pašek jiné ještě mu vyjmenovav řekl: „Tito všichni nad vírou svatou křesťanskou i obcí touto se zapomněli; také-liž tobě povědomo?"

Odpověděl Matěj: „O tom mně ničeho povědomo není; leč znám mistra Hlavsu co muže osvíceného, pravdy boží nad jiné milovného a obecného dobra vždy bedlivého. O druhých také, jež jmenovali jste, pane purkmistře, jen vlastnosti a skutky chvalitebné povědĕti umím."

„Matěji," přimluvil mu Pašek laskavě, „dobře sobě usmysli. Což onino pletichali a strojili zlého, ničím nedá se již zastříti před očima soudcův. Ale kdo by vyznati nechtěl, co zná o jejich úkladech, na roveň bude s nimi položen. Zda to chceš uvážiti rozumem střízlivým?"

„Vůle boží děje se ve všem," odvece Matěj. „Ale já o úkladech takových ničeho nevím."

„Tys manželem a otcem?"

„Devíti dítek, pane."

„A statkův pozemských nemáš?"

„Mám jenom své ruce a důvěru v pomoc boží.“

„Hleď, Matěji, sto kop českých grošův tobě dám, budeš-li upřímně mluviti co tobě známo. Tu jsou ty peníze — hned je vezmeš.“

Matěj odpověděl pokojně: „Mluviti budu, pane, vždycky upřímně beze vší odměny; toť povinností každého muže poctivého.“

„Povíš tedy před soudem, kterak ti vězňové po městě pohrůžky činili říkajíce: „Nežli několik nedělí neb dní mine, zvíte, co bude!“

„Toho jsem od nich nikdy neslyšel.“

„Ale kterak schůze mívali tajné mezi sebou, v nichžto na újmu a potupu pravé víry křesťanské mluvívali, k setrvání ve bludech vespolek se pobízejíce? Tam také úklady kuli na své spoluobčany, ježto chtěli přepadnouti a vraždit. K vyvedení nešlechetného úmyslu toho večer před svatým Vavřincem sobě vyhledli, heslo sobě dali, zbrojné lidi sbírali, a již se někteří i na radnici sešli, však zmateni božím řízením od toho upustit musili: není-li pravda, Matěji?“

„Není pravda, pane purkmistře: ale od lidí nešlechetných na dobré a poctivé jest křivě namluveno!“

„Aj,“ vztýčil se náhle Pašek, „to-li jest tvá nevědomost? Kterak můžeš říci, že to křivě namluveno, jestliže jsi při všech těch věcech nebyl?“

„Nemohl jsem býti,“ odvece Matěj pevně, „anoť jich nikdy nebylo. Ale znám muže, ježto jste mi jmenovali, pane purkmistře, že by nic takového ani proti víře ani proti obci zamýšleti nemohli.“

S obličeje i z hlasu Paškova zmizela všecka vlídnost.

„Ještě zbývá tobě voliti!“ řekl hrozivě. „Ty

také víš, že lotrovských úkladův těch hlavou a strůjcem prvním byl mistr Hlavsa, který proto, když úmysly se nezdařily, na rychlo z Prahy uprchnul?“

„Vím jen, že mistr Hlavsa dříve již a zcela veřejně z Prahy se vzdálil, jakož často dělával a přemnozí jiní rovněž.“

„Jen zatajuj na jiné, a na sebe povídej!“ vzkříknul Pašek. „Chtěj lží pomáhati jiným a sebe pravdou odsuzuj! Pikartův se hájíš, sám jsi pikart!“

Rozhorleně odpověděl Matěj: „Jeli pikartstvím zdráhati se křivého svědectví a hájiti se lidí nevinných: jsem pikart, a na takovém pikartství i zemříti hodlám “

Po krátké přestávce promluvil Pašek opět dobromyslně: „Člověče, rozpomeň se na chudobu svou, na své děti, na rozdílnou budoucnost. Odsud odejdeš aneb nesa sobě odměnu nenepatrnou, odejdeš na svobodu, a žíti budeš pokojně — aneb odejdeš do vězení co pikart a zlým toho požiješ, že jsi mluviti nechtěl. Chtěje jiných šetřiti a hřbet držeti jich lotrovství, sám sebe zahubíš!“

„Pane,“ řekl Matěj, „jenom tehdy bych se zahubil, kdybych se dal svésti k lotrovství, a svědčil za mzdu Jidášovu proti bližním nevinným.“

Pašek se rozjitřil.

„Kat rozváže ti jazyk na mučidle!“ osopil se na souseda. „Půjdeš domů odsud, a v patách za tebou půjdou služebníci. Rozhodni se, nežli vstoupíš na svůj práh.“

On vážným důrazným hlasem promluvil: „Není třeba, bych teprvé cestu domů vážil. Pane, nadíti se do člověka chudého, že pro peníze anebo hrozby zapře poctivost a učiní se nástrojem křivdy: to

samo již volá do nebe! Vám, pane purkmistře, potřebí jest rozpomenouti se, co činíte!“

„Kliď se mi s očí!“ zkřiknul Pašek. „Na skřipci dávej naučení pikartská!“

Odešel Matěj. A za ním v pravdě přišli pochopové, kteřížto vzavše jej dali u vězení velmi tuhé. Tu žena jeho slyšíc, že by měl katem zmučen býti, přiběhla i s dětmi svými k Paškovi, žalostivě naříkajíc.

„Ó pane,“ volala, „nečiň mrzákem toho, jenž jest těchto dítek ubohých jediným živitelem.“

„Ať mluví bez mučení!“ zvolal Pašek zamračen. „Co mně tu povykovati budeš, jako bych jemu já ubližoval. Nepřimlouval jsem mu přátelsky?“

„On dojista je nevinen, a nemůže pověděti, čeho na něm žádáte. Je to tichý, dobrý muž a nikdo naň neví křivdy nejmenší.“

„Pikartský tvrdočel jest!“ osupil se na ni Pašek. „Jdi jemu radit, nikoliv sem vříškat.“

Žena padla před ním na kolena.

„Měj lítost, pane,“ úpěla. „Pro nejvyššího Boha, u něhožto sám milosrdenství dojíti doufáš: nechtěj zmařiti muže mého a s ním mne i děti mé! Slituj se a rozkaž mu alespoň vězení polehčiti!“

On nepohnut ohromil se na ni a od sebe ji zahnal. Matěj pak a s ním někteří jiní dáni jsou katům v ruce; při mučení, ježto vedl Jan Karban, dobýváno na nich vyznání proti Hlavsovi, Šorfovi a ostatním, že jsou zrádci a úkladníci. Ale oni muky snášejíce nechtěli jednati proti svému svědomí; a tak se na nich ničeho doptati nemohli.

Počet osob, které pro pikartství stíhány jsou, stále se množil. Nejprvé páni sami zatkli některé; hned potom nášli se udavači, a když byli milostivě přijati, už nazejtří se každý zdesateronásobnil.

Nařčení z pikartství postačilo, aby nařčený vzat byl do vězení; proto bylo řemeslo udavačů velmi snadné. Kdož měl ku komu nelibost dávnou, aneb byl-li jeden druhému co spravedlivě dlužen: obžaloval jej bez přítomnosti strany, buď že v Betlémě i v jiných kostelích pikartských býval aneb cos rouhavého pověděl neb učinil. Někteří po osadách a po cešich spisovali lstivě a úkladně cedule, v nichžto sočili jiné a purkmistru jich i do konsistoře podávali.

Napravování pak na víru křesťanskou dělo se katem, biřicem, vězením a jinými rozličnými nátisky bez všelikého řádného slyšení a spravedlivého usouzení.

Tak malíř Němec, jenžto byl mnichovi řekl, aby nechal klevet o svatých, ale aby lidi ze svatého čtení učil, nejprvé do šatlavy vsazen, pak u pranýře šilink jediný obdržev z města jest vyveden.

Jistý nožíř, Jan Kalenec, do vazby vzat pro nařčení, že prý sám sobě i své čeledi doma svátostí přisluhoval; potom vyvedli ho k pranýři, cejch mu na tváři vypálili a z města vymrskali. On pak když byl za městem, napomenutí a kázaní pobožné k lidem okolo stojícím učinil. Lidé mu drahně pomoci penězi činili, a on tu hned chudým to rozdal a potom šel odtud.

Podobná pokuta stihla ševce jednoho ze křivé zprávy, že by děti své sám sobě křtil.

Tovaryši jednomu nožířskému kázali šilink dáti u pranýře a z města ho vyvesti, pro žádnou jinou příčinu, než že u něho nalezli spis o svátosti oltářní proti vystavování monstrancí. Tiskař, který to tisknul v Praze, i ten, kdož je mnohým lidem prodával, žádného protivenství netrpěli, ale nožíř musil řád platiti. A pokleknuv na kolena,

děkoval z toho Pánu Bohu, že mu to ráčil za dar dáti, aby utrpěl pro zákon jeho.

Za nedlouho i to rouhání, že někdo v pátek sýr jedl, dostatečnou bylo příčinou k vypovězení z města.

X.

Hlavsa, nechtěl-li octnouti se u vězení, musil setrvati mimo město; i učinil tak vida, že tak přátelům svým i sobě nejspíš může prospěti.

Dojížděje na hrad pražský doléhal na knížete Karla, aby stavil bezprávné násilí, jaké se v Praze provádělo pod přikrytím víry jmenem královským.

Ale u dvora královského v Budíně spůsobil to hlavně arcibiskup Salkan, že co se v Praze stalo, pokládáno za čin prospěšný i chvalitebný. Vždyť sám papež v listě svém ku králi Ludvíkovi velebil to nové potlačení pikartů v Čechách jakožto jedno z největších dobrodiní, které za jeho času Bůh církvi své svaté propůjčiti ráčil, a napomínal důtklivě k dokonání díla počatého.

Smýšlení královo snadno bylo jinam obrátit; scházelo mu také rozvahy a bystrosti, aby poznal, že vítězstvím Paškovým v Praze dostala se na vrch strana i jemu nebezpečná, dal se od ní oklamati na dobro a byl jí nevědomky nástrojem proti sobě samému.

Rozkazy, které přicházely od krále, uvedly knížete Karla do nesnází; on sám liboval sobě v učení novém více nežli v kališnickém; ale jsa člověkem vůle nestatečné a bojácného svědomí neodvážil se nyní postaviti proti proudu, a snadno dal se zviklati.

Hlavsu a přátele jeho odkládáním odbýval, až

tito nevidouce jinde pomoci, sami ku králi do Uher jeti sobě umínili. Tu kníže bránil jim toho přiříkaje, že pojede tam sám a zjedná o jich věc lépe, nežli by mohli oni. I odejel brzy skutečně.

Zatím Pašek maje dobré zprávy, kterak se mu královský dvůr v přízni naklonil co obhájci víry proti pikartům, mohl po cestě své směle kráčeti dále.

Bylo mu toho potřebí. Neboť vypovídání jednotlivých lidí brzy nestačilo, aby odpůrcové jeho v Praze zůstávali sevřeni a hlav svých pozdvihnouti nesměli; a proto povolav nazpět kněze Korambusa i jiné, dříve vypovězené, spůsobil, ze ode vší obce stvrzeny a ve knihy obecní zapsány jsou artikule, ježto „přiznání a povinnost sousedská“ nazvali. Těmi nařizovalo se, aby v městě mimo učení kališnické nic trpeno nebylo; ano, kdokoli nemohl vykázati se, že rodičové jeho byli oddáni obřadům kališnickým, pokládán jest za cizoložné a neměl v řemeslích nikde trpěn býti; práva měšťanství zbaveni jsou všichni, kdo pojali manželky z nařčených pikartův. Při tom ustanoveno, aby všichni měšťané po řadě obesláni byli a každý osobou svou a rukou dáním potvrdil, že co v těch artikulích jest, všecko na se přijímá a plniti bude. Kdo by se k článkům víry, jak je artikule obsahovaly, přiznati zdráhal aneb jen opomenul, k nim na radnici se přihlásiti a tak na novo do obce se dáti přijíti: propadal vypovězení z města.

Když pak skutečně přicházeli, ještě odměšováni byli ti, kteří v domnění a nařčení pikartství byli; s takovými nikdo nesměl mluviti, ani obcovati, ani na ně druhdy hleděti, ani se jim spolu scházeti dali. Pak-li se kde na ulici dva nebo tři takoví sešli, tehdy hned špehýře zrádného za sebou měli. Po tom je na radnici sočili, bez žaloby řádné a sly-

šení strany druhé, pravíce že se opět pikarti scházejí; a tu opět povolávajíce jich konšelé na kůži jimi zmítali. Tak což v oněch samých plno bylo, že se rotili proti těmto, to na ně vstrkali, aby bitý nebitého nesl. Jestliže kde dva takoví potkati se měli, tehdy nesměli se zastaviti; a chtěli-li v obcování sousedské neb tovaryšské, jako prvé, s těmi sobě v té nesnázi odpornými vjíti, tehdy se jich ti štítili a jako hadův varovali.

Při soudech domácích též se dálo, že jsou je soudcové velmi obtěžovali; a byť se pak břehu chytili, všechno se s nimi utrhlo.

Řemeslníkům nařčeným zastavovány jsou živnosti; oni nemohše násilí odolati, musili choditi k administrátorovi, aby víru jich zkoušel. Ten nejednou zase k cechmistrům je odeslal, a tak vrzte sebou kam vrzte, všudy jim těsno bylo, až někteří, zvláště chudí, musili se vyprodati a z města vybrati. Kteří pak zůstali, nuceni jsou staviti se na den a čas jmenovaný v konsistoři k vyznání víry a k potupné nápravě i odvolání v Týnském kostele.

V konsistoři obžalovanému ani žalobníka ani svědka jmenovati nechtěli; co udal, bylo ujato za pravdu; byť obžalovaný všecky svaté sobě ku pomoci měl, nic mu to neprospělo.

Konsistorianové majíce lidi napravovati u víře, ptali se, věděl-li o tom, kdo měli mistra Paška, Zíku a administrátora zavražditi? a býval-li s jinými tuto aneb tuto? Chtěl-li pak kdo známosti zákona božího něco odpověděti, tehdy ho okřikli: aby s nimi všeho hádání na straně nechal, že oni v tu chvíli o zákonu božím nic nemluví.

Naposledy vybrav z nich některé administrator rozkázal jim, aby se nazejtří ráno v kostele Týnském dostavili. Tam pak, když kněz mši odsloužil, u oltáře klečíce musili říkati přede všemi lidmi:

„My v bludích postížení dáváme se vinny Pánu Bohu i všem věrným křesťanům, že jsme velmi pobloudili při víře ..... Z takových věcí hodni jsme trestání. Protož vás věrných křesťanův žádáme, proste za nás Pána Boha, ať nám ráčí naši vinu odpustiti. A již nyní tuto víru v srdci majíce upřímným srdcem a ústy vyznáváme, že — —.“

Jiní, kterým polehčiti chtěli, říkali: „Jakž jsme koli vzati v pověst nedobrou při víře svaté křesťanské: — aby nás každý dobrý křesťan znal a v domnění neměl, tuto víru pravou křesťanskou svobodně, směle a dobrovolně vyznáváme: — —.“

Při tom musili přede vším odříkávati potupu na kazatelé, kteří před tím vypovězeni byli. A někteří byli přinuceni, a jmenovitě Václav Poduška, své vlastní syny, kněží již z světa sešlé, týmiž slovy potupovati.

Kteří tak učinili, těm administrator s konsistoří listy dávali pod pečetí, že jsou dobří a věrní křesťané podle matky pravé církve svaté.

S těmi listy musili na radnici choditi, aby tam rukou dáním opět za sousedy přijati byli. A hned při tom Pašek k některým z nich mluvíval: že řídko bývá dobré maso dvakrát vařené. I přijímali z nich jenom koho chtěli. Jednoho přijali hned, a ten byl boží a živnost mu pustili; jiného odvrhli, a ten musil čekati z města vypovězení; ještě mnohé ne hned tak přijímali, ale dávali jim dosti odtahův, nedadouce jim živnosti vésti, až se jim některým živu býti stýskalo.

Světští i duchovní obmyslili v tom své znamenité užitky, od mnohých lidí ubožátek dary a úplatky berouce pod jmenem víry křesťanské; kdož uplatil, prázden byl buď odvolání neb vypovězení — koláč dada byl za dobrého křesťana vyhlášen, jako by se znovu narodil.

„Kdo dá, ten boží, kdo nedá, ten shoří.“ Ti kteří brali, nastrojené sobě měli židy, kteří jim naháněli, jako ryby do vrší.

„Přihodilo se před mým vyjitím z Prahy,“ vypravuje Bartoš písař o sobě, „že tři židé za manželkou mou chodili, po různu a obzvláště po jednom na zapřenou, i mluvili k ní tejně: aby mi pověděla, chci-li dáti jim patnáct kop grošů českých, že oni chtí mi to jednati, že doma při svém statku zůstanu bez překážky. A když mi to pověděla, odepřel jsem tomu: poněvadž nic vinen ani souzen nejsem, že já žádnému k jeho lotrovství a šibalství nic přidávati nechci. A tak se stalo brzo potom, že mne ten odpor vystrčil z města bez viny — a podnikl jsem větší škodu . . . . A tou cestou mnohé jiné měšťany k úplatkům skrze židy připravovali: — někteří pro hanbu nesměli se v tom zjeviti, co jsou dáti musili.“ —

Jak zjevně a bezohledně smělo býti právo šlapáno, ukázalo se při soudu, který král konečně ve při Pražanův předsevzíti kázal, byv od Paška i jeho přátel u dvora dříve dobře k tomu upraven. Osočeným přístupové k němu byli zasekáni; psaní, která z Čech k němu činili, opomítána byla na jich veliké zlé. Kníže Karel navrátil se ode dvora dokonale proměněn; i postavil se ne co soudce ale co stranník přímo proti Hlavsovi a jeho přátelům.

Soud dál se neslýchaným způsobem. Vždy slyšena byla jenom jedna strana; obžalovaní ani soudce ani žalobníkův ani svědkův před sebou neviděli; soud totiž skládal se mimo kníže Karla i z poslův měst královských, zvláště Horníkův.

Nejprvé Pašek ve jmenu ostatních obžaloval Hlavsu i vězně jak z ohavných bludův kacířských, tak z úkladův vražedných proti spoluobčanům. Po tom povoláni jsou vězňové zvláště, a od knížete

vyzváni, aby což proti pánům Pražanům sobě obtěžují, oznámili.

„My již," pravili oni ve své odpovědi, „dlouhý čas v těžkém vězení s velikou potupou jsme držáni, v kterémž majíce veliké trápení na mysli i na zdraví, pro nepokoje a ustavičné nevole od nemalého počtu žoldnéřův, kteří jsou nás ustavičně ve dne i v noci ostříhali, i také pro veliké a těžké smrady; a nikterakž volně a svobodně nemohli jsme spolu o naše potřeby promluviti, aniž o tomto dni, abychom měli slyšáni býti, nic jsme nevěděli, až teď nyní od vaší milosti. A račte na nás pohlednúti, jak ztrápeni jsme, že pro mdlobu sotva stojíme. Protož pokorně prosíme, račtež nás z takového vězení rozkázati propustiti, abychom o to, což nám potřebí, spolu mohli volně promluviti a sobě sepsati, jako strana nám odporná."

Kníže nesvolil; však dána jest jim v radnici obecní světnice, aby s tím, čehož jim potřebí, do zejtří po hotově byli. Nazejtří pak Jan Hlavsa a Mikuláš Šorf z rozkázání knížete byli do rady puštěni spolu s vězni, a tu se spatřivše, před knížetem a posly s pláčem se pozdravovali. Po tom přečteny jim artikule žaloby; oni odpověděli:

„Milostivé kníže a vaše milosti, páni poslové milí! Jest nám převelmi obtížné k tak mnoho artikulům beze všeho rozvažování odpovídati, nebo paměť naše jich obsáhnouti nemůž; protož vašich milostí prosíme, aby nám vypsáni dáni byli."

Nadarmo byla i tato žádost, kníže odtušil, že již čas, chtí-li co mluviti, aby mluvili. Takž nevidouce pomoci, jali hájiti se obšírně a důkladně ze všech žalob, všichni společně a pak každý zvláště nevinu svou oznamujíce.

Po mnohých řečech s obou stran každá svou při sepsanou podala knížeti, jenžto je králi poslal.

U dvora v Budíně bylo rozhodnutí důstojno soudu v Praze; výpověď královská přišla po několika měsících, i oznamovala: „Srozuměli jsme a nalezli, že z mnohých příčin ti vězňové v městě pražském bydleti nemohou: protož vám vězňům i jiným, kteříž na ten čas v té bouřce i z města jste ušli, přikazujem, abyste již beze všeho dalšího prodlévání statky a zboží své, kteréž v městě našem pražském anebo blíže okolo města máte a držíte, rozprodali a z města toho jinam se vystěhovali... Kdo byste kolivěk v království našem českém neb v jiných zemích bydleti a přebývati chtěli, to svobodně a bezpečně učiniti můžete, napřed s námi srovnajíce se i s jinými křesťany u víře obecné a svaté víře křesťanské, všech bludův pikartských na straně nechajíce a mysl ku pomstě zavrhnouce. Jestliže byste pak přikázání naše zanedbali naplniti, již byste nám hrdla i statky propadli.“

Ten pak list královský čten jest vězňům i Hlavsovi s Šorfem na radnici u přítomnosti knížete; i dali jim lhůtu tří neděl, aby z města se vybrali.

Stíhajíc takto odpůrce své ve všech vrstvách obyvatelstva počínajíc od mužův nejčelnějších neodvážila se strana vládnoucí po drahný čas sáhnouti na bratra Matěje poustevníka. A on přece jako dříve kázal neunaveně nešetře hříchův lidských u nikoho, ani administratora Cahery zvláště nevyjímaje.

Tomu a konsistoři jeho konečně list obšírný poslal, v němžto mimo mnohé jiné toto pravil:

„Pamatuj se, mistře Havle, jak si úřad svůj s pláčem přijal, přiříkaje věrnost a stálost Pánu Bohu i lidem. I pohledniž, bídný Havle, kam jsi od toho zašel! Nežli čtvrt leta minulo, všecko dobré i artikule tebou vydané sám si kazil, rušil a bořil,

tomu jsi se posmíval, z toho žerty měl, proti tomu kázal, mluvil, to kacířstvím, bludem, pikartstvím naříkal, lidem to ošklivil i haněl a tak jsi hanbu i lehkost sám na sebe uvedl. Ó Havle, kdo tobě má dobrý věřiti, a ty při prvním i při druhém nestojíš, ale sám sobě lež dáváš? A potom jsi kázal kázaní bouřlivá, nepokojná, vražedlná proti pravdě boží, čtení Krista pána i věrným lidem a služebníkům božím. To jste činili i s jinými kněžími po farách, lid proti lidu stavějíce, různice a sváry v lidu rozsívajíce, hanějíce a kaceřujíce, kacíře bludné i pikarty kněžím věrným a lidem dobrým jste dávali a spílali na kázaních svých. A po jich vyjití z Prahy co jste způsobili a zjednali v lidu obecném skutečného zlého, to jest všem lidem známo, jaký nepokoj, pokušení násilné, trápení tyranské, vězení nekřesťanské, mučení ďábelské, mrskání a cejchování neobyčejné, v pohanech ani Turcích nebývalé, z řemesel a cechův vypovídání, chudým lidem živností stavování a od města vypovídání.

Nebožátka bídná, vy kněží někteří! Proč vy se v hrdlo nestydíte před Pánem Bohem, i přede vším množstvím lidu po vší zemi české i v jiných národech? Kdy by vaše víra taková byla, jakož pravíte a vyznáváte: ó jak byste vy šlechetně a svatě, ctnostně a mravně živi byli! — anoť všem zjevné a známé jest, s jakou nevážností mše konáte; s svátostí se obíráte právě řemeslným během, bez víry, bez náboženství: některý vstana od nevěstky, jiný z ožralství a onen z lakomství aneb jiného lotrovství! I prosím, kdo má věřiti vašemu ústnému vyznání, a vy sami toho všeho skutkem zapíráte? Lidi toliko šálíte a mámíte, neb to dobře víte, jak by se lidé obecní prostí toho domakali, hned by vaše živnost řemeslná klesla a padla, a

vám by běda bylo nebožátkům, nezvyklím dílu tělesnému, musili byste hned někteří k jinému řemeslu, někdo k pluhu a jiný k cepům jíti!

A přes to braňte, držte, jakžkoli tuze chcete: vám to Pán Bůh z rukou vašich vydře a vezme po malém čase, pro vaše hříchy a nepravosti, pro neřádné a nepravé toho užívání v cizím antikristovu smyslu, abyste se nepásli a nekrmili, hojně žerouce a pijíce na rány Pána Krista i na jeho ovcí volených mozoly, jim málo anebo nic neprospívajíce k spasení. Bojím se, že jste projedli umění zákona božího za tučnými stoly. Vy toliko na kázaních svých po všech se vozíte, pikarty, kacíře dáváte, kdež vám v tom místě nesmí žádný odpírati. A mistr Havel ne zákonem a písmem svatým napravuje k víře lidi, ale biřicem, šatlavou, vězením, katem, mrskáním, cejchováním, řemesla i živnosti zbavením, od města vypověděním. I měhoděk, milý Havle, snad jsi se v satanově škole v třetím pekle tomu zákonu učil, i s těmi, kteříž toho tobě pomáhají, antikristovou a tvou zlostí oslepeni.

Běda vám, mistři a zákonníci, pokrytci, jižto zavíráte království nebeské před lidmi! Sami tam nevcházíte a těm, kteříž by jíti chtěli, nedopouštíte. Již dřív roku druhé víře učíte, a tak jste lidi zmátli a spletli, že nevědí nebožátka, co mají činiti. V lůni jste kázali proti papeži, antikristu, šelmě, a letos jste již nejmilejší synové jeho, úd z údův jeho; již byste jej snad v záchuli, v paty líbali pro prebendu časnou a chválu světskou. To vám není za zlé míti, neb jste vše z téhož vlčího hnízda zrozeni. Také tomu již i hloupí lidé výborně rozumějí, proč jest Pilat s Herodesem v jedno učiněn: jedno pro to, aby pravda boží utrpěla a potlačena byla;

druhé, že se chce panu Havlovi s některými preláty slepými poctivosti a chvály světa tohoto, prebendy bohaté, kuchyně syté, stolu hojného, života rozkošného. Ty, mistře Havle, jsi troštován, af by se dostal řemen z té kůže, a Korambovi ocas: tobě snad biskupství a Korambovi opatství. Kuby také, pomocníka svého nezapomínejte! Ale já vám to za jistou věc pravím, že po malém času budete mrzáci ohyzdní všem lidem, a za zrádce boží všichni vás míti budou, a žádný vám věrný věřiti nebude, a naposledy zlé a hanebné konce bráti budete!...

Tuto pak vás i každého prosím, aby mi za zlé neměli, že tak svobodně o vás mluvím; neb nejsem logikář ale prostý lejk. Také neumím obalovati, ale než prostě mluviti, říkati dobrému dobré a zlému zlé, bílému bílé a černému černé, křivdě lež a pravdě pravda, tak po česku, jak písma svatá znějí. Pakli kdo dí, že bych se měl k vám poctivěji míti: i v to se opět neumím hoditi, abych proti písmu svatému a svědomí svému nečinil; poněvadž vy sami sobě poctivosti nečiníte, ale hanbu a lehkost na se odkrýváte.

Toto pak psaní není jistě z žádného nepřátelství a nelásky; mněť jste nic neučinili, ale nesmírně a velmi mnoho činíte proti Kristu Ježíši a zákonu jeho i proti spasení lidu obecného!...“

Cahera obdržev toto psaní poslal k bratru Matějovi, aby k němu přišel do Týnské fary. A když přišel, dal se s ním v řeč přátelskou; ale tajně poslal pro rychtáře a pro právo, i kázal ho do šatlavy vsaditi, do sklepa, tu kdež zločince chovají.

A on v tom vězení nezahálel, ale četl sobě v písmích svatých a psal ustavičně, maje od Boha z toho veliké potěšení beze všeho stýskání. A spolu-vězňům svým často potěšení činíval z písem sva-

tých; k tomu Pán Bůh obměkčil k němu velmi rychtáře a biřice, tak že měl ve všech potřebách náležitých skrze ně slušné opatření, pod tajným způsobem a dosti nebezpečným.

XI.

Kdo se potkával s mistrem Caherou jen u veřejnosti, sotva byl by jej poznal v živobytí soukromém, zvláště pak v domě Paškově. Neuprosný, hrozný muž stával se tady tichým a jemným; ústa, ježto nedávno pronášela hřímavé kletby a volala po krvi, tady skromně se usmívala i mluvila slova mírná a lahodná; oko, jež nedávno šlehalo blesky samovládce netrpícího odmluvy, tady pohlíželo skoro nesměle a omžilo se nezřídka neurčitou jakousi touhou, podobně jako by na ně padalo spaní.

Tu byl Cahera měkký, citlivý, byl i dětinský, když rozmlouval s Johannou. Kdežto ona k němu pohlížela jako k vyššímu nějakému tvoru: on sestupoval k ní s výše života, mluvil s ní jako něžný bratr, jako družka, která každému hnutí srdce rozumí a je sdílí. Takové družky Johanna nikdy a teď zvláště neměla jsouc úplně uzavřena v kruhu domácím.

Z počátku poslouchávala obyčejně mlčky hovor jeho toliko slovem buď svědčíc buď odpírajíc. Když pak důvěra jí rozvázala jazyk, tu stával se kněz čím dále tím málomluvnějším; býval i zamyšleným, ba patrně nemohl přemoci svou těžkomyslnost — až se o tom mezi nimi hovor rozpřádal, konečně z pravidla zabíhal do těch kolejí.

Johanna domýšlela se nejprvé, že to tíže úřadu.

„Nikoliv," pravil Cahera s těžkomyslným úsměvem. „Na takovou tíži síla muže dostačí. Jest ale břímě, které umořuje duši, aniž by měla proti němu pomoci."

A když na něho dolehala, on odvrátiv oči, jako by myslí daleko bloudil, odpovídal: „Jest to osamělost, opuštěnost, život bez radosti .... K zápasům, ku pracím života povolán jest duch; jest k tomu ochoten i silen. Avšak člověku každému dáno i srdce; to má za práci odměňovat, to má blažit, i v protivenstvích zevnějšího života. Tam najíti má útočiště ten obzvláště, kdo ve světě mnoho musí zápasit!"

Tomuto náhledu dívka z celé duše přisvědčila; bylo jí, jako by se tím slovem hádanka lidského života před ní krásně rozluštila. Opět a opět chtěla pak o těch věcech rozmlouvati.

„Srdce samo sobě nedostačí," v ten smysl pronášel se Cahera ve mnohých slovech, ozdobných i vřelých. „Třeba jest mu srdce jiného, v přízni nakloněného. Kdo ho nenajde, jest na světě bludným poutníkem, jenžto věčně hledá a nikde nenalézá domova. Dvě srdce, i od celého světa odloučená, nahradí sobě vespolek celý svět: ale celý svět nedovede srdci samotnému nahraditi srdce druhého!"

Tu líčil život dvou lidí sebe milujících na opuštěném ostrově daleko ode všeho světa barvami tak utěšenými, že mysl dívčina všecka byla uchvácena. Hned za tím uvedl ji do hluku všední přítomnosti a pak doložil: „Oč děsnější jest vír této hlaholivé směsice nežli sebe nevlídnější pustina tomu, kdo stojí ve světě sám a sám, jehož srdce nemá, ke komu by se naklonilo."

Dívka namítala mu velmi živě, kterak zrovna jemu tolik srdcí jest vřele oddáno, an jimi vládne,

je zbožnými, milými, krásnými city naplňuje. On vrtěl hlavou.

„Jiné jest," pravil, „zažehati oheň, jiné okřívati lahodným teplem jeho. Srdce, jimižto vládnu, v jedné hodině mi bijí, v druhé jsou hotova mě proklínat.

„Nikdy!" zvolala dívka.

„Jak," dí on utkvívaje na ní pohledem, „jak můžeš tak určitě upírati, co se děje téměř každodenně?"

Na dívčině tváři vyskočil krásný ruměnec.

„Pravil jsi," odtušila, „že jedno srdce srdci dostačí. Nechť tedy mnoho jest nestálých, tobě přece víc než jedno zbývá věrně oddané!"

„Za které pak bysi chtěla ručit?" tázal se kněz s úsměvem ale hlasem velmi měkkým.

A když Johanna beze slova projevila výčitku, že pochybuje o ni, mluvil on dále: „Ba nechtěj na se bráti nijakého rukojemství; nedobrou službu bys mi prokázala, kdybys mému srdci chtěla pomáhati proti mně. Srdce příliš rádo věří, ale velmi těžce nese oklamání."

„Tys ale v pravdě nevěřící jako Tomáš."

„Možná; ale mám k tomu příčiny. Bůh pověděl hned v ráji, že není dobře člověku býti samotnému. Ale jako ve mnohém jiném byli i v tom lidé moudřejší nad Boha, neb abych lépe pověděl, papež i v tom chtěl ukázati, on že smí zákony dávati protivné zákonům božím. I uložil kněžím bezženství; lidé pak i v tom ukazují, že na Boha málo dávají, na lidské výmysly všecko: vykládajíť papežův zákon tak, že brzy nebude kněz smět s ženským pohlavím ani na ulici potkávati se. Bratry a sestrami mají mezi sebou býti všichni křesťané po zákoně božím; po zákoně lidském vyloučen je kněz ze společenství křesťanského; jeli-

kož ani nejčistší poměr k ženštině neujde pokálení lidskými jazyky.“

Caherovi neušla zvláště ta okolnost, že bratrovi Johanninu poměr jeho k dívce jest protivným; dle toho záhy zařídil své jednání.

Jednoho dne, když právě administrator jedněmi dveřmi odešel, vstoupil druhými Jiří k matce i sestře.

„Matko,“ pravil s čelem zamračeným, „nemohu se na to déle dívati, jak se snižuješ před tímto bídným popem: vzpamatuj pak se!“

„Vzpamatuj ty se, synáčku!“ odtušila paní pohoršena. „A dbej se naučiti, jak se s matkou rozpráví! Abys ty dával předpisy mému chování, to musíš ještě odložiti!“

„Ovšem, pokud každým tvým hnutím vládne ctihodný mistr Cahera! Mluviti pravdu i rodičům, to, matko, jest božím nařízením. Že jest ta pravda tak nepěkná, za to se stydím, ale věru bez své viny!“

„Ale bratře!“ kárala jej dívka.

„Lépe, kdybys se neozývala, sestřičko!“ obrátil se k ní mladík. „Matka chybuje předně tím, že nechce vidět, co ty provádíš. Jí kněžisko zamydluje oči nebem i peklem, aby neprohledla závoj, pod kterým ty se s ním, trvám, brzy už budeš cukrovati. Styď se, panenko, že se tak zahazuješ!“

Dívka vzplanula ve tváři, ale nemlčela.

„Bůh ti odpusť, bratříčku,“ zvolala, „a nezpomínej ti nikdy této křivdy!“

„Dobře,“ řekl on trpce, „dobře, že tě už vyučili, Bohem všecko uzáplatovati. Jen pěkně popa zastup: on ti vždycky v čas napoví z písma, čím světu odsekneš! Viděti, že tvé panenské svědomí z přílišné úzkostlivosti už vybavil.“

Johanna vypukla v pláč; plakala lítostí a hněvem, ne nad tím, že bratr křivdil jí, ale že křivdil muži, k němužto úctou naplněna byla celá duše její, a který dávno jí předpověděl, že o vyplenění jakékoliv její náklonnosti svět dojista se záhy postará.

„Nestoudný!“ zvolala matka. „Odejdi hned z této síně, jinak zavolám otce!“

„Nevolej, matko!“ odpověděl Jiří. „Nebude toho potřebí, aby on přicházel sem.“

S těmi slovy kráčel ku dveřím; ty v tom se otevřely a v nich stál Cahera.

Nikdo se neptal tehdy ani později, z jaké příčiny se navrátil. Nenadálé zjevení jeho způsobilo na okamžik takové ticho, jako by osoby zde stojící náhle v sochy se byly proměnily.

Z Caherových zraků šlehaly blesky; a mladík odpovídal pohledem vzdorným. Jižjiž se na rtech jeho vznášelo slovo hněvivé, ale ještě se přemohl.

„Je to otcův pomocník!“ zahučel k sobě po krátkém boji; a nepromluviv na nikoho z přítomných odešel z komnaty.

„Vy nejste ničím vinny,“ řekl Cahera hlasem rozhorleného kazatele, „a proto jsem se ještě vrátil.“

„V pravdě, pane,“ odpověděla matka, „my samy nejbolestněji neseme nezbednost mladíkovu, a prosíme, abysi pro něj nehoršil se na nás!“

„Byl jsem zde pohaněn, blátem pokálen! Ale zvěděl jsem o tom skrze vnuknutí ducha svatého ne proto, abych litoval své osoby, ale bych litoval vás! Odkládal jsem před vámi výsost svého úřadu, byl jsem vám jen přítelem: odměnu za to nyní sobě odnáším. Však líto mi vás vidoucímu, co na vás přichází. Buďte zdrávy!“

Paní mu vstoupila v cestu.

„Takto, pane, od nás neodcházej!“

„Buďte zdrávy!“ opakoval on. „Tady nikdy už se neshledáme!“

Nyní teprv také přistoupila Johanna.

„Pane,“ pravila se slzami v očích ale hlasem pevným, „ty nesmíš nás opustit! Ty nahlížíš v srdce lidská, i vidíš, my že tvého hněvu nezasluhujem. Ty zůstaneš, aneb přijdeš opět, abychom ti mohly dáti důkazy, jak velice vážíme si tvého přátelství.“

„Důkazy svého přátelství přinášel jsem vám sem,“ odtušil Cahera, „pro zadostučinění sem přicházet si nemohu!“

Dívka chopila se živě slova: „Pane, ty se v mysli nezměníš nerozumným, nízkým slovem!“

„Zejtra mohl by po něm následovati nerozumný, nízký, nestoudnější ještě čin! A on sám — není-liž tvůj bratr!“

„Ukážu ti, pane, že nejsem jako bratr!“

„Snad ještě v ten přítomný okamžik. Jak bude později, ty viz!“

Důstojným krokem bral se z komnaty nedaje se déle udržeti.

„I ty uvidíš!“ zvolala dívka za ním. V tu chvilku zanikla v ní bolest, i cítila jenom sílu, činem dokázati, jak smýšlela: — rozhodla se v tu chvilku mezi bratrem a knězem....

Zatím Jiří zaměřil do komnaty otcovy. Tam právě ubožák jakýsi pro Krista Pána prosil, aby ho z města nevypovídali.

„Kristus, prý, Kristus!“ obořil se na něj Pašek. „Tak jste již zkristovali, aby dobře nebylo!“

V tom ozval se Jiří.

„Odejdi, muži,“ řekl, „a přijď zejtra zas; do té doby snad se nevinnost tvá objeví.“

Pašek obrátil se k synovi, všecek udiven neobyčejným jeho počínáním; však rychle zpamatovav se kynul prosebníku, aby odešel.

„Co tě sem přivedlo?“ ptal se potom syna. Místo odpovědi pravil tento s trpkým úsměvem: „Jakého pak pikartství dopustil se tento ubožák?“

„Co ti po tom?“

„Poněvadž to kazí rozmar, otče, viděti, že se bludem nejhodnějším trestu od jisté doby stal vychudlý měšec.“

Pašek naň hrozivě pohlednul.

„Jdi svojich šprýmů jinam vykládat!“ řekl zhurta.

„Poshov na chvíli, otče. Prosím také, abys mi prominul některé slovo nelibé, jelikož má duše přeplněna hořkostí; však přicházím, abych s tebou mluvil upřímně. Otče, co v tomto městě pácháte, volá do nebe!“

„Aj!“ prohodil Pašek měře syna pevným pohledem.

„Pod přikrytím víry sužujete nebohý lid k zoufání. Kdy by lepšími nad vás křesťany nebyli ti, kteří od vás protivenství trpí, dávno by vás ve vlastní vaší krvi už byli utopili. Jak ti možno, otče, s chladnou krví v neštěstí uvrhati tolik rodin, anoť tobě dojista známo, že jsou to lidé zcela nevinní?“

Výčitkami takovými Pašek mimo nadání nerozohnil se, nýbrž odpověděl mrazivě: „Jsi příliš veliký nedouk rozumem, a příliš prostořekými ústy se opovažuješ vyptávati. Už jsi zapomněl, z čeho jsem já město vysvobodil?“

„Vidím jen, jakou jsi ve městě způsobil proměnu! Pravil jsi mi ondy, že jest jenom jeden prostředek město zachrániti: myslil jsi tím, otče, bájku puštěnou v lid o vražedných úkladech? Myslil jsi tím žalářování nebo vypuzení mužův neúhonných, jichžto největší vina byla, že nesmýšleli zrovna jako ty a že ti stáli v cestě k této samovládě?

Myslil jsi tím soud nad nimi, který byl nejnestoudnějším jednáním všeliké spravedlnosti? Myslil jsi tím mučení nevinných obětí, abys na své odpůrce stůj co stůj svědectví nějaké sehnal? Myslil jsi tím spolek s takovým vývrhelem, jako jest ten bídný pop Cahera, který spolek s tebou tím vykoupil, že sám sebe veřejně zapřel, potupil, zhanobil? Myslíš tím jediným prostředkem povýšení jedné polovice obyvatelstva na špehýře a katany, jimžto vy rozkazujete, a svržení všech ostatních na otroky, jichžto těla i duše byste mučit mohli do sytosti?“

„Máš se ještě na co ptáti?“ promluvil otec chladně jako dříve, vyslechnuv mladíka.

Ten zapáliv se ve tváři odpověděl: „Mám jedno ještě. Ptám se tě, otče, kde jest řádění tomu konec! Odstranil jsi všecky odpůrce své; zjednal jsi usnešení obce, dle kterého máš volnost půl města vyhnati: je to žádost vlády nebo žádost peněz, kterou chceš dalším takovým hospodářstvím nasytit?“

„Bídné klouče!“ rozkřiknul se Pašek. „Jsi pro to mým synem, abys směl mi mluvit jak ouhlavní nepřítel? Zpláčeš nad svou prostořekostí!“

„Kdy bych ještě zplakati mohl,“ odpověděl Jiří povýšeným hlasem, „zplakal bych nad tímto městem, že ho v čas neovládli mužové mírní, zplakal bych nad tebou, otče, žes vybral sobě tuto svoji dráhu, zplakal bych nad rodinou naší, že pro tvé panství nad městem je v ní pánem — pop Cahera!“

Sotva slovo to pronesl, ucítil v tváři udeření ruky otcovy; však vztýčiv se mluvil dále: „To jest právo tvé, abys na mne ruku vložil. Chceš-li, prožeň meč svůj srdcem mým aneb mně vydej katům: já to vytrpím, a ty to dovedeš zodpovídati.

Co však se děje vůlí tvou v tomto městě, nezodpovídáš před soudem lidským ani božským! Vykonej na mně, co ti patří právem otcovským: zůstanu-li na živě, bude ti se mnou činiti co hlavě města. Věz, že jsem ti přišel povědět, kterak jsem vinen více nežli mnozí vypuzení. Jsem pikart, neboť za to mám, že kněží kališničtí jsou pacholci ďáblovi. Jsem nebezpečný správcům tohoto města, neboť více než jednou byl jsem v nebezpečenství zvolati: „Nedejte po sobě šlapati, lidé ubozí, nechte modlení ale užijte pěstí, kamení, mečův, nechtějte býti mučedníky ale buďte svobodnými!“ Nejednou sáhla už i má vlastní ruka po zbrani; že však *ty* jsi pánem města, proto jsem ji opět pustil, pro to nesmím jednati sám, jak bych jiným radil. Však nezůstanu tady déle: vypověz mne ty, anebo se půjdu tvým pomocníkům udat. Na leckoho strčili jste s nouzí pikartský vích: sám na sebe vám tuším ještě nikdo nežaloval!“

Paškova ruka křečovitě sebou trhala; několikrát pozdvihoval ji k novému udeření a opět zadržel.

„Varuj se,“ zvolal posléze hlasem sípavým, „varuj se, abys mi přišel na oči!“

„Vždyť já chci jít, otče — —“

„Ani slova víc — nebo tě zmařím na místě!“ zkřiknul Pašek, hněvem bez sebe.

„Nuže — buď zdráv!“

Tak odešel Jiří otrávenu maje mysl bolestnou hořkostí. Paška zase v blízkém okamžiku našel Zíka hněvem zuřícího.

„Dám ho hlídati, co počne,“ řekl o Jiřím dověděv se o tom, co se přihodilo.

„Nic nečiň,“ volal Pašek. „Nic o něm nechci slyšet, a kdyby ke mně na kolenou přilezl, neodpustím mu!“

Téhož dne, když se upokojil, oznámil man-

želce i dceři, že nazejtří odeberou se na Toušeň, kterýžto statek měl nedaleko Prahy.

Náhlý odchod Jiříkův z domu a tento rozkaz ještě více znepokojil ženštiny, zvláště Johannu; však ani matka neodvážila se manželovi slova namítnouti.

Při nejbližším setkání patřili na sebe Cahera i Pašek s velikou nedůvěrou; byloť onomu známo vzdálení ženštin z Prahy i nepochyboval, že to rána zamířená na něho.

XII.

Sotva Johanna s matkou na Toušeň přijely, přinesl jim posel od Jiříka psaní, v němž tento krátkými slovy ohlašoval, že opustil Prahu i opouští také Čechy; život v rodině jakož i ve městě, od otce svíraném, stal prý se mu nesnesitelným, že pro to se loučí s nimi, nevěda, jak na dlouho, ant sobě umínil, vřaditi se mezi bojovníky proti Turkům.

Matku tato zpráva uvrhla u veliký zármutek. Jiří dorůstaje nebyl vychováván dle její žádosti; spůsobil jí také mnohou mrzutou chvíli svou prostořekostí: ale přese všecky domácí různice milovala jej srdcem mateřským, a koncův takových nikdy se nenadála.

Nářku jejího nebylo lze uchlácholiti. Když se zdálo, že už pramen slzí jejích vyschnul, zamyslila se, nemluvila nic, neodpovídala ani na otázky, až náhle opět vybuchla v pláč. A první slova, již pronesla i stále potom opakovala, zněla: „Nešťastná naše rodina!“

I Johanně nastaly dni velmi žalostné. Ovšem měla ona za to, že všecken zármutek v rodině zavinil bratr tím, že matku i otce pohněval a po-

tom ze vzdoru do světa odešel nedbaje trudův, jaké tím rodičům způsobí.

Jinak ona neštěstí své rodiny rozuměti nedovedla. Jí samé dotkla se nejcitelnější až dosud nehoda tím, jak Jiří proti Caherovi vystoupil: kdy by se tento vrátil do jich domu, tím jedině zdálo se jí, že by okřála matka, že by tíže první, kterou pociťovala, spadla také s ní.

Vždyť, co okusila blahého, vše soustředilo se ve chvílích, zažitých v jeho společnosti; v šeru života jejího byly jako světlý den, ku kterému ohlížela se čím dál tím toužebněji. Neboť srdce mladé procitnuvši jedním takovým pohledem, teskní po blahu tím mocněji, čím kratšeji ho okusilo.

A vůkol Johanny rozložilo se všude hoře; neměla, kdo by ji slovem obveselil, neměla, čím by se potěšila sama od osudného dne, neměla konečně ani naděje aby se co zlepšilo. Otec vyslal je na samotu venkovskou; matka nepřestávala truchliti. Tu rozpomínala se Johanna živě na to, co nedávno slýchala o největším neštěstí — osamělosti srdce, a srdce její vidouc nyní svou beznadějnou opuštěnost tak bolestně zaúpělo, že Johannu div smysly neminuly.

Nepokoj tak traplivý zmocnil se jí, že na žádném místě neměla stání; i ve snách stavěl se jí ustavičně na mysl obraz Caherův, an ve spravedlivém hněvu odchází od ní, a ona slavně slibuje mu dáti zadostučinění. Toho dosud nesplnila; zajisté to kněži důkazem o nevděku jejím, zajisté i on odvrací od ní svou náklonnost.

Takovéto city dnem i nocí působily srdci Johanninu krutou trýzeň. Nemohla sobě odlehčiti slzami, nemohla ani modliti se; v prsou jejích ozývala se konečně bez ustání jediná chorobná žádost: mluviti s Caherou; setkání s ním, zdálo se

jí, ukončilo by rázem muka její, bez toho neviděla před sebou leč děsnou, zoufalou poušť.

V několika dnech byly známky vnitřní choroby na ní tak patrné, že i matka si jich povšimla; na otázku, co by jí bylo, odpověděla dívka: „Matinko, zde jsme docela opuštěny; v Praze bychom přece spíše našly útěchu — aspoň ve chrámě.“

Matka přisvědčila; vyslovilať Johanna zároveň i její přání, a proto se tentokráte o své vůli odhodlala jeti do Prahy.

Pašek vida ženu i dceru zármutkem tak sklíčené, nic proti tomu nepromluvil, že bez jeho zvláštního dovolení opustily Toušeň; byl sám věcmi obecními a zemskými tak pilně zaneprázdněn, že dílem si nevšímal dílem proti tomu nic neměl, aby obě ženské sebe častěji bývaly ve chrámě, jen když se tím na mysli upokojovaly.

V skutku pak se upokojovala jenom matka, modlitbami zapomínajíc na zevnější trampoty. Johannino srdce volalo čím dál tím hlasitěji po ulevení.

Když stojíc mezi věřícími ve chrámě po prvé opět Caheru spatřila, sotva potlačila hlasité vykřiknutí. Jak to bouřilo v duši její! Kdy by on měl o tom povědomost, slitoval by se, prominul by vše, přišel by....

Vídala jej pak pozdálí co den, i odcházela co den k domovu, jako by ji vedli do vězení.

Jednou nahrnulo se na nešpory tolik lidí do chrámu Týnského, že při vycházení Johanna od matky oddělena jest. Proud tlačenice zanesl ji stranou; náhle zatajil se v ní duch; stálať u chodby, o níž dobře věděla, že se tudy vstupuje ku příbytku administratorově.

Bezděky učinila krok do těch dveří, až by se lidé přehrnuli. V tom, ano v ní srdce hlasitě

bušilo a hlava s ní šla kolem: zjevil se Cahera sám ve dveřích.

„Aj, tys to Johanno?“ promluvil k ní patrně radostí překvapen.

„Já, pane....“ odtušila ona skoro šeptem; rychle však odhodlávajíc se doložila: „Prosím, abych s tebou směla promluviti.“

„V pravdě — proto jsi přišla?“

„Proto, pane.“

„Nuže, vejdi se mnou.“

A uvedl ji do svého příbytku.

„Hleď, Johanno, to mi srdečně milo, že jsi přišla, když já k tobě přijíti nemohl,“ pravil vřele. „Ale ty nejsi šťastna, tvé srdce stíženo.“

„Ó přes příliš! . . .“ zastenala dívka.

On usadiv se proti ní, mluvil: „A ty jsi přece hoře na sebe neuvalila nijakou vinou. Bouře v ráj srdce tvého přihnala se odjinud. Johanno, co máš mi povědĕti?“

„Především,“ odpověděla, „buď přesvědčen, pane, žes neměl spravedlivé příčiny domnívati se do mne nevděku. A rci, že nebudeš se nyní už hněvati.“

„Však jsem se nehněval — na tebe nehněval, Johanno. Ty to nevíš, jak nerad jsem od tebe se odloučil. Ale o tom již nebudiž mezi námi řeči; vše jest vyrovnáno. Ba ještě více; kdyby se to mračno nebylo přes oblohu naši přehnalo, kdybych jenom vždy já k tobě byl přicházel: ani bych byl nedošel jistoty, že máš v pravdě ke mně — důvěru. Proto rád zapomínám na nelibost, která nás na chvíli rozdělila; hojné se mi za ni dostává odměny. Již ale pověz, hosti můj milý, co tvoje štěstí zkalilo.“

„Mé štěstí!“ opakovala dívka žalostivě. „Kdy mohla jsem se já nazývati šťastnou? Či jest člověk

také šťasten, když o tom ani neví? Ach, pane, kéž by mne raději nebylo!“

„Mé dítě!“ zvolal kněz s pohnutím a domluvou. „Nezarmucuj svého anděla strážného slovem rouhavým! Tolika dary obdařil tě otec nebeský, že by tisícové na tvém místě za nejšťastnější se pokládali: a ty ničeho sobě nevážíc — —“

„Ano, já hřeším — já musila se čímsi velmi těžkým prohřešiti, že mě Bůh tak trestá!“

„Ale řekni přece, co se přihodilo?“

A dívka vzlykajíc odpověděla: „Kterak to vysloviti? Má duše sevřena jest jako kleštěmi. Bolest působí mi každé vydechnutí — všecko vůkol mne je smutné jako hrob, v němž já za živa jsem pochována! . . .“

„Ubohá! Svěřilas se matce své?“

„Nikoliv. Mně nebylo lze s někým o tom mluvit. I matka zdála se mi najednou cizí, velmi cizí. Udivila by se, aneb by mě pokárala. A co bych jí měla svěřiti? Já nevím, co duši mou tak trýzní, vím jen, že bych to nikomu pověděti nemohla, kterak jsem opuštěná — nikomu, mimo tebe . . . .“

„Ty nejsi opuštěná, Johanno!“

„Ty, pane,“ mluvila ona, posledních jeho slov nezaslechnuvši pro svůj pláč, „ty nazíráš v srdce moje. K tobě jedinému pudila mě zádost neodolatelná — před Bohem bych se chvěla: tobě vyjevila bych každé hnutí srdce svého. Jen ty mně můžeš polehčit!“

Kněz uchopil ruku její.

„Dejž Bůh, abych mohl!“ vece. „Nejen polehčiti tobě: chtěl bych, Johanno, neskonale více učinit! neplač již, má duše, sice nakazíš i mou mysl; netruchli, ať raději přemýšlíme o blahu. Již pověděl jsem, že mnoho dal ti Pán, abys mohla

býti šťastná: já nemám přání vřelejšího, než aby z darův těch žádný nepřišel na zmar, aby se ti každý z nich stal pramenem blaha. Hleď, Johanno, takové jest přání moje, že kdyby se vyplnilo, já sám bych míru štěstí svého pokládal za doplněnou!“

Tak a podobně mluvil Cahera. Až tíseň Johannina jako chmurné mračno rozešla se a rozpustila v tichý déšť; jala se volně mluviti, vyzpovídala se knězi z každého kroku, odhalila mu celou duši svoji, krásnou ale chorou.

On poslouchal s tváří plnou soucitu; v pravdě pásl oči své dychtivě na tom sličném obrazu, a sotva tajil rozkoš nad tím, jakou příchodem svým a zpovědí svou dívka objevila k němu lásku, sama nejsouc toho sobě vědoma.

„Ó že jsi Paškova!“ volal opět a opět v duchu při jejím vypravování.

„Nechať jest,“ řekl konečně — „a byť byla i králova: když tak mne miluje — —!“

Slovy jemnými a vřelými chlácholil pak dívku, anať ostatně slzami a vyslovením citů svých srdci svému sama nejvíce byla polehčila.

„Již tedy věz,“ končil, „že nejsi opuštěna. Já budu tě myslí provázeti v každém kroku žádaje, aby duše tvoje volně oddychovala blahem. I stane se tak, budeš-li vždycky poslouchati dobrého anděla svého; tenť zraky tvoje snaží se odvrátit od toho, co zarmucuje, zlý duch naopak. Kdykoliv, Johanno milá, počne nová tesknota hlodati tobě srdce: věz, že duch zlý obdržel nad tebou vrch. Neboť Bůh sám je láska i slasť nejvyšší.“

„Musí tomu tak býti,“ pravila Johanna jako ve snách. „Co jsem vytrpěla! — a zde u tebe mi tak volno. V pravdě, já cítím blízkost laskavého anděla. Avšak —“ vzchopila se náhle opět s bolestí, „tam venku zase bude naopak — tam

budu opět sama, a já tesknotě sama neodolám! Ó — kdybych mohla zůstati zde — kdybych tento klid ve své duši na vždy mohla uchovati!“

Ohnivě chopil se slova Cahera: „Tento klid, duše moje, toliko jest prázdnota po žalu odstraněném, jest pouhá předsíň do chrámu slasti! Ty vejdeš do chrámu toho, Johanno. Jenom nečekej nikdy, až tě neblahý zármutek přemůže; často posilni se proti němu — přijď často, zvláště pak, kdykoliv bysi znamenala, že se blíží! Toho se obávám jediného, duše drahá, aby nepodařilo se nepříteli tvého blaha srdce jednou otevřené opět zabedniti; horší byly by pak věci poslední než první!“

„K tobě budu se obraceti v každé potřebě,“ odpověděla ona, zarosené oko, plné nejčistšího vděku k němu pozdvihujíc. „Když ty mi neodepřeš rady své i pomoci, jista jsem alespoň tím, že cesty pravé neztratím na celo.“

„Pojď, duše drahá, ruku v ruce se mnou!“ mluvil Cahera hlasem rozechvělým líbaje dívku v čelo. „Já povedu tě v kraje, kterých oko tvoje nevídalo, o nichž ucho neslýchalo. Se včelami budu sbírati med rozkoše tvému srdci, až pak lahodou slavičího zpěvu budeš ukolébána, já budu bdíti nad tebou a stříci tě, aby nesměl k tobě leč větérek se sladkými sny!“

Dívka z hloubi duše oddechnuvši sklonila hlavu na jeho prsa, a oči její sevřely se jako spánkem.

„Taková bude naše pouť údolím pozemským!“ pokračoval on. „Bůh, jenžto jest láska, se zalíbením bude zírati z blankytu nebeského na dvě blažená srdce, která mezi miliony tak šťastně sebe našla, by se nerozloučila zde ani na věčnosti. Jeho vůlí tlukot jich jest jim řečí nejsladší, když ústa umlkají.“

Tu lehce k sobě dívku přivinuv, polibil vřelá ústa její.

„Pro Bůh!“ vytrhla se ona všecka se zachvěvši.

„Co jest ti, mé dítě?“

„Vždyť je zde šero!“

„Doba nejmilejší slavíkům a hrdličkám — —“

Johanně vydralo se z prsou nové vykřiknutí. Poslední slovo uvedlo jí na mysl obraz Jiřího, an trpce pravil: „Ty se s ním brzy budeš cukrovati!“

Mezi tím, co duše její, do víru nového vržená i prudce zmítaná, těžce pracovala, řekl Cahera: „Milejší-li tobě světlo, hned je rozžehnu.“

Tím pak zaměstnán myslil u sebe: „Můj bývalý přítel Luter pověděl, že srdce jest mezek, který veze toho, jenž naň sednul dříve, ať to Bůh nebo ďábel, jednostejno: — já pravím, že srdce ženské náleží tomu, kdo se ho dovede zmocnit před jinými!“

„Aj,“ pravil nahlas, spatřiv dívčinu tvář, „ty jsi polekána, milá Johanno!“

„Co jsem učinila!“ bědovala ona.

„Čeho se lekáš?“

„Matka mě hledala — přišla domů beze mne —“

„Vždyť nejsi ztracena.“

„A otec — otec!“

„Jsi u mne, Johanno,“ mluvil Cahera chlácholivě, opět se k ní přiblíživ. „Což i sem se vtírá týrající duch nepokoje? Zaplaš jej na mém srdci, duše moje!“

Dívka s výrazem hrůzy ustoupila před otevřeným jeho náručím.

„S Bohem, pane — —“

„S Bohem a s tebou!“

„Nezdržuj mne — hle noc!“

„Jen se usaď pokojně. Tak rozčilenou nepustím tě od sebe.“

„Mocný Bože — otec!“ zaúpěla dívka na novo.

„Odlož tu bázeň, Johanno, a poslyš mne. Otec ani neznamená, že jsi z domova.“

„Kdo mne doprovodí tmavými ulicemi!“

„O to nech mne starati se! Již jsi se o chvíli opozdila. Nechtěj, drahá, ničit ovoce dnešního shledání našeho; později venku všechno utichne —“

„On mne zničí!“ volala Johanna uděšená, majíc jenom otce na mysli.

„Již pak mi důvěřuj!“ dí Cahera. „Všecko bude dobře! Což tak brzy ztrácíš víru ve mne? Zde setrváš u mne, až se tvé srdečko ukonější; v domě otcovském zpraví všecko malá výmluva. Vždyť nemusíš povídati, že jsi byla u mne — řekneš, že tě od matky odtrženou žena jakás místo domů zavedla do místa, kde byli shromážděni pikarti — že jsi byla u velikém nebezpečenství, ale šťastně přestála je i vyvázla — j a k, to ještě i ostatní do podrobna tobě povím. I budeš otci po tom ještě dražší!“

Čím šerednější jistota se ubohé dívce rozbřeskovala, tím větší ustrnutí hrozilo zlomiti sílu její.

„Proč, pane, mě tu zdržuješ?“

„Protože v tu chvíli sama sobě nerozumíš.“

„Nezastupuj mi cesty!“

„Pomni, že najdeš i dole vrata zamčená.“

„Otevři mi je!“

„Až mne poslechneš.“

V té chvíli dospěla Johanna více nežli v desíti letech.

„Kdo ti, pane, dal právo,“ zvolala, „abys mě zde věził?“

„Ty sama, drahoušku,“ odpověděl Cahera. „Sama jsi přišla, sama jsi tu prodlela; v tuto pak dobu nemohu ani tě provázeti po ulici, ani tě ně-

komu svěřovati, ani tě z domu pouštěti, abych pověsti své i tvé neuškodil. Proto poslechni.“

Konečně zdálo se, že strach účinkuje; bez síly klesla Johanna na sedadlo. Sotva však nešlechetník obraceje slovem lichotivým se ozval: ona vyskočivši stanula u okna.

„Učiním pokřik, jestliže mne v okamžení nepropustíš!“

Cahera viděl, že by dalším odporem všecken záměr svůj zbořil i na budoucnost.

„Svéhlavé dítě,“ řekl káravě ale přece dobrotivě. „Budu tobě po vůli — ale špatně se mi odměňuješ za mou upřímnou vůli. Pojď, doprovodím tě, ale musíme jíti bez světla.“

Chvějíc se na všech údech kráčela Johanna čirou tmou. Člověk, jenžto ji za ruku vedl, na jehožto prsou před nedlouhou chvílí byla odpočívala, nyní proměnil se v strašidelný zjev, od něhož musila se všeho obávati. Co dovedl vymysliti o pikartech, mohl snadno obmýšleti sám — — dívka vytrpěla smrtelné úzkosti, nežli s průvodčím svým dole u vrat se octla.

Konečně zarachotil klíč a dvéře na ulici se otevřely. Mžikem vyskočila dívka ven, a nežli Cahera se zpamatoval, zmizela na ulici.

„Hó!“ zvolal on v duchu, „hloupý kousek jsem vyvedl. Neměl jsem povoliti — neměl jsem ji pouštěti . . . .“

Johanna kvapila ku předu nedbajíc, jakým směrem se dává; chtěla jen vyváznouti strašlivému příteli. Brzy pozorovala před sebou hluk jakýsi na ulici; i dala se před ním stranou a proběhla několik osamělých uliček, až jí váznul dech i krok.

Tu na okamžik odpočívajíc snažila se rozhlednouti, kde se nelezá. Ale očím vadila tma, i rozum byl zatemněn; nazdařbůh kráčela pak opět ku předu.

Na ulicích nebylo ještě pusto, jakkoliv ozbrojené ponůcky toulání netrpěly, a každého co podezřelce zadržeti hrozily; ale Johanna obávala se na někoho promluviti a po domě otcovském se optati, aby se neprozradila.

Po nějaké chvíli té bludné pouti opět stanula: zaslechlať tu z podzemního okna několik hlasův mužských zpívajících nábožný žalm o důvěře v Boha. Zpěv ten vycházel ze žaláře bratra Matěje.

Johanně zbožná ta slova nebyla útěchou: vidouc sebe na tomto místě a zpomínajíc, kterak se tu octla, cítila na sobě takovou tíži hříchu, že nevěděla, kam hlavu ukrýti. Svědomí, jehož hlas neměla čím ukonejšit, pudilo ji dál.

V tom, ana podle domu pospíchá, uchopí pravici její ruka cizí, a smělý hlas ozve se jí po boku.

„Kam tak na chvat, sličná laňko?“

Mráz projel údy její.

„Já tě doprovodím anebo pojď ty se mnou.“

Vší silou vymkla mu svou ruku a prchala dále; on v patách za ní.

„Což tak plaše, milostenko!“ volal. „Anis se mi nepodívala do očí. Zkus to, a nebudeš utíkat!“

Na smrt uděšená jala se volati o pomoc. I vyskytlo se tu v skutku několik mužův.

„Kdo tu volá?“

Kroky za Johannou utichly — ale kdo byli tito noví lidé, kteří jí zastoupili cestu?

„Kdo jsi, osobičko, která se noční dobou po ulicích touláš?“

Na takovou otázku neměla ubohá odpovědi.

„Mluv, proč zde povykuješ?“

„Vše vám povím,“ vypravila konečně ze sebe, „ale pro Bůh, dobří lidé, doveďte mne k domu primasa Paška.“

„Jakže — primasa?“ zvolali oni jedním hlasem, i počali mezi sebou šeptati.

„Nuže, tedy s námi pojď,“ řekl potom jeden z nich.

Dívce připadlo znova na mysl, co jí kněz o pikartech vypravoval; dle toho naladěn byl její cit, když kráčela vedle mužův, kteří mlčíce jenom zbraní svou rachotili. Strach spadl s ní teprvé, když potkávajíce jiné hesla sobě vyměňovali.

Konečně spatřila otcovský dům.

Již nebylo jí obávati se nebezpečenství — ale měla předstoupiti před rodiče!

Na ulici už vyběhla jí matka vstříc. Co mluvila, tomu Johanna nerozuměla; bylo jí, jako by se octla v nějakém vodopádu — slyšela jen hukot, ničeho nemohla se zachytit, v hlavě cítila chvilkami přebolestné bodnutí.

Před otcem teprv se před ní opět vyjasnilo. Byla s ním a s matkou samotná.

„Ublížil ti někdo?“ ptal se velice znepokojen.

Ona zavrtěla hlavou.

„Nuže, rci konečně, kde jsi byla?“

S bolestným rykem zakryla si obličej.

„Nedám tobě ani umříti dříve,“ zvolal děsně Pašek, „až vyslovíš, kde jsi byla!“

Sebravši poslední zbytek síly vyřkla hlasem zlomeným: „U administratora!“

Byl to hrozný pohled — hrozný výslech!

„Jak! — A kterak jsi se octla na ulici?“

„Útěkem!“

„On tě k sobě zavlekl?“

„Já šla — dobrovolně.“

„Cos u něho hledala?“

„Ach — úlevu — zhojení své duše.“

„Domluv!“

„On jest — podvodník ....“

„Ublížil ti?“

„Ne....“

„Přísahej!“ zkříknul Pašek strašlivě. „Avšak — co by neodpřísahala kněžská kuběna, která na sebe vyznává, že se frejířsky sama vetřela do bytu jeho!“

„Kriste spasiteli!“ zalkála matka. „Hle, ty ji ubíjíš!“

„Pryč mi s ní s očí! Ať nerozsápám tělo její, kdyby mi tu vydechla! — Má dcera — Paškova dcera! Král na ni vzpomněl — a ona jednou chvílí se stane popským odhazkem! — Kliď se mi také ty!“ obořil se na manželku, když mu cestu k omdlévající dceři zastoupila. „Neuměla si nic jiného s dcerou takovou, nežli zkuplovati jí popskému padouchovi!“

Musily nechati ho samotného; on pak div nešílil. Po nějaké chvíli vyhledal Johannu sám, aby jí předložil nové otázky; ale již od ní neslyšel leč některé zmatené zvuky.

Vrátiv se do komnaty své, se zaťatýma pěstma, zuby skřípě, rozezlením jako zlomen schulil se na sedadlo.

„Jak jsem bídný!“ zasípěl. „Padouch pop nejkrásnější poupě mi zničiti se opovážil — a já nesmím se pomstít, nesmím spolek s ním zrušiti!“ —

Nazejtří Pašek s bledou tváří, ale pevným krokem a s ohnivým zrakem předstoupil před velikou obec, a řečí svou způsobil pohnutí, jež nelze vypsati: oznamovalť, kterak minulého večera pikarti odvlekli násilím jedinou jeho dceru do jakéhosi spolku svého, kterak sice z pelechu jich uprchla, avšak hrůzou — minula se smysly....

XIII.

Novému učení stále přibývalo v Čechách příznivcův jak mezi panstvem tak i ve městech. Pašek, chtěl-li stranu tuto v Praze udržovati v malomocnosti, musil vždy úžeji spojovati se s římany, a jak ona jemu tak on jí pomáhati v zemi k obdržení a udržení vrchu.

I podařilo se jim působením Salkanovým u dvora, že panstvo pod obojí z nejvyšších úřadův zemských ustoupiti musilo straně pana Lva z Rožmitála; zejmena uveden tento zase v úřad nejvyššího purkrabí, a sotva se to stalo, jal se sbírati pod záminkou jakousi po krajích českých znamenitou hotovost válečnou. Beze snadu líbil se mu příklad Paškův v hlavním městě; a tak stála země na pokraji nových bouří.

K utužení spolku na sněmu svolaném strana tato počala jednati o jednotu a srovnání víry. Odporu pokročilých podobojích nedbáno, a většinou sjednocení uzavřeno: římané totiž, kteří se až dosud kompaktatům byli protivili, teď uznali je také. Již tedy strana pod jednou i kališníci navzájem uznávali se za pravé křesťany, slušící ovšem pod vrchní moc papežovu; kacíři, pikarty byli oběma v zemi ti, kteří pravili, že návrat pod papežovo poslušenství je odpadlictvím od husitství.

Sjednocení to u víře slaveno v Praze velmi hlučně. Radost pošla z něho také u dvora královského i v Římě; kladeno to zvláště Paškovi za valnou zásluhu, že Pražany a města uvádí s horlivostí tak příkladnou do lůna církve katolické; za to jeho odpůrcové v Čechách viděli v něm předního zrádce jak víry tak i země.

Od sjednocených vypraveno ke dvoru královskému slavné poselství ze všech stavů, aby tam

s legatem papežským ujednali potvrzení oné jednoty také se strany Římské stolice. Mezi posly nacházeli se i Pašek a Cahera.

V ty doby král Ludvík, jenžto na trůně českém aspoň bezpečně seděl, v Uhřích měl zápasiti s ohromnými nesnázemi. Jako jej z venku tísnili Turci vždy hroziveji, tak musil uvnitř zápoliti s rozličnými stranami mezi šlechtou maďarskou. Zpupný lid kladl sobě sněmy proti vůli královské, kam chtěl; nejvyšší magnati jsouce v radě králově tak neupřímně s ním smýšleli, že sám nuntius papežský do Říma dával potají zprávu: kterak zmáhalo se u mnohých podezření o úmyslu příliš nešlechetném, že král Ludvík měl způsoben býti, aby kraloval na nebesích, vojvoda pak sedmihradský, Jan Zapolský, že měl státi se králem a pojmouti vdovu jeho za manželku. Nižší šlechta zase pro hospodářství státní, anať byla na mizině, doléhala na krále, aby propustil rádce svoje domácí i cizí a jednal dle vůle její.

Když poslové čeští přibyli do Budína, odbýval se na polích Peštských sněm, k němužto se z nižší šlechty dostavilo přes sedm tisíc osob ve zbrani. Ti vzkázali králi, aby přišel mezi ně a staral se o vládu sám, oni že budou nejen radni a pomocni ale i poslušni: nepřijdeli, pak že sami postarají se o lepší v zemi pořádek. Právě v den, když Čechové dorazili do města, byla u krále deputace stodvaceti osob s dotazem, přijdeli či nic? prelatův a magnatův, dosavadních rádců svých, aby nebral s sebou.

Na zejtří jel král mezi sněmovníky; když pak na místě nechtěl ve všem býti po jich žádosti, pozdvihla se proti němu bouře, z níž on s těží ušel živ nazpět do Budína.

Den po tom postavili se před něho poslové z Čech! Příliš zjevně viděli to na své oči, v jakých

mdlobách jest moc králova mezi samými Uhry, jak malého důrazu mohl by dáti on sám rozkazům svým v Čechách, kdy by se jim někdo podvoliti nechtěl. A mezi těmi, kteří přijeli v poselství, nebylo přátel královských.

Ovšem byli Čechové tací na blízku: Jan Hlavsa a Mikuláš Šorf s některými tovaryši. Všecka psaní jich ku králi, v nichžto za glejt čili bezpečný průvod a za slyšení prosili, procházela rukama kancléře arcibiskupa Salkana; ten králi žádných nedoručil, a co na něm bylo, prosebníkům všecko odepřel. Již tedy, měli-li spravedlnosti nějaké dovolati se, musili se všeho odvážiti; vydavše se na cestu bez listu průvodního potají dorazili až před samý Budín.

Konečně i jiné třetí poselství v patách za prvním přikvapilo do Uher ze všech stavů českých nesouce psaní s mnohými sty pečetí, která svědčila proti poselství prvnímu: že jízda poslů s panem Lvem nebyla z vůle vší země ani z poručení jiných obyvatelův a poddaných jeho milosti; že pan Lev i jiní s ním duchovní a světští sami sněmovali, sami svolovali a sami se vedlé Pražan a kněží jich v to poselství volili; a protož cokoli u jeho milosti jednají, že k tomu vůle jich žádná není.

Když král tyto listy poslům prvním ukázal, oni pravili, že ti jistí spolu s zápisníky svými pikarti jsou všichni, a k tomu pomocníci pikartští, a jiní že jsou jich služebníci, a někteří z nich že nejsou zemští obyvatelé a někteří že statku svého nemají svobodného za kopu na zemi.

Král trampotami odevšad sužován nebyl té mysli, aby o pravdě řečí takových a o záležitostech českých vůbec dlouho a důkladně rozjímal; a tak vyjednávání o kompaktata dále před se šlo. Však dařilo se nevalně. Legat papežský vida, v jak

mnohém kališničtí Čechové už povolili, nepochyboval, že povolí konečně už ve všem bez výminky. Průtahy s tůčkami vodil je z námitky do námitky. Konečně když mnoho již uklizeno bylo, pravil, že jedno toliko zbývá, aby ještě učinili.

„Již já vás," pravil, „meškati nemíním; jediné což za obyčej a za právo jest, to abyste mi učinili, a revokací totiž odvolání — jedna každá osoba zejmena obzvláště, a nejprvé vy, páni Pražané a páni mistři a kněží, kteříž jste pod obojí způsobou: neb vás se ta věc dotýče, jenž již přistoupiti úmysl celý a pevný máte v poslušenství svaté církve římské a stolice apoštolské. A jest ten řád při církvi svaté od několika set let, že kteříž jsou upadli v ten hrozný blud, jenž slove schisma, totiž odštěpení, že pokání oblíbiti a přijíti jsou povinni byli a musili. A též i vy v neposlušenství stojíce, napřed to, v čem jste stáli až do této chvíle, potupiti máte a odřeknouti se toho a k církvi svaté se přiznati a na budoucí časy věčné v touž věc se nenavracovati, ani vaši budoucí potomkové. Neboť všichni vaši předkové v neposlušenství stáli, o nichž vy svědčiti takto máte a z víry držeti, že kacíři jsou byli; vy pak moc svatého poslušenství, bez kteréhož nelze vám, jakož znáte, spasenu býti, poznali jste a je oblibujete. A že tak v tom státi konečný úmysl máte, toho vám dopomáhej Bůh Otec, Syn a Duch svatý, Panna Maria, svatý Petr a Pavel i všecka říše nebeská; neb již za to držím, že tím veseleji pojedu k otci svatému, když se to všecko při vás tak nalezne úplně a docela."

Jak se koli Čechové na legata hněvali majíce odpřísahnouti, že dosavad byli kacíři, přece ničeho s ním zjednati nemohli, ani od toho požadavku nechtěl upustiti říkaje, že ani on ani sám svatý otec ani všecka rada jeho povoliti nemohou, to že

jediné všeobecný sněm křesťanský jinak rozhodnouti by mohl.

Tehdy Pašek, Korambas i administrator Havel potaz vzavše pověděli: „Toho my učiniti nemůžeme, neb nám tak není poručeno, a takové věci jsme se nenadáli; ale kdy by tomu mohl další odtah býti, chtěli bychom o to mysliti, abychom se k tomu přiblížili. Neb jsme tím jisti, že do pěti let snadně bychom i k tomu přivedli; a znamenitě v malém počtu času prospěli jsme v obci Pražské, a lid jsme naklonili k římské stolici a v lásku s římany jsme uvedli a spojili.“

A legat řekl: „Pracujte ve jmeno boží; a když budete k dostiučinění hotovi s předloženou věcí, znejte mne přítelem vám pohodlným býti při otci svatém.“

Nepořízení s legatem užil Pašek u krále na škodu svých odpůrcův. Oznámil mu totiž Salkan, že Hlavsa i jiní někteří vypovězenci přijedše k samému Budínu opět posla vypravili žádajíce za glejt ku králi. I bylo také toto psaní utlumeno; za to předstoupil Pašek se svými před krále, předkládaje mu, čeho žádá legat, má-li český lid přijat býti v jednotu církve.

„Mnoho již jsme o to napracovali se v zemi české a v Praze obzvláště,“ mluvil dále. „Rozkazem vaší milosti zbaveno bylo město lidí nebezpečných svaté víře i životům a statkům dobrých lidí. Však musíme pověděti, že dosud nikoli před nimi bezpečni nejsme. Toulajíce se po Čechách svodí lid od víry a nabízejí k bouřím, za pomocníky majíce pikarty cizozemské kněží i lajky. Poddané popouzejí proti pánům jich a mnoho lidu selského nákvasou nevěry a zpoury již nakazili; z pánův také nejednoho slibováním velikých ziskův k sobě potrhli. Co den vypuknouti mohou nepokoje v zemi, ve kterých my vždycky hotovi jsme položiti své

životy věrni víře svaté i králi svému: však bojíme se, aby potom již pozdě nebylo! Sotva kdy již podařilo by se nám potlačiti úklady pikartské bez prolití krve, jako nám v Praze Bůh zvláštní milostí dal dosáhnouti. Protož aby mnohé zlé v čas ještě bylo zadrženo i zabráněno, my k vaší milosti se obracíme prosíce, abyste vypovězence pikartské jako v Praze tak ani v zemi naší trpěti neráčili, my pak bychom s menším nebezpečenstvím a menší obtíží pracovati mohli o dobré obecné.“

I odpověděl Ludvík: „Netoliko z Čech ale ze všech zemí svých vyhostím škůdce pikartské; listové o to brzy budou vyhotoveni.“

A tak se i stalo. Již listové byli napsáni, a scházela jim toliko pečeť královská, když Hlavsa neobdržev po svém poslu nijaké odpovědi, s přáteli svými se zdvihnul a mimo nadání všech před krále předstoupil bez listu průvodního. Ludvík dávného přítele svého uvítal velmi laskavě.

„A kdež se tu béřeš, mistře milý?“ ptal se pak. „Tuším, že také ty s těmito přicházíš ve jmenu strany některé: nuž proti čemu *vy* nesete odpor?“

Udiveni patřili na něj vypovězenci.

„Milostivý králi!“ jal se Hlavsa mluviti. „Dovol milost tvoje nám pověděti, že jsme tak vlídného uvítání nenadáli se. Myť, nejjasnější pane, po dobu již příliš dlouhou mnohými listy doprosovavše se u tebe milostivého slyšení nadarmo, konečně odvážili jsme přistoupiti před tebe přese všechno osočení bez glejtu.“

Nyní udivil se král.

„A k čemu bylo,“ ptal se, „glejtu třeba tobě, jenžto jsi byl povždy služebníkem mým věrným a milým? O tvých také psaních ničeho mi není povědomo.“

„Pro Bůh!“ zvolal Hlavsa. „Bylo by to mo-

žno, aby vaší milosti utajili, jak nakládáno s námi v Praze? Kterak jsme byli zjímáni, žalářováni, křivě souzeni a konečně vypovězeni z nepravého nařknutí?“

„Jak?“ odpověděl Ludvík novou otázkou. „Také ty jsi byl v tom počtu? Ba věru, vidím to na tváři tvé, mistře ubohý! Již mluv, kterak se to všecko mohlo přihoditi!“

A Hlavsa obšírně oznámil všecko od počátku, dokazuje svou i přátel svých nevinu jakož i přemnohá protivenství, která vytrpěli.

„Nebylo jim dosti,“ končil, „že od živností, od žen i dítek našich z města nás vypudili: také po krajích, kam jsme se koliv obrátili, stíhali nás popouzejíce na nás všechen lid skrze kněze své, takže nikde oddechu míti nemůžeme. A vše to činili mocí vaší královské milosti. Konečně doslýcháme také, že o to pracují, abychom nikdež pod kralováním pána svého místa neměli. Milostivý králi! My ničeho jiného u vaší milosti se nedovoláváme nežli spravedlnosti. Nechť z viny jakékoli naříkají nás, chceme od vaší milosti aneb soudem zemským anebo samým stavem městským souzeni a rozeznáni býti; a což by koli na nás uvedeno i nalezeno bylo, to podniknouti chceme ze žádné pokuty se nevyměřujíce. I prosíme pro nejvyšší spravedlnost, abyste nás v tom oslyšeti neráčili. Víru naši také před celým světem chceme vyznati a zkoušce těch, jimžto přisluší, podrobiti, že bludní nejsme. Do té doby prosíme, abychom při statcích, ženách i dětech svých mohli býti a živnosti své vésti; rádi se všemi obyvateli pražskými v dobré svornosti a lásce býti chceme, na žádnou pomstu ani bouřku nemyslíce.“

Ludvík v tu chvíli velice se rozhněval, že tím způsobem byl oklamán; ale vlastní svědomí pra-

vilo mu, že veliká část viny padá na něho. Ovšem byl zpraven nedostatečně; měl za to, že osočení pikarti pražští jsou samí lidé ničemní, padoušští: ale proč na zprávy tak kusé a liché vynášel rozsudek?

K chybě takové přiznati se veřejně přichází marnosti lidské vždycky velmi za těžko; a to byla jedna z hlavních příčin, že Ludvík jmenem svým obžalované rázem v bezpočetné svízele byl sklátil, avšak poznav křivdu nikoliv pojednou ji napraviti nemohl.

Příchodem svým získali hned tolik, že listové ze všech královských zemí je vypovídající od krále potlačeni byli. Také slíbil král k jich právu jim dopomoci.

Hned potom povolav k sobě mistra Paška i ostatní Pražany přítomné jal se rozmlouvati s nimi o těch věcech; i chtěl, aby před ním Hlavsovi i ostatním odpovídali.

Tu řekl Pašek: „Milostivý králi! Co já jsem koli v městě pražském za těchto let posledních činil, nic o své újmě a moci nečinil jsem, ale proto, že obec na tom se usnesla a mně činiti uložila. Všecko také dělo se pouze k uhájení svaté víry a dobra obecného. Těm, které soudem a listem vaší královské milosti z měst našich pro bludy kacířské a úklady nešlechetné jsou vypovězeni, my tady odpovídati nemůžeme; neboť pro věc docela rozdílnou sem jsme vysláni, toho pak žádné poručení nemáme.“

Další jednání přetrženo jest bouří, ježto vypukla konečně proti prelátům a magnatům, při němž i domy vytloukány a drancovány. Sami čeští poslové nesměli za dva i za tři dni z hospod svých vycházeti uzavíravše se a kamení sobě nanosivše.

A téhož času novina přišla Pražanům, že se v Praze bouří a radnici osazují, aby nechajíce víry římské a lidské zase domův se vrátili. A pan Krištof Švamberk za knížetem a za panem Lvem psal, že se sedláci pozdvihují a obec se bouří, zvláště v hradeckém kraji; a že tudíž páni a rytířstvo sněmují, napomínaje, aby do Prahy zase pospíšili a víry na pokoji nechali, že z těžka dobře bude.

Tak nic nepořídivše zase do Čech se obrátili s prázdnýma rukama. O čemž Pražané ještě nevědouce čekali jich s výpravou znamenitou, aby proti nim s procesí šli výše nežli proti králi. Ale oni pomeškavše toho dne, protože neměli čím jich potěšiti, na zejtří teprv do Prahy přijeli. S poselstvím svým umlkli a před obcí toho, co se dálo neoznámili; ale tolik v lid obecní trousili, že dobře zjednali.

Slavnost veřejná odbývala se přece — z toho úmyslu, aby na stranu protivnou leskem i silou při tom objevenou nový postrach puštěn byl. Neboť ze všech téměř far v jednu se sešli, sebravše množství lidu zbrojného, i po ceších i obchodnících a tak po všech obyvatelích, s bubny, píšťalkami, s trubači a jinou přípravou; k tomu mnoho děl i pušek větších, menších před radnici vytočili. Někteří z předu někteří z zadu za tou procesí chodili s praporci, korouhvemi řemeslnickými. Žádný z Čechův takového triumfu, ani tak pěkné, teverné a přípravné cti a chvály boží nikdá neviděl, leč za času Jana Žižky, když s Tábory na poli vojensky býval, a když kněží vycházeli mezi ně s svátostí těla Křistova do vojska s procesí, jako by jich k bitvě na nepřátele pobízeli.

XIV.

Král Ludvík, jakkoliv sám záležitostmi uherskými vždy více byl sužován, přece na Hlavsu a tovaryše jeho nezapomněl; brzy za poselstvím českým přišly od něho listy knížeti Karlovi a panu Lvovi, aby bez meškání přijmouce k sobě některé z panského a rytířského stavu v to se vložili, a mezi stranami s pilností přátelsky jednali, aby všecky různice a nechuti, kteréžkoli mezi nimi jsou, srovnali a v lásku a dobrý konec uvedli. A v tom času, když se o to jednati mělo, král povolil vypovězeným, aby okolo Prahy na svých statcích svobodně býti mohli a na hrad pražský jezditi pro tvé potřeby.

Pražanům také král psal v týž rozum. Listy jeho, jeden svědčící purkmistru, konšelům a starším, druhý obci pražské, ukázal Pašek toliko nejbližším důvěrníkům svým.

„Co učiníme?“ ptali se tito zaraženi.

Pašek odpověděl: „Pokloníce hlav svých naplníme vůli krále jeho milosti. Přečteme list jeho vší obci —“

„A pikarti dostanou jedním dnem vrch!“

„Vůle králova bude naplněna.“

„Životy a statky naše vydány budou jich pomstě —“

„Ale vůle králova bude naplněna!“ opakoval Pašek. „Přišel čas, abychom také my zkusili, jak chutná vyhnanství; neboť jak se vrátí Hlavsa, dojde řada na nás. Což nám zbývá jiného? Bude-li msta jejich mírná, odneseme život od mučidel, dostaneme u pranýře po šilinku, a půjdeme z města. Po některém roce doděláme se toho, že padneme zase my králi k nohoum, on pak jsa mysli pohnu-

telné také snad neodepře nám, jednati o náš návrat do města.“

Nebylo Paškovi těžko přivesti přátele své k tomu, že dolehavě žádali od něho, na čem on se byl už ustanovil: — zprotiviti se vůli králově.

„Rozmyslete dobře,“ namítal ještě na oko, „čeho se odvážiti chceme. Kníže Karel a pan Lev ovšem neoddělí se od nás; všecko také panstvo pod jednou na své straně míti budeme. Mimo to vůle králova v samých Uhřích sklesla cele ve mdlobu: ale což by nastalo, kdybychom lidmi svými zde v Praze nebyli dokonale jisti? Nebo po těchto slovech královských přijdou brzy ostřejší; ačkoliv pak to jen s l o v a budou, obecný lid i mnozí v samé radě mohli by jimi býti zastrašeni a zvikláni: co potom čeká nás?“

„Nezbývá voliti!“ dáno mu v odpověď. „Vše jest nyní docela v moci naší; ohlásíme-li však listy královské, sami hned lid zvikláme. Utužme jej sobě; bude-li na svém státi král, způsobíme, že lid sám se vydá v neposlušenství a nás k němu donutí. Až pak jednou vinen bude, musí vytrvati staň se, co staň!“

Následek listův královských byl tedy jenom ten, že Pašek přitužil poslušenství k sobě svých přátel a skrze tyto i poslušenství lidu. Již vůle jeho ve městě vládla neobmezeně; on také na ulici nikdy neobjevoval se jinak než ve průvodu čtyřiceti až padesáti zbrojnošův.

Vůle králova neohlášena ani samé radě. K přiznání sousedskému přidržováni a k odvolávání bludů v kostele nuceni jsou měšťané nyní ještě ostřeji, počet vypovězených novými rozmnožen.

Volání Hlavsy a ostatních vypovězencův zanikalo bez účinku. Nebylo pomoci odjinud než

od krále; a tak se musil Hlavsa k němu obrátiti po druhé.

Po druhé poslal král listy, ve kterých Pražanům již přísně přikazoval pod uvarováním hněvu svého, aby co dříve psal, naplněno bylo. Tu Pašek a konšelé svolavše obec ani tentokrát sousedům psaní samého neohlásili; ale připomínajíce list, jímžto král vězně z Prahy byl vypověděl, tázali se, zda-li slova královská zpět jíti mohou?

A obec odpověděla, že nikoliv.

Na to mluvil Pašek: „Podařilo se pikartům u samého dvora krále jeho milosti nalezti sobě přátele. Ti nyní ze vší síly o to se zasazují, aby vypovězeným návrat a vládu v městě našem zjednali. Co potom bude následovati, já nevím; vy ale povězte, zda-li je dobrovolně mezi sebe přijíti chcete?“

„Ani vnutiti jich sobě nedáme!“ zvolali někteří, a celé množství zkřiklo: „Nedáme!“

„Milí páni obec!“ pokračoval Pašek. „Mnoho se o to pracuje i odtud z Čech: kdyby pak jeho milost nařídil —“

V tom Jan Opice hlasu pozdvihnuv nedal jemu domluviti: „Dříve už oznámil nám král jeho milost vůli svoji zřetelně: což ještě více potřebujeme? Nemůže toho žádati jeho milost, abychom dnes pikartství za černé, zítra za bílé měli; nemůže žádati, abychom pikarty, kteří včera dýky na nás brousili a jed strojili, dnes na svých ňádrech ukrývali, vědouce, že jsou hadi. My ale musíme na tom státi před jeho milostí, abychom vyvrhli odsud, co jest ve dne v noci hotovo ruku pozdvihnouti na záhubu naši!“

Tomu přisvědčovala obec s velikým hlukem. Rozhlašováno také, že sám král Paškovi a poslům v Budíně byl ústně mluvil, aby se na žádné jeho

psaní jakážkoliv neobraceli, ač by která k nim přišla, mimo první listy dotčené a rozkázání jeho.

Takto konšelé tarasovali svou nepoddanost proti králi a obec na témž upevnili a k tomu vedli, aby protivenství činěného neubývalo ale raději přimnoženo bylo.

Hněv krále, jakkoliv málomocný, aby neposlušné potrestal, počal se přece jeviti důraznějším činem: Ludvík svolal stavy, straně pana Lva protivné, na zvláštní sněm do Kolína; pan Lev se svými, kníže Karel i Pražané jsou vymíšeni i sjeli se v Kutné Hoře, chtíce ve sněmování Kolínském dojíti účastenství a učiniti v něm roztržku.

Avšak nejsou připuštěni. Bylyť proti nim stížnosti přemnohé, staré i nové; zvláště Hlavsa povstav oznamoval ukrutenství v Praze páchaná pod záminkou víry.

„Vám všem a samému Bohu budiž to žalováno," pravil na konec, „že již nejinak se podobá, než jako by spravedlnost na celo se vystěhovala ze země české. Nechci o tom mluviti, jak hanebně souzeni jsme byli my a ošálen král, aby podepsal vypovězení lidí nevinných: tolik všem nad pochybu jest vidomo, kterak v hlavním městě vůle králova zpurně nohama se šlape. Co žádáme my, co velí král? Aby věc naše rozeznána byla soudem řádným, nechť se pak vina objeví na straně kterékoliv. Ale toho my v českém království dovolati jsme se nemohli, a když jsme s nebezpečenstvím svých hrdel ku králi se obrátili, a on chtěje křivdu stavěti mnohými listy tu správci tu nejvyššímu purkrabí tu Pražanům vyrovnání úmluvou neb soudem nařizoval: vizte všichni, jak slova jeho vážena! Jestliže ku hlasu utištěné neviny hluši budete také vy, lépe by nám bylo všem, abychom se byli nenarodili v době tak žalostné!"

Slova Hlavsova neminula se s účinkem: všecka města královská prohlásila se proti Pražanům. Ustanoveno aby poslové stavu městského bez meškání sjeli se do Prahy, i jednali o to, aby se vůli královské dosti stalo.

Ale tam zatím mysli nikoliv se neklonily k smířlivosti. Cahera už před sjezdem na kázání tupil účastníky jeho, hlásaje: „Kteréž zrady nešlechetní pikarti tady nedokonali, tam v Kolíně ji chtějí dokonati!“

I dána poslům od Pražanův odpověď nelibá v ten rozum: „že nemají se oč s těmi vypovězenými smlouvati a nad to ani souditi, poněvadž jsou již prvé souzeni a s nimi slyšáni před knížetem a posly z měst.“

Pašek pak, aby ukázal, jak málo jej odpadnutí měst zaleklo, povolav manželky všech vypovězených na radnici nařídil jim, aby ve čtyrech nedělích pořád zběhlých statky rozprodaly a za svými muži se vybraly, hroze jim, pak-li by toho neučinily, tuhými tresty.

Takovým jednáním přinucen jest Hlavsa poznovu odebrati se ku králi. —

Bylo to uprostřed tuhé zimy, když se navracel s přáteli svými. Jeden nový byl se k němu přidružil v Budíně a nerozlučněji nad jiné trval při něm po cestě — Jiří, Paškův syn.

Byltě bojoval proti Turkům; až koulí z děla ztrativ pravou ruku k boji učiněn jest neschopným. Právě byl se vyhojil, když Hlavsa meškal v Budíně; zvěděv o přítomnosti jeho vyhledal jej, a brzy úzce se spřátelili.

Mnoho byli rozmlouvali po celé cestě; přestoupivše pak hranice české drahnou chvíli jeli mlčky podlé sebe. Pohled obou byl neveselý. Hlavsa zřídka pozdvihnul zrakův do kraje sněhem

pokrytého, a po každé hned hlavu svěsil v patrném zármutku. Mladý muž opět vida to a domýšleje se příčiny zachmuřil čelo.

„Jsi příliš zadumán, pane,“ promluvil konečně. „Pomysli na lepší doby, které opět přijdou, a povyjasni mysl.“

Hlavsa smutně zavrtěl hlavou.

„Nemyslil jsem na sebe,“ odvece. „Jeť to arci trudná jízda, kterou konám; já stařec ve službách vlasti sešedivělý bídně potloukám se nyní světem, a nemám, kde bych hlavy položil pokojně. Ale což záleží na mně! Jižtě já nemám cesty daleké před sebou: do hrobu se jistě dovleku, byť i byla k němu dráha trnitá. Mladíku, nemyslil jsem na sebe! . . .“

Upřev zraky před sebe do kraje, pravil hlasem, který jevil, jak těžké jest srdce jeho: „Nad touto zemí bych splakal — nad ubohou! . . .“

„I v ní zase bude lépe,“ řekl Jiří, nevěda co utěšlivějšího povědětí.

„Bude nešťastna!“ odtušil stařec s jistotou truchlícího proroka, až mladého muže hrůza pošla. „Bude velmi nešťastna! — Viděl jsi dvůr krále jejího? Čeho lze jest se nadíti Čechám od tohoto Ludvíka? On sám potřebuje příliš pilně pomoci, předně, aby se uhájil proti Uhrům na trůně, po té, aby se uhájil v Uhrách proti Turkům. A kdyby obojí vady nebylo, ještě byl by panovníkem tak nedostatečným, že by spíše v zemi spořádané zmatky působil nežli ve zmatené pořádek.“

„Avšak,“ namítnul Jiří, „sedělo na stolci českém více neprospěšných panovníkův — —“

„Ale národ nikdy tak nezabředl! Že v něm bylo vždycky různic hojně, to jest nám velmi slabou útěchou! V pravdě také jen velicí králové

dovedli jej vésti tak, že s více byl, než aby jen hájil bez oddechu svobodné bytí své. Na čas místo krále takového zastal svatý kalich; ale i tato korouhev jednoty a síly zvrhla se v zástěru sobeckých rozepří. Po děsnou řadu let rozežírá se nákaza nesvornosti v myslích českého lidu tak všeobecně, že nad strannictví se k ničemu vyššímu povznesti nedovedou. Počítej strany, kolik jich tu najdeš! Z nich každá jenom samu sebe vyhledává, a kde jen se dá, druhou utiskne bez rozpaků. O místo v lavicích, o nešení meče před králem hotovi jsou tasiti na sebe zbraň a zaplaviti zemi krví. Již pak vření myslí počíná přecházeti v násilný boj; v Praze otec tvůj dal nakažlivý příklad. Co den může bratrovražedný zápas vypuknouti po všech krajích; nejbližší příbuzní planou k sobě záštím aspoň pro víru. Snad se Bůh slituje a odvrátí krve prolévání: ale tím stane se budoucnost jenom méně hroznou. Bez ducha svorného není ctností v národě; byť jednotliví v něm byli ušlechtilí, obětovní, horliví jak světci: národ celý jest jako muž beze všeho účelu, beze snahy, bez povahy — bídný, opovrženlivý — vstříc kráčející jenom neslavnému zahynutí. Hniloba či poroba — ty se šklebí na český národ v budoucnosti. Neboť k vyhojení odnikud nekyne naděje. Tak jsme zkažení, že jen vymření celého pokolení v poušti snad by způsobilo obnovu. Přijde-li mocný — nepřítel či domácí, s právem či bez práva — sevře nešťastný, zaslepený lid v poroby; ne-li — zajde on vlastní neřestí!...“

I umlkli oba opět. Mladý muž nemohl odmlouvati, ale z jeho ňader nedala se naděje ničím vypudit. Hodlal pospíchati k otci, hodlal všecko vynaložit, aby jej oblomil, přede vším pak ku Hlavsovi obměkčil.

Rozžehnav se s tímto jako s milovaným rodičem kvapil nejprvé na Toušeň. V skutku naleznul tam matku a sestru — ale nikoliv, aby shledáním tím srdce posilnil!

Matka uvítala jej nářkem, pro který nemohla k slovu přijíti; on vykládaje to sobě tak, že se ztrátou jeho pravice tolik rozlítostnila, přimlouval jí laskavou řečí, a ptal se po otci a sestře. Ona ukázala mu na vedlejší komnatu.

I vešel tam. Ženština sedící u okna, majíc hlavu podepřenou na obě ruce, byla v skutku jeho sestra — však při pohledu na ni ovanul ho mráz.

Tatam byla svěžesť jejího líce — pleť její uvadlá, jako květ bez vláhy. Vlas i šat jevil zanedbalost, celý pohled nepřítomnost ducha.

„Johanno!“ zvolal bratr bolestně, když si příchodu jeho nevšímala.

Teď obrátivši se k němu nejevila nijakého překvapení.

„Zima z tebe fičí,“ podotkla, „dlouho si musil být venku. Ohřej se honem.“

On napřahuje po ní rámě stanul všecek omráčen.

„Mocný Bože!“ zvolal. „Co to znamená?“

„Diviš se, že ke mně nemůžeš, viď?“ ptala se dívka hlasem pokojným ale pohledem srdce rozrývajícím. „A to mi ještě ponechali mříž. Ale nesmýšlejí na nic jiného, než aby mě zazdili docela — za živa!“

Tu s žalostným výkřikem vypukla v pláč.

Jiří obrátil se k matce, ale i té nářkem usedalo srdce. Závrať zmocňovala se ho nad tím divadlem.

„Což,“ pravila dívka vzlykajíc, „já jsem těžký trest zasloužila. Ale zazdění — toť, otče, příliš kruté! Tak přísný by nebyl žádný soudce. A ještě

mé tělo máte právo zabiti — ale duši, duši!“ úpěla srdcelomně. „Proč mi nedopřejete obmyti se pokáním — proč mi upíráte zpovědníka?!“

Takové bylo přivítání mladíka v domě otcovském. Čím více se dovídal, tím strašlivější tíže padala na jeho duši.

Matka byla v zoufání — sestra byla zmařena! V pomatenosti smyslů svých domnívala se, tu že ji otec pro víru vypověděl s jinými, tu že ji pro návštěvu její u Cahery zazdíti hodlá. Brzy mluvila s ním rozumně na pohled a plakala nad jeho zchromením: brzy opět nedopustila, aby se jí dotknul. Vědomí velikého hříchu nejkrutěji týralo ubohou duši její — chtěla den co den míti zpovědníka; když jí byli z počátku po vůli učinili, a kněz přišed o Bohu jí mluviti začal: odskočila od něho jak od jedovaté zmije volajíc: „Nezáplatuj hanebnosti své Bohem! Již umění tvé znám, bídníče!“ — A opět, když cítila srdce svoje sevřené, pravívala: „Zase již duch zlý obdržel nade mnou vrch!...“

Nelze vypsati, jakými city zmítána byla útroba mladíkova, když se nazejtří ubíral ku Praze: byltť se ovšem také dověděl, že neštěstím Johanniným vinen jest podlý administrator.

K otci musil dobývati sobě přístupu skrze četné jeho stráže. Pašek zapomenuv na hněv, v němžto se byli rozešli, uvítal jej pohledem dychtivým: spatřiv jej ale zmrzačeného odvrátil tvář.

Ale Jiří nedal se tím odstrašiti; doufalť vřelostí svou rozehřát i otce.

„Těžce byli jsme zkoušeni všichni,“ pravil. „Otče, uzavřeme řadu pohrom sami. Nad tvým věkem již se připozdívá — dopřej sobě oddechu na sklonku svého života. Já hluku světského záhy jsem se nasytil. Uchyl se z něho také ty.

Ukázal jsi v tomto městě svoji moc; čeho můžeš se tu nadíti dále, leč trudův a nebezpečenství? Statkův také pozemských požehnala ti nebesa: otče, užívej konečně mnohé práce své!“

Ale Pašek odpověděl: „Vyhlížíš dospělejší, ale dosud mluvíš jako chlapec krátkozraký. Myslíš ty, že mohu v díle svém býti tak vrtkavý jako ty? Pak musíš dlouho ještě bystřiti svůj rozum, abys pochopil, kde stojí otec tvůj. S té výše, chlapče, na které se králům vypovídá poslušenství, není pokojného návratu — s té výše jest jenom pád! Však poněvadž tomu nerozumíš, nemluv do mne dětským jazykem!“

„Neblahá, osudná výše!“ zvolal Jiří. „Popatři, več uvrhla naši rodinu — popatři na mne, na sestru!“

„Jak?“ zvolal Pašek rozhorlen. „To mi ještě připomínáš? Že jsi sám sebe zmrhal za jitra svého života, to uvaluješ na mne? Proč tu stojíš přede mnou zmařen na vždycky? Proto, že jsi svého otce nikdy nebyl hoden! Já vyšel z chatrče — osiřelý, bez pomoci, sám sobě zůstaven — tys vyšel z prvního domu v Praze, opatřen hojností i jmenem proslaveným: popatři ty, jak tu proti sobě stojíme! A sestra tvá, byla snad ode mne posílána k popovi, aby pokálela hanbou mé šediny? Děti ničemné, jež by to mělo radostnou pýchou naplňovati, že Pašek otcem vaším: to je všecka radost, všecka podpora, které jsem se na vás dočkal! Ke všemu ztrpčujete mi klopotnou práci mou doléháním, abych byl tak ničemným jako vy!“

„Já doléhám na tebe,“ dí vážně syn, „abys opustil cestu, která tě vede v nové stále křivotiny — ne výš, otče, ale hlouběji! — a na které tě slavný konec nečeká!“

„Nekráčíš se mnou," odpověděl zhurta Pašek, „nebudeš ho se mnou sdíleti! Nezdá se ti, že protivníci moji jdou cestou opačnou, která slávou končí? Nuže rozmnož jich počet — zástup Hlavsův tě ještě v sebe pojme!"

„Nepatřil bych mezi nešlechetné! Hlavsa, otče, jest muž vší cti hodný, v nehodách svých tím vřelejší soustrast vzbuzující, čím jich méně zasloužil, a čím prostější jest duše jeho vší mstivé myšlenky. Míra křivd, jež utrpěl, jest úžasně přeplněná: nechtěj, otče, přimnožovat jich déle! Ještě mluví král ve svých listech dobrotivě: naposledy místo domluvy nastoupí hněv a trest!"

„Odtud tedy vítr vane!" řekl Pašek. „Tuším, že tě ku Hlavsovi nemusím teprvé posílati — že spíše tebe on poslal ke mně."

„Ano, já s ním přijel z Uher. Opakuji, že mne úctou naplnil i žalem. Listy, ježto nese od krále, nechť tebou, otče, pro Bůh již pohnou!"

„Uvidíme!" zněla odpověď.

Tak málo svedl Jiří domluvou při prvním setkání. Po té zatím pozornost obrátil jinam. Schválně byl před otcem nemluvil o Caherovi, aby sám poměr jich k sobě vyzkoumal. Měl se co přemáhati, aby mysl jeho pomstou nepřekypěla. Sklátiti bídného popa jednou ranou nebylo by žádnou odplatou; brzy také viděl Jiří, kterak otec i Cahera jeden druhým stojí a jeden s druhým padnou. Proto musil nastrojit mu past, aby jej sevříti mohl k nevyklouznutí a vládnouti jím dle své chuti. O tom nyní přemítal dnem i nocí.

Zatím dodán Pražanům list královský, v němžto mimo rozkazy dřívější přísně přikazováno, aby ženami vypovězených z města nikam nehýbali, a žádného více nevypovídali, ale tak se zachovali, jakož prvními psaními poručeno bylo. Stěžoval sobě

také král, že rozkázaní a glejt jeho u Pražanův nic platné nebyly.

Na to hned někteří z vypovězených užívajíce právem ochrany královské, do města se navrátili. Ale marně nadáli se byli bezpečnosti: Jiřího Lopatského rychtář s pacholky z domu jeho vlastního od oběda z zástolí do vězení vzal, ve kterém trval, až jej tam umořili; potom jemu, jakož i Václavu Kašovi, když v nemoci své tajně přišed do svého domu zemřel, ani pohřbu nedopřáli, nýbrž kázali je vynésti z města ven bez kněží, bez žákův i beze všeho zvonění.

Tu vidouce ostatní nezbytí, opět odešli, s nimi pak jiní, aby těžším nehodám se vyhnuli. Pražané v skutku i po tomto listu královském Víta mečíře, Petra nožíře, Duchka, Kapalina i jiné měšťany vypověděli: toliko žen na pokoji nechali.

Nebyloť Paškovi dle okolností a dle vlastní povahy možno stanouti. A pravda bylo, že kdyby on byl Prahu dobrovolně pustil ze své moci, město bylo by se octlo ve zmatcích a bouřích horších nade všecky předešlé. Neboť ani král Ludvík ani náměstek jeho žádný nebyl schopen udržeti v něm řád.

V ty dni po ohlášení listu královského byly všecky mysli rozechvěny. Mluvilo se, že v městě samém opět zbraně potají se chystají; z venkova přinášeny zprávy, že brzy tam brzy onde viděny jsou tisíce lidu ozbrojeného, ba že se všech stran na Prahu pikartům ku pomoci táhnou. Nejednou ve dne a hustěji v noci bouřili sami konšelé lid po městě, přikazujíce, aby hotovi byli se zbrojí, a když by koliv rozkázáno bylo, aby šli k radnici.

Za takové noci ponořen v temné myšlenky bděl Jiří na svém loži. Náhle dorazí k sluchu jeho z komnat otcových neobyčejný šramot —

hned potom volání o pomoc. Sotva vyskočiv po zbrani ruku vztáhl, vrazil do dveří Pašek, za ním sluha již krví zbrocený a odrážející rány dvou ozbrojenců, tuze naň dotírajících.

„Vyhnal jsi mi otce!“ zkřiknul jeden z těchto. „A já shovíval, poslechneš-li přece slova královského. Nebudeš déle šlapati spravedlnost — ani ďábel ti víc nepomůže!“

„Zrada v mém domě!“ zvolal Pašek mezi tím, co i Jiří k obraně jeho se postavil.

„To je soud nikoli zrada, ty katane lidských duší, ty zrádče města, země i krále!“

Rychle pobouřen byl celý dům; mnozí spěchali ku pomoci. Divadlo, ježto spatřili, všecky pomátlo, že nevěděli, co se vlastně děje. Oba zbrojnoši, kteří učinili útok na Paška, byli ze stráže jeho, oba byli pokládáni mezi nejoddanější. Nikdo netušil, že nosí pomstu v prsou. Jednomu z nich byl Pašek vypověděl otce; druhý byl milencem sestry jeho. Umínili si nelítostného primasa zavražditi, jestliže se neobměkčí; tím, co se dělo po třetím už listu královském, dospěl jich úmysl.

Věrný sluha, střehoucí komnatu Paškovu, byl je zadržel tak dlouho, že Pašek poznav nebezpečenství prchnouti mohl. Ten nyní klesl; ale již tu byli jiní bránit pána svého.

V tom spiklý, jenžto mstil otce svého, vytrhnuv jednomu z nejprvé příchozích střelnou zbraň vypálil ji na Paška.

Jiří byl otce zakryl svým tělem — smrtelně raněn klesl na zemi. V téže chvíli zmocnili se vraha.

Pašek hrůzou strašlivě vykřiknul skláněje se k synovi.

„Tenkráte,“ mluvil tento zápase se smrtí,

„tenkráte jsi zachráněn, otce — viz, kde už nejsi bezpečen!“

„Přispějte!“ volal Pašek. „Lékaře — kvapte pro lékaře!“

„Pamatuj na sebe, ne na mne,“ dí syn. „Mé dílo na světě je skončeno. A pamatuj na svou rodinu, otče; v ní spatříš obraz nešťastné vlasti. Pomstu za Johannu — poroučím — Bohu!....“

To byla jeho poslední slova.

„Ó!“ zvolal Pašek bolestí a hněvem bez sebe. „Strašlivý budu držeti soud!“

XV.

Přišlo léto roku 1526 — na jihu se shlukuje děsná bouře. Turci vyhrnuli se v ohromném počtu proti říši uherské.

Uhři málo dbají nebezpečenství. V pýše své mluví, že jejich prstenové dostačí k zaplašení moci turecké. Mrhají statky své v nesmyslné nádheře, derou se mezi sebou o hodnosti a úřady, vyhrožují i strojí úklady králi.

Král pak skoro sám jediný pamatuje na nebezpečenství, píše papežovi o pomoc, úzkostlivě konečně dovolává se jí také z Čech.

V Čechách pan Lev není ku pomoci ochoten; sebranou hotovost raději by obrátil proti svým odpůrcům.

„Sluší se nám Čechům i Moravanům,“ tak mluví a rozpisuje, „dobře opatrovati, zda-li král vojska žádá v pravdě proti nepříteli všeho křesťanstva, nebo spíše proti svým vlastním Uhrům.“

I odpovídá králi, že dříve o poskytnutí pomoci nutno sněmovati.

Sami přátelé královi vědouce o bouřích uher-

ských nepočínají sobě s potřebnou rázností a horlivostí. Mimo jiné byli Uhři v Budíně nejvýše urazili předního té strany pána, kancléře českého Adama z Hradce. Kdy tento z města odjížděl, davše zavříti bránu prohledávali vozy jeho; a když král rozkázal propustiti celý průvod, teprvé obořivše se na vozy oloupili je na čisto.

Český lid celkem zkusiv zhusta maďarskou zpupnost, hovoří tak, že by měl nejspíše krále svého vytrhnouti z nesvobody, ve které jej drželi.

Ba roznáší se pověst, kterak v cizině povstal nápadník trůnu, tvrdící, on že jest syn Vladislavův, a ten, co v Uhřích kraluje, že jest podstrčený syn ševcův, jenž prý toho léta zabit býti má, aby ustoupil pravému dědici.

V Uhřích vedlé neslýchané lhostejnosti počíná zrada své černé dílo. Vévoda sedmihradský, Jan Zapolský, umlouvá se s Turkem, že mu zradí krále Ludvíka, a za to že sám bude kralovati v Uhřích. Veřejně pak svolav Sedmihradské ohlašuje, že staň se co staň branná moc nikam ze země ven nepotáhne.

To všecko donášejí Ludvíkovi; ale on nemá moci, aby zradu překazil. Neboť palatin jeho přijíždí k němu a oznamuje, že volání jeho na vojnu mezi Uhry nemělo účinku. „Nejsme povinni," pravili, „jíti do boje, leč by se král do něho také vypravil!"

Ludvík neváhá; prohlašuje, že osobně potáhne do pole; ale není vojska, není vůdcův, není peněz, ani rady ani pořádku a poslušenství, ani zásob potravy a píce, ani lodí ani dovozův pro ně.

Král dolehavě a úpěnlivě prosí na všechny strany, svolávaje vojsko do tábora u Tolny na Dunaji. Sám, když stále přicházejí zprávy o prospěchu nepřátel, pomodliv se v kostele svatého Zikmunda táhne z Budína asi se čtyrmi tisíci jízdných a třemi pěších, mezi nimiž nejpředněji dvořané a

žoldnéři Čechové, Moravané a Slezáci, celá pak výprava ve starotáborské hradbě vozové.

Nejprvé k němu přitrhli voje přátel jeho českých mezi pány i městy. Strana páně Lvova, Pražané a jiní teprvé sněmovavše některý týden později vytrhli z Čech a příliš zvolna brali se ku předu.

Mezi tím, co královy voje po skrovnu se scházejí, valí se nepřátelé jako nepřehledná povodeň vždy blíže. Ludvík nařizuje palatinovi, aby vezma některé magnáty vytáhl napřed proti Turkům a přechodu řeky Drávy jim zabránil — ale opět odpovídají magnati: „Nejsme povinni táhnouti do boje a nepotáhnem, leč pod královou korouhví."

Nad tím rozhorliv se král mluvil přede všemi hlasem vysokým: „Vidím již, že jeden každý jen na mne se vymlouvati a mou hlavou se kryti chce! Já život svůj dal jsem v nebezpečí, abych zachránil království toto i vás: nuže ať neochota nemá omluvy! Odvážím já se hrdla svého, a s boží pomocí potáhnu zítra tam, kam jiní beze mne jíti nechtějí!"

A plní slovo své. Příkladem jeho dobří rozohněni, nedbalí zahanbeni chtějí se osvědčiti v boji, smělost i odvaha stávají se heslem celého vojska. Brzy nikdo nechce posledním býti v boji — ale nikdo nechce odpovědnosti za vrchní velení bráti na sebe.

Konečně zraky všech k arcibiskupu Kolockému, Pavlu Tomaryovi, jenž byl někdy mnichem bosákem, obracejí se, aby přijal důstojenství a povinnost hlavního vůdce; ale on vytrvale odpírá.

„Umím já, pánové, statečně se bíti. Ale upřímně vyznávám přede všemi, že náležitě říditi spousty vojska nikoliv neumím!"

Však zdráhání jeho jest marné; vůle obecná nutí jej, aby přijal úřad ten na se volky nevolky.

Dne 19. srpna položilo se vojsko královské táborem pod městečkem Moháčem. Počítalo nejvýš dvacet pět tisíc bojovníkův; Turkův, již málo vzdálených byl počet více nežli desateronásobný, k tomu dobře vycvičených, a všemi potřebami válečnými opatřených.

K Ludvíkovi mají dotrhnouti ještě voje ze Sedmihradska, ale zrádný vojvoda nehýbe se s nimi s místa; za to vojsko z Čech a z Moravy i z Chorvat již jest nedaleko. I brána o to porada, co učiniti.

„Bíti se — bez odkladu se bíti!“ volají nyní pánové uherští.

Ale Češi přítomní odporují tomu: „Kterak se bíti,“ praví, „není-li sobě každý tím jist, že dovede divy konati? Všecka lidská statečnost má svoje meze; a my jsme tu proti nepříteli jako rybník proti moři!“

„Co jest deset nevěřících psův proti jednomu z nás!“ kasají se nadutí Maďaři.

Důtklivě přimlouvá se zvláště králův hofmistr, Ondřej Trepka, aby vyčkali posily.

„Jsme silni dost!“ odpovídají Uhři. „Proč se spolehati na někoho mimo na sebe?“

Slavný toho času válečník polský, Leonard Gnojenský, jenž přivedl ku pomoci patnácte set branných, nechce v přítomných okolnostech slyšet o boji.

„Nemůžeme,“ vece, „učiniti útok na Turky, ba nemůžeme ani podniknouti útok jejich, jak tu stojíme. Třeba nám se opevniti, abychom odolali. Vezměme sobě za příklad válečníky nejznamenitější, Čechy, kteří ve svých hradbách pohyblivých uměli vítěziti proti počtu desateronásobnému!“

Ale Uhři odpovídají: „Nám netřeba chodit pro příklady do ciziny! Nebude to po prvé, co Turky s krvavými hlavami za hranice zaženeme.“

„Chceme se bíti — nečekejme žádné pomoci!“ volá i vojsko jejich po táboře.

„Leda boží!“ připomínají Češi a Poláci.

„Náš Bůh je s námi — maďarský Bůh!“

„Bůh se pyšným protiví! A na koho záhubu dopouští, tomu prvé rozum odjímá!“

„Kdo není s námi, je proti nám!“ křičí Maďaři. „A kdo nechce s námi bez prodlení do bitvy, toho my dříve podnikneme co nepřítele bližšího!“

Čechové tedy nechtějíce bíti se s Uhry spíše nežli s Turky nuceni jsou povoliti.

Po polednách 29. srpna, na den stětí svatého Jana, srazila se obě vojska. První řady turecké po krátkém boji dávají se na útěk — po celém táboře uherském rozlehne se hlučný jásot. Jisti vítězstvím ženou se Maďaři za prchajícími; nic tu platno volání střízlivých válečníkův, nadarmo zní hlas samého vůdce: slepě řítí se ku předu, aby zahubili sebe i ostatní.

Neboť náhle cval jejich zaražen. Uběhlť až na hrubou střelbu tureckou, na ně nastrojenou. I zařvou strašlivé jícny, celé zástupy padají jako tráva pod kosou. Není vyváznutí; vše ztraceno.

Za půldruhé hodiny vše ztraceno! Padli čeští páni i jich lid; z Maďarův, kteří nepadli, jsou zjímáni.

Král Ludvík vida, že jest po vší naději, dal se s některými pány na útěk. Ve zmatku ztratili se mu všichni až na dva, Slezáka Cetrysa i Uhra Acíla.

Všichni jsou unaveni do úpadu i s komoni svými; králův kůň mimo to krvácí z rány. Však za nimi blíže a blíže ozývá se řev dokonávající bitvy a hlaholí vřesk vraždychtivých Turkův. Jednotlivé zástupy v zápětí je stíhají. Ničeho nedbajíce musí ku předu.

Tu vrazí na potok jakýsi, neširoký ale bahnitý, a hojnými dešti naběhlý. První Cetrys vrhnuv se do vody šťastně se dostal na břeh protější.

Za ním král. Kůň umdlený a žíznivý shýbá se do vody, aby se napil; ale každá chvíle zmařená může přinesti záhubu. Král uzdou i bičíkem jej pohání. Zvíře napínajíc poslední sílu odváží se skoku z vody na břeh — ale síla nestačuje. Převrátivši se padá nazpět do močálu — a pochovává jezdce pod sebou!

Acíl kvapí ku pomoci; však octnuv se v bezedném bahně hyne sám také.

Cetrys ohlednuv se vyrazí ze sebe strašlivý ryk — nad oběma jezdci i koni zavřel se močál a již přestal se i pohybovati. Nebylo spásy nešťastnému králi!

V tom objevují se již turečtí jezdci. Hrůzou omámen pádí Cetrys dále s děsnou novinou.

Nazejtří sultán Soliman poroučí povražditi, co v bitvě bylo zajato. Na tisíc mužův ukatováno; mezi nimi také arcibiskup Salkan. Tureckou sekerou odletla od těla jeho hlava, která tak dlouho vládla ve jmenu krále Čechám i Uhrám, na malý jich prospěch.

Pak dále se valí proudy mohamedanské; nikdo již nestaví se jim v cestu; neboť Jan Zapolský s četným vojskem bez pohnutí baví v Segedíně. Králová Marie zoufajíc hořem prchá z hlavního města, slibujíc nešťastnému manželi do své smrti věrnost neporušenou. I zachovala ji vždycky zůstávajíc vdovou. Turci zmocnili se Budína i Pešti a vyplenili je.

Dvé korun osiřelo. Na uherskou čeká Jan Zapolský, aby ji od Solimana přijal v odměnu své zrady; o českou spěchá ucházeti se rakouský arci-

kníže Ferdinand. Zatím v bezkráleví zmatkové mají průběh ještě volnější; není už ani Ludvíka, jenžto se vypovězených Pražanův aspoň slovem ujímal.

A tak musí i dále žíti bez domova, odtrženi od manželek a dětí svých. Marně cestami a pracemi bezpočetnými byl usiloval Hlavsa; Pašek nenalezá nyní, na koho by se měl ohlížeti, vypovídá z města i bratra Matěje poustevníka, a když jiní bez vypovězení odcházejí do vyhnanství, hlásá Cahera z kazatelny: „Ejhle, kdo je honí odsud? Vědomí vlastní viny; útěkem sami se odsuzují, jsouce hodni trestu horšího!“

Zatím stavové čeští vidouce toho všichni nutnou potřebu odkládají na chvíli své spory, aby se mohli sjeti k jednání o budoucího krále. Pražané také dali volati biřicem, že se dává glejt všem stavům bezpečný k tomu jednání.

Volenci ze všech tří stavů ve středu dne 24. října roku 1526. přede vším sněmem za krále a pána voleného i dědičného prohlásili arcikníže Ferdinanda rakouského. Ten jsa zároveň nápadníkem uherského trůnu sotva že odpřisahnul práva koruny české vymáhal především na stavích válečné pomoci proti Janu Zapolskému, od Turkův a Maďarův některých na království uherské dosazenému. A s tou brzy odtáhnul z Čech, jakkoliv mezi výminkami stavů českých i tu byl přijal, že stálé sídlo své v Praze míti bude.

V jeho nepřítomnosti rozepře náboženské v Praze na novo mocnějším plamenem vyšlehly. Bylo známo, že král Ferdinand nové učení u veliké má nenávisti; toho v Praze zvláště Cahera spěchal užiti ve svůj prospěch. Viděl zajisté, že jakmile by strany v městě i jenom srovnaly se, pád jeho jest neodvratný, aniž by mu v tom co

pomohlo nové nějaké odpadlictví; proto nezbývalo mu, nežli štváti co nejprudčeji na přátele nového učení a rozdmychovati bouře vždy nové. Hlavní podporou jeho byla chátra městská; ji ovládaje držel i Paškovi samému váhu.

Přes to Pašek dovedl úskočného popa užívati dle své vůle ku svým záměrům; toliko nesměl přímo proti němu ničeho podnikati. Tudíž jakkoli byl jeden proti druhému bez ustání na stráži, na oko byli nerozlučnými přáteli. Ve stihání novověrcův také Pašek přitužil, anoť se od krále stavům pod jednou i pod obojí dostalo na ten čas uspokojení, a on tudíž na té straně zbaven byl mocné podpory.

Proti kutému útisku málo kdo postavil se zjevně; však jednotlivci volili raději mučednictví, nežli by zapírali Boha, či pravěji řečeno, náboženské přesvědčení své před lidmi.

Tak byla toho času na Novém Městě jedna sousedka, jmenem Klára, žena pobožná i dosti bohatá: u té v podruží bydlel nějaký Mikuláš, vřetenář, který se živil prací rukou svých. I přihodilo se, když kněží podle obyčeje svého sousedy obcházejíce popisovali a k zpovědi nutili, že přišli také k nim. Tu oni oba je vyslyševše, odpověděli pravíce: „že má zpověď dobrovolná býti a nikdo k ní bezdečně nemá nutkán býti.“ I hned je obžalovali faráři, a ten bez meškání k administratorovi běžel, který mu dal naučení, aby je oba dva do vězení dáti kázal, jakož se pak i stalo.

Po tom třetího dne dožádal se administrator s konsistoriany pana purkmistra, že jim bylo dáno vstoupení před pány do rady, a starší obecní všichni k tomu byli obesláni. Tam vyslýchavše oba ty vězně na jich námitky nedali jim odpovědi,

krom té, aby všech bludův (kterých nikdá neprovedli) se odřekli. A když jim odpírali hádajíce se s nimi a majíce před sebou zákon boží, že jest bylo s podivením do těch prostých lidí, a mnoho proti nim mluvili otvírajíce jim jich mnohé lotrovství, pokrytství, sodomářství a jiné ohavnosti: tehdy je odsoudili jakožto kacíře na oheň.

Když pak je ze šatlavy k upálení vedli a bířic provolával, že každý bludař jak oni trestán bude: přihodil se k tomu rytíř Hynek Perknovský, jenž v ty dni do Prahy byl přijel z Turnova. Ten pohledě na osobu a šediny odsouzeného Mikuláše a slyše o vině obou přistoupiv řekl: „Ale milý Mikuláši, jak ty věříš, oznam mi. Věříš-li v Pána Boha?“

Odpověděl Mikuláš: „Věřím.“

„Věříš-li v syna jeho, Ježíše Krista?“

Věřím.“

„Také i v Ducha svatého věříš-li?“

„Věřím.“

„A věříš-li v trojici svatou, jenž jest Bůh Otec, Syn jeho milý, Duch svatý?“

Mikuláš pověděl: „Věřím a na té víře umříti chci.“

I vece jemu Perknovský: „Jdiž s Pánem Bohem! Na té víře směl bych i já umříti a na hranici dnes jíti s tebou. Neb i já tak věřím jako ty.“

A mezi tou řečí lidé mnozí křičeli: že lotr lotra zastává i posiluje — aby ho upálili s nimi. Tehdy rychtář kázal jej vzíti do vazby.

Mikuláše pak a Kláru vedli před se. Když pak byli přivedeni k hranici, rychtář je napomenul, aby klekli proti východu slunce. Ale Mikuláš k tomu řekl: „Toho neučiníme; věřímeť, že jest Bůh všemohoucí netoliko na východu slunce, ale i na západu.“

Poklekše na kolena vyznali víru: „Věřím v Boha otce všemohoucího —“ atd. pořádně.

A v tom žehnali se s svými dětmi, kteréž jsou je vyprovodily, totiž jeho dcera a druhá její, řkouce: „Nuže milé dítky, již vás poroučíme milému Bohu, aby vás spravoval vedlé své vůle.“

I dali jim dobré napomenutí beze všeho strachu, s podivením mnohých lidí, kteří slzeli, to slyšíce.

Mikuláš pak řekl hlasem velikým: „My proto, dítky milé, tuto umíráme, poněvadž více sluší Boha poslouchati než lidí. Jděte a čiňte tolikéž!“

Po té vstoupil směle a vesele na hranici. A když ho vázali, Klára posilňovala jej řkouc, aby byl stálý a hotov umříti pro pravdu Krista Ježíše. V tom vzali také ji a svázali. Na Mikuláše katové vložili mnoho knih jeho, aby s ním byly spáleny.

A když již katové hranici zapálili, oni oba modlili se nábožně. A tak beze všeho křiku a povyku i stýskání shořeli oba, co by zesnuli.

Co lidé i nenávistní umlkli v ustrnutí, to vidouce, ozval se v zástupu ženský hlas, volaje mocně jako v nadšení:

„Více sluší Boha poslouchati než lidí!“

I ohlíželo se celé množství. V té, jež tak volala, poznali Johannu, dceru Paškovu.

Na cestě do chrámu uniknuvši strážcům, co se s upálenými dělo, všecko viděla i slyšela.

XVI.

Poprava tato nezůstala poslední, za nedlouho upáleni tři noví pikarti. Proti tomu, co novověrcův upáleno v Němcích a zvláště za vlády a vele-

ním nynějšího krále českého, byl počet ten velmi nepatrný.

Sotva by se tedy v ocelových prsou Paškových nad těmito několika obětmi záměrův jeho bylo hnulo svědomí: kdyby před něho nebylo předstupovalo vtělené — v osobě dcery jeho.

„Zabíjejte tělo!“ volala tato s přísným pohledem, když otce spatřila. „Ale duše zabíjeti nemůžete!“

Pašek, jenžto hlodavou bolest nad pohromami ve své rodině ničím nemohl udusiti, dlouho trpělivě nesl pomatenost své dcery, jižto byl, obměkčen smrtí synovou, povolal k sobě do Prahy. Proslulý lékař, kterého ku zhojení jejímu povolal, to nařizoval především, aby se jí v ničem příkře nestavěli na odpor.

Nejednou se srdcem rozlítostněným volal ji k sobě anebo přicházel k ní i snažil se laskavostí vzbuditi v ní opět jiskru zdravých smyslů — bylo mu nevýslovně krušno viděti jediné už dítě svoje tak zmrzačené: ale na něžná slova dostával ustavičně odpovědi neutěšené.

Johanna nyní již jednou myšlenkou byla zaujata cele: býti mučednicí. K otci mluvila jako k tyranovi; smrti nejen se nelekala, nýbrž i žádala jí, vedouc řeči vyznavačů, s potěšením na smrt kráčejících.

Zdálo se, že její rozum jest jasný, že mluví z pouhého přesvědčení; a to přivedlo Paška častěji k tomu, že jí patřičnými důvody chtěl poučiti.

Tu ona, jakož od upálených byla slyšela, odříkávajíc obecné vyznání víry dokládala: „Jinak věřiti nemohu.“

Právě věříš,“ přimlouval otec, „nikdo tebe jinak nenutí.“

„Nezakrývej pravdy!“ odpovídala ona vážně. „Není potřebí mne klamem chlácholiti. Touž víru vyznali veřejně Matěj a Klára, i jsou upáleni; také já chci na ní umříti. Neklaďte mi osidla; vímť já, že se vaše přátelská sladkost zvrhne v hadí syčení. Již raději zavolej pochopy, ať mě vedou na hranici!“

„Johanno!“ volal Pašek. „Rozpomeň se, že jsem tvůj otec!“

A ona dí zároveň s velebností i pokorou podivnou: „Více sluší Boha poslouchati než lidí!“

Stav její se horšil; čím dál tím důtklivěji dorážela na otce, i v noci jej vyhledávajíc.

Pašek musil se bráti svou cestou dále — Johanna stala se mu v domě břemenem velice obtížným: i odeslal ji opět na Toušeň. —

Co se Pašek krvavým stíháním novověrců králi zalíbiti hleděl, usilovali vypovězení u něho dovolati se spravedlnosti.

Ferdinand, ač o málo starší nad nešťastného Ludvíka, byl muž vůle pevné, ba neoblomné a panovník milující spravedlnost. Vychován v duchu přísné katolickém byl arci mysli nábožné, ale právě toho druhu nábožnost vedla jej k tomu, že novotáře náboženské nemilosrdně stíhal do vyhubení.

Stav se vládcem českým dobře viděl, jak kleslá je v zemi moc královská; i umínil opět povznesti ji a upevniti. Protož jakkoli Pražané u věcech víry jednali po chuti jeho, nespěchal za to je odměňovati svou přízní, znaje, s jakou smělostí se postavili na odpor královské vůli jeho předchůdce.

Nebezpečný odpor Prahy zlomiti a město podrobiti docela své vůli, bylo první starostí královou; však pro velikou moc Pražanův nesměl na ně jíti zhurta nebo násilím.

Žádosti vypovězených podaly mu vítanou příležitost, aby se vmísil do věcí obecních. Brzy po korunování svém dal list bezpečný Janu Hlavsovi a spoluvypovězeným jeho i zřídil k tomu pány některé, aby ještě jednou o přátelské narovnání mezi Pražany se pokusili.

Pašek úmysly královy záhy prohledl; i uzavřel u sebe dáti mu důtklivé naučení, že Pražané rozkazu královského tak snadno se neleknou. Všecko jednání s vypovězenými i prostředníky jest zamítnuto; nýbrž učiněn zápis ve jmenu vší obce pod pečetí městskou, že chtějí sobě vespolek s konšely proti vypovězeným radni i pomocni býti a se neopouštěti.

Král na ten čas důležitějšími věcmi jsa zaměstnán, ač rozuměl jednání Pražanův, přece ještě ani trestem nehrozil; odkázal při vypovězených na cestu právní. S bezpečností od něho poskytnutou měl Jan Hlavsa i Václav Daniel přijíti do Prahy a s konšely se smlouvati. Proti tomu Pašek přímo se postavil, oznamuje králi, že by v obci, anať se celá proti vypovězeným zapsala, vzešly z toho bouře a krveprolití veliké.

Král odpověděl velmi hněvivě: „Jestliže bude v obci kdo nalezen, jenž by se vůli mé protiviti chtěl, ihned mi jej vydáte! A pak-li se Hlavsovi neb Danielovi v Praze i jen vlas zkříví proti bezpečenství mému: chci o to k hrdlu tvému i ostatních konšelův hleděti!“

Tehdy poprvé podrobil se Pašek; za to ale rovnání přátelské i soudní chytrými výmysly tak uměl mařiti, že žádného konce tomu viděti nebylo.

Až král shovívavost již nepokládaje za nutnou, na moc Paškovu udeřil ranou zdrcující.

Zvěděl náhle primas s konšely, že Ferdinand hodlá sáhnouti na první tvrz jejich síly — zrušiti

opět jednotu obou měst pražských. Toho živou mocí nesměli dopustiti. V nejbližší chvíli už ubíralo se ku králi poselství z obce u velikém počtu, které co nejdůtklivěji žádalo, aby sjednocení měst pražských, tolikerým namáháním dokonané, od jeho milosti bylo šetřeno.

„Slyšel jsem přání vaše," odpověděl král stručně. „Na prospěch váš budu vždy pamatovati, rovněž jako na to dbáti, abyste byli právi ve všem králi svému."

Z této odpovědi soudil Pašek, že nelze ztráceti času, aby král se záměrem svým našel valné překážky. Ale Ferdinand uměl užívat i Paškovy zbraně: téhož dne ve slavném průvodu sjel s hradu, prohlásil rozdělení Starého i Nového Města, s tím přísným doložením: kdo by o jednotu jich na budoucí časy se zasazoval aneb k ní raditi chtěl, že to svým hrdlem zaplatí.

Také ihned novou radu ustanovil na Starém Městě a zvláštní na Novém. Paška i přátele jeho všecky sesadil.

Co Pašek druhdy jiným uchystal, to nyní stihlo jej: mimo všecko nadání vymknuta jest moc z rukou jeho, aniž se mohl protiviti — jako druhdy on tak postaral se nyní král, aby na odpor násilný proti jeho vůli nebylo lze pomysliti.

Tak byl Pašek jednoho dne v městech pražských ještě pánem všemocným — a téhož dne s výše svoji svržen tak, že ani poslednímu biřicovi neměl co rozkazovati ale sám roven ostatním poslouchati musil.

Zatím skrývaje rozvášnění svoje nad takovým ponížením nevzdával se naděje, že moci své nabude ještě jednou. Král za nedlouho musil Čechy opustiti zase; v jeho nepřítomnosti bylo možno břímě, jež uvalil na Prahu, opět svrhnouti.

Neboť jakkoli strana utištěná již volněji počala pozdvihovati hlavy, Pašek dlouhou vládou upevnil se příliš poslušenstvím Pražanův. Také přední pomocníci jeho ve městě musili se o to namáhati, aby dále trval řád či neřád dosavadní.

Tím způsobem, když konečně čtyři z vypovězených do města bezpečně jsou puštěni, Cahera i kněží jeho po kostelích s kazatelen hlásali na ně kletbu, tak aby ti, kdož by s nimi ve městě jedli aneb pili, u veliký pátek brzy příští ku přijímání velebné svátosti připuštěni nebyli.

Ale Novoměstští přece Hlavsu s tovaryši jeho slyšeli, ba artikulův o náboženství ondy návodem Paškovým učiněných, pokročilým kališníkům nepříznivých, docela se odřekli.

Vida Pašek, že předce ku srovnání se schyluje, jakkoliv nemocí svou velice byl sklíčen, přece když Hlavsa se svými také ku Staroměstským na radnici přišli, do shromážděné obce donesti se dal.

I vznesli konšelé na obec, přivolují-li k tomu, aby Hlavsa s tovaryši svými směli předstoupiti a řeč svou k obci o narovnání učiniti: tu Pašek pozdvihnuv hlasu svého mluvil takto:

„O jinou věc tu běží, pánové milí, nežli právě od pánův konšelů jsme slyšeli — jinak měli postaveny býti otázky! Málo na tom sejde, vstoupí-li do této schůze tři čtyři lidé a budou k vám mluviti vaším svolením; však zasadíte-li první ránu do kořene svojí síly, zlomíte-li sami svou budoucnost jako třtinu a sami na ni šlápnete: to při sám Bůh není lhostejno — a o to zde běží, tak by měla zníti otázka! O vypovězených měli jsme ne tak dávno schůzi společnou, a tehdy bedlivě prospěch obce vážíce shledali jsme toho nutnou potřebu, abychom s nimi v žádná vyjednávání nepouštěli se. Ba takové jsme v tomto seznali ne-

bezpečenství, že jsme zápis učinili obecný ku svornému jednání. Kam se nám děl zápis ten? Dnes tu rokovati máme jako by ho nebylo: či jsme se zapomenuli nad jmeny svými vlastními anebo zaspali jsme známost potřeb a prospěchů svých? Když tito lidé vypovídáni byli z města, tehdy ne *my* jsme plnili sami vůli královskou, aniž Novoměstští sami: proto první, k čemuž radím vám, to jest, abyste schůze o tuto věc nižádné neodbývali, a na tom zůstali, na čem jste se dříve usnesli jsouce tehdy svobodni a mocni. Svoboda pak i moc vaše leží v jednotě měst: druhé tedy radím, abyste všeho jiného nechajíce, o tuto jednotu svou opět úsilovně pracovali!“

Tu konšelé vpadnuvše mu do řeči na královskou zápověď připomínali i zakazovali mu o jednotě mluviti, ač nechce-li upadnouti v trest.

S celou váhou hlasu svého odpověděl Pašek: „Oč jsem já po celý téměř život svůj s tolikerou obtíží pracoval a po nesčíslných nesnázích konečně ve skutek uvedl: o tom stoje již nad hrobem chci ještě promluvit, a vy byste mi darmo bránili! Nic to nectného a ničemného — ale jest věc veliká i slavná! Já vetchého života svého rád se odvážím, abych této obci ještě jednou vložil na srdce: Neustávejte dříve, až budete sjednoceni! A byť tato chvíle byla mou poslední, chci zastati úřad Svatopluka onoho, který synům svým ukázal, jak prutové jsouce svázáni vší síle odolali, však byvše rozděleni každý hračkou byl přelomen. Tak vězte i vy, že rozdělení vaše jest ochromení, málomocnost, mdloba, zahynutí!“

Již pak jiskrami jeho řeči mysli obce počaly se roznécovati, již by je byl beze snadu rozplamenil: v tom sluha jeho prodrav se k němu všecek

uřícen volal úpěnlivým hlasem: „Ó pane, slyš! Krutou nesu novinu!“

„Ty přicházíš z Toušně!“ obrátil se k němu Pašek.

„Ó běda — z Toušně!“

„Mluv — mluv, co se přihodilo!“

„Hrozné neštěstí! Panna Johanna — kterak chtěla vždycky umříti mučednickou smrtí na hranici, o tom, pane, víš —“

„O tom, co nevím, povídej!“

„Čím dál tím více lomcovala jí ta nešťastná myšlenka — až jí dnešní noci podlehla —“

„Co pravíš?“

„Sama se upálila!“

„Má dcera?“

„Sama si uchystala hranici — sama se do ní vrhla. Zapálilat dobou noční dům — a zahynula v plamenech!“

Děsný výkřik z Paškových prsou rozlehl se celým shromážděním.

„A matka její, paní tvoje, když už lidská pomoc všecka marná byla, přece ještě pannu hodlajíc zachrániti — uhořela také. Nebylo lze zabrániti!“

Pašek zakryl svůj obličej, hlava mu sklesla na prsa. Byl zlomen. Cítil, že to dotknutí prstu božího.

Po chvíli zdvihnuv strhané oko pravil slabým, chraptivým hlasem: „Odpravte mne odsud — do samoty —: nemámť už ve světě co říditi!“

Co jej odnášeli, shromážděný lid s ustrnutím patřil na šedivce takovými ranami stíženého.

Ještě administrator Cahera, nemoha jinak, bouři pražskou udržoval a znova roznítit usiloval. Rozsívaje bez přestání různice a nenávisti v lidech pražských nechtěl upustit od svých nevážných a bouřlivých kázaní, jiných k témuž ponoukaje, žádného ve všech stavích neopominul, aby ho zlostnými slovy nedotýkal. Zvláště také připomínal předešlé císaře i krále této země, že je Pražané sobě k vůli připravovali, když chtěli, popouzeje jich, aby se žádného člověka nebáli, pokud svorně při sobě státi budou, že jim jako předešlý žádný tak ani tento nynější král nebude moci nic učiniti.

Když to králi vzdálenému donešeno bylo, poslal bez meškání listy Pražanům staroměstským a přísně pod nejvyšší pokutou přikázal, aby jakž jich list ten dojde, hned na zejtří ráno Caheru obeslali a jemu oznámili: aby beze všeho dalšího prodlení tohoto prvního dne v Praze nezůstával, než do slunce západu a v šesti dnech pořád zběhlých aby z českého království se vybral; a posléze ve čtrnácti dnech pořadných ze všech zemí a království králi příležitých konečně vyšel. Pakli by se tak nezachoval a kde byl postižen, tehdy aby saženo bylo od kohožkoli na hrdlo i na statek jeho.

Již pak nebylo odporu.

Cahera odešel do Němec; a tam pro nepokojného ducha svého a nectnosti rozmanité po nějaký čas od města k městu, ze země do země byv postrkován, potupil stav kněžský, oženil se pojav sobě nějakou děvečku, a stal se hospodským . . . .

Král Ferdinand navrátiv se do Čech co vítěz, ozdoben korunou i uherskou, dílo své v Praze dokonal. Nařídilť, že ani veliká obec nesmí se scházeti leč obzvláštním jeho povolením. Paška také chystal se přísně trestati; kdyby pak nebylo zaň

přímluv přátelských od lidí znamenitých, král byl by sáhl na hrdlo jeho.

Nevěřilť, že by Pašek upřímně všech věcí obecních se byl odřekl; v Praze aspoň nijak ho trpěti nechtěl. Proto povolav jej k sobě, poručil, aby ve dvou nedělích pořád zběhlých z Prahy se vybral a tam se nenavracoval, leč k soudům — aby pak v Praze nebýval přes tři dni, a s žádným člověkem schůzí ani sjezdův ani rady nemíval.

„Milostivý králi," řekl Pašek s pohledem zasmušilým, „milost Vaše vzhlednouc na starost a šediny mé, i na veliký nedostatek mého zdraví, račiž dovoliti, abych v tomto městě kosti své složil."

Ale král odpověděl: „Bych neměl vzhledu na tvou starost, jinak bych tebe chtěl trestati! Poněvadž ty jsi nechtěl míti lítosti žádné ani nad starými a šedivými, a zvláště tehdáž, když někteří před tebou klekali prosíce pro nejvyššího Boha: není slušné ani hodné, aby tobě byla ukázána."

Tak se skončilo působení Paškovo v Praze. Opuštěn, bez rodiny, bez přítele, bez srdce soucitného, toliko ve společnosti probuzeného svědomí a své choroby tělesné trávil trudné, těžké svoje dni. Břímě jeho bylo hrozné a on je nesl sám. Nereptal, nebědoval; mlčky vlekl se pod svou tíží, až pod ní klesl ....

Vypovězení konečně po kolikaletém namahání i utrpení octli se opět ve městě u svých rodin a živností. Vědí, že jsou za to přede vším Hlavsovi povinni vděčností, a také ji plní.

Okolo Hlavsy shromažďují se přátelé, mnohá srdce mu bijí: ale ani on není šťasten v posledních dobách svého života. I jeho síly na celo jsou vyčerpány obtížemi minulých roků; konečně nemocí přemožen, složil se a ležel u velikém trápení, mnohokrát ani ve dne ani v noci pokoje nemaje.

Když jej litovali a těšívali, odpovídal bolestně: „Nemyslete, že mne trápí sešlé tělo moje! O něm nikdy jsem se nedomníval, že bude v starobě zdrávo a silno: ale do svého národa nadál jsem se, že než zavru oči své na věky, viděti jej budu zdravější a silnější. Však naděje má obrácena v nivec; strašlivěji nežli kdy předstupuje přede mne v poslední mé chvíli jistota: že toliko jedno z dvojího čeká na něj — aneb hniloba aneb poroba!“

Jsa na smrtelné posteli poslal k němu Pašek s lítostnou prosbou, aby mu odpustil. Hlavsa zaplakal.

„Bůh jej potěš!“ pravil. „A potěš i mne, aby moje poslední hodina nebyla zoufalá.“

„O by mi všemohoucí Pán,“ vzdychal často, „jediného pohledu popřál do budoucnosti, a ten byl utěšený!“

Nedlouho po Paškovi udeřila hodina i jeho odchodu. Umíral zbožně; a již přátelé slyševše povzdech jeho poslední, v slzách tu stáli: kdy tvář jeho náhle mile se ozářila, a on otevřev oči tichým, radostným hlasem pravil:

„Bůh jest milostiv. Školou těžkého utrpení, na pomezí samého zahynutí projde národ český, ale nezahyne — nýbrž poznaje sebe omlazen, vytříben i utužen povstane z hlubokého pádu.“

A obrátiv pak oči k nebi v unešení promluvil slova svoje poslední:

„Veliké bude potom jeho dílo, a život jeho nesmrtelný!“

Jakým spůsobem knihy spolkem vydané se odbírají.

Jakmile některá kniha vyjde, oznámí to výbor novinami, a vyzve členy spolku, aby si ji vyzvedli.

Toto vyzvednutí kněh může díti se rozličným spůsobem:

1. Pan člen spolku dojde si buď sám do expedice „Matice lidu," která toho času jest v kněhtiskárně dra Ed. Grégra v Praze v růžové ulici č. 1416—II.; — aneb pošle tam za sebe jiného. Tam odevzdá známku na knihu, kterou vyzdvihnouti chce a obdrží za ni požádanou knihu.

Známky tyto jsou vytištěny po obou krajích legitimačního lístku, a musejí se odstřihnouti.

Kdyby chtěl vyzdvihnouti na př. knihu první, ustřihne známku nejhořejší na levé straně legitimačního lístku, na níž stojí:

Číslo lístku .....

Za tento lístek vydá spolek pro vydávání lacinych českých kněh v Praze

ročníku I.

knihu č. 2.

a odevzdá v expedici.

2. Kdo by si přál, aby mu knihy poštou poslány byly, musí poslati známku a připojiti 5krejcarový kolek na nákladní list a na každou knihu 1 kr. na expedování. Potom pošle se mu v balíčku nevyplaceném.

Aby útraty byly co možná malé, bylo by výhodné, kdyby členové jednoho místa zásylky své činili společně pod jednou obálkou. Zajisté, že se v každém místě najde ochotný sběratel, který zásylky tyto za všechny členy obstará, známky z legitimačních lístků ustřihnuté společně zašle a knihy, které v balíčku obdrží, mezi členy rozdělí aneb u sebe ponechá, až si každý člen sám pro ni přijde aneb pošle.

Kam se mají příspěvky zasýlati.

Peněžné příspěvky, dopisy i všechny zásylky „Matici lidu“ přijímá ochotně účetník spolku pan Jan Otto, kněhvedoucí u dra. Edvarda Grégra v Praze, v růžové ulici č. 1416—II.

Všechny zásylky poštovní buďtež frankovány.

Přispívající člen platí **1 zl. ročně** a obdrží za to všechny spolkem toho roku vydané knihy zdarma. Zakládající člen platí 10 zl. a dostane po 15 roků knihy zdarma.

Kdo si přeje, aby lístek legitimační mu zaslán byl poštou, ať přiloží 5krejcarovou známku.

Pro ušetření útrat poštovních bylo by dobře, kdyby v každém místě ujal se záležitosti spolkové některý horlivý sběratel, na kterého domácí i okolní p. p. členové by se obrátili a u něho příspěvky své skládali. Pan sběratel pak by obstaral společnou zásylku, čímž mnohem menší poštovné připadlo by na jednotlivé členy.

Život na Rusi.

Od

Serváce B. Hellera.

Matice lidu číslo 3.

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných kněh českých.

1869.

Tiskem kněhtiskárny dra Edvarda Grégra.

O říši a zemi ruské vůbec.

Na východě Evropy i přes hranice její, po celé severní polovině Asie rozkládá se ohromná, bohatá a k plné síle se rozvijející říše, největší a nejmocnější stát celého světa i všech věků, stát, o jehož rozbití po celá staletí pracovaly i zloba osudu i sveřepost a zuřivost asiatských barbarů i závistivá zášť ostatní Evropy, kterýž však ze všech těch bojů co vítěz vyšel, a potřev nepřátelů svých ustálil se na základech tak pevných, že marně by o něj narážely vlny bouře třeba světové, že postrachem stal se svým protivníkům a mocnou záštitou svým přátelům.

A veliký tento stát, jediná samostatná říše slovanská, obývaná národem nám duchem i krví spřízněným stojí tu co nesklamná záruka nepřemožitelnosti a veliké budoucnosti Slovanstva pracujíc na velikém a zajisté i slavném úkolu: získat vzdělanosti Asii a navrátit člověčenstvu národy hluboko kleslé a surové.

Obrovská tato říše tvoří takřka sama o sobě svět, jest větší, nežli byly všechny světové říše od Cyra a Aleksandra Velkého až na Čingis-chána Tamerlána a Napoleona majíc rozsáhlost skoro třikráte tak velikou, jako je celá Evopa a obnášejíc sedmý díl vší pevniny zemské.

Ale již první pohled na mapu této veskrz hromadně souvislé a nerozervané říše nás poučí, že nemůže býti obývána národem jediným, nýbrž, že vedle předního obyvatelstva slovanského zde žíti musí ještě národové plemen cizích aneb alespoň zbytky takých národů. A vskutku tomu tak. Nebudeť asi říše na zemi, v níž by taková rozmanitost národů, jazyků, podnebí, povětrností a přírodních úkazů panovala, jako zde. V ruské říši možno napočítati 100 rozličných národů, kteří více jak 40ti jazyky mluví, však veliká většina, více jak dvě třetiny veškerého obyvatelstva jsou Slované, usedlí v nejkrásnějších a nejzdravějších krajinách, totiž v evropské Rusi. Jest tedy říše ruská (i v celku) rozhodně slovanská a to tím spíše, any ostatní národnosti nesmírně jsou rozdrobeny a rozptýleny, vší politické důležitosti pozbývají a ruským zřízením, zákonům i naukám vždy více, ale beze všeho násilí se přispůsobují.

Podmaněním totiž Sibíře v 17. století a ostatních asiatských krajin přišli pod právomocnost ruskou rozliční, dříve i dle jména neznámí národové, jichž původ, jazyky, mravy i náboženství dlouho byly hádankou ostatnímu světu. V nejsevernějších a východních, evropského vzdělání neschopných pustinách žijící národové, kteří buď co lovci aneb pastýři po různu žijí, aneb z místa na místo se potloukají, ovšem dlouho ještě setrvají v původním svém zřízení a při samorostlém tom zaměstnání; ti však, kteří v sousedství panujícího národa slovanského přebývají a s ním se stýkají, nápodobují jej vzdalujíce se tak vždy více zděděnému mravu svému.

Ti, kdož křesťanského náboženství přijímají, zaměňují s věrou zároveň často i řeč, živnost, oděv i mravy, a ačkoliv v prvních pokoleních ani dobrý-

křesťany, ani řádnými rolníky nebývají, přestávají přece býti tím, čím dříve byli. Někteří zbytkové podivných národů neustále se ztenčují a čím méně jich na počet, tím bližší jsou úplnému vyhynutí, poněvadž dříve již, nežli vyhynou, s jinými kmeny splývají.

Přehlížíme-li veškerou říši, vidíme zcela jasně pozvolný, vždy stupňující se přechod od starověkého, prostého stavu přirozenosti k nynějšímu uhlazenému, vědomostmi i potřebami bohatému životu. Nalézáme tu ještě surových a bojovných, k nebezpečím, pohodlnosti života a stálému majetku lhostejných, bez zákonů a v přirozené nevázanosti kočujících národů loveckých a rybářských, kteří masem neb rybami a zelinami se živíce, tělo své kožemi obalují; najdem tu ještě lenivých, chudých i zámožných kmenů pastýřských s patriarchalním zřízením a starobylými obyčeji, národů, kteří od stád svých i potravu i oděv i zámožnost berou, polí nevzdělávají, nýbrž v skládacích a přenosných stáncích v nepřehledných pustinách živoří a od pastviště k pastvišti se stěhují, tu v demokratickém, tam v republikánském anebo monarchickém zřízení (jako Kalmykové a Mongolové) v jednu obec se spojují, zdravých, z přírody vycházejících zákonů poslouchají, písma a peněz neznají, v oděvu, pokrmech a tužbách sprostnost a skromnost ukazují, co za pravé mají, směle a svobodně vyslovují, k náboženství, k stáří a statečnosti hlubokou úctu chovají, — jinak ale drsných a nehlazených mravů jsou, strašnou mstu konají, nezbednosti, lenosti a nečistotě se oddávají a vůbec všecky dobré i špatné stránky stavu přirozenosti v sobě soustřeďují.

Vidíme tu, jak polní hospodářství od prvních počátků až k dokonalosti, od rýče a lopaty až k parnímu pluhu se vyvinulo; spatřujeme rozmanité

stupně úpravy lidského obydlí: lehounké stany, jeskyně, osamělé chatrče, vesničky, městečka a města úžasných rozměrů s nádhernými paláci i se všemi vynálezy novověkého vkusu a přepychu; poznáváme kterak se bojuje sekyrami a zápasí prakem a noži, střílí šípy jedem napuštěnými a z pušek se zápalkami, křesacími kameny, s kapslemi i s nabíjením od zadu; vidíme rozličná řemesla, jak se provozují v pustinách, v rodinách, u mistrů a v továrnách; jak se šije rybími kůstkami a tetivami ze střev a měchýřů, jak dovedně a uměle obecný lid vyšívá hedvábím, zlatem, perlami atd.

Jakkoliv ale všechny tyto zjevy znamenité jsou a zajímavé, pro nás Slovany největší důležitost má národ ruský, obývající požehnané kraje evropského Ruska, kdež tvoří čtyry pětiny všeho obyvatelstva, číslem 52,000.000 duší; evropské Rusko jest tedy země naprosto slovanská, přitom však neméně zajímavá a pozoru hodna, nežli ostatní kraje. Život na Rusi vždy podává obraz plný rozmanitosti, zvláštnosti půvabu a interessu.

Nežli však do ústrojí života toho nahlednem, bude zapotřebí, abychom poohlédli se po zemi samé, co jevišti, na němž život ten se sbíhá a splétá.

Veškera říše ruská co do rozsáhlosti (424.042 □ míle) jest skoro třikráte tak velika, jako celá Evropa (180.000 □ mil), a evropské Rusko samo obnáší o 20.000 □ mil více než všechny evropské říše dohromady; však lidnatost jeho mnohem jest slabší, než jinde, tak že by ještě 3 i 4krát tolik lidu zahrnouti mohlo. Zaujímát východní a větší polovinu Evropy; největší jeho délka od severu na jih obnáší 480 mil, největší pak šířka od zá-

padu na východ 280 m. Povrch evropského Ruska celkem ohromnou tvoří rovinu, kteráž jen na jihu a na východě značnými horami jest vroubena; rovina tato skládá se buď z půdy vzdělané aneb pusté stepi, prorývána jsouc hojnými a mohutnými řekami, mnohými jezery a močály.

Následkem veliké rozsáhlosti v Rusku rozmanitá panují klimata čili podnebí a povětrnosti, veliká rozmanitost přírodních úkazů a plodin, rozličné výhody i nepohody pro hospodáře, kdežto půda sama skoro veskrz je tatáž. Podnebí celého Ruska dlužno rozděliti na několik pásem, i bude zajisté prospěšno, seznámíme-li se blíže s jich vlastnostmi.

Rozdělujeť se tedy podnebí ruské na pásma: jižní, střední neb mírné, a severní; v severním pak opět rozeznávati sluší pásmo chladné, kde ještě orba se daří, a pásmo ledové, kde lesy i polní hospodářství zanikají.

Jižní pásmo.

Zahrnuje následující gubernie: Besarabii, Podolii, Cherson, Jekaterinoslav, krajinu donských kozáků, pobřeží černého moře a poloostrov Krym, má plochou a rovnou z větší části velmi úrodnou, místy ale též suchou a neúrodnou půdu, sem tam solí prosáklé stepi a málo lesů. V rovinách těchto bývá velmi ranné a překrásné jaro, dlouhé a časem velmi suché léto, pozdní a příhodný podzim, tak že všechno zde se pěstovati a uzráti může, a sklizeň z pravidla výborně dopadá; zima jest zde krátká, sněhu málo a ten velmi často taje. Nejdelší dni trvají 17 hodin a 14 minut. Obzvláště západní krajiny tohoto pásma těší se výborné půdě, příjemné a zdravé, lidem, zvěři i rostlinám velmi příznivé povětrnosti a bohaté úrodě nemajíce

žádných místních nemocí. Na východě ale jsou suché a solnaté stepi se špatnou, v létě stojatou a tudíž hnijící vodou a málo výnosnou zemí. Parna bývají v létě tak veliká, že vysmahlým očím se zdá, jako by vzduch byl pln lesklých, třaslavých vláken pavučinových, a ovcím — nemohou-li k vodě — krvavá pěna z huby vyvstává. Poněvadž ve východních těchto stepích zima je krátká a sněhu málo, za to však mnoho suchých a zdravých pastvin a málo dravé zvěře, zdržují se tu nejvíce jen pastevci odchovávajíce krásný dobytek.

Střední čili mírné pásmo

tvoří nejúrodnější část země. Zahrnuty jsou v něm gubernie, jichž hlavní města jsou: Moskva, Vladimír, Kaluga, Rjasaň, Tula, Tambov, Kursk, Voroněž, Orel, Charkov, Nižní Novgorod, Smolensk, Černigov, Poltava, Vitebsk, Mohilev, Kiev, Vilno, Grodno, Kovno, Saratov, Simbirsk, Kazáň, Orenburg, Tomsk, Irkutsk, — pak Volhynie a království polské.

I toto pásmo tvoří rovinu, v níž krásně střídají se pole, lesy, lady, stepi, lučiny, lomy a vody. Pole jsou úrodná, stepi dobré a plodné, povětrnost je mírná a jde dobře k duhu lidem i zvěři. Krajiny tyto jsou již hustěji obydleny a na plodiny tak bohaty, že veliká část úrody zemské se vyváží. Východní pak planiny téhož pásma bývají často zahaleny mlhou tak hustou, že možno pouhým okem hleděti do slunce, kteréž se co rudožlutá planoucí koule objevuje. I přichází tu nezřídka na pasoucí se stáda koní a skotu mor ze vzduchu; dobytče stává se pak líným, dostává závrať a na některé části těla zaňaté boule s velikosti vlašského ořechu, i zahyne — nepřispělo-li se mu brzo

ku pomoci — ve 3 — 4 dnech. Tento jest proti takové hlíze obyčejný prostředek: zaňatá boule propíchne se až na zdravé maso, z něhož několik kapek krve vystoupí, načež se rána obloží sežvýkaným tabákem a salmiakem. Několik obvazků obyčejně dobytče uzdraví. Též na lidi, jižto parné letní noci na stepích tráví, přichází tato nemoc, však brzo bývá zpozorována a zapuzena. Za příčinu toho udávají jistý druh hmyzu ve vzduchu se vznášejícího (furies infernalis).

Ačkoliv pásmo toto celkem jest mírné, přece — obzvláště v hořeních krajinách jeho — dlouhé a kruté panují zimy po krátkém a parném létu. Koncem října již často vysoko napadá sněhu, cesty se zanášejí, dolíky se vyplňují, počínají mrazy a rostou stále dostihujíce 30 a více stupňův. Celé kraje pojednou proměnily se v sněhové pole, z něhož vesničky jako chumáče hříbků vykukují. A po nepřehledných těch planinách žádného života, jen hejna vran a krkavců poletují z místa na místo slídíce po mrchách zmrzlé a zaváté zvěře. Někdy též viděti po sněhové hladině uhánějící poštovské sáně, jež zkušený kočí po jistých nepatrných známkách pravou cestou řídí. Neskonale krásné však jsou pláně ty při slunce západu, když celá sněhová krajina rudě modrou zaskvěje se září, a při východu, kdy ona jakoby zlatem zahoří, jakož i při měsíci, kdy vše jako stříbro jemně a jasně se leskne, a každý pahrbeček co koruna z démantů a drahokamů se jiskří.

Chladným pásmem

vyrozumíváme jižnější stranu severního pásma až po čáru, kde lesy a všeliká hospodářství přestávají.

Jsouť to gubernie: petrohradská, archangelská,

novgorodská, pskovská, olonezská, voložská, tverská, jaroslavská a kostromská, pak Lifland, Estland, Kurland a Finland.

Pásmo toto má na západě nízké, studené, mokré a lesnaté hory skandinavské, a procházející ještě úrodu; od těch ale až k horám Urálu (hranici Asie) zase jen plochou zem s nepatrnými toliko hřbety a vyvýšeninami. V rovinách střídají se ještě pole, luka a lesy, any dolejší krajiny celkem spolehlivou úrodu a jen místy neúrodu mají, pročež i více obydleny a vzdělány jsou. Dále na sever rolnictví a chov dobytka vždy stává se těžším a pochybnějším, kdežto lesy posud se daří. Od 67ho stupně severní šířky ale objevuje se stromoví již jen co chuďounké a zmrzačelé křoviny. V městě „Riga“ trvá nejdelší den 17 hod. 34 min., v Petrohradě 18 hod. 28 min., v Archangelu 21 hod. 48 min. Jest tedy patrno, že ku konci června a v první polovici července v Petrohradě skoro žádné, v Archangelu pak docela žádné noci není; jest tu jen krátký soumrak a hned zase svítání, pročež toho času v jmenovaných městech prodávači „celou noc“ na ulicích setrvají, a obecenstvu, kteréž právě na noční odpočinek odkázáno není, hodí se doba od slunce západu do východu pro příjemný svůj chládek nejlépe k procházkám. V Petrohradě zamrzá Něva počátkem listopadu, a ledy jdou v první polovici dubna. Petrohrad má mnohem mírnější zimu než Moskva, ačkoliv tato skoro 90 mil jižněji leží; příčinou toho jest, že Petrohrad na moři leží, a námořní města nikdy tak parného léta a tak ostré zimy nemají, jako jiná, hluboko v zemi ležící. Moře totiž nikdy tak rychle neochladne a nezahřívá se, jako pevná zem, a proto se teplo i zima pravidelněji na celý rok rozdělují. Od Petrohradu

výše potřebuje oves od zasetí až ke sklízení 17 neb 18 neděl, hrách 18, jarní pšenice 15, len 12 neděl. — Jaro počíná obyčejně krásnými dny, pak ale nastává čas ostrý se silnými vichry a lijavci, i léto mívá někdy mrazivé noci. Jaro mívá pozdní, podzim ale ranné mrazy. Zima jest nesmírně sněžitá, stálá a dlouhá. V létě pokrývají se často krajiny hustou, štíplavou a nemile páchnoucí mlhou, skrze niž zcela pohodlně do slunce se dívati můžeš.

Ledové čili arktické pásmo

počíná od 67. stupně severní šířky. Celý tento zeměpás nad pomyšlení jest jednotvárný a smutný: samá mechovitá a bahnitá půda rašelinová, nikde lesů ani stromů, ustavičný led; hospodářství obmezeno pěstováním kořínků, přírodní plodiny jsou chudy a všude stejny, kruté zimy a vůbec nepřívětivá povětrnost. Od 66. stupně sev. šířky dne 21. června slunce ani nezachází, krátké léto a dlouhé dni, dlouhá zima a krátké dni. Řeky časně zamrzají a pozdě tají. Některá jezera neustále jsou pokryta ledem, kterýž ostatně všude pod mechem se nalézá. V létě bývá vzduch naplněn hustými párami, kteréž jako válečný dým v chumáče se balí, slunce zatemňují aneb docela zastiňují. Velmi časté a velikolepé severní záře s jasností až oslepující.

Bouře jsou zde tak vzácny, že i zvěř blesku a hřímání se leká a jako k zemi přimrazena státi zůstává. Obydleny jsou kraje ty kočovníky, kteří svých sobů z místa na místo pohánějí, lovením ryb a honbou se živí. I někteří kozáci zde žijí, dílem aby poplatek vybírali, dílem aby honby konali na hranostaje, soboly atd. Tito jsou jak ná-

leží zdrávi, což prý děkovati mají hojnému požívání teplé krve; i oni žijí bez chleba požívajíce zvěřiny, ptáků, ryb, divokých jahod atd.

Stepi.

Již dříve jsem připomenul, že skoro celé Rusko tvoří ohromnou, dílem úrodnou a vzdělanou, dílem pustou a prázdnou rovinu; hor tu velmi málo, a ve vlastním Rusku skoro nižádných. Na okrajích rolnicky vzdělaných a obydlených dědin, ale i v samém jich středu nalezáme planiny, na jichž zorání a zužitkování buďto nikdo ještě nepomyslil, aneb kteréž vůbec ani vzdělati se nedají. Jsou všeobecně známy pod jménem stepí.

Velká část těchto stepí rozkošně květinami je porostlá. Vůbec musí se říci, že stepi jižního evropského Ruska nejsou neplodné a neživné roviny, na opak jsou velmi travnaty, pravé zelené moře, však neobydleny a nepěstovány. Daleko široko, kam zrak tvůj dosahuje, nevidíš než půdu plochou a jak talíř rovnou, kteráž na obzoru s nebes modrým klenutím splývati se zdá. Nikde pahorku, nikde lesu, a jen řeky, co stříbroleskli hadi velikáni step prorývající, na točitých březích vrbami a křovím jsou vroubeny; tu a tam vidíš jezírko neb rybník co blýskavé zrcadlo zeleným houštím ověnčený. Na písčitém jeho okraji štíhlonohý čáp na žáby číhá, podlé obrostlých břehů plovou divoké husy a kachny, a po tiché hladině vodní potápky svůj rej provádějí. Celá ta step vysokou a bujnou porostlá je travou, kteráž jako vlnivé moře směrem větru prouditi se zdá. Z vysoké trávy ob čas vyskakují čtvernozí pustin obyvatelé po větru lapajíce a výšku slunce pozorujíce. Po stepi hluboké panuje ticho, jež přerušují jen

hejna vdákavého ptactva, vysoko ve vzduchu kroužícího a semo tamo poletujícího. Někdy povstává veliký šum trávy, a tu spatříš stáda úprkem uhánějících malinkých koníků, jež několik větších divokých hřebců plaší a honí.

Majetníci často step zapalují, aby popelem půdu pohnojili; někdy stává se to z nepozornosti a nedbalosti, ale též ze zlomyslnosti. Takové požáry poskytují obraz plný hrůzy a krásy, dělají ale pastvinám a osetým polím veliké škody, poněvadž — duje-li silný vítr — požár na mnoho hodin cesty se rozšiřuje.

Než, ne všechny stepi podávají takového, celkem dosti příjemného pohledu; mnohé z nich mají půdu suchou a nahou, buď sluncem vypálenou buď samu sebou neplodnou, z mastné hlíny a jílu složenou. Některé části stepí pokryty jsou větry nanošeným pískem, tak že tvoří mrtvou písčitou pustinu; jiné okrsky zase obaleny jsou solí, jíž zem vypocuje, a jichž lužky, rybníky a jezírka jsou solnatá, proměňujíce se létem často v solná ložiska. Na některých místech je zem slizká, kluzká a neživná, řeky majíce nizounké břehy často vystupují a — pokud voda jich stačí — celé vůkolí zaplavují. Takové stepi mívají nedůstatek zdravé vody, jezera bývají mělká, voda v nich — mimo slanou chuť — nečistá a šlemovitá; polní hospodářství tedy zde zhola nemožné.

Však kromě takových pustin leží tu ještě tisíce, ba sta tisíců jiter úrodné půdy ladem, půdy to, kteráž by miliony lidí hojně živiti mohla a bohdá též živiti bude; až do těch dob ale ponechána jest pastevcům a kočovníkům cizoplemenným, kteří se svými stany a stády od místa k místu táhnou, vodu v létě mlékem si nahražujíce, v zimě pak ze sněhu si připravujíce.

Zimního času, když vše pokrylo se sněhem, v stepích i v sousedních rovinách strašné burácejí krouživé větry, kteréž v tom sestávají, že vzduch s velikou silou a rychlostí kruhem se točí, aniž by v značném proudu se rozbíhal. S největší prudkostí a pronikavou zimou zmítá litá vichřice a do kola točí sněhem a jinými lehkými věcmi povznášejíc jich vysoko do povětří.

Nezřídka trhá i přidělané prkenné střechy, unáší je do výšky a spouští v některé vzdálenosti opět k zemi. Okolo Nižního Novgorodu i jinde pozdvihují se při 20ti stupňovém mrazu chumelice, o jichž zuřivosti naše krajiny ani zdání nemají. Chumelice takové mnohou mají podobnost s alpskými lavinami a vznikají když za silného a hustého sněhu padání prudký vítr se strhne, a stávají se tím strašnějšími, čím mrazivější a sušší vzduch před tím byl. Napadalo-li suchého sněhu, tu podnímá a pozdvihuje jej vítr vzhůru tak, že sníh ve velikých vlnách, jako bouří rozeštvaná voda ku předu se valí, při čemž vzduch tak se zatemňuje, že ani na krok viděti není.

Běda cestujícím, jichž bouře taková zastihla! Na tomtéž místě, kde zachvátil je rozkácený živel, musí zastaviti a odhodlaně očekávati, až sníh je zasype. Obyčejně vypřahají ihned koně, utíkají se pod vůz nebo sáně, když byli do výšky obrátili voje na znamení, že zde pod sněhem osvoboditele očekávají lidé. Jede-li náhodou brzo někdo kolem, jsou nešťastníci ti vykoupeni; jinak ale stanou se obětí smrti. Z obyvatelů stepi pojmenuju jen stepní lišku, stepního vlka, psa a polovlka, později pak šíře ale promluvím o stepních koních.

O ruském národě.

Budu vypravovati o velikém a šlechetném národě, v jehož žilách krev naše koluje, v jehož tváři se obraz matky naší, veliké Slávie obráží, v jehož dobrém srdci krásné ctnosti společných našich předků stále a neporušeně sídlí, v jehož mysli duch slovanský nepřetrženě žije, a z jehož úst zaznívá řeč lahodná a jemná, krásná to sestra krásného jazyka našeho.

Budu vypravovati o národě ruském, k němuž nás poutá společnost původu, steré pásky ducha i krve, a s nímž nedávno slavně obnovili a utvrdili jsme svazek bratrství.

Věkové již dávno minulí uvedli nás na cesty, kteréž se rozbíhaly, ale nerozešli jsme se, nezapomněli jsme na sebe, neroztrhli jsme se, jako réva neodtrhuje se od svého keře, ale z jednoho kořene ssáli jsme a ssajem sílu životní, z duševní jednoty všech Slovanů.

Zloba nepřátel Slovanstva, kteříž mečem a ohněm vyhubili tolik kmenů slovanských, po dlouhé věky brousila dýku vražednou, aby při první příležitosti pohroužila ji do prsou Slávie, nyní pak, když marnost svého úsilí nahlédla, jedovaté šípy pomluvy a utrhačství metá po ní a po jejích synech chtíc zhanobiti jméno všech a rozeštvati jedny proti druhým. Nejvíce však a nejhrubších šípů vystříleno na národ ruský, poněvadž tento, jsa mocen a samostaten, vražedné plány na Slovanstvo mařil, maří a zmaří.

A proto zuří a soptí četné smečky zběsilých hafanů na národ ruský, slintají po jeho cti a dělají z něho — ovšem jen na papíře — huňatou

nestvůru; a proti těmto jedovatým výkalům slepé nenávisti stoj zde spravedlivé

vypsání lidu ruského.

Vyjma nejsevernější a severovýchodní krajiny, rozšířen jest ruský národ po celé ohromné zemi a sice v počtu tak četném, že náleží k největším národům světa. Ale navzdor velikému rozptýlení, navzdor vší rozmanitosti krajin, podnebí a povětrnosti zůstal on sjednocenou rodinou, zachoval skoro všude stejnou podobu a tentýž mrav, čehož nenaleznem ani v říších nepoměrně menších.

Rusové z okolí Novgorodu, Astrachanu, Archangelu, z Tobolska a Irkutska, tedy z dědin na sta mil od sebe vzdálených, neliší se tak jedni od druhých, jako Němci žijící v krajích několik hodin od sebe vzdálených. Příčinou této neproměnlivosti zdá se býti stejně jednoduchý a přirozený způsob živobytí, bezstarostná mysl, náboženská jednota a všude stejná potrava i dieta.

Rusové vůbec jsou lidé tváře příjemné, postavy statné a souměrné, obyčejně prostředního a přímého vzrůstu, spíše větší než menší, často hřmotných a složitých údů; nepřirozeně tlustých aneb zmrzačelých osob zde mnohem méně nalezáme, než mezi ostatními Evropany, jež nepřirozené vychování a nepřiměřené živobytí zohyzďuje.

Malá ústa, tenké pysky, zakrývající řady krásných zdravých zubů, jasné a pronikavé oko zpod nevysokého čela, silný vous a husté, hnědé vlasy skládají významnou tvářnost ruského obličeje. — Rus pohybuje se hbitě a lehce, v práci je mrštný a vytrvalý, v jednání rozvážný, vládne obratně jazykem, je vždy plný života a rozmaru.

U krásného pohlaví na venkově nejvíce převládá pleť snědá (tedy brunetky), obličej nezřídka jest velmi půvabný, a poněvadž dívky vzrůstu svému nižádného nečiní násilí, mohutnější u nich prsa i nohy. Děvčata dospívají velmi rychle, ztrácejí ale v málo letech po svatbě svou krásu; časté koupele urychlují totiž vývin jejich i vadnutí, a hnusná líčidla kazí jim kůži. Mimo to musí ženy mnohem více a namáhavěji pracovat, než-li dívky, pročež se i více než tyto zanedbávají. O městských dámách nemohu nic jistého povědíti (totiž ohledně jejich pleti); těm vždy na tvářích kvetou lilie a růže, jen že bychom museli míti drobnohled, abychom seznali, zdali to přirozená barva, anebo dvojnásobné líčidlo, jakož vůbec tu a tam v elegantních krámích vyložené zboží velmi podezřelé světlo vrhá na leckteré salonní vnady.

Zato jsou ale Rusové muži „z krve a železa“, neznají bázně, neštítí se namáhání, neděsí se nepohodlí a lopoty, na nich není nic strojeného, nic líčeného; jsou vždy pozorní, rozhodní, zmužilí a podnikaví. Starostmi o budoucnost si hlavy příliš nelámou. Jich prosté živobytí a lehká mysl má malých potřeb, dopřává jim času k zotavení a odpočinku, zaplašuje trudné plány a rozvrhy, nalezá všude zábavy, zachovává je ve zdraví a při síle pojišťujíc jim zároveň bezstarostné, veselé a obyčejně i vysoké stáří. Jsou snášeliví k cizincům i jinověrcům, a dobrosrdečnost jeví se v každém jich počínání.

Pozorujme jen ruského „mužíka“ (sedláka), jak se svými malými koníky zachází; aby jich popohnal, mluví k nim slova lahodná a lichotivá. Dělí se s nimi o chléb a hovoří asi: „tak hnědouši, musíš se už spokojiti s málem; hleď, já sám ne-

mám mnoho. Ale počkej jen, staroušku, hnedle budem doma, a pak čistý oves chrupat a čerstvý jetel žvýkat budeš do sytosti". — A když kůň běžeti nechce: „fí bělouši, jaký jsi ty lenoch; pohleď jen na toho, jeť menší, než ty, a lépe kluše. Že mne rozhněváš, že vezmu bič, a bič bolí, slyšíš?" — Pak udeří několikráte bičem o sáně a mluví dále: „Tak, tak, starý, teď jsem spokojen, teď pěkně uháníš, jen dál, však dostaneš čerstvé píce." — Vůbec milují Rusové lahodná a lichotivá slova; každý jest jim „bátuška, mátuška, golubčik, serdečko, duša moja, dušeňka" atd.

Pozorujem-li třebas jen krátký čas myšlenkovou činnost lidu ruského, přesvědčíme se ihned o krásných, ba vzácných jeho vlohách; seznáme, že to drzá a nestydatá tlachanina nevědomců a zlomyslníků, tvrdí-li se, že Rusové jsou surová a vzdělanosti neschopná směska plemen mongolo-tatarského a slovanského, kdežto lid ten nepotřebuje, než hojnějšího a důkladnějšího vyučování školského, aby daleko vynikl nad národy, kteří myslí a do světa vytrubují, že mají v pachtu všechnu moudrost a osvětu od Šalomouna až do německého básníka Hebbela, který Slovany nazval ježatými kariatydami.

Rus jest člověk bystrého ducha, otevřeného rozumu a zdravé soudnosti a myslí zcela jasně a rychle, chápe výborně a pochopeného trefně dovede použíti, jest vtipný, a nit hovoru nikdy mu nedochází. Žeby lidé místo zábavy palce jeden okolo druhého otáčeli (jako se to jinde děje), na Rusi jsem nikde neviděl.

V pospolitém obcování je lid ruský veselý a družný; a jak by také nebyl? Jeho netísní hmotná nouze, jeho nikdo netlačí, jeho neznepokojují politické poměry, neděsí finanční bankrot, průmysl

a obchod kvete, školství se počíná zvedat, osvěta se šíří, vládní forma stále činí kroky ku předu, zkrátka: zde uhostil se blahobyt a spokojenost, a kde tito stánek svůj rozbili, tam veselost ráda bývá hostem.

Veselá mysl a přítulnost táhne Rusa k společnostem, a nemá-li jich právě poruce, shromažďuje rozmarnou družinu kolem sebe, častuje ji co nejlépe může, zapomíná na stav a důstojenství, neohlíží se na zámožnost a chudobu, ale vyhledávaje jen srdcí upřímných a poctivého smýšlení, baví se srdečně a nenuceně, jako by všichni lidé jemu rovni byli a on všem. Hlučné zábavy a schůze odbývají se ustavičně, ale nejvíce jen v soukromných domech, poněvadž neoblíbené docházení do hospod nahrazuje se skvělým pohostinstvím.

Jeť ono snad nejrozšířenější vlastností ruského lidu. Cnost tuto připisují si všichni národové, poněvadž všude vyskytují se jednotliví lidé pohostinští, aneb alespoň — hostinští a hostince, však nikde neleskne se tato společenská perla tak jasně, jako u zneuznávaných našich severních bratří.

Vejdi do nádherných paláců ruských knížat a kupců, zaklepej na dvéře u chýžky prostého mužíka: všude vyjde ti vstříc srdce sdílné a mysl družná, všude dostane se ti stejně laskavého, třeba i ne stejně skvělého uhostění.

Uvádí-li tě bohatec do lesklých komnat k bohatě pokrytým tabulím, aneb ulehneš-li v mužikově jizbě na teplou pec, všude stejný vane duch, duch přátelství a lásky. Pohostinství ruské nezná skoro míry; host vždy je vítán, vždy jakoby očekáván a čím déle setrvati přislíbí, tím raději viděn. Rus má-li hostě, stává se dítětem: směje se, laškuje, vynakládá a vyhledává vše, jen aby hosti svému

pobyt příjemným učinil, vyzvídá a vyluzuje z něho rozmanitá přání, aby jich rychle uskutečniti mohl. Vyslov své zalíbení nad některou věcí, a již se ti nabízí darem.

V obyčejných poměrech je Rus vážný, chladný, však přístupný jemným a vznešeným pocitům, a každá šlechetnost, každá krása uchvacuje jej až k nadšení. Jest to mramor, ale vpusť do něho jiskru lahodného dojmu, — a mramor ten rozplyne se jak vosk. A není Rus horkokrevný větroplach v němž dojmy právě tak rychle hasnou, jak se byly zrodily, — u něho jsou dojmy hluboké a trvalé, a jen dokonalé sklamání může je vypuditi, právě tak, jako jeho náhledy zvrátiti může (a pak ale jistě zvrátí) jen úplná a všestranná přesvědčenost. — Každý Rus, buď si on pán anebo sluha, vždy jest vlídným, přívětivým a úslužným, žádá ale na vzájem téhož pro sebe; žádný sluha nesnese urputného nakládání aneb dokonce bití, jež i zákon pro všechny případy zapovídá. Zákazu toho soudy mnohdy až přepjatě se drží. Povím příklad.

Letošní zimy dobýval se zloděj do bytu jistého moskevského soukromníka. Tento probudiv se tím šramotem, vyhledal si notnou bandasku a vyčkal okamžiku, až nezvaný host do komnaty, kteráž s ložnicí sousedila, se dostal. Když pak tento přebíráním a přehlížením rozličných věcí nejlépe se bavil, vrazil pán do světnice a uchvátiv laciného kupovače za límec holí řádnou za vyučenou mu dal, a pak na ulici jej vystrčil. Zloděj ale nemeškal a hned následujícího dne pána onoho z porušení zákona u smírčího soudce obžaloval. Oba předvoláni jsou k porotnímu soudu.

Soudcové pak rozhodli, aby žalobník potrestán byl pro krádež, žalovaný ale aby zapla-

til pokutu několika rublů zato, že osvojil si právo tělesného trestu, jehož zákon nedovoluje.

Stane-li se někdy, že pán v přílišném mysli rozčilení sluhu svého udeří, nepochybuje ani dost málo, že jej sluha ihned soudně stíhati bude, nedbaje toho, že krokem tím snad výhodného postavení se zbaví.

Soucitu a ochotnosti nalezneš všude, kde ti jich zapotřebí.

Stala-li se komu nehoda, jeví se živé účastenství, učiněna-li komu křivda, ihned propuká všeobecná nevole a rozhořčenost, a té bojí se každý, i sama — policie. Z nehody a z rozpaků jiného Rus těžiti nehledí, spíše odpomáhá, jak čas a prostředky toho dovolují.

Co slabé stránky lidu ruskému vytýkati musíme bestarostnost často až lehkomyslnou, přílišnou k smyslným radovánkám a výstřední až v mnohých věcech náruživost.

Ruští rolníci.

Obecný lid rád se podnapijí „vodkou“, avšak toto opijení se není ani závadou veřejnému pořádku, ani překážkou obecenstvu slušnému; je-li ruský „mužík“ aneb dělník „nastříknutý“, zpívá si veselé písně nebo rozmlouvá hlasitě sám s sebou, nevráží do jiných, nenadává, nehuláká, ale je nesmírně zdvořilý a poslušný. Nehezky vypadá též ustavičné křižování a klanění se před kostely a svatými obrazy, což poněkud na modlářství připomíná.

K obchodu a kupectví Rusové velikou mají náklonnost a schopnost.

Oděv a obydlí.

Jako všude panuje i na Rusi ohledně oděvu velká rozmanitost; krásný a malebný kroj národní udržel se u lidu venkovského a u tříd pracovních, u řemeslníků a obchodníků, kdežto šlechta, úřednictvo a tak zvané „vyšší třídy“ po francouzsku se nosí, ačkoliv i u těch zvláštní z národního kroje vyňaté módy se zachovaly. Jmenovitě svrchní zimní oblek u všech stavů a tříd stejného bývá kroje.

Muži nechávají si růsti plný vous, kterýž zajisté nejpřirozenější jest mužům ozdobou, kdežto všelijaké vykrajování a vystřihování vousu titěrnost a opičáctví prozrazuje.

Dlouhých vlasů ale Rusové příliš nemilují.

Kdežto kroj ženský v každé krajině jiných vykazuje zvláštností, oděv mužů po celé Rusi jeden jest a tentýž. Široké spodky pod koleny se zavazují a do bot zastrkují; košile, obyčejně z červeného a modrého nebo i bílého plátna, nemá u krku límce, za to ale široké, otevřené rukávy, obléká se přes spodky a stahuje se v boku pěkným

černým pásem. Tak chodí se po domácku, a je-li mírné počasí, i po ulicích.

Obyčejně se ale na košili navléká ještě krátká kamizola nebo vesta. Dlouhý, až po lýtka dosahující kabát čili kaftan zpředu se překládá a červeným dvakráte obtočeným pásem stahuje; po levé straně na prsou má řadu postříbřených knoflíků, úzké rukávy a úzký límec, a splývá od pásu dolů v pěkných varhánkovitých záhybech.

Venkovští vozkové.

Na hlavě nosí se buď vysoká vycpaná, aneb známá kožešinová čepice, již v létě černý nízký a prohnutý klobouk s malou střechou a širokou páskou nahražuje. Jde-li Rus do práce, zastrkuje po levé straně do pásu dlouhý nůž v pochvě, po pravé straně ruční sekerku (topor), a zpředu veliké rukavice. —

Samo sebou se rozumí, že dle zámožnosti oděv buď nádherný jest a skvostný, aneb jednoduchý a chudobný.

V zimě nosí se dlouhé, přepásané aneb jen přeložené kožichy s velikými límci (vratníky), kteréž za velkých mrazů se vzhůru obracejí a celou hlavu zahalují. — Ženský oblek podlé krajin rozličných jest tvarů, při čemž nápadno jest, že v oděvu provdaných žen mnohem větší se jeví rozmanitost a marnivost, nežli v obleku děvčat, a že na místech, kde Rusové s jinými národy sousedí, ženské rády podlé svých sousedek se strojí. Obyčejné roucho je sarafan, t. j. dlouhý šat s živůtkem, od krku silně vykrojeným, aby vidět bylo jemnou, pěkně vyšívanou košili, jejíž široké rukávy pěkně se odličují od barevné, vetkanými květy okrášlené látky sarafanu. Sarafan, kterýž kožešinami, zlatem neb stříbrem po všech okrajích hojně bývá obšitý a obložený, a rukávů nemá, od krku až po pás těsně k tělu přiléhá, odsud pak v širokých řasách k zemi splývá; přes něho odívají ještě „dušegrějku“ čili krátkou kazajku bez rukávů. Zimního času nosí dlouhé kožichy s úzkými rukávy, a poněvadž kožich obyčejně bývá dar od ženicha, a tudíž nejlepším a nejmilejším kusem z celé šatnice, chodívají v něm mnohé ženy i v létě do kostela. Kolem šíje obtáčejí si dlouhé šňůry korálů, perlí, anebo zlaté řetězy, do uší zastrkují náušnice a broušené kameny, na prsty nastrkují prsteny, na ramena náramky. Na prsou nosí ženy i muži kovové, na hedvábné nitce zavěšené křížky, jež na křtu se jim dávají pro upomínku na slova Kristova: „Chceš-li býti učenníkem mým, vezmi kříž svůj a následuj mne“. Křížků těch nikdy neodkládají, leč při okolnostech, kdy i obraz matky boží závojem zastírají, o nichž ale pomlčeti musím.

— Největší rozmanitost a nádhera panuje v ozdobách hlavy (golovnye ubory); nazývají se vůbec kokošníky [též sborníky], ačkoliv podlé rozličnosti v úpravě i jiná jména se jim přikládají. Všechny sborníky a kokošníky jsou tuhé, buď ze zlaté látky, aneb z hedvábí, sametu, a pak zlatem, stříbrem a drobňoučkými perličkami vyšívané; některé mají podobu otevřené koruny, některé podobu diadému, jiné podobají se nizounké vížce, a u jiných zase vybíhá z nízké klenuté přikrývky štít, podobný splasklé biskupské čepici atd.

Od kokošníku vlaje dlouhý, bílý, zlatem neb stříbrem protkaný závoj, jejž obyčejně přes ramena nazpět přehazují.

Děvčata také s odkrytou chodí hlavou, splétají si vlasy do tří copů, k nimž hedvábné pásky a korály zavěšují. Úplný (rozuměj sváteční) ženský oděv mnoho stojí peněz, jest ale malebný a krásný na pohled.

Ostrého pokárání zasluhuje všeobecné se líčení, a barvení tváří, kteréž v městech i po vesnicích tak v obyčej vešlo, jako mytí samo. Kvetoucí dívky se svěžími růžovými tvářemi líčí se zprvu bíle, pak červeně, a poněvadž vlastní přirozená sličnost tím nemálo trpí, stává se později líčení nevyhnutelnou potřebou všem, kteréž ošklivými býti nechtí. —

Obydlí, jako všude, tak i na Rusi buď jest úpravné a pohodlné, aneb chudobné a těsné; kdežto v městských domech (k. p. v Moskvě a Potrohradě) taková panuje nádhera a velikolepost, o jaké u nás ani zdání nemáme, žijí mnozí venkované v bytech, kteréž spíše komínu, kovárně a udírně se podobají, nežli světnici. Však i spořádaných dvorců a úhledných domků na vesnicích nalézáme, jen že mnohem spořeji, než u nás. Obyčejný selský dvorec

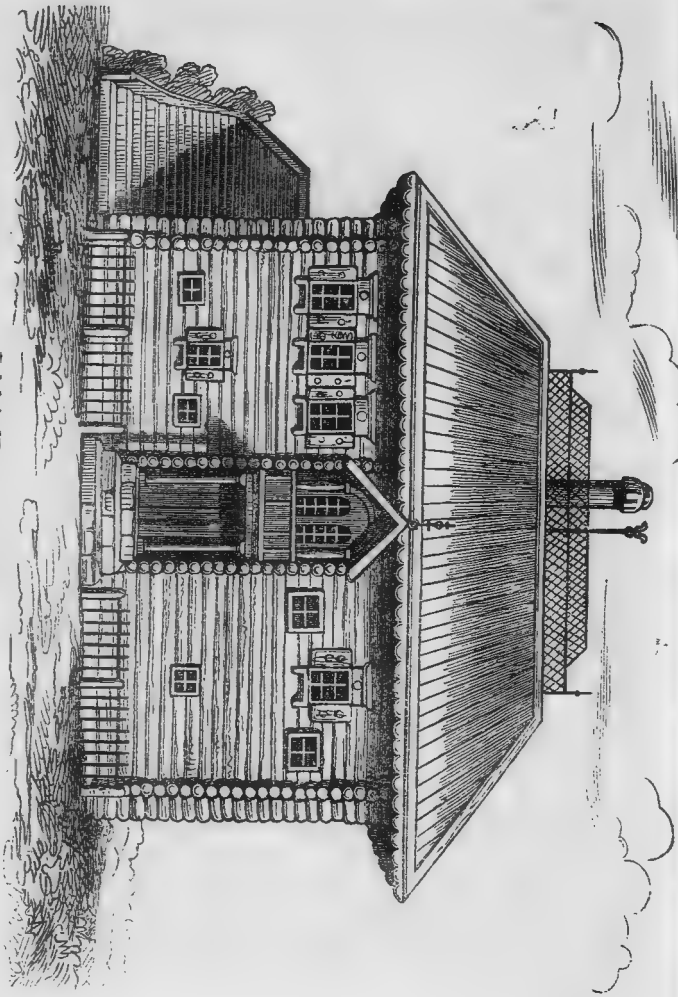

Selský dům v ulici Moskvy.

skládá se z domku k přebývání, z několika za skladiště sloužících kůlen, z chlévů a koupelny, jimiž celý dvůr jest ohrazen.

Selský dům v severní Rusi.

Všechno staví se z ležatých, neotesaných klád, někdy též na kamenném základě; střechy jsou z prken sbity.

Nejchudší domky sestávají z jedné toliko jizby, jejíž dvéře k silnici neb cestě jsou obráceny. V jizbě stojí stůl (někdy též čtyři menší stolky), na způsob pekárny vystavená pec, která skoro čtvrtinu vší prostory zaujímá, několik sv. obrazů a visacích kolíbek, vedle pece a v stejné výšce prkenná palanda. Pec a palanda jsou ložnice. Světlo

vchází do světnice čtverhrannými zastrkacími dě-rami, aneb malými okénky z ruského („panenské-ho“) skla, jež někdy i měchuřina, olejem napuště-né plátno a papír zastupuje. Takové jizby jsou začazeny, jak komín, a nemohou se ani v čistotě udržeti, poněvadž se v nich všechny domácí práce konají, peče, vaří atd. Právem nazývají se „čor-naja izba“.

Spořádanější domky mají velké sklepy a stojí tedy asi sáh nad zemí, zvenčí nalézá se na sloupích spočívající loubí s lavicemi, uvnitř alespoň dvě jizby, černá a bílá, mezi oběma pak malá síňka; černá jizba má sklenná okna, a kouř z pece vychází zde již komínem, v bílé jizbě stojí kachlová kamna. Do domu vchází se dvorem. — Vstoupivše do domu ihned zpozorujem velikou dřevěnou káď (také necky), nad níž hlíněná nádoba s dvěma rourami visí. Zde myje se celá rodina. Od vchodu na pravo a na levo jsou zmíněné jizby. V jedné z nich stojí stav, na němž ženy plátna dě-lají, pec, domací nářadí atd.

Na protější straně ležící světnici mohli by-chom nazvati parádním pokojem; stojíť tu kamna z pestře malovaných kachlů, po čelní stěně, proti dveřím, rozvěšena řada sv. obrazů, z nichž v rohu visící „ikóna“ matky boží s rouchem ze stříbrné-ho, neb silně pozlaceného plechu první zaujímá místo, což z lampy, zde neustále hořící, pozná-váme. Po straně vidíme skříň s příhrádkami a sklennými dveřmi, v ní množství malovaného a vy-zlaceného porcelánového nádobí. Blíže kamen le-skne se velký mosazný, čistě vycíděný samovar. K této jizbě přimyká nezřídka ještě jiná světnice, v níž alespoň jedna vysoko vystlaná postel stojí. Stojí tu jen na ukázku, vystlána jsouc až do stropu červeně a modře vyšívanými přikrývkami, peřinami

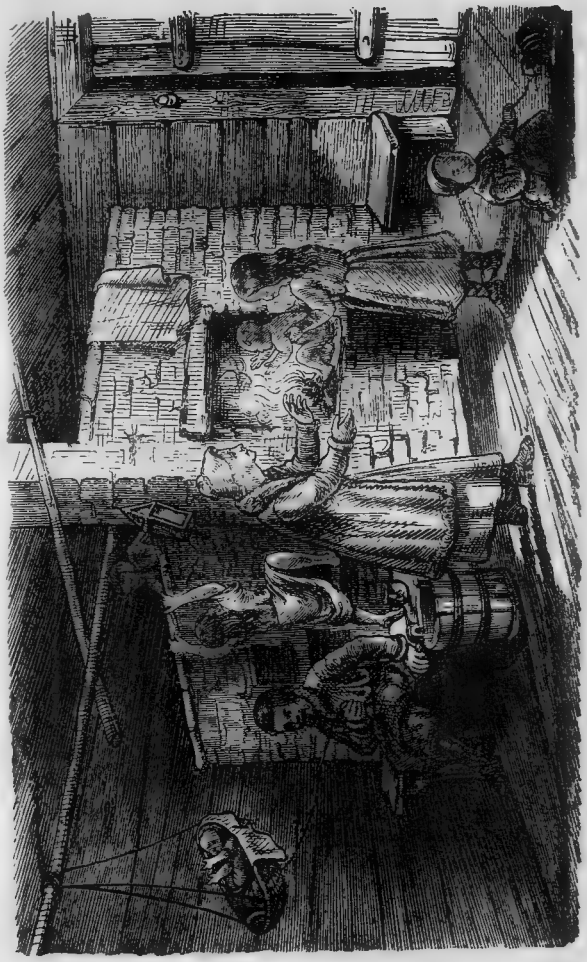

Selská světnice (černaja izba).

a vždy menšími poduškami. Nelíhá v ní nikdo, protože majitelům jejím pohodlněji se spí v černé jizbě na lavicích, aneb když rozložiti se mohou po široké peci. Zajímavé jest podívání, když i za bílého dne matka s nejmenšími dětmi na peci leží, s teplého tam lůžka, jako s divadelní lóže, dolů do světnice se dívajíce. Cestuje-li cizinec po Rusku, brzy se přesvědčí, že klidný a pohodlný nocleh zde k nejzbožnějším náleží přáním. Obyčejně musí noclehovati v mužikově černé jizbě, kdež se mu přec ještě lepšího pobytu dostane, než na poštovních stanicích. „Mužíki“ nelíhají v peřinách, oni rozestírají po peci a po lavicích houně, kladou si šatstvo pod hlavu a přikrývají se svými kožichy; poněvadž tedy cestujícímu v tom ohledu ničím lepším posloužiti nemohou, musí si tento peřiny, přikrývky atd. sám přivézti a z nich na peci lůžko si upraviti.

Jizby osvětlují se dračkami, a přec, či spíše proto, nevyváží se z nižádné říše tolik loje, oleje a vosku, jako z Ruska. Ale skromní ti venkované mají za to, že nepřisluší jim zapalovati svic a lamp, kteréž hořeti mají jen v chrámích a před posvátnými obrazy. — Nesnesitelným bývá cizinci kouř, když z rána pec se vytápí; tam kde k pecím komíny již přistavují, obtíž ta ovšem odpadá. Jiná protivná věc je ustavičný křik malých dětí, jichž v každé jizbě notná řada se vynachází. A jakžby tu neměla být hejna dětí, když se šestnáctiletí hoši žení a čtrnáctileté dívky vdávají? Nalezneš ale také v každém domku slušnou sbírku kolébek. Houpačky tyto, jimž kolébky se přezdívá, nejsou nic jiného, než tři v zemi upevněné a na koncích svázané tyčky, v nichž na šňůře vystlaná ošatka visí; k ošatce přidělána ještě jedna šňůra, kterouž se ošatka z velké vzdálenosti a beze všeho hřmotu rozhoupati může.

Vezmi konce několika takových provázků do ruky, a kolébáš čtyři i pět dětí najednou.

Nebude snad od místa, zmíním-li se o veliké někdy plodnosti ruských žen. Kdysi představen byl petrohradskému dvoru sedlák Jakub Kirilov; byl tenkráte 60 let stár a po druhé ženat; první žena v jedenadvaceti porodech na svět přivedla 57 živých dětí, a sice čtyřikrát čtverčata, sedmkráte trojčata a desetkrát dvojčata. Druhá žena mu porodila na sedmkrát 15 dětí. Stařec ten měl tedy celkem 72 dětí.

Jindy zase přišla do Moskvy zpráva, že sedlák Feodor Vasiljev ze dvou manželství 87 dětí obdržel.

Vraťme se ale k příbytkům. Zámky u dveří málo jsou v obyčeji; místo jich zastupují dřevěné závorky, kteréž řemínkem sě zvedají a spouštějí. — V domech zámožnějších (obzvlášť maloruských) sedláků velkou nalezneš čistotu, ba ozdobnost; okrášlujíť příbytky své mnohými obrazy, mezi nimiž podobizna „carja gosudarja“ scházeti nesmí.

Ačkoliv m ě s t s k é budovy od venkovských chalup a domků zcela jsou rozdílny, a výstavností svou našim palácům se rovnají, přece v úpravě mnohých nalezáme zvláštnosti, jež cizinci nápadnými býti musí. Ne-li všechny, tož jistě velká většina městských domů má ploché, zeleně natřené plechové střechy se zábradlím; dvéře u domů, u schodou, u krámů atd. nezavírají se na kliku a na zámek, což moudrým jest opatřením pro zimu. Sáhání na kliku za krutých mrazů byla by asi věc velmi nepříjemná, a poněvadž takové dvéře nikdy dobře nepřiléhají, byla by na schodech a na chodbách taková zima, jako na ulici. Rusové ale milují teplo a vytápějí za touž příčinou i schody i chodby; aby pak dvéře pohodlně

se otvíraly a přec těsně přiléhaly, přidělána jsou k nim silná ocelová péra, kteráž s velikou silou dvéře do pažby tlačí. Vcházíš-li do domu, třeba jen, abys loktem o dveřeň se opřel, kteráž pak ihned se otevře a zase sama zavře; vycházíš-li však z domu, musíš se již chopit rukojeti, což ale obtížno není, poněvadž se uvnitř topí. V městských bytech jsou dvéře u všech komnat dokořan zotvírány, aby totiž všude stejná byla teplota.

Otočíš-li klíčem, rozlehne se pěkný zvonkový zvuk; v každém zámku zaděláno totiž péro, kteréž zvukem svým ihned oznamuje, že někdo otvírá neb zamyká.

Vnitřní okna jsou v celosti, do rámů pevně zasazena a zatmelena, tak že jich po celou zimu otevříti nelze. Čerstvý vzduch vpouští se malými otvory. Zajímavo jest, že v městských komnatách velké panuje teplo, ačkoliv žádných kamen viděti není; nalézají se v některém zděném výstupku, jsou čalouny polepena a obyčejně tak umístěna, že se jimi vícero komnat na jednou vytápí. Místo, kde kamna stojí, poznáš podlé mosazných, ve zdi zadělaných puklic, kterýmiž se teplo do světnice vpouští.

Osady a chrámy.

Vesnice ruské rozpadají se na tři druhy: vesnička bez kostelu slove „derevňa“, vesnice s kostelem „selo“, a velká vesnice nazývá se „sloboda“.

Derevni jsou buď větší, buď menší skupiny chatrných, obyčejně beze všeho plánu a souladu nahromaděných, jako natroušených domků ze dřeva, z nichž málo který plotem jest ohrazen aneb stromovím obrouben. Derevni poskytují pohled nad míru jednotvárný: bez stromoví, bez zahrad po-

dobají se hromádkám kamení na veliké rovině daleko od sebe rozestaveným, aneb skupinám hříbků z rozsáhlé mechoviny vyrůstajících. A kolem nich jednotvárnost ještě větší: pastviny a na nich hejna malých koní, jinde zase stáda černých ovcí, koz a vepřů, bez pastýře, bez psa. Ta trocha vzdělaných polí mizí skoro u porovnání s nesmírnými lány země ladem ležící. Vesničky ty obyčejně vyrostly na pokraji některého jezírka, rybníku neb močálu. V krajinách lesnatých a v jižním pásmu, kde zahradnictví více se pěstuje, nežli v střední a severní Rusi, i derevni ovšem utěšenějšího podávají obrazu. Derevni od měst daleko vzdálené po celou zimu od světa jsou odloučeny, a skromní vesničané žijí tu jako osadníci malého ostrůvku v širém moři.

Lepší již výstavnost a veselejší život mají sela čili vesnice s kostelem; domky rozestaveny jsou z pravidla po obou stranách vozové cesty, u mnohých zahrádky a ploty, u některých též studny s velikými koly, jimiž voda vzhůru se vytáčí. Zde nalézáme mnoho úplně zařízených selských statků a dvorců, jež ovšem s našimi statky a dvorci porovnávati se nemohou, na Rusi ale spořádaností svou ještě dosti uspokojují. Skoro u každého statku na vysoké bříze zavěšen malý dřevěný domeček pro drozdy, kteříž, majíce pohodlný příbytek, stále se tu zdržují a pole od hmyzu očišťují; dobře daří se i ostatnímu zpěvavému ptactvu, následkem čehož za letních dnů vzduch naplněn bývá veselým šveholením a radostným švitořením, noční pak dobou z každého stromku, z každého křoviska líbezný tlukot slavíka zaznívá a po kraji se roznáší. — I kabaků (hospůdek) a „traktírů“ zde hojnost, mnohdy až přebytek.

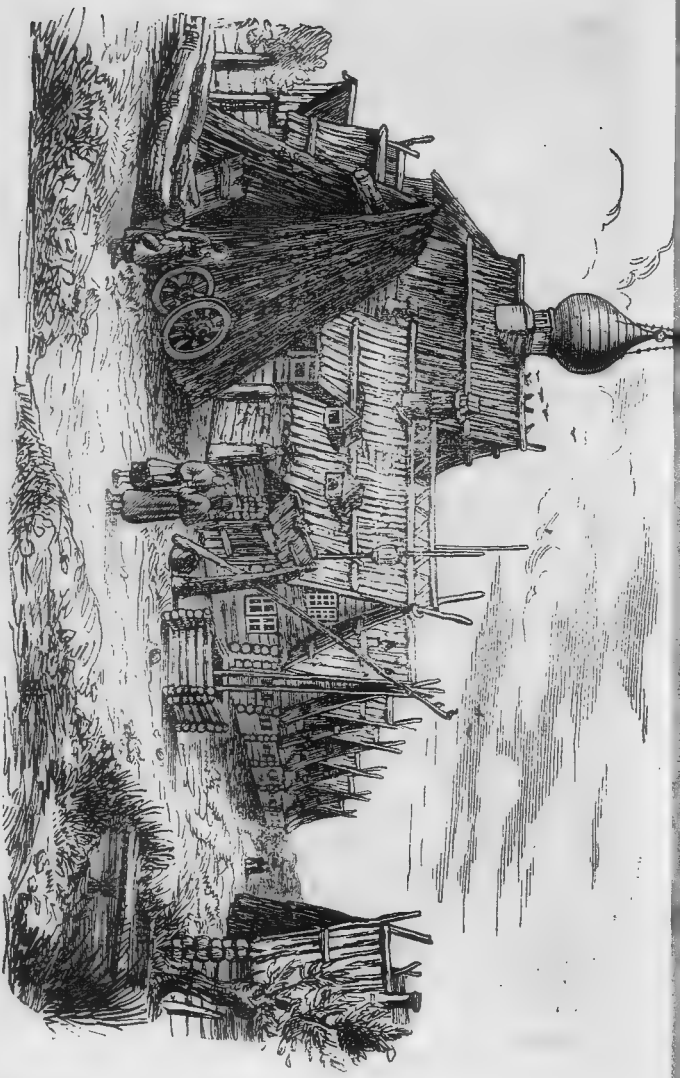

Vesnice v gubernii moskevské.

Některá sela velmi jsou rozsáhlá obsahujíce 500, ano i 1000 dvorců, 3 až i 7 většinou kamenných kostelů, mají své trhy a obchodní dvory. — Od starodávna velké vesnice nazývají se slobody (as totéž, co u nás městys), ačkoli mnohá sloboda menší jest, než nejbližší selo, však ulice jsou již dlážděny na příč kladenými trámy. — Venkovská města a městečka se všech stran jsou otevřená, mají nepravidelné a klikaté ulice, a následkem mnohých zelnic nebo-li kuchyňských zahrad a prostranných dvorů velikou rozsáhlost. Skoro vždycky rozkládají se po obou březích některé řeky, kteráž měšťany sprošťuje práce jedné jim velmi nemilé, totiž kopání studnic. Ulice pokládají se mohutnými kládami, poněvadž pro nedostatek kamení a říčních oblázků kamenná dlažba zůstati musí jen zbožným přáním. V některých velkých městech, ku př. ve Tveru, aby si k slušné dlažbě pomohli, vybírali u bran mýto ve způsobě kamenů určité velikosti z každého zapřaženého koně. — Vnitř každého města veliký počet stojí kostelů, tu a tam vždy otevřené modlitebnice, a mnohé kláštery. Kláštery („monastýry“), ať si již uvnitř města se nacházejí, aneb za městem stojí, velikolepým se podobají zámkům a hradům; vyčnívajíť přes jejich vysoké hradby a pevné brány četné a nádherné chrámy, jejichž stříbřené a pozlacené báně v září sluneční ohnivě planou. Pohled na velká města jest čarokrásný a uchvacující, kdežto výstavnost venkovských měst a městeček skoro tatáž jest, jako na vesnicích, skládajíc se skoro ze samých dřevěných domků přízemních a o jednom patře. Nejznamenitější a pro cizince nejzajímavější stavby jsou ruské kostely, kteréž základní ráz a zvláštní svou podobu věrně zachovávají ve vesnicích i v sídelních a gubernských

hlavních městech. Spůsob ruské kostelní stavby vyvinul se hlavně ze starého byzantinského chrámového slohu, jejž ovšem i slovanský vkus i asiatské vzory značně změnily. — Největší část ru-

Ruský kostel.

ských kostelů stavěna jest v pravidelném čtverúhelníku s kolmými, hladkými a obyčejně biblickými obrazy na obmítce pokrytými stěnami (aneb zřízeny jsou dle základného tvaru řeckého kříže). Ze stěn vystupuje jednoduchá, nízká střecha, jež v ostrém hřebenu se sbíhá. Ze střechy pak vystupuje pět (někdy též devět) vížek s cibulovitými nebo hruškovitými báněmi a sice tak, že prostřední a největší z nich z hřebenu vychází, ostatní čtyry (aneb osm) pak pravidelně kolem ní na dvou nakloněných plochách střechy jsou rozestaveny. Střecha chrámová jakož i báně všech vížek (u obyčejných chrámů) jsou hladké a jasně zelenou barvou natřené, aneb temně modré s pozlacenými hvězdami. Z temene každé vížky vyčnívá dvojatý řecký kříž, od jehož příčních ramen lesklé řetězy splývají a k báni připevněny jsou, a jemuž za podnož slouží ležatý mohamedánský půlměsíc, což odznakem a upomínkou jest velikého vítězství Rusův nad Tatary.

Každý kostel má dvě oddělení, letní a zimní, kteréž se vytápí.

Od kostela vždy oddělena stojí věž „kolokolna“ čili zvonice, kteráž obyčejně spolu bránu tvoří a bohatěji je stavena. Zvony v ruské církvi se nehoupají, nýbrž pevně zavěšeny jsou v otevřených oknech kolokolny; od srdcí nebo-li „jazyků“ zvonových splývají provazy, jichž pomocí rozhoupanými jazyky do zvonů se bije. — U bohatších chrámů čelní zdi rozkošnými sloupy jsou krášleny, střechy nejsou hladké, nýbrž plny oblouk ovitých štítů a výstupků, báně všech vížek jakož i římsy, někdy též celé střechy silně pozlaceným plechem jsou pobity. Jiný spůsob kostelní stavby jest ten, že střecha v mohutnou se klene kupli, z níž opět malá vížka s cibulovitou bání (lucerna)

vystupuje; taková jest celá buď pozlacená, nebo postříbřená spočívajíc mnohdy na krásně tesaných řeckých a byzantinských sloupích. Zvonice stojí sama o sobě, a nízká její střecha vybíhá v štíhlou, vždy více se zúžující postříbřenou pyramidu, aneb celá kolokolna nahrazena jest čtyrmi postrannímí vížkami kolem kuple. Nejumělejší vzor takové stavby poskytuje kostel Izákův v Petrohradě, jemuž mnozí stavitelé dávají přednost i před chrámem sv. Petra v Římě, nazývajíce jej nejkrásnější kostelní budovou celého světa.

U mnohých kostelů splývá v jeden pěkný celek vícero kruhovitých budov (rotundy) s kuželovitými střechami, kteréž buď jednoduchou, neb dvojatou báni se zakončují.

Ostatně jeví ruské kostely takovou rozmanitost, že jich vůbec ani vypsati nelze; veliká část kostelů těch zvenčí pestře jest pomalována, což ve spojení s pozlacenými báněmi pohled podává velkolepý a uchvacující.

Nejrozmanitějších a nejpodivnějších kostelů má Moskva, o níž jinde obšírněji jsem vypravoval.*) Vnitřek ruských kostelů hluboký činí dojem; není tu oltářů, však úžasné množství obrazů a voskových, zlacených a v skvostných svícnech zadělaných svic, jichž rudé plameny v chrámovém pološeru velebně a jaksi zasmušile planou. Celá prostora chrámová rozdělena jest na tři díly: v prvním oddělení modlící se lid, v druhém, třemi oblouky aneb jen mřížkou přehrazeném oddílu kněžstvo a zpěváci, a v nejsvětějším stůl obětní (oltář). K nejsvětějšímu vede několik stupňů a tři vedle sebe stojící dvéře; dvéře ty ale ustavičně jsou zavřeny, a poněvadž celá oltářní ohrada čili stěna

*) Viz „Květy“ 1867, II. půlletí.

i zmíněné dvéře v ní obloženy jsou krásnými obrazy v zlatých obrubách, netušíme tu na první pohled žádného otvoru. Teprv když kněží vykonavše předepsané modlitby vzhůru vystupují, otvírají se jim dvéře ty, a udivený zrak náš patří do stánku Hospodinova, kde na obětním stole mnohoramenná lampa hoří, a obětní nářadí se nalézá. Mezi bohoslužebnými obřady pěje sbor pěvců čtverhlasné chorály, kterýž zpěv hluboko dojímá srdce a mysl posluchače a mnohdy tak krásně plyne, že zvuky nebeských chvalozpěvů slyšeti se domníváš. Když jednou slavná a po celém světě zbožňovaná zpěvačka Catalani v kazáňském kostele v Petrohradě zpěvům těm naslouchala, polily ji slzy, a třesoucím se hlasem zvolala: „Můj zpěv jest jen tohoto světa, však ten, kterýž nyní jsem slyšela, — toť vskutku sbor andělů s nebes výšin.“

O pokrmech a nápojích.

Podav v největší stručnosti nástin ruských příbytků, osad a chrámů, jež v nejužším jsou s nimi spojení, seznámím nyní čtenáře (ovšem že zase jen v stručném přehledu) s národními pokrmy a nápoji, jakéž nejvíce jsou v obyčeji a užívání. — Pokrmy připravují si Rusové tak prostě a jednoduše, že cizozemec jen poznenáhla a s velkým často sebezapřením jim přivykati musí; v bohatých městských rodinách ovšem i v jídle a pití velikou nalézáme nádheru a okázalost, zde ale především na zřeteli mám lid obecný a venkovský.

Na rychlo dušené aneb vařené maso s vodnatou omáčkou, „pirogy“, t. j. paštiky z chutného, však nesmírně mastného těsta s masem na drobno rozsekaným, aneb s celými rybami, v slané vodě vařené ryby bez omáčky, kapusta, zelí, mrkev, botviňa, t. j. studená krmě z rozličných zelin za-

dělaných kyselým šumivým nápojem (kislyja sčí), k čemuž se ještě přidávají vejce, pak masová sekanina s česnekem, „bliny“ (zvláštní druh lívanců), svítek, sčí (polévka z rozličných zelin, někdy jen ze šťovíku), která skoro nikdy scházeti nesmí, polévka z konopného a lněného semena, krupková kaše a polévka, rosol z mouky a kyselého mléka, — toť nejobecnější ruské pokrmy, k nimž skoro vždy ještě cibule a česneku a pepře se přidává. K nim druží se tvaroh a sýr, všeho druhu houby, z nichž obzvlášť lahodný druh pečárky (šampiňon) velmi rozmanitě připravují. Před obědem milují „rjumku“, t. j. kalíšek samožitné; po obědě pak louskají ořechy, požívají štěpné a plané ovoce, borůvky, jahody atd.

Mluvě o pokrmech nemohu mlčením pominouti lahůdky, kteráž na Rusi v nesmírném množství se vyrábí a do celého světa rozesílá a zde pod jménem kaviar velmi draze se kupuje. Není kaviar nic jiného, než připravovaná jikra rozličných ryb (vyzy, bělúgy, sumce atd.), a Rusové krátce a dobře nazývají jej „ikra“. Připravují se tři druhy kaviaru: lisovaný (papusnaja ikra), zrnatý (zernistaja ikra) a žokovaný (měšešnaja ikra). Lisovaný kaviar takto se připravuje: jikra vyrve se z ryby, očistí se ode všech mázdrovitých a masitých částek, prosuší se na slunci, nasolí a pak do sudů našlape. Jest to nejsprostší druh kaviaru. Vzácnější jest zrnatý kaviar. Jikry vysypou se do velikých necek, polejí se slanou vodou, promíchají a procedí se hrubým řešetem, čímž mázdry a maso od zrnek se odloučí. Na to vsype a natlouká se do sudů. Nejlepší druh jest žokovaný kaviar, kterýž z nejčerstvějších jiker a velmi čistotně jsa připravován výborně chutná. Očištěné jikry vloží se do solné rapy (jíchy), kdež

zůstati musí, až by zrna změkla. Pak vsypou se do špičatých zavěšených žoků, a přidá se jim opět solné rapy. Ta když se procedila, ždímají se žoky ještě tak dlouho v rukou, až všechna tekutina zmizí, načež žoky i s jikrami několik hodin vysychají, a hotový kaviar do beden se ukládá.

Z nápojů nejoblíbenější jest čaj, kterýž se na Rusi skoro tak hojně pije, jako u nás voda, a proti jehož lahodnosti zdejší čaje jsou jen břečky. V každém domě, v každé hospůdce, i na ulici můžeš pít výtečný čaj, jemuž Rusové nikdy nepřidávají rumu, nýbrž zcela bez přísady jej pijí, aneb se smetanou, s citrýnem, a někdy též s malinovou šťavou. Po čaji nejobecnější domácí nápoj je „kvas“, který z žitné mouky a sladu se připravuje, nakyslou chuť má, žízeň dobře hasí a službu našeho piva zastává. Podlé zvláštních přísad (jakéž jsou k. p. máta kadeřavá, hrozínky, maliny a p.) rozeznává se vícero druhů kvasu, z nichž každý jinou má barvu a jiné jméno. Po ulicích roznášejí krásně červený a hnědý kvas v sklenných baňkách nebo v malých „bočkách.“ Nejlepší druh kvasu je „kislyja ščí“, šumivý to a velmi lahodný nápoj.

Pálenka (chlěbnoje víno, t. j. obilní víno) a přeháněná samožitná kořalka neb „vodka“ též hojně se pije; však v lepších rodinách připravují si místo ní ovocná vína (malinovku, višňovku, těrňovku atd.) z ovocných šťav, medu a kořalky.

I medoviny (mjod) velmi mnoho se vyrábí. V zimě podává se též místo studených nápojů „sbitin“ t. j. spařenina z medu a španělského pepře, kteráž příjemně chutná a velmi rozehřívá. Pravé pivo ještě málo jest v obyčeji, víno jen u zámožných.

Národní ruské mravy a obyčeje.

Pozorujem-li pospolitý život lidu ruského, seznáme, že ačkoli na oko jiné jsou na venkově, a jiné ve velkých městech mravy a obyčeje, přece jim společný jest základ a stejný původ, že alespoň v nejdůležitějších výkonech a proměnách rodinného života původní ráz neporušeně se zachoval. Městský svět arci mnoho mravů i nemravů přijal od Francouzů a Němců a pomíchav takto domácí podání s cizími obyčeji utvořil si zvláštní řád a spůsob života, kdežto venkov si stále věrným a důsledným zůstává změniv během snad celých staletí jen nepatrně odvěký mrav a zvyk. Budiž mi tedy dovoleno, abych — vypisuje mravy a obyčeje národu — největší ohled měl na život lidu obecného a venkovského, z toho pak abych vybral ony úkazy, o nichž vím aneb se domnívám, že podstatou i v městech se udržely a leda jen skvělejšího zevnějšku na se vzaly. Některých zajímavějších zjevů městského života o sobě dolíčiti se vynasnažím, ač vím a znám, že přísné rozdělování ani možno, ani vhodno by nebylo.

Lid ruský podnebím a povětrností, vychováním a živobytím velmi jest otužený, tak že v jeho mravech, obyčejích, zábavách a vyraženích nižádné nenalezneš zženštilosti, choulostivosti, titěrnosti neb malichernosti, vždycky ale jakousi tuhost, ráznost, hlubokou, jarou a bodrou mysl. Rus pohodlně se vyspí na podlaze, na lavici, aneb na palandě, v létě i pod širým nebem, v zimě pak na peci, bez peřin, toliko na rozestřené houni, s poduškami i bez nich, při čemž mu přikrývkou jest vlastní jeho oděv. Vykonav pobožnost před svatým obrazem brzy ubírá se na lože a ráno zase časně vstává, pomodlí se opět nábožně a jde chutě po své práci.

V bohatých a vznešených domech ovšem uléhají do postelí skvostně vystlaných a povalují se v nich ještě, když jiní v tuhé práci kolikráte se již byli zapotili. Potkají-li se dva známí, pozdravují se slovem „zdrastvuj“, tisknou si ruce, uklánějí a líbají se. Pohlaví zde rozdílu nečiní. I nejnepatrnější lidé zdvořile se pozdravují; líbání rukou, jakož i hnusné „poníženě ručičku líbám“ — bohu díky — u Rusův obyčejem se nestalo; políbíš-li ale přec některé dámě ruku ze zvláštní uctivosti, musí tě za to na čele políbiti. Za velikou neslušnost se považuje, jestli že kdo u přítomnosti vážených lidí hlasitě mluví; takového nezdvořáka ihned okřikují.

Chce-li kdo hostě svého zvlášť vyznamenati, představí mu manželku i dcery, jež host políbiti smí, a kteréž pak hostě častují a obsluhují. Když se rozcházejí, volají na sebe: „praščaj“, aneb „praščajtě“. Při všem, což novým, důležitým a neobyčejným se zdá, na počátku každé práce, jídla a pití, při spatření některého kostela neb sv. obrazu vícekráte se křižují dotýkajíce se třemi prsty čela a obou ramen.

Mnozí jedí, kdy právě hlad se dostavil, společně pak jídá se o 9. hodině ranní a o 3. hod. odpolední; je-li rodina příliš veliká, zasedají nejprvé mužští, a po nich teprv ženské. (V bohatých rodinách stoluje se čtyry-i pětkráte za den, a to v čas dosti nepřiměřený.) I chudí lidé milují čistý ubrus a čisté nádobí. Každý se již domyslí, že po jídle — hostem k vůli — trochu více, někdy až přes potřebu se pije, podnapije-li se někdo, nevzejde z toho jistě žádné pohoršení, třeba by nehoda taková i některou dámu zastihla.

„Prázdníků“ (svátků) — pro hojné zábavy a vyražení — velicí jsou milovníci; nikdo

nezanedbá svých, aneb svého přítele jménin a narozenin. Ten, kdo svátek světí nebo narozeniny slaví, jde do chrámu, aby tam vroucně se pomodlil, pak vrácí se domů a uhošťuje — jak jen nejlépe může — svých přátel, kteří z vlastního popudu se dostavili, aby — zdvořilost svou osvědčili. Chudí přinášejí příznivcům svým chléb, jablka a jiné maličkosti darem, aby za ně obdrželi peníze k vyčastování gratulujících přátel, což obyčejně větší neb menší „opicí“ se končí. Zlolajících slov a proklínání Rusové pilně se vystříhají; však kluzkých a dvojsmyslných slov žertovných příliš se neštítí, ač si právě v nich nelibují. Často a ne bez příčiny se mužům vytýká, že s manželkami nevlídně nakládají, musíť ony velmi mnoho pracovati, rozličné nespůsoby a proměnlivé rozmary mužovy trpělivě snášeti atd. Mnohá žena tak již zotročila, že všechen majetek jen muži připisuje, sama pak o něm ani mluviti si nedovoluje. Cestující optal se selky: „Kolik jest u vás krav a ovec?“ načež ona „bog znajet“ (bůh ví) — odpověděla. V městech ale bývají páni manželé pořádně — jak říkáme — pod pantoflem, čemuž se u nás nikdo diviti nebude, vida i zde tisíce společenských reků pod „sladkým jhem“ se prohýbajících. Rodičové stavu měšťanského chrání se, aby nestali se závislými od svých dětí, pročež neodevzdávají jim nikdy za živa hospodářství. Rozumné a moudré to jednání odporučuji našim rolníkům co příklad uvážení a následování hodný.

Křest.

Skromně a prostě žije ruský venkovan, skromně a tiše vítá jej první den života; není tu skvost-

ného lůžka, není tu hedvábných roušek, není tu vzduch libým zápachem naplněný, není tu zástup služek, ježto by nemluvňátko ihned na rukou houpaly a modloslužbě pohodlnosti a nádhery zasvětily; však i syn stepi nalezá místečko, kde v otevřenou náruč jej přijímá láska a přítulnost, kde strážný anděl mateřské péče nad ním rozestírá ochranná křídla: malou, od tří tyček neb od stropu visící ošatku, již i sebe lehčí postrk rozhoupává a v kolébku proměňuje. A v kolébce vítá jej přítel a druh života, kterýž jistě nikdy ho neopustí, jest to ovčí kožíšek, jímž kolébku vystlali.

Naho, jen kousky plátna obaleno houpá se v ošatce své u matčina lože ruské novorozeňátko a vesele rozhlíží se po začazené jizbě, upírá jasné očko na vysokou pec, s jejíž hřbetu zevlujíce — jako bohové s Olympu — nového bratříčka si prohlížejí ostatní děti.

První starostí rodičův jest, aby dítě pokřtěno bylo; stává se to druhý den po narození, aneb — čas-li tomu připouští — téhož ještě dne. Ihned volí se kmotr a kmotra. Kmotrovou povinností jest, aby zaplatil duchovnímu, opatřil malý kovový křížek a obstaral křestní hostinu. Ale kmotr nedělá si vždycky s hostinou velikých starostí; několik lahví „vodky“, něco pamlsků, medových koláčů a perníku zbaví jej nepříjemné povinnosti traktéra.

Ostatní krmě jdou přec jen z domácí, aneb z kmotřiny kuchyně.

Jestli že se mu podařilo zpíti celou společnost s šestinedělkou, pak úloze svojí skvěle dostál. Kmotra přináší darem čepeček, košilku a několik loket plátna. Čepeček a košilku klade na podušku, kteráž nedaleko křtitelnice se nachází, plátno však věší přes ruku.

Když pak kněz dítě třikráte v studenou vodu potopil, béře plátno to od kmotry a zahaluje jím nemluvně. Podivuhodna je obratnost, s jakou kněz obřad ten vykonává: do dlaně klade hlavičku dítěte, dvěma prsty ucpává mu ouška, ostatními pak nosík a ústa; druhou rukou lehounce drží tělo. Poněkud zaražen a bez dechu vrací se mladý Rusáček z první studené lázně do kmotřiny náruče. Vesele a spokojeně vůkol se rozhlíží cítě se po prvé blaženým. Na to béře kmotr děcko do loktů, a všichni obejdou třikráte křtitelnici, což znázorňovati má příští běh života. Šťastný bude život ten, jestli žádný křik, žádná nemilá náhoda zpěv duchovního nepřeruší. Když po třetí křtitelnici obešli, obléká mezi jinými obřady kněz dítěti čepeček a košilku, zavěšuje mu kolem krku kovový křížek, jejž kmotr byl přinesl. Křížek ten, o němž již dříve zmínka byla učiněna, upevněn jest na tenounkém řeménku, aneb na červené hedvábné šňůrce. Po té převezme zase babička dítě. Za zlé znamení by se považovalo, kdyby kmotra přistupujíc k babičce s obvyklým dárkem na novokřtěnce se zalíbením pohlížela, aneb dokonce jej pochválila. Neprozřetelná taková kmotra musela by být spokojena, kdyby jí rozhorlená a opatrná babička třeba do očí naplila, chtíc zapuditi zlého ducha, kterýž jí chválu tu do úst vložil, aneb, aby seslabila zlý účinek pohledu, jímž zalíbení své na jevo dala.

Vystrojiv hostinu o křtinách, vykonal „kum“ poslední povinnost kmotrovskou; povinnosti kmotřiny ale trvají po delší čas, mnohdy po celý život křestěnce. Podle starobylého obyčeje musí kmotra v několika dnech zase šestinedělku navštíviti a obratně, aby nikdo toho nezpozoroval, dítěti nějaký šat, aneb kus látky do kolébky podstrčiti. Každý,

kdo v prvních dnech na návštěvu přichází, zanechává tu nějaký dar na penězích, za něž pak rodičové novému členu rodiny svatý obraz zakupují. Obraz ten dítě, když jedenkráte dům otcovský opouští, s sebou béře a v některém rohu své komůrky zavěšuje. Ne-li každodenně, tož alespoň v sobotu a před každým velkým svátkem zapalují lampy před svatými obrazy.

Nezřídka přebývají i čtyry rodiny v jedné jizbě; každá rodina obývá jednu čtvrtinu světnice, má vlastní své hospodářství a kolébky. Jak mile však dítě tak dalece poodrostlo, že sebou zmítati počíná a tudíž snadno z hnízdečka svého by vypadnouti mohlo, musí vedle matky na peci líhat, ať mu to příjemno čili nic.

Nejmenšího ošetřování dostává se dítěti v létě, v čas žní, kdy rodina celý den pod širým nebem tráviti musí. Na vozíku hrubé domácí práce, jejž malý koník dosti bídně vleče, naloženo dětí, kuchyňského nádobí, mouky, krupek atd., a tak vesele táhne celá rodina do polí. Zde pod širým nebem na rychlo zřídí se kolébka ze tří tyček, k nimž se cípy většího, strakatého šátku přiváží; do šatu položí matka malé dítě, a některé ze starších musí je kolébati. Někdy visí taková kolébka zcela jednoduše na vozové voji podávajíc úplnou jistotu, že děcko k úrazu nepřijde, kdyby i náhodou vypadlo, poněvadž houpačka ta skoro samé zemi se dotýká. Na vychování u lidu venkovského vůbec velikého nákladu se nečiní; je-li škola v místě, navštěvuje ji mládež po několik roků přiučujíc se zároveň domácímu a polnímu hospodářství, jakož i rozličným k němu potřebným řemeslům a ručním pracím.

Svatba.

Sotva že synek 16. dospěl roku, pomýšlí již otec na to, jak by jej dobře oženil, čeká však, až by tento sám po změně stavu mládeneckého se roztoužil. Obyčejně nemusí dlouho čekati; syn záhy přistupuje k otci, třeba když tento pohodlně u pece se byl rozložil, a několik slov dostačuje, aby si porozuměli. „Batuška, mně ženit očeň chočetsja“ (tatíčku, mně se chce tuze ženit) vypraví ze sebe nastávající ženich, a otec „ládno, ládno“ (budiž, budiž) přisvědčí. V zásadě se tedy shodli, však není v povaze ruské, aby se s věcí důležitou příliš pospíchalo, a proto otec o nastávajícím sňatku přemýšlí, těší se na svatbu a leká se jí zároveň, skoumá a zpytuje nevěstu, pozoruje její pracovitost, hledí seznati její mravy, rád by již věděl synka po boku mladé žínky, přec ale váhá a klade konečné rozhodnutí do rukou osudu. Dědičná pověra rozsoudí, zdali by zvolená nevěsta rodině štěstí přinesla, aneb pohromu.

V sobotu na večer jde otec, vyhledá sváteční boty a nasype do jedné z nich hrstku ovsa; v neděli ráno pak zavolá si syna a rozkáže, aby mu přinesl boty jednu po druhé. Přinesl-li tento hned na ponejprv botu s ovsem, jest to dobré znamení a s veselou myslí očekává otec odpůldne, kdy předběžné vyjednávání započíti má. Tu pak jde sám k rodičům děvčete a uchází se pro syna o ruku dceřinu; dostalo-li se mu příznivé odpovědi, vrácí se spokojen domů, a nyní musí syn sám na námluvy. Dívka zatím vyslechnuvši aneb uhodnuvši, že o ni se jedná, shromáždila všechny své družky kolem sebe. Když pak ženich přichází, nalézá ji děvčaty tak obklopenu, že k ní dostati se nemůže: tvrdošíjně zastoupily mu cestu, a marné bylo by

všeliké domlouvání. Nevěstu musí si z čarovného kruhu toho vykoupiti. Nabere tedy přehrštlí drobných peněz a hodí je mezi dovádivé dívky; tyto ženou se po prchajících „kopekách," ženich ale skočí, uchvátí svou nevěstu, a námluvy jsou odbyty.

Kdyby byl ale náhodou otci nejprvé prázdnou botu přinesl, nebyloby z ženitby nic, neboť tím osud zřejmě se vyjádřil, že zamilovaní svoji býti nemohou. Jest pak nucen po jiné se ohlédnouti a pak si pozor dáti, aby otci botu s ovsem přinesl. — Ten týden po námluvách konají se přípravy k svatbě. Nevěstina matka setřásá peřiny, chystá na ně nové povlaky, odměřuje plátno, objednává novou vysokou čepici z červeného sametu se zlatými obrubami, chystá též nový sarafan (svrchní roucho) a činí vůbec vše, aby dceru co nejskvěleji vybavila. Svatební závoj má nevěsta již dávno připravený; utkalať si jej sama, jak jen na stavu pracovati se naučila. Je-li dosti zámožná, protká jej ještě zlatými a stříbrnými nitkami, obšije zlatým třepením a těší se z něho, jako dítě z první hračky. A závoj ten, v němž k oltáři kráčí, po celý ostatní život nejdražší jí zůstane památkou; opatrně zaobalený uloží jej do skříně, a když pak někdy dokončí pouť života, ubírá se, závojem tím po druhé zastřena, k poslednímu odpočinku.

K svatební hostině připravují nevěsta a družky její velké množství na dva prsty tlustých koláčů s velikosti talíře, vrchem okrašlují je květinami, hvězdami a všelikými propleteninami z barveného cukru, a každá se vynasnažuje, aby práci tu vkusněji a uměleji vyvedla, než její sousedka. Den před svatbou nese nevěsta nejzdařilejší koláč a nový, vlastnoručně tkaný ručník s červeným vyšíváním darem svým příznivcům a jiným známým,

kteříž to ale obyčejně vracejí přiloživše jiný skvostnější dárek do hospodářství. I tak putuje jeden a týž koláč z domu do domu přivolávaje vždy nových a nových darů.

Ženich s nevěstou zvolí si svatebního otce a svatební matku, na něž pro ten den všechna práva skutečných rodičů se přenášejí. Mimo ty vyberou si ještě ze svých známých družbu a družičku. Před ženichem a nevěstou nese někdo svatý obraz, a v kostele musí družba s družičkou ustavičně za nimi státi a nad hlavami jim držeti rozžaté svíce, kteréž po celou dobu obřadu shanouti nesmějí. Přišedše před kněze podávají mu nastávající manželé dva bavlněné neb hedvábné šátky, jimiž on nejprvé požehnání jim udělí. Za to políbí mu ženich i nevěsta ruku, což se po každém výkonu opakuje. Jeden z přinesených šátků prostře obřadník na zem, a zasnoubenci postaví se naň; druhým pak sváže jim ruce. Po některých modlitbách podá se jim kalich vody, představující kalich radostí a utrpení, jež společně píti budou, a dojímavý jest na ně pohled, kterak do poslední krůpěje kalich vyprazdňují. Pak klade kněz každému svatební korunu na hlavu, vyměňuje jim prsteny a obchází s nimi třikráte stolek, na němž evangelium leží. Družba s družičkou jdou za nimi nesouce svíčky větrem plápolající. Úzkostlivě hledí za nimi všichni příbuzní; neboť chůze ta představuje běh života, a čí svíce dříve shasne, ten dříve zemříti musí. Šátek, kterým na rukou jsou svázáni, nyní se jim snímá, a volně kráčejí podlé sebe. Obešli po třetí stolek a zastavili se před ním; novomanželé líbají jeden po druhém třikráte sv. evangelium, vrhají se po každém políbení na zem dotýkajíce se čelem studené dlažby. Pak obejmou se před knihou spásy a jsou na vždy svoji.

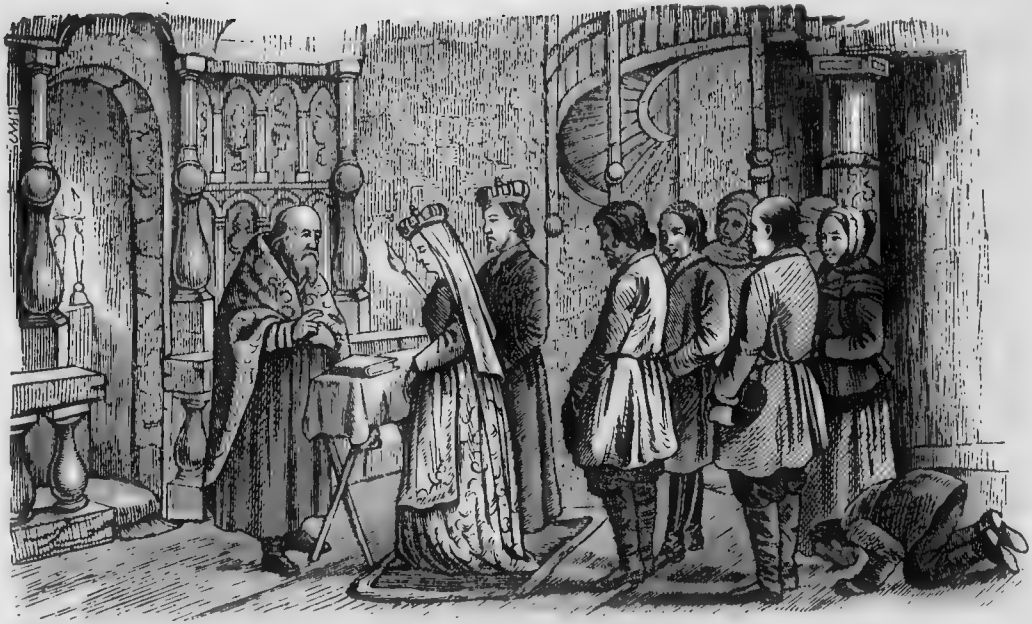

S atba.

To když se stalo, chystají se všechny přítomné ženy, aby mladou paní ihned očepily. K tomu cíli a konci odvedou ji stranou a udělají z roztažených velkých šatů vysokou záslonu, aby nižádné mužské oko nespatřilo, co se tu podtají děje. Ale čehož nedopátrá se oko zvědavé? Odnímají nevěstě závoj, rozplétají jí vlasy krásnými páskami sepjaté, vinou z nich dva vrkoče, obtáčejí tyto kolem hlavy a sepínají je páskou slatem hojně vyšívanou. Krásný kokošník ve způsobě otevřené koruny ověnčí na to její skráně, a závoj opět zahalí hlavu mladé ženy, kteráž po celou dobu čepení podlé síly a možnosti plakat musí. Vyšedši konečně z kostela zahazuje šátek, do něhož byla slzí těch nachytala a má za to, že se slzami svatebními všechen žal příštího života odstranila, a že nyní jen radostem žíti bude.

Vizmež, jakým průvodem v mnohých krajinách z kostela jdou; pestřejšího a veselejšího procesí sotva si dovedem představiti. V čele průvodu jde hlučná, často dosti bídná hudba vdechujíc zástupům lidu radost a veselí. Za ní kráčí, pestrými pentlemi ověšen, pořadatel slavnosti nevyčerpatelným humorem a vtipem na všech stranách smích vzbuzuje a jásot vyvolávaje. Nejživěji, ať nedím nejrozpustileji, si počíná „matka svatby“ kteráž s červeným praporcem v ruce, tancujíc a zpívajíc před novomanžely poskakuje. Veliké davy lidu provázejí svatebčanů jásajíce a poskakujíce všichni dle jednoho taktu. Ve dveřích otcovského domu očekávají je rodičové pro svatbu zvolení, otec se svatým obrazem, a matka s chlebem i solí vyslovujíc přání, aby těchto dvou věcí vždy dostatek a hojnost měli. Novomanželé pokleknuvše před sv. obrazem děkují za to přivítání a vejdou do domu. U samých dveří prostřen kožich, nej-

lepší a nejdražší, jaký jen k nalezení byl, což znázorňuje přání, aby noví manželé vždy měkce a lehce kráčeli cestou života. Nyní započíná hostina, k níž připraveno množství rozličného masa, drůbeže, pečiva, kaviaru, sýra, cukrovinek, ořechů, smetany, vodky atd. Po jídle mužští u stolu zůstávají kouříce a vodku popíjejíce; ženštiny pak kolo uzavřevše rozmanité provádějí hry a tance, skládajíce k tomu příležitostné písně.

Na druhý den určena velkolepá projížďka. Dlouhý řetěz malých, barevnými šátky a praporečky ověšených vozíků, k nimž připřaženo malých koníků s hřivami a ohony v copánky spletenými a červenými páskami prostrkanými — čeká na hosty před domem. Naplnily se vozy. Přední vozka práskl do koní, a jako když vítr mraky před sebou žene, uhání veselá družina po hladké stepi od vesnice k vesnici nesouc radostnou zprávu o novém sňatku sousedním dědinám. Svatební veselí v rozličných krajinách rozličných ještě přibírá ceremonií a trvá obyčejně 4 až i 8 dní.

V některých městech až posud udržel se tak zvaný nevěstin smotr, t. j. přehlídka čili výstava nevěst. Tak přijíždějí každoročně do města Ustjugu dívky, kteréž by rády nevěstami se staly, vezouce s sebou na loďkách a pramicích celou svatební výbavu. Zde rozestaví se řadami na „zeleném trhu“, a mladíci ženitby žádostiví přicházejí a vybírají si každý podlé svého vkusu a se zvláštním zřetelem na přiveženou výbavu dívky cizí a neznámé nevěsty. Podobný obyčej zachoval se i v samém Petrohradě. Zde scházívají se obyčejně dne 26. května v „letním sadu“ kupecké dcerky v nádherném oděvu, a kupečtí synkové přicházejí v dlouhých, svátečně modrých kaftanech, prohlížejí si jednu krásotinku po druhé, rozmlou-

vají s nimi o rodinných poměrech, i uplynul krátký čas, a již si dali slovo. Jak mile se rodiče o věno dohodli, slaví se svatba. Dříve však než-li na výstavu jdou, pletou děvčata věnce z kvítí a házejí je do řeky. Plyne-li věnec na povrchu, jest to znamením, že se dívka ještě téhož roku vdá; které se ale věnec potopil, ta dlouho ženicha se nedočká.

V okolí Nižního Novgorodu nevěstin smotr jiným se odbývá spůsobem. Dosáhnuvši 16. roku, dívka již na smotr se ubírá, k čemuž se ale po dvě leta připravovati musela. Po celou tu přípravní dobu nesmí mužským na oči přijíti žijíc jako v klášteře, ba jako v zakletí. Obyčej ten vyžaduje zvláštního zařízení v příbytku, kteréž v tom sestává, že celá jizba prkennou stěnou na dvě komnaty je rozdělena. Přehrada ta začíná as v polovici pece, kteráž tedy obě komory stejně vytápí. Do zadní komůrky odstěhuje se 14letá dívka davši světu, společnostem a zábavám úplný výhost; zde v tichém zákoutí sedá u svého stolku, hotoví si zásobu prádla, vyšívá s velikou pilností bílé zástěry a široké rukávy ke košilím, tká si svatební závoj, provléká jej zlatem a stříbrem, pracuje s vynaložením všeho umění na novém kokošníku a sborníku, šije nový sarafan, — a kochá se krásnými sny o budoucím životě. Ubohá dívko! luzné ty obrazy snad drsnější nabudou tvářnosti, až skutkem se stanou. — Sobotou před velikým postem končí se její dvouleté vězení, matka ji vede k zpovědi, a v neděli na to přijímá večeři Páně. Na druhou neděli odbývá se nevěstin smotr.

Pečlivě vyšnořeny a vším, což skvostného si byly v své odloučenosti shotovily, ubírají se dívky do kostela a staví se tam dlouhou řadou vedlé sebe. Jim naproti utvořila se řada z mladíků nevěsty hle-

dajících. Jak silně as buší srdce každé dívky v tento tak toužebně očekávaný den, jak mocné as city pobuřují ty duše něžné právě v čas, když v horoucí modlitbě zalétati mají k trůnu „bogorodice.“ Však jistě zcela obyčejnými myšlénkami zanášejí se dívkám za zády stojící jednatelky, zvolené k tomu cíli, aby byly prostřednicemi mezi oběma stranami.

Mše se skončila, a již vše domů odchází. Mladík, jemuž některá dívka „do oka padla“, vyhledá si její jednatelku a žádá ji o pomoc a obratné řízení námluv dávaje prosbě své nějakým rublem náležitého důrazu. Dívka sama ale v nejistotě trvá, zda-li vyvolenou se stala, aneb nezpozorována zůstala, až ji u večer lehounké ťukání na okénko z nejistoty té vyvede. Tak lehkovážným spůsobem uzavírají se v mnohých krajinách sňatky manželské, a jakýž tedy div, že často nepovedeny jsou podobajíce se jednotnému tělu o dvou hlavách, z nichž každá na jinou stranu hledí. —

Pohřeb.

Veliký zármutek a hluboký žal, jaký uchvacuje rodinu, když nelitostná smrt některého člena jí vyrvala, urychluje přípravy k pohřbení „pokojníka“ (nebožtíka), aby odnešen byl obraz srdce rozrývající, a matičce zemi odevzdán byl ten, jehož ni láska, ni bolest a nářek více vzbuditi nedovede. V obyčejném svém obleku leží mrtvec, a voskové svíce smutně planou u hlavy jeho. Rakev přinesou teprv, když už všechno jest připraveno, a pohřeb započíti má. Jest obyčejně žlutá a načervenalou, zlatými neb jen mosaznými vlákny protkanou látkou vykládaná; u zámožných

jest rakev červeným aneb fialovým sametem potažena a na všech stranách stříbrem silně okována. Do rakve uloží nebožtíka bez přikrývky; bohatce však přikrývají rouškou zlatem a stříbrem hojně protkanou, obličej ale nechávají odkrytý. Jen ženám zastírají tvář svatebním závojem, kterýž byv svědkem nejkrásnějšího dne jejich života co nejdražší památka byl uschován, a nyní druhou, však truchlivou koná službu splývaje přes tvář ssinalou a jak mramor studenou. Doprovázel někdy kvetoucí nevěstu k oltáři, a nyní ubírá se s ní do hrobu.

Když skončil jednoduchý, však dojemný zpěv církevní, vykuřují kněží svaté obrazy, nebožtíka i lid, přečtou písemné svědectví, že ten, jehož nyní pohřbiti mají, skutečně a u víře zemřel, a uloží listinu tu do rakve. Na to rozleje kněz nad nebožtíkem trochu svěceného oleje, posype jej malinko jakýmsi bílým práškem a započne průvod, v jehož čele kráčí člověk s obnaženou hlavou nesa svatý obraz v rukou bílým šatem zahalených. Po obou stranách cesty, ale daleko od sebe, jdou černí muži v dvojatých pláštích a s širokými, bíle obroubenými klobouky, držíce v rukou svítilny s krátkými držadly. Pak jdou kněží se svícemi a kouřícími kaditelnicemi, a za nimi otevřená rakev. Naposledy líbají paprsky sluneční bledou tvář zemřelého, a smutně pohrává vítr se závojem přes tvář zemřelé splývajícím. Svíce, kteréž nebožtíku u hlavy hořely, svítí mu i na této poslední cestě. U hrobu pak loučí se s ním příbuzní a známí líbajíce jej na chladná ústa; a když rakev zavřeli, do hrobu spustili, a každý z přítomných hrstku země za ní byl hodil, podává se jednomu po druhém mísa rýžové, cukrem, skořicí a veli-

kými hrozinkami posypané kaše, jíž každý několik lžiček požije.

Ve velkých městech, kde i pohřební slavnosti západnímu obyčeji se přispůsobují, odváží se zavřené již rakve na hřbitov.

Parádní pohřební vozy jsou se stran otevřené, v ostatních částech ale bílou látkou se zlatým třepením ověšeny a na střeše bílými chocholy a pozlacenou korunou ozdobeny. Obyčejné pohřební vozy jsou jen mohutná, na čtyrech kolech připevněná železná péra, na něž rakev se položí. — Po pohřbu odbývá se smuteční hostina, při níž se zbytek zmíněné již rýžové kaše dojídá.

Při osamělých vesnicích naznačují jen jednoduché dřevěné kříže místa, kde zemřelí poslední dřímají spánek a jen samorostlé bezové keře aneb sněhobílé smuteční břízy okrašlují tiché ty sady, jež časem žalozpěvy matek oživují. V krajinách ale, kde železné hutě se nalézají, naplněny jsou hřbitovy velikými pomníky z litého železa, a hřbitovy velkých měst, obzvlášť pak moskevské, velikolepým se rovnají parkům. Zde spatříš tisíce nádherných pomníků z černého a bílého mramoru, z alabastru, železa a bronzu; na nízkých kamenných deskách spočívají tu ohromné masivní rakve mramorové s vytesanými podobiznami, jindé zase něžné alabastrové pyramidy a v nich pod sklem zadělané fotografie zemřelých, na jiném místě opět překrásně z bílého mramoru tesané skupiny, vyobrazující některý biblický příběh, a nad nimi se klene ozdobná střecha, spočívajíc na silných sloupích atd. A mezi pomníky pěkné cestičky a takové množství vysokých, košatých stromů, že celý hřbitov zdaleka hustému listnatému se podobá lesu.

Slavnost svěcení vody.

Jedna z nejzajímavějších národně náboženských slavností jest slavnost svěcení vody, též slavnost Jordanu a „krestnoj chod“ nazvaná, kteráž se třikráte do roka odbývá, a sice v zimě na ledě, pak na jaře a u prostřed léta. Zimní slavnost ovšem nejkrásněji a nejmalebněji dopadá. Na zamrzlé řece (a kde řeky není, na nejbližším jezeru neb rybníce) vyklidí a jedlovými stromky obroubí se velká prostora, kolem níž vysoká lešení pro diváky se sestrojí. Uprostřed toho ohrazeného místa vytesají do ledu čtverhrannou díru, a nad otvorem tím zbuduje se malý, se všech stran otevřený chrámek, jehož stěny krásnými malbami a zlacenými okrasami jsou pokryty. Na vrcholu střechy přidělán některý biblický obraz, k. p. vyobrazení křtu Kristova, uvnitř pak nalézají se oltář, obrazy a svíce. O poledni blíží se slavnostní průvod, v jehož čele duchovenstvo v nádherných ornátech kráčí, nesouc skvostné kříže, korouhve, svaté obrazy a drahocenné kostelní nádoby, kolem něho jdou sluhové s rozžatými pochodněmi, za těmi (ovšem jen ve velkých městech) důstojnictvo řadových pluků se svými prapory, pak kostelní zpěváci v červeném obleku a za nimi rozliční vojenští a státní hodnostáři atd. V Petrohradě bývá slavnosti té přítomna i celá císařská rodina. Když vše na vykázaných místech se rozestavilo, zapějí zpěváci velebný hymnus, diakonové rozdmychují kaditelnice, tak že vonný dým hustými oblaky z chrámku se valí, a metropolita (aneb nejvyšší z přítomných kněží) světí vodu konaje modlitby a potápěje do vysekaného otvoru veliký stříbrný kříž a mnohdy též svaté obrazy, kterýmžto vysvěcením se vyprositi chce, aby voda

nejen této řeky, ale i všech okolních pramenů a studnic čistou, zdravou a léčivou se stala. Na lešeních, na březích řeky i na střechách sousedních domů rozložily se ohromné davy lidu, a jakmile duchovenstvo chrámek neb loubí opustilo, hrnou se zástupové v divém chvatu k otevřenému místu na řece s láhvemi, džbány, soudky a křišťálovými nádobami, i nastává hluk a šramot veliký, všecko dere se k vodě, jedni prosí, druzí se vadí, třetí dělají laciné vtipy a čtvrtí se smějou, až vše vůkol se rozléhá. Rozumnější jsou spokojeni, jestli že se jim podařilo alespoň do jedné láhve nabrati vody, kterouž pak domů zanášejí a vždy z rána pijí; přepjatí horlivci ale padají na led a šplíchají se v svěcené vodě jako kachny, když kaluže se dopídily. A mrazivý vítr fičí jim nad hlavami, až mokré vlasy ke kůži přimrzají, ale po svěcené vodě to neuškodí. Slabší tvorové, obzvlášť ale dívky, obíhají úzkostlivě a prosí úpěnlivě, aby někdo u otvoru stojící jim nádoby naplnil; ubožátka strachují se, že na ně již nedostane se té svěcené. Ale kluci nezaprou ani zde svých uličnických choutek; mají přinést domů láhev té nejsvrchnější, a oni zatím naplnivše si nádoby, honí se po ledě, pijí, stříkají po sobě, polívají se a opět znovu nabírají. A dlouho ještě když tlačenice dávno již se rozprášila, přicházejí lidé a pijí z otvoru říční vodu, až pak ostrý mráz díru opět zacelí.

Nad míru velikolepý a uchvacující pohled poskytuje v Moskvě letní „krestnoj chod“, ubírající se k svěcení vody v řece Moskvě. Pohleďme na rozkošný ten obraz. Nad levým břehem Moskvy řeky vypíná se na značném návrší staroslavný carský hrad Kreml, a četných jeho kostelů zlacené střechy a báně jasně planou v září májového

slunce. Nad samým nábřežím rozkládá se největší z kremlevských náměstí, carskaja ploščaď nazvané, na němž tři hlavní čili kathedrální kostely (sobory) stojí, a s něhož po mírném svahu dolů se schází k jižní Kremlu bráně, kterouž pak přímo na nábřeží se vystupuje. Na řece z velikého voru vypíná se malý, nádherně ozdobený a zeleným loubím opletený chrámek, v němž kříž a obrazy do vody se budou potápěti. Na obou nábřežích vystavěna vysoká lešení o několika patrech s hojnými balkony a sedadly, vesměs hustě obsazenými obecenstvem, jež místa tato velkou cenou zaplatiti muselo. Se zábradlí splývají krásné čalouny, a dámám s hlav vlajou drahé závoje, však líbezné obličeje pod nimi se usmívající nejlepší jsou ozdobou dřevěných těch lešení. Od kremlevské brány vzhůru k uspenskému kostelu vedou pestrými koberci pokryté schody a celé ohromné náměstí nahoře natlačeno jest lidmi v malebném národním kroji, ve vysoké věži Ivana Velikého naplněna jsou otevřená okna všech poschodí zvědavými diváky. Dole od nábřeží vypíná se zubovitá zeď Kremlu s mohutnými svými věžmi, a za každou věží, za každým cimbuřím vystupují skupiny mužů s dlouhými vousy a žen s rouchy větrem poletujícími. I obě nábřeží přeplněna jsou davy zbožného lidu. Podobáť se tu Kreml nesmírné lodi válečné, jejíž nesčíslné obyvatelstvo palubu, stožáry i koše hustě bylo obsadilo.

Vodní chrámek postaven jest přímo pod jižní branou Kremlu, k níž od uspenského kostela dvojitá, klikatě se rozcházející a na konci v jednu sbíhající cesta vede. Za nejkrásnější jarní povětrnosti vychází veškeré duchovenstvo Moskvy v nepřehledném, zlatem, stříbrem a drahokamy zářícím průvodu z uspenského kostela na veliké carské ná-

městí a odtud po dvojité klikaté cestě dolů k řece. Z předu jdou dijačokové (duchovní nejnižšího svěcení) a diakonové s obnaženými hlavami, za nimi popové (kněží) s červenými čepičkami a protopopové s vysokými červenými čepicemi, za nimi archijerejové a biskupové s klenutými, drahokamy posetými mitrami na hlavách, pak metropolita (arcibiskup) moskevský a archimandriti čili představení klášterů. Všichni kněží jsou v bílém, zlatem protkaném rouše, a mezi jednotlivými jich odděleními nesou kostelní sluhové svaté obrazy na vysokých rukojetích, stříbrné kříže, korouhve atd. A celý ten slavný průvod vine se dolů po zeleném svahu, rozděluje se na pravo a na levo a u brány opět se sceluje, vychází na nábřeží za sebou maje zlatostřechý, v sluneční záři planoucí Kreml, a před sebou dole bystře uhánějící řeku.

Slavnost svěcení ovoce

připadá vždy na den 6. (18.) srpna spadajíc se svátkem proměnění Páně (Preobraženie gospodně). Nejkrásněji koná se slavnost ta v maloruských krajích, kde ovocné sadařství hojně se pěstuje.

Vizmež malebný obraz slavnosti takové, odbývané ve venkovském klášteře. Ze vzdálených stepí pospíchají sem zástupové lidu, a ohromný počet povozů, selských vozíků, kočárů a jednospřežných drožek naplňuje rozsáhlé zahrady kolem kláštera se rozkládající.

Před vysokými branami vnitřních nádvoří a sadů rozestavily se nepřehledné řady prodavačů, od nichž ovoce si nakupují věřící, kteří nižádných plodin si nepřivezli. Každý, buď si on mladý, buď si on starý, vleče ranec jablek nebo košík hrušek,

děti cpou si kapsy, a co do kapes se nevešlo, nesou v náručí. Mše se skončila, věřící utvořili dvě široké ulice v kostele, a ti, kdož místa tam nenalezli, seřadili se před kostelem a dlouhé jich řady daleko zabíhají do květinových záhonů a mezi náhrobky klášterního hřbitova. Na to procházejí kněží řadami a postřikují vše svěcenou vodou. Žádný Rus, jenž přísně zákona a víry se drží, nevezme až do tohoto dne do úst ni jaderného, ni peckovitého ovoce. Jakmile však plodinám těm žádoucího se dostalo posvěcení, již na všech stranách hlasité se rozléhá chroupání a kousání. Na náhrobcích a pod stromy utvořily se veselé skupiny; jedni kousají do jablek, druzí krájí hrušky, třetí jedí švestky, čtvrtí požívají med, mléko a co ještě sem byli přinesli.

Děti mohou se dnes ovoce najísti dle chuti a libosti, ano i kojeňátkům dávají jablka k oblizování, a s plnými ústy vycházejí lidé z chrámu.

Chudí a žebráci odnášejí celé pytle darovaného ovoce a vše raduje se sladkým darům štědré Pomony. Obyčej tento velice prospívá tím, že obmezuje požívání nezralého ovoce, jelikož toto před vysvěcením za zkázonosné se považuje, poněvadž ale do 18. srpna málo kdy všechno ovoce uzráti může, škodí též nemálo; neboť mnohý nerozvážný venkovan myslí, že jmenovanou slavností rázem všechno uzráti musí, a požívá ve své sprostnosti ovoce patrně ještě nedospělé jsa té pevné víry, že kněžským posvěcením všechna škodlivost — jako zlý duch — z něho jest vy-

pu[illegible]zena.

Svěcení stad.

Na den sv. Řehoře co patrona a ochránce skotu, bravu a koňstva, tedy dne 23. dubna děje se slavnost svěcení stad. Až do toho dne nevyšla stáda ze stájí; na sv. Řehoře však vyženou všechen dobytek ven ze dvorů, a celá ves podobajíc se velikému dobytčímu tržišti otřásá se touhy plným bučením krav i volů a netrpělivým řehotáním a dupotem koňským.

Duchovní přišed má krátkou řeč k osadníkům a procházeje stády žehná a vykropuje jich svěcenou vodou. Tím sproštěni jsou rolníci všech starostí a obav, neboť ni hlíza, ni mor, ni jedovaté byliny, ni čarodějnice nezmohou nic proti kněžskému vysvěcení, a vesele tedy uhání osvobozený dobytek do daleké stepi, nyní již vysokou travou porostlé.

Svěcený chléb.

Mezi všemi svěcenými věcmi, jakéž jsou: vrbové proutí od květné neděle, svěcená voda, svěcené velikonoční koláče, vejce, jablka a t. p., z nichž mnohé jen svatým obrazům za okrasu slouží, nejpřednější místo zaujímá svěcený chléb, kterýž od večeře Páně zbývá. Ke mši určené chleby mají zcela zvláštní formu a přípravu. Barva jejich přechází z bílé do šedé, jsou tvrdé a křehké jak suchary a podobají se kloboučkům s širší střechou a užším dnem. Jsou as tak veliké, jako kávová čaška s miskou, a vrchem vytlačena do nich jakási pečeť. Takový chléb podává se na oltář knězi, kterýž svrchu třemi řezy malý kousek vykrojí a do kalichu vpustí. Ostatní chléb již tím se stal posvátným, že se části jeho použilo

k svatému obřadu; dárce, jenž celý chléb byl přinesl, odnáší si zbytek domů, ukládá jej co svatý ostatek a používá ho při rozličných příležitostech. Kdykoli nějakou churavost neb mdlobu na sobě pociťují, požívají kousek svěceného chleba. Někdy přinášejí takový chlebíček darem dobrým svým přátelům, co důkaz zvláštní náklonnosti, a chtějí-li si u některého vysoce postaveného pána něčeho vyžádati, přicházejí k němu se svatým chlebem v ruce a podávají mu jej na znamení míru a milosti.

Když někdo koupený statek přejímá, aneb po dlouhé nepřítomnosti opět na panství se vrací, očekávají jej sedláci s takovými chleby. Tímtéž posvěceným chlebem vítají cařе, když do Moskvy vjíždí.

Máslenica a slavnosti velikonočního téhodne.

Poslední týden před 40.denním postem nazývá se „máslenica“, poněvadž dovoleno požívati másla, mléka a vajec, nikoli ale masa. Tento týden je vlastní Rusův karneval, doba nejrozmarnějších radovánek a nejbujnějšího života. Lid ruský musí se též vyburáceti a zároveň posilniti na dlouhý a krutý půst, jejž pak se svědomitostí až přepjatou zachovává. V těchto dnech skutečně celá Rus přetéká tukem a máslem, jež brzo ustoupiti musí oleji, u bohatých olivovému a ořechovému, u chudších pak konopnému a lněnému. Panující planetou tohoto týdne jsou bliny, lívance to z pšeničné mouky, mléka a vajec připravované a v másle pečené.

Od rána do večera pekou a jedí se bliny; na vesnicích vidíš ustavičně přebíhati ženy a dívky s velikými, vysoko naloženými misami takových lívanců, jimiž rodina rodinu pòctívá, a v jichž vkusné přípravě hospodyně chloubu svou hledají. Vejdi

do města: po ulicích samé bliny; vstup do kteréhokoliv domu, a zápach z blinů vítá tě již na prahu. Známý vyhledává známého, druh druha, přítel přítele a zve jej na bliny. Skvělé hostiny, jež zcela bez pravidel a v každou hodinu se odbývají, krátce nazývají se bliny a to proto, že se těchto ze všeho nejvíce pojídá. Celé společnosti ubírají se do velkých hostinců, kde od rána do večera a od večera do rána nesmírný je nával; hejna služebníků nestačí obsloužiti hostí, kteří ustavičně čerstvé t. j. vřelé bliny žádají. Se všech stran zaznívá volání: „s v ě ž i e bliny“; vychladlé bliny zůstávají ležet a vřelé potírají se kaviarem a polívají hustou smetanou. K blinům připijí se lahodná krymská, ohnivá kavkazská a drahocenná francouzská vína, a šampaňské teče skoro potoky. Od stolů pospíchá vše na „guljanija“, t. j. na projížďky a procházky k místům, kde lid rozmanitě se baví a obveseluje. Podívejme se k. p. na izácké a admiralitní náměstí v Potrohradě, aneb na smolenský a podnavinský „rynok“ v Moskvě. Jaký to obraz, jaký tu život! Ohromná náměstí vyplnila se dřevěnými jízdárnami, pantomimickými divadly a boudami, v nichž „pimprlácké komedie“ se provozují a kejklíři rozmanité krkolomné a hlavosrázné kousky provádějí, kde ukazují se rozmanitá podivná zvířata a nestvůry, kde představují aneb za skly objevují se bitvy, požáry a zemětřesení. A na pavlačích těchto bud neb v jejich vykýřích provádějí paňácové a pimprlata vtipné i nemotorné šprýmy, jimiž obecenstvo do vnitř lákají; u vchodů stojí dřevěné figury neustále zvoncem trhajíce a vyvolavači chvastem svým lid k smíchu dráždíce. Na konci bud začínají stany, kde na dřevěných koních lid, mládež i dospělé osoby se projíždějí; tu zase řada strojů houpacích, jakých

mimo Rusko snad nikde nenalezneš. Na vyvýšeném vodorovném hřídeli přiděláno několik dlouhých tyček, tak že celá ta věc jako obrovské kolo bez loukotí vyhlíží. Na konci každé tyčky

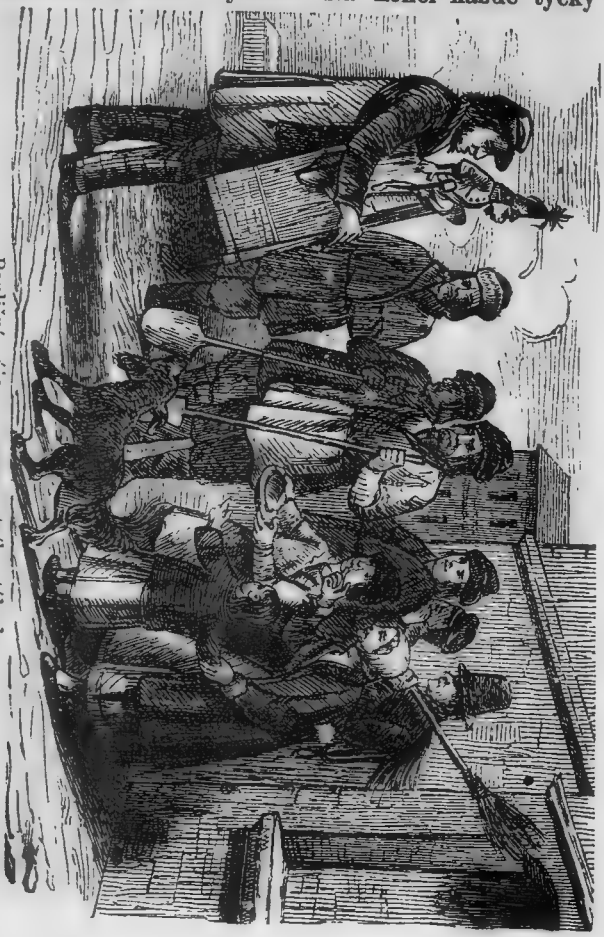

Poulični výjev z masopustního těhodne.

kolmo visí a volně se houpá uzavřené sedadlo ve spůsobě hlubokého koše; do každého vsednou tři osoby a zavřou za sebou dvířka, tak že jen prsa a hlava ze sedadla jim vyčnívají. Na to otočí kejklíř malinko hřídelem, aby následující sedadlo k zemi přišlo a obsaditi se mohlo atd., až všechna jsou naplněna. Pak započne klikou točit, následkem čehož celé kolo prudce se otáčí, sedadla brzo dolů k zemi se sklánějí, brzo do výšky vystupují, neustále semo tamo se houpajíce. Na jiném zase místě bujný rej se provádí po umělých ledových horách. Taková hora sestává z prostranného dřevěného lešení, k němuž od zadu pohodlné schody vedou; s předu ale sbíhá od něho až k zemi 10 stop široký, silně nakloněný most s prkenným zábradlím. Most ten vydláždí se čtverhranými kusy ledu, polévá se hojně vodou, a když tato zmrzla, srovná a uhladí se celá dráha. Od paty tak zvané hory upraví se ještě dlouhá ledová silnice. Ti, kdož klouzati se chtí, vystoupí zadními schody nahoru a najmou si některého voziče neb saňkáře. Sáňky k tomu účelu shotovené jsou zcela podobny sáňkám, na nichž venkovští hoši u nás se projíždějí. Vozič sedne si na sáňky obráceně t. j. obličejem do zadu, posadí si hostě svého mezi nohy, odrazí se patou na ledový svah, natáhne se, až hlava skoro se ledu dotýká, a již letí, jako by blesk jej unášel, s hory dolů a daleko ještě po kluzké silnici. Však většina Rusů koná smělou tuto jízdu, kteráž na první pohled krkolomnou se býti zdá, vskutku ale beze všeho nebezpečí jest, bez vůdce; ano mnozí léhají břichem na sáňky a sjíždějí — obličejem ku předu — se znamenité výšky dolů.

Kdo mistrovství na bruslích chce okázati, stoje po ledovém svahu se snáší. Někdy sedá na jedny sáňky

vícero osob, někdy hoch s milenkou, a neskonalý pak smích se vůkol rozlehá, jestli že vůdce neobratně sáňky řídil, tak že tyto do zábradlí vrazily a se překotily, načež celá společnost v prudkém letu buď po břiše aneb po zádech dolů jede. — Před divadly, boudami atd. táhnou se rovnou čarou řady krámů s rozličným drobným zbožím, s hračkami, perníkem, cukrovinkami, ovocem, kořalkou, kvasem a čajem, a mezitím vším pohybují se zástupové tisíců lidů nevázanému veselí se oddávajíce. Rozsáhlá tato životem překypující rejdiště ohrazena jsou provazovým zábradlím tak, že kolem nich ještě široké zůstávají ulice. Zde pak bez přestání nepřehledné jezdí řady krásných saní s dámami a pány v drahocenném zimním obleku, kteří s velikým zalíbením a potěšením na radovánky lidu se dívají. Odpoledne od jedné do čtyr hodin slavnosti nejvyššího dosahují lesku; vše co jen v městě je vznešeného a krásného, přijíždí sem, a vždy velikolepější a skvělejší rozpřádá se divadlo před očima nesčíslných diváků. S největší ovšem okázalostí ukazují se ženy bohatých kupců; projíždějí se v nádherných, arabskými hřebci tažených saních, a oděv jejich jest skvosty a drahocennostmi tak přeplněn, že bys zaň mnohdy nejkrásnější panství koupil. Čepce a klobouky jejich jsou šňůrami pravých perlí pokryty a diamantové náušnice nikdy nesmí scházeti.

V Petrohradě přijíždějí v masopustní neděli k zábavám těm v čtyrspřežních nádherných dvorních povozech všechny dámy císařských ústavů, po nich pak v otevřeném zlatém kočáře císařovna, princezny a dvorní dámy, — císař, velkoknížata, nejvyšší dvorní, státní a vojenští hodnostáři v úplné parádě na koních objíždějí třikráte náměstí, na nichž lid se baví a „carja“ svého s jasotem

vítá. Ruský masopust končí nedělí, tak zvaný německý trvá ale o dva dny déle a uzavírá se v elikolepou maškarádou.

Nastal čtyřicetidenní půst, doba tichá a smutná; nižádných plesů více, a všechna divadla až do velikonočního pondělku jsou zavřena. Jistě žádný národ nezachovává církevně předepsaných postů s takovou přísností a svědomitostí, jako Rusové. Stává se nezřídka, že cestující do vesnice přišedše „mužikům“, kteří hladem skoro umírají, část oběda svého nabízejí; ti ale z pouhého pohledu na masité krmě se otřásají a psům je předhazují ano i zbytky takových jídel opatrně uklízejí a odstraňují. Podal jsem jedenkráte vozkovi sklenici čaje s mlékem, on jí ale nepřijal; podal jsem mu tedy čistý čaj a přiložil k němu lžičku, kteráž v čaji s mlékem byla. Ale svědomitý vozka nepoužil jí dříve, až ve vřelé vodě ji umyl a opatrně otřel. Však čím větší byla přísnost a zdrželivost v postě, tím větší jest veselí, tím bujnější jsou radovánky, tím skvělejší odbývají se hostiny, tím více se hýří a utrácí, jak mile z úst metropolity zazněla slova: „Christos voskres“. Den před velikolepou slavností vzkříšení jsou v Moskvě a v Petrohradě trhy a krámy až k úžasu naplněny všemi druhy masa, zvěřiny, drůbeže, jíkavců, kvíčal, tetřevu, tetřívků, koroptví a jiného divokého ptactva, a množství kupujících je nesmírné. Za jeden den prodá a spotřebuje se tu podobného potravního zboží více, než v jiných zemích za celý rok se pochytá, postřílí a pobíje. Malo kdy potkáš chodce, kterýž by plnýma rukama a plným náručím surových potravin nenesl, a zajisté neuvidíš tak snadno drožku, jež by pod tíží masa, zvěřiny, ptactva a vína se neprohýbala. První „prázdník“, kterýž velikonočním slavnostem předchází, jest květná neděle.

V sobotu před květnou nedělí ubírají se obyvatelé Moskvy v kočářích, pěšky i koňmo na krasnuju ploščaď (červené náměstí) a do Kremlu, kde hlučný se koná trh s vrbovým proutím, malovanými, pozlacenými a postříbřenými vejci, s hračkami a všemi jen možnými dárky velikonočními; zde pak každý alespoň jeden si koupí svazek vrbových větviček, jimiž buď doma, aneb na veřejných místech a v kaplích svaté obrazy se okrašlují. Trh tento a slavnost s ním spojená nejveselejší jest procházkou celého roku. Gubernator, vrchní policejní mistr, měšťanosta, velitelé městských posádek a veliké množství šlechticů v největší parádě a na skvostně osedlaných hřebcích přijíždějí v nádherném průvodu na Kreml. Ulice naplněny jsou diváky, mezi nimiž jezdecké četnictvo s těží jen pořádek udržeti může. Kreml naplněn jest bezčíslnými davy lidu, každý nese v rukou umělé kytice a palmové letorosty, a poněvadž vše bez přestání semotam se pohybuje, máme před sebou překvapující obraz živého, vlnícího se a přecházejícího lesu. Úhledně shotovené kytice z pučícího proutí vkusně ozdobeny jsou umělými strojenými květinami a dělaným ovocem. Všude roznášejí a prodávají se pomeranče a citrýny, přirozené i nápodobené, a toho druhu výrobky právě podávají skvělý důkaz o znamenité dovednosti Rusů v nápodobování.

Každý, kdo upřímným křesťanem osvědčiti se chce, koupí několik větviček a kytic pro sebe a rodinu. Tento den jezdí se v bídných kočářích, v odřených drožkách a koleskách, se špatnými koňmi, s orvaným řemením a s ošumělými kočími, však jest to jen klam, který k postnímu sebezapření přináleží, a jemuž dobrý křesťan podříditi se musí; ale již o velikonočním pondělí promění

se obraz ten zúplna, a všechny ulice přeplňují se skvostnými, lesklými a vkusně vypravenými povozy. — Druhou slavnost tvoří obřady zeleného čtvrtku, kdy metropolita dvanácti apoštolům nohy umývá. V kathedrálním chrámu lidu jako když nabije. Kněží objevují se v bohatých ornátech, a 12 mnichů, kteří apoštoly představují, sedají polokruhem okolo metropolity, kterýž odloživ svrchní roucho a bílým ručníkem se opásav jednomu po druhém nohy myje. Když pak řada došla na mnicha sv. Petra představujícího, povstává mezi ním a metropolitou tatáž rozmluva, jíž druhdy Kristus s jmenovaným apoštolem měl. (Ev. Jan. 13. kap.) Třetí a hlavní slavnost děje se v sobotu o půl noci ve všech kostelích, nejskvěleji ale na Kremlu. O velikolepém divadle veliké noci tak mnoho krásného se mi vypravovalo, že sotva dočkati jsem se mohl sobotního večera. S velikou napnutostí a pln očekávání vcházel jsem pak o půl noci do Kremlu. Zástupové mnoha tisíc lidu valili se neustále, jako když pobouřené moře hráze přístavu trhá, všemi branami Kremlu naplňujíce jeho chrámy a prostranná náměstí. Myslel jsem: stěhuje se Moskva. S dychtivostí a spěchem, jehož jsem pochopiti nemohl, hrnuli se obyvatelé „ruského Jeruzalema“ na svůj Sion, do města božího a carova, aby zde blíže jsouce oblakům hlasitě zvolali: „Christos voskres“, — vstalť jest této chvíle! Noc byla temná, a chvilkami jen zajiskřila se některá hvězda na nebi. Na Kremlu však živo a jasno: obě ivanovské zvonice, v jejichž kulatých oknech od prvního patra až k zlatým báním úžasné množství vždy menších a menších zvonů visí, velikolepě jsou osvětleny. Rovnoběžné kruhy otevřených, jasně zářících oken jako plamenné prsteny od bílé stěny se odrážejí, a po-

zlacené „hlavy“ sousedních chrámů zdají se plápolati. A na prostranstvích mezi kostely lidu vždy přibývá, do chrámů již nikomu vniknouti nelze, každý hledí si dobýti pevného a výhodného místa a připravuje si voskovou svíci, aby ji v čas rozžíti mohl. Blíží se dvanáctá. Zraky všech obracejí se vzhůru k ivanovské zvonici, odkudž zazníti má hlas obrovského Moskvy hlasatele, jehož kovový jazyk jen jedenkráte do roka promluví, aby hlásal lidu slavnost vzkříšení. Mnozí si ucpávají uši. Bije půlnoc. Rozhoupané srdce dotklo se zvonu velikána, a strašné vzduchu otřesení následuje toto sražení. Ačkoliv připraven jsi byl na silný úder, přece zachvěješ se celým tělem. Po první ráně nastalo temné zučení, jakoby se ještě vzduch třásl v prvním leknutí. Padla druhá rána, možno-li, ještě silnější, a po ní rozléhá se hukot, jako kdyby větrů zlostná litice v dutém sklepení zuřila. Po několika udeřeních nastalo již pravidelné vlnění a proudění vzduchu, a ne již jednotlivé rány, ale spíše neustálé vzduchu vlnobití a hučení, hrozící protrhati blány v uších, způsobilo, že jako zpitý bez myšlének stojíš, dokud sluch hlaholu tomu nepřivykne. Zvon posud bije samoten. Tu rozstupují se dvéře uspenského soboru a z nich valí se proud lidu s rozžatými svícemi; v chrámě totiž mezi obřady rozsvítili jeden od druhého své voskovice a nyní rozšiřují svatý plamen i na náměstí. Zde živý nastal šum a hemžení: každý pospíchá, aby zapálil si velikonoční svíčku, neboť již otvírají se též dvéře archangelské a blagověščenské kathedrály, a průvody brzo vyjdou. Mžiknutím skoro vzplanulo tisíce světel, a jako ohnivý příval rozbíhá se jich rudá záře po všech náměstích a dvorech osvětlujíc i stinná zákoutí a temné posud průsmyky mezi chrámy. Ve-

škerý skoro půdorys Kremlu v jednom vidíš žáru, a mezi plameny tisíce obnažených hlav, a nad hlavami chrámů plamenité báně, a nad báněmi strašný zvuk velikonočního zvonu, a nade vším tím visí temná, chladná půlnoc. — Nyní utvořily se v lidu široké ulice, ze všech chrámů vycházejí prapory a kříže, za těmi duchovenstvo v zlatoskvoucích řízách, za ním nejvyšší civilní i vojenští hodnostáři atd. Každý průvod třikráte obejde chrám, z něhož vyšel. Nejslavnější okamžik teprv nyní nastává. Hlavní průvod vrátil se po třetí obcházce k vratům uspenského soboru, na cárském náměstí vypálena rudá raketa, a v tomtéž okamžiku zaznělo veškeré ohromné množství kremlevských zvonů, s bašt kremlevských se zablesklo a hromové rány z děl tisícerým ohlasem roznesly se po daleké Moskvě. Na znamení to rozhučely se všechny zvony po celém městě, a v strašný ten hlahol bezčíslných kovových jazyků houká ohlušující řev válečných houfnic s hradeb Kremlu. Hrůza uchvacuje člověka, jako kdyby soudný den se blížil. Pospíchám k hradbám, abych rozhlédl se po Moskvě — a nové pro mne překvapení: všecky věže, jak majáky, vidím v plamenu, a celá Moskva slavnostně jest osvětlena koupajíc se co fénix v jasné záři ohně. A s Kremlu vždy ještě blýská se a hřímá, a pod ním Moskva řeka jak příval rozpuštěného zlata řečištěm bystře uhání. Pospíchám opět ku chrámu. Když ukončila se třetí obcházka, zastavil se průvod před zavřenou branou chrámovou, a metropolita vysílal na ni a na kněžstvo obláčky vonného dýmu; na jednou se ale otevřela, i objevil se zraku obraz tak oslňující krásy, že vypsati jej naprosto nemožno. Nesmírné množství v chrámě shromážděného lidu s rozžatými svícemi utvořilo dvě řady, mezi nimiž metropolita s celým průvodem k trůnu

svému se ubíral. Úžasný počet světel, lesk obrovského, od stropu visícího svícnu, bohatá roucha, zlatem a drahokamy zářící obrazy a ohromné množství lidu každého naplniti musí úžasem. Dojímavý zpěv, který hned při vstoupení duchovenstva do chrámu započal, nyní zvolna a lehounce doznívál, jako když jemný větřík poslední zvuky klekání odnáší. Metropolita povstal, procházel kostelem vonný dým mezi kněžstvo a lid roznášeje, a po něm všichni kněží — vždy dva a dva — sebe i lid podkuřovali, an zatím metropolita opět na trůnu svém se usadil. Ty a jiné ještě obřady když se skončily, povstal metropolita a veliký zlatý kříž v rukou drže ubíral se do sakristie; lid však se všech stran k němu se hrnul chtěje zlatý kříž zulíbati. Za nějakou chvíli objevil se metropolita v rouše purpurovém; popošel do prostřed chrámu a hlasem velebně se chvějícím oznamoval radostnou zprávu: „Christos voskres!“ (Kristus vstal z mrtvých.) Tím skončena jest hlavní slavnost, neboť ceremonie, kteréž nyní následují, podřízené jsou důležitosti. Pln hlubokých dojmů vrhám se do proudu lidstva z Kremlu odcházejícího. Pozdravují se slovy: „Christos voskres“, — načež pozdravený odpovídá: „Po istinně voskres“, a oba se třikráte líbají; pozdraví-li tě kdo slovy těmi, musíš jej beze všeho zdráhání se políbiti.

V každé rodině co možná nejskvělejší připravena hostina, k níž domácí, příbuzní a přátelé zasedají, a ač půlnoc dávno již minula, dlouho a vesele hodují. Po celé svátky, jež několik dní trvají, pozdravují se Rusové spůsobem svrchu naznačeným, podávají a posílají si vejce buď přirozená a rozmanitě barvená, zhusta též zlacená a stříbřená, — aneb umělá z cukru, porcelánu, z křištálu a ze skla s krásnými malbami, někdy i ze samého

zlata a stříbra. Před svátky i ještě o nich vyloženo ve všech skoro závodech veliké množství skvostně, vkusně a důmyslně shotovených vajec, jichž denně na tisíce se rozprodá. Jako v máslenici jeden druhého na „bliny“ zval, tak prosí nyní každý svého hostě, aby s ním „vajec“ pojedl, čímž obyčejně řádný oběd se vyrozumívá. Velikonočním pondělkem z nova začínají zábavy a vyražení posledního masopustního týdnu, jichž svrchu bylo připomenuto.

Jarní projížďky.

Cizinci nemůže býti zajímavějšího divadla, než jaké poskytují v Petrohradě a Moskvě všeobecné projížďky, z nichž nejslavnější na prvního května (podlé ruského, a 13. podlé našeho kalendáře) do rozkošného, u Moskvy ležícího háje „sokolničja rošča“ nazvaného, se koná. Jest na ni pohled nesmírně zajímavý, poněvadž se jí netoliko šlechta, ale i veškeré měšťanstvo a lid vesnický súčastňuje, a pravý národní kroj tu v plném lesku a rozvoji se ukazuje. Řady povozů a tlupy jezdců zdají se co mořský had bezkonečnými býti. Pod stromy v mladé trávě rozložily se malebné skupiny rolníkův v svátečním obleku, a veselost a rozjařená mysl hlasitým jásotem a zvučnými písněmi se ohlašuje. Strunkání na balalajku, pronikavé hvízdání píšťal, ustavičný tleskot, ohnivé zpěvy a divoké tance cikánů takový spůsobují hluk a šramot, že člověku choulostivějšímu až hlava rozbrní. Ženy kupců a obchodníků ověsily se všemi skvosty a šperky, a čepce jejich jedna jsou pletenina z perlí a korálů. V Moskvě vůbec nerozeznáš kněžnu od ženy kupcovy leda tím, že kněžny více fran-

couzské a anglické módy nápodobují, kdežto kupcové spíše národního kroje se přidržují

Každý den velikonočního téhodne koná se taková projížďka, ovšem vždy na jiné místo. Účastníci přijíždějí v kočárech nebo koňmo, a množství povozů zajisté větší jest, než jaké by se v kterémkoli jiném městě evropském i k nejskvělejší slavnosti sehnati dalo. Účel slavnostních těch projížděk vždy tentýž jest: viděti a viděnu býti. Kočáry zvolna pohybují se směrem přísně vytknutým dvěma rovnoběžnými čarami: jedny ku předu a druhé nazpátek. Pohledu na průvod ten vypsati nelze. Okna i pavlače domů, kolem nichž průvod se pohybuje, naplněny jsou dámami v parádním obleku, a mezi lidem dole udržuje pořádek vojsko a četnictvo na koních. Pln zvědavosti a očekávání jel jsi snad dosti nepohodlně na polorozbité drožce, kteráž na ocet zůstala, s průvodem a dojev po dvouhodinném trmácení s rozházenými kostmi a vnitřnostmi na místo, kteréž jest cílem a koncem okázalé procházky, neuzříš nic jiného, než hájek nebo vesničku oblakem prachu zahalenou. Na velký pátek bývá cílem projížďky velká rovina, na jejímž konci krásný, starobylý klášter stojí. Daleko ještě k místu určenému, a již jest nával lidu a tlačenice tak ohromná, že vozy jen s velikým namáháním ku předu dostati se mohou. Konečně otvírá se zrakům tvým velikolepé to divadlo, jež aby spatřili, tisíce lidu sem putují, a zajisté mnoho času tě státi bude, než všechny znamenitosti a podrobnosti si prohlédneš. Kam jen zrak dosáhnouti může, viděti po celé rovině vůz na voze, kočár na kočáře, hlavu na hlavě, a z pozadí vystupuje velebný klášter s kostrbatými vížkami a pestrými báněmi. Bezkonečná skoro šňůra kočárů pohybuje, ba liknavě plazí se přes celou rovinu a v témže

pořádku vedlejší cestou nazpět; prostora mezi oběma řadami vykázána jezdcům, jichž anglické klisny a arabští hřebci přední jsou okrasou celého průvodu. Hrdě potřásají hřivami, s ohnutých šíjí vlnovitými řasami splývajícími, zrak jejich bujným ohněm se blýská a hlodajíce na zlatých a stříbrných uzdách ušlechtile pohybují nohami, aniž by patrně z místa se vzdalovali.

Služebnictvo, jež panstvo své na prostorných, šesti neb čtyřmi koňmi tažených kočářích doprovází, buď v národním se ukazuje kroji, aneb dle cizozemských vzorů k. p. na spůsob vlašských běhounů je oblečeno poskytujíc obraz nad míru pestrý, ba mnohdy roztomile — směšný. Pokud den trvá, obraz ten se nemění, teprv nastávající večer konec činí celé slavnosti.

Svaté obrazy.

Rusové zevnějšímu náboženskému obřadnictví tak horlivě jsou oddáni, že nezbytnou se jim stalo potřebou, těmi kterými zevnitřními výkony víru svou neustále osvědčovati. Jim nedostačují chrámy naplněné obrazy, skvostným nářadím a věčně planoucími lampami, oni musí i příbytky své posvátným oněm místům přispůsobovati. V rohu každé světnice visí nějaký sv. obraz a před ním vždy hořící lampa; obraz ten na každého Rusa tak mocně působí, že všecko spíše zapomene, nežli obrazu se pokloniti a několika kříži úctu svou jemu prokázati. Teprv když obrazu se poklonil obrací se k hospodáři, pozdravuje jej, přednáší mu svou prosbu, vyjednává s ním, činí mu návrhy a vykládá mu vůbec příčinu svého příchodu. Však nejen soukromé domy, ale i hostince, traktíry a kabaky mají své obrazy a lampy. Cestující kupci

zavěšují malý obrázek do vozu, plavci do lodi, ano i v rákosových boudách, jež rybáci takřka jen pro okamžik na břehu si zbudovali, kmitá se pod temným obrazem klidný plamének, jako bludička v čiré temnotě noční. Zdá se, že si takovým způsobem Rusové všudypřítomnost boží znázorňují. Obyčeji tomu i cizinci se podrobují, vyvěšujíce alespoň v předsíni obraz boží neb některého svatého.

Obyčejně zde vyobrazena „bogorodica“ (rodička boží), aneb některá božská osoba, sv. Michael a sv. Mikuláš, jejž celé Rusko za největšího svatého ctí a vyznává. Jemu zasvěceno nejvíce kostelů ruských a dva svátky v roce, jeden v létě a druhý v zimě; jej považují jaksi za správce království nebeského. Obrazy tyto jsou vždy jen poprsí, úplných vyobrazení skoro nikde nenajdeš. Malba obrazů z pravidla jest zádumčivá, temná, ačkoliv i krásné světlé obrazy novějším časem oblíbenými se stávají; řezaných a tesaných soch a krucifixů na prosto znáti nechtí. Největších a nejkrásnějších obrazů nalézáme u kupců; roucha svatých jsou zde z čistého zlata neb stříbra, vycíděné a lesklé, věnce ze zlatých hroznů, květin aneb z ovoce tvoří těžké a nádherné rámce.

V šlechtických a vůbec v tak zvaných „vznešených“ domech visí v některém rohu komnaty malý jen a nepatrný obrázek, na dřevě neb plátně něžně malovaný. V selských světnicích ale uvidíš celou řadu sv. obrazů ve zvláštní, dělanými květinami, vonnými rostlinami a jemnými záslonami vyšperkované skříni, kteráž mnohdy pestrému, dětem pro zábavu a potěšení sestavenému oltářiku se podobá. Rámce obyčejně polepeny jsou papírovými čalouny, a uvnitř kolem obrazů rozestaveno ještě jiných věcí, jako jsou: lahvičky svě-

cené vody, svěcený chléb, velikonoční vejce atd. a třaslavý plamének visací lampy rozlévá bledou zář na tu domácí svatyni.

Zámožné rodiny, kteréž náboženství a zděděnému po otcích mravu věrny zůstaly, mívají veliké a vzácné sbírky olejových obrazů, maleb na porcelánu, kovových křížků z rozličných míst posvátných koupených a na památku obdržených, dědičných, diamanty vykládaných amuletů s malými zlatými kapslemi, v nichž kůstky z ostatků některého mučeníka jsou zadělány.

Takových věcí uschovávají mnohdy celé bedny pro domácí potřebu, aneb rozdávají je příležitostně přátelům a služebníkům, některé věnují novým kostelům a kaplím, jinými nahražují ztracené obrazy a opět jiné schovávají dorůstajícím dítkám, jimž od šestého roku již svatý obraz nad postélku zavěšují. Mnozí zakládají takové drahocenné sbírky co domácí poklad a zálohu pro případ, kdyby ruka osudu těžce se dotkla jich jmění a majetku.

Zapalování svíček.

K nejobyčejnějším výkonům zevnější nábožnosti náleží zapalování světel před obrazy v kostelích a modlitebnicích, jež lid nejráději sám obstarává. U dveří každého chrámu sedají sluhové kostelní prodávajíce malinké a tenounké, žluté aneb bílené, dlouhé, tlusté, pozlacené aneb jen zlatými pruhy ozdobené svíčky. Mimo to nalézáme v rozličných částech města na blízku znamenitých chrámů a kaplí velké krámy a boudy s voskovými svíčkami všeho druhu. Dle zámožnosti kupují lidé buď lacinější buď skvostnější svíce, zapalují je o lampy a zastrkují je sami do svícnů ustavičně se kloníce a žehnajíce. Před každým obrazem upevněno

prkénko s kovovými rourkami aneb dlouhými hřeby na svíčky; před ikonostatem (ikonostas — obrazová přehrada oltářní) a též u jiných velkých ikón stojí veliké stříbrné svícny, a v nich obrovské planou svíce, kolem nichž ještě hejno malých nastrkáno svíčiček. O velkých svátcích, kdy kostely ustavičně jsou přeplněny, obíhají svíčky z ruky do ruky, až k určenému obrazu se dostanou.

Cestuje-li někdo ku př. do Moskvy, žádají jej mnozí: „Baťuška, prokaž mi lásku a zapal mi před obrazem iverské matky boží rublovou svíčku;“ jiní zase vyžadují si totéž pro obraz divotvorce Dimitria v archangelském chrámě na Kremlu atd.

Mnozí chystajíce se k důležitému podniknutí píší třeba některému známému do Kazáně a prosí, aby jménem jejich obětoval tamější matce boží tolika a tolika liberní svíčku. Rozžhav tomu kterému obrazu několik svíček a učiniv mu valný počet poklon domnívá se obyčejně Rus, že získal si nového patrona a zahnal zlého ducha, kterýž záměrům jeho překážky a ouklady chtěl činiti. Nezřídka stává se, že i šibalové takovými obětmi zamýšleným úskokům pomoc s nebe vyprositi se snaží. Cestující neopouští svého bytu, plavec nespouští se na moře, rybák nejde na lov, dokud nerozsvítil několik svíček a dokud neučinil před sv. obrazem as tucet poklon a křížů.

Ruské lázně.

Koupele a lázně, jichž u nás zcela nepravidelně a jen dle nahodilých zdravotních a čistotních potřeb se používá, na Rusi od věků nepamětných již s národními obyčeji tak se slily a srostly, že bez nich žádného Rusa nalézti, ba ani si představiti nemůžem. Láznice nalézají se všude, každá i ta nej-

menší vesnička má alespoň jednu společnou a několik soukromých; v městech pak všemu obyvatelstvu otevřeny jsou lázně („báni“) ohromné velikosti a úpravy co možná nejpečlivější, a za cenu pranepatrnou (5 a 10 kopek) použíti jich může každý, kdo neostýchá se tam velké společnosti. Návštěva jest vždy hojná, obzvláště ale v sobotu a před velikými svátky uzříš četné zástupy mužů, žen i děti s uzlíčky prádla pod rameny do lázní se hrnoucích a potkáváš jiné davy, jež s rozpařenými a co krev rudými tvářemi z koupele pospíchají.

Žádný, byť i sebe nedbalejší a zanedbalejší člověk neopomine alespoň dvakráte do téhodne v lázni se vypařiti, očistiti a převléci, i jest zcela bezpodstatná žaloba, jakoby ruský lid v nečistotě si liboval, i jsem přesvědčen, že ani ten nejosvícenější Šváb a nejčistotnější Brandenburák za celý život tak často se nekoupá, jako „surový a nečistý Rus“ v jednom roce.

Toto bývá nejobyčejnější zařízení láznic: Ve velikém, ze dřeva vystaveném sále stojí obrovská pec, kteráž až do řeřavosti se roztápí a pak ob čas vřelou vodou polévá, tak že v krátké době celá síň horkými se naplňuje parami. Ustavičná vlhkost zajisté škodlivě by působila na zdi kamenné, z nichž brzo by nezdravý pot a shnilé výpary vystupovaly, a proto jsou v láznicích ruských zdi d ř e v ě n é, kteréž mnohem zdravější jsou a stálejší teplotu udržují. Na stěnách kolkolem od podlahy až ke stropu připevněny jsou široké dřevěné lavice, a poněvadž vřelé páry vždy vzhůru se povznášejí, chladnější ale vespod zůstávají, jest horko tím větší a pot tím silnější, čím výše po lavicích vystupuješ. Propotivše se natírají si Rusové tělo mydlinami a nechávají se od sluhů

listnatými březovými metlami lehce a jemně šlehati, což velmi příjemný a lahodný pocit v celém těle vzbuzuje. Vstoupiv ponejprv do takového sálu myslíš, že nesmírné tam panující parno v několika okamženích udusiti tě musí; však hnedle přivykneš tomu teplu a přesvědčíš se, že pravá to rozkoš, když nejvíce jsi rozpařen, když celé prameny potu po těle ti sbíhají, a najednou lázeňský sluha na tě kbelík studené vody vyleje. Na vesnicích stojí láznice obyčejně u rybníka neb u řeky, a Rusové z největšího parna a potu, červení jak vaření raci ven vybíhají a otvorem v ledu vysekaným do mrazivé vody se vrhají a ochladivše se náležitě opět do láznice zpět uhánějí.

Pro vznešenější hostě zařízeny jsou v městech zvláštní malé koupelny a komnaty, kde na měkých pohovkách si odpočinouti, prospati, jídlem a pitím posilniti a ještě jiným způsobem pobaviti se mohou. Po takové koupeli jsi jako znovuzrozený, i neznám lepšího prostředku proti rheumatismu, bolestem v krku, rýmě atd., nežli ruskou lázeň.

Trpívám častým a krutým hlavy bolením; všichni známí odporučovali mi co nejvřeleji ruskou lázeň, ale pravou, staroruskou. Procházím se tedy na zdařbůh moskevskými ulicemi hledaje „pravou ruskou“ lázeň; lázní všude dost, ale podobají se spíše knížecím palácům a velikolepým hostincům, než tomu, co hledám. Nápisy jsou ruské a francouzské, někdy též rusko-francouzsko-německé, a to právě mne odstrašuje; větřím tu něco moderního, pro mne tedy starého a mimo to bojím se, že hlava má ještě více se rozvzteklí, bude-li s ní ve třech jazycích nakládáno.

Zostřil jsem krok směrem k odlehlým Moskvy končinám, o nichž cizinec by tvrdil, že to nejkrajnější předměstí, jež ale „izvoščík“ (sánkář, drož-

kář) vnitřním městem býti praví. Po ulicích veliké ticho, a okna z větší části jsou zastřena aneb okenicemi zabedněna. Izvoščík, jehož jsem si — velice jsa zemdlen — najal, šeptá mi, aby nikdo z kolemjdoucích toho nezaslechl: zde žijí starověrci. „Starověrci“, opakuji si v duchu, „kde starověrci jsou, tam budou též staré ruské lázně“, a bedlivě prohlížím si staré nápisy nových, kamenných a dřevěných domů. Dlouho jsem nehledal; na jednopatrovém, dřevěném a šedě natřeném domě visí jednoduchá tabule a na ní jednoduchým písmem napsáno: „báni“. Krátce a dobře; to odporučuje. Zhurta vrazím do dveří a dveřmi do chodby, temné jak zimní noc; nemohu dále. Pojednou ale cítím, že uchvátila mne s obou stran svalovitá páže — lázeňských posluhů; vedou mne tmavou chodbou do jizby nepříliš světlé. Zde v položeru vidím prostřenou — nevím či lavici, či tabuli, a na ní vysokou podušku; jest to předsíň, a ta pokrytá lavice je pohovka. Sluhové svlékají ze mne jeden šat po druhém, já ale nepohnutě stojím, nemluvím a sotva dýchám; jen na tu osudnou lavici vyděšený zrak upírám, as tak, jako když při nezbednosti postižený klouček na mravokárnou metlu smutně pohlíží.

Svlékli se mne poslední kus oděvu a zvou mne — k mému nemalému překvapení — velmi zdvořile a laskavě, abych — jsemli unaven — na lavici trochu si oddechnul. Děkuju uctivě za zdvořilost, jen radší hned do láznice — anebo na popraviště. Vešli jsme tam. Jest to prostranná, ani ne světlá, ani ne tmavá, nýbrž jak říkáme, pošmourná jizba, naplněná rozličnými přístroji a aparáty; krve nikde jsem nespatřil, i upokojila se tedy duše má.

Po levé straně visí na prkenné stěně veliký

kotel na vodu, a kolem něho řada lesklých mosazných nádob, o jichž účelu, jsem-li svědomitý, ničeho povědíti neumím; na pravé straně stojí ohromná pec, tuším že z porcelanových kachlů, ač jistě toho tvrditi nemohu, a od středu podlahy jdou úzké schody vzhůru až skoro ke stropu na jakési neohrazené lešení. Čím výše po nich vstoupám, tím prudčeji bije mi krev v tepnách, tím větší parno mne svírá. Po obou stranách onoho lešení vystupují jako otesané žulové balvany veliké pece, na jichž svrchní straně z rákosí pletené rohožky jsou rozloženy, a přes ně bílé plátno.

Vůdcové moji vyzvali mne, abych na to lůžko (rozuměj: na pec) se uložil a pak, jak dlouhý, široký jsem, se roztáhl. V této poloze dotýkal se nos můj stropu, a žár vystupující páry tak byl prudký, že jsem se po celém těle potit začal, jako kdyby mne ždímal. V tom parnu jistě by se mohly vařit brambory. Jakmile jsem se zapotil, přistoupil ke mně jeden ze sluhů na ruce maje nastrčený tlustý soukenný (bezpochyby něčím vycpaný) pytlík, a tím počal mne na všech údech s takovou horlivostí tříti, že se mi celá svrchní kůže jaksi svlékla a setřela. (Nemuselo to ale být pravda, neboť kůže má po lázni zcela zdravá a hladká byla, jako před ní.) S tou prací když hotov byl, musel jsem po schodech dolů, a zde vylil mi přes hlavu několik džberů studené vody, až mnou mráz otřásal; pak sedl jsem na zem, a lázebník můj vymyl mi vlasy až do kořínků. Na to vlezl jsem opět nahoru, na pec, an zatím průvodce velikou mísu mydlin nadělal, kterýmiž pomocí soukené rukavice celé tělo mi natřel. Po té zase jsem slezl, a on mne zase řádně polil. Pak hnal mne opět vzhůru na pec řka, že nyní teprv největší horko přijde, abych si tedy na obličej lehl

a hlavu hezky do rohožek zabořil. To když jsem učinil, přinesl listnatých březových metel a šlehal mne nimi (ovšem jen lehounce) kam jen mohl. A mezi tím poléval druhý sluha na dolejší peci rozpálené železné koule, z nichž tak vřelá pára vzhůru ke stropu se valila, že jak ohnivý příval po kůži se mi rozbíhala. Kdykoliv jsem se odvážil obličej z rohožek povznésti, zdálo se mi, že ne páry, ale plameny do sebe vdýchám.

Ale teď jsem toho měl již dost; nemoha ni slova promluviti skočil jsem na schody a uháněl jako posedlý dolů a ven z láznice do předsíně, kde při otevřených dveřích brzy jsem se ochladil; bolest v hlavě zmizela; i oblékl jsem se rychle a zaplativ opouštěl jsem s veselou myslí staroruské „báni“, od nichž moderní lázně jen skvělejší úpravou a větší mírností se rozeznávají.

Hudba a tanec.

Slované po celém zajisté vzdělaném světě známi a rozhlášeni jsou co dobří hudebníci, co horliví pěstovatelé umění toho srdce i ducha zušlechťujícího, co národ zpěvu milovný. Radost a veselí naše v zvučných a ohnivých propuká písních, a žal i stesky naše bolný zpěv větrům zanáší. Kde Slovanka žije, tam les i luh, hora i údolí, pole i sad, vinice i les zpěvem se rozléhá; práci svou doprovází Slovan bodrými nápěvy, a když z díla se vrací, roznáší hlučná ozvěna hlahol písně jeho po šíré dědině.

Co tu o Slovanech vůbec řečeno, platí i o Rusích zvlášť. Po celé zeměkouli jistě se nikde tak mnoho, tak vesele i jednotvárně nezpívá, jako na Rusi. Od dorůstajícího dítěte až k starci nad hrobem stojícímu zpívá vše i v čas nejtužší lopoty a

největšího namáhání a obyčejně plnými plicemi. Jen stařeny — jako všude, tak i zde — nemilou činí výjimku. Silnice ozývají se zpěvem veselých vozků, po vesnicích rozléhají se líbezné hlasy rozmarných děvic, a hospody — jak samo sebou se rozumí, otřásají se bujarými písněmi o víně a lásce. Písně ty vypravují nám o útrapách a osudu zamilovaných, o přírodě, o hrdinnosti starých bojárů, o veliké síle bývalých obrů, o památných skutcích národních reků, a nápěvy jejich jsou hlazené, plynné a libozvučné. Za dlouhých zimních večerů scházejí se mužové a ženy, mladíci a dívky k společným zábavám, igrušky nazvaným; starší muži vypravují aneb zpívají z plna hrdla válečné a kozácké povídky slovy vlastními a nápěvy, jaké jim právě napadají, a otevřhubové, jimž nic nového nenapadá, opakují jednotlivé řádky a některá slova z vůbec známých písní neohlížejíce se na to, že nikdo jich neposlouchá.

V ruských písních, v samostatných a zvláštních těch plodech domácí uměny, překvapuje na ponejprv nejvíce neočekávaný přechod od vášně na nejvýš napnuté a rozhárané k směšnému zakončení. Solista pěje několik slok táhlým, unylým hlasem a s citupným výrazem, a pojednou vpadne mu do zpěvu sbor třaslavých a pronikavých hlasů, kteryž poslední slova a zvuky přednešené sloky podivným spůsobem opakuje. Někteří ze sboru namáhají se při tom tak nelidsky, až jim krev do obličeje vstupuje a ruce mimovolně k rozmanitým posuňkům se skrucují, což posluchači hlasitým doprovázejí smíchem, třeba i obsah písně byl vážný a smutný. V takových sborech nikdy neuslyšíš hlas dívky; zpívajíť je obyčejně nejohnivější mužští a staré baby, jejichž skřehotavý hlas k směšnému zakončení zcela vážné písně ovšem výborně se hodí.

Jest to arci jen jeden druh národních písní, ale obráží se v něm kus národní ruské povahy; jako v písních těchto, tak i v životě převrací se pojednou zoufalost a rozervaná mysl — v bujnou veselost a nevázaný rozmar.

Z hudebních nástrojů venkovského lidu nejzajímavější jest tak zvaný kraví roh, jehož mimo Rusko nikde nenalezneš. Jest to na čtyry stopy dlouhá uzahnutá trouba z měděného a mosazného plechu, aneb jen ze dřeva a kůry, majíc podobu hlásnice (dalekomluvu) nebo dlouhého točitého rohu volského. Z takového rohu vychází jen jeden zvuk čili tón, kolik tedy rozličných tónů v některém nápěvu obsaženo, tolik rohů k němu zapotřebí, a celé umění spočívá v tom, aby každý roh v pravý čas se ozval. Mají-li se na těchto prajednoduchých nástrojích složitější nápěvy hráti, musí dlouhá i namáhavá cvičení předcházeti, ale ruských mladíků to neodstrašuje; na vesnicích i v městech uslyšíš dosti často výtečně nastudovanou rohovou hudbu, jejíž kulaté a lahodné zvuky mysl i sebe otupělejší rozehřáti dovedou. K úplné rohové hudbě zapotřebí 60 rohů pro 5 oktáv; každý hudec má jeden nebo dva rohy a list s notami.

Nejobyčejnější hudební nástroj ruského lidu je „balalajka“, jakýsi druh citery o dvou strunách; na jedné vybírá se nápěv, a druhá dává basové doprovázení. Tělo balalajky jest na píď dlouhá dutá polokoule (aneb trojhran) s krkem na čtyry pídě dlouhým. Nalezneš ji v každé chalupě a v každé jizbě.

Gudok jest třístrunový, houslím podobný nástroj, k němuž krátký smyčec náleží. Dudka sestává ze dvou rovnoběžných píšťal, z nichž každá tři kulaté dírky má a rozličné zvuky vydává. Jen zcela jednoduché nápěvy dají se na ní pískati.

Mnohem příjemnější je hudba „volýnky“, kteráž nic jiného není, než dudy v zmenšeném vydání. Gusli jsou harfě podobný nástroj s drátěnými strunami; hra na nich velmi jest příjemna. Rožok (růžek) jest oblíbená trubka námořníků a plavců; doprovázejí jím své písně potřásajíce zároveň dvěma svazky rolniček.

Národní ruské tance, v nichž velmi ušechtilé a oku lahodné těla pohyby a obraty se ukazují, velké vyžadují lehkosti; nicméně ale tančí i rolník i dělník, kterýž třeba po celý den v tuhé lopotil se práci. Prací i sebe namáhavější nepozbývá Rus přirozené své mrštnosti a pohyblivosti, a jak jen zaslechne zvuk balalajky a hlahol národní písně, již rozhupuje se k veselému tanci. Skoro všechny tance jdou podlé národních písní. Při obecném venkovském tanci prohýbá a sklání tanečník kolena, kdežto tanečnice přísně v taktu jemně a lehounce semotam se pohybuje. Jest to výmluvný a zajímavý tanec. Dívka skládá ruce křížem na prsa, kývá na tanečníka prstem, pokrčuje rameny a pojednou přeběhne se sklopenou hlavou a očima stranou obrácenými kolem tanečníka na druhou stranu, lehounce a rychle, jako když pírko odfoukneš. V jiném tanci tváří se tanečník i tanečnice, jakoby na sebe se hněvali, odvracejí od sebe obličeje, dělají si za zády směšné posuňky, otáčejí se a stahují tváře v jakési dvojsmyslné ošklivosti.

Holubí tanec (golubec) nápodobuje miliskování holubů. Jeden z tanečníků obyčejně tiše a nepohnutě stojí, an druhý kolem něho tancuje, mužský mohutnými skoky, tanečnice ale v něžných a milostných kruzích.

Podobné tance provádějí též děvčata na pružném uprostřed opřeném a připevněném prkně;

Národní tance.

každá stojí na jednom konci prkna a poskakujíce způsobem velmi slušným a úhledným rozhoupají je tak prudce, že jednu po druhé vysoko do výšky vyhazuje. Padajíc dolů žádná nemine se prkna, ale pádem svým opět družku na protějším konci stojící do výšky vyhazuje.

Některé národní hry a zábavy.

V prázdných chvílích po vykonané práci, o svátcích a za dlouhých zimních večerů scházívají se na venkově i v městech děti, mladý lid i starší osoby k společenským hrám do domů a pod šíré nebe, kdež v nenucené zábavě prostodušně a příjemně čas si ukracují, stále obnovujíce rodinný život dávných svých předků.

Hry tyto vesměs jsou původu prastarého, udržují se od pokolení k pokolení a jsou bodrému tomu lidu hojným zdrojem čisté radosti slušného veselí i rozmaru. Uspořím sobě a čtenáři všeobecné o nich úvahy a přistoupím ihned k vypsání některých rodinných her z velikého jich množství zcela nahodile vybraných.

Gorělki.

Dovádivému a čtveračivému, přec ale všem milému tvoru — šestnáctileté dívce — dostalo se od dávných časů závidění hodného postavení v ruském rodinném životě. Spanilá děvice, chlouba a okrasa rodiny, útěcha otce a radost matky vždy na ústech žila mladých i starých. Celý den seděti v jizbě, odkudž jen výhlídka do nepřehledné roviny stepí, omrzí každého, omrzí i samu stařenu. Za tou tedy příčinou vymyslily ruské babičky dorůstajícím vnučkám dovádivou a zajisté velmi příjemnou

hru — gorělki, aby v ní probíhaly co jaré srny hladkou stepí a jako lehouncí motýlkové poletovaly po kvetoucím luhu se svými družkami a — milými mladíky. Láska, tak nelitostně babičkami zaháněná, přec se sem vplížila, přec se tu usadila, a to právě činí hru tuto tak oblíbenou a hledanou.

Hrát v gorělki (hořelky) scházívají se obyčejně dobou večerní na prostranný dvůr aneb na veliký trávník aneb na ulici před domem. Mladé dívčiny a švarní junáci první zaujímají místa. Hráči ustanovují losem, kdo z nich bude „hořet“ — těžká to věru povinnost. Všichni ostatní spářují se, t. j. staví se do párů jedni za druhými. „Gorělščík“ postaví se před ně a stojí nepohnutě neohlížeje se ani nazpátek, ani na pravo, ani na levo. Tu rozprchnou se hráči na rozličné strany, a gorělščík pronásleduje jich. Podaří-li se mu některý párek v běhu roztrhnouti a nepozornou jeho polovici polapiti, jest povinnosti své sproštěn; nemá-li ale zdaru, musí znovu hořet, byť i hra stokráte se opakovala. „Není hry bez podvodu“, říkávají ruské babičky, a věru tomu tak. Lstivé dívčiny vymyslily si tolik vytáček, že ubohý gorělščík každou minutu bývá ošizen.

Hra tato usnadňujíc a uskutečňujíc schůzky mladého lidu jinak přísně střeženého stává se pravým tajemníkem lásky; zamilovaní sestavují se v párky, laškují spolu, běhají při sobě, drží se ustavičně za ruce, i jest vidět, že činí to s velkým zápalem a důrazem. A není snadná věc pouhým honěním odděliti od sebe ruce, jež v lásce se svírají a tisknou. Ubohý gorělščíku! ty pachtíš se a namáháš, a oni lehounce se ti vytáčejíce směle sdělují si tajnosti srdce svého nic toho nedbajíce, že oči dědoušků se všech stran jich pozorují. Ovšem, dědouškovy oči nikdy tak jasně nevidí, jako bystrý zrak babiček.

Žmurki

čili slepý kozel jest domácí hra dívek a mladíků za dlouhých zimních večerů.

Dívky se zavázanýma očima staví se nevidomými, zatím ale mžourají pod šátkem, aby se jen dostaly do rukou svým oblíbeným jinochům, a že tito právě tak si počínají, netřeba ani dokládati. V zúmyslné neobratnosti a nepozornosti neujde nikdy děvče svému milenci, když tento kozlem jest, a hocha svého vždycky najde milenka, když ona kozlem se stala. Takovým způsobem hrají někteří milenci celý večer sami a nic si z toho nedělají, že ostatní jejich nemotornosti se posmívají. Hráči dovedou losem ustanoveného slepého kozla k zavřeným dveřím, a ten silně do nich začne bušit. Hráči se tažou: „Kdo tu?“ a on odpovídá: „Slepý kozel“. Tu jde některý odvážný hráč k němu a mluví: Slepoj kozel! Nechodi k nám nogoj; podi v kut, gdě cholst tkut, tam tebě cholstik dadut. (Slepý kozle! nechoď k nám nohou, jdi si do kouta, kde plátno tkou, tam ti šátek dají.) Kozel nespokojiv se s takou odpovědí z nova tluče nohou do dveří. Hráči opět se ho tážou: „Kdo tu?“ Na to odpověď: „Afanas!“ Tu všichni hráči jednohlasně volají: „Afanas, něbej nas! Afanas, chodi po nas!“ Při posledním slově udeří odvážný hráč dlaní kozla do zad a utíká od něho. Udeřený hledá pak vinníka po všech koutech, pod stoly i pod židlemi. Koho kozel polapil, platí za vinníka i musí za svou nedbalost hrát slepého kozla.

Kuljučki

jest hra naší „žmukance“ podobná i přináleží též k číslu domácích zábav, v nichž láska ukrýti se

dovede zraku káravému. Co domácí zimní hra snadno se dá uspořádati: zúčastňují se jí mužští i ženštiny, povídají si podtají, co se jim zlíbí, schovávají se spolu, a nikomu nenapadá jich za to podezřívati. Odpovědělo by se zkrátka: „Hra toho vymáhá“, a každá nemilá doměnka by byla zvrácena. Jeden z hráčů posadí se do kouta — „kuljukať“; druzí pak zakrývají mu oči, tváře i jej celého rozličnými šátky a šaty, načež on rychle tato slova odříkává: Kulju, kulju baba! Nevykoli glazá (nevyklovej očí).

Syn pod okoškom (syn je pod okénkem), sviňa pod lukoškom (svině pod košíkem). Pora, čto-li? (čas-li už?) — Mezi tím skrývají se ostatní po všech odlehlých místech, a když zaslechli: „pora, čto-li?“, odpovídají jen: „nět!“ (není = ještě ne!). Totéž opakuje se třikráte po sobě, aneb tak dlouho, až všichni hráči se ukryli.

Nedostávaje odpovědi na své: „pora, čto-li?“ shazuje se sebe šaty a jde hledat schovaných spoluhráčů. První nalezenec musí na jeho místo.

Jedna z nejpůvodnějších rodinných her a jakési obrazné představení domácího života jest

Koršun (luňák).

Za krásného letního večera, když rodiny v malebných tlupách před vraty se shromažďují, začíná mládež hru luňáka. Vybírají ze svého středu luňáka za velikého svárů a prudké hádky, — za to však všichni vážně si počínají, a každý chce co nejtišeji a nejdůstojněji se zachovati při volbě — kvočny; ostatní pak jsou kuřátka.

Luňák sedí samoten a opuštěn na vzdáleném místě, a stav jeho musí býti dosti trapný: v málomocném hněvu musí hleděti na kvočnu s dětmi,

skřípá zubami, hryže se do prstů a pokřikuje jako dravec za nohu přivázaný. Tu přichází matka k luňákovi, a za ní táhne se dlouhá řada dětí. Luňák ryje zem, a kvočna takový s ním započíná hovor:

K v o č n a: Luňáku, luňáku! Co to děláš?

L u ň á k: Co? ryju zem, hrabu jamku.

K. Proč pak ryješ jamku?

L. Abych našel peníz.

K. A nač ti třeba peníze?

L. Jehlu koupit.

K. A nač ti třeba jehly?

L. Měšec ušit.

K. A nač ti třeba měšce?

L. Soli koupit.

K. Nač ti třeba soli koupit?

L. Polévku osolit.

K. Nač polévku solit?

L. Polovičku sníst a druhou polovičkou tvým dětem oči zalit.

K. Fuj! Fuj! Nač to? Proč to?

L. Ony plot mi rozlámaly.

K. A jak vysoký byl plot tvůj?

L. Hleď tak vysoký. (Luňák hodí kamenem do výšky prudce, jak jen síly stačí.)

K. Můj plot kozel přeskočí, a ani toho nemohou rozlámat.

L. Zbujníci jsou to, já je roztrhám!

K. Moje děti jsou to, já je nedám. Ší! Ší! Zlý luňák! Pryč! zlý luňák! Ší! Ší! Ší! —

A rozsápaný luňák dolů slétá a s roztaženýma rukama, jakoby křídla rozepínal, semo tamo divě lítá, děti chytá, děsí, plaší. Kvočna úzkostlivě je svolává, zakrývá, brání, a děti schovávají se za matku. Velký zmatek, útěk, křik, ryk; darmo napíná slabá kvočna všechny síly, darmo choulí

se a kvílí — luňák unáší jí děti do svého hnízda. Pochytav je do posledního, hází jimi po kvočně, — ať štípají matku za její vzdorovitost.

Ředka (ředkev)

jest oblíbená hra žen, děvic i mladíků, v době od sv. Tomáše do sv. Petra. I tuto hru podněcuje a oživuje láska. Poseděti na kolenou u líbezné dívky — zde není hanbou, a manžel zcela lhostejně se na to dívá, když žena na kolenou sedí švarnému mužíku, jehož žínku on sám pevně objímá. Hra toho vyžaduje. — Milovníci této hry vyjdou si na luh, sednou jeden druhému na kolena a splétají se v jeden řetěz na spůsob dlouhého záhonu. První v řadě dostává jméno „jitrocel“ (babuška), a ostatní považují se za ředkev. Přichází kupec hledaje ředkev.

Kupec: „Babuška! prodej ředkvičky!? —

Babuška: Kup jen, „batuška.“

Kupec ohledává ředkev, zkoumá ji všemi spůsoby, oštipuje a namáhá se ji vytrhnouti.

Kupec: „Babuška, není-li tu staré, scvrklé ředkve?“ —

Babuška: „Co tě napadá, batuška! Všechna je mladá, křehká, perná, jedna k druhé; vytrhni si některou na zkoušku.“

Kupec namáhá se ze vší síly své, aby některou vytrhl, když ale vidí, že marné jest jeho úsilí, obrací se na jitrocel: „Babuška, tvá ředkev nedá se po dobrém vytrhnout: zarostla; dej motyčku, vykopu ji s kořeny.“ — Babuška: „Co že? Já si dám rozryt záhon? Ty bys mi přišel! Zatřes jí! vyplyne ti hladce, jak z vody. — Kupec pak jde od hráče k hráči, potřásá jedním za vlasy, druhým za hlavu, třetím za ruku, a vytrhnuv některého

z řady oklepává o zem a vytřepává jej, jako by z něho hlínu vytřásal. Tu ale povstanou všichni hráči a sypou se jako vosy na vybíravého kupce, kterýž jen rychlým útěkem výprasku ujde.

Čižík,

hra dětská, výborně baví ruského chlapce, ačkoliv vždy pláčem a svárem se končí; má útěchy přinést neposedným hochům, jež dlouhá zima v krutém drží vězení — ve vytopené jizbě, ale daleko nedosahuje svého účelu přinášejíc jen rozbroj — a modřiny. Vůbec všechny dětské hry ruské s nebezpečím jsou spojeny, i zdá se, že jediné „koljubelnya pěsni“ (ukolébavky) dětem sladký radosti nápoj bez žluči a pelyňku podávají.

Nejstarší z dětí nakreslí křídou na podlaze čtverúhelník — klec pro čížka; do prostřed čtverhranu klade kámen a na kámen položí as na střevíc dlouhou, tlustou hůlku — „čižíka“ — tak, že jedním koncem na zemi leží a druhým přes kámen vyčnívá. Pak přistoupí jiný hoch a delší hůlkou udeří prudce na volný konec čižíka, kterýž ihned vzhůru vyletí. Sotva že do vzduchu se povznesl, hrnou se naň všechny děti, bijí po něm hůlkami semotam jej odrážejíce. Každý chce čižíka do klece nazpět zahnat, soused jeho hledí mu to překazit, a tak poletuje čižík od hůlky k hůlce, až některému ze svých trýznitelů do čela neb do tváře vraziv notnou modřinou se odměňuje. Ihned sklesnou hůlky, a poškozený s pláčem a bědováním hledá vinníka; sotva ale bolest pominula, zase hra znovu započíná.

Jáša.

Svobodní lidé ve venkovských osadách prázdný čas svůj s velikou rozkoší zasvěcují hře „Jáša“; však jen pěkní, svižní mladíci, čiperné mladice a hezké dívky na ní podílu míti mohou. Obstárlí muži, stařeny a děti stojí kolem co diváci i potěšují se pohledem na radovánky děvic. Ti pak z mladšího pokolení, jež příroda jen skoupě byla obdařila půvabem a vnadami, z vlastního popudu hry té se vzdalují vědouce, že by vždycky — na ocet zůstali. Zkušení lidé spozorovali a tvrdí, že v této hře obyčejně se připravují svatby pro velikonoční provod.

Jášu hrají obyčejně jen s jara, někdy též na podzim, na lukách. Jáša, vždy z mladíků jen vybraný, posadí se na zem; hráči pak držíce se za ruce obcházejí okolo něho a zpívají: „Sidi, sidi Jáša, — v rakitovom kustě; — gryzi, gryzi Jáša, — oreškovy zerny. — Lovi sebě Jáša, — kogo tobě náda; — lovi děvku — za rusuju kosu, — lovi krasnu — za aluju lentu“. (Seď jen, seď jen Jášo — v rokytovém křoví, hryž si, hryž si Jášo — ořechová zrna; — chyť si dívku — za rusý copánek, — chyť si krásnou — za červenou pásku.)

Odříkavše to rozběhnou se hráči na různá místa. Jáša vstane, vyhlídne a uloví si děvici rusovlasou s nachovou páskou. Hráči na to obstoupivše jej kolkolem posmívají se jeho volbě prozpěvujíce:

„Vybral sebě Jáša — rjabuju kukušku; — vybral sebě Jáša — černuju košku. — Uf! černuju košku!“ (Vybral sobě Jáša — strakatou kukačku; — vybral sobě Jáša — černou kočku. — Ulf! černou kočku!)

Nebudu dále vypisovati her, jimiž i mládež i lid na Rusi se baví; jeť jich nesmírné množství,

a mnohé z nich zcela podobny jsou hrám u nás obyčejným.

Osnova ruských her zcela jest jednoduchá, a jen veselá mysl a vždy růžový rozmar národu toho vskutku dětinského dodává jim života, činí je kratochvílnými a lákavými. Hry, jakéž mezi sebou si zařizují muži a podle jich příkladu odrůstající hoši, ne příliš jemného jsou zrna; mají kromě zábavy i ještě ten vedlejší účel, aby účastníci v nich tužili se na citu, t. j. aby příště pro pár modřin a boulí nedávali se hned do pláče. Bývají to veselé bitky, v nichž každý je generálem, trubačem, vojákem, a na jichž šťastný či nešťastný konec ani ta nejhustší královéhradecká mlha nižádného by neměla účinku.

Při večerních schůzkách oblíbeny jsou též maškarády, ale každý si může pomysliti, jak asi v ruských vesnicích dopadají; představují se tu rozličná zvířata a některé úkazy z jich života, vtipkuje se, dělají se často dosti nečesané šprýmy, atd.

Pověry.

I na hádání, kouzla a čáry lid venkovský věří, a pověr nalezneš tu více než kde jinde. Že tlachavým babám a potřeštěným holkám a poblouznilým ženám brzy svatí a andělé se zjevují, brzy zase duchové a zemřelé osoby s tělem i s duší, s masem i kostmi, s rancem i bez rance se ukazují, že v noci můra je cucá a škádliví diblíci a skřítkové spáti jim nedají, rozumí se samo sebou. Ale i jiní lidé, jichž mozek jinak zcela v pořádku bývá, přikládají takovým blbostem víry, bojí se domů a chalup, v nichž některý příbuzný zemřel, pročež takové neblahé chýžky často se boří nebo za fatku v majetek špekulantů přecházejí.

Dům, jehož majitel schudl aneb jiným neštěstím postižen byl, ztěžka nového nalézá kupce. V Permii a jiných krajinách se věří, že černokněžky ženskému pohlaví mateřský podíl začarovati, jiné ale nedotknutelným jej učiniti mohou, a poněvadž za touže příčinou mnozí mužové žen svých se straní, mívají záletníci dobrou žeň. Mladí lidé věří, že holubí srdce jest nejjistší prostředek pro lásku, a staří zase tvrdí, že takovým srdcem možno si získati pro celý život náklonnost všech lidí. Zajisté velmi důmyslná to pověra! I Řekové i Římané utíkali se v podobných záležitostech k holubím srdcím, a Albertus napsal v spisu svém o tajemstvích: Si tecum habueris cor columbae, omnes te ament. (Máš-li při sobě srdce holubí, všichni tě musí milovati.) Jest tedy pravdě podobno, že pověra tato, jakož i čáry nad holubím srdcem konané ze západních zemí do Ruska byly zanešeny.

Ruští venkované chtíce čarovati nad „golubiným serdcem“ vybírají párek bílých holubů a vyvrhnuvše vnitřnosti vynímají srdce, omývají je vodou a kladou do pece k vysušení.

Taková vysušená a v plátně zavázaná srdce nosí mužští i ženské blíže vlastního svého srdce. V tom vězí celé to kouzlo, jež na vesnicích za neproniknutelné se považuje tajemství a od otce na syna přechází. Ti, kdož sami nemohou se odhodlati ke kouzelnému tomu obřadu, najímají si lidi v těch věcech — jak říkáme — honěné, t. j. cikány, koňské a dobytčí lékaře a babice.

Ale kouzelné to srdce neobstarává jen lásku, ono musí sloužiti i za medicinu. Babičky-lékařky tlukou usušené holubí srdce na prášek, kterýž pak s vodou dávají užívati dětem, o něž se psotník pokouší, aneb kteréž křečemi postonávají.

Prostí a pověrčiví vesničané mají za to, že kouzelný tento prostředek jistě zažene zlý neduh. „Toť strašná obmezenost“ — řekne snad mnohý čtenář nevěda ani, že ještě nemotornější hokus pokus na něm samém dosti často se provozuje. Jen nahlédněte do rejstříků úplné homoeopatické domácí lékárny, a uvidíte, jaké věci se vám tu na mnoze za léky prodávají. To ruské holubí srdce jistě není horší lék, než u homoeopatů oblíbená pražená koupelná houba (spongia tosta), jest zajisté mnohem menší nesmysl, než když se vám semotam předpisuje prášek z mumií, z upálených podešvů, ze sušených zvířecích výmětů a p.

Když prosté ruské dívky pro lásku si lék připravují, není to jistě věc tak směšná, jako když Dr. Clotar Müller (ve svém domácím lékaři) proti útrapám lásky zlata (aurum) užívati předpisuje, aneb když v Haeringově homoeopatické knize čtete: „jestli se milovníci hašteří, dej (jim užívati) čemeřice.“

Zlomyslné ruské jedibaby nenávidíce manželské lásky mladých lidí kradou jim očarovaná holubí srdce a pálí je, aby rozdvojily muže i ženu. Však důvtipné venkovanky vědí i proti tomu prostředek: kradou babám košile, upalují je a kladou troud znich pod práh, aby každý příchozí po něm šlapati musel.

Jestliže někomu veliká učiněna byla křivda, a on škůdci svému pomstíti se nemůže, jde k čaroději s prosbou, aby „vykonal čáry nad hady a žabami“, což znamená, aby čaroděj na nepřítele poslal hady a žáby. Čaroděj pak s velikou vážností béře hada a žábu, spálí je v peci, utluče na prášek, zaváže do plátěného hadříku a hodí na mrviště. Po nějakém — čarodějům dobře známém — čase vyhrabe ten uzlík, v němž, jak uji-

štuje, z každého prášečku nové se vylíhlo zvíře. Těchto ještě nevyvinutých zvířatek nahází čaroděj do naznačeného dvora, kde prý v neslýchaném množství se rozmnoží. —

Podobných pověr ještě více mezi venkovským lidem nalezneš; však stále jich ubývá, a jest se nadíti, že zúplna vymizí. — Památky staré pohanské modloslužby udržely se tu a tam v nočních hrách a tancích; tak světí venkovské dívky ve čtvrtek před svatodušnými svátky slavnost bohyně Lady, nesouce se zpěvy a tanci březový kmen, jejž každá páskou okrášlila, k řece. Zde hodí kmen slavně do vody a z toho, co na každé pásce se děje, čerpají a dovídají se příští své osudy. — Dne 5. ledna ubírají se v noci do sklepů, kde v každém zvuku a šramotu nějaké proroctví slyšeti se domnívají. — Druhý vánoční svátek jest slavností babiček, poněvadž prý si babička Panny Marie v ten den jistě také trochu přilepšila. A t. d. —

Náboženství.

Náboženství Rusův jest víra řecko-pravoslavná, kteráž ze všech křesťanských vyznání nejvíce katolicismu se sbližuje; nicméně ale má mnoho zvláštností a odchyluje se od něho v mnohých podstatných částech. Obzvláště zevnější obřadnictví vyvinulo se v řecko-ruské církvi až k nejkrajnější možnosti; tak hojných, tak dlouhých a velikolepých obřadů nemá jistě žádné náboženství celého světa. Řecko-pravoslavná víra během celých staletí v ničem podstatně se nezměnila: jak byla na počátku, tak jest i nyní; náboženských hádek, kteréž v lůně západní (katolické) církve ani konce míti nechtěly a vždy nové a nové roz-

tržky spůsobovaly, — ona ni dost málo se nezúčastnila.

U věřících vždy více na cit, než na rozum působíc, do náboženského hloubání nikdy se nespouštěla, nikdy nehleděla věroučení svého spoluodvozovati a vykládati ze zákonů přirozeného myšlení, pilně se střežíc, aby „zjevení boží“ pojednáváno nebylo spůsobem vědeckým, aby z víry nestala se věda. Základní články učení svého pokládá řecká církev za pouhé, nedotknutelné a nezměnitelné zjevení boží, jemuž se rozum naprosto podrobiti musí. Poněvadž ale lidský rozum nepodmíněného se podrobení nezná, a — pokud svoboden jest — ani uznati nemůže, nýbrž jen to uznává, co z něho samého vychází aneb alespoň z něho se odůvodňuje a v něm ohlasu nalézá, starala se řecko-pravoslavná církev již záhy o to, aby tento rozum přestal býti svobodným, aby upoután byl citem. Všechno, co k pravoslavné víře se vztahuje, tajemné pološero chrámů a úžasné množství planoucích voskových svic, temné, zlatem a drahokamy obložené obrazy, nesmírně krásný a dojímavý zpěv kostelní beze vší hudby, báječná nádhera obřadních rouch a nádob, tiché a nad míru slavné průvody, atd. — vše pracuje za jedním cílem: uchvátiti cit, kterýž samojediný sílu rozumu překonati s to jest, a nejen v náboženství, ale vůbec v životě velmi často jím ovládá. Citem zajisté i vůle nemálo se řídí a spravuje, však nikoliv výhradně; svobodná vůle vždy též na rozum se obrací a čerpajíc z něho důvody, citu nezřídka silně se protiví, ano i zcela proti němu se rozhoduje. Neníli tedy rozum lidský citem zúplna zajat a ukován, působí vždy ještě dosti výdatně na lidskou vůli, a vůle na něho, jako magnet sílu svou železu sdílí, zároveň ale na něm vždy více a více síly nabývá.

Pravoslavná víra musela tedy i vůli upoutati, a sice zvykem; zvyk totiž — jak každému povědomo — největším jest tyranem naší vůle, a toho jsouc vědoma řecko-ruská církev od počátku až podnes zavádí a udržuje v lidu nesmírné množství náboženských zvyků, proplétá jimi celý život, spojuje s každým jen poněkud důležitějším výkonem svých věřících náboženské obřady, tak že dobrý pravoslavný křesťan téměř ani hnouti se nemůže, aby zároveň nějakého náboženského výkonu neudělal. Připomínám jen ustavičné se žehnání a křižování, nevyhnutelnost sv. obrazů všude a při všem, zasvěcování ovoce a stad, svěcení chlebů a vody, vajec, kočiček, atd. atd. Poněvadž i celé vychování takovým jest neseno duchem a těmitéž drženo pravidly, vyvinul se ovšem nesmírně mocný náboženský zvyk, a tak vidíme pravoslavné náboženství spočívati jen na citu a zvyku. A přec káže apoštol Pavel: „Víra vaše buď rozumná“.

Takovým směrem a duchem řecko-pravoslavné církve stalo se náboženství Rusův pouhým zevnitřním obřadnictvím, a jen výtečné vrozené mravné povaze lidu ruského jest co děkovati všechny ty krásné ctnosti, pro něž Rusův každý si musí vážiti; neboť spočívajíc hlavně v citu a obyčeji stala se víra ta náboženstvím povrchnosti a železného návyku, úrodným polem všelijakých pověr a nemálo prospěla k tomu, že lid ruský v osvětě tak rychle nepokračoval, jak by bylo žádoucno bývalo. Duchovním není dovoleno, aby v samostatně vypracovaných kázaních pravdy božské hlásali, čímž odepřeno lidu duševní potravy zajisté velmi důležité. Řecko-pravoslavná církev v ničem neučinila zadost pokročilosti člověčenstva a nižádných ústupkův osvětě vždy více se vzmáhající, leda že tu a tam

změnila některou ceremonii. Největší přednost a zásluha pravoslavné církve v tom spočívá, že při bohoslužbě užívá jazyka slovanského, lidu srozumitelného, kdežto se u nás bohoslužba zahaluje v tajemný závoj jazyka mrtvého, jemuž kromě latinářů nikdo nerozumí. — Přihlédněm nyní k náboženství samému. Řecko-ruská církev vyznává nejsv. Trojici, tvrdí však, že Duch sv. jen z Otce vychází, nikoliv ale z Otce i ze Syna, jak katolické náboženství učí. Svátostí má sedm: 1) Křest koná se obyčejně druhého (a nejdéle osmého) dne po narození; může též (jako u nás) v čas potřeby, a neníli kněz po ruce, kýmkoliv udělen býti. Děti se nepolévají, nýbrž třikráte do vody potápějí. Po křtu ihned udílí se 2) pomazání sv. olejem, což se nazývá „pečetí daru Ducha svatého“. Svatým olejem činí tu kněz dítěti znamení kříže na čele, na očích, na uších, na ústech, na prsou, na ruce a na noze opakuje vždy slova: „počeť daru Ducha svatého“. Na to vystříhá (ve způsobě kříže) dítěti chumáček vlasů, shněte je s voskem a hodí do křtitelnice. 3) Večeře Páně. Věří se na proměnění chleba a vína v tělo a krev Kristovu. Vínu přidává se teplé vody, chléb se v něm omáčí a lžící věřícím podává. Kněží ale přijímají každou část o sobě. Popis mše kladu doleji.

Ostatní svátosti jsou 4) zpověď; 5) svěcení kněžstva; 6) manželství, a 7) poslední pomazání. — Svátost stavu manželského má 2 oddíly: zasnoubení a manželské korunování. V prvním oddílu navléká kněz mezi modlitbami snoubencům prsteny, a družba jim je vyměňuje; v druhém oddílu korunuje kněz oba kostelní korunou mluvě při tom: „Sluha Páně korunuje se pro službu Páně ve jménu Otce i

Syna i Ducha svatého“. Na to se jim podá kalich s vodou, a když ženich s nevěstou třikráte stolek obešli, sejmou se jim koruny, a oni pozdravují se co manželé. Obšírněji jsou popsány obřady tyto na místě jiném. Co upomínka na zesnulé příbuzné a přátele konají se mše a modlitby. O očistci pravoslavné náboženství ničeho neví. Mnozí vypravují, že kněz zemřelým dává průvodní list (pas) do nebeského království; jest to ale lež. Listina úmrtní, o níž dříve již jsem se zmínil, musí se v bráně odevzdati, což pro jistotu se děje, aby nikdo za živa pohřben nebyl.

Velkých církevních svátků jest do ruka 42 (mimo obyčejné neděle); k nim druží se ještě dni narozenin a jménin členů císařské rodiny, výroční památka bitvy u Pultavy, výroční slavnost korunovace, den nastolení cařova a slavnost řádu sv. apoštola Ondřeje.

Ruské sekty.

Připomenul jsem již, že náboženství Rusův skoro jen v zevnějších bohoslužebných výkonech záleží, a že hluboké pravdy a vznešená učení křesťanství jen mělce bývají pojímány ustupujíce před skvělými ceromoniemi do pozadí. Nutný toho následek jest, že Rusové hodnotu jiných náboženských vyznání posuzují a oceňují více dle zevnitřních odznaků a obřadů, než dle jejich podstaty — dle učení. A tak utvořily se též v lůně pravoslavné církve sekty, kteréž obyčejně jen rozmanitými bohoslužebnými výkony (na mnoze pravými titěrnostmi) od sebe se rozeznávají, aniž by zvláštních učení o Bohu a jeho poměru k světu vystavovaly. V ruské církvi nikdy nevystupovali mužové, kteříž by snad v nadšení pro nějakou novou

myšlenku náboženství byli chtěli opravovati, aneb kteříž by následkem vlastního přemýšlení nový výklad toho kterého tajemství víry byli rozšiřovali. S náboženskými tajemstvími nikdo hlavy si neláme, ale všichni byli spokojeni s tím, co se jim podávalo.

Když pak církev z vlastního popudu některé opravy v obřadnictví zaváděla, tu teprv vyskytali se nespokojenci — ale proti opravám, držíce se houževně starého zvyku, odkudž též název „starověrci“ vzali, kdežto naši novotáři názvu „novověrci“ by zasluhovali. Takových sekt čítá prý se nyní 62, a jejich hádky a rozepře velmi dobře by se hodily do humoristických kalendářů a poštovních knížek. Když car Petr velký nošení plnovousu zapovídal a kouření tabáku přikazoval, utvořily se tajné sekty (veřejných by byl Petr netrpěl), kteréž plnovous až přílišně a jakoby nějakou svátost uctívaly, tabákový dým ale co výpary ďábelského koření nenáviděly a proklínaly.

Skoro každý obřad dal podnětu několika sektám, z nichž každá jiným spůsobem jej chtěla vykonávati; tak hádá se několik sekt o to, má-li se kříž dělati dvěma anebo třemi prsty, má-li se dělati od čela k levému rameni a odtuď k pravému, aneb naopak. (Pravoslavná církev dělá jej od pravé strany na levou.) Jedna sekta tvrdí, že se má říkati Isus, druhá ale Jisus (Ježíš); některé sekty mají kněze, jiné jich nechtí znáti, tvrdíce, že každý sám sobě jest knězem; jedny staví kostely tak, druhé jinak. Jedny zavrhují posty, jiné ale zapovídají v postě i požívání ryb; některé mají za to, že každá žena každému manželkou býti má, členové jiných sekt ale myslí, že bohomilý skutek učiní, když mužství svého se zbaví. Ačkoli v nejdůležitějších věcech víry stejného bývají náhledu

a smýšlení, přec jedna sekta proti druhé, a všechny společně proti velké pravoslavné církvi velikou projevují hořkost, řevninost ba nenávist, což zajisté velmi jest nápadno, jelikož Rusové vůbec k jinověrcům velmi jsou snášelivi. Ale pravoslavná církev nebrojí proti sektám a nestíhá jich jsouc přesvědčena, že časem jedna po druhé zanikne, jak byla vznikla. Sekty v pravoslavné církvi podobají se filialkám čili roztroušeným oddělením náboženského bláz'nce, jež větší menší společnosti hlupců a potřeštěnců k vzájemnému zatemňování se zakládají. Hlavní církev jimi zahrozena není ni dost málo, vzdělanci se jim smějí, lid jimi povrhá.

Všechny sektáře či odštěpence vůbec nazývají Rusové „raskolniki“, oni sami se jmonují „starověrci“, pravověřící, atd. a jest jich celkem as 5 milionů, velmi nepatrná to hrstka u porovnání s velikou, jednu rodinu tvořící církví, v níž velkých roztržek nikdy ani nebylo. Nejvíce starověrců jest prý v Jekaterinoslavě, v Moskvě a v Tule, počet jich ale těžko dá se stanoviti, poněvadž veřejnosti se štítí, v odloučenosti žijí a snad i za pošetilé své zásady se stydí. Mnohé sekty nemají ani chrámů, nýbrž scházívají se podtají, obzvlášť ony, jimž manželství jest „veřejným majetkem“. Společnou známkou starověrců jest, že nemilují pohostinství, neradi cizinců u sebe vídají a vůbec jakýsi druh nevlídníků tvoří. Obzvlášť ale se bojí, aby jim nikdo ve světnici nekouřil, ba ani tabákový zápach do domu nepřinášel, poněvadž by pak celý dům vyvětrati, vykouřiti a vyčistiti museli. Západních Evropanů nemilují považujíce je za původce všech novot; ani petrohradskému „císaři“ příliš oddáni nejsou, i byli by zajisté věrnějšími poddanými „moskovskago carja“.

Seznámím nyní čtenáře ve vší stručnosti s nejdůležitějšími sektami.

Sekty, kteréž nižádných „popů“ (kněží) nemají, nazývají se „bezpopoviščina“, a nejdůležitější z nich jsou „p o m o ř a n é“, jimž také „novokřestěnci“ se říká, poněvadž každý, kdo k nim přestupuje, znovu pokřtěn bývá. Po jich náhledu jsou všichni nynější kněží nepraví, a svátosti jimi udělené neplatny; manželské sňatky uzavírají a rozlučují dle libosti, prohlašují kostely za domy Antikristovy, jehož království již započalo, ačkoliv prý on sám ještě se nezjevil. Zpovídají se jeden druhému, přisluhují si sami večeří Páně, a chléb, jejž k tomu berou, pochází prý od svatých chlebů, kteréž uneseny byly z kláštera „Solovec“ bývalého sídla těchto potřeštěnců, když r. 1673 carským vojskem byl ztečen a obsazen. Chléb ten stále rozmnožují a sice tak, že ho malé kousky kladou do čerstvého těsta považujíce pak nové chleby za posvátné, jak byly prvotní. Kousky toho chleba vždy mají po ruce, aby v čas potřeby ihned přijímati mohli. Mají své modlitebny, kde k pobožnostem se shromaždují, při čemž vždy některý člen úřad kněžský zastává. — Sekta tato v několik se rozštěpuje větví, stejně nerozumných a přepjatých. Největší dokonalosti dosáhne ten, kdo za živa se upálí. Z evangelia sv. Marka (kap. 8. verš. 35.) odvozují totiž zcela pitomě, že sebevražda jest skutek Bohu líbezný. Největší přepjatci zavazují se slibem, že — následujíce příkladu Kristova — 40 dní postiti se budou. I dávají se zavříti na místě odlehlém a ačkoliv brzy pošetilého slibu litují, umírají přec krutým hladem. poněvadž strážcové jejich nižádnými prosbami obměkčiti se nedají. Zakladatelem té sekty jest podjáhen Daniel Vikulín.

K a p i t o n c i, jichž zakladatelem byl mnich

Kapiton, nemají kostelů, nýbrž shromažďují se k modlitbě po domích; konají prý tam rozličné tajemné obřady, na jejichž mravnost uzavírati můžem z toho, že manželstvím libovolně nakládají. Má-li se svátost udíleti, posadí si některá dívka na hlavu řešeto s vinními hrozny a vrhajíc se často na zem odříkává jisté modlitby, načež shromážděným hrozny rozdává. Pro obyčej ten dostalo se jim přezdívky podřešetníků.

„Ščelniki“ neboli štěrbináři dívají se vždy při modlitbě do některé štěrbiny, nechodí do kostelů tvrdíce, že Bůh všude přítomen jest a nejen v chrámích lidskou rukou zbudovaných, a užívají bible zvlášť poopravené.

Jinou podivnou sektu tvoří tak zvaní „subotníki“ čili molokani, poněvadž sobotu světí, a ve středu i v pátek mléko (moloko) jídají, což pravoslavná církev přísně zapovídá. Vzdávají prý počest zvláštním tajemným obrazům, mají prý legendy o zázracích Kristových, jichž evangelia zamlčela. Jejich vyznání víry jest hotový zmatek, poněvadž sami nevědí, co by chtěli. Znají ale skoro celé písmo z paměti.

Sekta „andrejevčina“ bojí se náramně antikrista a nenávidí peněz (podivní lidé!); obrazoborci nebojí se ani obrazů ani práce: obrazy spalují, při práci dřímají. — Samosvěcenci čili samostrigolniki nadělali ze sebe mnichů a jeptišek podle receptu zcela jednoduchého: ostříhají si vlasy, postaví se před sv. obraz v klášterním rouše a dají si nové jméno.

Členové jiné sekty nazývají se „duchoborci“ proč? — nevím; snad bojují s duchy aneb v duchu, jistě ale ne duchem. Neuznávají nejsv. Trojici, nemají kněží a kostelů, znají jen čtyry evangelia, nepřísahají (t. j. když nemusí), modlí

se jen „otčenáš“ (a snad ani ten ne) a pokládají vraždu za hřích (neslýcháno!).

K pošetilým těm sektám přistupují jen lidé nevzdělaní a sice obyčejně z oné honorace, jíž u nás chátra říkáme, ačkoliv mezi nimi i zámožných kupců a mnoho kozáků se nachází. Jest na Rusi ještě druh lidí, kteříž všemu, čemu v církvi se věří, co v státu platnosti má, a co z rozumu vychází, věčnou vypovídají válku, kteří všemu odporují a všechno zavrhují, jejichž heslo jest: „nic“ (nihil), pročež je nihilisty a soubor jejich zásad nihilismem nazýváme. Nihilisté vytkli si za účel a úkol, všechny náboženské, státní i společenské poměry zpřevraceti, a možno-li, i zcela odstraniti; oni slepě brojí proti všemu, co jiným jest drahým a posvátným, proti víře, proti manželství, proti zákonům. Oni nechtí opravovati, zdokonalovati, nýbrž jen bořiti a káceti nevědouce, co by pak státi, co zbudovati se mělo. Nihilisté vědí jen, čeho nechtí, co by ale chtíti měli, jim samým neznámo; oni učí, že původem, podstatou a koncem všech věcí jest holé „nic“, tedy: z ničeho nic, ale toto nic jest přece něco, totiž „nic“. Jejich světoborným (ale směšným) myšlenkám největší překážkou jest sám car, o jehož zavraždění před nedávným časem v Moskvě se již pokusili tvrdíce, že až car bude mrtev, každý „mužík“ carem se stane. Mají přívržencův i mezi ženskými, kteréž v městech i oblekem na sebe upozorňují; chodíť bez krinolin, hledí skrz modré brejle a nosí na hlavě nízké, kulaté plstěné kloboučky. Vláda jich dříve stíhala, nyní ale si jich nevšímá, a takž nesmyslné ty zásady nikde nenalezajíce ni odporu, ni povšímnutí, co nevidět zahynou, aneb do Němec se navrátí, odkudž byly přišly.

Duchovenstvo.

Není stavu, kterýž by v životě národů větší důležitosti zaujímal, kterýž by většího vlivu měl na mravy, vzdělanost a smýšlení lidu, nežli kněžstvo, k němuž lid poután jest páskami nejněžnějšími, nejposvátnějšími, — záležitostmi své víry, svého srdce. Spravujíc duchovní a duševní záležitosti lidu veliký a těžký má úkol, a dle toho, jak úkolu tomu dostáti se vynasnažuje, dostává se mu úcty a vážnosti, aneb stíhá je káravý hlas veřejného mínění, setkává se s láskou aneb opovržením. Jet vůbec známo, že na žádném stavu satyra, vtip i pomluva více jazyka si nebrousí nežli na kněžstvu, — a příčina toho? Pokrytství, přetvářka a farizejství, vášnivost a přepjatost, jimiž velká část kněžstva se vyznačuje žijíc a jednajíc často v přímém odporu se vznešenými zásadami, jež lidu hlásá. Dokonalý kněz vždy a všude jest vážen, licoměrník nikdy a nikde.

Naše kněžstvo s velikou horlivostí zastává úřad mravokárců, ale všem lidem jest vrozeno, že mravokárce vždy s dvojnásobnou bedlivostí skoumají, a nenalézajíce život jeho zcela bezúhonným a jednání jeho souhlasným s pravidly ústně jim hlásanými, až příliš ostře jej posuzují a slov jeho málo dbají. Tak stává se, že čím horlivější mravokárce, tím slabší bývá jeho vliv.

V tom ohledu ruské kněžstvo velikou má výhodu: péči o mravní kázeň přenechává šlechetné, ryzé povaze lidu a — policii, lid pak méně se stará o soukromý život jeho a vůbec méně o něm mluví. Kázaní jsou v pravoslavné církvi velkou vzácností, pročež málo který kostel má svou kazatelnici. Nižší duchovenstvo se žení, což vážnosti jeho nemálo prospívá, protože není příčiny k roz-

ličným klepům, jimž nucené bezženství vždy za terč sloužiti musí. Ruský „pop“ (kněz) jsa manželem a otcem může býti zkušeným rádcem ve věcech rodinných, a odloživ roucho obřadní stává se občanem, jako každý jiný. Jen u oltáře a v obřadním rouše vidí v něm lid kněze a přísně v něm rozeznává „svjaščenníka“ a člověka; k onomu velikou chová úctu, tento jest mu lhostejný. Není to tedy pouhý žert, praví-li se, že Rusové nectí kněžstvo, nýbrž bohoslužbu a kněžská roucha; svědčí to alespoň o zdravé soudnosti lidu ruského, jenž nepovažuje kněze za jakéhosi všemohoucího čaroděje, jak leckde jinde to nalézáme. Kněz požívá tu vážnosti a úcty, jestliže co člověk, co občan pěknými vyniká vlastnostmi; poklesky jeho lid bičuje svým kousavým vtipem, nevztahuje jich ale nikdy k posvátnému jeho úřadu.

Kdybys pozval Rusa ke stolu, a on již pooběd̆val, otáže se tě: „razvě já pop, čto já budu dva raza obědat?“ (Jsem-li já pop, že mám dvakráte obědvat?) Přísloví to šlehá nemrav ruských popů, kteří neostýchají se od jedné tabule k druhé běhati, od pohřební hostiny ke křtinám, a od křtin třeba zase k svatbě, kde opět statně si počínají. — U nás pokládá se za špatné znamení, jestliže kdo z rána na ponejprv babu potká, na Rusi platí to o knězi; mnohý Rus maje za takových okolností s popem se setkati, vrací se nazpět, aneb se alespoň několikráte křížem požehná. Chce-li venkovský kněz náklonnost lidu si získati, musí s rolníky jak se patří po sousedsku žíti, musí s nimi často pojíst, popit a pohrát, jinak by neoblíbeným cizincem zůstal.

Největší ctností pravoslavného duchovenstva jest náboženská snášelivost, jakou bychom marně hledali u našich kněží. Ve velkých městech

a v osadách pohraničních, kde též katolické kostely se nalézají, polští katoličtí kněží jen žluč a nenávist chrlí na ruské popy, ti ale snášejí to důstojně, a nikdy neuslyšíš od nich tvrdého slova proti jinověrcům. V pobaltických krajinách, kde ruské vojsko vlastních kostelů nemá, slouží popové mši v protestantských chrámech i propůjčují na vzájem chrámů svých protestantské bohoslužbě. Pravoslavné kněžstvo nikdy nezdráhá se na „kladbišti“ svém pohřbíti katolíka neb protestanta, když jiného hřbitova tu není. Ve všech ruských městech požívají katolické a vůbec jinověrecké kostely téže úcty a šetrnosti, jako pravoslavné.

Drzá a právě saducejská to lež, když polští kněží sem dopisují, že vláda a církev ruská Polákům pravoslavnou víru vnucuje; přesvědčil jsem se sám o zlomyslném tom utrhačství; ani vojsku nečiní se nejmenšího násilí, a v Petrohradě, v Moskvě atd., táhnou každodenně celé setniny polských vojínů k zpovědi do svých kostelů a nikdo jim v tom nepřekáží, nikdo neobmezuje časté jich zpovídání. Polské kněžstvo, kteréž místo lásky a smířlivosti jen nenávist k Rusům a slepou vášeň rozsívá, ustavičně jen revoluční pikle strojí, ovšem u vlády velké přízni se netěší, přec ale jest svobodno a před násilím chráněno. Před nedávným časem rozkřičovalo se, že vládní organy i pohřby polské zastavují a rakve zotvírají; povím, jak se věc udála. Nápadným způsobem množily se polské pohřby, jež kněžstvo s velkou slávou doprovázelo; mor nebyl žádný, i muselo to vzbuditi podezření. I zastavili tedy v bráně jeden pohřeb, otevřeli rakev — a co medle našli? Místo mrtvoly samou zbraň revoluční, jež takovým způsobem spiklencům se donášela. Tak drzým způsobem zneužívali ti „svatí otcové“ posvátných obřadů,

takovou opovážlivou komedii hráli s modlitbou a samým Bohem ti, kteří učeníky Kristovými se býti praví, a když jim v tom vláda překáží, svolávají blesky a hněvy boží na hlavu ruské vlády, církve i národa.

Duchovenstvo ruské dělí se na černé a bílé; černým vyrozumívají se klášterníci, bílým světští kněží. Pojmenování to vzato (ač nedůsledně) od obleku, poněvadž mniši černě se odí-

Světští kněží. — Mnich.

vají, světští kněží pak při bohoslužbě bílá, zlatem protkaná roucha oblékají. Oděv všech klášterníků jest stejného kroje, černý a jednoduchý. Hlavy přikrývají vysokou, černou a tuhou čepicí, od níž na zad dlouhý, černý závoj splývá, a roucho jejich jest dlouhý talár, obyčejně z černého aksamítu. Krásný dlouhý vous velmi pěkně sluší mužnému obličeji, a dlouhé vlasy rozděleny jsou na tři prameny, z nichž dva po ramenou, třetí ale na zad splývá. Světští kněží — mimo bohoslužbu — nechodí jinak, než v obleku hnědém; nosíť dlouhé, veskrz upjaté plandy a přes ně otevřený talár s širokými rukávy, vlasy a vousy, jako mniši, na hlavě buď aksamítovou, kožešinami obloženou čepici aneb vysoký hnědý klobouk, v ruce pak nápadně dlouhou hnědou hůl často s krásnou stříbrnou hlavicí.

Jednoduchý jest obyčejný oděv kněžský, však nelze vypsati, jaký krám a náklad drahocenných a uměle pracovaných rouch kněz na sebe navléci musí, než k oltáři přistupuje, a čím větší jeho důstojnost, tím více rouch naň navěšují.

Jen klášterníci mohou nejvyšších tří hodností dosáhnouti, nesmějí se ale za to ženiti. Církevní hodnosti jsou tyto:

Metropolité (ač do časů Petra Velkého „patriarchové“) a sice moskevský, kijevský a petrohradský. Stářím a důstojenstvím zaujímati má metropolita kijevský místo první, petrohradský (kterýž by vlastně novgorodským slouti měl) zaujímá místo druhé, a moskevský jest třetí, poněvadž moskevská stolice nejpozději byla zřízena. Ohledně vlivu svého a moci jest ale petrohradský metropolita první, moskevský druhý a kijevský třetí; u lidu však požívá metropolita moskevský největší, a petrohradský nejmenší vážnosti. Jim nejbližší jsou „archijereji“, t. j. arcibiskupové

a biskupové, kteříž též „arcipastýři“ slovou. Po biskupech jdou archimandriti (opatové) a igumeni (převorové) co představení klášterů. Pak začínají nižší hodnosti a sice: protopopi („první kněží“ hlavních kostelů), popi (kněží), arcijáhnové, jáhnové a diačokové čili podjáhnové. Klášterníci žijí vesměs dle řehole sv. Basilia, a čítá se jich 15 až 16.000 obojího pohlaví v 581 klášteřích (463 pro mnichy a 118 pro jeptišky).

Všichni kněží od státu jsou placeni, ale plat ten jest pravá almužna u porovnání s příjmy našeho vyššího duchovenstva; klášterům sebral Petr Velký všechny statky a vykázal za to mnichům a jeptiškám jen mizerné výslužné. Metropolita dostává služby 4000, arcibiskup 3000 rublů; mimo to přijímá každý z tří metropolitů užitek z velké „lavry“ t. j. kláštera první třídy a přiměřený plat za jednotlivé obřady, takže celkem as na 30—35 tisíc rublů si přichází. Arcibiskup olomúcký má tedy tolik příjmů, mnoho-li by přišlo na dvanáct ruských metropolitů!

Roční příjmy (řádné i vedlejší) ruského biskupa obnášejí nanejvíc 10.000 rublů. Však připomenouti musím, že hodnostáři prvních tří stupňů mají sídlo buď ve svých klášteřích aneb v městech a že celé hospodářství jim vláda sama obstarává opatřujíc domy jejich nábytkem, nářadím i kuchyňským a stolním nádobím, a vydržujíc jejich služebnictvo, kuchaře, koně i krávy. Pro léto upravuje jim pěkné letohrádky.

Nižší kněžstvo ovšem by muselo nouzi tříti, kdyby nežilo mezi lidem štědrým a zámožným, mezi lidem, jemuž pravým jest potěšením, může-li kněze hojně obdařiti a vyčastovati. Vejde-li kněz do některého domu, strojí se hned hostina co jen

sklep a kuchyň stačí, a darů nabízí se mu tolik, že by jich sotva na vozíku uvezl. Za to jsou ale kněží na venkově od sedláků nemálo odvislí, i musí přáním i rozmarům jejich hověti, jestliže pohodlně a bezstarostně žíti chtí. Sedláci žádají na svém popu, aby z nich příklad si bral, aby se jich nestranil, ale spíše aby s nimi do kabaků chodil a tam s nimi popíjel atd.

Velmi chudobně, ba nuzně žijí ale jeptišky, jež ve své uzavřenosti málo s lidem se stýkají a

Jeptišky.

tudíž i málo darů dostávají a jen na práci svých rukou odkázány jsou. Často můžeš viděti, kterak něžní ti tvorové na políčkách kolem kláštera orají a kopají, ano mnohdy i zednickou práci konají. V Nižním Novgorodě vystavily si jeptišky samy krásný kostel; obyčejně ale pletou na prodej punčochy a vlněné opasky, vyšívají tobolky, kostelní roucha a p.

Čím kratší plat, tím delší jsou kněžské titulatury; jsouť v skutku sáhodlouhé, i mařil bych místem i časem, kdybych o nich šířiti se chtěl.

Soudně podřízeni jsou kněží svaté synodě (nejvyšší to církevní instanci) a biskupům, v občanských a hrdelních záležitostech ale světským soudům. Ostatně však i světská moc často přísně zasáhá i do záležitostí duchovních, aniž by se kněží ptala, a kněží dostávají důtky jako jiní úředníci. — Sesazený (výše postavený) kněz nazývá se „rastríga“ t. j. přestříhaný. Při vysvěcení ostříhají se totiž kněží na některých místech vlasy, při sesazení se toto ostříhání jaksi ničí, neplatným činí, a lid představuje si, že kněze znovu ostřihují čili přestřihují.

Vyšší duchovenstvo obyčejně velkou slyne učeností, méně již ostatní kněží, kteří jen v seminářích se vzdělali, ale nižádné akademie nenavštěvovali. Pro vzdělání duchovenstva jest na Rusi 45 seminářů a 4 akademie. Kněžství zůstává obyčejně v rodině, t. j. kněžští synové zase na kněžství se dávají; ze šlechtických a zámožných rodin nikdo k stavu tomu se nehlásí.

Rozsáhlá a složitá bohoslužba vyžaduje zvláštní přípravy a dlouhého cviku; seminarista odbyv si zkoušky musí se pro kostel asi tak připravovati a v tělesných pohybech cvičiti, jako divadelní herec pro jeviště. Při bohoslužbě mají Rusové nejraději

kněze bělohlavé a stříbrovousé, jejichž třaslavý hlas tajemně a děsně se rozléhá, jako kdyby nadpozemští duchové chrámovou prostorou poletovali.

Již na jiném místě ukázal jsem, s jakou nádherou a okázalostí, jak slavně a velikolepě ruská bohoslužba se vykonává; však její největší okrasou a oslavou jest

kostelní zpěv,

kterýž hluboce dojmouti, ba uchvátiti a takořka k nebes výšinám unésti musí každého posluchače, v němž ještě citlivé a dojmům přístupné srdce bije. Řecká církev vyloučila z chrámů všelikou hudbu nástrojovou, ba ani varhan v nich netrpí; jen lidský hlas tu oprávněn, aby v harmonických zvucích zaznával ke cti a slávě boží.

Jednoduchá tato hudba ovšem nedá se v uměleckém ohledu porovnati s naší složitou a hřmotnou kostelní hudbou, však jeví se v ní takové nadšení a taká vznešenost, jaké jen nejvroucnější pobožnost a nejčistší zápal duše jest schopen. Není tu rozmanitosti a střídání se nápěvů, hlahol ten lehounce a sladce plyne, jako tiché bublání potůčku a jako když větřík stříbrnými strunami harfy pohrává. V upomínce naší žije kostelní zpěv ruský co krásný, nejčistší rozkoše plný sen, a sladkobolné city, jimiž tu táhlé, tu třaslavé jeho zvuky nás naplnily, dlouho ještě prochvívají srdce naše.

Slova ruského kostelního zpěvu obyčejně jsou jen tyto krátké prosby: g o s p o d i p o m i l u j (pane, smiluj se), g o s p o d i p o m o l i m s j a (pane, o to prosíme) a p o d a j g o s p o d i (dejž to, o pane). Jimi vpadají zpěváci neustále do modlitby knězovy, a jen několikráte za celou mši zapěje sbor velebné žalmy a modlitby.

Nejkrásnější zpěv ovšem v obou sídelních městech nalezneš, ačkoliv i venkovské chrámy výtečných mají zpěváků. V Petrohradě jest zvláštní rozsáhlý ústav, v němž kostelní zpěváci se vzdělávají. Zimního času konají se každou sobotu ve velkém sále téhož ústavu veřejné zkoušky z církevních zpěvů, kteréž v neděli na to v chrámech přednášeti se mají, a obecenstva jest vždy takový nával, jako by velkolepý odbýval se koncert, a mnozí ujišťují, že petrohradský zpěv sborový milejší jim jest a vzácnější, nežli nejskvělejší produkce sixtinské kapely v Římě. Jisto jest, že dokud duch i srdce v moři čarovných těch zvuků tone, nikdo na to nepomýšlí, zdali ještě cos krásnějšího býti může, a že od břehů ledového až po kraj středozemního moře není místa, kdeby sluch lidský lahodnějším hudby dechem okouzlen býti mohl. Známosti ruské národní povahy nevyhnutelně nám zapotřebí, máme-li ruskému zpěvu kostelnímu dokonale porozuměti, máme-li úplně pochopiti a náležitě oceniti všechny ty krásy, kteréž z něho jako se zázračného zdroje vplývají. Kostelní sbory skládají se z hlasů mužských a dětských, sólové části pak přednášeti se musí mohútným hlasem basovým, jehož úžasná síla a hloubka jako temné rachocení hromu, jako hlas k soudu volající od sloupů chrámových se odráží. Vyhledávajíť se k tomu cíli po celé říši zpěváci s basy nejhlubšími a nejzvučnějšími, a často již přihodilo se, že dámy a děti do mdlob padaly, když za všeobecného ticha hlas takový zaburácel a mnohonásobnou ozvěnou od klenby ku klenbě se nesl. Před lety byl při kazaňském kostelu v Petrohradě basista, o jehožto strašném hlasu až posud pravé divy se vypravují. Dveří prý nikdy rukou neotvíral, zakašlal jen, a ihned se rozlítly; hromovým svým hlasem rozprášil jednou celou tlupu nepřátel.

Cestoval totiž v průvodu kozácké čety nehostinskou stepí Kirgízů a zůstav — nevím za jakou příčinou — pozadu, tak se opozdil, že kozáci z očí mu zmizeli. Tu přepadla jej tlupa kirgízských lupičů, kteří k zemi jej povalivše, již již dýku na hrdlo mu nasadili; však jakmile k hrdlu mu sáhli, zařval na ně tak hřímavě, že mnozí z náramného leknutí na kolena klesli a vzpamatovavše se všichni úprkem odsud uháněli myslíce snad, že bůh hromu a blesku jim do rukou byl přišel.

Mše (Obědňa).

Znamenité a velezajímavé divadlo poskytují nedělní a sváteční služby boží čili mše, kteráž zvláštní, pro ten který svátek naznačené bohoslužbě předchází a s udílením večeře Páně spojena jest. Obřad ten důležitým jest i proto, že věrně obráží se v něm duch pravoslavné církve i ruského národa, a nebude snad od místa, podám-li obšírnější jeho vypsání.

Mše ruská rozpadá se na tři části, totiž na přípravu, t. j. modlitby úvodní, čtení z písma a připravení chleba a vína, na proměnění chleba a vína a na přijímání.

Obřady, jimiž vše toto se vykonává, jsou tak dlouhé, pestré a zapletené, že úplná mše (jakáž ale obyčejně jen v klášteřích se slouží, poněvadž mniši bez toho jiného na práci nemají) tři až i čtyry hodiny trvá, a my obdivovati se musíme paměti a obratnosti kněží, jimž vše lehounce a bez zmatku od ruky jde, jako by jednoduchou, stokráte odehranou hru opakovali.

Když věřící před ikonostatem (obrazové oltářní přehradě) se shromáždili, a hodina bohoslužby udeřila, vystoupí jáhen jedněmi z obou postranních

dveří ikonostatu, postaví se před střední, tak zvanou královskou bránu, kteráž po celou dobu „přípravy“ jest zavřena, a obličejem k lidu obrácen vyzdvihuje levou rukou vysoko nad hlavu dlouhou a širokou, zlatem vyšívanou pásku, kteráž po rameni mu splývá, a oznamuje zvučným hlasem, že služby boží se započínají „ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého“. Hned na to oznamuje pak, ve jménu kterých osob nyní chléb k svatému obřadu se krájí. Hlásat hlasem mohutným: „Ve jménu našeho pána a nejmilostivějšího císaře Aleksandra Nikolajeviče! Ve jménu naší císařovny Marie Aleksandrovny! Ve jménu celého císařského domu, státu, vojska i občanstva! Ve jménu všech pravoslavných Rusů i celého našeho křesťanského bratrstva!“ Mezi tím nalévá kněz — ale neviditelně za obrazovou ohradou — na malém, vedle oltáře stojícím stolku víno do kalicha, krájí chléb na malé kousky a sype je na stříbrný talíř.

Na to vynesou, též vedlejšími dveřmi, evangelium, a jáhen s několika diačoky přišedší drží je vzhůru nad hlavou, tak že dolejší hranou čela se dotýká. Pak políbí je a položí na stolek před královskou branou postavený. (Ruské bible jsou nesmírně veliké, těžké a mnohdy zlatem a drahokamy tak obloženy, že sotva dva lidé je unesou.) Jeden z duchovních předčítá pak nad míru dlouhý odstavec z evangelia ale tak rychle, že skoro ani slova rozuměti není. Rychlého toho čtení nevyhnutelně jest zapotřebí, poněvadž by jinak mše celého půldne trvala. Čtení evangelia přerušují zpěváci častým „gospodi pomiluj“, což velmi pěkně a příjemně zní; však nepříjemně působí na posluchače, když kněz sám 30 a 40krát za sebou slova „gospodi pomiluj“ opakuje. Co toto před ikonostatem se děje, jest protopop u oltáře ustavičně a jaksi

tajuplně zaměstknán. Poněvadž královské dvéře ikonostatu vždy prolomené jsou práce, a za nimi jen lehounký, na polo průhledný závoj visí, tož viděti jest protopopa neustále semotam přecházeti. Když pak všechno již připraveno, započíná druhé dějství mešních obřadů překrásně zpívaným žalmem, jemuž naslouchati pravou jest rozkoší. Královské dvéře se otvírají i ukazuje se pojednou ozdobený oltář a vnitřek nejsvětějšího. V tomtéž okamžiku otevrou se i oboje postranní dvéře, a jedněmi z nich vychází všechno kněžstvo v skvělém průvodu nesouc chléb a víno. Zpředu kráčí diačok s planoucí svící, za ním protopop se stříbrným kalichem, pak jiný kněz nesa na hlavě stříbrný talíř na chléb a za ním ostatní duchovní. V témž pořádku zastaví se na okamžik před královskými dveřmi, a jáhen odříkává na hlas modlitbu za caře a jeho rodinu. Pak vejde celý průvod královskými dveřmi opět do nejsvětějšího, a kněží pějíce krásnou píseň kladou chléb a víno slavně na oltář, kde proměnění (preobraščenie) státi se má. Protopop kleká nyní před oltářem a čte mnoho modliteb za sebe, aby k výkonu tomu důstojně se připravil a pomoci boží si vyprosil. Mezi tím co protopop při otevřených dveřích, ale po tichu, to koná, vystoupí opět jáhen — hlasatel a volá neb zpívá táhlým hlasem do chrámu: „Vyjděte ven, nevěřící, aby nezůstalo nevěřícího v chrámě. My věřící lidé budem opět a opět Pána za pokoj prositi“. (Ceremonie tato z nejstarších dob řeckého křesťanství se zachovavší, jest nyní jen pouhou památkou.) Hned na to modlí se jáhen dlouhou, podivnou modlitbu: „Prosíme tě, Pane, o blaho našich duší! O čistotu vzduchu! O hojnost zemských plodin! O osvobození zajatých! O štěstí cestujícím! O uzdravení nemocných! Modlíme se za své rodiče, bratry, děti!

Za věřící zde shromážděné i za ty, kteří zde v chrámě nejsou! Gospodi pomolimsja! Gospodi pomolimsja! Gospodi pomolimsja!“ Pak následuje podrobná modlitba za caře, jeho rodinu i říši.

Když hlasitá modlitba jáhnova a tichá modlitba protopopa se skončila, zapěje sbor líbezný žalm, a jáhen přistoupiv k protopopu ukazuje na chléb a víno řka: „Požehnej, vladiko, tento kalich“. To když se stalo, prosí opět jáhen: „Požehnej, vladiko, tento chléb!“ Pak: „Požehnej obojí!“ Požehnáním tímto stává se proměnění. Všechno přítomné kněžstvo padá na zem u oltáře, věřící takže padají k zemi dotýkajíce se čelem kamenné podlahy a neustále se žehnajíce, a hlahol všech kostelních zvonů oznamuje svatý ten okamžik ostatnímu světu. Ale neladné to klepání zvonů odnímá přítomným v chrámě rozkoš krásneho žalmu, kterýž právě se odzpěvuje. Tu otvírají se opět královské dvéře ikonostatu (neboť právě popsaný obřad viděti jest jen skrze tenounký závoj) i počíná p ř i j í m á n í v e č e ř e P á n ě.

„Přistupte sem u víře a bázni boží“, volá protopop těch, kteří k stolu Páně přistoupiti chtí, a drže kalich v rukou říká nad nimi dlouhou modlitbu, aby hodně a důstojně přijali tělo a krev Páně. Pak přistupují komunikanti jeden po druhém, padají třikrát po sobě na kolena a přijímají svátost s rukama na prsou křížem složenýma. Chléb ve víně smočený podává se jim malou stříbrnou lžičkou. Každý políbí kalich, v němž několik sv. obrázků zasazeno bývá, padne ještě několikrát na kolena a jde.

Tím byla by mše ukončena. Však jako dlouhý předcházel úvod, následuje nyní závěrka neméně rozvláčná; odříkávají a zpívají se bezkonečné mo-

dlitby za stát, za zdravou povětrnost, úrodu atd. a konečně zase čtení z písma svatého.

To vše když se vykonalo, přistupuje se k požehnání, jež protopop, obyčejně muž vysokého stáří, slabým a třaslavým hlasem věřícím vyprošuje: „Od Boha Otce, Syna i Ducha svatého! Od Jana křtitele, od Josefa a Anny! Od „bogorodicy“! Od svatého, jehož svátek se slaví! Od sv. Antonína! Od Michaela a Mikuláše! Od všech ostatních divotvorných poustevníků! („Ot vsěch pročich čudotvorných pustynnikov!“) Zavrou se královské dvéře, sbor zapěje žalm čarokrásný, i odcházejí věřící neustále se křižujíce. — Při mši nedělá lid nic jiného, než že ustavičně se žehná a čelem zemi se dotýká, což na cizince podivný činí dojem, obzvlášť když i dámy v nádherném obleku s touž horlivostí na zem padati vidí, jako prosté, chudé babičky. Nikde ale neuvidíš modlitební knihy, vše jen s napnutostí sleduje velikolepých obřadů, a nikdy neviděl jsem, že by kdo v kostele zíval nebo dřímal.

Zvláštní a podivný jest spůsob, jak na Rusi k slavnostem a bohoslužbě se vyzvání; o velkých svátcích pracují zvony tak pilně a hřmotně, že člověku sluch i zrak přechází. Jest to klimpání, bimbání a klapání, jako by všechny zvonice se byly zbláznily. Zvony visí pevně a nepohnutě, a zvoníci bijí pomocí provazu srdcem do nich, někteří vždy jen do jednoho místa, krátce a nesmírně rychle, jiní zase pozvolna houpají „jazykem“ s jedné strany na druhou. Od starodávna jsou pro zvonění zvláštní předpisy, jež církevní řád Ivana IV. z r. 1551 ustanovil; nový to doklad, jak málo se ruská církev proměňovala.

Toho, kdo od mladosti nepřivykl hřmotu a všelijakému třískání, mohlo by zvonění ruské během několika neděl o rozum připraviti. Nejen ve svátek, ale již den před tím bije se jako na poplach do všech zvonů; v sobotu vyzvání se, na neděli zvoní se od rána do večera. Pak přicházejí velké svátky, kdy nezřídka celé tři noci se zvoní; noční zvonění v tom sestává, že po více méně krátkých přestávkách smutné, táhlé rány se ozývají. Poněvadž pak na každé zvonici se to děje, a v městech ruských vždy veliký jest počet kostelů, slyšíš po celou noc žalostné zvuky třeba třiceti a čtyřiceti kostelů najednou. Chodě po ulicích moskevských často jako vyděšený jsem uháněl od kostela, kde právě zvonili, ale sotva že jsem několik set, mnohdy ani ne celých sto kroků udělal, již tu zase jiný kostel, a zde právě začínají zvonit as podle tohoto vzorce: bim bim bim bim bim bim bim bim bim bim bim bum — bum — bum — bum — bam — bam — bam — bam — bam bim bam — bim bam bum — bam bam bim atd. až do nekonečna. Sotva že jeden kostel přestal, začíná již druhý a sice v tónině zcela jiné, a zvony málo kdy jsou seladěny, cež dojem činí vskutku uši i srdce rozrývající. A nyní rozvaž, laskavý čtenáři: mimo obyčejné neděle 42 velkých církevních svátků do roka a ještě celá řada státních „prázdníků“! —

Něco o jednotlivých stavech ruského národa.

Ruský národ skládá se ze tří stavů: ze šlechty, stavu městského a selského. Pravoslavné kněžstvo netvoří o sobě zvláštního stavu, poněvadž k coelibatu (bezženství) závázáno není a ze státní pokladnice plat béře.

Šlechta,

kteráž dříve se rozkládala na vyšší a nižší, založením řadové čili činovní šlechty úplně jest sjednocena, tak že mezi dědičným šlechtictvím a řadovým žádného právního rozdílu není. Rodová šlechta ruská líší se od šlechty jiných zemí tím, že neměla nikdy a nemá nižádných lén a statků svěřenských, majorátů, ap.; přec ale požívá znamenitých výsad. Šlechta na Rusi vždy byla velmi četná a tvořila jádro vojsk velikých knížat. Tenkráte rozdělena byla na dvě třídy: knížata (kňazja) a dvořany (dvorjane); býval též rozdíl činěn mezi šlechtou moskevskou, kteráž největších požívala výsad, a mezi šlechtou ostatních měst a krajů. Titulu bojarin (bojar = velký, vznešený pán) udíleno prvotně co vyznamenání za vykonané služby, a důstojenství bojara bylo asi totéž, co nynějšího tajného rady. Petr Velký zlomil moc a důležitost ruské šlechty, zrušil hodnost bojarů, uvedl kňazy, kteří skoro úplně samostatně na statcích svých žili, v jakousi odvislost ode dvora, zavedl hodnosti hrabat a baronů, zároveň ale založil novou šlechtu, k níž přístupu dostaly velké zásluhy a státní úřady, a již on nad dědičnou šlechtu povznésti se snažil. Na místo rodové přednosti měla nastoupiti zásluha. Petr III. udělil této v státní službě stojící šlechtě všeckna práva, jichž německá šlechta ve Finsku požívala. Císařovna Kateřina určitě vyznačila práva šlechtická, a císař Aleksandr prohlásil dotýčný dekret za říšský základní zákon. Nově utvořená, služební čili činovní šlechta (čin = řada, důstojenství v státní službě) zahrnuje v sobě 14 tříd, rozvržených podle vojenských a státních hodností, tak že do první třídy náleží polní maršálek a říšský kancléř, do

poslední pak praporečník ve vojště. Stává se tedy, že znamenití mužové vědy s hodností státního rady titul generálů dostávají, pročež mnohým ruským profesorům „generál“ se říká. Šlechticem může se státi vůbec každý, kdo nějakých zásluh si vydobyl, bez ohledu na to, jakého jest stavu, jaké národnosti aneb jakého náboženství. Vůbec můžem tedy říci, že v ruské šlechtě tyto jsou zahrnuty třídy: 1.) knížata, hrabata, baroni a stará šlechta, t. j. šlechtické rodiny, které již v aksamítové knize (barchatnaja kniga), státním to rodovém archivu z r. 1682 zaneseny jsou, 2.) zvláštní milostí panovníkovou udělené šlechtictví, a 3.) činovníci.

Každý šlechtic jest pánem všeho, což při jeho statku na zemi, pod zemí a ve vodě se nalézá, smí k jménu svému přivěsiti jméno statku, jest osvobozen od přímých a osobních daní, od povinnosti vojenské a ode všech tělesných trestů (vyjma pro velezrádu), nemůže hodností, statků a života jinak, nežli řádným nálezem soudním zbaven býti, smí vstoupiti do služby u kteréhokoliv mocnáře — není-li tento v nepřátelském poměru k vlasti — a slouží-li doma, může kdy mu libo, vystoupiti. Šlechta má též výhradné právo na některé hodnosti v guberniích, obsazuje vlastní volbou některá místa a pro jiná navrhuje kandidáty. Gubernské šlechtické sjezdy čili sněmy nemají politického značení.

Co se vzdělanosti ruské šlechty týče, dlužno činiti rozdílu mezi vyšší bohatou šlechtou městskou a mezi venkovskými zemany („poměščiki“, statkáři); vyšší šlechticové nesmírným obyčejně vládnou bohatstvím, jsou hlazených mravů a vědecky i umělecky velmi vzdělaní, kdežto „poměščiki“ měst se vzdalují, na mnoze pokroku málo si

všímají a zcela patriarchálně na svých statcích žijí, ačkoliv i zde četných nalézáme výjimek. Vysoká šlechta, kteráž dříve skoro jen v Moskvě sídlila, nyní však i v Petrohradě četně jest zastoupena, nad míru je pohostinská žijíc ve veliké nádheře a oslňujícím lesku. Nalezneš nyní ještě v Petrohradě, obzvlášť ale v Moskvě a druhých gubernských městech šlechtických domů, kde každý cizinec (byl-li jen někým známým uveden) stále volný má přístup, kde každodenně svobodná se strojí tabule, kde často dvě i tři sta osob ze všech stavů se shromážďují a vybranými pokrmy, nápoji, lahůdkami, atd. častováni bývají. Zdálo by se, že vypravuji některou báchorku z „tisíc a jedné noci“, kdybych vypisoval velikolepost, bohatství a nádheru šlechtických paláců, kdybych vypravoval o služebnictvu mnoho set hlav čítajícím, o krásném koňstvu a lesklých povozech, atd. Ruská šlechta mimo světoznámou svou vlídnost velikou štědrostí se vyznamenává; důkazem toho jsou četné a rozsáhlé vzdělávací i dobročinné ústavy, jež šlechticové z pouhé lidumilnosti založili, vystavili a velikými kapitály opatřili.

Stav městský zahrnuje v sobě: 1) kupce, 2) řemeslníky a 3) učence (kteří v státní službě nejsou), umělce, majitele domů a soukromníky. Nejdůležitější z nich jest

stav kupecký,

pročež o něm šíře promluvím. K obchodu a kupectví Rusové výtečné mají schopnosti, i jest věru ku podivu, jakých rozměrů nabylo, na jakou výšku se vyšinulo a jaké znamenitosti i váhy si zjednalo

kupectví na Rusi. Každý skoro Rus z přirozeného, často i neodolatelného popudu žene se za obchodem, a sám jazyk ruský nezapře rázu kupeckého.

Miliony lidí, od nezletilých chlapců až k stříbrovlasým starcům, v městech i na venkově, živí se a bohatnou obchodem. Malí kupci cestujíce obchod si sami obstarávají, a peníze jejich tím způsobem často i rychle obíhají. Při skromném živobytí a při všeobecné pohostinnosti rolníků na dlouhých cestách svých velmi málo ztráví, a tak užívuje a zámožnými činí často zcela nepatrný a na první pohled málo výdatný obchod mnoho rodin. Za stara vedl se obchod jen na výročních trzích (jarmarcích); kupci přicházeli se svými výrobky, jichž odbýti chtěli, a kupovali zase nebo vyměňovati výrobky a plodiny toho kraje. Již od dávných časů ale má nejen každé město, ale i každá sloboda (městys) a i mnohá vesnice stálý trh mimo výroční trhy. Tržiště bývá ohromný čtverhran, složený z dřevěných neb kamenných bud a krámů, jejichž počet mnohdy až do tisíců zabíhá, i nazývá se, poněvadž jednotlivé krámy i cizím kupcům na čas se zapůjčovaly, „gostinoj dvor“. Největší a nejkrásnější gostinoj dvor nalézá se v Moskvě, v středišti ruského obchodu po zemi, jest on pravé bludiště, město, jehož skleněnými střechami kryté ulice ze samých krámů se skládají, v nichž všechno, nač jen si pomyslíš, dostati můžeš. Zde od milého rána až do noci tisíce lidu procházejí, a celý gostinoj dvor pohyblivému se podobá mraveništi; zde na všech stranách se vyvolává, pobízí, vybírá a houževně smlouvá, a podivuhodná obratnost ruských kupců skvělé tu odbývá zkoušky a produkce. Mají Rusové vlastní, zcela zvláštní a vrozený spůsob kupčení; oni milují kupčení a šachrování pro ně samo, často bez ohledu na výsledek,

jako náruživý hráč karty miluje ne k vůli výhře, nýbrž pro ně samy. Rus velmi nerad má, když se mu hned tolik peněz podává, mnoholi žádal, a přijímá je s jakýmsi udivením, ba skoro s nevolí; on chce, třeba ani v úmyslu neměl mnoho sleviti, aby se s ním kupovač smlouval, tahal, hašteřil. V přemlouvání, vychvalování a dokazování konají ruští kupci pravé divy, a nejobratnější polský žid jest proti nim jen slabý školák. I malí hoši pohybují se ve svých krámcích tak jistě, hbytě a mrštně, jako by všechnu kupeckou zběhlost již s sebou na svět byli přinesli. Uvidíš tu kloučky sotva 8, 9 let staré, kteří již dokonalí, zruční a schytralí jsou kupci. Takový hošík mluví rychle a hbytě, že sotva myšlenkami mu postačíš, nadělá ti zdvořilostí, že ani nevíš kam s nimi, zná z paměti cenu každého kousku, ví zevrubně, mnoholi peněz v celém krámě mu leží, za mnoholi ročně zboží nakupuje a prodává, mnoholi procent celý výtěžek obnáší, atd. A takových nadějných chlapců potkáváš i všude na ulicích, ani ovoce, perník, kvas a podobné věci roznášejí a značné peníze trží i vydělávají. Synkové ne jen chudobných, ale i dosti zámožných a spořádaných rodin s velikou láskou a horlivostí obchodu se oddávají; státi se kupcem toť ideal ruského mladíka; a jakž by také neměl jinoch, který budoucnost si založiti má, touhou zahořeti po stavu, v jehož rukou nesmírnou zámožnost a úžasný kapitál vidí, po stavu, kterýž mocí téhož kapitálu na veřejné i rozličné soukromé záležitosti mocný vliv má a největší tlak působiti může? Má-li tedy dosti odvahy, pouští se na dráhu tu obtížnou, však mnohoslibnou, a je-li v něm mravného základu, jistě vytknutého cíle dosáhne. Mnohdy až víře nepodobno jest, s jakým sebezapíráním a zříkáním se všeho pohodlí, s ja-

kou rozvahou a vytrvalostí on na uskutečnění svého ideálu — bohatým a vážným se státi — pracuje. Již vychování seznámilo jej s malými potřebami, naučilo jej přísné střídmosti a zdrželivosti, v životě brzo navykl si klidnému a obezřelému jednání, vlídnosti a zdvořilosti, kteréžto vlastnosti v krátkém čase rozsáhlých mu zjednávají známostí a četných příznivců, pomocí jichž si pohodlné zjišťuje postavení. — Dlouho pak žije ještě skromně a prostě, jakoby v zákoutí nepozorován a za chudobného považován; jakmile však seznal, že závod jeho na pevných ustálil se základech, že blahobyt jeho nevisí více na okamžitém rozmaru náhody, a existence na vrtkavosti věřitelů, — ihned počíná zjevnu činiti svou zámožnost, a touž měrou, jak jmění mu přibývá, roste i na venek jeho okázalost, kteráž konečně báječnou nádheru na odiv staví. — Jest věcí zcela obyčejnou, že kolem nás v skvostném a elegantním kočáře jede kupec, s velikou vážností a vědomím nesmírného boháče na měkkých polštářích rozložen, provázeje rodinu sametem a hedvábím šustící i drahokamy zářící, — v němž ale na první poptávku seznáme bývalého „dvorníka“, kterýž mimo povinnost svou, pečovati o pořádek a bezpečnost v některém domě, ledakdes v koutě u vrat malinký krámek s ovocem, pamlsky a jinými drobotinami si zařídil. Štěstí mu přálo, spořivost a vytrvalost mu napomáhaly, brzo vzdává se postavení svého najav si někde „lávku“ (krám), již rozličným dobrým a laciným zbožím naplňuje. Než-li by se kdo nadál, jest mu lávka ta již malá, a sotva že několik roků minulo, vyšinul se již do výše, na níž jej nyní spatřujem. Zvláštního theoretického vzdělání takový člověk k obchodu svému nepotřebuje; přirozený důvtip, vrozená vypočítavost a cvik nahrazují mu všeho toho, čemuž u nás

s velkým nákladem času i peněz pracně učiti se musíme.

Až do nedávna byli kupci rozděleni na tři třídy neboli „gildy“, kterémuž rozdělení základem byla výška daní. Asi před čtyrmi roky ale poslední třída (tretja gilda) z příčin, o nichž doleji se zmíním, byla zrušena, i zavedeno jiné, v cizině obecné zařízení, dle něhož menší obchodník za to, že povoleno mu obchod vésti, k mnohem menší dani jest zavázán nemaje ale práva kupcem se nazývati. — Kupectvo na Rusi jest květem tak zvaných středních stavů, měšťanskou aristokracií, a tož s názvem tím dříve velká se děla neplecha, poněvadž každý krejčí i obuvník, ano i každý „mužik“, kterýž třeba jen ovoce, kapustu, pečené vejce a sirky na prodej roznášel, aneb třeba z jiného, tajného a mnohdy dosti nekalého pramene čerpaje tolik jmění si nashromáždil, že ročně 320 rublů sehnati mohl, chtěl jmenovati se kupcem a ve všem na roveň se staviti kupcům s velikými příjmy a právy.

Aristokratická hrdost ostatních, jměním i vzdělaností vynikajících kupců, kteří již po předcích rozsáhlé, zjištěné a rozhlášené závody převzali, nemálo byla urážena, když lidé často velmi povážlivé jakosti na roveň se jim stavěli a jaksi v kamarádství jejich se vtírali; to by se však nebylo stalo příčinou nového zařízení, kdyby v posledních desítiletích vždy vzmáhající se šibalské špekulantství a vždy množící se bankroty mezi nižším měšťanstvem pozornost vlády na zlořád ten nebyly obrátily, že žádostivost kupcem slouti, a ještě častěji snad úmysl, neobmezený úvěr, jehož gildy všeobecně požívají, ve prospěch svého řemesla vyčerpati, příčinou byl, že každý síly své přepínaje závod svůj rozšiřoval, a poněvadž výnos a

užitek z takového lehkomyslně rozšířeného závodu v nižádný poměr s velikým nákladem a značným poplatkem uvésti se nedal, úpadek za úpadkem následoval a takým spůsobem z lidí jinak třeba poctivých a správných pojednou podvodníci se stávali. Třetí gilda tedy zrušena, a poplatek druhé gildy, kterýž dříve 1130 rublů obnášel, skoro o polovici jest snížen, čímž skutečným kupcům — k nimž i majetníci hôtelů a hostinců druhé třídy se počítají — velké ulehčení se stalo, kdežto malí obchodníci a řemeslníci jen pranepatrnou, příjmům svým přiměřenou daň odváděti, ale tím zůstati musí, čím právě jsou.

Kupci první gildy platí všech dávek as 3000 rublů, jsou zato šlechtici, smějí v městech čtyřmi koňmi jezditi, kordy nositi a ke dvoru přicházeti. Kdo nepřesvědčil se, neuvěřil by, jakým ohromným jměním nabobové ti vládnou; paláce jejich se vší ctí mohly by hráti roli residencí velmožů, a zástupové služebnictva úplně vystačili by mnohému suverénu. Daleko by mne vedlo, kdybych vypisovati chtěl velikolepost a báječnou nádheru uvnitř kupeckých budov, kdybych vypravovati měl o drahocenných kobercích, jimiž nejen komnaty, ale i chodby jsou pokryty, o mramorových a alabastrových vázách a sochách, vkusně mezi exotickými rostlinami rozestavených, kdybych líčiti měl přeskvostné čalouny, draperie, zrcadlové stěny a v zlatém bronzu řezané římsy, kdybych mluviti chtěl o skvostných obrazích a malbách, o vzácných věcech z Číny, Japonska, atd.; obrátím tedy pozornost čtenářovu na domácí rodinný život těch lidí, v němž snad ledacos nalezne zajímavého a zábavného.

Po skvostné úpravě domu nejvíce nás překvapuje nepoměrné množství služebnictva, odůvodněné tím, že bohatí Rusové rádi pro každý druh

práce zvláštního ustanovují sluhu, a že milostivá „sudaryňa“ ve své marnivosti stále oblétati a obsluhovati se dává zástupem služebných duchů. Sudaryňa by se velice zahodila a snížila, kdyby dotekla se kliky u dveří, a tak mnohý sluha nemá jiné práce, než otvírati jí a zavírati za ní dvéře. Část služebnictva po francouzsku je kostumována, ostatní pak chodí v malebném kroji národním; k této kategorii náleží vždy kojná (kormilica). jejíž skvostný oděv je chloubou a zálibou rodiny, zároveň pak měřítkem zámožnosti domu. Široká, řasovitá, zlatem nebo-li stříbrem hojně obložená sukně z těžké a pestré hedvábné látky, od krku k pásu jemný bílý živůtek s širokými rukávy, pak bohatá mušelínová, na prsou křížem přeložená a odtud k zemi vlající páska se skvostným vyšíváním, jsou hlavními kusy téhož oděvu, jemuž lesku dodává několik šňur dobrých perlí a zlatý řetěz s křížem. Hlavu zdobí s předu „kokošník“, kterýž jako diadém čelo a skráně ověnčuje a k němuž ze zadu přidělán hedvábný nebo sametový čepec s četnými záhyby, — vše to barvy světlé a zlatem, stříbrem i perlami hustě pošito. Nezřídka vlaje ještě od čepce několik až na zem dosahujících různobarvých hedvábných pásek. Bohatý tento oděv, na němž rodina tak mnoho si zakládá, přechází z osoby na osobu, a jen někdy dostává kojná oděv ten — co zvláštní odměnu — darem.

U nás provozuje se po ulicích komedie nerozumně vyfintěnými a strakatě ověšenými dětmi; v Petrohradě a v Moskvě obstarává to kojná.

Pohledněm se nyní v domácnosti ruského kupce a hleďme seznámiti se s jeho rodinou; život v domě kupeckém podá nám zároveň obraz rodinného života měšťanského a čátečně i šlechtického.

— Blíží se desátá hodina ranní; v jídelně již prostřeno, leskle vycíděný samovar na stole varem hučí a vysílá s veselým sykotem obláčky husté páry; kolem něho rozestaveny jsou — jako kuřátka kolem kvočny — drahocenné porcelánové, uvnitř vyzlacené „čašky“ (šálky) v čínské façoně, v každé několik kousků cukru, opodál z mahagonového dřeva lesklá skříň na čaj a na cukr, uprostřed stolu mísa s rozmanitým pečivem, vedle ní křišťálová nádoba naplněná čerstvým máslem, dále koflík se smetanou, skvostný tácek s citrónem na koláčky rozkrájeným, sklenice s malinovou šťavou, několik broušených kalíšků okolo láhve výborné kořalky, pak v úhledné krabičce tenounké papirosy [cigarety] a bednička pravých havanských doutníků. Nastává čas snídaně, a samovar už netrpělivě brumlá.

Tu přichází domácí paní v ranním obleku, rozespalá a jakoby ještě ve snu; jakmile však zasedla k samovaru, prchají ty noční mrákoty, a veselý rozmar pohrává ústy, leskne se v očích. Za matkou trousí se — jedno po druhém — velké i malé děti a naposled hlava rodiny. Pozdravivše se vespolek zasedají na svá místa a první snídaně započala. Pan manžel zvolna srká kalíšek ohnivé líhoviny, co zatím sudaryňa čaj připravuje. Ze skříně vybrala několik lžiček suchého čaje a vpustila je do čajníku; na to postavila čajník pod samovar, natočila do něho trochu vařící se vody, a první tu spařeninu odlívá do hluboké porcelánové mísky, kteráž pro oplakování čašek a lžiček určena jest. To když se stalo, pouští do čajníku po chvilkách vroucí vody a čeká, až by čaj dosti silným byl. Nyní nalívá do čašek hotový nápoj, který v temněrudých praménccích, jako rozpuštěné granáty, z trubice čajníku se řine. Ale tak prudkého

čaje by nikdo nesnesl, pročež naplňují se jím čašky jen do polovice aneb na dvě třetiny, a doplňují se pak horkou vodou ze samovaru, načež každý svého podílu se chápe a podle libosti buď smetany, buď citrýnu aneb malinové šťávy — nikdy ale rumu — k čaji si přidává. Když některá čaška se vyprázdnila, podá ji sluha neb služka, v uctivé vzdálenosti stojící, hospodyni, a ta nalévá z nova. K čaji přikusují bělounký pšeničný chléb a jiné pečivo máslem silně potřené. Dospělé osoby pijí tři, čtyry i pět čašek po sobě.

Dopiv svou míru pan otec zvoní na sluhu, káže, aby se zapřáhlo do těch a těch saní, kouří zatím ještě v blaženém pocitu z první vykonané práce několik papiros, ubírá se pak do své komnaty, kdež se úplně přistrojí, načež se srdečným „proščajtě“ po svém zaměstnání odchází. A což domáci paní? Ta odbyvši práci u samovaru komponuje jídelní lístek pro druhou snídani a pro oběd, pokouří hrstku cigaret, čte as hodinu v některém románě, pak volá komornou a jde uspořádat svůj „u b o r“.*) Opustivši úplně přistrojena uborní komnatu zasedá zase k románu a kouří zase papirosy. Zatím uhodila hodina s poledne, — čas d r u h é snídaně. Byla-li první snídaně čaj, snídá se podruhé káva, a byla-li dříve káva, jest v poledne čaj, t. j. rozličná dušená masa, klobásky, sardinky, kaviar, švýcarský sýr, atd.; k čemuž se připíjí několik sklenic čaje. Této snídaně nezúčastňuje se vždycky vůdce rodiny, za to ale vždy již hosté, kteří ranní konají návštěvu. U bohatě pokrytého stolu sedí se as hodinu, někdy více, pak vzdalují

*) U b o r, — jak pěkné to slovo na místě cizopanského „t o i l e t t e“; osvojme si slovo to, jakož i název „čaška“ místo „šálek“!

se hosté, a domácí paní nastává dlouhý, nudný čas. Přechází z jedné komnaty do druhé, román jí už netěší, v novinách nic zajímavého, u okna seděti nesmí, poněvadž jest to nanejvýš neslušno, s většími dětmi vyjela guvernantka na procházku, s malými křiklouny není zábavy, a takž nezbývá jí nic jiného, než přisednout k stolku a louskat drobounké cedrové oříšky, které již proto náruživě miluje, že se jimi nejlépe čas zabíjí. Když i to ji omrzelo, zasedá ke skvostnému pianu, odehrává a odzpěvuje některé Glinkovy romance, pak zase jde k románu atd. až do pěti hodin, kdy muž z písárny nebo z bursy přichází, děti z procházky se vrátily a oběd se přináší. Zatím přišlo několik zvaných i nezvaných však stejně vítaných hostí, všichni ubírají se do jídelny, kde na dvou prostřeno stolech; u velkého se bude obědvati, na malém přichystány jsou „zákusky“. Každý z hostí jde k tomu malému stolku, vypije kalíšek „alaše“, sní kousek úhoře, lososa, slanečka, sýra nebo kaviaru a přisedá teprv k tabuli, na níž rozestaveny řady láhví s drahými víny, medovinou, pivem atd. Hostina začala; hejno služebníků oblétá tabuli, jedni podávají od hostě k hosti kouřící se mísy, jiní vytahují krouželem zátky z „tvrdošijných“ láhví, třetí přinášejí nádobí a příbory, a tak chodí to jedno za druhým aspoň dvě hodiny. Pokrmy bývají přípravy velmi chutné a skvostné, však příliš mastné a těžké, tak že cizinec ruské kuchyni jen zvolna přivykati musí. Obzvláště polévky nechtívají západnímu vkusu lahoditi, ačkoliv výtečné jsou a mnohdy více peněz stojí, než celá ostatní hostina; nejpopulárnější polévka jest „ščí“ čili polévka ze zelin, kteráž podle rozličnosti úpravy a zeleniny rozličných dostává názvů. Při velkých hostinách podává se polévka z ryby „asetriny“, kteráž tak

jest drohocenná, že talíř jí v hostinci deseti rubly (16 zl. r. č.) zaplatiti musíš. — Po obědě roznáší se černá káva, vždy čerstvé ovoce a hrozny, hospodář podává drahé doutníky (kus třeba i po 30 kopejkách = 50 kr.), přetřepávají se denní události, mluví se o politice, vypravují se anekdoty. Pak opouštějí jídelnu, hosté se rozejdou, a domácí jdou prospat se z toho namáhání; k deváté hodině opět vstávají, jedou do koncertu nebo do divadla, před půlnocí se vracejí a zase někteří hosté s nimi, pak se slavně večeří. Byla-li větší společnost k obědu sezvána, tedy hosté neodcházejí, nýbrž v komnatě k tomu zvlášť určené o veliké peníze v karty hrají. K desáté hodině pije se čaj, potom jdou všichni do salónu; zde střídá se živá konversace s hudebními produkcemi přítomných umělců, na to as v jednu hodinu s půlnoci slavná večeře. Nebylo-li u oběda hostí a nejede-li se do koncertu neb divadla, nastává od oběda až do 10 hodin nejzdlouhavější doba: na všech místech se zívá, protahuje, všichni jsou nevrlí; po desáté ale jede se někam na návštěvu, anebo se počínají večerní hosté scházeti. — Veliké sumy a mnoho péče vynakládá se na vychování a vycvičení dětí, jen škoda, že není prodchnuto duchem národním, že nestaví se na zákonech přírody a zdravého rozumu, nýbrž spíše hledí si zevnitřního formalismu a — ciziny. Prvním paragrafem jest francina, bez níž by všechna vzdělanost byla — aspoň bez omastku, a proto dostává hned malé děcko francouzskou guvernantku, aby již záhy navyklo si dávati přednost cizotě před domovem. Francina a vše co s ní souvisí, toť modla, jíž se „vznešený“ svět ruský klaní, toť jejich ideál, jejich spása. Veliký to škandál pro největší a nejbohatší samostatný národ! Však i zde hnutí všeslovanské

spůsobilo obrat k lepšímu. — Když děti poodrostly, zavádějí se do některého vzdělávacího ústavu, kdež pod rukami francouzských koket rodinnému životu úplně odvyknouti musí. Nejobligátnějším předmětem na takových ústavech jest tančení, a při zkouškách uvidíš žačky prováděti bravúrní tance, jakýchž bys jen od Grancovy a Taglioni očekával.

Rolnictvo

ruské nedospělo ještě tak daleko, jako u nás. Naše rolnictvo jest naše chlouba, naše potěcha; ono jest základem a kořenem národního života, pevnou hrází a neprolomitelnou hradbou naší jsoucnosti, nepřekonatelná, železná falanx v boji, jakýž za svobodu, za národnost a práva svá bojujem. Tam na Rusi ale nevybředlo ještě ze stavu patriarchální nečinnosti, nestalo se posud rozhodujícím činitelem ni v politickém, ni v národním životě a snažení žijíc jen sobě a svým rodinám.

O ruském rolnictvu a životě jeho již na rozličných místech jsem promluvil, zde tedy jen některé doplňky.

Vypravoval jsem o ruských vesnicích a jejich zařízení; mnohé chatrného jsou vzezření, i nenajdeš v nich kromě toho, čehož nejnutnější potřeby vymáhají, ani stopy nějaké pohodlnosti a okrasy; jiné zase, a neméně četné, velmi přívětivě na příchozího se usmívají svědčíce, že zámožnost jejich obyvatelů překročivši meze obyčejných potřeb již i po okrášlení a zušlechtění života se ohlíží.

Z pečlivě a ozdobně vystavených domů dýše blahobyt a spokojenost, a v jasných tvářích venkovanů těch ihned se dočteš, že nouze a trampoty jsou zde hostem neznámým.

Co zvláštnost budiž zde uvedeno, že letního času skoro u každé vsi na severní Rusi stálý plápolá oheň, aby prý zadržoval a odháněl sněť a jiné dobytčí mory a hlízy.

Nahlednem-li do rodiny, jak o domácí a hospodářské práce se rozděluje, ihned seznáme, že největší a nejtěžší jich část vykonávají ženy, málo kdy muži. Nikdy neuzříš, že by ruská žena zahálela; péče o domácnost a steré práce, jichž ona vyžaduje, po celý den nepřejou jí oddechu, a když v neunavené píli vše vykonala a obstarala, zasedá u večer k stavu a tká velmi pevné vlněné a lněné látky anebo plete punčochy a přede nitě. Ale nedosti na tom, že celé domácí hospodářství na bedrách jí spočívá, ona i na polích v tuhé práci potiti se musí dostávajíc velmi často za náhradu jen nevlídnost brumlavého pana manžela. Čím více ale matka se lopotí a trmácí, tím pohodlněji žije dceruška, t. j. dokud se neprovdá; ona jest perlou rodiny, okrasou domu, a matka raději jako štvaný otrok se plahočí, nežli by ji k nějaké práci připustila. Však až se jen vdá, tentýž zastihne ji osud; v několika letech opadá zbytek něžného, kvetoucího mládí. Rukám práci nezvyklým dvojnásob těžkým se stává každé namáhání, a jen málo let tomu, co nese břímě stavu svého, a již prožila půl lidského stáří, je stařenou. Dívky vdávají se velmi časně, i malý jest pak rozdíl mezi dvacetiletou a padesátiletou ženou; toť příčina, že skoro na všech vesnicích viděti lze jen mladé dívky a vadnoucí stařeny, třeba i v letech málo si byly rozdílny.

Muži velkých starostí si nepřipouštějí; nač by měli ženy? Žijí ze dne na den pracujíce takřka jen pro okamžitou potřebu, nikoliv ale, aby trvalého jmění si vydobyli. Daně zajisté jsou tak

nepatrné, že ruským rolníkům ani na mysl nepřichází, aby více vytěžiti hleděli, než spotřebují; jsou-li poplatky zapraveny a na zimu dostatečná zásoba potravin, jsou úplně spokojeni. Vinu toho nese bývalé nevolnictví, v němž ani o vlastní potřeby se nestarajíce pro pány jen pracovali a na zakládání vlastního jmění ovšem ani pomýšleti nemohli. Jest však jistá naděje, že nyní, kdy každý „mužík“ svým vlastním jest pánem a svůj vlastní má majetek, netečnost ona v krátce vymizí, a že na její místo nastoupí horlivá snaha po hojnějším výtěžku, po utvrzení a rozšíření blahobytu, po spořádanějším a pohodlnějším živobytí, a že brzy započne v ruském rolnictvu ona čilost, která pracujíc na rozmnožení majetku i všeobecného pokroku vždy více a více hleděti si musí. Pak dozajista stanou se z ruských sedláků praví boháči, neboť postavení jejich mnohem jest výhodnější, nežli u nás a jinde. Malé daně, větším dílem velmi úrodná půda, vždy hojnost dobrého obilí a z bujných luk vždy dostatek zdravé píce a proto snadný chov dobytka a hojnost laciného paliva, — toť zajisté krásné poměry pro polní hospodářství. U každé vesnice nalézají se dobré, pohodlné sruby a zásobárny, postavené z rozkazu vlády, aby předešlo se krutým následkům možné snad někdy neúrody.

Kdyby jen ruští sedláci o něco čilejšími a podnikavějšími byli, kdyby o řádné cesty se starali atd., museli by chtíc nechtíc zbohatnouti, obzvlášť ti, kteří na blízku velkých měst žijí, kde mnoho se spotřebuje, ale ještě více domácích plodin by se spotřebovalo, kdyby více a lepšího zboží se dováželo. Ale mužík maje všeho, co potřebuje, dostatek a živobytí jisté i dle vychování a zvyku dosti pohodlné (pro našeho rolníka bylo by to

ovšem „psotou“), ničeho více si nepřeje — jest spokojen. V jeho domku nalezneš vždy hojnost chleba, soli, mléka, vajec i kvasu; z lněného, konopného semene a z ořechů připravuje si sám olej k maštění, a zelí nikdy mu neschází. Zelí jest jim pokrm snad nejoblíbenější; vždy ho stojí veliký hrnec na peci, a hospodyni nemálo zalichotíš, požádáš-li o misku „kyselého.“

Když v polích vše zaděláno jest, a čas žní ještě daleký, jsou ve vsi velké prázdniny; projíždějící poštovní vůz naplní okamžitě hlavami všechna okna, a nikde neuvidíš, že by kdo v poli nebo před domem pracoval. Jen ženy, ty věčně pracující tvorové, nezahálejí, nýbrž sbírají po lesích houby a chutné severní jahody, maliny, borůvky a brusnice, jimiž pak ves i město naplňují. Orná pole jsou plotem ohrazena, aby stáda, po nepřehledných rovinách aneb po lesích volně a bez pastýře těkající, k nim nemohla; všechen dobytek totiž musí si letního času potravu sám hledati dostávaje jen někdy na noc strážného pastuchu. Hlahol četných zvonců ohlašuje již z daleka pasoucí se stáda, a tudíž i vesnici. Je-li koní — ku př. pro poštu — zapotřebí, vyjde „mužík“ anebo jeho žena ven a pochytá jich, kolik právě „nužno.“ — Pro zimu suší se tráva z luk, lesů a močálů, k čemuž se zvláštní, latěmi řídce pobitá a větru se všech stran přístupná lešení zřizují.

Ruský sedlák neobmezuje se jen vzděláváním polí, on plete se do všelijakých řemesel: plete z lýka střevíce, vydělává si kůže a juchty, staví si jednoduché ale pevné vozíky, ano i šňupavý tabák sám si připravuje. Když car Ivan Vasiljevič v 16. století kouření tabáku zapověděl, chopili se sedláci šňupání, a šňupají až podnes připravujíce si tabák spůsobem velmi jednoduchým: tabákové

listy z Ukrajiny rozetrou v kamenném hmoždíři, přidají trochu dubového popele a voňavého koření, a „ňuchavoj tabačok“ jest hotov.

Nalezneš málo větších vesnic, kdeby nebylo kovářů, krejčí, ševců, koželuhů, jirchářů, mydlářů, truhlářů, barvířů atd., a mnohým sedlákům jest takové řemeslo hlavní věcí; v některých vesnicích jsou skoro všichni sedláci loďaři, aneb vytahovači drátu, hrnčíři, hřebenáři, bednáři, soustružníky atd. Na Volze v mnohých vesnicích jsou samí soustružníci nebo lakýrníci, v archangelském kraji zaměstnávají se mnozí tavením železa, a všude jsou mezi kostelníky malíři, však bohpomozi těm jejich obrazům!

Taková řemesla jsou zde skutečně svobodným uměním; od otce přecházejí na syna; nikdo nepotřebuje za „vyučenou“, nikdo nemusí se dělati mistrem, na špatnou práci nejsou pokuty, každý může hudlařiti, jak se mu líbí, jen když podvodu se nechytá. Tím nahrazují se praví skuteční řemeslníci, a všechno zboží jest velmi laciné a — špatné. Hudlaření toto zajisté jen na škodu jest: odnímá a odcizuje polním pracím mnoho tuhých a statných rukou, množí nejistotu a nespolehlivost na trvalé výrobky, ztěžuje a kazí skutečným mistrům živnost a maří mnoho materialu. — V četných vesnicích jsou rukodílny na loktuše, hedvábné a železné zboží, jiné zase tvoří dohromady kovářskou továrnu, kde každý pro sebe pracuje; zhotovují se tu zámky, nože, nůžky, šavle, pušky, pilníky, hoblíky, kleště atd., vše ve velkém výběru a za cenu nesmírně levnou. Většina výrobků těch odchází do Persie.

Ačkoliv orba není výhradným zaměstnáním ruských vesničanů, nebude přec říše v Evropě, kde by rolnictví tak silně se provozovalo, jako

v Rusku. Celá jižní polovice ohromné této říše pokryta jest skoro 5 stop vysokou vrstvou shnilých rostlin, a vrstva ta nejvýdatnějším jest pramenem jejího bohatství jsouc tak úrodná a plodná, že všeliké hnojení zcela zbytečným by bylo. Počíná v severní Volhynii, táhne se přes Dněpr okolo Kijeva nahoru k Orlu, odsud pak do Kalugy a jižně od Rjazanu, jde mezi Nižním Novgorodem a Kazaní přes Volgu, a končí na jih od Vjatky u Permu; jednou stranou zabíhá též k černému moři, sáhá od Permu k Orenburgu, odsud pak ke chvalínskému moři.

Žita sklízí se tu dvacet- až i třicetkrát tolik, než se zasilo, ječmene a ovsa pět- až patnáctkráte, pšenice pět- až dvacetkrát. Pásmo to samo dostačilo by potřebám celé říše, a ještě by se více jak za milion rublů plodin vyvézti mohlo. V severnějších krajinách musí se ovšem hnojiti a sice dle potřeby po 3 neb 6 letech; v jižním onom pásmu žene obilí po hnoji nesmírně do výšky, nezakládá ale na zrní.

Ruské rolnictví jest posud v plénkách; novověké pokroky v hospodářství sem ještě nevnikly. Nejvíce provozuje se trojstranné hospodářství bez úhorování, a jsou též mnohé krajiny, kde úrodná pole střídavě žitem se osívají, a pak nějaký čas — k vůli pastvinám — ladem leží. Na jiných místech zase sejou žito za žitem tak dlouho, až půda skoro úplně jest vysílena a skoro nic nenese; pak odpočívá po delší čas a zarůstá bujnými rostlinami, jichž co píce se používá. Na mnohých šlechtických panstvích již poněkud lépe se hospodaří; orá se vícekráte a drobnějšími nástroji, obzvlášť k ozimní setbě, a zde i onde zavedeno hospodářství čtverstranné s částečným mrvením.

Všeobecně užívá se jen malého ruského pluhu

(„socha“), kterýž dobře se hodí tam, kde půda není příliš tvrdá, jilovatá, a kde jen jednoho druhu obilí se seje; k ozimi orají dvakráte, k jařině jen jednou a to velmi mělce. Do sypké půdy se často obilí prvé zaseje, pak zaorá a druhým koněm ihned vláčí, tak že jeden člověk s dvěma slabými koňmi za den veliký kus pole zpracovati může. — Obilí žnou pomocí srpů, při čemž ženy i děti pomáhají, vážou do snopů a skládají do stohů, a teprv v zimě na saních domů odvážejí. Pak přijde do sušíren. Vedle sušírny hoří v hluboké jámě oheň, z něhož dým do hvozdu táhne a obilí vyhřívá. Takto vysušené obilí nesou na mlat, t. j. na zamrzlou řeku aneb na rovné, vodou polité místo, kde lehkými cepy zrní vyklepávají. Sláma se buďto zkrmí, anebo se nechá pod širým nebem shníti. — Že zde ten a onde jiný druh obilí lépe se daří, jest věc zcela nahodilá; neboť ruský rolník nezná posud prostředků, jak by plodnost té které půdy uveličiti a sesíliti se dala, a lpí až příliš houževně na starém zvyku, tak že nynější polní hospodářství na Rusi snad totéž jest, jako před několika sty lety.

Pěstuje se nejvíce žito, pšenice, oves, pohanka, hrách, proso a rejže; bramborů v ruských guberniích málo se sází, ačkoliv velmi dobře se daří. Na mnohých místech připravují z bramborů syrup.

Lnu seje se nejvíce v gubernii jaroslavské, moskevské a kazaňské; konopě v celém jižním a středním Rusku velká jest hojnost. Tabáku nejvíce v Ukrajině roste.

K zahradnictví nejlépe se hodí poloostrov Krym, jehož celá jižní strana rozkošnou tvoří zahradu; zde i ze skalních rozsedlin, jako by vykouzleny, rostou překrásné vavříny, granáty, čajo-

vníky, fíky, mandle, pomoranče a olivy. V rovinách a po stráních nalézají se ořešáky a kaštany na 3 i na 4 sáhy v objemu tlusté; však kaštany zde málo nesou ovoce. Krymská jablka a krymské hrušky po celém Rusku se rozesílají a velmi draze platí. — Mimo Krym nalézají se velké zahrady v gubernii chersonské, nedaleko Oděsy, Chersonu a Tiraspolu; pak v těchto velkoruských guberniích: v astrachanské, sarátovské, simbirské a vladimirské.

Silně se též pěstuje zahradnictví ovocné okolo Charkova, Kijeva, Poltavy, v Podolii a na Litvě, a rozsáhlých zelnic nalezneš kolem Jaroslavlu a Moskvy.

Vinice s velikým úspěchem se zakládají v rozličných částech ruské říše; nejvzácnější víno rodí se však na Krymu na révách z Uherska, z Italie, ze Španěl, z Francouzska a od Rýnu sem přenešených. Největší vinice evropského Ruska nalézají se nyní v okolí Saratova, Charkova, Poltavy, Kijeva, v Podolii, v krajině donských kozáků, v gubernii astrachanské, chersonské, jekaterinoslavské a na Krymu.

Hedvábnictví na Rusi vždy více a více se vzmáhá. — Včelařství zde od nepamětných dob se pěstuje, poněvadž starým Slovanům medovina byla nejmilejším nápojem. Nejprvé zajisté vybírali med z dutých stromů, jež včely samy si byly vyhledaly; pak vyhloubali hořejší části stromů, jak to až posud Bělorusové činí. Když pak poznenáhla lesy se plenily, povstávaly teprv včelnice a sice tím spůsobem, že sestavovaly se ouly na místa, kde dříve lesy stávaly, pročež až posud u jižních Slovanů včelnice „pasekou“ se nazývá. Včelařství na Rusi nyní klesati počíná a to z té příčiny, že čím dále tím více vína na místo me-

doviny a cukru na místo medu se užívá; však nesmírné množství kostelů a miliony svatých obrazů spotřebují tolik vosku, že pro celé věky alespoň na tento svůj výrobek včely hojný odbyt mají pojištěný. — Ruské včelařství jest buď zahradní, buď lesní. Domácí provozuje se skoro tak, jako u nás, jen že trochu jednodušeji; lesní včelařství pak v tom sestává, že přivazují nahoru na stromy malé ouly a koše z kůry; — ale medvědi umějí obratně lézti!

Chov dobytka spravuje se na Rusi podnebím a pastvinami. V krajinách, kde dobytek v zimě krmiti se musí, chovají ho rolníci jen tolik mnoho-li nejnutnější potřeba káže, tam ale, kde stádo celou zimu aneb alespoň větší část zimy v stepích zůstati může, má rolník třeba 300 koní a tolik též ovcí, ke 150 kusům hovězího dobytka, vždy málo vepřů a mnoho slepic, často též hus a kachen. Chov dobytka lépe by se dařil, kdyby sedláci luk více si hleděli a jetele seli.

Koní na Rusi jest mnoho plemen a druhů. Obyčejné selské koně jsou velikosti jen prostřední, s velkou nemotornou hlavou, a krátkýma ušima, huňaté, silné a vytrvalé. Velikou lehkostí, ohebností a rychlostí vynikají koně kirgizské, nemají však nižádné úhlednosti. Nikde ale neviděl jsem krásnějších koní, než v Moskvě a Petrohradě; pocházejí skoro vesměs z výtečných státních kobylišť, pro kteréž vláda perské a turecké (arabské) kobyly a hřebce neustále zakupuje. — V stepích prohánějí se zcela volně a svobodně veliká stáda tatarských, kozáckých a divokých koní, a sice tak, že kolem jednoho hřebce vždy celá tlupa kobyl se shromažďuje, jimž on vůdcem jest a strážcem. Hrdě obchází hřebec podřízené sobě hejno, jako by sčítal „hlavy svých milých“, a velmi často hledí hřebci

jeden druhému některou kobylu odciziti nebo odlouditi, z čehož kruté povstávají souboje. Na zadních nohou stojíce sápají se na sebe jako rozkácení dravci, hryžou se a kopou, pak zase na všechny čtyry se spouštějí a zadními nohami tak do sebe bijí, až všechny kosti v nich praštějí.

Jsoucnost divokých koní mnozí přírodozpytci popírali, však úplně jest zjištěna. Jsou barvy šedé, myškovité, postavy mnohem menší, než obyčejné ruské koně, mají nesmírně tlustou hlavu, dlouhé stojaté aneb svislé uši, krátký ohon a dlouhou, jemnou srst. Při nejmenším šramotu dají se na útěk a to v tlupách, jimž vždy některý hřebec vévodí; podaří-li se sedlákům tohoto zabiti anebo polapiti, neví si ostatní hejno ni rady ni pomoci a snadno dá se schytati.

Poněvadž ale divocí tito synové stepi nikdy nezkrotnou a práci nepřivyknou, není z nich jiný užitek, leda že masem jejich psi se krmí. Pokud na svobodě jsou, chodí sedlákům na seno a sežerou mnohdy za noc celou zásobu; mimo to kradou rádi krotké selské kobyly.

Ovcí na Rusi jsou tři druhy: ruská, kirgizská a čerkezská ovce. Ruská ovce má nejvíce černou vlnu a kratounký ocas; kirgizská ovce vyznačuje se ohromným ohonem, z něhož 20 i 30 liber loje se vyškvařiti může, jest velká a silná, barvy temně rudé s velmi hrubou vlnou; čerkezská ovce i u nás dostatečně bude známa.

Hovězí dobytek jest malý a hubený; v mnohých guberniích všeobecně jsou rozšířeny holandské krávy.

Vůbec znají se ruští hospodáři ještě málo v skotovodství; několik set našich hospodářů by Rusům v každém ohledu prospělo.

Stručný přehled zřízení politického a zemského.

V čele celé státní správy říše ruské stojí car, nyní Aleksandr II. Nikolajevič, narozen 29. dubna 1818, panuje od 2.března 1855. S ním v nejužším spojení jest tajná kancelář s odděleními nejvyššího tajemníka, redakce zákonů a „ukazů“, nejvyšší policie atd. Výkonné ústřední úřady jsou ministeria války, zahraničních záležitostí, námořnictví, vnitra, vyučování, financí a korunních statků. K nim druží se předseda ministerské rady, státní sekretář království polského, představení ústřední správy pošt, silnic a železnic, generalního kontrolního úřadu, velkoadmiral loďstva a generalní pobočník co zvláštní zástupce císařův.

V zákonodárných záležitostech obrací se císař na říšskou radu, kteráž jest sborem poradním sestávajíc z ministerského předsedy, plnoletých velknížat, ministrů, vysokých vojenských hodnostářů a jiných, doživotně jmenovaných členů. Tato říšská rada rozkládá sa na 4 odbory: zákonodárství, války, vnitřní správy a financí.

K náležitému provádění zákonů dohlíží senát, skládající se z nejvyšších císařem povolaných úředníků. Senat jest zároveň vrchním dozorcem nad úředníky, prohlašuje císařem vydané zákony a manifesty, rozhoduje v poslední instanci všechny rozepře, vyjma jen některé císaři vyhrazené pády, kteréž právo však přejíti má na zvláštní soudní dvůr. Ústřední správu církevních záležitostí vede svatá synoda, skládající se z metropolity petrohradského (co předsedy), z 8 vynikajících metropolitů a arcibiskupů, 2 protojerejů, velkoalmužníka císařské rodiny a armády; — synodě pak podřízeny jsou eparchie čili diecese.

Co se zemské správy týče, rozdělena říše ruská na generální gubernie, gubernie a kraje; některé rozsáhlé a řídce obydlené kraje mají zřízení provincí (oblastí). Správu generální gubernie vede general-gubernator čili místokrál co vrchní velitel tamních pluků a nejvyšší instance v občanských i vojenských záležitostech; zástupcem jeho v každé gubernii jest civilní gubernátor s vládní radou. Neshodují-li se náhledy obou gubernatorů, platí prozatím výrok general-gubernatora, pokud císař ho neschválí nebo nezruší. Zástupcem gubernatora jest místogubernator a zároveň předsedou gubernské finanční spravy. — Ukazem dne 1. (13.) ledna 1864 daným povoláno jest obyvatelstvo gubernií a krajů, aby skrze zvolené zastupce činně zúčastňovalo se správy všech záležitostí týkajících se potřeb gubernií a krajů. Ačkoliv provincialním těmto zastupitelstvům obor působnosti určitě jest vyměřen, a politické záležitosti z něho jsou vyloučeny, můžem přece zavedení jich považovati za první krok k utvoření dokonalého konštitučního zastupitelstva říšského. Posud jest ale gubernator oprávněn každé protizákonné usnešení sboru toho zastaviti, a kdyby zastupitelstvo povinnost svou nekonalo a dané napomenutí nic neprospělo, smí gubernator s přivolením ministra vnitřních záležitostí zakročiti a záležitost sborem zanedbanou sám vyříditi. Gubernská zastupitelstva skládají se z vyslancův, jichž krajská zastupitelstva přiměřený počet na 3 léta do nich volí a vysílají. Do krajského zastupitelstva volí statkáři, města a venkovské obce.

Voliti může každý 25letý, zachovalý muž, kterýž jest držitelem pozemku pro každý kraj dle okolností zvlášť vyměřeného, aneb kdo vykázati se může jměním nejméně 15.000 rublů obnášejícím

— co statkář; v městech volí každý majitel obchodu s ročním oběhem 6000 rublů, aneb majitel nemovitého jmění v ceně 3000, 1000 a 500 rublů; na venkově pak každý, koho obec za voliče si vybrala. Každá pak venkovská obec ustanovuje třetinu k obecní hromadě oprávněných (t. j. otců rodin) — za své voliče.

Volen býti může 1.) každý k volbě oprávněný statkář a sice statkáři samými; 2.) každý, kdo v městech práva voličského požívá a sice volebním shromážděním a 3.) každý venkovský volič, statkář a pravoslavný kněz — shromážděním voličů. Zástupcové ti zvoleni jsou na 3 léta a nedostávají diet. Krajským zastupitelstvům na roveň postavena jsou zastupitelstva měst Petrohradu, Moskvy a Oděsy.

I gubernská i krajská zastupitelstva volí ze svého středu obyčejně šestičlenný správu vedoucí úřad čili výbor a jeho předsedu. Do výborů těch na prosto nesmí volen být žádný soudce a finanční úředník, správní pak úředník jen s přivolením svého představeného. — Gubernská i krajská zastupitelstva zasedají jednou do roka, ona po 20, tato po 10 dní; předsedou krajského zastupitelstva jest krajský, gubernského — gubernský stavovský maršálek. Usnešení dějí se prostou většinou hlasů, při rovnosti rozhoduje hlas předsedův; schválení gubernatora aneb ministra vnitra jest nevyhnutelné. Nedošlo-li některé usnešení ani gubernatorova, ani ministrova schválení, béře se věc ještě jednou na přetřes, a setrvají-li skromáždění i ministr na svém, předloží se celý spor senátu ku konečnému rozhodnutí.

Vedlé těchto provincialních institucí zavádí se nové zřízení soudní, jehož základní pravidla císař dne 20. listopadu 1864 potvrdil; zásady té-

hož zřízení jsou: odloučení soudnictví od správy, jednání ústní a veřejné, *poroty*, *neodvislost soudců* a rovnost všech stavů před soudem. Pro všechny hrdelní a civilní záležitosti jsou tyto soudní instance: smírčí soudce (mirovoj suďa) ce jednotlivec, z jeho výroku jde odvolání na sjezd smírčích soudcův; pro případy, kdy se ztrátou všech občanských nebo některých zvláštních práv a předností ještě jiné tresty nastoupiti mají, jsou okresní soudy s účastenstvím porotců; z rozsudků okresního soudu možno odvolati se na palátu (soudní dvůr) a pak na senát, který ale při rekursech jen skoumá, zda-li v celém řízení zákonů přísně bylo šetřeno, a zda-li jejich výklad a používání ve všech instancích jest souhlasné. Každý soudní sbor sestává nejméně ze tří údů; co jednotlivci úřadují jen smírčí soudcové, kteří ode všech stavů na 3 leta jsou zvoleni. Seznam všech k úřadu tomu spůsobilých mužů celého okresu opravuje a schvaluje gubernator; k spůsobilosti té jest zapotřebí: zachovalost, stáří 25 let, držení pozemnosti, studia na středních nebo vyšších školách, aneb tříletá juridická praxe. — Ostatní soudce jmenuje císař buď k návrhu ministra spravedlnosti, buď sám ze sebe a sice vždy jen z právníků. Členové soudních dvorů nemohou jinak, než jen k vlastní žádosti propuštěni, na jiné místo přesazeni, a jen na základě řádného soudního (proti nim) nálezu sesazeni býti. — Porotní soudy skládají se ze 3 členů okresního soudu a z 12 porotců. Porotci volí se ze dvou listin: nejprvé z všeobecné a pak ze zvláštní; do všeobecné listiny zanášejí se všichni zachovalí a neodvislí mužové v stáří 20—70 let, do zvláštní přichází 30 z všeobecné listiny vybraných osob, z nichž žalující 6, obžalovaný ale 12 vyloučí. Porotci volí si předsedu a

rozhodují, zda-li obžalovaný vinen jest čili nevinen; nastala-li rovnost hlasů, jest obžalovaný nevinen. Je-li soud jednohlasně toho náhledu, že porota nevinného odsoudila, předloží se pře jinému porotnímu sboru, kterýž pak věc platně rozsoudí.

Obecní zřízení

ruské zachovalo nám obraz staroslovanského zřízení, v němž nikdy jednotlivci o sobě zvláštního nemovitého majetku neměli, nýbrž jen co údové nerozlučného celku práva k užívání společného jmění obecního nabývali. Obecní zřízení ruské vyplynulo a plyne z všeobecného, od otců zděděného názoru, že veškeren národ ruský jednu tvoří rodinu, že celá „svatá Rus“ jest darem božím celému národu a že jen car co otec a zástupce národa, co ohnisko, v němž sbíhají a soustřeďují se všechna práva a svrchovaná vůle národa, oprávněn jest společným majetkem tím vládnouti a jej údům veliké té rodiny k užívání rozdělovati, tak aby každý stejný podíl obdržel. Jako celý národ, tvoří i obec jednu rodinu, jíž určitá míra polí, luk, pastvin, lesů, potoků a rybníků náleží; pozemky ty rozděluje pak obec mezi své členy, a tito nejsou vlastníky, nýbrž toliko držiteli svých podílů. Obecní zřízení ruské, jakkoliv nyní svého druhu jediné a nám dosti záhadné, základní myšlenkou, na níž jest zosnováno, právě tak jest velebné a úcty hodné, jako v ovoci a účincích blahodárné. Není zajisté v nižádném jiném státě evropském formy selského zřízení, kteráž by celému státnímu ústrojí tak pevným a spolu mravným byla základem, kteráž by jednotlivcům i celým rodinám takovou jistotu a bezpečnost nejen okamžitého majetku, ale i blahobytu pro všechny

časy a případy stejného poskytovala, jako vesnické zřízení ruské. Zde ústrojně a mravně proveden vznešený zákon světového pořádku, že všichni lidé jsou bratří, sobě rovní a k darům přírody stejně oprávnění, že nemají již roditi se žebráci hladem mroucí vedlé boháčů vše pohlcujících, nýbrž že každý má míti podílu na zemi, kteráž jej zrodila. V obecním zřízení ruském vidíme komunismus druhu nejušlechtilejšího, ne šílenou nauku francouzských a německých některých potřeštěnců, kteří hlásali, že každý člověk na každou věc má stejné právo, a že jenom na tom záleží, má-li dosti síly, aby ji druhému vyrval; — ruský komunismus nezná osobní hltavosti, lakoty a samochtivého sobectví, zde každý podrobuje a musí podrobiti prospěch osobní prospěchu celku, poněvadž každý jednotlivec jest bohat, mocen a silen, je-li obec bohata, mocna a silna; všichni pracují ku zdaru celku, z něhož zase všem nový prospěch a nové výhody plynou. Je-li celé tělo silno, jest i každý úd silen. Dokud odvěké toto zřízení se udrží (a ono se jistě udrží, dokud ruského národa bude), nemůže mezi venkovským lidem na Rusi nikdy býti dědičné chudiny beze jmění, poněvadž každý venkovan k některé obci náleží a v obci té stejné má se všemi právo na zem a půdu i její užívání. Každý muž má nároky na stejný podíl obecního pozemku a také jistě ho dostane. Je-li pilný a pracovitý, má z podílu svého větší užitek, může zbohatnouti; jiný může ovšem nedbalostí, leností anebo neštěstím schudnouti, a dopustil-li se nějakého zločinu, o svůj podíl docela přijíti, ale rodina jeho přec nebude nouzi tříti, neboť každý syn musí dostati nového, stejně velkého podílu, a čím větší rodina, tím více má jmění. U nás jest to zcela naopak: čím větší

rodina, tím větší nouze. Podíly zemřelých mužů připadají obci nazpět, kteráž je zase novým členům přiděluje. Toto dělení na stejné podíly ovšem má svých těžkostí, ale bystrý a praktický smysl lidu ruského je dávno již překonal; neboť jednak obyčejně se lesy, pastviny a vody nedělí, nýbrž všichni stejnou měrou jich užívají (což i o honbě a lovu ryb platí), jednak ale jsou v každé obci sběhlí zeměměřiči a dle místních poměrů zvláštní pravidla dělení.

Tato zásada stejného dělení pozemků tvoří základ obecního zřízení na Rusi, jako za starodávna základem byla všech slovanských obcí; nalézameť ještě mezi Jihoslovany tu a tam vesnice, kde polnosti vůbec ani se nedělí, nýbrž kde všichni obyvatelé společně je vzdělávají a teprv o úrodu stejně se dělí, a vedle nich zase jiné osady se stejným zařízením, jako na Rusi. Nesmírné výhody zřízení toho jsou patrné a takřka makavé; co hlavní vada mu však vytýkáno, že občasné dělení polností všeliký pokrok v hospodářství nejen ztěžuje ale (prý) naprosto nemožným činí, že zanedbávají se tím pozemky, poněvadž prý rolník nevěda, jak dlouho podílu svého bude užívati, o zušlechťování půdy nedbá, na zvelebování polí nic vynakládati nechce a jen nejnutnějším se obmezuje. Námitka tato jest ale velice mělká a nehodí se nijak na ruské poměry; neboť polní hospodářství na Rusi z té jednoduché příčiny tak daleko nepokročilo, jako u nás, že toho ruští sedláci vůbec ani nepotřebují, a že velká část rolníků až do nedávna v nevolnictví jsouc upoutána řádnému hospodářství odcizena byla; co se zvelebování pozemků týče, dlužno připomenouti, že polnosti na Rusi větším dílem tak jsou úrodné, že by všeliký náklad zbytečným plýtváním se osvědčoval. Posavádní stav

orby ostatně všem potřebám říše úplně dostačuje, a ještě každoročně veliký přebytek do cizozemska se vyváží. Dělení pozemků mohlo by jen tehdá řádnému hospodářství překážkou býti, kdyby se příliš často, přísně a všude dle jedné kancelářské šablony prováděti muselo; ale tu dlužno na zřeteli míti, že obec sama dělení provádí a že ve vlastním svém zájmu k tomu pracuje, aby se málo kdy před se bralo. Podlé zákona státi se má nové dělení při každé revisí t. j. sčítání lidu za účelem upravení daně z hlavy, tedy vždy asi po 16 letech, však přísnost ustanovení toho dávno již ochabla. Hledíť se vždy k tomu, aby uspořádaná hospodářství co nejméně se rušila, tak že k. p. smrtí otcovou uprázdněný podíl synovi se přiděluje, což příčinou jest, že rodiny rády v jednom hospodářství pohromadě se drží.

Kdyby ale za takových okolností vskutku hospodářství dosti rychle vzkvétati nemohlo, jest to přec jen zcela nepatrná škoda proti neocenitelné výhodě, že není tu hladové chudiny, kteréž v západních zemích (tedy i u nás) v tomtéž poměru přibývá, v jakém jednotliví statkáři a pachtýři bohatnou! Moderní evropské státy chorují vysílením a hmotnou mizerií lidu, a s rostoucí bídou vystupují hrozivé mraky společenských převratů a násilného vyrovnání nerovností v jmění a majetku: Rusko majíc lid veskrz stejně skoro zámožný nemá se co báti revolučních otřasů, jakéž nemírné hromadění se bohatství na jedné a bezedná, beznadějná nouze na druhé straně nutně v zápětí míti musí. — Proti zřízení tomu namítáno ještě, že ruský sedlák nikdy k pozemku a místu svému tak těsně nepřilne, jako rolník jiného státu; dejme tomu, že věc skutečně tak se má: pak jest zdánlivá tato vada pro Rusko v jiném ohledu důležitá a užitečná, poněvadž umož-

ňuje a usnadňuje stěhování se a zakládání osad v krajinách nesmírně sice úrodných, ale málo zalidněných nebo zcela pustých. Obraťme věc jak chceme, vždy uhlídáme, že toto zřízení všem poměrům Ruska jest přiměřeno a prospěšno, a že všechny možné škodlivé jeho následky důkladně již odstraněny jsou zákonem, dle něhož obce pozemků svých rozděliti mohou buď jen dočasně, aneb jednou na vždy t. j. každému doživotně, jak to ku p. již na Malorusi zavedeno.

Každá obec má svoji pozemnost, již mezi své příslušníky rozděluje; pozemky tyto obdržela k stálému užívání buď od státu (čili koruny) aneb od šlechtice co soukromníka, a tvoří tedy v prvním případě obec korunní, v druhém obec soukromou. Dle toho se rozpadá selské obyvatelstvo na dvě, počtem skoro stejné skupiny: 1) na korunní čili říšské a 2) na soukromé rolníky. Sedláci na statcích císařské rodiny (apanážní) mají k státu tytéž povinnosti, jako rolníci soukromí (vrchnostenští, nyní osvobození), netřeba tedy mezi nimi zvláštního činiti rozdílu. Mimo tyto hlavní skupiny jsou ještě některé menší třídy sedláků se zvláštními poměry k. p. tak zvaní odnodvorci, pak dřívější svobodní sedláci, kteří povstávali z propuštěných nevolníků.

Jest sice v duchu nového zákonodárství, aby všechny tyto rozdíly vymizely, a veškeren lid venkovský aby jeden tvořil stav a v jednu splynul společenskou třídu, pro celou dobu přechodní však rozdíly ty potrvají a to tím spíše, jelikož zákony z r. 1861 bezprostředně jen soukromých — dříve nevolných — rolníků se dotýkají a poměry jejich hlavně dle zřízení korunních obcí upravují, ovšem

s novými ještě právy a výhodami, jichž zase korunním sedlákům dodatečně se dostati má. Jest tedy posud nutno o zřízení obecním pojednati ve smyslu těchto rozdílů.

Vidí se mi býti potřebou ještě jednou připomenouti, že veškeré rolnictvo ruské, čítající více než 20 milionů duší, ohledně pozemků nemá práva vlastnického, nýbrž jen právo k požívání, kteréž, stane-li se zároveň dědičným a věčným, bez odporu velkých nabude předností před úplným právem vlastnickým. Jestli že tedy dříve již aneb v následujících řádcích o nemovitém jmění, o vlastním majetku, o podílech, které majetkem se staly atd., řeč se děje, budiž tomu tak rozuměno, že za užívání takového pozemku již žádného pachtovného, ani obroku se neplatí, ani žádné ruční práce se nekonají.

Obce korunních sedláků.

V zákonech císaře Mikuláše nařizuje §. 669., aby korunní sedláci v obce se spojovali, což bez toho již od nepamětných dob se dělo a vždy základ selských poměrů tvořilo. Korunní sedláci tvoří tedy obce; každá obec považuje se co celek, má hromadná práva a jest dědičnou pachtýřkou pozemků, jichž obývá a užívá.

Užívání těchto pozemků jest jejím věčným a dědičným právem, za něž koruně ročně pachtovné („obrok“) platí. Nejvyšší míra obroku jest 2 rubl. 86 kopějek (asi 4 zl. 76 kr.), nejmenší pak 2 rub. 15 kop. stř. (3 zl. 58 kr.) z hlavy; nyní platí ale již jen $^1/_4$ korunních sedláků daň z hlavy; a $^3/_4$ jich daň z pozemků.

Obec nemajíc práva pozemků těch prodati, není jich majitelkou, nýbrž jen držitelkou, může

ale za jistých podmínek pozemky korunní za vrchnostenské vyměniti. Mimo to vydán z rozkazu carova 5. března 1861 nový zákon, dle něhož korunní sedláci právě tak majetníky pozemků státi se mají, jako dřívější nevolníci a apanážní sedláci, a dle něhož obce sedláků všech tříd v stejnorodé správní okresy (volosti) se spojovati mají. Dělení pozemků mezi jednotlivé údy obce děje se na korunních statcích dle počtu mužských hlav, kdežto jiné obce pozemky rozdělují buď na hlavy nebo na t a g l a. Taglo znamená pozemek, jenž jednu rodinu uživiti může; dle toho pak, jak rodina jest četná, kolik mužských hlav čítá a kolik členů práce jest schopno, dostává sedlák jedno, nebo dvě tagla atd.

Často vyměřuje se taglo na dvě osoby, mužského a ženskou.

Když tedy k. p. otec zanechav 6 synů zemřel, vede vdova hospodářství dále, až synové se ožení; pak připadne otcův podíl obci nazpět, a každý syn obdrží jedno taglo, tak že dohromady potom pět i šestkrát tolik pozemků mají, než otec měl.

Žení-li otec sám své syny, žádá pro každého od obce nový podíl a poněvadž pak všichni v jedné domácnosti žijí a společně hospodaří, přináší každá svatba rodině nové bohatství, třeba nevěsta ničeho neměla. — Způsob podělování pozemky u korunních sedláků tentýž jest, jako v jiných obcích a vztahuje se pouze na pole a louky, kdežto lesů a pastvin, honů a lovů, všichni společně užívají. Při tom hledí se vždy k tomu, aby podle ceny a užitku všichni stejně byli poděleni. K tomu účelu roztřiďují se nejprvé pole a luka na blízké, při dvoru ležící, na vzdálenější, za dvorem ležící a na zcela vzdálené, pusté a prázdné půdy; pak

podlé úrodnosti na tři pásma. Každé pásmo rozvrhují na tolik pruhů, kolik příslušníků jest v obci a losují o ně. V některých krajinách mají obce vlastní své míry, jejichž délka pro každou třídu půdy jest jiná, tak že měřidlo pro nejlepší půdu nejkratší, pro méně dobrou o něco delší, a pro nejhorší — nejdelší jest. Velikost jednotlivých podílů jest tedy nestejná, cenou ale jedny druhým úplně se rovnají. V korunních obcích dělení pozemků děje se skoro vždycky dle průměrného počtu mužských hlav, v apanážních a soukromých obcích pak dělají raději rodinné podíly (tagla); všude ale nechávají několik kusů „pro příhodu.“ Tyto kusy tvoří zálohu čili reservu pro obec, kteráž ji obyčejně propachtuje, v čas potřeby ale na nové podíly rozvrhuje.

Že by se někdy půdy na nové podíly nedostávalo, na Rusi netřeba se báti; jeť spíše žádoucno, aby se ohromná lána země ladem ležící rychleji vzdělávala a plodonosnými činila, čehož vyměřováním nových podílů a stěhováním se rolníků, kdyby obci půda došla a podíly snad zmenšiti se měly, — částečně alespoň se dociluje. Aby se v lidnatých krajinách pozemky snad do nekonečna nedrobily, ustanoveno, že nejmenší míra podílu na jednu mužskou hlavu obnášeti má v lidnatých dědinách 15 desjatin ($28^1/_2$ jitra), v méně lidnatých 18 desj. ($34^2/_{10}$ jitra). Za dobrý stav polí i stavení, jež vesměs koruně náleží, ručí obec. Obec spravuje se sama, ovšem pod dohlídkou úřadů a zemské policie, ručí za řádné odvádění daní a poplatků, tak že to, co by se nedostávalo a od dlužníků sehnati nedalo, zámožnější občané sami mezi sebou skládají a zapravují. Obec tvoří nedílný celek a musí nejméně 1500 duší obsahovati; slabší vesnice skládají se po několika v je-

dnu obec. Vícero obcí dohromady tvoří kanton čili okres (volost), několik okresů dělá kraj a několik krajů gubernii. Každá vesnice má starostu a výběrčího, každý kanton svého „golovu“ s dvěma pomocníky a písařem. Tam, kde teprv několik vesnic jednu obec tvoří, stojí nad vesnickými starosty „staršina“ co hlava celé obce. Představené, jakož i úředníky volí hromada ze svého středu; dostávají jakési služné a požívají některých předností. Obecní hromada skládá se z „nejstarších“; každých pět dvorců volí jednoho. Do hromady kantonu jde výbor z těchto nejstarších. Tyto hromady rokují o společných záležitostech, k nimž záležitost odvodu, přijímání a propouštění z obecního svazku atd. náleží. Hromady odbývají se pravidelně třikráte do roka, v důležitých případech i častěji. V každé obci a v každém kantoně jest selský soud sestávající ze dvou zvolených občanů („dobrověstnye“) pod předsednictvím staršiny nebo golovy; působnost jejich dotýká se menších přestupků a přečinů, kdežto důležitější trestní věci všeobecným soudům podléhají. Však i zde musí představený kantonu předběžnému vyšetřování přítomen býti a postup celého přelíčení kontrolovati, urychlovati a sedlákům při písemních vyjadřováních a peticích nápomocen býti.

Správní úřady korunních statků mají toliko dohlídku nad obcemi, jsou povinny jim obrany a pomoci poskytovati, nesmějí se ale do jejich vnitřních záležitostí míchati. Policejní moc obcí tak jest veliká, že mohou nenapravitelné ničemy, ochlasty, tuláky atd. do Sibíře vypovídati.

Mimo obrok platí korunní sedláci mnohých osad daň z hlavy, kteráž obci co celku se ukládá, a již tato na jednotlivé členy rozvrhuje; obnášíť

obyčejně asi 86 kopějek stř. (1 zl. 43 kr.) a k tomu ještě 9 kopějek na stavění cest. Dále musí na obecním pozemku, časem též při opravě cest a mostů pracovati, při zemské poště, dovážení zajatců vypomáhati, v čas války vojsko ubytovati atd.

Korunní obce povinny jsou každá o sobě dle počtu mužských hlav jistý počet rekrutů postaviti; pořádek, v němž jednotlivé rodiny k povinnosti té se povolávají, ustanovuje se dle jejich k práci schopných členů. Rodiny, kteréž nejvíce pracovníků mají, jsou první v řadě, pak ony, které jich méně mají; rodiny s dvěma jen pracovníky (otcem a synem, strýcem a bratrovcem, dědem a vnukem) jsou osvobozeny. Kdo v hrdelním vyšetřování se nalézá aneb již soudně trestán byl, nesmí rekrutován býti.

Při každé obci nalézá se špýchar neboli zásobárna, do níž každý přispívati musí; v čas neúrody pak dostává z ní každý obilí mnoho-li potřebuje. Mimo tyto místní jsou ještě ústřední, gubernské zásobny, na něž jen v čas největší nouze se sáhá. V peněžitých nesnázích jsou vesničanům výdatným útočištěm selské banky a výpomocné kasy.

Sedláci s vlastní pozemností.

Hlavní část takových rolníků tvoří tak zvaní odnodvorci (jednodvorci), jejichž statky buď po různu stojí, aneb celé vesnice a obce tvoří. Poněvadž Rusové nikdy po různu příbytků si nestavěli, nýbrž vždy osady zakládali, má se za to, že na samotě žijící odnodvorci od čudských osadníků pocházejí, kdežto odnodvorci hromadně bydlící potomky nižší polské šlechty se býti zdají.

Odnodvorci mohou statek svůj, jak stojí a leží, však zase jen odnodvorcům prodati, a neplatí větší částí žádné daně z hlavy.

Téhož práva požívají svobodní sedláci t. j. někdejší nevolníci, kteří ještě před zrušením nevolnictví buď smlouvou se šlechticem uzavřenou, aneb soudním nálezem osvobozeni byli, rolnictvím stále se zanášejí a vlastní, buď od statkáře darovanou nebo z vlastních prostředků vykoupenou půdu mají. Platí daň z hlavy a příspěvky na zemské potřeby, ale žádného obroku; ze svobodnických vesnic zřizují se buď samostatné, aneb s korunními spojené obce. — Majetníky půdy byli a jsou též přistěhovalci a cizí osadníci, kteří žádné obce netvoří a pod zemskou policií a ministerstvem vnitra stojí.

Soukromí sedláci

t. j. bývalí nevolníci tvořili více než třetinu všeho obyvatelstva, byli však všestranně obmezenými poddanými a takřka majetkem šlechticů. Šlechta ruská vyvinula se hlavně z družiny carovy, jíž tento buď jen na několik let, aneb doživotně pozemky a celé vesnice vykazoval, následkem čehož sedláci poplatky a služby, jimiž dříve caru byli povinni, nyní zemanům dávati a konati museli, jinak ale svobodni byli mohouce, kdykoli by se jim zlíbilo, na jiné místo se přestěhovati. Volnosti té ale sedláci až příliš hojně užívali, takže na mnohých statcích pracovníků nebylo, jiné pak lidem byly přeplněny. I přišlo první obmezení, dle něhož rolníci před ukončením žní polí opouštěti nesměli; pak byli sedláci zase volnými jaksi pachtýři a mohli vždy na den sv. Jiří (dle ruského kalendáře) pachtu se vzdáti a odejíti. Do-

kud ale Rusko na knížectví bylo rozděleno, nedovoloval žádný kníže, aby rolníci z jeho země vycházeli, čímž oblíbenému stěhování se značné meze byly položeny; když pak říše ruská se sjednotila, obmezení to arci přestalo, i začalo zase nemírné a škodlivé přebíhání a stěhování se. Zlořádu tomu konec učinil car Boris Godúnov ukazem dne 21. listopadu 1601 (pověstný svatojiřský čili „jurjev deň") daným, kterýž rolníky k půdě, na níž právě se nacházeli, upoutal. Tím přešli sice pod policejní správu zemanů, nebyli ale posud nevolníky, a stav jejich byl dosti snesitelný; neboť zeman odevzdával obyčejně veškery svoje pozemky sedlákům obec tvořícím k neobmezenému užívání, a obec odváděla mu za to část čistého užitku co roční důchod. Takový poměr nutil statkáře, aby se svými poddanými šetrně nakládal a jich příliš nevydíral, poněvadž by v opáčném případě byli schudli a poplatky (státní) sehnati nemohli; statkář ale musel v tom ohledu za obec ručiti, a mimo to rolníkům, kteří by na mizinu přišli, úplnou výživu poskytovati. Chtěl-li tedy ze statku slušný důchod bráti, musel hledět, aby sedláci zámožnými byli, a sídle ustavičně v městě nemohl jim — jak říkáme — do karet se dívati i spokojil se tedy tím, že uložil obci poplatek dle počtu mužských hlav. Za takých okolností vyvinovaly se mocné a silné poddanské obce tvořice jaksi výborně a ústrojně uspořádané republiky, jejichž závislost v tom záležela, že statkářům určitý roční důchod vyplácely.

Vlastního nevolnictví ale tvůrcem jest Petr Veliký. On a jeho nástupcové zakládali veliké umělecké fabriky, povolávali cizozemské fabrikanty, dávali jim znamenité zálohy na penězích a vykazovali jim rozsáhlé pozemky a obyvatelstvo

celých vesnic co dělníky, kteří v továrnách pracovati museli, kdežto zase továrník o jejich výživu, oděv a obydlí pečovati povinen byl.

Tak povstalo na Rusi mínění, že veškeré síly poddaných pánům přináleží a že jich tito ke každé práci používati mohou; když pak šlechticové z vládního povzbuzení sami továrny a průmyslné závody zakládali, museli již sedláci všechny práce v nich obstarávati. Nařízením Petra Velikého přestala rolníkům daň z pozemků, a na místo ní nastoupila daň z hlavy; lid selský mohl nyní se státem jednati toliko pomocí a prostředkem statkářů, r. 1730 odňato jim právo držeti pozemky i museli polnosti své šlechticům prodávati, až konečně r. 1741 nařízeno, že lid selský nemá více císaři přísahat věrnost poddanskou, čímž jasně vysloveno, že lid ten nemá osobní volnosti, že jest jen majetkem statkářovým. Bídný ten stav rolníků, kde s nimi jako s věcmi nakládáno, potrval po celé století, až teprv za panování caře Mikuláše r. 1842 „pánům“ dovoleno, aby smluvili se s nevolníky svými o propuštění na svobodu, a r. 1848 nevolníkům uděleno jest právo s přivolením pánů nemovitého jmění nabývati. — Nynější car Aleksandr II. úkazem dne 19. února 1861 daným zrušil nevolnictví v celé říši ruské, a zákony téhož roku vydanými upraveno (arci teprv v zásadě) zřízení osvobozených nevolníků na spůsob zřízení korunních obcí, tak že poměr jejich k bývalým vrchnostem nyní asi tentýž jest, jako poměr korunních sedláků ke koruně. Když nové zákonodárství selské poměry rovnati a pořádati se jalo, muselo ještě ohled bráti na povahu sedláků, o nichž jinde jsem již připomenul, že nelnou plnou duší k orbě a půdě, nýbrž že s velikou zálibou oddávají se rozmanitým řemeslům

(aniž by se jim zvlášť učili), obzvlášť ale obchodu a šachrování; bylo se tedy obávati, kdyby rázem úplná, neobmezená svoboda se jim udělila, že by hospodářství zanedbávali, od pluhu brzy se odvrátili a za obchodními bludičkami se honili: některá obmezení musela tedy potrvati.

Nevolnictví sedláků na šlechtických statcích žijících, jakož i domácí čeleď zemanů tvořících na vždy jest zrušeno, a obě tyto třídy mají postupně nabýti všech občanských práv, jichž dříve již „svobodní sedláci“ požívali. Mohou tedy bez dovolení statkářů smlouvy uzavírati, obchod a řemesla provozovati, u soudu práva se dovolávati a procesy začínati, svědectví činiti a žádosti podávati. Mimo to mají všechna práva svobodných rolníků ohledně obce, mají účastenství v obecní správě, právo do obecních úřadů voliti a volenu býti, mohou z obce do obce přestupovati a mimo své bydliště se zdržovati. Statkářům ponechána pro dobu přechodní dohlídka nad sedláky, tito mohou se v občanských i trestních záležitostech u statkářů o pomoc ucházeti; statkáři ale přisluší právo ve věcech selských beze všeho plnomocenství u gubernských a krajských úřadů dotazy činiti a hrdelním i policejním vyšetřováním přítomnu býti. — Bývalí nevolníci mohou nyní za těchže podmínek, jako svobodní sedláci, movitého i nemovitého jmění nabývati, což i o obcích platí; z toho jde tedy, že i obilní zásoby, příspěvky jednotlivých rolníků snesené, majetkem obce se staly. Ohledně práv obce a jednotlivců na pole a stavení jim od statkáře k zužitkování přenechaná platí co všeobecné pravidlo: statkář musí rolníkům dvorce a jistou výměru pozemků se vším,

co k tomu náleží, k užívání přenechati, ovšem za náhradu buď prací, buď penězi. Svolí-li statkář, může si rolník vše to co majetek odkoupiti; pozemky, jichž sedláci dříve již na svoje jméno si byli získali, zůstávají jich nedotknutelným majetkem.

Dle toho jsou osvobození nevolníci buď majiteli (t. j. držiteli) neb pachtýři. I šlechtická čeleď, která dříve osobní svobody a všech občanských práv postrádala, stala se třídou se sedláky stejně oprávněnou — mohouc svobodnou úmluvou se statkářem nebo obcí polností nabývati.

Selská obec skládá se buď jen z jedné vesnice aneb z více vesnic, při čemž mnohdy jedna část vesnice k té, druhá k jiné obci náleží, aneb z malých skupin domků, jestli že blízko sebe leží, a konečně též z jednotlivých osamělých dvorců, jestli že společných užívají pozemků. Vícero menších obcí spojuje se v jednu volost, kteráž jest nejmenším správním, soudním a policejním okresem; takový okres má nejméně 300, a nejvíce 2000 mužských duší obsahovati a jen celé obce v sobě zahrnovati. Vesnice jednoho okresu nemají více dvanácti verst ($1^5/_7$ míle) od sebe vzdáleny býti. Některé vesnice čítají mnohem více duší, než-li nejvyšší míra pro volost ustanovuje, ty pak tvoří ovšem každá o sobě volost, ale jen jednu, byť i obyvatelstvo jejich dvěma i třem volostem dostačovalo.

V čele obce stojí starosta a hromada; mimo to ustanovují obce, jestli že potřeba káže — úředníky obecní: výběrčího, dozorce nad školami, zásobami, nemocnicemi, — písaře atd. Starosta nebo zvláštní výběrčí vybírá daň z hlavy a daň

zemskou, jakož i jiné obecní poplatky na školu, na kostel atd. Poněvadž obec za správné odvádění všech daní ručiti musí, má právo používati donucovacích prostředků proti nedbalcům a dlužníkům, ano může je i nutit, aby mimo obec pracovali a výtěžek do obecní kasy odváděli. Obecní hromady jsou účastni všichni otcové rodin a zvolení úředníci; velké rodiny mohou dle okolností dva i tři zástupce do hromady vyslati. Nemůže-li otec sám se dostaviti, zastupuje jej některý jiný člen rodiny. Hromada volí starostu a obecní úředníky, rozvrhuje daně a břemena na jednotlivé příslušníky, rozhoduje, jak naložiti se má s obecními (zálohu tvořícími) pozemky a pachtovními předměty, má-li se kdo do obce přijmouti aneb z obecního svazku propustiti, uděluje plnomocenství atd. Sedláci, kteří již majetníky svých podílů se stali, hlasují v hromadě jen o těch věcech, které se zájmů jejich přímo dotýkají, nemají ale hlasu v otázkách týkajících se poměru obce k statkáři co vlastníku oněch pozemků, jichž ostatní rolníci za jistý roční plat užívají. Sedláci, kteří buď v obžalobě nebo ve vyšetřování se nalézají, aneb soudním nálezem pod dohlídku obce jsou dáni, v hromadě účastenství nemají. Hromadě předsedá starosta; jen když obecní úředníci účty skládají, aneb když na ně žaloba jest zadána a vyšetřování s nimi zavedeno, řídí jednání hromady představený volosti (staršina). Starosta svolává hromadu dle potřeby, obyčejně v neděli nebo ve svátek. Usnešení hromady mají právní moc, jestliže za přítomnosti starosty neb zástupce jeho učiněna byla prostou většinou, v některých záležitostech ale většinou dvou třetin hlasů. Starosta obecní podřízen jest představenému volosti a má tedy ohledně policejní jeho činnosti některé povinnosti, jakož i soudní moc nade

všemi v obvodu obce žijícími osobami, jež daň z hlavy platí, vyjma jen čeleď a uředníky vrchnostenské. V malých přečinech může starosta uložiti trest nucené práce na jeden i na dva dny, aneb pokutu 1 rublu, anebo dvoudenní vězení; odsouzený se ale může odvolati k smírčímu soudci. Je-li obec tak veliká, že sama o sobě volost tvoří, přechází veškerá působnost obecního starosty na staršinu volosti. —

Správu volosti (jež obyčejně sídlo má v „selu“ čili farní vesnici) vede hromada volostní, staršina s přidělenými úředníky a soudem volostním. Hromady volostní účastni jsou úředníci obcí i volosti, pak sedláci, jež jednotlivé obce a osady, a sice vždy jednoho na deset domů, zvolily. Jedná-li se o odvodu k vojsku, mohou do hromady přijíti všichni rekrutýrce podrobení, jakož i jejich rodiče a nebo pěstouni. Je-li vesnice sama již volostí, je obecní hromada zároveň hromadou volosti. Čas, kdy volostní hromada sejíti se má, určuje smírčí soudce k návrhu staršiny. Staršina předsedá hromadě; zastupovati jej může některý obecní starosta nebo úředník, jehož volostní úředníci si zvolili Stížnosti na usnešení hromady mohou se podati smírčímu soudci, kterýž je sjezdu okresních smírčích soudců předloží. Staršina ručí za pořádek, pokoj a slušnost ve volosti a v tom ohledu jsou mu obecní starostové podřízeni, jako on sám podřízen jest vyšším úřadům zemským.

Staršina s přidělenými starostami, pomocníky a výběrčími tvoří volostní radu, která v některých věcech většinou hlasů rozhoduje k. p. o prodeji soukromého majetku některého rolníka, jestli že na to naléhá věřitel jeho, — v jiných ale věcech staršinovi jen radu uděluje. — Každoročně volí hromada volostní ze svého středu 4 — 12 soudcův,

kteří volostní soud tvoří a pořadem úřad svůj zastávají, a jimž hromada dle uznání nějaký plat ustanoviti může. Sedění musí alespoň tři soudcové přítomni býti. Soud tento rozhoduje v rozličných rozepřích, nejedná-li se o více než 100 rublů, mimo to ale bez odvolání a bez obmezení peněžité hodnoty všechny spory, které naň přeneseny byly z usnesení stran, a má též jakousi, ovšem úzce vytknutou trestní moc soudní, jež i tělesní tresty v sobě zahrnuje. Z trestních jeho rozsudků, pokud v mezech příslušnosti jsou drženy, není žádného odvolání. Jest dále vyslovena zásada, aby rozepře dle možnosti rozsuzovaly se podlé obyčejův místních. —

Každá volost musí odvésti jistý počet branců (rekrutů), jejž sama na jednotlivé obce rozvrhuje, a obec zase určuje, mnoho-li každá vesnice postaviti musí. Obce povinny jsou určený sobě počet rekrutů samy na místo dopraviti, což pro velké vzdálenosti obyčejně se značnou ztrátou peněz a času spojeno jest. Povinnost tato musí se konati in natura t. j. obcím nedovoluje se, aby místo rekrutů peníze odváděly. Jen v některých pohraničních krajinách povoleno výkupné, a sice 300 rublů stř. za vojáka.

Malorusové.

Vešlo již v obyčej pojednávati o Malorusech jakoby o zvláštním slovanském národě, ačkoliv od Velkorusů jen některými nepodstatnými zvláštnostmi v živobytí, v mravech, v kroji a řeči se rozeznávají. Obývají rozličné gubernie jižního evropského Ruska, jmenovitě gubernii: poltavskou, podolskou, kievskou, charkovskou, černigovskou, volinskou a mimo to ještě části jiných gubernií:

kurské, jekaterinoslavské, voroněžské, chersonské, saratovské, samarské, orlovské a mohylevské; maloruské osady nalézají se v Besarabii, v zemi donských kozáků a v cárstvě polském. Malorusů jest více než 12,000.000 duší. R. 1240 přišli pod vládu Tatarů, r. 1320 pod Litevce, r. 1471 pod Poláky a připadli r. 1654 opět k Rusku pod cárem Alexějem Michajlovičem. — Následkem častého stykání se s Poláky vloudily a udržely se u nich některé polské zvyky a obyčeje, ano i řeč jejich poněkud po polsku změknula.

Malorusové: selka, — sedlák.

Oděv Malorusů mnohem méně jest rozmanitý, nežli velkoruský a blíží se úpravou a střihem kroji západních Slovanů. Do úzce přiléhajících bot zastrčeny jsou široké nohavice; kabát jest barvy temně hnědé a kratší než u Velkorusů.

Na ten navlékají v zimě jiný, svrchní kabát, anebo jednoduchý krátký plášť, k němuž v městech stojací límec kožešinový, na venkově ale jakousi kukli z ovčí kůže přišívají. Obyčejný, letní oděv venkovanek sestává z košile a hladké sukně t.j. z velikého kusu nějaké pestré látky, jejž „plachta“ nazývají; tato plachta upevní se kolem kyčlí, nedělá nižádných záhybů a sestává často — obzvlášť u starších ženštin — ze dvou kusů, které z předu a ze zadu, jako dvě zástěry uvázány jsou. Sváteční roucho jsou dlouhé šaty s krátkým živůtkem a přiléhajícími, ku předu ještě zúženými rukávy, bez řas, od krku až dolů řady lesklých knoflíčků a na všech zlaté šnůry a třepení. — Kroj tento velmi jest úhledný a vkusný, i zaveden též u dvora pod jménem „slovanské módy.“ Muži i ženy nastrkují si na prsty množství prstenů z karneolu, achatu, ze skla a falešných drahokamů. Kolem krku zavěšují si dívky dlouhé šnůry korálů a červených skleněných kuliček, jež několika pásmy až na prsa jim splývají; ženy uvazují si z předu jen jednoduchou pásku, na zad ale zavěšují několik šnůr starých penízů, nápodobenin to domácích i cizozemských starých mincí, jež k tomu účelu se zhotovují a prodávají. Vlasy splétají si dívky v dlouhé pletence a přivazují k nim červené pásky a nechávají je volně viseti, anebo obtáčejí copánky kolem hlavy, ozdobují je perlami, penízky, atd. Ženy berou na hlavu čepce s třepením aneb s okrajem v podobě půlměsíce, k němuž závoj připevňují, aneb nosí jen prostou povazku ze složeného šatu kolem hlavy. Malorusa od Velkorusa rozeznáš na první pohled: obličej Malorusův hladce jest oholený a jen černé jeho kníry jsou nedotknutelny; nenalezneš tedy mezi nimi těch krásných, ctihodných a velejímavých stříbrovousů, jež na Velkorusi cizímu

oku tak příjemně lahodí; za to ale tahy v obličeji tím ostřeji a zřetelněji vynikají. Tvář Malorusů z pravidla jest podlouhlá s určitě vyvinutými rysy, s úzkým a špičatým nosem, ostrými pysky, špičatou bradou a štíhlým krkem a tělem. Tato převládající štíhlost těla není však následkem rodové jakési rozdílnosti, nýbrž účinkem lepšího podnebí a pohyblivějšího života. (Jest totiž známo, že nejen lidé, ale i zvěř v studenějších krajinách zavalitější jsou a tučnější, než v teplých, poněvadž zde mnoho látek z těla se vypařuje a vypocuje.) Malorusové jsou — jako severnější jich bratří — lid naskrze ctihodný, poctivý, vtipný, veselý a rozmarný, pilný a pracovitý, „vínu, lásce a zpěvu“ oddaný a svrchovaně pohostinský. Cizí cestovatelé vypravují, že jim mezi Malorusy nikdy na mysl nepřišlo dveří neb vaků svých uzamykati, poněvadž to tam zcela neobyčejné jest; můžeš mezi Malorusy a Kozáky otevřený kufr třeba na 100 mil do dálky odeslati, aniž bys se obávati musel, že by se cos z něho ztratilo. Moskevskému jednomu peněžníku rozsypal se na cestě vůz, i byl nucen, jej se všemi zavazadly u Malorusů zůstaviti; netrvalo to však dlouho, a bodrý tento lid dopravil mu všechny jeho věci do Taganrogu, zajisté s nemalým nákladem a namáháním. — Malorusové mají bez odporu některé přednosti před Velkorusy (v čemž ovšem i sama příroda je podporuje); jsouť čilejší, podnikavější a mají méně pověr. Mluva jejich líší se od obyčejné ruštiny asi tak, jako nářečí Hanákův od obecné češtiny. Přičinlivost jejich proměňuje neustále pusté kraje v pravý ráj; tak nadělali i z divokých stepí na mnoze úrodných rolí, a s pravým potěšením spočinouti musí oko cestovatele na krásných zahradách a pestře porostlých lučinách.

Dřevěné stěny maloruských příbytků zvenčí

i zevnitř hlinou jsou ovrženy a pečlivě obíleny, místy i omalovány, a ačkoliv střechy jen slamou jsou pokryty, jest vnitřek naskrze vykládaný; ve

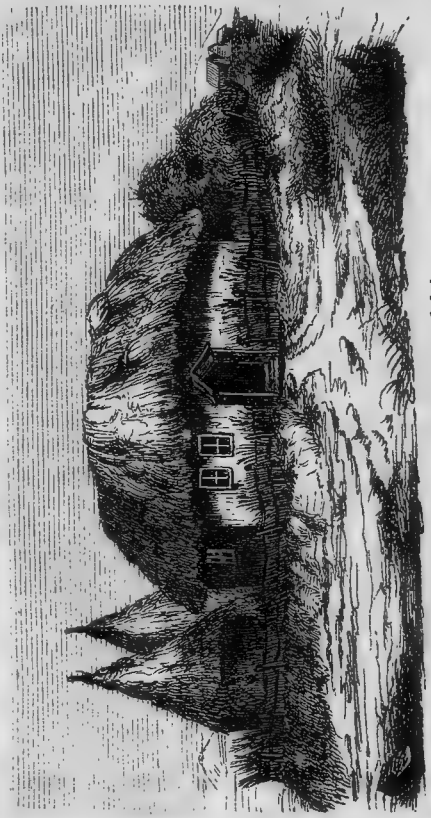

Maloruská chalupa selská.

světnicích největší čistota, podlaha, stoly i lavice leskle bílé, ano i kuchyně pečlivě vybílená. Dvory, chlévy i ostatní hospodářská stavení a nářadí vý-

mluvným jsou důkazem pracovitosti a čistotnosti toho lidu. Chovají mnoho dobytka i drůbeže a kolem domků sázejí pěkné ovocné stromy, štěpy, hrušky, švestky a třešně. Ve vesnicích, jež obyčejně hojnost mají bláta a nánosu, domy o sobě a nepravidelně jsou rozestaveny, kdežto ku př. v tulské gubernii (Velkorus) domky po jedné straně cesty se táhnoucí jednu společnou mají střechu, tak že každá vesnice dvě řady domů a dvě střechy má. Malorusové horliví jsou sadaři, kdežto Velkorusové ovoce mnoho si nehledí; jim zelí a řepa dosti často nejobyčejnějším jest ovocem.

Ucházi-li se maloruský mladík o některou dívku, pošle otci jejímu koláč; byl-li koláč přijat, započíná vyjednávání, kteréž mnohdy celý rok trvá, byl-li ale nazpět poslán, znamená to — rozhodný košík. Při svatbě vynasnažuje se „matka svatby“ dle starodávné pověry, aby poplašila koně svatebčanů. Každý host dostává od ženicha nějaký dárek. Ráno po svatbě ukazují se znamení zachovalé čistoty, a veselí téhož dne mnohem jest hlučnější, nežli o svatbě samé, tak že dovoleno i ženským řádnou opici si uloviti. Zvláštní jest spůsob, jak Malorusové děti očkují: bez všeliké přípravy a bez propichování kůže přivazují mu na některé místo těla hadřík neštovičnou látkou navlažený. Zda-li to pomáhá — nevím.

Kozáci.

Země jejich málo jest navštěvována, málo známa. Však svobodný a neodvislý život jejích obyvatelů, jejich nečinnost doma, jejich ohnivá činnost ve válce, jejich poměr k ostatní Evropě a místo, kteréž ve velikém pořadí společnosti lidské

zaujímají, — vše to zasluhuje, abychom blíže si jich povšimli.

Kozáci tvoří jen historickou, a ne národopisnou haluz ruského národa. Nevím, jak povstalo mínění, že by Kozáci polského byli původu, kterýžto náhled na prosto jest mylný; neboť že Kozáci — ačkoliv v zřízení svém a živobytí mnohou mají podobnost se sousedními Tatary — ruského jsou původu a plemene, na jisto jest postaveno, což i z toho již vysvítá, že nikdy jiného, než ruského jazyka neměli. Poslyšme, co donští Kozáci sami o sobě (či lépe: o svých předcích) vypravují: „Houf Kozáků vyšel si na honbu blíže k horám kavkazským, tu přirazil k nim zástup cizinců, kteří na východ se ubírali. „Kam vaše cesta?“ tážou se Kozáci, a cizinci odpovídají: „My jsme polští vystěhovalci a utíkáme z vlasti, abychom ušli trýznění a sužování, jakéhož se nám od našich šlechticů dostává; ubíráme se do Persie, chtíce tam proti Turkům bojovati.“ Na to Kozáci: „Vám-li jen na tom záleží, abyste s Turky se mlátili, uspořte si dalekou cestu a vraťte se s námi do města Čerkasku. Tam prozatím pokojného a pohodlného najdete přístřeší, a brzy bude vám příležitost proti Turkům polem táhnouti a pevnosti azovské dobývati.“ — Poláci svolili a Kozáci jimi značně sesíleni učinili útok na Azov a dobyli ho prý jen se čtyrmi děly. Toto dočasné spojení s polskými emigranty, s jejichž pomocí Kozáci poprvé důrazně a s úspěchem proti Turkům zabojovali, dalo bezpochyby podnět důmněnce, jakoby Kozáci z Polska se byli vystěhovali.

Vývin kozačiny jest jen úkazem národního života ruského; v kozáckých obcích zachovaly se obyčeje i podání volných lidí; odtud přísloví: „svobodný jako kozák.“ Odkud by název „kozaki“

byli vzali, mezi historiky různá jsou mínění a v náhledech veliký zmatek; já pak stranou nechávaje všechen ten učený krám mám za to, že tak pojmenováni jsou od tatarských „kazaků“ čili „kazachů.“ V tatarské řeči znamená slovo „kazach“ muže ozbrojeného, t. j. vojáka; i jest tedy pravdě podobno, že po tatarských bojovnících ruští bojovníci jméno to zdědili. S názvem tím setkáváme se již v 9. století a sice ve spisu „de administrando imperio“, kde spisovatel Constantinus Porphyrogenetes praví: „Za popagickou zemí leží krajina, kteráž „Cozachia“ se nazývá, ale hned za kozachy vypíná temena svá Kavkaz.“ Patrno, že tu řeč jest o jakési tatarské hordě.

Kozácké obce, kteréž vždy demokratickým zřízením svým vynikaly nepřipouštějíce nižádných zákonů, kromě těch, jež z vůle lidu vyšly, a kteréž ještě v 16. století zřizovati se vidíme, povstaly tím spůsobem, že sbíhali se odvážní a bojechtiví Rusové (hlavně z novogorodského kraje), aby hranice ruského území proti rozličným tatarským pronárodům chránili a mezi těmito kořistili. Štěstí jim přálo, vlády jich potřebovaly a podporovaly i byl tedy sběh vždy větší a větší a když i pozemků jim vykázáno, z nichž žádných daní platiti nemusí, ustálily se malé ty vojenské demokracie na pevném a trvalém základě. Zdá se, že první kozácké osady utvořily se v krajinách na řece Donu, tak že donští Kozáci prvními svého druhu byli. Donští Kozáci obývají lesů prázné roviny a stepi po obou stranách Donu a Voroneže až k azovskému moři a na přítocích Donu, jakéž jsou Donec, Medvědica, Choper, Bazuluk a j. K rozšíření a upevnění kolonie donských Kozáků nejvíce přispěla veliká svoboda, jíž od vždy se těšili. Kdežto vůkol všude jen libovláda sou-

stavně panovala, podávaly kozácké obce obraz vždy vzmáhající se a vnitřní síly nabývající republiky: jako obrovský strom zapouštěla tato kořeny a rozkládala větve své po všech částech ruské říše, a vláda moudrou sledovala politiku napomáhajíc jejímu vzrůstu a rozšiřujíc její práva a výsady. Od nepamětných dob bylo ve vojenské soustavě kozácké ono moudré zařízení, dle něhož všem vojenským zajatcům, kteříž by zde usaditi se chtěli, všech svobod a privilejí se dostávalo, jakých Kozáci sami požívali. Následkem toho všeho Kozáků vždy více a více přibývalo, i museli si občas nová hledati bydliště, a tak povstávaly na rozličných místech kozácké osady, dle kterých Kozáci nyní se rozdělují na donské, grebenské, astrachanské, orenburgské, uralské a sibiřské.

Kozáci tvoří nyní nepravidelné zemské vojsko, kteréž z oddělených houfů čili pluků sestává. Zřízení jejich jest vojenské a přec demokratické; u nich není šlechty, nýbrž všichni jsou bratří i mohou střídavě jeden po druhém veleti i poslouchati. Představené své volí si sami a sesazují je opět. Země jejich rozdělena jest na stanice; každá stanice skládá se z několika vesnic. Každému kozáku vykázán jest kus země a okršlek, v němž ryby loviti smí, a mimo to dováží se jim každoročně ze severnějších krajin poměrné množství obilí. Pozemky a zaslané sobě obilí rozdělují obyvatelé stanice sami mezi sebe, ovšem za předsednictví atamana čili představeného stanice. Pozemek svůj jakož i okršlek k lovení ryb může každý kozák opět propachtovati, což také obyčejně se stává. Příslušníci jedné stanice tvoří dohromady jednu setninu, mají svého atamana, sotníka, jesaula (pobočníka), a písaře; dále mají radnici, praporec a 4 děla. Mnohé stanice mají dva ko-

stely. Má-li se hromada odbývati, vyvolává jesaul po návsi: „Synové atamanovi, pojďte do rady!“ Ataman jest ve všech (obecních) záležitostech nejvyšším soudcem, z výroků jeho však odvolati se možno. Dříve musíval ataman sám v čele své stanice do boje táhnouti, nyní však posílá jen žádaný počet mužů, a důstojníky si ustanovuje koruna. — Všichni kozáci osvobozeni jsou od všelikých daní, ano i od daně ze soli a kořalky, t. j. mohou si zcela bezplatně sůl z jezer přinášeti a kořalku páliti. Jsouce takto vládou vším potřebným obmyšleni, musí za to vždy hotovi a připraveni býti, aby jakmile vyzvání jich dojde, ihned vytáhnouti mohli do boje proti kterémukoli nepříteli a do kteréhokoli dílu světa; však služba tato nesmí déle tří roků trvati. — K tomu účelu musí si sami oděv, zbraň, koně a vůbec vše, co k úplnému ozbrojení náleží, opatřiti; vláda pak pečuje o jejich výživu, dává jim žold a obrok pro koně. Když tři leta v polním tažení ztrávili, nejsou více povinni — aneb jen velmi zřídka bývají vyzváni, aby v cizích zemích službu konali. Mimo to používá se jich co průvodní stráže při poštovních zásilkách a při konání zemské policie; po dvacetileté pak službě i této povinnosti jsou sproštěni, i nesmí se od nich nic jiného požadovati, než aby v dědinách svých policii konali a lodě, kteréž s obilím přicházejí, přes měličiny Donu přepravovali. Však po pěti letech i tato povinnost jim přestává, a od té doby sproštěni jsou všeliké práce a služby.

Kozák v úplné zbroji jest obraz vtělené bojovnosti, neohrožené odvahy a železné vytrvalosti, pln života a ohně; z tváře jeho vane dech volnosti a svobody, na vysokém, sklenutém čele v četných vráskách stahuje se bouře, již šlechetné, však ocelové srdce na nepřítele strojí, a z planoucího oka srší zkázonosné

Kozáci.

blesky, jež pádná ruka hromovými ranami doprovázeti se chystá. Toto, na první pohled snad děsivé vzezření doplňují prohnutá obočí, černé lesklé valousy, ztepilost a souměrnost údů, ušlechtilé držení těla, lehkost v chůzi i v každém pohybu a pěkný oděv jeho v zjev příjemný a úctu vzbuzující. Na hlavě sedí mu vysoká čepice z černé, kudrnkovité vlněné látky, kteráž svislým, temně červeným pytlíkem se zakončuje; po stranách ověšená jest šnůrami, a nad bílou kokardou houpá se pestrý chochol. Oblek lidu, ač veskrz jednoho kroje a tvaru, skvostný jest a bohatý. Každý má zlatem a lesklým třepením obloženou, hedvábnou látkou podšitou a na prsou stříbrnými sponami sepjatou kamizolu, a pod ní hedvábnou vestu, jejíž dolejší část bohatě vykládaný pás zakrývá.*) Široké a dlouhé jejich šaravary (nohavice), buď z bílé aneb z téže látky jako kamizola, v hojných záhybech dolů splývají zakrývajíce větší část černých telecích nebo safianových botek. Čepice ale nejkrásnějším jest kusem celého obleku. Husté, černé vlasy kolem hlavy na krátko si sestřihují nechávajíce jich jen na temeni delší chumáč státi. Pás obyčejně jest černý, někdy též žlutý, zelený neb červený. Snad žádný národ nehledí si více čistoty v oděvu, nežli tito synové boje a války. Každý kozák musí dva koně míti a předepsaného kroje se držeti, však látka, její jakost a barva vkusu a libovůli jeho jsou ostaveny, pročež obyčejně velmi pestře se odívají. Zbroj jejich tvoří: oštěpy neboli kopí, nasazené na $1\frac{1}{2}$ sáhu dlouhých tyčkách, pušky a bambitky, aneb jen šípy a lučiště. Oštěp, jenž nikdy scházeti nesmí, vztýčují pomocí řemene,

*) Na místo kamizoly nosí v čas míru velmi často jen úzký kabát bez knoflíků.

jejž k rameni, k noze neb k hrušce u sedla připevňují; ostatní zbraň volí si každý dle libosti. Jedni jsou bez palaše. druzí bez ručnice. Ti, kteří pušku si zvolili, zavěšují přes rameno prašnici, a ti, kteří šípy milují, připínají si toulce k boku. Oštěpy okrašlují si krátkými praporečky. K zbroji kozácké dlužno připočísti též býkovec čili kančuk, kteráž pochoutka vlastně koňům náleží; ale kozáci jím do pomatených a odzbrojených nepřátel s velikou rozkoší práskají ženouce je před sebou, jako vlci stádo pitomých ovcí. V jízdě na koních jsou praví, ať nedím nepřekonatelní, mistři, a nepatrné jich kobylky tak jsou vycvičené, že každému písknutí a hvízdnutí pána svého rozumějí a jeho poslušny jsou. Kozák vyjde si před dům, zapíská obvyklým spůsobem, a obě jeho někde v stepi se pasoucí klisny již úprkem uhánějí do vsi. — Šavli připíná si kozák jen když na kůň vsedá; jinak ale vykračuje si vždy s dlouhou, hlavící ze slonové kosti opatřenou holí, jež strakatý jeho oblek vážně doplňuje.

Každý pluk (1 až 3 tisíce mužů) má špičatý nebo čtverhraný, zbraněmi, páskami, atd. ověšený prapor s obrazem některého svatého patrona, ale žádných bubnů, žádných trub a vůbec žádné hudby. Jako výprava do boje lehká jest a rychlá, tak i pochod jejich a celé polní tažení jednoduchým se děje spůsobem. U nás ještě mnozí lidé pamatují se na tlupy kozácké, kterak klusajíce na hubených kobylkách na cestu do Paříže se ptali; neviděli zajisté, že by pluky jejich za sebou byly vlekly děla, stany, vozy s torbami (tornistry), s obuví, potravou a jinými zásobami a zavazadly. Takových zdlouhavých aparátů čilý a praktický kozák nemiluje; plstěná přikrývka jest jeho stanem, plášť, žíněnku a něco potravy nese druhý

jeho kůň, ač ne vždycky, poněvadž kozák všude, čehož potřebuje opatřiti si dovede, a kůň — ten ledakdes se napase. Proti řadovému vojsku neradi se čelem staví; ale proti neseřaděnému nepříteli, jakož i při nájezdech konají pravé divy. Nejraději však číhají a napadají na zavazadla a nepřátelské zásoby; v čas míru pak neocenitelné konají služby, když se shání kontribuce.

Kozáci jsou lidé srdce upřímného a sdílného, povahy ryzé a otevřené; ve všem jednání a počínání jeví se veliká živost, čilost a pohyblivost, ale i náruživost až bezuzdná. Smyslným radovánkám a rozkošem u vysoké míře jsou oddáni a nanejvýš prudcí i prchliví, když vášně jejich se pobouřily.

V tancích, v zpěvích a při pití propuká veselá mysl jejich v nevázanost, v hádce pak a ve sváru vyšlehuje popudlivá povaha plameny nekrocené prchlivosti. Poněvadž silné a výborné potravy vždy mají hojnost, a obzvlášť že vodky píti mohou kdy a mnoholi se jim zlíbí, jest věru ku podivu, že přec v stanicích jejich tak slušný pořádek a pokoj se zachovává. — Klidné a pokojné živobytí povaze jejich nemálo se zprotivuje; nemají-li zaneprázdnění k válečnému umění se vztahujícího, cárají se po celý den z místa na místo, a poněvadž vojně a dobrodružstvím z celé duše jsou oddáni, činí je nečinnost dlouhotrvajícího míru dokonale nešťastnými.

Atamanu čili hetmanu svému prokazují velikou, však jen občasnou úctu. Svolá-li tento v nějaké, třeba sebe nepatrnější záležitosti několik kozáků, dělají mu hluboké poklony a zůstávají před ním, jakoby před nějakým mocnářem s obnaženými hlavami státi; jakmile však jednání ukončeno, a hromada se rozešla, nikdo více hetmana si nevšímá, a tento prochází se mezi ostatními

obyvateli, aniž by se mu jen nejmenší známky nějaké úcty a vážnosti dostávalo.

Kozačky z pravidla jsou ztepilé a úhledné postavy, příjemných tváří a jiskrného oka; nosí dlouhé spodky a přes ně košili s pestře vyšívaným límcem, ostatně pak obyčejný ruský kroj. Jen úprava v ozdobách hlavy poněkud jest zvláštní; nosíť čepce s vyvstávajícím okrajem čtverrohým aneb na spůsob půlměsíce zahnutým. Na korálové šnůry kolem krku zavěšují tolik mincí, že jako šupinovitý krunýř mohutná prsa jim zakrývají. Dívky chodí prostovlasé majíce kolem hlavy pásku třepením a perlami posetou a šnůrami korálů, penízů a cinkavých drobnůstek ověšenou. Ženy kozácké, ani mužové jejich často a dlouho bývají vzdáleni, a když i doma jsou, neradi pracují, musí všechnu polní a zahradní práci skoro samy obstarávati, žijí zcela dle vzoru silného pohlaví co se pití týče a hledí si, pokud mohou nepřítomné muže všelijak nahraditi. — Řemeslem a uměním žádný kozák se nezabývá, přec ale jsou krámy u nich rozmanitým, dosti umělým a nádherným zbožím naplněny, což ale od jinud se přiváží; první místo v každé výloze zaujímají však šavle, pušky, bambitky, luky atd. — Z hudebních nástrojů milují nejvíce dudy, s nimiž tak obratně zacházeti umějí, jako s loutkami při divadelních představeních. — Tance kozácké podobají se křepčení ruských cikánů a anglických námořníků, jimž i v neslušnosti úplně se vyrovnají. Kdykoliv totiž tanečnice svému tanečníku se přibližuje aneb od něho se vzdaluje, dává jí tento ohnivou touhu aneb nelibost svou (totiž nad tím, že zase ubíhá) tak zřetelnými a výmluvnými posuňky na jevo, že o výklad jejich nikdo v pochybnosti býti nemůže. Figury tance nebo čáry, dle nichž tanečníci se pohybují, jsou úplně

přiměřeny malým světnicím, kde zábavy se odbývají; tanec kozácký skoro výhradně jen z rozličných posuňků a pohybů těla, jmenovitě rukou a hlavy sestává a provázen bývá krátkými, úsečnými výkřiky a pronikavým pískáním. Chvilkami drží se rukama za uši, kdežto hlava spěšně od jednoho ramene k druhému se klátí.

Ostatní pak zvyky a obyčeje v společnosti, v zábavách, při svatbách a pohřbech jsou tytéž, jako u Velkorusů. V den svatby jde si ženich se svými přáteli pro nevěstu a odvádí ji na pestře ozdobeném a mnohými rolničkami ověšeném koni.

Dlužno však podotknouti, že každá větev kozačiny dle země, v níž se usadila a dle národů, s nimiž sousedí, jiných přibrala zvláštností, o nichž ale pro obmezenost místa šířiti se nemohu.

Jak se po Rusi cestuje.

Cestování po Rusi nad míru jest sice zajímavé a zábavné, však pro cizince velmi nepohodlné, obtížné a útrapy plné, v neskonalé jednotvárnosti nepřehledných planin a rovin přec neskonalá panuje rozmanitost, obrazy — jeden zvláštnější a podivnější než druhý — střídají se v nepřetrženém postupu, a každá krajina, každé místo i každé zastavení nové chystá překvapení; ale mezi tím co oči na strakatině nevídaných úkazů hltavě se pasou, co duch novinku za novinkou dychtivě pochycuje, dřevění, tuhne a zase boří se tělo nesmírnou pohodlností (!) povozů až na smrt ztýrané, a ustavičným zmítáním, třískáním a otloukáním jsou všechny kosti v těle jakoby rozházeny a rozmetány.

Chceš-li si, čtenáři, učiniti alespoň jakýs takýs pojem o cestování na Rusi, musíš z mysli a paměti své nejdřívě vymazati všeliké obrazy silnic,

pošt a rychlíků, dostavníků, kočárů, eliášků na pérách a pryček, ano zapomenouti musíš na prostranné, slamou vystlané naše nákladní vozy, neboť vše to otužilým Rusům buď příliš jest pohodlným, nebo zcela nepohodlným. Po cestách, na něž by se našinec doma nespustil, leč by dříve poslední vůli sepsal, pořádnost udělal a všechny přátele a příbuzné až do devátého kolena navštívil a s nimi se rozžehnal, uhání, ba letí veselý ruský vozka hvízdaje si veselou písničku nemaje ani zdání o úzkostech, v nichž ubohý cestující za ním ve voze trne. Poštovní silnice, jež středem rozsáhlých bahnišť, močálů a bařin zakládati se musí, mnohdy ovšem s velikým nákladem dubovými neb březovými kmeny jsou pokládané, a je-li suché počasí, dosti sjízdné, — ale takový štěrk na dřevěném základě trvá jen krátký čas, bahnitá vlhkost brzy jej prožere, těžké vozy jej prolámou, i nastanou rokliny a hrboly, přes kteréž povoz když uhání, člověku duše z těla vytlouci se může. Mají-li se těžké náklady přes taková místa přepraviti, musí každý vozka slézti, cestu vypraviti a pak celý náklad kus po kuse převážeti. Všude na Rusi najdeš cesty, kteréž nejkratším směrem, t. j. rovnou čarou místo s místem spojují, přes hory a doly, přes bařiny a slatiny. Srázné svahy, po nichž nejprudším tryskem a s velikým křikem se sjíždí, tak že cestující oči zamhuřuje a křečovitě vozu se drží stále jsa připraven, že vylítne a hlavu srazí, — střídají se s dřevěnými, třeba na kolik hodin dlouhými cestami, kteréž jako dlouhé vory tu na vodě plovou, tu nad bahnem houpavě se vznášejí. V největší napnutosti, v strachu a zlosti ubíhá ale cesta tak rychle, že přišed na stanici myslíš, že ze strašného snu k skutečnosti se probouzíš — možno-li ještě strašnější. Na severu tá-

hnou se cesty bezkonečnými pralesy a bažinami, a veliká tu nouze o vzduch a světlo; v středním Rusku, kde lesy dávno již jsou vymítěny, vroubeny jsou cesty břízami, stromem na severu zajisté nejkrásnějším a nejpřívětivějším; hodíť se pro štíhlý svůj vzrůst, pohyblivost a vlídnost tak trefně k povaze ruské. Dále na jih ale i toto stromořadí mizí, cesta rozplývá a rozbíhá se zcela neurčitě na všechny strany, a jen tu a tam naznačuje stará, shnilá vrba směr, kudy jeti se má, až konečně v zemi kozáků i tento cestník se ztrácí, a nepřehledná rovina neobmezenou volnost a n e j i s t o t u cestujícím poskytuje.

V létě bývají mnohé cesty v dobrém pořádku, t. j. když car, anebo některý gubernátor, nebo někdo z ministrů po říši cestuje. Tu vyskytují se, jakobys čarovným proutkem do země byl udeřil, zástupy mnoha set lidu, kteříž v největším spěchu hlavosrázné a krkolomné díry v cestě vypravují a novými kmeny vykládají. Zima ale nejlepším a nejrychlejším jest cestářem na Rusi: přes noc vysoko napadá sněhu, vítr zanese ním každou prohlubeň a rokli, silný mráz vše utvrdí a upevní, a jako po uhlazeném mlatě lítají již lehounké sáně tam, kde včera ještě vozy o četné hrboly se rozrážely a rozsýpaly. V dobách ale, jimž jaro a podzim u nás říkáme, jsou cesty tak vyjezděny a vymlety, že bezedným nádržkám na bahno a bláto se podobají.

Podívejme se nyní na ruské povozy. Nejobyčejnější z nich jest „těljega“, a kdo v ní cestoval, toho hrůza obchází, když jméno to jen se vyslovuje. Těljega jest malý a nízký, vrchem širší a dolem užší prkenný truhlík na čtyrech nízkých, ale silných kolesách.

S předu na obě strany vybíhá jakýsi dřevěný

roh. Několik přes jmenovaný truhlík napnutých provazů jest sedadlem pro vozku, kterýž takovým spůsobem měkčeji a pohodlněji sedí, nežli host ve vozíku, obzvlášť když na ty provazy několik kožichů si rezestře; obyčejně ale sedá si na vysokou hranu předního prkna, tak že mu nohy zcela svobodně dolů visí, a on sám, nechce-li do kol spadnouti, tělem ustavičně semotam klátiti musí, aby je v rovnováze udržel. Ale každý „jamščík“ (kočí) má v té věci takovou sběhlost a jistotu, že i v nejprudčí jízdě pevně sedí a jakoby doma na peci se protahoval, vesele si zpívá, až vše vůkol se rozléhá. Jinak ale cestovatel; ten v těljegě na otepi slámy, neb jen na holém dřevě jako v neckách sedí s nohami na dně nataženými, zády opírá se o zadní prkno a lokty o postranice, aby co možná pevné měl posezení a se strany na stranu se neotloukal.

Na delších cestách používá se jiného, mnohem již pohodlnějšího vozu, kterémuž „tarantas“ se říká. Hlavní rozdíl mezi těljegou a tarantasem jest, že u tohoto truhlík již polovičnou střechu má a na dvou ohebných a pružných březových tyčkách spočívá, tak že skoro jako na pérách se houpá. Délka březových těch tyček a tudiž i vzdálenost předních kol od zadních obnáší 12 až 13 stop; blíže ku předním kolům připevněn truhlík (kterýž často úhlednou podobu hořejší části letního kočáru má), a nad zadní kola uvážou se kufry, vaky, tlumoky, atd. I kočí má svůj pevný kozlík se železným zábradlím. Tarantas jest zajisté dle okolností povoz dosti pohodlný, ale velmi křehké stvoření; přec však prozrazuje celá jeho úprava důvtip a mysl velmi praktickou. Zláme-li se ku př. některá březová tyčka (což velmi často se stává), jest v několika minutách novou nahrazena, kdyby ale ocelové péro v širé stepi se rozlámalo, jak by se dalo

nahraditi? — Nezřídka se přihází, že tarantas stejnou rychlostí několik tisíc kroků dále ujíždí, aniž by kdo z cestujících byl zpozoroval, že se některé kolo podtají odkutálelo; kočí ovšem brzy ztrátu zpozoruje, sleze, doběhne pro kolo, zatluče je dřevěným kolíčkem a jede lhostejně dál dobře věda, že tutéž operací za chvilku na jiném kole bude muset opakovati.

Zimního času cestuje se v „kibitce“, kteráž pro ten čas na sáně se předělává; z přiloženého obrázku sezná čtenář na první pohled její zařízení, pročež vypsání jeho si uspořiti mohu.

Spřežení, jakéž u ní vidíme, nazývá se trojka, a užívá se ho na všech větších cestách a u každého povozu. Tři koně klušou podle sebe; střední, obyčejně největší a nejsilnější cválá mezi dvojatou, skobovitým obloukem („duga“) spojenou vojí, oba postranní pak s hlavami stranou od něho ven odvrácenými v napnutém trysku uhánějí. Na duze zavěšen veliký zvonec, jehož tlukot dusotu dvanácti kopyt lahodně přizvukuje. K ruským povozům, cestám, zemi a celé přírodě nelze si mysliti příhodnějšího spřežení, než-li trojku, a v několika hodinách pocítíš, že jest jakási hluboká, tajemná podobnost a spřízněnost ruské povahy s oblíbenou trojkou. Panuje vskutku něžná, utěšená vzájemnost mezi Rusem a jeho trojkou; na sta ruských písní opěvují nerozlučné přátelství trojky a jejího vůdce. Příjemněji nezaznívá alpský roh švýcarskému pastevci, lahodněji nedoráží v jeho sluch harmonický hlahol zvonců po stráni se pasoucího stáda, než ruskému jamščíku jednotvárné cinkání „kolokolu“ nad středním koněm se houpajícího. Tenké, věčně se opakující zvuky jeho pronikají jako čarovná píseň mysl i srdce ruské budíce v nich všechny dřímající city radosti a touhy;

Kibitka (trojka).

a citové ti propukají brzy v bujný jásot, brzy v sladkobolnou píseň, brzy v pronikavé hvízdání — oj, krásná ta hudba na obtížné cestě! Rozjařený takto kočí po celou cestu nepřestává baviti se s koni aneb zpěvem doprovázeti zvonec nikdy neumlkající. Staří kočí neustálý mají hovor se svým potahem, a jestliže hovor ten hned hromobitím započíná, buď jist, že výborně pojedeš; čím více však lichotivých slov koním se dostává, tím horší jest jízda.

Jsou-li cesty špatné, připřahuje se k trojce ještě jeden, mnohdy i více párů koní.

Na Rusi jinak se necestuje, nežli poštou; stanice po celém severu jsou tak zvané poštovní kolonie čili osady, kteréž potřebný počet koní pohotovu míti a vůbec všechny poštovské služby konati musí, za to ale mnohých práv a výsad požívají. Kancelářské práce obstarává dozorce čili písař, jehož úřad se čtrnáctým stupněm činovního šlechtictví jest spojen. Sotva že nějaký cestující přijel, shrne se hned zástup lidu kolem jeho povozu, odpřahají staré a zapřahají čerstvé koně, aniž by k tomu zvláštního vyzvání bylo zapotřebí. Někdy ovšem není dostatečný počet koní ve vsi, a tu musí cestující posečkati, až po stepi se jich nachytá, což ostatně mnoho času nevymáhá; jiná to ale věc, oznamuje-li dozorce, že není vůbec žádných koní doma, pak arci na další jízdu nelze ani pomýšleti. — Kdo poštou chce cestovati, musí si v některém gubernském městě podorožnu vymoci; tato „podorožnaja“ (za niž se určitá taxa zaplatiti musí) jest průvodním listem a poukázkou, na jak dlouho a na jak daleko cestovatel poštovních koní používati smí. Doraziv na stanici vykáže se cestující listem tím, a beze všeho průtahu obdrží novou přípřež; bez něho ale nemohl by

z místa. Takové jest pravidlo; stává se však velmi zhusta, že navzdor správné podorožně pro všelijaké zavinělé i nezavinělé překážky cestující dále nemůže. Nepořádky takové přiměly sedláky některých krajin k tomu, že mezi sebou jakousi poštovní jednotu zarazili.

Cestující najme si sedláka na jistou vzdálenost a na jistý čas; sedlák ten jede však k nejbližšímu jen stanovišti, zjedná zde nového vozku, béře částku, která na něj připadá, a jede domů.

Totéž opakuje se na každé stanici, aniž by cestující oč starati se musel.

Vší chvály zasluhuje vzorná rychlost na ruských poštách: na severu ujede každý dobrý vozka, je-li jen dráha poněkud snesitelná, 12 až i 14 verst (tedy dvě naše míle) za hodinu, a čím dále na jih, tím více rychlosti přibývá, tak že Kozák již nemnoho si na tom zakládá, ujede-li 21 verst t. j. tři míle za hodinu. V zimě pak do konce rychlost ta ani měřiti se nedá; tu vidíš po nepřehledných sněhových rovinách bezčíslné někdy množství polokrytých saní semotam se kmitati; na jaře ale a na podzim denně sotva 50 verst se ujede.

Kdo Rusko seznati chce, nesmí ani jinak cestovati, než poštou; kdyby ku př. pěšky chodil, uviděl by za celý den tak málo nového a rozmanitého, že by jen nuditi a dlouhou chvílí trápiti se musel. Podobalť by se plavci, který dlouhá léta po moři se plaví, aby jen pojem o nesmírné spoustě vod mořských učiniti si mohl. Cesta po Rusi jen tehdy očím tvým bohaté poskytuje pastviny, jestliže daleké ty kraje prolétáš rychlostí ruské pošty, kteráž tak veliká jest, že by naše rychlíky závrať dostaly, kdyby ji uzřely. U nás za 5 mil více rozmanitostí spatříš, než na Rusi za 20 i 25 mil, a proto tam 4 i pětkrát tak rychle

cestovati musíš, chceš-li, aby cesta tvá zde i tam stejně byla zajímavou a zábavnou. — Vždy ale musíš si s sebou vézti celou postel, t. j. přikrývky, peřiny a žíněnky, dle toho, jak pohodlné chceš míti noclehy; pak zásobu potravy: vajec, másla, veřeného masa, šunky, atd., čašky a balík čaje; neboť na poštách ničeho nedostaneš, leda dříví, uhlí dřevěné a samovar s vařící vodou. —

Učiň nyní, laskavý čtenáři, se mnou v duchu kus cesty, jejíž všeobecné vlastnosti svrchu jsem naznačil; pocestujem spolu z některého gubernského města středního Ruska na jih. Říjen blíží se ku konci. Hustá mlha visí nad městem a tlačí se vždy níže a níže k zemi zahalujíc celé město neproniknutelnou rouškou šedých oblaků, tak že jen střechy a obrysy nejbližších nám domů rozeznati můžeme. Mlhové oblaky stále houštnou, začíná pršeti, napřed drobňounce, jako kdyby jemný vlhký prášek na zem se sypal, pak ale houšť a houšť, již prudký liják se valí dolů, a ulicemi uhánějí přívaly, jako kdyby všeobecná záplava měla nastati. Skormouceně díváme se z okna na tu spoustu, ale pršet nepřestává, — a tarantas již čeká. Konečně se oblaka nad námi slitovala, déšť ochabuje, a my sedáme do tarantasu, jamščík zahulákal na koně, zvonec na duze se rozhoupal, ujíždíme zavodněnými ulicemi, pak přes most řeky rozkypělé a vysoko se dmoucí, a v několika minutách jsme z města a z údolí venku. Tarantas škrábe se na návrší. Ohlížíme se nazpět na město, ale smutný jest na ně pohled: země, voda i vzduch jakoby v blátě tonuly, a tož město všeho půvabu jsouc zbaveno nudně vystrkuje špičáky svých zlatolesklých věží, kteréž včera ještě v slunce a měsíce záři tak ohnivě planuly. — Loučíme se s ním, a tarantas vždy ještě pracně dere se po silnici blá-

tem a kalem zanesené nahoru. A již zas se leje! Vždy větší a hustší krůpěje sypou se dolů, vozka kleje, koně popohání, tarantas jen letí, bláto stříká nám do obličeje, a déšť šlehá nám do očí — o radostné cestování! — Uzavíráme a zabedňujem tarantas se všech stran, sedíme ve tmě jako v pytli, — ale co škodí; nezmoknem alespoň, a tu rozkošnou výhlídku na oslizlou červenou hlínu, na několik bříz a jedlí velmi lehce oželíme. Čas po čase vypouštíme hladového krkavce zvědavých svých očí ze zabedněné archy, ale on jako holubice spěšně se vrací, nesa smutnou zprávu, že deště neubývá. Naopak, vždy zvučněji buší to do kožené střechy našeho temného žalářku, vždy hlasitěji šplíchají dešťové proudy do řídnoucího bláta, a vichr vztekle burácí, jako by jej zlobilo, že nemůže nás se světa sfouknouti. Tarantas se zastavil; jsme na hospodě. Lezem z vozu do čiré deštivé noci, i vedou nás do hostinské jizby. Jizba naše jen poloviční prkennou stěnou od rodinné ložnice jest oddělena; vizmež její nářadí. Na místě pohovky stojí tu lavice z drsnatých prken sbitá, a sem tam hrubá židle, z jejíhož sedadla ostré hřeby vyčuhují, pak jakási truhlice (snad na dříví), na stěně kus zrcadla a uprostřed jizby čtverhranný stůl. V rohu u dřevěné zdi, jejímiž štěrbinami vítr pohodlně jako do věže fouká, ustláno lože, t. j. leží tam svázaná otep slámy a — nic více. Kdo na holé zemi, nebo na pichlavé lavici odpočinouti si nepřeje, může se tam nějak uhnízditi. Dům jest ze dřeva, a stěny sestávají z těl mohutných jedlí; jen svatý roh ze zvláštní úcty papírem polepen. Zde visí několik malých, černých obrázků kolem velké „ikóny“ v mosazném rouše, a nad nimi nějaký papírový svatý, velice podobný vůbec známému „špádskému kavalu“.

Jamščík přinesl z tarantasu samovar, čašky, lžičky a bedničku s pokrmy a připravoval čaj; my pak prostírali jsme přivezené peřiny na zem chystajíce si lůžko pro osudný snad nocleh. Pojedli, popili, pokouřili jsme a nyní léháme v sladké naději, že občerstvující spánek brzy nás pojme do svého náručí. Dvě svíčky z naší zásoby planou posud na stole, ale ustavičný průvan plameny zmítá, tak že světlo po světnici se kmitá, jako když protrhané mraky přes měsíc se přehánějí; nemoha toho „blikání“ snésti, vstávám a zhasínám jednu po druhé. Čirá tma v jizbě; venku litá vichřice skučí, a teskný vřesk její v štěrbinách dřevěné stěny na tisíc tenkých hlásků se rozštěpuje, a as padesát takových hlásků s ledovým dechem táhnou nám přes hlavy. Vtažené chlupaté čepice, kožichy, houně a peřiny naše nemohou odolati pronikavé vlhkosti rozjitřeného vzduchu, choulíme, krčíme a stáčíme se do kulata jako ježci, a konečně, — o krásný — krásný — — sen. Nevím, jak dlouho jsme spali a co se nám zdálo, pojednou ale za hlavami padla rána; vyskočili jsme, naslouchámе, ale po ráně opět ticho, pak jakési protahování, kňučení, pláč a vřískání — dítě svalilo se s palandy ve vedlejším přístěnku. Brzy se však upokojilo a spalo na zemi dále. Díváme se na hodinky: jest hodina s půlnoci. Poznovu halíme se do kožichů, do slámy, dřímota či spíše mrákoty nás objímají, na polo spíme, na polo bdíme, neb burácení větru a plískání deště ve světnici nedá nám pevně usnouti. Jamščík, který v protějším rohu na holé lavici leže až posud hlasitě, jako kdybys kamení strouhal, chrápal, nyní povstal, udělal světlo a odnáší všecko naše nářadí opět do vozu. Ve čtyry hodiny sedíme zase v tarantasu, a otloukání našich kostí znovu započíná. Déšť a vítr nepřestává, a tma pořáde jako v pytli;

potkáváme jen hejna ukrajinských volů, jež honáci nahoru, snad do Moskvy ženou, a houkáním a hulákáním svým tu noční slotu ještě děsnější nám činí. — Konečně se rozednívá. Vidíme řeku podle naší cesty jílovitým a písčitým ložiskem líně se valící, spatřujem již i vesnice, jejichž domky prkenné mají střechy, a na střechách — aby vítr jich neodnesl — příční klády, vidíme již — o jaká slast, město dosti rozsáhlé, naši novou stanici. Město na pohled jest velmi pěkné, a i ulice jsou spořádané, ale všude tolik bláta, že není možná rozeznati, je-li kamenná, čili jen „husí“ dlažba; teprv na náměstí silně s kopce sbíhajícím objevuje se pevná, dešťovými přívaly čistě opláknutá dlažba, na niž nás jinak též notné rachocení a otřásání tarantasu upozorňuje. (Prosím však každého, aby si o ulicích ruských měst netvořil obrazu příliš špatného, nevypadáť to tam hůře, nežli v naší zlaté Praze, kde ulice po celou zimu velikému se podobají bahništi.) Tarantas zastavil na poště na dvoře, a my vcházíme do pěkné hostinské světnice, jejíž příjemné teplo a vzduch vonnými výpary nasycený nám tak nevýslovně lahodí, jako kdybychom vstupovali do otvoru některého květinatého údolí planoucí Arabie, přes jehož fialové luhy teplý větérek vane a všechnu jejich vůni k nám donáší. V pravém rohu světnice na pestrém koberci visí několik svatých obrazů, a před nimi houpá se na stříbrném řetízku krásná pozlacená lampa. Sotva několik minut uplynulo, a již stojí před námi na stole velký, postříbřený samovar, v němž voda klokotem se vaří a sluha v červené, černým pásem sepjaté košili podává nám na stříbrném talířku chléb, sůl a jídelní lístek, dlouhý jako litanie ke všem svatým. Podškrtali jsme tužkou jídla, z nichž snídaně naše sestávati měla, a sklepník s velikou

poklonou odchází, slibuje, že tu hned zase bude; toto „hned“ ale trvalo dobrou půl hodiny, a jamščík náš pil již sedmou sklenici čaje, když žádaná snídaně přicházela. Čekali jsme dlouho, ale nelitujem toho; jídla jsou výborná, a my nemáme jiného přání, než — aby takových hostinců více nás očekávalo. Na těle i duchu posilněni, ale s těžkým srdcem a žaludkem opouštíme přívětivou poštu, a již nás zase tarantas unáší do bezkonečného podzimního bláta. Krajina za městem jest nepřehledná rovina, již několik menších řek malebně prorývá; všude vidíme husté ale nízké křoviny a jen tu a tam březový lesík hustým křovím kolkolem vroubený. — Povětrnost nechce se polepšiti; husté šedé mraky visí tak nízko nám nad hlavami, že bychom jich časem holí snad dosáhli, a dešť neustále se sype, jako kdyby v škaredých těch oblacích celé moře se bylo přestěhovalo a nyní všechnu zem zaplaviti chtělo. Od západu tak prudký duje vítr, že štíhlé větve každé břízy ustavičně vodorovně jsou sehnuty, a celý les směrem větru se prohýbá a prohnut zůstává. Cesta tak jest rozkošná, že kdyby každý kmen, přes nějž kola jedou, až příliš citelně nám se neoznamoval, my bychom za to míti museli, že středem obrovského bahniště se brodíme. Celá krajina podává obraz velmi smutný podobajíc se nesmírné vodní hladině, z níž jen jednotlivé kopečky, jako ostrůvky, a tu i tam kulatá křoviska, jako vadnoucí rákosí vyčnívají. Černý les po pravé straně připomíná nám, že ještě na pevnině se nalézáme. Zabednili jsme opět tarantas, abychom netrápili se tím teskným pohledem. Asi za hodinu utišil se vítr, déšť nešlehá již do střechy našeho temného příbytečku, a jen šplíchání koňských kopyt se ozývá, jako kdybychom rybníkem ujížděli. Otvíráme tarantas

doufajíce již modré nebe a usmívající se tvář malomocného podzimního slunce spatřiti, však jalová byla naděje naše. Jedem vysokým březovým lesem. Z vysoké vodní náplavy strmí tu vzhůru staré, zamyšlené břízy svěšujíce větve, jako by odpočívaly po divokém tanci, jakýž nelitostný vítr s nimi, stařenami, prováděl. Hlavy t. j. vrcholy jejich obklopeny jsou modravou mlhovou korunou, jako kdyby nebe uznávajíc zásluhy přestálého mučenictví na důkaz zalíbení svého svatou září skráně jejich bylo ověnčilo. Pohrouživše se do toho neobyčejného zjevení mysleli jsme, že nalézáme se uprostřed čarovného kruhu lesních panen, ale divoký vichr, který zas se rozburácel, vytrhl nás z krásného toho přeludu a uchvátiv znovu velebné břízy počal jimi tak zlomyslně potřásati, že koruny jejich jako viklavé hlavičky „pimprlat“ semotamo poskakovaly. Mrzutě zavřeli jsme se do tarantasu a jedem stále po tmě, až pod námi opět dlažba zarachotila; jsme opět na poštovní stanici. Poněvadž počasí na brzkou změnu nepoukazuje, zůstanem pro dnešek zde; zítra snad vyjasní se nám nebe k veselejší jízdě. Příbytek, jejž nám poštmistr vykázal, je teplý a přívětivý, což nám tedy schází? — Dobře jsme pojedli a popili, přišel večer i klademe se na lůžko, jež nám jamščík z tarantasu přinesl, a brzy zapomínáme v objetí sladkého spánku na útrapy právě minulého dne. Ale tak zcela sladký ten spánek nebyl; často budily a znepokojovaly nás ledajakés neposedné maličkosti, jimž u nás pro upokojení „perského prášku“ se dává.

Ráno, když jsme dále jeti chtěli, neměla pošta koní; neměla a neměla. My tohoto nechápali, ale hovořivý poštmistr nám to tak obšírně a důkladně vysvětloval, že jsme konečně sami nevěděli, zda-li

jsme včera s poštovskými koňmi přijeli anebo s ukrajinskými voly. Jamščík, který nás dnes vézti měl, odešel do města hledat nějaké přípřeže. Konečně našla se přec trojka, i jedem tedy dále. Cesta jde opět podél řeky, na jejíž březích, a ještě daleko v polích veliké žulové balvany leží; ostatní krajina velmi jest jednotvárná. Vůkol samá rovina, kolem žulových balvanů nízké křoví, málo kde nějaký strom, a jen tu a tam při osamělém hřbitovu skupiny jedlí a smrků kolem černých pomníků. V nížinách a hlubokých úvalech leží něžné, šedé vesničky, nejutěšenější to obraz celého dalekého obzoru, jejž proti nám temný borový les jednotvárně ohraničuje.

Když jsme ráno vyjížděli, bylo ještě počasí deštivé; nyní však ponenáhle se oblaka protrhávají, modré oblohy ukazují se kusy vždy větší a větší, již i jednotlivé sluneční paprsky na zem dopadají, a hnedle na to vidíme slunce celé. Světlo jeho nás úplně rozjařilo, i vypili jsme na tu radost každý „rjumku“ žhavé lihoviny, a náš vozka čtyry. Jedem, jedem, ale pojednou zůstal tarantas v písku vězet; marné bylo prošení, marné namáhání, koně nemohli z místa. My slezli a procházíme se po návrší, na němž archa naše se zastavila; kdyby bylo léto a zem suchá, udělali bychom výlet do okolí, poněvadž ale tak není, zůstanem při chuti. V dálce vidíme několik „mužíků“; kýváme, pískáme, voláme na ně, — neslyší nás. Tu přišla jamščíkovi zvláštní myšlenka: přiskočil k střednímu koni a smáčkl mu rukou tak silně hubu a nozdry, že strašně zařehtal; řev ten upozornil mužíky na nás, a brzo na to seděli jsme opět v tarantasu, jenž nás po cestě již mnohem sjízdnější k stanici unášel. Po krátkém odpočinku jedem dále. Ni jízda, ni krajina nepřináší nic zajímavého; jedem as dvě hodiny, a tu teprv blížící se mohutná řeka počíná

pozornost naši napínati. Jsme u břehu. Na hladině řeky plove most, od něhož dlouhý provaz k protějšímu břehu se táhne. Na most ten musí vůz i s nákladem vjeti, a lidé na druhé straně provazem přitáhnou jej k sobě. Aby most po proudu neodploval, jsou po stranách silné koly do řečiště zatlučeny a příčními kládami spojeny; přes tyto klády položeno podle kolů dlouhé prkno, aby po něm pěšky přejíti se mohlo. Příční ty klády slouží za podlahu, aby se most, kterýž mezi koly se pohybuje, nepotopil. My přešli, či vlastně přeskákali jsme na druhou stranu, a tarantas vjel na most; sedláci připřáhli se k němu a šťastně dotáhli jej až na několik kroků od břehu. Zde ale vysmekly se koním nohy, a tarantas probořil se až nad kola; důmyslní venkované ale ihned tomu odpomohli. Vyzdvihli nejdříve zadní kola, podložili jim nová prkna, napnuli pak všechny síly a s velikým křikem vytáhli vůz na břeh. My vsedáme opět do vozu šťastně přepraveného a po třech hodinách vjíždíme do bran gubernského města, kde alespoň dva dny pobýti jsme si umínili.

Dva dny našeho odpočinku uplynuly; chystáme se opět na cestu. Deště a bláta se nemáme co báti; neboť včera byl silný mráz a v noci napadalo množství sněhu. Náš povoz je tentokráte tělјega, t. j. na čtyrech kolech ležící, krátké a široké, hluboké a dole zakulacené necky, a v nich asi hrst slámy. Usadili jsme se do nich nohy na dně roztáhnuvše. Jedem teprv chvilku, ale jsme již každý po jedné straně do modra otlučen, a v nohou rozhostil se pocit, jako kdyby všechno maso od kostí se bylo odtřáslo. Jamščík zastavil, my vyndali všechnu zásobu houní a přikrývek, udělali z nich vysoké sedadlo, zavěsili rámě v rámě, abychom jeden o druhého se neotloukal, a zbý-

vající rukou držíme se každý pevně okraje kolísavých necek. Krajina sněhem pokrytá bavila nás až k lesu, jímž cesta točitě jako had se vine; zde stromy pod sněhem se prohýbající tak těsně k cestě přiléhají, že hlavami ustavičně sníh s větví na sebe srážíme. Kola vysokým sněhem se valící vždy více a více rostou, následkem čehož celý povoz do výšky vystupuje; již sedíme jako na věži, tu ale odloupl se sníh od kol, i jedem zase nízko při zemi. Hustá mlha pokazila nám vyhlídku. Nesčíslné množství drozdů a strnadů poletují semo tamo nevědouce kudy kam, a vyděšené, pronikavé jejich kvíkání a pískání rozmnožuje mnohonásobná ozvěna hlubokého lesu. Z hustiny každé jedle cvrlíká roj sýkorek, a hejna šedých vran rozložila se po haluzích každé břízy.

Čím dále, tím hůře vleče se těljega; nejbližší stanice uvidí nás vsedat do kibitky. Po krátkém odpočinku unášejí nás tedy odtud lehounké sáně letem bystrého sokola po sněhové hladině, od koňských kopyt sypký sníh jako lehounký prach v obláčcích odskakuje, a zvonec na „duze“ vesele cinká. Nepřehledná sněhová rovina, z níž jen tu a tam bíle zahalená vesnička vyčnívá, rozkládá se na vše strany, všude ticho a mrtvo, jen stáda psů po mrchách slídíce od místa k místu pobíhají, a hejna krkavců na místa se slétají, kde pod sněhem bezpochyby nějaký zdechlý kůň leží. Jamščík nyní cesty a stanic si nehledí, nýbrž jede rovnou čarou k městu, jež cílem jest naší jízdy. Již několik hodin jedem, zima stává se vždy citelnější, a i žaludek k právu svému se hlásí. Na prvním pahrbku zastavili jsme, vozka předhodil koním otep sena, položil přes kibitku široké prkno a na ně postavil samovar, rozdmychal na plechové míse dřevěného uhlí, vsypal je do kamínek uvnitř sa-

Poštovská stanice.

movaru, a na místo vody přikládal do něho čistého sněhu. Brzy byl samovar plný vody, my vyndali z bedničky čaj, sklenice a zákusky, a za čtvrt hodiny srkáme s nevýslovenou rozkoší horký nápoj přikusujíce chléb a studenou uzeninu. Ohlodané kosti házíme ven do sněhu, kde již hejna lačných havranů se shromáždila a o každé sousto zuřivě mezi sebou zápasí. Když pak vozka dvanáctou sklenici čaje dopil a vše na patřičné místo byl uložil, práskl do koní, a rychle jako na perutích větru ujíždíme dalekou stepí. Zatím skleslo již slunce za obzor, a večer rozkládá se po sněhových rovinách. Jasně jiskří se hvězdy, a měsíc, přes nějž slabý vítr lehounké obláčky přehání, rozlévá bledou září po třpytící se stepi. Konečně potkáváme dlouhé řady saní, jisté to znamení, že blízci jsme cíle svého.

V úplné jistotě, že nejdéle za půl hodiny na místě budem, stali jsme se dovádivými, a žertovné řeči promíchané veselými povídkami řinou se nám z ust tak plyně, jako bychom již v teplé světnici městského hostince u hrnců masa seděli a vína pili do sytosti. Ale ostrý, vždy rostoucí mráz stahuje nám pysky silou neodolatelnou, slova váznou na jazyku, mlčky již sedíme podle sebe do kožichů jako dvě mumie zahaleni, napínáme zrak do dálky, zda-li se osvětlené město ještě neukazuje, ale nadarmo. Každým okamžením roste v nás přesvědčení, že jedeme směrem nepravým, neboť kam jen oko dohlednouti může, vidíme jen sníh a sníh a sníh. Aby bída naše se dovršila, spustila se chumelice tak hustá, že na několik kroků ničeho více rozeznati nemůžem; k tomu fičí štiplavý vítr žena nám sníh přímo do tváří, tak že ani oka otevříti nelze. Vozka ujišťuje nás, že tisíckráte již cestu tuto konal a, aby slovům svým důrazu dodal, slízá

s kozlíku, hrabe rukama nohama v kyprém sněhu hledaje křoví a jistá znamení, po nichž že cestu pozná, svatosvatě se dokládá. Ale všechno jeho úsilí a namáhání zůstává bez výsledku: přiznává se, že bloudíme. Jedem as hodinu i slyšíme konečně z veliké ovšem vzdálenosti zpěv kohouta a štěkot psů. Vozka zabočil ihned v tu stranu, popohání koně, že po hladkém sněhu jen jen letíme, a zvuky ony stávají se vždy jasnějšími, však světla nižádného nespatřujem. Snad hustá chumelice nám je zastírá. Pojednou umlkly štěkot i kokrhání, a na místě nich slyšíme, kterak hladoví vlci, v tlupách po stepi těkající žalostně vyjí nouzi svou větrům žalujíce. Nevrlost mizí, ale strach se nás zmocňuje: nemámeť ni pušky ni bambitky a bič slabá jest zbraň proti žravému šakalu; ale jamščík se nám směje řka, že pokud zvonec na „duze“ se houpá, žádného vlka na blízku neuvidíme. A vskutku nepřiblížil se ani jeden, snad ale jen proto, že v několika minutách ve vesnici jsme se octli, aniž bychom ji byli dříve spozorovali. Však ticho všude, jako o půl noci, a osvětleného okna marně bys hledal; pojednou ale zaštěkal někde pes, a v tomtéž okamžiku hafalo několik ze sna vyburcovaných psích hrdel z každého dvora, z každé boudy. Zastavili jsme před velkým statkem, po jehož dvoře tři koně volně se procházeli. Jamščík tluče do vrat, ale nikdo nepřichází; jamščík bije bičištěm do nich, co jen síly mu stačí, — ale nikdo se nehýbe. Poděšené kobyly po dvoře divoce se prohánějí, a psi sběhli se k vratům štěkajíce div že neochraptěli, — ale nic na plat; v domě snad zůstávají samí hluší. Než, — jamščík je důvtipný chlapík: pod sedadlem má několik větších a několik menších kamenů; ty vyndal, každému z nás podal asi tři na-

pomínaje, abychom vše po něm dělali. Pak odskočil na několik kroků od vrat a házel menší kameny do dvoru, tak že zrovna do psů padaly, kteříž takovou opovážlivostí na nejvýš rozdrážděni strašný řev a jekot spustili ryčíce, až nám uši zaléhaly. Nyní jamščík zase ke vratům přiskočil a kamenem do nich tak prudce mlátil, že každé udeření jak hromová rána po dědině se rozléhalo. Konečně otevřela se vrata, a my vešli. Jizba, do níž nás rozespalý mužík uvedl, tak jest obsazena, že skoro ani není místa, kam bychom nohou kročiti mohli. Nejblíže dveřím nastláno něco slámy, a na ní leží pět kožichů; kožichy se začínají hýbat: z jednoho vylízá hlava, z druhého noha, z třetího ruka, čtvrtý celý vstává, a pátý je prázden; ležel v něm hospodář, který byl vyšel, aby nám otevřel. Na peci leží as půl tuctu dětí a matka mezi nimi; děti se protahují, a jedno se dalo do křiku: matka trochu povstala, hodila na ně kožíšek a — spí dále. Dítě následuje jejího příkladu. Každá lavice má několik spáčů; bydlíť tu nejméně tři rodiny. Udělali nám místo u stolu, přinesli samovar, rozdělali oheň a ohřáli večeři; my pak vyzvídáme, jak daleko jsme zabloudili a jak daleká nám ještě zbývá cesta. Odpověď zní dosti příznivě: do města není dále tří hodin. Zpráva ta vrátila nám všechnu zmužilost, i vidouce, že by domácí lidé bdíti museli, kdybychom nabízeného noclehu přijali, jeli jsme po dvouhodinném pobytu dále. Časně ráno vítali nás přátelé naši v městě. —

Z přečetných, v ruské říši žijících národů, kteří rozličným asiatským i americkým plemenům přináleží, tři položím ukázky: Tatarů, Kalmyků a

Baškýrů, kmenův to z veliké rodiny plemen uralo-altajských; budouť jimi jaksi zastoupeny tři hlavní větve téže rodiny: větev tatarská, mongolská a čudská.

Tataři

ruští jsou poslední zbytek středověké mongolo-tatarské záplavy, kteráž všechny země od hranic „nebeské“ říše čínské až k Olomúci, od Sibíře až indickému moři zatopila a ruskou říši v koňském objetí držíc a krev i šťávy její, jako nenasytný upír střebajíc konečně železnou pěstí probuzené síly slovanské rozpoltěna jest a rozdrcena, poskytnuvši výstražný příklad odvěkým vrahům a nepřátelům Slovanstva, kdyby též někdy o porobu jeho pokoušeti se chtěli. Třásla se druhdy celá Evropa slyšíc jen jméno zlaté hordy vyslovovati, chvěli se národové již z úkladného vraždění Slovanů řemeslo dělali, děsili se státové velicí i mocní nájezdů půlměsíce a koňského ohonu, ale jich zkrotiti, jich zbaviti se nedovedla Evropa, moc mongolo-tatarskou roztřepilo a roztříštilo rámě Slovanstva, i zbyly jen dva chatrné pomníky bývalé její slávy: doklepávající Turecko, jemuž co nevidět zase Slovanstvo poslední zasadí ránu, a „veliký magyarország,“ kterýž nemoha se též konce svého dočekati, slovanský svět všemožně škádlí a dráždí. — Jen strpení, baratom, i na tebe řada dojde.

Odehravše dávno již svou roli válečnou a světobornou, žijí vlastní Tataři nyní, v nesčíslných větvích a hordách rozptýleni, v rozličných částech ruské říše tiše a klidně přivykajíce pod mírnou a vlídnou vládou slovanskou životu spořádanému, jinak ale zcela volnému. Rusko neutlačuje, neodnárodňuje jich, ale vedouc je k životu právě

lidskému ponechává jim řeč, mrav, náboženství ano i zřízení, jakéž od otců svých zdědili, i takž podávají nám malebný a velezajímavý obraz orientalského života kočovnického i rolnického.

V ruské říši rozeznáváme Tatary kazaňské, astrachanské, krymské a sibířské; ale nejznamenitější jich větev tvoří Tataři nogajští, kteří přímými jsou potomky hordy Čingise chána, a po ohromném prostranství mezi Bessarabií, Kavkazem a Astrachanem roztroušeni jsou. Všech Tatarů jest asi 2,190.000 duší; sami Nogajci čítají as 500.000 rodin čili „kotlů.“

Tvář Nogajců jest barvy žlutě hnědé, tělo silné, složité a svalovité, spíše hubené než tučné, prsa a plece rozložité, oči černé, ohnivě planoucí, uši daleko od hlavy odstávající, ústa prostřední, pysky tlusté a válcovité, zuby krásně lesklé, krk tlustý a vous slabounký. Mužové mají vlasy černé, zřídka jen rusé nebo rudé (obyčejně ale až po temeno oholené) a chodí tělem zpřímeným, zvolna a váhavě. Tatarky, jež brzy se vdávají a vadnou, mají pleť mnohem světlejší, mnohdy jasně bílou, husté, černé a lesklé vlasy, tvář půvabnou a rysů velmi pravidelných. Zrak i sluch Tatarů nad míru jest vyvinutý a bystrý, tak že v ohromné vzdálenosti, kde my jen černý bod bychom viděli, oni s velikou jistotou buď koně, voly neb ovce rozeznávají, a ze vzdáleného, nejasného bečení a řehotání hlas svého a cizího stáda poznávají. Co do povahy jsou Tataři prchliví a popudliví, jinak ale dobromyslní a mnohem čilejší, než ostatní muhamedáni; s velikou samolibostí a lakotou spojují poctivost a německou „bodrost,“ jsou úskoční, licoměrní a při tom přec upřímní. Tatar lže, jak jen promluví, a kolikrát zalhal, tolikrát odvolá, když na něho zhurta udeříš; slibuje mnoho, a

málo plní, činí ale mnoho, kde nic neslíbil; je nedůvěřivý jako kocour, zlodějský jako straka, potměšilý jako stepní lišák, věrný jako pes, hltavý jako vlk, pohodlný jak medvěd, bystrý jako pstruh, zlostný jak holub (o němž se praví, že žluče nemá, poněvadž by mu každou chvíli překypěti musela), pracovitý jako kůň a poslušný jak mezek. Kdybych povahu tatarskou všestranně znázorniti měl, namaloval bych na lidský trup hlavičky všech charakterních zvířat. Kazanští Tataři jsou ze všech nejšlechetnější a v mnohém ohledu vskutku roztomilí lidé.

Jako u všech asiatských národů, jest i u Tatarů oděv věcí nad jiné důležitou, třeba tedy o něm poněkud šíře promluviti.

Nejobyčejnější roucho Nogajcův jsou kože a rouna ovčí; v zimě zahaluje se Nogajec do kožichů, a v létě často jen kožich obrací. Na velkou zásobu prádla Tatar nedrží: tři košile již dostačují, aby se sousedé divili a žasnuli; obyčejně má jen jednu košili a sice bez záhybů, bez varhánků — však důvtipný čtenář sám uhodne, proč. Na košili oblékají chudší lidé často jen široký a pohodlný kaftan z hrubého sukna, bohatší ale krátký kabátec z modrého hedvábí s nízkým, stojatým límcem a kapsami na prsou; kabátec ten stahují dvakráte kolem těla obtočeným pásem z jemného bílého plátna, za nějž nůž v pochvu vražený zastrkují. Na kabátec navlékají kožich, krátký — je-li zima mírná, — dlouhý pak a široký — když ostrý mráz uhodil; zevnější, hladká jeho strana křídou je pečlivě obílena a vyleštěna. Začne-li pršet, musí Tatar honem kožich obrátit, sic by s něho brzy mlíční potůčky sbíhaly, a v několika minutách bylo by po parádě; ale i obrácený kožich na déšť velmi jest choulostivý, poněvadž

i vlna i kůže vodou snadno prosákne: Tatar obléká tedy přes něj ještě kaftan z hrubého domácího

Mongol. — Tataři.

sukna. Kožich na zevnější, křídované straně má rozmanité, pestré a umělé ozdůbky i okrasy. V zi-

mě obléká tedy Tatar na košili ihned kaftan, potom krátký kožich, pak dlouhý kožich a ještě svrchní kaftan. V létě nosí buď jen široké plátěné spodky, aneb přes ně ještě jedny z rudohnědého, domácího sukna; široké ty spodky nahoře provlečenou tkanicí jsou staženy a dole třepením a žlutou kůží ozdobně obloženy. V zimě oblékají na plátěné šaravary kožešinové nohavice a teprv soukenné.

Při domácí a polní práci má Tatar jen košili a plátěné spodky na sobě; vychází-li z domu, oděje se úplně a obuje krátké botky ze žluté kůže nebo safianu, s ostrými, vzhůru zahnutými špičkami; na cestách ale má větší, červené nebo černé boty. O velkých svátcích odívají se muži červenými spodky a pláští ohnivě rudými, tak že mnohá vesnice o slavnostech jako osada katanů vypadá. Na hlavě nosívají z pravidla tři čepice, jednu na druhé: nejdříve malou červenou čepičku (noční), na té uměle pracovanou a bohatě zlatem a stříbrem vyšívanou „módní“ šapku a přes obě velikou, černou, hluboko přes uši staženou beranici (a v létě též turban). — Mladíci a obzvlášť námluvčí nastrkují si na prsty množství stříbrných a mosazných prstenů s červenými kameny a broušenými skly.

Děvčata nosí na hlavě vysokou, z červeného aksamítu zhotovenou a všelijakými drobnými i většími stříbrnými penízky kolkolem ověšenou čepici, od níž přes čelo hrubé kusy korálů, vzadu pak šňůry sekaných korálů, mušlí, skleněných kuliček a rozličných kovových ozdůbek splývají; — často ale jen nízkou a velmi vkusnou čepici s kožešinovým okrajem, s aksamítovou, drobnými perličkami posetou stříškou. Bohaté černé vlasy splítají si dívky v několik menších anebo do dvou

silných vrkočů, aneb dělají z nich jeden veliký, často až na paty dosahující cop, jemuž na konec přivazují velký, bílý plátěný šat ve dvou křídlech; obě části šatu splítají — jako provazy — dohromady a stahují je uzlem. — Již v útlém mládí prostrkují si děvčata nosem, buď na pravé straně aneb střední jeho přehrádkou prsteny buď ze stříbra nebo z drátu, na nějž drobných perlí byly navlékly. Do uší zadělávají těžké náušnice, kteréž řetízkem přes prsa od jednoho ucha k druhému jdoucím spojují. O svátcích a slavnostech šustí skoro každá Tatarka nádhernými šaty hedvábnými, na nichž celý krám stříbrných a pozlacených ozdůbek, spon a přesek přidělán jest, tak že při každém kroku jak chřestějš šumí a řehtá. Hedvábný sarafan spínají sponou a širokým opaskem, obloženým četnými ploskými a kruhovitými přeskami z čistého stříbra. Přes sarafan, kterýž obyčejně barvy modré jest a široké rukávy s červenou podšívkou má, odívají ještě otevřený, lehounkou kožešinou obložený kabátec bez rukávů, jehož těžká hedvábná látka hojně vetkanými, pestrými nebo stříbrnými květy jest proložena. Tatarky, jako vůbec všechny ženské, milují světlé a křiklavé barvy, a sváteční jejich roucha — jedno vždy kratší než druhé — všemi možnými míhají se barvami. Tatarka v úplné parádě podobá se staroměstskému městu Ekbataně, o němž dávno již zplesnivělí kronikáři vypravují, že mělo sedm zdí, každou jinak obarvenou, tak že z daleka vypadalo jako duha, z níž škatuli stočili. Zimního času ovšem tu duhovinu zakrývá kapitální kožich. Mladíkům k vůli nosí tatarská děvčata — jako v Němcích huntýři — na prstech nehorázné prsteny s červeným, strakatě žilkovaným kamením a na ramenou široké stříbrné obruče. Všechny ženské nosí veliký, bílý,

na konci strakatě pruhovaný a třepením obšitý závoj; provdané ženy házejí jej na zad, děvčata pak zastírají jím obličej, ale tak, že jejich mlsné oči jako dvě zvědavé kavky vykukují; jsou-li mezi známými, musí závoj do týlu. Na ulicích zahalují se děvčata často velikými hedvábnými plášti a procházejí se, rámě v rameni, v chumelici vždy jako dvě srostlé mumie. Pod závojem nosí ženy pestrý, dlouhý a úzký šat, jejž na způsob turbanu kolem hlavy obtáčejí; pod šatem tím na čele nachází se malý polštářek, a k polštářku připjat jest tuhý čelák (diadem) s perlami, korály a zasazenými kameny. — Svobodné i vdané ženštiny chodí v širokých, až po kotníky sahajících kalhotách; ženská bez kalhot považuje se za darebné zboží. Na nohou mají Tatarky velmi pěkné a vkusné žluté botky, přes kteréž — když z domu vycházejí — červené střevíce nebo stříbrem protkané trepky obouvají.

Obzvláštní péči věnují Tatarky okrase svých rukou: majíť vesměs nehty a spodní stranu ruky na červeno obarvené; barvivo připravují si z jakési rostliny, již k tomu účelu sbírají a suší. Když uschla, rozetrou ji s kamencem na prášek, promíchají husími výkaly a uhnětou na jemné těsto, a těstem tím obkládají na noc nehty a vnitřní stranu ruky; ráno pak jsou dlaň, prsty i nehty jak pivoňka rudé a lesklé. — Móda tato zajisté hodna jest, aby našla milost před tváří našich fiflen a šviháků, které a kteří nehty v dlouhé, rýčovité drápy si vyrůstati nechávají, je pečlivě do špičky přistřihují, pilují atd. Byla by to krása: červená dlaň, a na prstech červené rýčky! — Někteří tatarští kmenové vedou ještě život kočovnický přebývajíce zimního času v hliněných boudách a létem v plstěných stanech; většina jich ale řádné již zakládá osady a pravidelné staví domy.

Tatarské domky jsou z cihel na slunci sušených, dvéře a krovy ze dřeva, střecha z rákosí, křoví, země a popele sešlapaná. Uvnitř tatarského domku slušnou (však jen povrchní) nalezneš čistotu: stěny pečlivě jsou obíleny, a podlaha, ač jen hliněná, přece úplně jest rovná a hladká, suchá, rohožkami a koberci pokrytá. Obydlí Nogajců má dva oddíly: ložnici a příbytek pro den, často ale má každá žena zvláštní světnici; u jiných Tatarů obývají jedno oddělení ženy a děti, druhé pak hospodář se svými bratry a hostmi. V ložnici uvidíš žíňovky, kožené polštáře, velkou hliněnou pec a skříň na peníze, skvosty a všelijaké drobotiny; v druhé jizbě, kteráž u chudších zároveň kuchyní jest, narovnáno na policích i po zemi množství dřevěného nádobí (mísy, lžíce, věderce, máselnice), pak železný kotel a měděná konev na vodu. U bohatších jest ovšem příbytek rozsáhlejší, více komnat, příhodnější rozdělení a vkusnější úprava; židlí ale nenajdeš nikde, nýbrž všude jen několik palců vysoké stoličky, na něž při jídle mísy se kladou. Stoličky takové bývají ze dřeva uměle vyřezány a perletí pěkně vykládány. — Vesnice tatarské, jež vždycky několik ulic mají, v některých krajinách velmi jsou bídné a holé, v jiných ale má každý domek svou zahrádku, a Tataři velikou z toho mají radost, je-li příbytek jejich lupením zarostlý, tak že vesnici jen po hustém lesíku, v němž skryta jest, poznáváš; jsi mnohdy skoro u samé vesnice, a nemůžeš přec ještě ani jediného domku vypátrati, a teprv, když u prostřed ní se nalézáš, vidíš domky hustě zastíněné ořechy, morušemi a vinními keři, jinde zase houštím stromů fíkových, olivových, granátových, broskvových, merunkových, višňových atd. V tatarských vesnicích bývá bláta vždy dostatek,

a jakmile začne pršet, chodí muži i ženy po dřevěných chůdách aneb připínají si k podešvům vysoké špalíčky, aby čistými botkami bahnem břísti se nemuseli. *)

Jediným skoro jměním Tatarů jsou stáda hovězího, skopového dobytka a koní, i spatříš nezřídka na stepi mnoho tisíc kusů, jež všechny jednomu hospodáři náleží; mezi těmi stády pasou se někdy hejna velbloudů, majetek to kočujících Tatarů, kteří jimi na nízkých, krytých vozíkách celou rodinu, nábytek i všechno nářadí z místa na místo stěhují a převážejí.

Tataři vyznávají víru muhamedánskou zachovávajíce skoro tytéž náboženské obřady a obyčeje, jako Turci; chrám nebo modlitebnice nazývá se mečeť, kněz jejich mollah. Jen zcela dospělé osoby, mezi 40tým a 50tým rokem jsou k modlitbě zavázány, mladší lid modliti se nemusí; při modlitbě přebírají růženec o 33 kuličkách opakujíce při každé jakési „střelní modlitbičky.“ Konají časté oběti, za zemřelé, při svatbách, před každou delší cestou a po ní, aby smyli se sebe hříchy zanedbáváním náboženských povinností spáchané: zabije se ovce, a celá rodina s účastenstvím mnoha chudých ji pojídá. Náboženství jim přikazuje, aby hojně dávali almužny, a poněvadž nábožní Tataři povinnost tuto svědomitě konají, povstaly mezi nimi celé žebrácké gardy a cechy; ale tatarský žebrák nekulhá se o berli od prahu k prahu, on statně si sedí na koni po stranách maje pytle na rozličné obilí, hrnce na maso, na tuk a p., a tak jezdí od vesnice k vesnici, staví se u každého

*) Obyčej tento našim pražským rodákům co nejvřeleji poručena činím, aby se zbavili útrap a zlých následků věčného kalu a bláta.

domu a přijímá dárky z lásky. — O polednách umyje si kněz hlavu, ruce a nohy, vezme růženec a ubírá se zvolňounka do chrámu; zde odříká sám za sebe krátkou modlitbu, pak vystoupí na vrchol minaretu a provolává z plna hrdla, co jen plíce stačí, smutným a táhlým hlasem známou náboženskou formuli: „bůh jest bůh, a Muhamed jeho prorok!“ (Turci ale volají: bůh jest velik, není boha, než-li boha samého; Muhamed jest jeho prorok.)

Zavítá-li cizinec do domu tatarského, ihned bývá uveden do komory hospodářovy, kdež jemu umývadlo, vodu a čistý ručník podají, aby ruce si umyl, pak předkládá se mu jídel, jakých právě po hotovu jest, mléka, smetany, pláství medu, vajec, pečené drůbeže a ovoce. Po jídle přinesou zase umývadlo, poněvadž se ne jinak, než holýma rukama do mísy sáhá, a když host se umyl, podají mu dlouhou dýmku s višňovou, na obou koncích slonovou kostí nebo jantarem ozdobenou trubicí; pak snášejí těžké perské koberce a podušky, aby host pohodlně si odpočinul.

Nogajci (i ostatní Tataři) požívají nejvíce pokrmů z látek zvířecích, a ze všeho nejraději koňské maso porážejíce k tomu účelu vetché a neduživé klisny. Jest u nich oblíbená krmě jakési koňské řízky, jež muži sami připravují a co důkaz obzvláštní lásky podávají; těch řízků, muž když strojí, žádná žena dotknouti se nesmí. Tataři, poslušni náboženské zápovědi, nejedí vepřového masa a nepijí vína, jsou ale náruživí kuřáci (kouření říkají Tataři: „tabák píti“), připravují si kořalku z kobylího mléka a pijí rádi čaj po mongolsku vařený. Mongolové totiž užívají — i na Rusi vůbec známého — „kirpičného“ t. j. cihlového čaje; jest to hrubší druh čajových lístků stlačených do

forem na spůsob cihel. Mongol ulomí kus takové cihly, rozetře ji na jemný prášek a vaří tak dlouho až voda zčervená; pak přisype trochu soli a nechá vše znovu vařit; pak přelije čistou odvárku do jiné nádoby a pije ji bez přísady, nebo s mlékem a někdy též s máslem. Chléb u Tatarů jest věcí neobyčejnou; z mouky nepekou nic, leda hrubé koláče.

Zvláštní jsou u Tatarů obyčejové svatební. Dceru svou chová, pěstuje a ošetřuje Tatar jen na prodej, a přední jeho starostí jest, aby ji záhy prodal; mnohdy ještě v kolébce se houpá a již jest prodáno děvče spanilé, a osud jeho ukován pruty tu zlatými, tu železnými, — však ony stejně je budou tlačiti. Má-li který Tatar dceru a soused jeho syna, smlouvají se o jich zasnoubení. Zda-li dívka, až doroste, úmluvě té těšiti se bude čili nic, nikdo nedbá; tatarské děvče nesmí míti vůle, nesmí míti citu, ono jest majetkem, bohatstvím rodiny: musí na trh. Když oba otcové o cenu děvčete se dohodli, slaví se předběžná svatba, děvče ale zůstává na vychování v domě otcovském. Cena za děvče stanoví a vyplácí se dobytkem, a rozepře, bez nichž taková výplata obejíti se nemůže, rovnají a rozsuzují kněží a starší lidu. Jak jen smluvená cena jest vyplacena a hoch alespoň k 14. roku dospěl, konají se přípravy k vlastní svatbě, a děvče tomu odporovati nesmí. Chce-li nezasnoubený Nogajec o nějakou dívku se ucházeti, požádá a objedná si některého přítele nebo známého, aby mu byl námluvčím; však duší celého obchodu a vyjednávání jest ženský námluvčí, který důkladné zprávy podati musí, jakého je děvče vzezření, jakých mravů, jakého

zdraví. Jest-li že ale ženich dívku, již otec mu kupuje, zná, nesmí ji — ode dne prvních námluv počítajíc — tak dlouho spatřiti, dokud smluvená za ni cena úplně zaplacena není. Ale mnohem lépe prý jest, když ženich nevěsty své vůbec ani nezná, a proto vyhledávají a zakupují se nejraději nevěsty ze vzdálených vesnic, při čemž nejvíce na cenu a výbavu, méně již na krásu a půvabnost se hledí. Rod děvčete ale nad míru důležitou jest věcí, a za děvče čisté, nesmíšené krve nogajské mnohem více každý zaplatí, než za holčici z jiného tatarského kmene nebo krve smíšené. Obyčejně stojí děvče 30 krav (na penězích asi 600 rublů banko = 171 3/7 rublů stříbra = 276 zl. r. č.), může ale až 1000 r. banko státi; krymské nebo kalmycké děvče stojí 5—10 krav. Vdovy jsou velmi laciné, však i zde stáří a rod rozdíly činí. Děvče, které zapovězeného ovoce bylo okusilo, nekoupí nikdo, leda jen člověk chudobný a to za cenu zcela nepatrnou; nestojí za mnoho. Seznal-li Nogajec, že nevěstou ošizen jest, mstí se strašně na jejích příbuzných a béře výplatu svou nazpět. Jest pravidlo, aby se svatba slavila ve čtvrtek, kterýž u Tatarů jest svátkem, jako u nás neděle. K veliké svatební hostině zvou se nejen všichni obyvatelé vesnice, kde svatba se odbývá, ale i známí z jiných, vzdálených vesnic, i jest veliké pití a hodování všech přítomných, a nepřítomným posílají se do domů koláče, kusy masa, ovoce i kořalka. Svatba slaví se nejprvé ve vesnici, do níž nevěsta přisluší a několik dní na to v rodišti ženichově i trvá po každé několik dní.

První svatební den nachází se ženich v jiném, a nevěsta též v jiném domě, obě strany volí si zástupce, a ti podají si jménem snoubenců ruce:

toť celá kopulace. Ženich ale smí teprv večer, když slunce již za hory zašlo, svou vyvolenou spatřiti; když totiž smrákati se začíná, berou staré, příbuzné ženy nevěstu stranou, odejímají čepici a připínají jí do vlasů závoj i vedou ji k manželu. Po prvé hledí si ženich a nevěsta tváří v tvář! Druhý den přijímají novomanželé návštěvy a blahopřání všech příbuzných i známých, a mladá paní ukazuje se jim ve vší své slávě a kráse. —

Svatební veselí a radovánky když konce svého došly, nastává doba líbánek, tatarské paničce zajisté velmi trpká a perná. Slyšte všechny, jež dcerami Evy se zovete: po celý rok nesmí s nižádným cizincem promluviti, a se známým smí hovořiti jen za přítomnosti bratří a sester, ale jen zcela po tichu! Ale slyším mnohou z vás podotýkat: „Však ona krutý ten zákon obejde, nemohla by jinak ani ženou býti“, — i jest tomu tak. Zastihne-li host mladou paničku samotnu, anebo je-li — jak říkáme — domácím přítelem, hovoří se na hlas, šeptem — jak toho účel návštěvy vyžaduje, ale v společnosti musí být němá, jako sv. Jan na kamenném mostě. Když pak rok s rokem se sešel, slaví se slavnost slavná, celý dům přetéká mlékem a medem, i rozvázána jsou ústa ženy druhý roční běh své manželské pouti nastupující. — Koran povoluje mužům 4 ženy řádné a mimořádných tolik, mnoho-li jich uživiti může. Ruská vláda netrpí nikde otroků a otrokyň, a poněvadž po tatarském mravu žádná dívka do cizího domu sloužiti nejde, jedna žena ale všech domácích prací zastati nemůže, jest Tatar nucen ženě své některou pomocnici přibrati. Po právu má první žena přednost před druhou, druhá před třetí, třetí před čtvrtou; v skutečnosti ale nebývá první žena, již Tatar pojal, aniž by ji byl dříve seznal, nýbrž

ta, která všech sličnější jest a spanilejší, vládkyní domu. Míť pak ženy tatarské život plahočivý a krušný: jsou majetkem a jaksi živým jen nářadím svého muže; kolem něho přejíti nesmí, nýbrž musí se pozastaviti a posečkati každá, až by on přešel; nesmí s ním z jedné mísy jísti a bez něho z domu vyjíti; pokoje a odpočinku nemá, až muži v skutku nižádných již nezbývá přání. Jest tudíž zcela přirozeno, že první žena často sama na to naléhá, aby manžel její ještě jednu nebo dvě ženy pojal; těm pak přikáže všechny těžší a hrubší práce v domě ponechávajíc si vrchní dohlídku a výkony druhu lehčího a příjemnějšího. Ženy musí obstarávati děti a kuchyň, mají pečovati o zevnitřní i vnitřní čistotu domu, musí dojiti krávy, máslo a mléčnou kořalku připravovati, z hnoje palivo dělati, vodu nositi atd. Mimo to vydělávají zvířecí kože a šijou z nich oděvy, vaří si samy mýdlo a zhotovují lojové svíčky, předou vlnu a tkají sukno, koberce, čalouny atd. — Tatarka velice by se prohřešila, kdyby střevíce muže svého podešvem vzhůru obrátila, byloť by to znamením, že mu všelikou vážnost, šetrnost a poslušnost vypovídá; muž pak hříchu se dopouští, když ženě vlasy — — rve.

Zemře-li Nogajec, jest druhý den již pohřeb. Před domem shromažďují se ženy a baby celé vesnice a konajíce zoufalé skoky i posuňky hlasitě bědují a hořekují; zatím vynesou muži oblečenou mrtvolu na nosítka a mollah přišed vykoná nad ní modlitbu, pak provází je na hřbitov za vesnicí a všechen lid za ním. Do hrobu kladou nebožtíka — ne na znak, nýbrž na stranu, aby obličejem obrácen byl v tu stranu, kde svaté město Meka leží. Nad hrobem přečítají kněží některá místa z koranu (muhamedánské bible), a lid stojí něko-

lik sáhů opodál; pak zasypou všichni přítomní hrob prstí a nakupí na něm mohylu. První žena (vdova) musí ještě po několik neděl, vždycky když slunce zapadá, bědovati, kdežto ji příbuzní na novo třeba již prodali.

Harem Nogajcův jest jejich ložnice, do níž každý host volný má přístup.

Kalmyci

jsou větev plemene mongolského, nazývají se sami „Dĕrbén orét“ t. j. čtyři spojenci, a též „kalmyk“, což znamená lidi, kteří se osvobodili. O dějinách a osudech jejich zde šířiti se nemohu.

Stepi, po nichž Kalmyci se svými stády se potloukají, rozprostírají se mezi řekami Donem a Volgou, od carycinské čáry až po Kavkaz, mezi Volgou a řekou Urálem, pak od Irgiše až po moře chvalínské. Jílovaté a solnaté tyto roviny s mnohými solnatými i sladkými jezery bujné a zdravé rodí traviny, jsou tedy chovu dobytka a pastýřskému živobytí velmi příhodny.

Kalmycký národ dělí se na tři stavy: šlechtu, kterouž „bílé kosti“ nazývají, lid obecný čili „černé kosti“ a kněžstvo, kteréž buď z bílých aneb z černých kostí pochází, svobodné jest a ve vyšších hodnostech práv a výsad šlechtických požívá. Největší vážnosti těší se rodiny, jež původ svůj od samého Čingise chána odvozují. Ženské z krve šlechtické nazývají se „bílé maso“, a ženštiny z lidu „černé maso“; rod a původ ale odvozuje se toliko od „kostí“ bez ohledu na „maso.“

Moc a bohatství kalmyckého knížete spočívá v množství a zámožnosti jeho poddaných; poddaní jednoho knížete tvoří jeden ulus, každý ulus má

několik ajmaků, a ajmak 150—300 ohnišť, stanů čili rodin.

Každý ajmak má svého sajsana čili velitele, a každých 40 stanů svého dozorce („achcha“).

Kalmykové.

Těch 40 rodin rozděleno jest na 5 skupin (chatunů), jichž každá svého náčelníka má. Knížeti svému lid nad míru jest oddán i zachovává rozkazy jeho s největší svědomitostí.

Celý národ rozdělen jest na 4 hordy; zřízení hordy jest patriarchální a zároveň válečné. Každý poddaný musí k rozkazu knížete bez prodlení do táboru jeho se dostaviti, a jakmile rozkaz ten ohlášen, spěchá všechno v divém chvatu tam, odkud hlas knížete zazněl. Kníže přehlíží pak lid k boji shromážděný a posílá slabochy a neduživce domů.

Hlavní zbraň jejich jsou šípy, luk a toulec, ale i kopím, šavlí a puškou výborně umějí zacházeti. Branný lid rozdělen jest na pluky (ottoky) a každý pluk na setniny. Pluku velí „zeregin jasool“, a setnině „soom jasool.“ Každý pluk má praporec, na němž odznaky válečných bohů, hadi, tigři, lvi a p. v zlatě a stříbře se lesknou, — ale žádnou hudbu.

K řadovému vojsku jich ruská vláda nerada přibírá, poněvadž jsou v boji rota nevázaná, na bojišti zvěř litá, krvelačná, bez bázně a kázně, poněvadž je samým masem živiti musí a žádnému pořádku naučiti nemůže.

Kdyby na jednom místě shromáždili se zástupcové všech národů světa, Kalmyka mezi nimi ihned vynajdeš; jeť tvář kalmycká podoby tak neobyčejné a přepodivné, že jednou na ni popatřiv na vždy v paměti podržeti ji musíš. A kdyby na hromadu naházeny byly lebky lidské a zvířecí, na první pohled poznáš, která z nich na Kalmykově sedala trupu. Obličej Kalmykův jest ploský a stlačený, jako by jej matka hned po porodu prkýnkem byla smáčkla, oči jsou úzké, od nosu vzhůru se rozbíhající, pysky tlusté, skoro žádná obočí, nos malý a stlačený, jako by seříznutý, zuby lesklé a bílé. Přirozená barva obličeje je načervenalá a přihnědlá, jasná, ale nečistotou a špinavým tukem tak zanesena, že jako začernalý

měděnec vypadá. Kalmyk má velké, odstávající uši, tvrdé, černé vlasy a kolena ven vymknutá, ne tak od přírody, jako spíše od ustavičné jízdy a od toho, že vždy jen na patách sedá. Zrak, sluch a čich jeho ku podivu jest ostrý, hmat ale hrubý a chuť tupá. Kalmyci jsou praví obři a špinaví, jako snad žádný pronárod země; Kalmyčky ale jsou postavy mnohem menší, pleti jemné, bílé a červené (totiž ty, které se myjí a špinavým tukem nenatírají) a prozrazují mnohé stopy orientalských vnad a půvabů.

Co do povahy jsou Kalmyci suroví, však nikoliv tak divocí a zlomyslní, jak na první pohled bys mysleti mohl; u nich vládne jen cit a smyslnost, rozum na jich počínání mnoho vlivu nemá, ačkoliv dosti bystrým býti se zdá. Jsou zvědaví a k mnohým věcem učeliví, hostinští a úslužní, rozmarní a vilní, pánům svým věrní a oddaní, zmužilí a odvážní, někdy též — tak když pán bůh dopustí — pracovití, ale vždycky s osudem svým spokojeni. Kalmyčky pak, když dobrá jim přišla chvíle, jsou čilé, úslužné, — vždycky ale pilné a svobodné. — Ohnivá krev Kalmyků, jejich bezstarostnost a náchylnost k lenivé pohodlnosti a bujné rozkoši táhne je k podvodu, krádeži, loupeži a špíně.

Obzvlášť v loupežném přepadání pocestných jsou praví mistři, používají ale více jen lsti, než násilí a nezabíjí nikoho.

Kalmyci mají psané zákony a policejní předpisy, kteréž povstaly z přirozeného citu právního, z obyčejů a rozkazů knížat a zvlášť pozoruhodny jsou tím, že ženskému pohlaví velice nadlehčují. Několik těch zákonů pro příklad: Kdo v boji zbaběle si počínal, budiž ženskými šaty oděn celým táborem prováděn. Kdo by ruky své pozvedl proti

rodičům a velitelům, platí pokuty 27 kusů dobytka. Vrahu odejmiž se žena i majetek. Kdo by v pranici soupeři svému palec vylomil, platí 18, za střední prst 8 kusů dobytka atd. Zloděj, jenž by nahraditi nemohl, ať dostane výprask, ať nosí klacek na zádech, ať se žhavým železem na tváři poznamená. Kdo by pannu zhanobil, zaplatí 9 kusů dobytka, jež soudce si vezme; cizoložství stojí totéž. Nikdo nesmí přijati za dceru svou od ženicha bohatého více než 50 velbloudů a 400 ovcí, od chudého více než 15 koní, tolik též krav a 20 ovcí. Ženitby ať se podporují; nikdo ale nevdávej dcery své před 14tým rokem. Sajsan smí o svatbě poraziti 3 kusy velkého dobytka a 4 ovce, chudší ale jeden toliko kus a 3 ovce atd.

Oděv Kalmyků jest obyčejného asiatského kroje, úprava hlavy zcela jako u Číňanů, na nohou nosí červené nebo černé botky (někdy kratší, někdy delší), široké modré nohavice, na těle lehký červený kabátec s opaskem. Za opasek zastrkují šavli, nože a dýmku. Svrchní kabátec jest soukenný, s širokými rukávy všecek jasně modrý. Slabému vousu nechávají růsti, hlavu pak pečlivě oholují, až na mohutný cop na temeni, a přikrývají ji žlutou čepicí s kožešinovým okrajem a střapcem. Chudší lidé nosí v létě žlutý klobouk s ochlípenou střechou a oblékají i v největším parnu ovčí kožich na nahé tělo; když pak horko nesnesitelným se stává, svlékají kožich, zavěšují jej na opasek a jezdí zcela nazí na koních. Kalmyci když do boje táhnou, přikrývají hlavu ocelovou přilbou s vysokým, pozlaceným hřebenem, od něhož kolem do kola pletivo ze železných kroužků splývá, s předu čelo až po obočí, v zadu celý týl až po ramena zakrývajíc.

Podobné pletivo z drátěných kroužků nebo ocelových šupin mají i na těle.

Jen bohatší Kalmyci mají pušky, jež pečlivě do jezovčích pouzder ukládají. — Oblek ženských sestává skoro z těchže kusů, jako oděv mužů, jen barvy jinak jsou uspořádány: svrchní kabát červený, spodní kabátec modrý, boty žluté. Vlasy splývají v několika copech, v uších houpají se těžké náušnice, na prstech lesknou se tlusté prsteny. Mnohé ženy užívají též líčidla, jiné prostrkují nosem zlaté kroužky.

Příbytky Kalmyků jsou skládací stany neboli jurty, kteréž z dřevěné kostry a plstěných přikrývek se skládají. Kostra sestává z kruhovité, několik stop vysoké, mřižovité stěny, z níž dlouhé obloukovité žebry vybíhají a v kulatou střechu se klenou. Se všech stran přikryta jest kostra bílou, červeně prošívanou a vroubenou plstí nebo též hrubými vlněnými látkami, přitaženými pomocí silných popruhů. Aby čerstvý vzduch přístupu měl, odhrnují a překládají se některé pokrývky na střeše. Stany Kalmyků jsou složení pevného a silného, prostorné, pohodlně a někdy i nádherně zařízeny.

Uprostřed stanu jest ohniště, na něm s vysoké třínožky na řetězu visí železný kotel; po stěnách rozvěšeny jsou zbroj, zbraně, nářadí, náčiní kuchyňské a jezdecké; po zemi rozestřeny jsou koberce, podél stěny stojí pohovky, upraveny jsou ložnice, před nimiž strakaté záslony vlají. Stranou od vchodu stojí skříň na peníze a skvosty, na ní domácí bůžek a před ním kadidla, obětní misky s vařenou rejží, hrozinkami atd. Nábytek Kalmyků tentýž jest, jako u všech kočovníků asiatských: žádné stoly, žádné židle, žádné skříně na šatstvo a prádlo; sedají na zemi a sáhají rukama do mísy.

Před kalmyckým stanem povalují se obyčejně děti nahé, osmahlé, umouněné, černé; hrají si ohlodanými hnáty bůh ví jakých zvířat. U vchodu do jurty vzhůru strmí jako šibenice, zaneřáděné tyčky, a na nich visí koňské kýty, kusy masa ze psů, koček a svišťů, rozpárané a stažené krysy, na slunci osušené a černé jak saze. Nahledněm do stanu: na levo od dveří sedí několik bez mála zcela nahých ženštin; od hlavy až k patě natřeny jsou nečistým tukem, havraní vlasy splývají jako proudy asfaltu po masitých, kulatých ramenou a po obrovských prsou. Co dělají ty ženštiny? Víškají jedna druhé v hlavě. Vejdi do stanu, a ženy neustanou v rozkošném tom zaměstknání, ba ani po tobě se neohlednou; jest patrno, že to nejsou děvčata. Naproti nim ale ihned rozhrne se záslona a z ní zvědavě na tebe pohlížeti bude několik děvčat, čistších již a hezčích, přec ale pravých Kalmyček; po obou stranách obličeje copy na koncích kusy olova neb cínu obtěžkané, v uších mušle a veliké, nepravidelné perle. Některé ze starších ženštin rukama třímají krvácející koňské hnáty a trhají s nich syrové maso svými jak slonová kost bílými zuby, jiné pak z krátkých dýmek vyluzují oblaky modrého, tabákového kouře. Ale ne v každém stanu takový uzříš obraz — ovšem zase jiný. Byť i úprava jurty sebe byla vkusnější a bohatší, čistoty nikde nenajdeš. Potravou jejich jest maso zvířat krotkých i divokých, vyjma dravce čtvernohé a okřídlené, pak krev, tuk, sýr a máslo. Náboženství jejich učí, že lidská duše ze zvířete do zvířete se stěhuje, aby setřela se sebe hříchy v lidském těle spáchané a na ní lpící, i zapovídá tedy zdravých zvířat zabíjeti. Kalmyci, sprostí i vznešení, jedí tudíž zvěř padlou a zdechlou, nezoškliví si ničeho, ani svého masného trhu, kterýž

jako mršinec na kalmycké kuchařky se usmívá a na hodinu cesty páchne. V pohraničných místech kupují Kalmyci od Rusů zcíplý dobytek za ovčí kože, slonovou kost a. p. Mimo tuto naturální zvěřinu jedí též rozličné stepní kořínky a z nouze též ryby, moučné polévky, kaše a chléb. Vařené jejich krmě (nepekou ničeho) chutnají jen solí, tukem a vodou; na zimu mají zásoby masa uzeného a sušeného na slunci. Nejlepší jejich pokrm jest skopovina, poněvadž ovce labužnickou tvoří výjimku: porážejí se zdravé kusy a pekou se v celosti; hosti předkládají ocas ze samého loje sestávající. Jejich nápoje jsou: mléko, podmáslí, odvárky z masa, čaj se solí a mlékem, medovina a kumys čili kořalka z kobylího mléka. Kumysu jsou dva druhy, poloviční a celý; poloviční kumys jest kyselé, na polo vykvašené kobylí mléko, a celý kumys jest z předešlého dalším kvašením a přeháněním připravená, ohnivá kořalka. Připravuje se kumys takto: $^5/_6$ teplého kobylího mléka smíchá se s jednou šestinou teplé vody; smíšenině té přidá se něco droždí nebo starého kumysu, pak se jí na teplém místě tak dlouho míchá, až se kvasiti započne. To když se stalo, udělá se prudší teplo a urychlí se míchání; tak povstává poloviční kumys. Má-li se z něho státi kumys celý, přehání jej Kalmyčka v hliněné baňce přepalovací. Kumys slove u Kalmyků též „rak“ tedy právě tak, jako vůbec známá indická rýžová kořalka (rak, arrak). Žádá-li cizinec čerstvého kumysu okusiti, vezme Kalmyčka hůlku, na jejímž konci chumáč velbloudích chlupů jest připevněn, a smočí ji v kumysu. Pak vytáhne ji ven a nechá jednu část nabrané tekutiny na zpět vykapati, druhou ale obětuje bohům t. j. točí hůlkou prudce a rychle nad hlavou, tak že všechna kořalka z chlupů vy-

stříká a vůkol se rozlítá. Na to omočí hůlku po druhé v kořalce, vyždímá chlupový střapec na špinavé, mastné dlani, scedí vytlačený mok na dřevěnou misků, okusí jej a podává hosti. A host?

Hlavním a předním zaměstknáním mužů jest chov dobytka; mimo to zhotovují klece čili kostry na stany, všelijaké nářadí, sedla, nože a zbraně. V každém skoro táboru jsou kováři, řemeslníci, kteří mědí, mosazem a železem pracují, stříbrníci a zlatníci, kteří ženské skvosty, zlaté a stříbrné bůžky, nádoby pro oltář atd. zhotovují. Mají mezi nimi mnozí ve výtvarných uměních zručnost znamenitou, jaké bychom nehledali u lidu živobytí tak surového a prostě přirozeného. Kalmyci, jak ústní jejich podání, národní báje a staré ruské cestopisy dosvědčují, od nepamětných dob již připravují si střelní prach, a přec vytrubují Němci do světa, že oni jsou jeho vynálezci, ačkoliv sami dobře vědí a znají, že i Arabové již v 11. století střelné zbraně užívali. Ženy kalmycké tytéž konají práce, jako Tatarky; co palivo hnětou též cihly a placky z koňských a kravských výmětů.

Kalmyci dlouho na jednom místě se nezdržují; četná jejich stáda brzy ohlodají a ušlapou pastviny kolem stanů se rozkládající, a pak táhne obyčejně celý ulus najednou v jinou krajinu, letního času na sever, v zimě na jih. Pochody ty nad míru jsou malebné a skoro slavné: tučná, veselá stáda pozvolna ku předu postupují štípajíce šťavnatou trávu pod nohami, mužští oblétají je a harcují kolem nich co ozbrojení pastevci na svižných běhounech stepních, voli a velbloudi nesou domy a nářadí; za nimi jedou při zpěvu děvic ženy a děti v svatečním rouše, na nejlepších koních. — Potká-li poddaný svého knížete, pokloní

se před ním hluboce, dotkne se plochýma rukama okraje knížecího roucha, a za poděkování obdrží lehké udeření do ramene; čepici ale smeká jen když rozkazy přijímá. Pozdravení kalmycké v tom záleží, že přiloží každý známý prsty pravé ruky na čelo řka: „mendu,“ t. j. na zdar! Jen o jisté slavnosti líbají se všichni vespolek, jinde nelíbají se ani zamilovaní. Staří lidé u všech veliké požívají úcty a vážnosti, jinak ale nemají Kalmyci zvláštních „pravidel slušnosti“. Lože i přikrývky jsou velbloudí plsti a koberce. Státi kalmyk dlouho nevydrží, nýbrž sedá, jakmile se zastavil, obvyklým spůsobem na paty. Hostiny a pitky odbývají se na zemi, na rozestřených kobercích; jeden krájí maso na kolenou, a druzí odbírají mu je hned od nože. Pitky trvají obyčejně celého půl dne bez přestávky; každý přináší svůj podíl kořalky a kumysu, celá pak zásoba sestaví se na zemi, a hosté rozsednou se kolem ní v pravidelném kruhu. Jeden z nich schoulí se mezi nádobami i koná úřad číšníka, mladší ženy přisedají ke svým mužům i pějí písně mongolskému uchu lahodné opěvujíce lásku ohnivou a medu sladší, rekovné skutky a báječná dobrodružství, nesmrtelného Čingisa a božského Timura. Dokud slavnost trvá, obchází dřevěný pohár ustavičně z ruky do ruky, až konečně i poslední kapka kobyliny svou vezdejší pouť vykonala. Podivná věc, že po celou tu dobu nikdo z místa se nehýbá (!), nehuláká, nevýská, svornosti a klidného veselí neruší. Jiné zábavy jejich jsou: honba, zápasy, střelba a koňské dostihy, jichž i děvice se zúčastňují. Za dlouhých zimních večerů odbývají taneční zábavy a posuňkové hry, jež dívky zpěvem a loutnou s dvěma strunami doprovázejí; nápěvy jejich jsou smutné, rozervané. Muži náruživi jsou karbaníci, a hra

v šachy nikdy jich neomrzí; hrajíť mnohdy celou noc, a ráno, když nad stepí slunce vychází, jest v táboře o několik žebráků více. Kalmyci jsou jezdci nad míru obratní, a ženy i dívky jejich — možno-li — v jízdě ještě větší mají zručnost, sběhlost a jistotu. Kalmyk na koni se kolísá, jako kdyby opilý byl a každou chvíli spadnouti chtěl, ač nikdy z rovné váhy nevychází; Kalmyčka ale sedí na koni tiše a pevně i jezdí s takovou smělostí a obratností, že by ji v berlínském cirkuse jistě 20krát — vyvolali.

Ano i námluvy na koni se konají. Dívka vyšvihne se na kůň a uhání úprkem do daleké stepi; milenec její pronásleduje ji, a jest-li že ji dohoní, jest jeho ženou, ať chce nebo nechce; svatba pak mnohdy hned na místě se slaví, a dívka vrací se již co žena do stanu muže svého. Často však se přihází, že dívka, zadavší srdce jinému, nápadníka za ní cválajícího za muže pojati nechce, a pak přísahali by všichni diváci, že pod nezvaným ženichem dříve upachtěný a zapocený kůň klesne a ve vlastní pěně utone, než-li dívce jen na několik skoků se přiblíží. Nenít prý příkladu, že by nenáviděný ženich dívky své kdy byl dohonil; neboť tato vidouc za sebou hocha, k němuž náklonnosti nemá, na bujném hřebci jen jen letí, až na nepřehledném obzoru zmizí, jako vlašťovice k moři se stěhující. Když pak ženich od dalšího pronásledování upustil, může se dívka svobodně zase navrátiti. Velmi zhusta se však nevěsta prostě jen zakoupí, a kněz ustanoví den svatby podle běhu hvězd. Oddavky koná kněz v novém stanu: odříkává několik modliteb, podkuřuje čepici, jakou ženy nosí, a udílí nevěstě požehnání. Pak zapletou příbuzné nevěstě vlasy na spůsob vdaných žen, a veliká hostina ukončí slavnost. Při hostinách vůbec

velká jeví se nečistota; náboženství zapovídá Kalmykům nádobí říční vodou umývati, i vytírají tedy mísy koženými hadry, a k otírání rukou podávají si zakulacené smolnaté dřevo. Když Kalmyk se žení, musí nevěstě a pak každému dítěti stan zakoupiti. Zemře-li muž, stane se vdova majetkem jeho bratra, jestli že tento volen jest za manželku ji pojati. — Kněží, kteří jen ve hvězdách moudrost si hledají, ustanovují z doby, kdy Kalmyk zemřel, spůsob pohřbení a předpovídají příští osudy zemřelého. Pohřby konají se trojím spůsobem: nebožtíka oblekou rouchem svátečním a vynesou daleko do stepi, kde na holém místě nebo v křovině jej zůstaví, aby sežrali jeho tělo dravci a ptactvo nebeské, čímž putování duše prý se usnadňuje; na některá těla nanesou hromadu kamení, jiná pak, obzvlášť dětí vrhají do vody; nejslavnější pohřeb ale jest upálení, jehož se obyčejně jen knížatům a vyšším hodnostářům kněžským dostává. Sestrojí se klenutá pec s několika otvory; uprostřed ní stojí železná třínožka, na niž mrtvolu posadí; kolem pece rozdělá se veliký oheň, do něhož tak dlouho tuku a mastnoty přilívají, až tělo v prach a popel se rozsype. Mezi tím konají kněží bohoslužebné obřady a vřískavou hudbu. Druhého dne seberou příbuzní zemřelého kosti a popel a odešlou je s mnohými dary do Tibetu vrchnímu pastýři lamaické církve, kterýž slove „tale-lama.“ Tale-lama pak odešle nazpět návěstí, do kterého nebe ohněm znovuzrozená duše — beze všeho putování skrze zvířata — se dostala, a některé svěcené drobnůstky. —

Kalmyci mají přenosné chrámy; na oltáři stojí rozličné modly a bůžky a před nimi stříbrné misky s rejží, pšenicí, ořechy, a před těmi kadidla a svítilny. Kolem oltáře rozestaveny praporce a obrazy

bohů (burchanů) knihy, bubny, píšťaly, trouby a pozouny, talíře a zvonce.

Kněží při bohoslužbě mají čistá žlutá roucha, provozují hřmotnou a nepěknou hudbu, zpívají, padají na zem, hulákají, čtou modlitby, — a věřící lid sedí kolem nich s hlavou obnaženou v nábožném rozjímání se dívaje na své „lámy“, kteří vyschlé chřtány cukrovou vodou si prolévají. Lámové jsou zároveň lékaři; tvrdíť, že každý nemocný zlým duchem jest posedlý, a umění lékařské v tom prý sestává, jak ducha toho vypuditi; nemají-li léků pohotově, napíšou jméno toho kterého léku na papírek, recept ten rozmočí slinami, sbalí z něho pilulku, již pak nemocný s největší důvěrou polyká.

Dějou-li se v táboru nepořádky, aneb zmatek-li mezi „kostmi“ vznikl a nepokoj, chodí lámové v špinavě žlutém rouše od stanu k stanu vyvěšujíce všude červené praporečky, na nichž svatým písmem policejní zákony jsou napsány. Praporečky ty všichni u veliké mají uctivosti a dokud se stanů vlají, jest každý majetkem svým zcela jist a bezpečen. — Kalmyk, když přísahá, klade meč na šíji a šíp na jazyk aneb hlaveň ručnice na ústa a říká: „bůh zmař mne! ať znovu nenarodím se v žádném zvířeti, jest-li že v slovech mých není pravdy“ a. t. d. Kalmyci dříve přiznávali se k šamanské modloslužbě, až chan jeden náboženství lamaické násilně zavedl.

Učíť náboženství to mezi jiným: svět vznikl z chaosu (chaos = směs všech živlů a prvků) sám sebou, bez stvořitele. Chaos stal se deštěm, a déšť mořem. Z pěny tohoto moře rodily se rostliny, zvířata, lidé a naposled bozi. Ze samého pak moře živlů vypnul se sloup veliký velmi, a kolem toho sloupu vznášejí a otáčejí se všichni své-

tové světa. Slunce sestává z ohně a skla, měsíc ze skla a vody. Jest 10.000 milionů světů. Jen bozi mohou s jednoho světa na druhý přecházeti. Všechny světy jsou železným kruhem upevněny. Burchanů (bohů) jest nešmírně mnoho; jsouť oni synové bohů a lidí, kteří skrze úplné duší svých putování slavného znovuzrození došli. Jsou hodnosti rozličné a důstojenství nestejného; buď dobročinní, buď trestající. „Erlík chán“ jest šeredný bůh pekel. Není žádné nejvyšší bytosti. Trvání našeho světa má 4 doby. V první době bylo stáří lidské 80.000 let; po smrti všichni do nebe se ubírali. V druhé době vzešla šíme, rostlina medu sladší, kterouž lidé požívajíce, obrovskou velikost a dlouhý věk ztráceli. Ctnost se světem se rozloučila, lidé počali zem vzdělávati a zvolili si vladaře. To jest naše doba. Čas po čase přicházejí burchani na zem, ctnost hlásajíce. V třetí době bude velikosti a stáří vždy ubývati, koně budou konečně tak malé, jako zajíci, lidé budou v 5tém roce se ženiti a v 10. umírati, až konečně jen pár jich zbude. Krvavé moře vše zatopí. — Čtvrtá doba bude věkem znovuzrození, jež postupně díti se bude. Peklo vydá zemřelé všech dob a věků, jemný déšť očistí zemi, lidé budou zase ctnostní a dosáhnou v několikátém pokolení opět stáří 80.000 let. Atd.

Baškýři.

Zmiňuji se o národu tomto, ne snad že by buď v národopisném, historickém nebo politickém ohledu nějak byl důležitým, ale spíše k vůli Maďarům, jichž rodnými bratry Baškýři býti se zdají. O Maďařích se posud tvrdilo, že nemají národa sobě příbuzného, — a o Baškýřích nevědělo se, jakého jsou rodu a původu; nyní však nade všechnu

pochybnost zjištěno jest, že Maďaři četných mají pokrevníků mezi surovými, malými a roztroušenými finsko-mongolskými pronárody v říši ruské uváznuvšími, a zejmena o Baškyřích se mluví, že jsou krev z jejich krve a masa z jejich masa. Jistý, v ruské armádě vysoce postavený Baškýr učinil Maďarům minulého roku toto poslání: „Vyřiďte Maďarům, aby si tak hřmotně a velkopansky nepočínali, poněvadž nás tím jen na sebe upozorňují. My, Baškýři, nezapomněli jsme ještě, že nám utekli i mohli bychom snadno dostati chuť, pro utečence ty si dojíti a nazpět jich přihnati.“ Nejsem v otázce té soudcem kompetentním, poukazuji spíše jen na výroky znalcův, kteří ujišťují, že baškýrský jazyk maďarské řeči se podobá jako vejce vejci. Ostatně viděli jsme, že Maďaři jednak k Finům čili Čudům, jednak k Turkům co příbuzným svým se hlásili, můžem tedy z toho zcela určitě souditi, že rodem a krví stojí uprostřed mezi oběma; Baškýři pak dle obecného náhledu povstali smíšením plemen finských a tureckých, — nuže není bratrství čackých těch dvou národů zjevno a patrno? Baškýři sami nazývají se Turky, a v mravech jejich a obyčejích jeví se veliká podobnost s živobytím Tatarů, čehož příčinou blízké jich sousedství býti se zdá. Bydlí v guberniích orenburské, permské a vjatské, na řekách Bělé, Iku a Sakmaře. Tvářnost jejich ničím neobyčejným se neodznačuje majíc obyčejnou podobu národů severní a východní Asie; všichni mají malé oči, skoro všichni tmavohnědý vous a mnozí veliké uši. Jsouť u nich zajisté mnohé a pěkné vlohy, ale navzdor vlohám těm jsou Baškýři národ surový, necvičený, nemravný, nečistý, lenivý, vzdorovitý a, kde dohlídky není, loupežný, — pravý

bešár ruské stepi. Jsou muhamedáni a mají tedy i písmo i školy, ale člověka, jenž psáti by uměl, marně hledá staršina volosti; gubernator přiděluje tedy každému představenému tatarského písaře, kterýž zákony a rozkazy předčítati, vykládati, zároveň ale dohlížeti musí, aby jich šetřeno bylo. Až do úplného jich pokoření ruskými cary vedli Baškýři život kočovnický, pak ale spojili kočování se stálými příbytky a sídly, tak že nyní letního času v jurtách, v zimě pak v dřevěných chalupách přebývají. Zimní jejich vesnice čítají 20 — 50 bídně a nedbale stavených chatrčí s rovnou střechou a jednou toliko světnicí, upravenou po tatarském spůsobu, plnou nečistoty a neřádu. Do dveří musí namnoze po břiše lézti, na místě oken mají několik měchuřinou zalepených děr, pohovky jsou zároveň posadami a chlívky pro mladý dobytek, komín a krb sestrojen jest ze svázaných a hlinou oházených tyček, nádobí vesměs dřevěné a špinavé, na zemi a na pohovkách rozestřeny jsou plstěné přikrývky, nikde koberce a polštáře. Skoro v každé chalupě naleznes džbery z březové kůry, měchy na kumys a dřevěné hmoždíře na tlučení krupice a mouky. Znechutí-li se jim krajina, již právě obývají, táhnou jinam a zakládají vesnice nové. Letní vesnice sestává asi z 20 kulatých, po mongolsku sestrojených stanů, jež plstí, kožemi a březovou korou pokrývají; uprostřed stanu jest ohniště, na něm třínožka s visacím kotlem. — Roviny a údolí baškýřského území mají ornou a nad míru úrodnou půdu, do níž jen zrní naházeti třeba, aby hojná byla úroda, ale Baškýři ani toho nečiní, leda jen na několika dosetinách, a když obilí uzraje, sežnou je a vženou do něho dobytek nebo jezdí po něm na koních, aby vyšlapali a vydupali zrní (jak to i Madaři

činí). V lesnatých jejich horách mnoho jest zvěře, na niž Baškýři spíše pro zábavu, než pro potřebu honby dělají se psy, vycvičenými supy, jestřáby atd. Chov dobytka a obzvlášť koní předním jest jejich zaměstknáním a jedinou skoro výživou; kůň dává jim maso, mléko, kůži na oděv, mnohé nádobí a nářadí, srst na přikrývky a provazy. Mimo koně mají též veliká stáda ovcí, o něco méně skotu, někteří též kozy a velbloudy. I nejchudší Baškýr má alespoň 30 koní, bohatší mají jich na sta, ba na tisíce, — všichni pak jsou výteční a bohatí včelaři (často s 2, 3 i 6 sty oulů), i samo jméno jejich, baškýr čili baškurt znamená prý včelaře. Ale všechno to jen málo vymáhá času a práce, i sedají tedy muži po celou zimu u krbu s dýmkami v ústech, v létě pak u měchů s kořalkou a kumysem bavíce se tlachem a huňatými šprýmy, — any zatím ženy jejich kobyly dojí, máslo a sýr dělají, maso a ryby na vzduchu suší, kože vydělávají, sukno tkají, šaty šijí atd. V zimě jedí sušené maso a ryby, sýr, někdy též moučné krmě a nekysané, na uhlí pečené placky; letního času skoro jen mlékem se živí nepekouce chleba, nelovíce ryb a porážejíce jen nemocný, na polo zdechlý dobytek. Pokrmy i nádoby jejich až ku podivu jsou špinavé; mléka nikdy nepřecezují, a je-li v něm chlupů a jiné nečistoty příliš mnoho, vybírají je rukama.

Skopové nožičky hází hospodyně neopařené, nestažené, s vlnou i hlinou do ohně, a když se opálily a upekly, přináší je jako dříví v náručí a rozdává po jedné všem přísedícím. V jídle jsou Baškýři nesmírně hltaví a nenasytní, tak že očima polykají, čeho ruce podávati nepostačují, a jest-li že co zbylo, nastrkají si hosté do kapes; 10 liber masa a soudek kumysu jsou jedné osobě jen mírná

porce na posezení. Krmě slavnostní „bišbarmak“ zvané, nejedí vlastníma rukama, nýbrž jeden podává druhému sousta, a každý tak dychtivě po nich lapá, že přisluhující mu ruka u velikém se

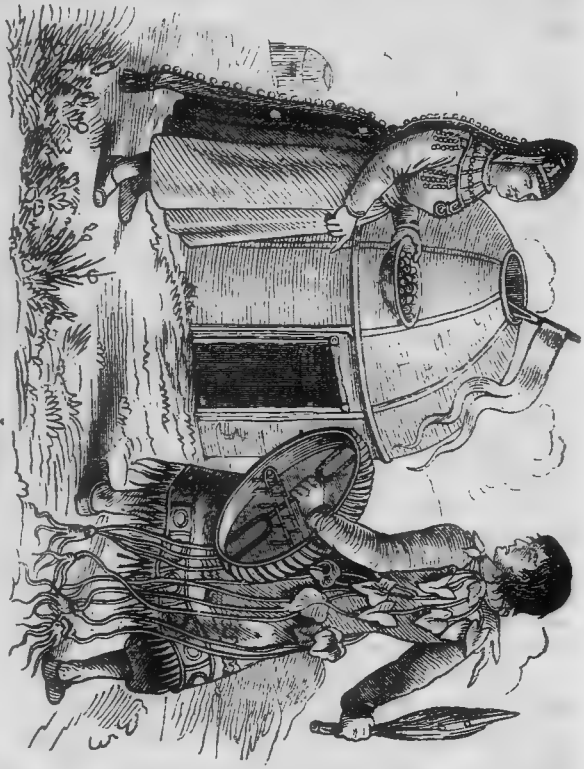

Baškýrka. — Šamán.

nachází nebezpečenství. Vecpal-li Baškýru soused jeho příliš velký kus do huby, vrátí část žvance sobě na dlaň a donáší ji zase k ústům. — Největší ctností Baškýrův jest jejich hostinnost: ku-

mysem a koninou nikdy neskrbí. V létě, když druh druha navštěvuje, přináší si každý měch kumysu, aby sousedu neubylo; tu pak sedají na výsluní trávíce krásný čas v sladké nečinnosti, a osedlaní koňové netrpělivě hrabou nohama čekajíce až kumys dojde, na divokou projížďku v stepi. — Baškýři jsou jezdci s koni takřka srostlí: bujně porostlou stepí uhánějí orla letem, před zrakem tvým kmitají se blesku vznětem, a v nejprudčím letu zvučí pružný luk bystré, jedem vraních ok kalené šípy vypouštěje. V boji a rvačkách jsou Baškýři praví tigři, tak že i loupežní Kirgizové před nimi se třesou. Jde-li tedy o to, aby Kirgizové pro zbujnost svou ztrestáni byli, požádá gubernátor baškýrskou některou osadu, aby vykonala na nich úřad „metly boží“, — a již hemží se vesnice osedlaným koňstvem, již vsedají bojovní muži do sedel, již valí se, jako by divým větrem štváno, živé mračno kopiníkův a střelcův rovinou nenáviděným Kaizakům záhubu nesouc.

Každý Baškýr má obyčejně dvě ženy, jež po tatarském spůsobu jistým počtem dobytka si zakoupil. Před svatbou mají ženy a dívky spor o nevěstu, v němž ženy zvítěziti musí, ty pak zmocnivše se nevěsty rozličné s ní konají tajemné obřady, o nichž ale šíře mluviti slušnost nedovoluje. Ženichu pak podává kněz při oddavkách nový šíp napomínaje ho: „Buď statečný a udatný, své ženě pak obživou a ochranou“. K vůli kumysu a medovině konají se svatby jen v létě, a ke každé svatbě porážejí zdravého koně. První noci mají novomanželé čestnou stráž dvou mužů a dvou žen, druhého dne pak podělují všechny hosti rozmanitými malými dárky. Pak následují hostiny a pitky, píšťalová hudba a zpěvy, tance a hry posuňkové, dostihy a zápasy; a když konečně ženich

nevěstu domů odvádí, loučí se tato s pláčem a díků vzdáváním v každé jurtě a dostává dárky na památku. Přišedši do otcovského stanu objímá měch kumysový děkujíc mu, že tak dlouho ji živil, i zavěšuje naň malý dárek. Na to vyprovází celá osada novomanžele několik verst cesty, a při rozchodu ještě vypije se několik měchů kumysu na rozloučenou. — Podivný jest spůsob baškýrského pohřbu: v čele průvodu na koních jedou hrobníci a kněží, za nimi mezi dvěma koňma visí na prknech přivázaná mrtvola, a za ní jedou truchlící přátelé v úplné zbroji; po pohřbu slaví se u stanu, v němž nebožtík zemřel, úmrtní slavnost, a památce zemřelého věnují všichni hlasité modlitby. Baškýři, ač víru muhamedánskou vyznávají, přece k šamánské ještě modloslužbě lnou, zachovávajíce mnohé pohanské obyčeje a obřady, a šamáni (kněží pohanští) posud u nich mají práci a výdělek.

Obrázky a ukázky, jež v knížce této jsem sestavil, ač neúplné jsou a nedostatečné, přece snad čtenáři možnost podávají, aby nahlédl třeba jen jako kliční dírkou do vnitřního ústrojí života na Rusi, aby pojem si utvořiti dovedl o vlastnostech, zvláštnostech a poměrech ruských Slovanů, aby alespoň v hrubých, byť i mlhou zahalených obrysech představiti si mohl nesmírný, velikolepý, věčně živý a rozmanitý obraz říše ruské, která již sama v sobě takřka zvláštní svět tvoří vynucujíc cizinci obdiv, vzdělanci úctu, nepříteli — postrach. Přítel pak a příbuzný, Slovan, s hrdostí, potěchou a povznesenými city pohlíží na východ a na sever, kde Slovanstvo v jediném samostatném, za to však obrovském, bohatém, mocném a vždy ještě vzrůstajícím kmeni sílu svou a velikou budoucnost světu představuje. Ano veliká jest budoucnost

světa slovanského, veliká budoucnost říše ruské, a ti, kdož ji popírají a o Rusku jako o velikánu na hliněných nohou stojícím mluví a říši carů brzký konec předpovídají, lživým a strojeným tím chvastem jen vlastní svůj strach anebo zášť anebo hrozby zlého svědomí zakrýti a utlumiti hledí; však ale vývin člověčenstva a děje národů poráde ještě pohybují se věčným proudem světového pořádku, a zlolání Němců i Maďarů proudu toho zastaviti nedovede.

Člověčenstvo, přehlížíme-li je co celek, podrobeno jest nezbytným, posud ovšem nedostatečně proskoumaným zákonům, od nichž uchýliti se nesmí, ba ani nemůže, jako člověk jednotlivý určiti a ustanoviti si nemůže, aby tak a tak vysoko vyrostl, aby takové a takové tloušťky a síly nabyl, aby tvář jeho tu a ne jinou podobu na se vzala, aby v něm ty a takové schopnosti se zrodily, aby vytknutého postavení a vlivu dosáhl, aby nabyl moci a důležitosti, jaké v hlavě si byl usmyslil; — zákony ty, jimž člověčenstvo, národové i jednotlivci jsou podřízeni, nazval bych zákony přírodnými, ale mnohý by mne snad z toho pokáral, i jmenuji je tedy zákony světového pořádku. Aby pak člověčenstvo ve smyslu zákonů těch se vyvinovalo, rostlo a pokračovalo, přidělen jest každému národu jistý úkol, na jehož uskutečnění on buď s vědomím, buď nevědomky pracuje. Úkol ten nazýváme poslánim, povoláním neb missí národa.

Život, vývin a postup člověčenstva jest jen — jako veškerý život v přírodě — výsledek vzájemného na sebe působení jednotlivých částí, z nichž každá vnitřním jakýmsi puzena jsouc tlakem úlohu svou odehrává, ať si jí vědoma jest čili nic. Vnitřní

ten tlak čili pud již v každém jednotlivci jest zase jen výsledek rozličných na sebe působících sil přitažlivých a odtažlivých, kteréž v něm vůli a snahu jakousi rodí, dodávajíce činnosti jeho určitý, buď stálý buď proměnlivý směr. Stejná aneb alespoň příbuzná snaha spojuje jednotlivce ve spolky, jednoty a strany, a v každém spolku, v každé jednotě a straně (frakcí) jeví se každý úd prvotní, jednotnou silou, a z jednotlivých těch snah čili sil vyplývá pak — co součin — směr, snaha a působení celku. Z činnosti spolků, stran a společenstev vychází pak — co výsledek — činnost a působení národa zase co jednotná síla, a tím, že tyto národové síly na sebe účinkují, vznikají proměny, vývin a děje člověčenstva.

Nelze nám ovšem neustále ohledu míti na nejmenší síly, jimiž ústrojí člověčenstva se pohybuje, i považujem tedy každý výsledek postupně za jednotnou a jednoduchou sílu, poněvadž se ve velkých rozměrech vskutku takovou též býti osvědčuje. Jest ale patrno, že všechny tyto síly, byť, i sebe více od sebe se různily a sobě odporovaly přece jen k jednomu pracují cíli (k dokonalému rozvoji člověčenstva) a že tedy podléhají rozličným zákonům (slova toho užívám ne v obyčejném jeho smyslu, nýbrž k vůli krátkosti). Životům národů vládnou tedy zákony. Každý národ musí k rozvoji člověčenstva něčím přispěti, a to nazývám jeho posláním.

Poslání toho někteří národové jsou si vědomi, někteří ale nevědomky je konají.

Mnohý pak národ ze samolibosti, domýšlivosti a přeceňování sebe vymyslil a připisuje si nějaké obzvláštní poslání i domnívá se, že pro toto (usmyšlené ovšem) poslání všechny nepravosti, všelikou nespravedlnost a každé násilí provozovati může a

smí na každém menším národu, jejž okamžik pod ruku a ránu mu přivádí. Když pak věci zcela jinak dozrávají a dějiny lidstva přece jen svými ubírají se cestami, pak teprv poznává, že z jedné „tísně“ do druhé jsa tlačen mimovolně docela jinakou plní úlohu, často dosti podřízenou.

Poslání národů představiti si můžem co konečné, povšechné — a co částečné t. j. úkoly pro každou jednotlivou dobu přechodnou. Prvnější poznáváme z povahy, síly, schopnosti, vzdělanosti národa, ze zeměpisné polohy a pozorování dějin světových; — druhé pak z povšechného poslání a okamžitých zápletek a poměrů mezinárodních. Jest věcí vládnoucích státníků, aby úlohu, jakáž národu pro tu kterou dobu povstává aneb povstati může, v pravý čas pochopili, proskoumali a na jejím rozřešení tak pracovali, aby národu z toho trvalý prospěch vyplynul.

Není ovšem ani nejhlubšímu důmyslu lidskému možno do podrobna vyskoumati a nakresliti dráhy, po nichž děje a osudy národů pohybovati se budou, tak asi, jako hvězdář běh a pohyby světových těles s největší jistotou napřed určuje a vypočítává, — přec ale můžem z důkladného proskoumání poměrů časových a místních, z bedlivého pozorování dějin světových alespoň v hlavních obrysech seznati a předvídati, jakou roli ten který národ napříště hráti bude uzavírajíce s velikou dosti pravděpodobností z minulosti na budoucnost.

Jak svrchu již řečeno, má každý velký národ zvláštní své poslání pro rozvoj člověčenstva, a menší národové co druhové jednoho rodu svým působením toto poslání podporují. Někteří národové poslání své buď již zcela aneb částečně vykonali; jiní vstupují teprv na kolbiště.

Tak vykonali již poslání své Židé přinesše národům ostatním ideu o jednotě božství a člověčenstva; staré asiatské říše přinesly a v praxi uvedly ideu království, poslušnosti a podřízování se jednotlivců pod vrchní a jednotnou moc státní. Velké pak světové říše starého věku trhajíce a kácejíce hranice i přehrady mezi jednotlivými malými národy poprvé hlásaly ideu velikých států. Řekové stali se sloupem a pramenem osvěty, vzdělanosti a umění, zakladateli republikánské svobody a zřízení městského. Obchod, plavbu a vzájemné národů stýkání založili Feničané a Karthagové. Posláním národa římského bylo, aby zdokonalil a k nejvyššímu rozkvětu přivedl ideu státu vůbec a republiky zvlášť, aby založil a vzdělal dokonalou soustavu právní. Nejmocnější národové, jmenovitě Římané, z malých počátků pozvolna, ústrojně a harmonicky vzrůstali, vyvinovali se a sílili a poslání jejich pro člověčenstvo vždy bylo nesmírně důležité a celkem i prospěšné a blahodárné.

Jsou ale národové, kteří po celé věky na dně člověčenstva jako života prázné bahno leželi, pojednou ale jako obrovská bublina, jako rozkypělé vnitřnosti sopky na povrch se prodrali a jako krupobití, jako bouře zkázonosná, jako divoká záplava po sousedních říších se rozlili a rázem takřka ohromné moci dobyli, ale právě tak rychle, jak vzrostli, zase ochabli a zanikli. Dokladem toho jsou Skythové, Vandalové, Hunové, Mongolové, Tataři, Maďaři atd. Poslání jejich bylo a jest posud čistě záporné: stavěti a zakládati nedovedou ničeho, oni umějí jen bourati a káceti; účelem jejich jsoucnosti jest, aby čas od času, když by lidstvo v nečinnost a ospalost kleslo, k novému životu, k nové činnosti je probudilo aneb

pro lenivost je ztrestali. Oni jsou jaksi hmyzem mezi národy, žíravou kyselinou, která nový ruch, nový odpor a nový oheň rozněcuje, což někteří z nich sami jaksi tušili a poznávali; tak nazýval se Atila, strašný král Hunův, bleskem božím (též metlou boží), a pověstný chán Čingis, o němž národní báje tatarská vypravuje, že zplozen byl v čisté panně paprskem slunečním, odebral se do samoty a po několika dnech předstoupil před národ a zvěstoval mu, že povolán jest, vésti lid svůj na ztrestání a zhubení národů. — Naskytá se tu otázka: zda-li by se ruská knížectví kdy v jednu velikou říši byla scelila, zda-li by Rusko té ohromné moci a síly bylo dosáhlo, kdyby nebylo po dvě stě let úpělo pod ranami biče mongolo-tatarského, kdyby nesnesitelný útisk nebyl v národě vzbudil novou ráznost, odhodlanost a sílu? A titéž nájezdní Mongolové zdaliž nejsou příčinou, že ustálila se veliká a poměrně dosti mocná říše čínská?

Přistupme nyní k Rusům a k Rusku. Poslání Ruska zajisté veliké jest důležitosti světové: mát ono osvětě a vzdělanosti získati a lidskosti navrátiti národy pobloudilé, zanedbalé a hluboce kleslé, zároveň ale záštitou a pramenem životní síly býti rozdrobeným, nepřízni osudu a diplomatickou štvanicí rozervaným národům slovanským. Pro tuto dobu jest bez odporu úkolem Ruska, aby — jako druhdy z panství Mongolů a Tatarů samo sebe osvobodilo — rozbilo zpuchřelou a veskrz nemravnou říši tureckou a slovanský Balkán vytrhlo z otroctví koňského ohonu. Kdy a jak by úlohu tu rozřešiti mělo, jest jeho starostí, že jí ale dostojí, za to ručí jeho moc, jeho stav, zdravé základy, jeho životní zájmy a veliká budoucnost, jíž patrně vstříc kráčí. Rusko ještě nedospělo k svému vývinu, nedosáhlo ještě úplného rozkvětu,

ono se teprv vyvinuje, ustanovuje, sesiluje, zkrátka: ono ještě roste. Pozvolný jest jeho vzrůst a vývin, ale tím jistější, tím skvělejší bude jeho budoucnost. Právě tak dělo se s říší římskou: pamalounku, ale jistě a pevně se vyvinovala, sílila a kráčela ku předu a teprv bezmála po 8 stech let dostoupila vrcholu svého lesku a svojí slávy. Ale s mocí její a slávou rostla i nemravnost, spustlost a nevázanost, kteráž zase úpadek říše za sebou vlekla. Toho zla ale Rusko nezná a bohdá ani nepozná; neboť ačkoliv u vývinu svém daleko již postoupilo, nejeví se přece nikde ještě známky mravního úpadku, nikde ještě nevyklají se žulové základy vnitřní mravnosti, ba naopak, zde s mocí a zevnějším leskem i mravnost roste neustále se tužíc, tříbíc a šlechtíc.*) Rusko a Slovanstvo vůbec, ač nečiní-li zvláštní výjimku v hlavních a patrných pravidlech „světového řádu“, musí v budoucnosti snad dosti blízké hráti velikou roli, musí — ač nemíním na vždy — opanovati proud událostí a situaci Evropy, jak jiní národové toho již dosáhli. Jsouť hlavně tři rodiny národů důležitosti světové: národové romanští (Italové, Francouzové a Španělové), germanští (Němci, Angličané, Švédové a Dánové) a slovanští; obě prvnější rodiny vykonaly již na člověčenstvu díla veliká, obě vládly již a z části posud vládnou Evropě, — jen Rusko s ostatním Slovanstvem v pozadí ještě prodlívá a čekajíc, až na ně řáda dojde, volá: „Sižu u morja i ždu po-

*) Připomenouti však musím, že neužívám slova „mravnost“ ve smyslu školském a jesuitském, kde za největší nemravnost se považuje, když mladík za dívkou se ohlédne, jinak ale nevěrnost svědomí a zásadám, licoměrnost, udavačství, faleš, zapírání své krve, řeči, vlasti a jiné společenské zlořády a neřády se nejen trpí, ale i schvalují a odporučují.

gody“ (sedím u moře i očekávám větru. Ruské nár. přísloví“). Jsouť Slované počtem nejsilnější rodina národů evropských, obývají země požehnané a příznivou polohou nad jiné vynikající, jsou plémě jádra zdravého, pevného a zajisté velmi nadaného, — či jen oni snad vzešli na povrch země bez úlohy, bez poslání, bez podílu? Či myslí snad někdo, že Slovanstvo jen proto se zrodilo, aby bylo činu- a duchapráznou hmotou, na níž ostatní národové by pracovali? — Řekne snad mnohý: „Čechové, Poláci a Srbové odehráli již svou úlohu“; ale kdyby tomu i tak bylo, kdeže zůstává více jak 50 milionový národ ruský kde Slavonstvo vůbec? Či myslí někdo, že nemá ruský národ vloh, schopností a oprávněnosti, aby vykonal dílo veliké? Nikoliv; doznávajíť sami mnozí Němci — totiž ti, kteří známosti o Rusku mají a tupením Slovanstva kšefty neprovozují — že národ ruský jest vysoce nadaný, krve čacké a smýšlení mravného, čistě lidského. My všichni o veliké budoucnosti Ruska a Slovanstva nepochybujem; my majíce zrak neskalený vidíme, že příznivé okolnosti místní a časové, co očekávaný „vítr“ samy poženou státní loď ruskou do moře širého, aby tam zapustila kotvu velikosti své a slávy.

Ano, ta státní loď ruská! — jak chválili by ji fabrikanti veřejného mínění, kdyby jen nebyla tak skálopevná; ale ona sbudována jest jakoby na vzdor vídeňským židům, tak tuze a nerozborně, že nerozmetají, ba ani neporouchají ji vlny, kdyby i rozvzteklily se všechny vody celého moře. — Co jest stát, co stát ruský? Stát jest společnost, jež na venek chráněna jest mocí v ní samé spočívající. Účelem jeho jest, aby byl pramenem a záštitou všelikého práva, aby podporoval rozvoj národa (aneb národů) a aby byl vykonavatelem jeho po-

slání; říkáme v té příčině, že má každý stát svou základní ideu. Tak bylo by ku př. ideou státu rakouského, aby byl útulkem, záštitou a obrancem všech národů, kteří jej založili a udržují, i práv jejich. — Stát tedy v první řadě spravuje všechny životní zájmy svých údů (nikoliv ale poddaných, poněvadž stát vůbec žádných poddaných nemá, ba ani míti nemůže. Americký neb africký sadař má snad otroky a poddané, nikdy ale stát; ten jsa společností nebo spolkem má jen údy, občany). Způsob, jakým správa ta se koná, nazýváme vládní formou. Vyvinuly se pak během věků hlavně tyto vládní formy: absolutismus čili vláda neobmezeného panovníka (monarchický stát), a vláda svrchovaného národa čili republikánské zřízení (republika, kde národ sám sobě jest vladařem a zákonodárcem); mezi oběma stojí konstituční monarchie, kterouž všude nalézáme, kde absolutismus nemožným se stal, a republika ještě na čase není. Konstituční zřízení pak v tom sestává, že národ skrze vyslance své státní správy jest účasten a zákony společně s panovníkem svým vydává. — Základem každého státu jest poslušnost jeho občanů; tato poslušnost byla v pohanských státech otrocká t. j. lid poslušen byl jen z bázně a strachu libovůle a zákonů panovníka, kterýž obyčejně násilně trůnu se zmocniv železnou pěstí, mečem a ohněm mu vládl, aneb byla to poslušnost instinktivní t. j. lid poslouchal z tupého pudu těch, kteří vyššími tvory a pány jeho se býti pravili. Vznešená mravouka křesťanská ale vyvrátivši z kořene všeliké otroctví nakázala poslušnost dobrovolnou, poslušnost pro boha, poslušnost rozumnou. (Praví veliký apoštol národů Pavel: „obsequium vestrum sit rationabile“ (poslušnost vaše budiž rozumná.) Jest tedy

patrno, že křesťanství odporučujíc poslušnost mocnosti „buď dobré buď zlé“ na zřeteli mělo poměry doby tehdejší, kdy skoro každá vrchnost byla „zlá“, a tudíž na všech stranách vzpoura by byla propukla, kdyby prostě jen dobrovolné a rozumné poslušenství bylo hlásalo; muselo tedy jakýsi přechod zavésti (od naprosté k dobrovolné a rozumné poslušnosti), a ten přechod obsahují slova „všelikě mocnosti“.

Novější pak doba odvodila — po mém náhledu zcela důsledně — z nauky křesťanské pojem a pravidlo rozumné, t. j. z přesvědčenosti vycházející poslušnosti, tak aby národ zákonů, jež buď sám aneb společně se svým panovníkem byl utvořil a prohlásil, poslušen byl, jsa přesvědčen, že potřebám jeho vyhovují, spravedlivé a k zachování pořádku nevyhnutelné jsou.

Rusko jest dosud stát absolutní, základem státu absolutního jest ale bezvýminečná poslušnost národa vůli panovníkově, tedy — — panuje na Rusi snad otroctví? Nikoliv.

Poslušnost, již národ ruský panovníku svému prokazuje, nevyplývá ani z otrocké bázně, ani z nevědomého pudu, ani z přemáhání sama sebe, nýbrž z lásky. Rusové považují „carja“ svého za otce celého národa, spatřují v něm soustředěná a vtělená svá práva, svou vlastní moc a svrchovanost; oni jsou toho nezvratného přesvědčení, že ten car o ně pečlivě se stará, s nimi otcovsky smýšlí a mají pevně za to, že ani nic chtíti, nic ustanoviti nemůže, co by jejich dobru a blahu na úkor bylo. Národ ruský poslouchá cařе svého z těchže příčin a pohnutek, z nichž dobrý syn vždy bedliv jest vůle otcovy. Pojmu o majestátu císařském obyčejní Rusové nemají; cařі říkají prostě hosudár, batuška. Když po ukončení nešťastné války krimské,

v níž car Mikuláš zemřel, syn jeho Aleksander již co vladař z bojiště se vracel, potkal cestou zástup rolníků, kteří s obnaženými hlavami státi zůstali. Aleksander zpozorovav, že by mu venkované rádi něco sdělili, zastavil, a rolníci domlouvali mu: „Batuška, nebojsja, Angličané ušli!“ (batuško, neboj se, Angličané již odešli.)

Rusko jest stát skrz na skrz patriarchální představujíc velikou, ústrojně složenou a v duchu národa zařízenou rodinu, již car co otec národa a vlasti spravuje, tak že každá rodina venkovská malým však věrným obrazem a vzorem jest celého státu. V čele každé rodiny ruské stojí otec co neobmezený vladař a správce; jeho všichni členové na slovo jsou poslušni, on samojediný platně rozhoduje, jak nakládati se má s jměním, kteréž — pokud rodina pohromadě se udržeti může — nedílné jest, jeden celek tvoří a rodině co celku náleží. Když pak otec zemře, nastoupí nejstarší syn na jeho místo a pořádek rodinný v ničem se nemění; teprv když rodina tak četně vzrostla, že pohromadě zůstati a jedno hospodářství vésti nemůže, nastává nutné dělení pozemků, jež ale tak jest neoblíbeno, že vůbec „černým“ dělením se nazývá. Širší rodinou pak jest o b e c mající v čele zvoleného „otce“ — starostu; starosta jest obci tím, čím otec rodině svojí. I obecní jmění jest společné, všichni stejně ho užívají, ale nikdo není vlastníkem svého podílu; každý mužský člen má právo na stejný podíl obecních pozemků, ale podílu toho nedostává se mu co dědictví po otci, nýbrž obec musí jej co svému oprávněnému členu ze společné pozemnosti vykázati. Jako rodinné pozemky co celek rodině, a všechny rodinné pozemky obci jakožto celku přináleží, tak patří po všeobecném náhledu celá zem národu, co společné

veliké rodině, jejímž otcem a hlavou jest car; a jako synům zcela po právu býti se vidí, když otec sám jim vládne a jmění jejich spravuje, tak necítí se celý národ ruský ve svých právech skrácena, když i car neobmezeně nad ním panuje. — Toť duch i podstata absolutismu ruského. Seznáváme z něho, že jest poměr ruského caře k lidu zcela jinaký nežli u ostatních evropských mocnářů i pochopujem, že absolutismus na takových základech až posud udržeti se mohl, aniž by všeobecnou nespokojenost vzbudil.

Prohřešil bych se zajisté proti svému svědomí, kdybych vychvalovati chtěl absolutismus, nechť si on spočívá na základech jakýchkoliv, kdybych snad vynášeti jej chtěl co vládní formu přirozenou, spravedlivou a člověčenstva důstojnou, nenávidím ho, poněvadž i rozum i cit, ano i příroda sama jej od sebe odstrkuje a odmítá, — avšak mluviti o ruském absolutismu jako o „soustavě národně bičovací“, jako o tyranii, kteráž by tak zvanou „svobodu“ Evropy zahrožovati mohla, jako o zkamenělém vzoru starověkého násilnictví — přece nikdy nemohu vida, kterak bez mála *celých* 50 milionů lidu ruského k němu lne s úctou zděděnou a s jakousi houževnou oddaností, vida, kterak lid ten šťastným se cítí a v soukromém i obecním životě zcela volně se pohybuje.

Zdá se mi, jako kdyby genius ruského národa okouzlující záři byl ověnčil všude jinde nenáviděný obraz libovlády císařské, jako kdyby ruský absolutismus žil z vděčnosti a zásluh, jichž dříve o národ si byl získal a vydobyl. Či nebyla to právě nejstrašnější libovláda Ivana Hrozného, která v prach pokořila a k nohoum ruského národa zdrceného položila vraha a nepřítele, která hlavu rozšlápla neskrotitelnému ještěru tatarské

sveřeposti, která hrdý půlměsíc podnožím učinila posvátného kříže, která dovršila a upevnila jednotu, moc a sílu ruské říše, která hrůzou a postrachem učinila asiatským pronárodům jméno ruské? A týž Ivan Hrozný, jehož skutky krvavým písmem zapsány jsou v deskách dějin ruských, jehož železným bodákem okované žezlo v moskevské pokladní komoře se ukazuje, jest nejslavnějším snad hrdinou národním, jejž nadšené písně lidu s velikým zápalem opěvují, na nějž lid s velikou úctou a pýchou co na svého osvoboditele „ot iga Tatar“ (od jha Tatarů) vzpomíná.

Nedá se ovšem upříti, že samovláda carů na ruském národě veliká vykonala díla, nedá se též upříti, že libovláda tato, když účele svého dosáhla, zcela mírnou na se vzala podobu stávajíc se zase jen vládou otcovskou, pečlivou a laskavou, a že zejmena v posledních dobách vše učinila, aby požadavkům lidskosti, spravedlnosti a práva zadost učinila, — ale mravní oprávněnosti jí přec přisouditi nelze, poněvadž jest nástroj tvrdý a břitký, jehož dovedná a laskavá ruka ku prospěchu, ruka nemotorná nebo nesvědomitá ale na škodu národa používati může. Nynějšímu caru nikdo spravedlivý lidumilnost, ano i svobodomyslnost upírati nebude, — opravy, jež zavedl, a zásady, jež prohlásil, patrně ukazují, že chce, aby státní mašina do nových zabočila kolejí, aby se pohybovala směrem novověkých ideí; — nuže proč neodloží svou moc svrchovanou, proč neprohlásí Rusko za monarchii konstituční? Odpovím krátce: poněvadž jest s t á t n í k.

Absolutismus ruský, jak dříve jsem ukázal, opírá se o smýšlení a názory národní, on nikdy zúmyslně nekřivdil životním zájmům národa, nevzbudil nenávist proti sobě, nýbrž přip odobňuje

se rodinným poměrům hlubokých zapustil kořenů. (Jednotlivé osoby a jednotlivá zařízení vzbuzovaly ovšem a vzbuzují na Rusi, jako všude jinde nechuť a odpor jednotlivých tříd, ale národ co celek na soustavu co celek nikdy nezanevřel.)

Dříve tedy než tento absolutismus se bude moci odstraniti, musí se přeměniti smýšlení a názory lidu, musí se zavésti a provésti náležitý přechod. Hlavosrázný by zajisté učinil kotrmelec, kdo by přes koleno přelomiti chtěl to, co jen pozvolným postupem odstraniti nebo přeměniti se dá. Začátek ovšem učiniti musel car sám a on jej též učinil a sice se stejnou opatrností jako rázností, což z přehledu státního zřízení každý snadno sezná. Jak hluboce v ducha a podstatu národa ruského car vnikl, jak důkladně potřebám jeho porozuměl, vysvítá již z toho, že umínil si zrušit nevolnictví právě tehdá, když jiní státníci (ano i němečtí) učili, že nevolnictví na Rusi čím dále tím více potřebou se stává, když pro případ jeho zrušení nepokoje a jitření lidu předpovídali a zhoubných následků předvídati se domnívali. Aleksandr však znal již lépe svůj lid, než státníci z řemesla a platu, on nebál se ani šlechty — jako jeho otec Mikuláš — ani osvobozeného lidu — jako šlechta — a prohlásil volnost lidu selského; šlechta ze strachu všechna všudy do Moskvy se utekla, tak že po ulicích více knížat bylo lze spatřiti nežli proletářů, a lid — dobrořečil caru, zůstal klidným a pokojným podávaje důkaz, že nikdo mu neporozuměl, jen „batuška“ jeho.

O dalších opravách a novotách šířiti se nebudu. Když tedy s trůnu začátek učiněn, bylo též žádoucno, aby lid procitl k novým myšlenkám.

Důležitá, ale nesnadná úloha: probuditi lid, roznítiti mysl jeho duchem novověkého pokroku

a přeměniti trpnou masu v snaživý, činný národ — úloha ta ovšem přísluší učencům a učitelům národa, a ti chopili se jí s horlivostí a vroucností vší cti a chvály odnou. Však ačkoli všichni měli vůli stejně poctivou a dobrou, v prostředcích přec valně se rozcházeli; jedna strana chtěla přetvořiti společnost ruskou podlé vzorů anglických a francouzských, druhá pak s velikým důmyslem zastávala stanovisko čistě národní.

Jest patrno a zřejmo, že prvnější snaha naprosto byla pochybena a že nižádného příznivého úspěchu dosíci nemohla; chtělať ona, aby se všeobecně ujal a zdárného ovoce nesl duch anglický a francouzský tam, kde žádné proň nebylo a nen půdy: na slovanské Rusi a v pravoslavném národě ruském. Duchu slovanskému vůbec a povaze ruského národa zvlášť nehodí se hotové názory moderního světa západního, Slovanstvo, jež samo o sobě svět tvořiti může, nemá zapotřebí, by žebralo na Temži a na Sekvaně, aby se opičilo po Londýně a po Paříži, ono má samo v sobě krásné zárodky duševního života, a těch dlužno pěstovati; ono má svého vlastního ducha a v tom duchu musí díti se všeliký pokrok, má-li míti základu a kořenů. Novověké idey nejsou ani majetkem ani dílem Angličanů, Francouzů nebo Němců; jsouť ony zákony, jimiž celé člověčenstvo a všchni národové vyvinovati se musí; zákonů těch jsme si vědomi, umíme je jmenovati, a proto říkáme jim idey; my víme jakou cestou a za jakým účelem nám jest kráčeti, my všichni musíme na uskutečnění těch ideí pracovati, ale každý svým spůsobem, a nikoliv prostým nápodobováním jiných národů a sousedů.

Doposud viděti jest na Rusi, jakého ovoce přineslo přenášení němčiny, angličiny a francíny.

Strana, která přetvořiti chtěla Rusko napodobováním ciziny, škodila více, než prospěti mohla: zadržovala domácí rozvoj, odcizovala a odnárodňovala vyšší společenské kruhy, kazila starý a dobrý mrav kalíc jej dechem francouzské nákazy a budila vášně tam, kde měla pěstovati rozum. Strany té a zásad jejich mezi vzdělanci více nenajdeš; co zástupcové a dědici její marně namáhají se jen ještě francouzsko-němečtí a německo-francouzští informátoři, kejklíři a jalové guvernantky, jimž francouzský slabikář jest koranem a knihou vší moudrosti.

Nyní pak všeliký pokrok na Rusi jediným ubírá se proudem, proudem idey národnosti.

Nyní vzdělané kruhy s velikou pílí a horlivostí hledí si na starší doby ruského národa zanášejíce se proskoumáním dějin, jazyka, mravů, obyčejů a názorů jeho; usilujíť nejprvé o to, aby ve všech společenských vrstvách procitla a utužila se uvědomělost i hrdost národní, aby každý Rus vážnost a lásku měl k svému jazyku, kroji a mravu, aby poznal, že jest členem veliké rodiny slovanské, kteráž mnohými krásnými vlastnostmi vyniká a veliké budoucnosti vstříc kráčí. Mladší pokolení ruské všemožně se vynasnažuje, aby vymítilo všechno cizáctví, kteréž se na úkor ruské národnosti, cti a pokročilosti v životě, v zákonodárství i v literatuře zahnizdilo, aby při stálém pokroku přec zachovala se starobylá prostota mravů, a aby každá oprava měla ráz původnosti a pečeť ducha slovanského. Úkol veliký, práce ohromná! Jeť známo, že car Petr Veliký založiv politickou moc Ruska o překot učiniti chtěl z patriarchální říše slovanské stát moderní podle vzoru německého, že s velikou přenáhleností do země volal Němce a přednost jim dávaje před silami domácími do

nejvyšších úřadů a hodností je usazoval a vůbec velikou jevil chuť vecpati národ ruský do těsného fraku německého. Jaký tedy div, že nastalo v krátce veliké stěhování se apoštolů osvěty do nové zaslíbené země, kteráž vskutku ještě medem přetékala a mlékem, že započalo horlivé vydělávání v „barbarském“ národě, že stala se bohatá Rus eldorádem v Germanii přespočetných světoběžníků a dobrodruhů? Kateřina II. pak, kteráž „císařovnou“ se nazvala, nemilovala Němce, tím více ale Francouze i činila pro ně totéž, co Petr pro Němce; tak sesílen německý příval přívalem francouzským, domácí řeč, mrav, i literatura ustupovati musely cizí záplavě, a národ — ten zanedbáván, ne snad náhodou, nýbrž zúmyslně. A právě toto zanedbání lidu největší jest škodou, jež z převrácenosti tehdejších petrohradských vlád vzešla, neboť nákaza cizinská postihla jen velkých měst, kdežto lid venkovský od přistěhovalců ničeho nepřijal, v ničem se po nich neopičil, ale vždy za to je považoval, čím vskutku byli: za vetřelce a obtížné pijavice.

Proti tokovému hospodářství vzmáhal se vždy větší a větší odpor, tak že přítoky cizinců vždy více ochabovaly, vliv jejich stále klesal, až zanikl. Však nezanikl beze stopy — jako obraz ze zrcadla mizí — zanechalť po sobě nepěkné dědictví, jež aby vyklidila, mladá Rusie všemožně se přičiňuje.

Tedy vyklizení cizoty a omlazení lidu, toť úkol těm, kteří novému ruchu v čelo se postavili. V tom ohledu velepamátným zůstane r. 1867, jenž přinesl Rusku národopisnou výstavu v Moskvě, v němž podivným řízeném osudu osvědčila se Moskva opět srdcem a ohniskem národního života ruského. Národopisná výstava přinesla lidu nové

světlo, nový oheň, ona rozehřála ideou národnosti, co posud bylo studeného, obrátila těch, kteří k cizině zraků upírali a roznítila ve všech společenských vrstvách nadšení, jež rozumu i vůli křídel dodává. Národopisná výstava zahájila novou dobu života na Rusi: ruský národ přestal býti trpným, on vstupuje — ovšem pozvolna — na jeviště světové.

Dráha pokroku jest tedy otevřena, nová doba zahájena, a příznivý vítr, jehož Rusko očekává, snad brzo zaduje do plachet jeho.

S mnohých stran ozývají se hlasové, že prý Rusko pro ohromnou svou rozsáhlost v celosti udržeti se nedá, nýbrž že prý složiti se musí na několik menších, třeba federativně spojených států, — kterémuž náhledu však rozhodně odporuji; neboť předně duch času zajisté nesměřuje k tomu, aby velké státy drobil, nýbrž spíše aby malé stejnorodé státy sceloval, za druhé jest jednota a celistvost říše ruské nutností a požadavkem samé přírody. Sestávat Rusko (co do povahy země) ze čtyr částí, z nichž žádná o sobě obstáti by nemohla; severní část má jen ohromné lesy, z nichž jeden rozsáhlostí větší jest nežli mnohé velké království evropské; pak následuje pásmo úrodnosti jen prostřední však s průmyslem a obchodem nad míru živým a rozmanitým, kteréž pásmo by ale obstáti nemohlo, kdyby nemělo nad sebou krajiny lesnaté a pod sebou nesmírně úrodné pásmo „černé zemi". Toto jest kraj, který co do úrodnosti a rozsáhlosti snad v světě rovného nemá; zde roste třeba 100 let po sobě pšenice na poli, jež nikdy hnojiti, ba ani hluboce orati se nesmí, — však lesů zde není, pročež sláma a hnůj palivem býti musí. Jižně a jihovýchodně odsud rozkládají se daleké stepi s půdou větším dílem úrodnou, však nevzdělanou

a jen kočovníky obydlenou. Již ale i tyto prázdné pusty vzdělávati se počínají a není pochybnosti, že nejkrásnějším krajinám světa se po bok budou moci postaviti, až dostatečně obydleny, vzdělány a lesy vysázeny budou.

Důležitou podporou jednoty říše ruské jest jednota spisovního jazyka a náboženství v panujícím národě. Sestávat národ ruský ze tří větví: velkoruské, maloruské a běloruské; každá větev má sice své vlastní nářečí, ale nářečí tato jen málo od sebe se různí, tak že Velkorus Malorusovi dobře rozumí, a Malorus s Bělorusem velmi snadno se domluví; nářečí tato nelze považovati za zvláštní řeči, nýbrž spíše za krajinomluvy a odstíny společného jazyka spisovního. U Rusů, nechť si oni kterékoli větvi přináleží, nenalezneš ni stopy jakési řevnivosti nebo žárlivosti; všichni se stejnou láskou lnou k společné svojí matce, „svaté Rusi," všichni cítí a uznávají, že jsou syny jednoho národa a že jen v pevném, nerozlučném svazku silnými a šťastnými býti mohou. — Kdyby u ruských Slovanů taková nesjednocenost panovala, kdyby tak na malé národnosti se byli rozštěpovali, jak to západní a jižní Slované činí, nikdy by nebyli takové moci a světové důležitosti nabyli, a naopak: kdyby západní a jižní Slované takovou jednomyslnost byli jevili, kdyby pod ochranná křídla společného písma a spisovního jazyka se byli utekli, nikdy by nebyli podléhali soustavnému poněmčování a hrubému násilí malinkého pronároda maďarského a svěřeposti turecké. Smutný to zajisté obraz, když o sobě slabé a bezbranné větve národa českého, Lužičané, Kašubové, Slováci atd. místo aby těsně přilnuli k silnému kmeni českému a ve spojení s ním obrany hledali a síly čerpali proti němčině a maďarštině, v dětinské svéhlavosti se

odštěpují, zvláštního písma (na př. švabachu) užívají, zvláštní spisovní jazyk a literaturu zakládají, ačkoli každý z nich nahlednouti může, že dílo jejich zaniknouti musí jako kapka vody, jež do žhavého železa padá.

A jižní Slované, přisámbůh, jaká by to byla moc, kdyby se nedrobili na národnosti, jež pouhému oku skoro unikají: a té jednomyslnosti mezi nimi! Zdaliž není nesmysl do nebe volající, když na př. Chorvaté a Srbové, kteří přec jeden národ jsou a jedním jazykem mluví, za dva oddělené národy se považují a dvě literatury mají užívajíce jedni písma latinského a druzí slovanského. Kdyby Chorvaté latinku odhodili a slovanským písmem psali, nebyloby mezi nimi a Srby podstatného rozdílu, oni splynuli by zase v jeden celek, ne sice politický, ale dle národnosti; a tato jednota jak výhodná by jim byla v zápase proti nadutým a surovým Maďarům! Za důvod té roztržky udává se rozličnost náboženského vyznání, poněvadž Chorvaté hatolíci jsou a Srbové k pravoslavné církvi se přiznávají; není to sice důvod rozumný, ale přece důvod. (Němci alespoň dokázali, že rozličnost náboženského vyznání národnímu sjednocení na ujmu není.)

Ruským Slovanům však ani náboženství není a nebude příčinou roztržky: jsouť všichni víry pravoslavné. — Již z toho, co jsem vyložil, vysvítá, že jednota a nedílnost Ruska jest věcí nutnou a přirozenou, a že tedy o nějakém „přirozeném“ rozkladu říše té mluviti nelze.

Obsah:

	Str.
O říši a zemi ruské vůbec	3
Jižní pásmo	7
Střední čili mírné pásmo	8
Chladné pásmo	9
Ledové č. arktické pásmo	11
Stepi	12
O ruském národě	15
Oděv a obydlí	22
Osady a chrámy	32
O pokrmech a nápojích	39
Národní ruské mravy a obyčeje	42
Křest	44
Svatba	48
Pohřeb	55
Slavnost svěcení vody	58
Slavnost svěcení ovoce	61
Svěcení stad	63
Svěcený chléb	—
Maslenica a slavnosti velikonočního téhodne	64
Jarní projížďky	75
Svaté obrazy	77
Zapalování svíček	79
Ruské lázně	80
Hudba a tance	85
Některé národní hry a zábavy:	
Gorělki	90
Žmurki	92
Kuljučki	—
Koršun	93
Řeďka	95
Čižík	96
Jáša	97
Pověry	98
Náboženství	101
Ruské sekty	105
Duchovenstvo	111
Kostelní zpěv	119
Mše	121
Šlechta	127
Stav kupecký	129
Rolnictvo	140
Stručný přehled zřízení politického a zemského	150
Obecní zřízení	154
Obce korunních sedláků	159
Sedláci s vlastní pozemností	163
Soukromí sedláci	164
Malorusové	171
Kozáci	176
Jak se po Rusi cestuje	186
Tataři	207
Kalmyci	221
Baškýři	234
Úvaha	240

Obrázky

	Str.
Ruští rolníci	21
Venkovští vozkové	23
Selský dům z okolí Moskvy	26
Selský dům v severní Rusi	27
Selská světnice	29
Vesnice v gubernii moskevské	34
Ruský kostel	36
Svatba	51
Pouliční výjev z masopustního téhodne	66
Národní tanec	89
Světští kněží. Mnich	114
Jeptišky	117
Malorusové	172
Kozáci	181
Kibitka (trojka)	191
Poštovská stanice	203
Mongol. — Tataři	210
Kalmykové	222
Baškýrka. — Šamán	238

O národní osvětě

hledíc obzvláště

k literatuře české.

Rozprava od

Vácslava Vlčka.

Matice lidu číslo 4.

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání latinských knih českých.

1865.

Tiskem kněhtiskárny dra Edvarda Grégra.

I.

Postavení národa českého mezi národy evropskými jest nehrubě utěšené. Evropa zapomněla na své srdce, i všímá si ho tehdy teprvé, když bije tak hlučně, jako v den bitvy Kralohradecké — a to ještě jenom na okamžik. Nemnoho jest v milionech obyvatelů evropských těch, kteří vědí, že jsme; ani mezi těmi pak nemáme příznivcův.

Nejdůkladnější vědomost o tom, že český národ jest, mají ještě národové, kteří s námi stojí ve svazku říše rakouské; ti volky nevolky všímati si nás musejí. Pohleďme, s jakou myslí na nás pamatují tito naši sousedé. Těm, jižto jsou mezi nimi plemene slovanského, my Čechové osvědčili jsme se bratry upřímnými; nehody jich jakékoliv sdíleli jsme s srdcem vřele soucitným, práv jich žádali jsme jim z té duše, vždycky ochotni jsme byli, seč naše možnost, i skutkem je podporovati. Že se nám od nich rovnou měrou neoplácelo ani ještě dnešního dne neoplácí, o tom nelze pochybovati a netřeba se šířiti; můžeme nejvýš do budoucnosti klásti naděje, že opravdivé přízně u národův těchto u větší míře získáme.

Kdežto ale aspoň hojní jednotlivci mezi ná-

rody těmito upřímně nám přejí: mezi národy neslovanskými v Rakousku i jednotlivců takových po skrovnu by se uhledalo. Zejmena vládnoucí nyní národové, Němci a Maďaři, nejsou žádnými přáteli Čechů; toť známo víc než dostatečně. A že se jim vlády bude i v budoucnosti dlouho ještě zachtívati, nezbývá nám než připraviti se na mnohá ještě příkoří od nich, nežli sobectví jich ustoupí aspoň spravedlnosti.

Slovem: v samém Rakousku chovají národové k Čechům smýšlení z veliké části přímo nepříznivé, z veliké části lhostejné a jen z malé části přátelské. Toho musíme býti každé doby živě pamětlivi.

Vedlé občanův rakouských mají o našem bytí povědomost a zpomenou si časem na nás i naši sousedé v bývalé Říši, k nížto nás dosavade počítají. Co mezi těmi nalézáme ve svůj prospěch? Dokonce nic. Z té Říše ukládáno jest od pravěkův o naši samostatnost, o naše živobytí; za doby naší i poctivcům mezi tamějšími Němci brání sobectví, předsudek a nevědomost, aby o nás neukládali.

Kdykoliv si na nás zpomenou, vidí v nás jen kořist, která jim ujíti nemůže. Nejsou tak zlí, aby se jim chtělo zrovna divadla naší záhuby; jim chce se jenom *země* české, a v ní vykonati úlohu kulturní, to jest provesti úplné poněmčení, považují za rovněž velikou zásluhu jak veliký si z toho slibovati mohou zisk.

Z nevědomosti pokládají nás mužové mezi Němci jinak dojista poctiví za skutečné barbary; méně úzkostliví ve svých zásadách takový náhled o nás nejen po celém Německu ale všude, kam ve světě mají přístup, rozšiřují tím úmyslem, abychom jim tím méně ujíti mohli. A těch je znamenitě větší počet nežli oněch poctivcův.

K dokladům není zde místa. Uvedu jediné slovo, kde jeden Němec mluví dojista ze srdce všem. Jest to stařec věkem, od něhož by se bylo nadíti úsudku nevášnivého ve všem; a přece, kde se mu koliv udá o Češích mluviti, po každé kypí náruživou k nám nenávistí. A to jest sluha historické pravdy. Jmeno jeho — Volfgang Menzel.

Ten léta Páně 1867 položil ve svých obšírných dějinách „války německé v roce 1866“ o Češích mimo jiné tento soud, jejž u věrném překladu podávám:

„Jediný pohled na mapu učí, že Čechy za kraj německý považovány býti musí, že veliký německý národ za žádnou cenu této důležité země, která v středu a ne na hranicích Německa leží a jejíž obyvatelé dílem Němci dílem poněmčení Slované jsou, nesmí ponechati jedinému nepatrnému zbytku českých barbarův, kteří se tam ještě německy nenaučili a všeliké vzdělanosti postrádají, kteří pražádného významu nemají, a toliko by za nástroj výbojné politiky ruské sloužili. V tom nemá toliko Rakousko podíl, věc dotýče se Němců všech. Novému spolku severoněmeckému hrozilo by, kdyby v Čechách jakákoliv moc Němcům nepříznivá se zakotvila, rovné nebezpečí jako Rakousku, nechať by tamo vrch měli aneb ještě Němci aneb Maďaři. V této otázce jest pro Němce i Uhry prospěch jenom *jediný*“.

Tento sjednocený prospěch záleží v utištění našeho života politického; namířeno tu na záhubu naši nepokrytě. Za Menzlem budou stejně housti všichni němečtí poctivci; neboť kde se jedná o rozmnožení Němectva zeměmi neb krví, všichni Němci bez výminky náramně snadno se dají přesvědčiti. V tom rovni jsou si jejich svatí,

jejich kněžstvo, jejich filosové, jejich tyranové, jejich osvícenci, jejich luza.

Kdy budou oči jejich otevříny, to ví Bůh. Do té doby není mezi námi a nimi žádného smíření. Oni srostli s myšlenkou, že mají právo nás vyhladit; ta myšlenka vězí v hlavách apoštolův německé kultury pevněji, nežli bývalo u nejvýbojnějších knížat jejich. Vždy budou útoky své na nás obnovovat; a my se vždy budeme brániti.

Nebylo to naposledy léta 1866, co německá vojska hrnula se na Čechy, tak dobře, jako to nebylo poprvé. My pak, kdybychom měli opět jako druhdy podstoupiti boje s celou Evropou, nedáme se vyhubiti s povrchu zemského bez odporu. Surové hrabivosti německé, která bez obalu hlásá do světa, že nás *musí* polknouti, opírali jsme se dosavade jenom ukazováním na svoje práva. Bude-li násilím saháno na život náš, odpovíme násilím: a Evropa se zachvěje ať pádem ať vítězstvím naším.

Možná, že doba takových zápasův není daleká; ještě nerozhodují ani v Evropě národové, nýbrž diplomacie; a nám ani národové ani diplomacie neprokázali dosud pozornosti nercili spravedlnosti.

Jediný pak jest prostředek, abychom se na jisto a bez smrtelného zápasu vymknuli rukoum, ode dávna po nás napřaženým; a tento prostředek záleží v tom, že bychom vynikli nad jiné leskem a silou duševního vzdělání.

Líčiti tu skrovnou vědomost, jakou mimo kmeny rakouské a Němce mají o nás ostatní národové evropští, byla by tuto práce zbytečná. Dost na tom, že o nás docela nedbají. Takových zázrakův, jako bylo povstání národa českého z mrtvých, stalo se v nové Evropě málo: Evropa si ho

nevšímla. O vraždě jednoho člověka na železnici v Anglicku, o pokřtění židovského dítěte v Italii, o jiných věcech ještě nepatrnějších bez počtu povídá sobě Evropa a bouří se jimi: o národě našem neví. Je hlucha k jeho hlasu, lhostejna k jeho boji. Už v tomto století mohli jsme dojíti svého konce, ve druhé jeho polovici kladli nám lhůtu šesti let až do konečného vyhynutí: v Evropě spůsobilo to zrovna tolik, jako zničení jednoho červíka v prachu. Utrpí-li v některém koutě Evropy dva tři židé příkoří, letí to s hlukem ode dvora ke dvoru, všecky časopisy bijí na poplach: ale po tu celou dobu, co jde o naše bezživotí, neproniknul ještě hlas náš ani k národům ani k jich vládám, nepronešeno ještě slovo v náš prospěch.

A od slova takového až ke skutečnému zastání jest příliš ještě daleko. Nemyslím zastání mečem, ale jen požadavek, aby se nám stalo po právu. Ve prospěch tureckých křesťanův mnoho, přemnoho již mluveno — není národa ani vlády v Evropě, které by se opovážily porobu jich prohlašovati za právní, zákonnou: ale skutkem v porobě nejhanebnější je udržovat pomáhá skoro celá Evropa.

I podobá se, jako by nás pohraničné hory vlasti naší tak obedňovaly, že přes ně nás nevidí, neslyší, tím méně s námi cítí. Berouce sami živé účastenství ve všem, co se děje ve světě, horujeme nadšeně všude pro právo a svobodu, všude proti bezpráví a útisku; za to, kdybychom dnes už byli poněmčeni, nikdo mimo ty, kdož o to pracovali, by si toho nevšímnul — za to mají Němci privilej, prohlašovati nás ve světě za barbary: a to svět ihned slyší a ihned věří.

Věru, kdybychom barbary opravdu byli, že by si nás v Evropě jinak všímali! Nyní spojujeme

hlas svůj ve chvalozpěv světové vzdělanosti: pro to nedbají ho; kdyby rušil harmonii: hned by se po nás obrátily oči všech. Opakuju, že barbarství má v Evropě mnoho sympatií; dráždí aspoň zvědavost. Evropa ještě ráda čítá o dobrodružstvích ze světů nepřístupných dosud osvětě, divokých i zvířecky sveřepých. S toutéž libostí pohlíží na surovost v národech; hlasy národů dovolávajících se života, práv, volnosti už ji dávno nudí.

Mluviti před celou Evropou o našich snahách slovy sebe výmluvnějšími, pravdou sebe mocnější nic nám neprospěje. Není tomu dávno, co jsme ještě jinak věřili, ale naše víra nade vši pochybu objevila se bludem. Vírou, že národové už nebudou se chladně dívat na hynutí národa v Evropě, stavěli jsme národy na výši, na které hned tak ještě nestanou; měříce měrou *svojí* lichotili jsme jim domněnkou, které dlouho ještě hodni nebudou. Vírou takovou dříve bychom mohli hory přenášeti, nežli pohnouti národy evropské, aby nám nekřivdili umlčujíce nás na smrt.

Z té víry vyhojila nás doba Schmerlingova na dobro. V parlamentě Vídeňském mluvili zástupcové naši před Evropou, a Evropa mohla viděti, kterak tam s námi nakládáno, kdyby schválně nezavírala očí svých.

Jest ovšem prostředek, abychom na sebe obrátili pozornost evropskou. Nemůže tuším nic kratšeji a zřetelněji naznačiti povahu Evropy už téměř na sklonku devatenáctého století, jako tento prostředek.

Získejme sobě časopisectvo, získáme národy. Čím se to dá dokázati? Tím, že přesvědčíme redakce časopisův o nepopíratelnosti našich práv, o čistotě našeho snažení? Nikoliv — nýbrž tím že je zakoupíme penězi.

Ten klíč by ještě nejspíš otevřel Evropě oči a uši. Onať chlubí se už po drahnou dobu, že přestala v ní vláda dvorských pletich. Ovšem v Evropě vládne veřejné mínění; ale veřejného mínění všemocnou milostnicí jest evropská žurnalistika, a ta jest přístupná i prodajná jako nejlehčí dívčice.

My Čechové jsme, chvála Bohu, jednak příliš poctiví, abychom k takovým prostředkům brali útočiště, jak to nyní u vlád, národův i jednotlivcův běžným obyčejem — jednak, kdybychom i za tímto příkladem chtěli v evropských národech zakupovati žurnalistiku, neměli bychom k tomu peněz; neboť z pokladův, ježto země nese naším přičiněním, nad výživu všechen téměř nadbytek přichází z ruky naší jinam.

A tak nechceme-li sobě evropské pozornosti dobyti tím, že změníce hlas, barbarstvím porušíme soulad osvěty, zbývá to jediné, abychom dokázali, by hlas náš v té hymně nad jiné krásněji vyniknul — to jest, *abychom Evropu osvětou předstihli.*

Poslouchati nárůdek, jenžto v davu ostatních jest neveliký počtem a jim roven vzděláním, se jí neuráčí. Máť jiné reje na starosti. Nutno jest jí úctivou pozornost mocí vynutit; u nás pak to může býti toliko *moc ducha.*

II.

Poznavše jedním pohledem nynější poměr národův evropských k národu českému, popatřme na svoje postavení se své strany, ze vnitř.

Co národ nevýbojný od samého počátku historie své chápali jsme se pravidlem jenom tehdy zbraně, když bylo třeba obrany. Že pak přece

minulost národa českého nezřídka bývala válečně hlučná, toť důkazem, jak často musil odrážeti útoky.

Konečně válka třicetiletá zranila jej takovými ranami, že se octnul ve mdlobě, která po půl druhého století podobala se býti samou smrtí. Teprvé na konci předešlého věku málo několik mužův spozorovalo v něm známky života i pojalo úmysl pokusiti se o jeho vzkříšení.

Dějinám svým od té doby měli bychom věnovat nejbedlivější pozornost a bráti sobě odtud velmi mnoho výborných naučení pro svou další budoucnost — aspoň nic méně, než jsme jich bráti uvykli z venku, z jiných národův, zvláště západních. Zde o věci té jen kratičké slovo.

Několik těch křísitelův našeho nového života, těch vlastenců, kteří tímto jmenem nejkrásněji jsou zdobeni jsouce ho i nejhodnější, volilo ku šlechetnému úmyslu svému cestu nad míru šťastně. Byla to cesta duševního vzdělání skrze písemnictví.

Pohled na tehdejší literatury jiných národův, zvláště také německou, nemohl pro podniknutí jich býti příliš povzbuzující; viděliť všude plný rozkvět a bohatost ohromnou. Sami neměli především čtenářův, neměli mluvy na písemnictví dospělé, neměli ničeho mimo dobrou vůli svou a něco vzorův prosaických z literatury české středověké.

A měli stvořiti literaturu, literaturou uvésti národ do života politického.

Národ ten pak vyloučen z palácův, vyhostěn téměř docela i z měst, obmezoval se hrubě jenom na lid vesnický, sklíčený mořivým břemenem nevolnosti, soužený všelikými můrami středověkých institucí. Jiní národové nesmírně jej byli předstihli. Ve Francouzích stavěla revoluce národ na trůn, kladla osvětu co druhé slunce na oblohu;

v sousedním Německu pracovalo bez počtu duchův velenadaných o vzdělání kruhův lidu co nejširších: v Čechách lid, jenž byl českým národem, nevěděl ani sám o sobě. Doba také, ve které první naši křísitelé dílo své konali, nebyla příznivá: veliký to věru div, že mnoholeté války francouzské snažení jich nepochovaly.

Snažení to bylo výhradně literární. Bylo by od místa, líčiti je tuto do podrobna, neb vypočítávati všecky jeho úspěchy. Dost na tom, že kruh čtenářův českých se vždy šířil; a kdo se stal čtenářem, stal se i vlastencem — nabyl totiž vědomí národního, nabyl lásky k otčině a lidu jejímu, nabyl naděje v budoucí život a rozkvět českého národa, nabyl i chuti dle sil svých k tomu pracovati.

Za jedno pokolení stala se náramná změna. Národ český byl probuzen k novému životu, a zároveň prostředek tohoto probuzení tvořil mnohoslibné zárodky budoucí pěkné i vědecké literatury.

Tuhý absolutismus vládní tížil v Rakousku národy všecky; nebylo ani příležitosti vstoupiti v nějakou činnost politickou. Té doby užívali pracovníci národa našeho s obezřetností a pílí, kterých nelze dost oceniti. Jich působením národ náš v době politické mrtvosti doháněl národy jiné činností duševní; vzdělání pronikalo vrstvy lidu, které mu jinde jsou v té míře téměř nepřístupné. Utvořena tu prací nepolitickou síla i nahromaděny kapitály morální v utěšené hojnosti.

Tak upraven národ náš byl s to, aby když přišla hodina, vystoupil mohutně a důstojně; nebyv dotud uznán postavil se náhle v přední řady, jakmile hnutí povšechné volalo jej k činnosti politické.

Až dotud byla literatura kojnou, pěstounkou

i vůdkyní jeho; odtud spojila se s ní činnost politická k pojištění dalšího jeho života.

Tato politická činnost, vyplňující teď už dvě desítiletí, jest ustavičný boj. Příliš pak známo jest po vlastech našich, za co a proti čemu vede se ten boj; zde nutno ukázati toliko na to, že se od té doby národní dílo naše *zdvojilo.*

Jiní národové zajisté vedlé nás, nemajíce odvraceti od svého života nebezpečenství, mohou všemi silami svými domáhati se zlepšení ve svém živobytí. Nám ovšem tato péče musí také ležeti na srdci; zároveň ale musíme hájiti se proti politické smrti. Čím nemožnější jest toto dvé od sebe rozlučovati, tím nesnadnější jest práce naše. Politické umrtvení vedlé národův živých mělo by za následek záhubu naši úplnou; a politického života bez všestranného rozvoje sil svých sobě nedobudeme, ještě méně pak podržíme.

V postavení našem jest nejvyšší toho potřeba, abychom o díle tomto ve všech jeho částech, o jeho zdaru či nezdaru, každé doby měli důkladnou známost, i vydali sobě o každém kroku, jejžto v něm činíme, přísný počet. Potřeba jest přede vším, abychom netoliko netajili sobě ale bystrým okem vyhledávali to, co v práci naší nedokonalého a vadného.

Jak vypadá to s národním dílem naším teď?

Od počátku tohoto století urazili jsme valný kus cesty; hledíce nazpět můžeme nejen spokojeni býti ale upřímně radovati se.

Avšak nesluší zapomínati, že cesta od národního probuzení prvního muže až k nepochybnému pojištění života veškerého národa jest nesmírně dlouhá. Aniž pojistiv sobě život může národ říci jako pohodlný jednotlivec: „Nyní mohu odpočinouti, hověti sobě a života užívati.“

Národ český narodil se znova; co pokládáno za jeho hrob, bylo mu druhou kolébkou. Až dosud prožil radosti jak nesnáze dětství, a vstoupil u věk jinošský. Jsa bez dědictví a bez přízně má jen svou sílu — v údech svých i v duši své; mnoho bude mu ještě namáhati se i zápasiti, než sobě dobude slušného postavení. Nechtěje pak, aby život jeho minul bez ovoce, bude potom usilovati, aby činností prospěšnou zúrodnil své síly a zjednal jmenu svému čest i na časy budoucí.

Pokroky naše ovšem jsou veliké, zvláště uvážíme-li, že i nejnovější doba stíhala nás přetěžkými nehodami. Však dosavade nedokončena ještě ani příprava — díla nesmírně větší část je *před námi*.

Činnost naše velikosti tohoto díla nevyhovuje. Není třeba, aby mi kdo připomínal, jaké množství sil v národě našem ustavičně působí; nezapomínám‡ na všeho druhu ústavy, na literaturu ani na časopisectvo, na spolky ani muže jednotlivé. Národu, a to národu v našem postavení, stačí to všecko sotva k živoření. Komu by se tak nepodobalo, tomu pokusím se v následujících listech podati důkaz; a kdo pročta je bude s to, aby dokázal opak, s jinými dojista i mne velice potěší.

Vstoupení naše do života politického stalo se za doby velmi hlučné; to mělo za následek, že i poslední muž v národě o něm netoliko zvěděl nýbrž i v něm bral živé účastenství. Šíření vědomí národního skrze literaturu bylo půl století již pěstováno; účastenstvím v životě politickém dokonáno za několik měsíců.

Ký div, že tento nový živel politický vzal mocně převahu. Ale tato převaha prodloužila se na desítiletí, trvá dosud, a ve chvíli nynější není

jí viděti konce. A to jest vada velmi nemilá, ba nebezpečná.

Neboť politická činnost národa našeho po prvních krocích hned obmezena jest na *stálé potýkání obranné*. Že pak běží o náš život, vedla i vede nás horlivost k tomu, že chceme ochotně brániti *všichni*; tím se dělo a děje, že zraky naše pilně obracejí se na venek, mimo dům do vnitř pak, na hospodářství domácí, příliš povrchně.

Jinými slovy: naše činnost národní vzala takový svah, že je skoro cele obrácena k odrážení politického nebezpečenství.

Již ale nebezpečenství to jest takové povahy, že se mu klade odpor jenom *trpný*. Hájili jsme dosud jazyka svého, hájili jsme všelikých práv národa svého výhradně téměř na papíře; výminku činí zjevy jenom řídké, jako na příklad sněmování let posledních. V tomto hájení činni byli volení zástupcové lidu a časopisectvo: počet to v poměru k milionům národa velmi nepatrný; ti milionové v tomto hájení měli až dosud jenom tu úlohu, aby je bedlivým okem sledovali, aby je podporovali *myslí*. Avšak aby se síla jich v hájení tom účastnila činem, k tomu nebylo ani příležitosti; aby se ale táž síla mařila ležíc ladem, aby všickni se dívali, byť sebe chtivější ale nečinně, tomu činnému hájení několika mužův: to nebylo by ovšem moudré, bylo by velmi politování hodné.

Ba v skutku již tak jest. Politika tráví po drahnou již dobu sil našich převeliký díl *zbytečně*.

Újmu velikou tím utrpěla předně literatura; samo spisovatelstvo věnovalo i věnuje činnost svou příliš politice, ale v míře mnohem větší uvyklo čtenářstvo živiti se stravou politickou. Žurnalistika ovládla písemnictví tak, že jím pěkná literatura téměř ze čtenářstva vytlačena. Úkaz ten věru

žalostný není snad jen chvilkový: tíží nás zajisté po celou řadu let, a bude to státi mnoho práce, než bude odstraněn.

Sil bez počtu, a zvláště mladých, maří se u nás tím, že se zaměstnávají u věcech národních výhradně politikou, nemajíce v ní pranic činiti. Čtení novin a opálání článků z nich: toť celé vlastenecké dílo, jakým se valná část vlastencův našich, zejmena pak študující mládež skoro výhradně vykázati může.

Viklá-li se ve Vídni ministr, není to pro národ český věc lhostejná; aby ale na celé doby veškera činnost národní záležela *jenom* v upjatém, netrpělivém očekávání ode dne na den, kdy ministr konečně padne, to nám netoliko neprospívá, to nás hubí.

Vývrhel žurnalistiky, časopisectvo Vídeňské a denníky k obrazu jeho v Čechách tištěné, dovedou nás nějakou zásobou sprostých nadávek zaměstnávati tak, že jsme k jiné práci téměř neschopní, horlíce nad kalužemi článkův takových.

Žurnalistika zabývá se přirozenou měrou otázkami časovými, zhusta chvilkovými. Následkem toho také náš veřejný život zmítá se chvilkovými vlnami. Několik jesuitů v Praze stává se příčinou, že jako žurnalistika tak i celá literatura na několik měsícův jest jesuitská; ba po celých Čechách před těmi několika jesuity všeliké důležitosti ustupují velice do pozadí. V tom vyskytne se cos jiného; otázky jesuitské zanechává všecko — a *všecko* hrne se jinam k novému chvilkovému interesu.

Takovouto cestou stal se u nás název vlastence velmi lichým, jalovým; neboť vlastenecká činnost záleží na mnoze jen v čítání novin. Přidá-li se k tomu nějaká trocha opálání žurnalistických frází, vyslovena jest tím v devadesáti přípa-

dech ze sta celá ta práce *pro národ*, jež se tak často jmenuje.

V pravdě máme mnoho vlasteneckých mluvků, máme četnou třídu vlasteneckých chladoležkův a povalovačův, kteří nemajíce jiné ctnosti a jiných zásluh vlasteneckých při tom nezřídka považují se za obzvláštní výkvět národa, za jakousi šlechtu, které obecný lid povinen jest úctou a národ vděčností.

Politikou toho druhu vyrůstá mládež ne k životu ale k živoření, ne ku práci ale k hubování v nejvlastnějším slova smyslu. Jak hubená jest její snaha! Dospěti k tomu, aby dovedl rozuměti žurnalistice a opičiti se po řeči její: toť ideal vlasteneckého študenta! Velmi významné ale málo potěšitelné jest to v poměrech našich, jak taková vlastenecká mládež, místo co by se styděti měla, u veřejnosti se roztahuje a nejen jakousi ale velkou platnost sobě osvojovati se opovažuje, nemajíc v jiných věcech nijak nazbyt kuráže. Rovněž významné jest, že zrovna tento druh má ve mládeži naší morální převahu.

Veškeren náš politický život jest dosavade skoro na prosto rázu *polemického*. My šmahem se touto polemikou příliš zaneprazdňujeme; neplodnost nad míru neblahá jest toho následkem. Úspěchy takové polemiky nikdy ani nemohou býti v žádném poměru k silám, které se v ní činně účastniti nemohou a přece pro ni poutati se dají, tak že ladem leží, chabnou, práchniví.

Boj té povahy působí dřív či později neomylně *unavení*, *lhostejnost*. Jeť to dílo Sisyfovo: kámen, který vyvalíme na jistou výši, svalí se na zpět a třeba počíti znova. K takové práci dostačí neveliký počet lidí z národa; jestliže ale všichni druzí se na ně dívají ničím přispěti nemohouce a

nic jiného nečiníce ba ani neobmýšlejíce: omrzí je toto divadlo — odvrátí se netečně.

Takové netečnosti jeví se u nás už nyní dosti povážlivá znamení.

V tom pak jest největší nebezpečenství, zapomínáme-li, že vedlé obrany na venek pilně třeba hleděti *důležitostí vnitřních.* Dílo národní jest budova; chce-li nám kdo překážeti ve stavbě, nesmíme všichni tuto opouštět a dívat se na to, kterak dva, tři odvracují překážky.

Za dnův skutečného boje práce klidu trpí újmu, a již toho po každé velice jest litovati. Nechtějme samovolně, pokud opravdu jest klid odkládati práci, která jest pro budoucnost nevyhnutelně potřebnou!

V tom se jeví jako jednotlivec i národ zdravý, schopný života i velikého povolání, že čile, úsilovně, vytrvale pracuje. Každá nečinnost v něm jeví chorobu.

Národ náš pak věru nemá sil nazbyt. Nečinnost každého jednotlivce jest pro něj ztrátou; neboť jest malý počtem a dílo jeho velice nesnadné. Potřebí mu, aby každý své místo v něm dokonale zastával; rolník, jenžto půdu vlasti vzdělává, váží v díle vlasteneckém mnohem více, než mandel těch, kteří za vlast toliko při sklenicích hubovati uvykli.

Tudíž nutno přede vším, aby se pracovalo nejen pilněji, než dosavad, ale *vůbec a všestranně.* Kdo může a nepracuje, když toho národu potřebí, a sice potřebí k zachování života, jest opovržlivý bídník, nic lepší nad zrádce.

Dále nutno, aby v dílo naše uveden byl dobrý *pořádek.* Boj nesmí se díti v chomáči ale v šiku; rovněž musí práce patřičně býti rozdělena a ve všech částech obmyšlena dostatečnými a vhodnými

dělníky. Musíme jí dobře býti povědomi, abychom z obavy nebo všetečnosti netlačili se, kam nepatříme.

Organisace taková jest u nás dosud velmi nedokonalá. Ovšem není lze, aby snad jeden ostatním podíl v práci té vykazoval; každý musí se uchopiti toho, k čemu a seč síly jeho jsou. Aby to přece šlo řádem, v tom záleží *dospělost* na dílo národní.

U nás v době nynější následkem jednak nečinnosti jednak přílišného, zbytečného, lichého zaneprazdňování politikou zvláště *práce pro budoucnost* bližší i další v míře povážlivé závisí na pouhé náhodě. Podniká se na mnoze bez plánu, podniká se od nemnohých. K tomu přichází ještě ten osud neblahý, že i ti, kterým práce taková opravdu leží na srdci, příliš málo bývají pány jak vůle své tak i svých sil.

III.

Dříve než o práci této více povíme, třeba jest, abychom střízlivě i svědomitě uvážili otázku: Jaké jest *nebezpečenství, ježto nám hrozí v budoucnosti*?

Vedeme tisícletý boj za své samostatné živobytí; tento boj tvoří povahu celé historie naší.

Jsou konce boje tohoto v budoucnosti známy? Nikoliv, není možno ani dopátřiti se jich. Snad jsme alespoň tím jisti, že byť trval zápas i o staletí déle, posléze přece vypadne v náš prospěch?

Naši nepříznivci jsou jisti opakem; a my této jistoty jejich nesmíme nikoliv lehce vážiti — naděje naše musí se dokonale vytříbiti pravdivým ohledáním nebezpečenství.

Jsme národ malý, osamělý; nepřátelství proti nám je přespříliš hojné, zbraň rozmanitá i bezohledná k ustrnutí.

Ohledněme se jen o deset let nazpátek. S jakým to úsilím pracoval tehdejší vládní system o vyhlazení jazyka našeho neřku-li národních snah našich? Netřeba prostředky tehdejší vlády vypočítávati ani označovati; jsou nám všem ještě v živé paměti, jsou také veřejností zvěčněny. Z čítánek školních vymazáváno státu nebezpečné „*my*“, kdekoliv stálo „*my* Čechové“, nesmělo tam zůstati „*naše* Praha“, nýbrž jenom „Praha“.

Od té doby stala se proměna ve prospěch náš. Avšak zdaž jest toho druhu, aby nám poskytovala bezpečnost do budoucnosti?

Není pohříchu. V řadě hojných systemů vládních nevyskytnul se ani v posledních letech, který by nám dal, což našeho jest a což by nám bylo na budoucnost dostatečným rukojemstvím, že aspoň domácí vláda národu českému upřímně přeje vlastní život a volný rozvoj národní. Ovšem ale vyskytnul se system, jenžto přitlačení Čechův ke zdi bez obalu vyřknul ve svém programu, a slovo svoje tělem činiti nelenoval.

Kdo nám to po zkušenostech toho druhu bezpočetných může zaručiti, že se v samém svazku státu našeho nebudou opakovati pokusy Bachovské? Ba kdo to bude chtíti zaručovat, že dřív či později některý system vládní nesáhne ku prostředkům ostřejším, nežli zjevný a známý už absolutismus? Jsou také ovšem ještě rozhodnější procedury pod sluncem, nežli jest přitlačování ke zdi.

V samém Rakousku, k němužto jsme vždy lnuli věrností nejšlechetnější, ježto jsme vícekráte zachovali a dosud úsilovně zachovati se namaháme — v samém Rakousku jest toho velmi po skrovnu, čeho i jen doufati můžeme: strachovati se v samém Rakousku musíme i o svoje živobytí.

Nebezpečenství, které nad námi zavěšeno je

z venčí, z Němec, ničím se nepokrývá. To jest horší meč nežli Damokleův, poněvadž by nás vláda pruskoněmecká dojista neposadila k hodům; „obyvatele staroslavného království českého“ za války roku 1866. prohlašuje prusoman Menzel dříve než rok uplynul, za „zbytek českých barbarův,“ jimžto dřív či později odňato býti musí všecko, co na jich české barbarství připomíná. K tomu (jak jsme výše položili) podávají už nyní Němci mimo Rakousko Němcům a Maďarům v Rakousku ochotně ruku.

Netřeba býti prorokem tomu, kdo s jistotou může tolik povědět o budoucnosti: výbojný od přírody národ německý, dokonaje svou jednotu pod žezlem Pruska, nepřestane se o to pokoušeti, aby zemi českou opanoval. Pokoušel se o to od jakživa, pokud čeští králové nebývali také německými císaři. A když rod Habsburský utvořil vedle Říše německé svou vlastní moc: tu před více než sto lety už počal Fridrich pruský sahati po krásných Čechách i vedl o ně mnoholeté boje, do nichžto konečně celá Evropa zapletena jest. Jeho žádost dědí jeden nástupce jeho za druhým; v době nejnovější jak oheň dlouho tutlaný vybuchla zase v celý požár: a již se to káže v Němcích jedním hlasem, že Čechy jsou zemí německou, jsou středem Německa, a za žádnou cenu nesmějí býti ponechány zbytku českých barbarův.

O lidech, kteří jsouce a cítíce se v zemi naší vždycky cizinci, netají se svým svahem k německé cizině, tak že již tím i na zemském sněmu vyhrožují, zbytečno bylo by zde mluviti. Až příliš světle ba makavě musíme to poznávati, že německé sousedství nestalo se nám po tisíciletém zápasu pokojným a bezpečným, nýbrž že neomylně *chystá nám boje těžší* nade všecky dosavadní.

Kdo by o tom ještě po roce 1866 pochyboval, byl by, nejšetrněji řečeno, aspoň nevědomým pomocníkem tohoto Německa proti nám. Až se všech bývalých šest a třicet panovníkův německých vtělí v jednoho císaře, až navnaděni myšlenkou o vládě nad Evropou a opojeni vítězstvími válečnými i nejsvobodomyslnější filosofové němečtí uchopí se jehlovek: tehdy bude se sotva kde v sousedství mluviti o tom, že takoví nepřátelé se vytloukají za hranice čepicemi. Kdy bychom my Čechové kdy měli jediní odolávati moci sjednoceného Německa ba jen samého Pruska: nebyl-liž by to nutně boj zoufalý na život a na smrt?

A přece vyhlídka do budoucnosti, pokud koliv rozum lidský proniknouti může, ukazuje to, že se proti útokům sousedních Němcův i násilným tak dlouho budeme musit brániti, pokud nad ně nevynikneme duchem. To-li se stane, jsme zachráněni; proti vyšší osvětě ani sebe větší převaha počtem nebo zbraní vražednou nedobude vítězství; viz Řeky a Peršany. A kdyby také jehlovkami zaplaveny byly Čechy od konce do konce: násilného vítěze podmaňuje neodolatelně osvícenější duch národa.

Kdyby pak nás boje s Němectvem zastihly v tomtéž stavu jako nyní, ne co do poměrův politických, ale co do osvěty a síly národní: neubránili bychom ani svého života!

Také to jest nad všelikou pochybu jisto.

Co den mluví se u nás o bojích, ježto vésti nucen jest národ český. Proti bojům, které nám ukazuje budoucnost, doba naše nynější *není* válečná: není dojista tak válečná, aby k odrážení nebezpečenství vyžadovala za bojovníky všecky syny národa. Ať neprachniví nyní sil bez počtu beroucích sobě výmluvu, že jest boj! K boji velikému

sil hmotných i duševních třeba jest v míru se připravovati; ztracen je napřed, koho zastihne boj neuchystaného.

Co na nás čeká, už nyní vidíme; ještě můžeme se dívat na budoucnost svoji s rozvahou. Však může přikvačiti doba, kde ve hluku zanikne všecko rozjímání. Teď ještě můžeme radit se: „Co činiti?“ — po tom bude na poradu pozdě, bude třeba činu, a to činu silného, dobře rozmyšleného.

Národové evropští mohou nám v tom v době přítomné sloužiti za patrný příklad. Všickni jsou jako v závratném víru; ohlušeni a oslepeni ženou se za svými úmysly.

S námi jest jinak. My už v takovém vířivém životě jednou dokvapili na smutné konce; odpočívavše století v náručí zdánlivé smrti po vzkříšení počínáme život svůj na novo.

Čerpejme z toho užitek; neboť možno v pravdě čerpati nesmírně veliký.

Přišli jsme ze spojení s minulostí svou. Počínajíce na novo můžeme si z minulosti svojí zcela střízlivě klásti počet, můžeme volně do budoucnosti určiti sobě úlohu, ježto by nás byla hodna, se kterou bychom byli, a vyměřiti k ní své kroky. Jest nám nyní možno státi na břehu a klidně se dívati na proud, jenžto jest život národa našeho.

Však dojista, snad za nedlouho také octneme se u víru evropském; začíná již o nás bíti svými vlnami. Ale jak se věci nyní mají, táhne nás vír ten ve své kruhy, nikoliv abychom jako jiní pádili v plnosti života za svými úmysly, nýbrž abychom sloužili úmyslům jiných svým životem.

Jsme určeni na záhubu. V rodině národův evropských jsme pastorkem, na něhož jedni dávno zapomněli, druzí ne za bratra nýbrž za pacholka

jej považují. Ba *pacholek* jest příliš pěkné jmeno, pomníme-li na tituly od Němcův nám udílené. Vizte národ lokajův, ježaté karyatidy, jakož nás nynějšímu králi pruskému představoval zasvěcenec Mus, apoštol osvěty a lidskosti, Fridrich Hebbel!

Úmysly jiných určili nás na záhubu: ale nyní ještě můžeme o svém osudě rozhodovat sami také do budoucnosti; ještě jsme nepropadli osudu nám chystanému, ještě lze jest vyváznouti mu.

Čím se to stane? Které jsou k tomu prostředky?

Jeden jest a to neomylný: *práce* — vlastní, všeobecná, všestranná, ustavičná, úsilovná práce.

Jsme v nebezpečí, jsme opuštěni, jsme toliko na sebe odkázáni: pomozme sobě sami.

Nedoufejme, že nás někdo jiný spasí: na koho bychom se koliv spolehali, trpce a pozdě bychom byli poučeni. Národy evropskými vládne sobectví tak neobmezeně jako jejich diplomacií; slabého národa, nechť připadne kamkoliv, nebudou hejčkati a chovati, aby sesílil: nechť v něm tuku sebe méně, užijou ho.

Vzdáme-li se hesla: „Pomozme sobě sami!“ — zahyneme. Byť i chtěl kdokoliv, nezachová nás. Každé odchýlení od tohoto hesla je krok k zahynutí; kdokoliv sil svých dle tohoto hesla neužívá, jest mrtvým údem národa; kdo jich užívá proti heslu tomu, jest spolu jeho vrahem.

Práce nás spasí, poněvadž nás učiní silnými, ano velikými. Ale práce ta netrpí nijakého odkladu. Mohla by přijíti doba, kde by také tento prostředek byl marný k našemu zachování. I kdy by nám nijaké nebezpečenství nehrozilo, mohli bychom zameškati svůj čas; každému národu jest vyměřena lhůta.

Jako sil nemáme ani času na zmar. Proto třeba bychom sebe sami nejen o sobě neklamali ale dobře znali, a neprozřetelně neučinili ani kroku zvláště na počátku. Majíce dokonalou povědomost potřeb svých a mužnou vůli vyhověti jim, zachováme své živobytí; a co více jest, zjednáme sobě čestné místo mezi národy v životě i v dějinách.

IV.

Neboť patrno, že nám o něco více běžeti musí, nežli o holé zachování života. Bychomť i napřed tím jisti byli, že hrozící ty boje přestojíme živi: či nám to dostačí? To by v pravdě bylo pouhé živoření. Spokojíme se tímto, pokud to na nás bude záviseti a už nyní závisí?

Nespokojíme! bude zníti jedním hlasem odpověď všech. Ale jest velice želeti, že jest tu přečasto od slova ke skutku tak daleko jak od země do slunce. Alespoň v nynější obraně naší všecky naše síly zaměstnávají se, tudíž přemnohé docela zbytečně; děje se to na mnoze proto, že na ně z té práce žádný podíl vlastně nepřipadá, oni však přece k „bojovníkům“ ba k „božím bojovníkům“ počítají se. Slovem děje se to z lenosti.

A přece je každé síly potřebí; nechvalno věru již proto ležeti ladem, že není pro všecky na jediné líše národní co dělati — totiž v polemice.

Kdyby věci takto trvati měly, nemusil by nám nikdo života záviděti. Nebylo by třeba ani žádných nebezpečenství, a my bychom i beze všeho tlaku vždycky byli pouhým přívěskem některého velkého národa. Snad bychom si časem o sobě mnoho myslili, jakž je obyčejem slabochův, snad také sobě na důležitý národ slovy zahráli: v pravdě

však nebylo by ani jinak možno, nežli že bychom volky nevolky v nejpříznivějším případě šli jen u vyšlapaných šlépějích národů jiných, ještě spíše ale byli toliko nástrojem jejich. Bylo to tak v dějinách od počátku světa i s národy, nad nás mnohem četnějšími; mysliti, že snad historie s námi učiní výminku, bylo by bláznovstvím.

A tak máme-li v skutku žíti, *nutno, abychom dospěli k životu samostatnému, svému, zvláště českému.* Tím není řečeno, že bychom se proti jiným národům měli zavírat i zabedňovat; neboť v tom rozdíl, nezavírati se a potratit i základy k svému zvláštnímu životu — takový v tom rozdíl, jako vzdělává-li se člověk příkladem jiných na samostatnou, plodnou povahu, aneb tak dlouho cizí bytost v sebe přijímá, až z jeho zvláštní nezbyde ničeho, až jeho hlava myslí toliko myšlenky jiných, jeho oči vidí toliko očima jiných a t. d. Takový je pouze strojem náhledů a vůle jiných; v něm se všecko jen opakuje jako hlas v dokonalé ozvěně — ont neplodným.

Tomu nebezpečenství se ubrániti ještě jest nesnadnější, nežli útoku násilnému. Přicházíť bez hluku a často s lahodami velmi svůdnými; a základy samostatného národa rozežere nepozorovaně tak, že není žádného napravení.

Nám hrozí také; a sice nikoliv tak daleko v budoucnosti jako nebezpečenství násilné.

Zde pak nemám na mysli ani těch lidí, kteří zamilovavše se zhusta nad míru do osvěty jiných národův, či lépe řečeno, do myšlenek předních mužův jejich, ani v tom míry nešetří, jak je chtějí vštěpovati národu svému; místo štěpování dodělají se zhusta usychání stromův a bývají k tomu ještě tak krátkozrací, že to považují za prospěch.

Ale já myslím na jinou nectnost, ježto zni-

čila na světě největší národy a ještě mnohé zničí, poněvadž nic pod sluncem nad ni není svůdnějšího ani jedovatějšího.

Jest to rozkošnictví.

Národové evropští touto nákazou povážlivě churaví právě v těch vrstvách, které se zovou vzdělanými. Nehodlám nikoliv proti ní zde činit kazatele; také na vředy takové kázání všeliké jest medicinou praneplatnou.

Však tolik pověděti nutno: který národ nařesti této, od západu děsně se rozžírající odolá, ten bude obnovitelem Evropy.

Něco jiného jest i u národa blaho, něco jiného rozkošnictví; blaho jest následkem síly a sílu opět plodí, rozkošnictví jest násilné maření síly a plodí hnilobu. Nakazí-li některou vrstvu národa, jest možno, aby zdravé ještě nahradily sílu tak zmařenou; dostane-li u vrstvách těch převahu, jest po národu veta, nic ho už nezachová.

A že nám také hrozí? Zajisté. Počínať se vždy neomylně jeviti nechutí k práci, pohodlnou nehybností, lenochodstvím těla i ducha. Brzy naplemení luzy, a to luzy natřené barvami vzdělanosti; když se počne rozplemeňovat i mezi luzou duševní nevědomosti, oděnou v hadrech: tehdy jest po národu.

Nuže, jak opatřiti národ před nákazou takovou? Já vidím zase jedinou hráz ale bezpečnou, a tou jest opět práce. Blaho trvalé a člověka důstojné má zřídlo své v užívání vlastních sil — a to se děje prací. Rovněž nese s sebou práce jednoduchost živobytí; nejlépe to vidět na třídách našich hmotně pracujících, jak daleké jsou umořujícího rozkošnictví.

A tak jest práce jako nevyhnutelným prostředkem tak i nejbezpečnějším talismanem, aby-

chom odvraceli od sebe nebezpečenství a dospěli k vlastnímu samostatnému životu.

Výkvětem pak tohoto vlastního života může i má teprvé býti *zvláštní úloha, zvláštní dílo národní.*

Ale jakáž může býti národní úloha naše? Smíme ji sobě sami vytknouti do budoucnosti, jsouce tak malí a majíce se na dlouho nadíti jenom těžkých zápasů?

Aneb očekává od nás něco Evropa? Vždyť o nás neví; a ti co vědí, že přece jsme, usmáli by se tuším slyšíce, že stanovíme sobě do budoucnosti úlohu, kterou bychom zvěčnili své jmeno v dějinách mezi předními národy. A nejsme-li s to, jsme úsměšku toho věru hodni — jsme a zůstaneme trpaslíky, kteří zhusta mluví a tváří se jak obři.

O nás jen Slované vyznávají, že jsme ze všech slovanských kmenův nejpokročilejší; však i oni tuto pokročilost v ničem jiném nespatřují, nežli v tom, že jsme se učinili národům západním nejpodobnějšími.

Zastavme se přede vším při námitce, že jsme národ malý. Jsme zajisté; avšak na kterém listě v dějinách člověčenstva stojí to psáno, že k vykonání velikých úloh povoláni jsou toliko národové četných milionův?

Ó docela jiného cos vypravují dějiny! Od nepaměti lidské rozkládaly se v Asii říše ohromné velikosti, národové ohromných milionův: a kteří z Asiatův vykonali pro lidstvo věci největší? Dva nárůdkové: fénický a židovský. Féničané člověčenstvo z kolébky za nedlouho uvedli v mužnou dospělost; rozžehnuvše pochodeň osvěty rozšířili ji v Asii i Evropě i Africe.

Od nich zejmena v Evropě přijali šlechtění ducha lidského Řekové, mezi nimi zvláště Athé-

ňané. Během málo několika věkův dovedli ducha lidského k dokonalé dospělosti. Co Attika utvořila, zůstává po tisíce let divem krásy, pramenem zúrodňujícím ušlechtile všecka lidská pokolení.

A kolik tisíc mil čítala obec attická, kolik milionův obyvatelův?

Země nebylo nad čtyřicet mil, obyvatelův nad půl milionu, a z těch nejvýš pětina byli občané svobodní. Tak malí počtem byli pěstouni lidstva po zásluze svojí nejvelebenější!

Že z národův starých klassických na druhém místě jmenují a vždy jmenovati se budou Římané, neděje se pro to, že dobyli tří dílů světa i založili říši ohromnou, nýbrž pro to, že přijali a ve své říši rozšířili řeckou vzdělanost. Bez této divili bychom se v nich nejvýš národu, který doma v Římě urputně hájil svou svobodu, ale mimo Řím na všecky kmeny příbuzné a všecky národy cizí uvaloval otroctví. Doba, kde v Římě ovládla vzdělanost řecká, jest sluncem historie římského národa. Když pak se tam přistěhovalo rozkošnictví asiatské, počal úpadek, a Římané by v hanebné, hnusné kleslosti a bídném mření i dokonání svém měli vzdělaným národům býti na větší ještě výstrahu nežli jsou na lákavý příklad vší slávou svou.

Nad rozvalinami říše jejich vzešlo světu nové světlo křesťanstvím. Původ svůj vzalo v nečetném a politicky nepatrném národě židovském; židé byli prvními jeho šiřiteli. Při tom sluší sobě připomenouti, že v tomto díle nebyli nikoliv podporováni snad zvláštní svou oblíbeností u ostatních národův, spíše byla jim nechuť jich národnosti valnou překážkou, ale vznešenost myšlenky vítězila neodolatelně.

A tak dějiny lidstva po svá tisíciletí neomylně učí té pravdě: že ušlechtění lidskosti pramenilo

se vždy z malých národův, a že velcí národové, nedali-li se ušlechtěním tímto proniknouti, buď zůstali v rodině lidstva údy neprospěšnými, mrtvými anebo se stali neštěstím jeho. Takovými byli Peršané proti Řekům; pouhým neštěstím rodiny lidské byli Hunnové, Tataři a Mongolové i Turci.

Pohleďme také na dějiny národa českého: můžeť on viděti ve své vlastní minulosti, že nevelikost počtem není závadou ku podniknutí úlohy světové.

Dějiny naše vrcholí se ve století patnáctém. Tehdy národ český myšlenkou novou, obrovskou předstihnul celou Evropu; a když tato, jsouc pokroku za ním ještě neschopna na něj se shrnula: národ český neveliký počtem, ale *ve všech vrstvách* proniknutý myšlenkou zvítězil i zbraní nad Evropou, i vykonal tak činy víře nepodobné.

Že úlohy své tehdy přece neprovedl, stalo se tím, že jí nesetrval věrným *celý*; rozdrobil se a dílo, jež byl počal, sesypávajíc se přičiněním rukou nepříznivých zasadilo národu rány smrtelné.

Věru, nejdůtklivější to poučení pro všecku budoucnost: že co do díla národního nesmí v národě býti stran.

Avšak byť nám ani nehojnost počtem ani nesvornost nepřekážela: my jsme také národem *chudým*. Není chuda země česká; ale peněžité bohatství její není v rukou Čechův, nýbrž cizinců.

Tato námitka nikoliv není lichá; národ žebrákův nemůže leda živořiti. Ale na žebráky ještě jsme nesklesli a nikdy bohdá nesklesneme. I tu zachová nás čilá úsilovná práce; musímeť hleděti vzděláváním půdy, řemesly i obchody pojistit sobě stálé prameny hmotného blahobytu.

Pronešen již jednou u nás také náhled, že tento blahobyt jest jedinou naší spásou, ničím prý

nebudeme, pokud se nebudeme moci vykazovat neli bohatstvím aspoň zámožností.

Tento náhled může pravdivým býti jen o českých obchodnících, řemeslnících, rolnících; vyřkne-li se o celém národě, jest nepravý a nedůstojný zároveň.

Neboť národ kterýkoliv jenom potud má důležitost mezi jinými, pokud jest v něm zdraví a síla; prvním peníze nejsou, sílu pak skutečnou mnohem spíše podemýlají nežli množí, a to z té jednoduché příčiny, že oslabují činnost. Bez činnosti není síly; peníze toliko bývají zhusta záplatou síly, a to po každé tehdy, když lidé i národové co do síly jsou oškubanci.

Nahradíme-li *činností* nedostatek kapitálu, nemusíme tohoto nijak želeti. K velikému dílu národnímu budeme potřebovati ne deset či sto boháčův, nýbrž miliony vřelých srdcí a pilných rukou; pak i nám halíř vdovy bude vítanějším nežli měšce peněžoměncův.

Přicházím nyní k tomu, abych určitěji naznačil, co jmenuji *dílem národním.*

Patřiť k němu:

Předně, aby netoliko jednotlivci ale co možná všeliké vrstvy národa proniknuti byli vědomím, že mají vedle svých důležitostí soukromých také společnou úlohu národní.

Za druhé: K této úloze musí chovati lásku.

Za třetí: Síly národa musí se rozvinouti všeobecně, a to všestrannou prací.

Majíce takovéto *vědomí, nadšení, úsilí povšechné*, můžeme ostatek poručiti Pánu Bohu; dojista vykonáme dílo velikć a věčné.

Tohoto vědomí, nadšení a úsilí schopen jest v naší vlasti netoliko každý stav ale každý jednotlivec. O schopnosti té zbytečno bylo by, abychom

sobě samým dávali důkazy; tak světle vystoupila již skutky na jevo. S cizinci a zvláště nepříznivci o ni se hádati, bylo by nejen neužitečné ale docela marné, jako kázaní slepým o barvách. Nezáleží nám na tom, aby věřili v naši schopnost: ale ať vidí ovoce její v činech.

Tomuto vědomí, nadšení, úsilí může se ovšem z venčí klásti mnohá překážka, avšak potlačiti jich nedovede žádné násilí. Tudíž možno jest, abychom o úloze své pracovali, dílo národní budovali za každé doby, sebe nepříznivější, nepříznivé zvláště i v ohledu politickém; ba to bude v dobách takových nejvýdatnější naší posilou.

Při kom nalézá se tato trojice vědomí, nadšení a úsilí, toť *vlastenec*, *národovec*; jinému nikomu čestná tato jména nenáleží.

Neboť uvědomělost národní dojista nezáleží pouze v tom, aby někdo řekl: „Já jsem Čech.“ Který poctivec nejsa jinak zdravých smyslův zbaven, v království českém byl by to kdy nevěděl, ať byl pán či sluha nejmenší? „Odrodilci“, odpoví někdo, „a těch není u nás po řídku.“ Však ti nepatří mezi lidi poctivé a lidi zdravých smyslův; neboť zapírati rod svůj jest buď lotrovství nebo šílenost.

Uvědomělost národní záleží v *lásce* ku svému národu; láska pak není tam, kde se říká: „Miluji“, nýbrž tam, kde srdce pudí k činům, národu prospěšným. Patřil-li by kdo na nehody lidské a neměl s nimi soucitu: byl by ne člověk ale zvíře. Se soucitem pohlíží také cizák na cizáka; ale kdo miluje, ten spěchá pomoci v nehodách a oblažovati vždycky.

Již ale majíce lásku k svému rodu, čím máme pomáhati mu i oblažovati jej dle své možnosti? Na bíle dni leží odpověď: „Tím, že známe povo-

lání jeho čili dílo národní, a že v díle tom jsme pracovníky co nejplatnějšími.“

Kdo praví: „Jsem národovec,“ a ničeho nečiní, je buď nevědomec nebo lživý darmotlach: kdo zná úlohu národa i zůstává k tomuto lhostejným: tent podobným odrodilcem, jako ten, jenž původ svůj zapírá. Kdo pak maje vědomí národní praví, že miluje svůj národ a jest lenochem: i ten odívá se v halenu lži; neboť nadšení, které pro překážky nemůže vtěliti se v čin, vede k mučenictví, nikoliv k lenochodství a hnilobě.

Kdož pak pracuje úsilovně toliko pro sebe, není sice mrtvým členem národa, ale chybuje svým sobectvím; neboť vyšší zřetel při práci posvěcuje tuto vyšším citem blaha. Jiné zajisté jest býti pouhým tahounem, jiné strůjcem blaha sobě i jiným. Nejsmutnější jest, že se tato pravda za věku našeho ještě připomínati musí; věk ten bez přestání jmenuje osvětu slovem ale schvaluje skutkem hrubé sobectví — a přece sobík více krátkozraký jest nežli sám krtek. Sobec, jenžto by myslil pouze na sebe, jest nestvůra; a těch je všude málo. U nás ale příliš hojně v každém stavu jest takových, jichžto srdce v přízeň svou pojímá kruhy příliš úzké: rodinu a něco známých. Jsou také nejedni, kteří rodiště a bydliště své s hrdostí milují a s horlivostí zastávají: dále však láska jejich nesahá.

Takoví všichni nejsou národovci. Pokud nenapraví se nebo nevznikne pokolení takové, jsme jako židé, bloudící na poušti: země zaslíbená ještě daleko.

Rovně jako katechismus náboženský znáti musíme katechismus vlastenectví, jehož podstatné články tyto jsou:

„Kdo jsi“? — Čech a vlastenec.

„Kdy budeš toho jmena hoden?“ — Když nebudu neplatnou nullou v díle národním.

„Jaké jest naše dílo národní“? — Osvěta, čili ušlechtění lidskosti.

„Kterak přispívá jeden každý, nechť on kdokoliv, k tomu dílu?“ — Prací — pilnou, svědomitou prací, se kterou jest postavením svým a silami svými.

Náboženství, které by tyto články mohlo vylučovat ze své mravouky, bylo by nedůstojné člověka. Stát pak, jenžto by je zamítal, vedl by netoliko k nevěře v Boha, co nejvyššího původce pravdy, práva, lásky, dokonalosti, ale vedl by na rozpadnutí společenství lidského ba rodinného.

A tak sestupme se co národ kolem praporu, na němžto psáno božské heslo „Osvěta“ — a kdo bude překážeti nám v díle našem, nerci-li v našem životě, a nechť on kdokoliv, bude svatobijcem, stíženým kletbou lidskou i božskou, rovně jako Nero a pochopové jeho.

Což pak se koli zasadí národ celý s vytrvalostí, musí se podařiti. Nyní také již Evropa nemá hranic na upalování myšlenky ani křižáckých tažení proti národu, pracujícímu o pokrok ducha lidského.

Jedno tedy, čeho jest nám potřebí, to jest: abychom byli národem vlastenců.

Tu mohlo by se mi namítnouti: „Takovým národem již jsme; sami nepřátelé naši, ač posměšně, nás tak nazývají.“

Nuže, není to opravdu zlým znamením — totiž potud, pokud jest naše vlastenectví skutkem, ne pouhým slovem. Zatím nemůžeme sami spokojiti se ani *počtem* vlastenců, národovců, toho jmena hodných.

Neboť to bude první krok, jímžto předstih-

národy evropské, že budeme *hlouběji* proniknuti vědomím národním, vědomím společného díla svého, nežli jsou Němci, Francouzi, Angličané a všichni ostatní. Nesmí býti v národě vrstvy, které by toto vědomí neosvěcovalo, neoživovalo; není také příčiny, proč by jaké býti mělo. Vždyť národ náš po celé sedmnácté i osmnácté století zachoval se ne v palácích, ba ani v městech, nýbrž v úkrytu vesnických chatrčí. A od té doby, co jsme povstali opět, lid *vesnický* jednak dal nám přední muže naše, jednak podal nevývratné důkazy, že při těžké práci své schopen jest povznesti se myslí k účelům národa nejvznešenějším.

Jisto jest, že co u národův jiných v Evropě i za dnešní doby jest jenom tak zvanou vyšší třídou, k tomu u nás všechen lid má schopnost velevzácnou: býti uvědomělým pracovníkem u vznešené úloze národní. Rozdíl ten mezi Čechy a Němci v samé vlasti naší za posledních let co den mohl vídán býti.

K dílu společnému dává se i v Evropě kterýkoliv národ celkem roznítit jen tehdy, když se v něm rozdmýchá válečná bojechtivost: naše dílo národní je přede vším dílem míru, i nevyžaduje, abychom opouštěli soukromá díla svoje odbíhajíce na chvíli k dílu národnímu, nýbrž abychom i soukromá díla konali úsilovněji posvěcujíce je pamatováním na úlohu společnou.

Chlubí-li se Francouz, Angličan a jiní svým národem, činí to ze sobectví, ant osobu svou zveličuje z obecné pokladnice slávy národní. My nehlásíme se k národu svému ze sobectví ale z *lásky*; láska pak nepřichází, jen aby brala, nýbrž aby rovnou aspoň měrou dávala.

I bude tudíž české vlastenectví trochu jinak vypadati, nežli jiné některé. Věru pak nebude

méně vznešené ani méně blaživé, než jiné kterékoliv. Více lásky k celku a méně sobectví, více nadšení, více činu a méně rozkošnictví, a tudíž také více zdraví a síly než choroby a mdloby. Toť u jednotlivce. Žádajíce pak a dosáhnouce toho, aby takovéto vlastenectví proniklo národ *celý*: vědomím, nadšením a silou svou vynutíme nejen pozornost a šetrnost ale úctu i obdiv národů sebe větších.

Národní pýcha naše nebude se zakládati jen v minulosti naší, ve snahách i činech předků, ale také v budoucnosti naší, v národním díle našem, ježto jsme sobě ze svobodné vůle stanovili a k němužto přispíváme úsilím společným, všeobecným.

Či jest to hanba, býti mladým? Ideal nadšení, zdraví, síla, činnost jsou znaky mladosti; a my v pravdě jsme národem omládlým.

Ovšem netoliko hanbou ale záhubou jest v mladosti míti mysl sestárlou beze vzletu a posvěcení, vězeti svou vinou v duševním i tělesném málomocenství.

Stanovíce pak sobě osvětu za úlohu národní, nemyslíme tím nikoliv pouze rozšíření vědomostí ve všech vrstvách národa, nýbrž i ušlechtění vůle a citu, ušlechtění *celého* člověka. Ušlechtěním zase nezoveme pouhou ohrabanost jak těla tak duše, pouhé umění *zdáti se* vzdělaným. Tímto zdáním se nyní na mnoze Evropa uspokojuje; lidé obě oči přimhuřují, aby mohli jak společnosti tak jednotlivci vydati svědectví vzdělanosti: za to pro sebe od jiných žádají tolikéž. *Národ, který na místě šalby této ve všech vrstvách svých okáže osvícenost rozumu, sílu povahy a jemnost mravů ve skutcích, bude v Evropě apoštolem nové doby.*

Pravím „*národ* ve všech vrstvách svých“; i mám při tom na mysli největší vadu, která dosud osvětu ke všem národům bez výminky, ovšem

u větší nebo menší míře, provázela — tu vadu, že se všady obmezila i obmezuje po dnes na kruh lidí příliš úzký, toliko na jistou třídu.

To vedlo v předešlém století Rousseaua k tomu, že vědy a umění zatratil jakožto nákazu i otravu lidské společnosti, ježto všady v zápětí jich následovala zkaženost mravní, uvadnutí sil a konečné zahynutí buď vyhubením buď hnilobou.

Přemnozí budou dojista zjev ten ovšem nepopíratelný vysvětlovati tak, že jest to zákonem přírody — že se to děje jako s rostlinou, která roste, květe, ovoce nese a pak hyne zvolna sama, nebo rychle bývá zničena.

Toto porovnání pokulhává přespříliš; život národa nejvýš dá se přirovnávati k životu *člověka*. Neboť zde běží *o ducha*. Již pak ovšem známo, že duch lidský také vyvíjí se, jistého vrchole dosahuje a pak slábne, však to duch *jednotlivý*, jenžto jest vázán na tělo; ale pošetilost byla by tvrditi, že duch *celého národa* slábne ba hyne stářím: jak sesláblé stářím musilo by dle toho býti celé člověčenstvo!

Pravda jest, že duch jednotlivce dá se pokaziti; ale děje se to *osvětou*, ušlechtěním člověka skutečným? Toť odpor v jedné průpovědi makavý; osvěta skutečná musí ducha jak okrášliti tak sesíliti. A kdo tvrdí, že za osvětou nutně přistěhovati se musí mravní kleslost, ten také vyslovuje zároveň, že jednotlivci nejušlechtilejší, mužové lidstva nejvzácnější nutně v stáří stávají se ničemami!

Pravda jest, že se pokaziti dá i národ celý. Jestliže ale skutečná osvěta ducha jednotlivého vždy jen osvěžuje a sílí, nikdy nenakazuje aniž ve mdlobu uvrhá: nemůže být ani u celého národa jinak. Osvěta tedy, která jednotlivce a zvláště celé národy

uvedla na bezcestí mravní zkaženosti, nebyla i není osvětou dokonalou, nýbrž byla i jest nedokonalou, zdánlivou. Nejmírněji řečeno, jest to jednak pouhé *vědění*, čili osvícení rozumu při jednotlivci, a pouhé *okrášlování* zevnější jak ducha tak těla v kruzích širších. Zvláště v kruzích těchto nazývá se několik povrchních prostředkův, vypůjčených z nekonečného bohatství vzdělanosti, vypůjčených za účelem spěšného, laciného a tudíž i chatrného vyfintění těla i ducha před světem: to nazývá se osvětou.

Kdežto pak až dosud v každém národě počet skutečných osvícenců obmezoval se na jednotlivce, kteří byli několika perlami ve vodách jezera: u vrstvách širších nadělala *tak zvaná* osvěta nejvýš perel skleněných. Přivlastňují sobě od ní jenom tolik, aby utvořili zevnější *slupku*: s důrazem třeba podotknouti, že nejen zhusta nýbrž pravidelně lichou slupku tuto kupují za své vlastní jádro; pak do této slupky, vykládané na krám pod jmenem osvěty, všecko lze umístiti; a znemravnění bývá záhy obyčejným obsahem.

U všech národův to, co se u nich zvalo osvětou, zůstalo obmezené na kruhy, proti milionům ostatního lidu nepatrné; u všech tato osvěta byla jednostranná, dbajíc téměř výhradně *o rozum*, a pro to zvrhla se dřív či později v pouhou rafinerii, uvrhla duchy v nestvůrnost: byla jednotlivcům, byla společnostem ne sluncem nebeským, ale svítilnou noční, abych neřekl zlodějskou, která rozumu svítila, aby vyhledal cesty a prostředky na ukojení toho, což ve člověku je zvířecího. Tak jednotlivci a společnosti pokazili se.

Kterak ale klesnul ba i za své bral s nimi ostatní lid, nebyv pokažen? Jednak tím, že tato vrstva „nejvyšší“ všudy jest vládnoucí, a vede v pravdě politické osudy národa; jednak tím, že

nákaza i bez přičinění rychle se šíří, kdežto osvěta odporujíc přirozeným, abych řekl surovým náklonnostem lidským, vyžaduje mnohého a úsilovného namáhání.

Z toho viděti, že tak nazvaná vzdělanost obmezená toliko na jistou vrstvu a nedbající všech ostatních jest pro každý národ nebezpečnou. Předně nelze tu mluviti hrubě o svobodě, ant malý jeden kruh nutně vládne počtem nepoměrně větším. Za druhé pak závisí od osudu onoho malého kruhu osud národa; při čemž potřebí dobře sobě všímnouti, že v tomto kruhu zvláště snadno místo skutečné osvěty uhnízdí a rozplemení se nedostatek mravních zásad, mravní síly, jenž — a to spíše dřív než později — zvrhne se v nemravnost.

Proti čemu tedy vedu stížnost? Snad proti nynějším třídám vzdělaným? Anebo nazývaje nebezpečným to, co se v obyčejném slova smyslu béře za vzdělanost, a tc nebezpečným celému národu, chci snad dokonce proti všeliké vzdělanosti zbudit nedůvěru, nechuť ba odpor i válku?

Nic dojista z toho všeho. Ale chtěl bych ukázati, že osvěta toho kterého národu či věku nesmí se měřiti podle skromného počtu *vynikajících* hlav, zároveň pak, že v obmezení osvěty na malé kruhy, na jisté toliko vrstvy národa má příčinu neblahý ten úkaz v dějinách, že se osvěta zvrhla v znemravnělost. Chci, jakož jsem pověděl, aby osvěta byla u jednotlivce osvícenost rozumu, síla povahy a jemnost mravu, vše jevící se ve skutcích, v životě — pak, aby již netoliko jednotlivci ale celí národové byli vědomými pěstiteli a šiřiteli jejími.

Chci přede vším, aby národ náš uvázal se v úlohu takovou — neboť jen v tom vidím cestu, aby svůj život zachránil, mezi jinými vyniknul a

jmeno své zapsal u věčnou i vděčnou pamět veškeré budoucnosti.

S takovou úlohu národ náš *jest* — ale třeba k ní činnosti v skutku národa *celého*.

Bude se říkati, že velké plány dělat je velmi snadná práce, ale prováděti je tak nesnadno, že se to nemožnosti na vlas podobá. Nepatřím k těm, kteří by toho nevěděli; dobře mi také známo, že veliké chyby dopouští se národ, jenžto sobě nemožnosti stanoví za účel, jehožto chce dosáhnouti.

Však já nehodlám ani k nemožnostem naváděti ani idyllu malovati sobě i jiným. Úlohu národní, kterou mám na mysli, dřív či později některý národ dojista podnikne i provede: učiňme to my; žádný národ evropský nemá k tomu více povolání ani více schopnosti, než národ český. Učme se z osudů svých ve století patnáctém.

Ovšem jest práce ku provedení takové úlohy tak ohromná, že jí ani vypočítati nelze: ale ohromnost ta může odstraniti slabou mysl *jednotlivce* nikoli však národ. Opakuji, že se musí podařiti, oč se koliv celý národ zasadí.

Jednoho času nebylo v Čechách ani jednoho křesťana: a přece národ celý přijal křesťanství, má vědomí, že jest křesťanským, zná i plní své povinnosti křesťanské: či jest snad ve století devatenáctém méně schopen, aby jej pronikla ve všech vrstvách myšlenka vznešená, i aby ji vědomě pěstoval?

Ve století patnáctém snahu opravy náboženské, vyšedší od málo několika lidí, s nadšením přijal celý národ, i hájil snahu tu proti násilí hmotnému i duševnímu celého světa: vadí tomu snad nyní větší překážky, aby se nadchnul k dílu společnému, ježto jest neomylně jeho spásou?

Jen slabochovi mohly by se tyto překážky

zdáti nepřekonatelnými, provedení díla nemožným. Ale čím se měl zdáti lidem na konci předešlého věku úmysl, aby vzkříšen byl národ český? Dojista nemožností lidem i velmi rozumným, bláznovstvím všem ostatním. Ať nyní vstanou na nás se podívat!

Konečně největším pochybovatelům, nejnedůvěřivějším Tomášům snadno jest nastoupiti cestu pravou: „pracuj každý s chutí úsilovnou“ tam, kde jest povoláním svým v životě postaven, i pracuj poctivě a s láskou k národu — tím přispěješ neomylně k jeho úloze!

Všestranným vývojem sil za účelem vzdělání celého národa vyvineme i svůj samostatný, zvláště český život. To jest netoliko žádoucno ale i nutně potřebno, ač nemáme-li zaniknouti podlehajíce na celo i *duševnímu* působení národův západních.

Ne nadarmo položeni jsme *uprostřed Evropy*, na rozhrání východu a západu. Až dosud ve všem družili jsme se k proudu západnímu; jakmile zužitkujíce toto dosavadní spojení vyvineme svou zvláštní sílu životní, změní se postavení naše: dosud byli jsme *posledními v řadě západní*, odtud budeme *prvními v řadě národů východních*, jimžto patří budoucnost.

Tak určeni jsme i přírodou i dějinami, *abychom duševně stanuli v čele Slovanstva*. Bídný byl by národ náš, kdyby s tímto svým určením se minul. Však toho bohdá nebude. Ovšem ale možno jest, že jedno i druhé pokolení konání díla toho opozdí svou ničemností, nemajíc buď vědomí buď nadšení buď úsilí potřebného. Toho památka bude hanebná.

Nyní je řada na nás, abychom svůj úkol vykonali. Nejhruběji můžeme hřešiti proti národu svému leností.

V.

Národní úloha tato po své povaze nejen že nevylučuje žádného stavu, nýbrž naopak domáhá se úzkého spojení všech, sama jsouc páskou nejušlechtilejší. Avšak — vím bohužel o duchu různosti, nesvornosti u národa českého jak v dějinách minulých tak i v životě nynějším příliš dobře, abych nebyl prost obavy, že tento duch bude největší překážkou díla národního.

Byloli by koho v Čechách, jenž by nevěřil, hned tuším se přesvědčí příkladem.

Práce přední v úloze národní připadne literatuře a umění vůbec, školám všeho druhu, rozmanitým spolkům zpěváckým, čtenářským, divadelním, besedám a podobným — ze stavů vedlé učitelského obzvláště kněžím.

Jsem jist, že tímto vypočtením už píchnu do vos. S jedné strany bude se volati: „Jakže, stav kněžský smíchati v jednu hromadu se spolky tak světskými, jako jsou divadelní ochotníci? Stav kněžský má býti spolupracovníkem za účelem čistě světským?“

A s druhé strany řekne se mi: „Páchneš, brachu, ultramontánstvím. Osvěta devatenáctého, ba dvacátého věku — a kněží!“

Uznávám za nutno slovo aspoň o tom promluviti; mělo by se to jinde státi obšírněji.

O snižování stavu kněžského mohla by v každé jiné příčině býti spíše řeč, nežli v této, kde mají býti spolupracovníky v tak ušlechtilém díle národním. Jsouť kněží lidé; pýcha, kterou by se jednotlivci co údové stavu kněžského vynášeti chtěli nad lidi stavu jiného, jest netoliko bez podstaty ale jest přímo hříšná; neboť býti následovníkem Kristovým, hlásati pokoru křesťanskou

slovy, z povinnosti své — ale zároveň vylučovati se z lidských stavů a stavěti se výš nežli ostatní co jakási kasta: toť bylo by špatné lidské nercili kněžské jednání. Úcta k úřadu kněžskému nejprvé *kněžím* jest uložena, a nejvýš nerozumné bylo by, kdyby oni tou úctou měli se vypínati nad lidi jiné.

Jako ze společnosti lidské vůbec nesmějí kněží ani ze svého národa smýšlením svým vylučovati se a stavěti cizácky mimo jeho důležitosti. Kdo kněží nemá lásky k národu svému, ať Čech, ať Němec, ať jakéhokoliv původu, není dobrým člověkem tudíž ani dobrým knězem: činí vzpouru proti Bohu, jenž lásku tu vložil v každé srdce.

Té pravdy nezamluví žádný pastýřský list biskupský, který kněžím zakazuje bráti účastenství v nejspravedlivějších snahách národních, když jsou to snahy české. Skutečné snížení děje se kněžstvu s *této* strany, a to kdykoliv se od něho žádá, aby odtrhnouc se myslí od rodiny a národu stalo se mrtvým nástrojem vyšších hodnostářů církevních. Poslušenství to ukládá se jim ovšem ve jmenu církve, ať o jmenu božím pomlčím; avšak toto jmeno zhusta přikrývá záměry hierarchické, v zemích koruny české i záměry strannictví politického. Kdykoliv se u nás ukládá knězi, aby nebyl národovcem, snižuje se lidská jeho důstojnost. Z lásky k lidem jest kněz knězem.

Národ náš, který v úsilí svém stojí na půdě práva božského i lidského, žádá toho *právem* na všech synech svých, aby nebyli netečnými v práci jeho: právem musí toho žádati na kněžích svých, aby neodstupovali od praporu jeho, jenž jest spravedlnost. Stanově pak sobě za úlohu národní osvětu, ušlechtění lidskosti v zásadách i skutcích, kterak by neměl žádati od svých kněží, aby oni

v této úloze národní byli přede vším horlivými dělníky?

Řeknou-li někteří, že je to dílo světské, do něhožto kněz nemá se míchati: nutno odpověděti, že jest tato námitka slovem beze smyslu. Znamená-li světský tolik co *lidský*: což by zbylo kněžím mezi lidmi dělati, kdyby jim neslušelo bráti podílu v ušlechťování lidskosti vůbec a národa zvláště? A znamená-li světský totéž co světácký, pak třeba povědeti, že úloha všeobecného, skutečného vzdělání jest právě kněžskou. Kdyby se k ní kněžstvo činně připojiti nechtělo, byli by přátelé její kněžštější než ono.

V díle našeho znovuzrození mělo kněžstvo české tak záslužné účastenství, že je sobě národ náš vždy bude připomínati s vděčností. Ale nesmí se ani upírati ani zakrývati, že v tomto účastenství od delší doby nastala změna, a sice nepříznivá. Mladší pokolení kněží je v lásce vlastenecké mnohem vlažnější; viděti to na příklad v literatuře české posledních desíti let, jak valné části mladšího kněžstva odpadla od srdce; hledejme její díla ve knihovnách jich, a bude to nadarmo i se svítilnou ve dne. Ba oni jich ani neznají.

Jiné znamení času v tomto pokolení jest veliká opatrnost, právě světská, která se od bázlivosti ničím neliší. Býti vlastencem, ano: ale jen pokud o tom konsistoř a ještě vyšší představení nevědí! Takových ohledův nalézá se mezi nimi teď už tolik, že jest úplně podstatná obava: aby se kněžstvo naše neoctlo v tomtéž postavení k národu co byrokracie hierarchická, v jakém jest k němu byrokracie vládní.

Kterak se přemnozí kněží ustraňují od národa a jeho díla, to jeví nejlépe nedůvěra, kterou netoliko ukazují ale i rozsévají proti snahám jeho. Po

vzdělanosti a povaze své záhy posuzují každé národní podniknutí, každý krok, a v tomto úřadě censorském příliš zřídka staví se na stanovisko národní.

Tohoto ustraňování nesmí býti. Národ, osvěta, samo náboženství ukládá kněžstvu, aby bylo kněžstvem českým, vlasteneckým. Ukládají-li jim pastýřské listy biskupské jakož jsme nedávno viděli, opak toho: nuž, pak čelí proti národu, proti osvětě, proti náboženství.

Nedej Bůh, aby kněžstvo stanulo na jiné půdě nežli národ! Ať se k tomu bedlivě přihlíží v samých počátcích, na jak neblahé konce by to vedlo.

Vlast nemůže se na stavu žádném dožebrávati, aby se jí necizil, aby ji nezrazoval; má právo žádati to od každého co vrozený dluh. A kdož by chtěl, kdož by ve jmenu vlasti směl získávati v čestnou službu její stav nějaký *lichocením*, anebo tím, že by podával pojištění úplné nedotknutelnosti?

A tato nedotknutelnost, absolutní nedotknutelnost je v pravdě žádostí hierarchie. Který národ ze vzdělaných může ji pojistiti některému stavu? Co jiní národové nemohou, nesmí se žádati od národa našeho. Kdyby kněžstvo české nabízelo národu svému lásku i činnost vlasteneckou za tu cenu, aby dostalo od něho assekuraci úplné nedotknutelnosti: žádalo by nemožnost, a požadavek byl by nejmírněji řečeno nerozumný.

A přece jisto jest, že v tomto požadavku leží poslední příčina výše dotčené nedůvěry a ustraňování: jinak není zajisté, proč by kněžstvo s národem jakkoliv se nesnadilo.

Ponechávám každému, aby ze slov zde pronešených dovozoval, že jest v Čechách roztržka mezi kněžstvem a národovci, aneb že má proti kněžstvu v Čechách počata býti válka a t. p. Po-

míjím také dišputu s těmi, kteří mi s druhé strany budou vyčítati ultramontánství, a opakuji: čeští kněží nejen nesmí se straniti národního díla českého, jak bylo výše několika slovy naznačeno, nýbrž jsou povoláni, státi mezi předními účastníky jeho.

Jsouce muži pečlivého vzdělání kterak by neměli poznávati vznešenost takové úlohy národní! Majíce srdce plno lásky k lidem, kterak by neměli s nadšením přilnouti k úloze takové! A postaveni jsouce mezi samým lidem, kterak by neměli horlivě pracovati o vzdělání jeho!

„Však to činili a stále činí, neboť to s sebou přináší kněžské povolání!“ namítne se mi.

Ale oč *více* mohli a měli by činiti, nežli teď na národu roli dědičné! Z lidu vyšli, znají jeho potřeby, jeho schopnosti i vady; již úřadem svým požívají důvěry a úcty jeho, ba poslušenství jeho: jak ohromné byly by výsledky v krátké době, kdyby se působení jejich v dospělejší lid neobmezovalo na několik hodin ve chrámě ztrávených! Není lidí v národě, kteří by tolik času a tolik příležitosti měli, jako kněžstvo: jakými dobrodinci lidu svého stali by se, kdy by toho času i příležitosti té aspoň v mladších letech více užívali! Ale bohužel, čím mladší pokolení, tím méně pomýšlí na to, aby volný čas a hojné síly svoje zužitkovalo ve prospěch *lidu*, mezi nímžto žije nudíc se dlouhou chvílí a hledíc vyplniti svůj prázdný čas vyhledáváním zábav — všelijakých.

To nedá se omluviti, to třeba jednoduše napraviti; čím dřív se to stane, tím čestnější to bude kněžstvu, tím prospěšnější národu. —

Všem vlasteneckým spolkům našim, zvláště na venkově, náleží, aby se veliké úlohy národního vzdělání se vší horlivostí uchopily. Účel podobný

mají bez toho vesměs; není třeba, aby stál v některém paragrafu stanov jejich, jenom ať žije ve skutečnosti.

Jest těchto spolků po vlasti naší tak hojně, že bude v každém téměř městečku pláti brzy krásný oheň národní, stane-li se každý spolek zpěvácký, divadelní, čtenářský a p. ohniskem účinlivé snahy, směřující k národní osvětě.

Cesty k tomu jsou rozmanité, mohou jinde jiné býti: dobrá vůle a chuť k činu všady je najde; jenom nedbalost a netečnost jich nevidí. Tolik na příklad možno je každému spolku, aby sebe i jiné povzbudil k živému účastenství v odebírání dobrých plodů literárních; a co by tím získáno bylo, kdyby se to dělo všudy, bude níže lze vyrozuměti.

Jsem toho dalek, abych spolkům našim upíral skutečné jich zásluhy; mámť já v ně sám veliké naděje. Ale i vady jich jsou hojné a sice toho druhu, že patří téměř už ke společné uniformě.

Jsouť zajisté spolky naše příliš *místní*. Jakkoliv totiž povstávají z podnětů vlasteneckých, ociťují se obyčejně velmi záhy u výhradní službě toho kterého města. Vyšší potřeby celého národa spouštějí snadno s očí — mluvímť *o činnosti spolku*, ne jednotlivcův — a se vnitřními důležitostmi místními berou to pravidlem také jenom povrchně: a tak zbývá co přední účel hlavně zvýšení místní representace. Zpěvácký spolek na příklad způsobí pěknou slavnost svěcením svého praporu a tím hluk v celém okolí; dobře se hodí při každém veřejném ději v obci, zastupuje ji při slavnostech jinde a t. d. Při tom první snahou jest okázalost „před světem“ — samo skutečné zdokonalení ve zpěvu jest věcí vedlejší proti tomu, aby se ně-

které vyučené kusy veřejně dobře přednesly a pochvaly došly.

Tímto směrem stávají se spolky vůbec brzy bezduchými šablonami, záhony pravidelně utvořenými ale neplodnými, parádními gardami pro svátek. Našim spolkům netřeba, by klesaly v takovou vyšeptalost.

I měly by přede vším těžiti z toho, že jich po Čechách tak veliký počet. Neboť *vzájemnost*, ježto jest mezi nimi, v pravdě jest téměř cele zevnější.

Ovšem jest velice potěšitelno, že se za příležitostí slavnostních scházejí spolkové neb alespoň deputace i z daleka: ale jednoho jest potřebí, a to je společenství ducha. Kolik je v Čechách spolkův, tolik by mělo býti článkův jednoho řetězu, pevně sahajících v sebe, a tvořících pravou mocnost skutečného národního pokroku. Zatím ale při vší hojnosti a přece všecky společné slavnosti, přípitky a pozdravy naše spolky v pravdě jsou příliš rozdrobené.

Důkaz jest velmi jednoduchý: kdyby jinak bylo, již bychom *před cizinou* stáli co zjev neobyčejný. Volámeli, „že též dovedeme královat, leč vítězíme zpěvem“: už bychom i tím mohli státi před cizinou co velebený vítěz. Dosavadním řádem odbývá se všecko pěkně, ale jen po domácku; jednota účinlivého ducha vyburcovala by z netečnosti cizinu — a co ještě více jest, jejím působením zkvétalo by požehnání síly a ušlechtění.

Nedostatek této jednoty, nedostatek vyššího účelu, jenž vyžaduje povznešení, jest toho příčinou, že spolky na zbyt oplývají vnitřním různěním, že valná část jich činnosti záleží v neustálém štuchání. Titěrnosti takové, zhusta všecko umořující, v tutéž hodinu zmizí, kde spolek se k vyšší snaze

povznese. Budiž touto co společný prapor spolků všech neunavné úsilí o národní osvětu!

V tomto úsilí nechť soustředí všecku mysl svou, pokud ji k činnosti mimo sebe obraceti může, i študentstvo naše „za dnův mladosti své radostné.“ Posvětí se a bude prospívati v síle majíc vyšší myšlenku; jinak buď leností hnije anebo mrhá se v pravšedních daremnostech. Nestačí, aby jednotlivec ploval proti proudu ostatních; študentstvo celé musí nadchnuto býti jedním duchem. A duch ten má býti neli orlem aspoň ptákem volně létajícím ve vzduchu; v pravdě po delší čas jest ptákem brousícím ochromená křídla svoje o všelikou hlínu.

Zaříditi kdesi do roka nějaký ples, sehnati akademii neb ochotnické představení divadelní, je záslužné; však jest to svatojanská muška proti svíci, jasně a mile plápolavé, kterou by mladý, jarý, ideály zanícený duch měl býti všude, kdežkoliv jest. Pouhá výmluva to jest, že čelo jeho zbrázděno je starostmi, tíží doby, osudem národu; cokoliv na mysl mladou dolehne, ona setřásá; osud národa čím těžší jest, buďto tím mocněji rozpíná peruti lásky u mládeže a tím vzletnějším nadšením unáší vůli její, je-li toho schopna — aneb jí slouží za zástěru vnitřní lhostejnosti, otupělosti a omluvu zevnitřní nečinnosti.

Dílo *mladosti* jest vaše — a to nejsou ani politické šermy, ani liché mudráctví, hloubání, vzdychání či lání, to je vzlet, nadšení. Posvěťte se idealem a sálejte lásku k němu vůkol sebe. Nepomáhejte nám pod tíží doby vzdychati neb zuby skřípěti: duchy naše osvobozujte zpod ní povznášejíce nás k nebi!

Nadšení není samo ještě ctnost, ale je ctností všech pramenem. Jest nejkrásnějším a nejvzácnějším vašim podílem: příliš často podáváte je za kaši čočkovou!

VI.

Dvojí jako u jednotlivého člověka musí přirozenou měrou i u celého národa býti přání: aby žití jeho bylo příjemné i aby vykonal díla nehynoucí. Přání první je všední, druhé vznešené; s prvním setkáme se i u člověka, jenžto by na svůj národ po celý život snad ani nezpomněl, druhé shledáváme toliko u národovců, kteří mimo své důležitosti také k obecným, národním pečlivě přihlížejí.

Takových bývá v národě obyčejně počet proti ostatním skrovný; a přece jest druhý účel národa mnohem důležitější; jeť úlohou jeho netoliko, aby žil, ale aby život jeho nesl ovoce. Již pak v dějinách lidských čím dále tím více bledne sláva všech národů proti těm, kteří co výkvět života svého zůstavili skvělé plody ducha ať to myšlenky sloužící potomkům za jasné pochodně, ať to výtvory krásy, vlahou nebeskou ušlechťující a zúrodňující v nás rozum, vůli i cit.

K těmto národům chceme se připojiti. Oč více bude v naší vlasti opravdivých národovců, než bývalo i bývá jinde: o to rychleji a jistěji bude se dílo naše dařiti.

Povšechné vědomí, nadšení a úsilí, o němžto jsme výše položili, nejkratší, nejbezpečnější a nejpříjemnější cestou povede nás ku zplnění přání obojího, právě dotčeného: jednak zbudí po vší vlasti jarý, milý život společenský, zrodí blahobyt

hmotný, rozmnoží sílu vůbec — jednak přivede v rozkvět vědy a umění.

Stav věd a umění jest každé doby měřítkem národní osvěty. My Čechové tedy, chtějíce jiným postaviti se po bok, musíme to spůsobiti, aby naše vědy a umění aspoň vyrovnaly se cizím.

Historie i nadání lidu českého poskytují jak základ pro přítomnost tak i nejpěknější naděje do budoucnosti. Jsme národ zpěvný a hudebný; lneme k umění stavitelskému i malířskému; jak oblíbeno v národě českém divadlo, toho nejlepším svědectvím je náramný počet spolků ochotnických po Čechách. Rovněž hluboké v lidu českém jsou kořeny jak náklonnosti tak schopnosti ku vědám.

Všech věd a umění vůdkyní jest literatura; s ní jakožto s vrcholem všecky jsou ve spojení. V národním díle našem zvláště má předůležitou úlohu; protož vidí se mi nad jiné potřebou, obšírnější slovo o ní promluviti.

Snažení našemu národnímu dá se na ten čas nejurčitěji vytknouti účel žádostí: *abychom měli svou velikou národní literaturu.* Jestliže té se domůžeme, nic ani z toho nebudeme postrádati, co se v ní na pohled obsaženo býti nezdá.

V Evropě mají toliko Turci privilej, aby něco vážili nemajíce literatury. Dojíti povšímnutí a sympatií tureckého druhu, nikterak se nám nezachtívá; však zajisté dojdeme obého vyniknouce svou literaturou.

Na tuto dráhu jsme všemi okolnostmi odkázáni. *V politice* můžeme pomýšleti jen na uhájení a pojištění svého života, což až i dokonáno bude, my teprvé to míti budeme, co jiní vždycky měli a mají.

Naše *obchody a řemesla* nechť i zkvetou v té míře, jak si toho snažně žádáme — nechť i orba

naše tak se zvelebí, aby rolník netoliko neklesal pod svým přetěžkým břemenem, ale i měl v každý svátek svoji pečeni: přece tuším jest na bíledni, že pouhým *bohatstvím* očí národův na sebe nezvábíme. A nežli se na hmotné bohatství zmůžeme, ujde mnoho, velmi mnoho let — prozatím nemáme na zlaté nějaké časy ani žádných vyhlídek.

Jako v politice nemůžeme se ani na trhu evropském hned tak nadíti místa i hlasu mezi těmi, kteří rozhodují.

Avšak *na zápasiště ducha* můžeme volně vstoupiti se všemi, a staneme-li *tam* mezi vítězi, nebude již umlčování, nevšímání aneb dokonce utlačování nás déle možné: Evropa se před námi pokloní a vykáže nám s úctou místo čestné.

Čeho jest k tomu potřeba?

Předně bohatého nadání: to máme darem božím.

Za druhé povšechného vědomí, nadšení a úsilí: to pak jenom od nás závisí.

Čeho jsme se od svého vzkříšení mezi národy domohli, stalo se literaturou. Ať dobude sobě literatura naše váhy evropské: a národ náš bude míti více než evropskou důležitost v obyčejném slova smyslu.

Zneuznáváni, odstrkováni, na záhubu odsuzováni ode dávna i nyní, máme předce dráhu bezpečnou, *abychom dobyli nad Evropou i vlády*: ovládnemeť ji v ten den, když naše literatura vynikne nade všecky jiné.

Komu jsou směšná tato slova obrovská z úst pídimužíkových, směj se chutě. Věci, které by se lidem napřed byly zdály nad tuto ještě směšnější, provedli už národové ba i jednotlivci. Pohleďte na *počátky* římské světovlády; pohleďte na počátky samého křesťanství; pohleďte na boje národa českého ve století patnáctém.

Národ francouzský, jenžto svým duchem ovládá Evropu, nebyl nikdy *malým*; a od které doby zaujal trůn osvěty evropské? Od té doby teprvé, co svou literaturou zastínil všecky ostatní. Kdyby Ludvík XIV. byl ještě bojovnějším býval, i založil rozsáhlejší panství nad Evropou nežli později Napoleon I.: za slabých jeho nástupcův bylo by Francouzsko opět skleslo se své výše, a to tím hlouběji, čím více by svou moc bylo zakládalo na síle hmotné. Ale Francouzsko od té doby panovalo evropským národům *duchem*, jenžto v něm za vlády Ludvíka XIV. dospěl i rozepjal mocné peruti.

Žádný však národ nemůže sobě takové vlády ducha osvojovati na vždycky, jako žádný nemůže tvrditi, že v říši ducha dosáhl vrchole, na kterém by celé lidstvo mělo stanouti. Pokrok v lidstvu jest věčný; povolání národů v tom záleží, aby jedni na té cestě dále pokročili, druzí pak o to dbali, aby sami a jiní vesměs nezůstávali za nimi.

K tomuto klestění dráhy není žádný národ povolán výsadou; nejméně pak víže se povolání takové na ohromný počet.

Vytknouti si takový účel národní ať se komukoliv zdá příliš smělé. Nám zatím nic na tom nebude záležeti, komu to mimo nás libo nebo žel — nám dostačí jistota neklamná: *že tato cesta ve všech okolnostech jest pro nás nejlepší*, že nás žádná jiná na skvělejší konce přivest ani nemůže, a že zvolíce ji nebudeme dojista blouzením ztráceti léta, ba snad i století.

Ovšem nepravím, když i všichni s vědomím, nadšením a úsilím se jmeme pracovati o takovém díle národním, že účele velikého dokvapíme jako tryskem za několik let. Ale účel největší a nejkrásnější, jakého se národ *vědomě* domáhati může, sil našich neoslabí nýbrž povznese a posvětí. A

jedno ještě, což žádám pověděti se všemožným důkladem: *Snad účel největší a nejkrásnější netoliko rozohní nás ale potlačí v národě našem chybu nejosudnější — nesvornost.* Tato ničila u nás dosud dílo národního povolání, tou octnul se náš národ i v největším svém neštěstí; máme k ní také v přítomné době příliš velký svah: snad že účel národa největší a nejkrásnější bude tou hvězdou, na kterou přece všecky hory a doly nás dělící pohlížeti budeme všichni, pro kterou budeme patřičně krotit náhledy, žádosti a snahy jak osobní tak i strannické.

Opět a opět nutno připomínati: co do díla tohoto, nesmí v národě našem býti stran. Kdo v našem postavení pro osobu neb stranu svoji zaviňuje v národě strannictví: provádí na novo úlohu Miloty Dědického! —

Pravím-li, že naše literatura musí býti *velikou*, myslím na bohatost ducha, která se jeviti má jak vzácnou cenou jednotlivých děl tak hojným počtem jejich. Jednotlivé výtečné dílo proslaví muže, ne národ.

A dím-li, že musíme míti velikou literaturu *svoji*, rozumím tím literaturu *původní, samostatného rázu.* Kterak to? Máme snad sobě přáti, aby se literatura naše od cizích na čisto lišila? Nikoliv na čisto a ve všem; jenom to nesmí býti literatura cizí v rouše českého jazyka. Jeť zajisté rozdíl mezi tvořením a nápodobením. K samostatnosti čili originalnosti v literatuře dospěje jako jednotlivec tak i národ tehdy teprvé, když vyvine i v písemnictví *ty síly obzvláštní, tu bytost svou nejvnitřnější*, kterými se i mimo jazyk rozeznává od jiného národa — když zúrodní svého *národního ducha.* Připomínám za příklad jediný ducha starých Řekův, aby nikdo nesoudil, že mám na mysli vývoj

národních zvláštností. Dospělý duch starořecký jest duchem všelidským; a přece Řekové co národ měli svůj zcela zvláštní ráz.

Chci tím upozornit na důležitou okolnost. Mluvíme-li o národní osvětě, nesmíme tím nikoliv rozuměti pouhé odstranění náhledův a zvykův dosavadních, a rozšíření na místě jich — na příklad — názorů francouzských. Kdy bychom i podržíce jazyk český přijali jednoduše osvětu francouzskou, pofranštili bychom se; a jakkoli čile bychom, Čechové jsouce, řečí pracovali ve službě této osvěty: ovoce bylo by přece vždy jen francouzské; neboť na český peň štípená větev francouzská bude potravu, vzrůst a zdar svůj bráti *z kořene českého*, ale ovoce české nebude.

Výše již podotknul jsem, že jest převeliký rozdíl mezi tím, když se národ proti jiným nezavírá a nezabedňuje, a mezi tím, když i samostatnost ducha svého potratí přijímaje v sebe nad míru živlů cizích. Také my osvětou jiných národův musíme jen *svou vlastní sílu* rozmnožit a ušlechtit, abychom touto vlastní silou sami *tvořiti* dovedli. Pracujíce k účelu všelidskému, co *Čechové* musíme pracovati, ne co jacísi světanové bez národní barvy anebo s barvami všech národův.

Národ sám neví, co v něm jest, nezná svého genia dříve, pokud všestranným rozvojem svých sil nedodělá se jich výkvětu — dokud genia, jenž jest v milionech národa nevidom a jako uvězněn, všestrannou prací neosvobodí, aby volnou perutí do výše vzletl před očima udiveného světa i samého národa. Nejeden národ přešel přes jeviště světové, a genius jeho neobjevil se tímto spůsobem; zvláštní síla národa zůstala buď ladem ležeti nedostatečnou činností, anebo byla násilím umořena. To svědomitě nutno také u nás uvážiti!

Že my hned tak se nedáme odnárodnit od nikoho, o tom netřeba povídati šíře. Ale toho musíme býti pamětlivi, abychom sebe i jiné neodnárodňovali sami. Ve školách nepěstuje se věru český duch; a tak kdo ze škol vychází, sám sebe nedůvěřlivě musí zpytovati, pokud odnárodněn a pokud nic.

Mimo školu vzděláváme se na mnoze literaturami cizími; následkem toho může býti, že i vlastenecký muž i vlastenecké město příliš proniknuto jest duchem cizoty.

Radě tedy snažně k dílu národní osvěty, nemohu zatajiti, jak veliká se mi při něm vidí potřeba opatrnosti. Nejnárodnějším jest u nás bez odmluvy lid vesnický, který zachoval národnost přes dvě hrozná století. Spáchal by vraždu na českém národě, kdo by ducha českého nahradil jiným v tomto lidu vesnickém! A při sám Bůh, to by vždycky bylo snadnější, nežli právě českého ducha v něm osvítit, ušlechtit, zúrodnit!

Co se vzdělaných tříd národa našeho týče, jest velice žádoucno, aby se ne tak výhradně napájely vzduchem západoevropským, nýbrž také důvěrněji než dosavad se spřátelovaly s literaturami slovanskými; jich duchem okřejeme vždycky, a můžeme u vlastní bytosti své znamenitě se posilovati. —

Zbývá mi ještě při jedné otázce zastaviti se: Možno-li, abychom při svém nynějším politickém postavení dodělali se velikých úspěchů v literatuře? Netřeba to postavení vypisovati do podrobna: tolik jisto jest, že není příznivé a ještě možno jest, že bude horší, jakož už bylo.

Pravda, krátká to řada let od té doby, co se nesměla v Praze ani nevinná píseň národní zazpívati — a poněvadž je všecko možno, nemůže se

tak naprosto upírati, že bychom se ještě horších dnů nedočkali. Avšak podlé takových možných dnů nesmíme činit plány k povšechné svojí činnosti: spíše musíme pamatovati, aby co možná nejvíc bylo hotovo, než by snad proud naší práce překážky jakékoli zdržovati chtěly.

Jak se věci nyní mají, a jak dle vší pravděpodobnosti v případě nejhorším potrvati mohou: nejen že máme dost příležitosti ku práci společné a povšechné, ale nejsme-li zmalátnělci, i chuť musí vzrůsti, poněvadž okolnosti nehovíce vyžadují živějšího úsilí.

Volný politický život ovšem podporuje všestranné vyvinutí sil; budeme se ho také, seč naše síla, domáhati. Ale pošetilost byla by nepracovati zatím na poli, kde práce volná jest i ponese tolik užitku nepochybného. Politický život nepůsobí na literaturu tak výhradně, aby této snad bez úplné politické svobody býti nemohlo. I největší zajisté literatury novověké rozkvetly za dob absolutismu. Sama ta veliká i utěšená práce, vykonaná u nás v literatuře až do roku 1848. musí zde býti důtklivě připomenuta. Aniž politika vtiskuje literatuře, zvláště krásné a vědecké, dle své povahy vždy pečeť cele jinou.

Takové politické situace nemáme se ještě obávati, která by nás dovedla vytisknouti také z činnosti na poli literárním. Co ale dobře uvážiti sluší: v každé situaci nám nejvíce literatura dovede *nahraditi* z toho, čeho bychom na ten čas postrádati nuceni byli, může také nám *dopomoci k tomu*, čeho jsme ani ještě neměli.

Abych marných slov ušetřil: méně jest se obávati toho, že bychom dřív či později pracovati *nemohli*, nežli toho, že bychom pracovati lenovali. Také vnucená na nějaký čas nemožnost práce by

našeho díla nezničila; to by nás ale zahubilo, kdy bychom lenost svou kdykoliv chtěli zakrývati nějakou budoucí nemožností anebo přítomnou nepřízní poměrů. Takové vlastenecké vymlouvačství nutno ve všeliké způsobě vymítati jako malomocenství.

VII.

Maje již porovnávati, v jakém poměru jest *nynější literatura* naše k účelu, kterého se jí dodělati chceme, musím z předu připomenouti, že ani na chvíli nezapomínám na to, co v ní na ten čas máme pěkného, dobrého i dokonalého. V našich okolnostech nebyl by as žádný národ evropský na poli písemnictví vykonal více; my ale zamýšlejíce netoliko polepšiti sobě nýbrž podniknouti dílo důstojné sebe větších národův, máme ještě nesmírně dalekou cestu před sebou. Proto nechť počátky jsou jakkoliv slibné, přece nemůžeme nespatřovati všude hojné nedostatky.

Proti moderním literaturám světovým jest literatura naše dosud malá, nepatrná, chudá. Takovou jest již dle obsáhlosti své. Co rok — ani tohoto nynějšího nevyjímaje — dočítáme se ohlášení toho smyslu: že vyšel aneb vyjíti má spis v tom oboru, který v naší literatuře až dosud byl velmi slabě aneb nebyl docela ještě zastoupen. Pohříchu musíme v nynějších okolnostech na to býti připraveni, že to „vyplňování mezer“ drahně času ještě bude trvati.

Děje se také obyčejně tím způsobem, že první při tom pravidlo zní: Lepší něco nežli nic. Mnoho vyplňujeme překlady více či méně volnými; mnoho také kompilacemi, zvláště abychom vyhověli praktickým potřebám; velmi mnoho konečně pracemi

sice nepřeloženými ani skompilovanými, ale dle cizích vzorův utvořenými s příliš malou samostatností.

A tak jest literatura naše dosud z většího dílu jenom nedostatečné podobenství ohromných literatur západních. I to, co ve všech odvětvích jejich původního, na mnoze má příliš hluboko vtištěnu pečet cizinskou. Jak zhusta na příklad jazyk *český*, ale poesie německá, francouzská neb anglická! Takových původních překladů je v literatuře naší takové množství, že jen menší počet plodův činí výminku.

Pro to arci nemusíme zoufati; literaturám světovým dělo se to pravidlem, že na počátku svém byly nápodobením vzorův. Tak německá literatura byla dříve duchem cele francouzská, všecky pak dospěly mlékem starověké klassičnosti.

Okolnost ta právě ukazuje, že jsme s literaturou ještě v samých *počátcích*; starostí naší a to velmi pilnou musí býti, abychom jen také z nápodobování se vyzuli, a dospěli k tomu, aby literatura naše celkem byla v pravdě *česká* i byla bohatá.

Pouhým nápodobením nedojdeme povšímnutí; k tomu nutno, abychom tvořili samostatně z ducha svého českého. Považme, mnoholi děl přeloženo do češtiny (ač nebudeme hned tak ještě míti překladův s dostatek!) — a mnoholi se z češtiny do jiných jazykův překládá! A přece nebude na tom dosti, aby jen díla naše přenášeli jiní do své řeči, naším účelem musí býti, aby se díla ta stala velebenými vzory.

Na dráze k výši takové bude nám tudíž předně vyváznouti z nynější literarní chudoby. A pro to velice důležito jest poznati jasně, které jsou chu-

doby této příčiny; tuto aspoň po některých hlavnějších se ohledněme.

Literatura česká jest předně ještě *mladá*; toho, co v ní za těch padesát let urodilo se, jest přece tolik, že bychom se také spokojiti mohli, kdyby méně bylo. Však právě tak možno bylo, aby literatura nyní již byla v jarém rozkvětu. Budeť ona také ještě mladou za nových padesáte let; a kam do té doby dospěje, to bude záležeti mnohem více na hojnosti působících sil nežli na prodlouženém věku.

A kdyby až dosud každým rokem byl se šířil kruh literatury: dojista byli bychom spokojeni také s menšími úspěchy. To však bohužel, neděje se už po drahný čas; není to *svěžest mladosti*, co v literatuře znamenáme, je to spíše ochabení, mdloba stáří.

Rozumím tu i síly tvůrčí, spisovatelstvo i čtoucí obecenstvo. Dojista pak není tím vinna mladost literatury, že se tato dosud nestala *dílem celého národa*, ale stanula v mezích neutěšeně úzkých.

Uvádí se zhusta, a to v přední řadě, *nepřízeň politických poměrův*. Ovšem nelze jí vážiti lehce. Netoliko že byly české knihy vyloučeny ze škol, z vědy, z veřejného života: ale nedopouštěno také, abychom se v literatuře obírali volně svými dějinami v minulosti, nercili svým povoláním v budoucnosti. Jak „nevinná“ v úředním smyslu musila býti básnička, aby ji censura pustila do tisku! Poctivý Klicpera musil historickou pověst vydati za překlad z latiny, aby obloudil censuru; a daly by se uvesti doklady křiklavější. Za Bacha pak rozšířena censura taková ze slov tištěných i na slova mluvená; špehýřství vládlo neobmezeně i poslední dědinou českou, a nebylo věru před četníkem ani potřeba říci toliko: „Já jsem Čech“,

aby člověk znamenán i střežen byl co „individuum státu nebezpečné“. Spisovatel český velký malý už byl sám sebou buřičem, protože bylo heslem systému vysloveným, aby po šesti letech všelikému Čecháctví byl konec.

Ale všecky tyto můry nepříznivých dob politických samy o sobě toho nedokázaly, abychom sobě nyní na chudobu své literatury stýskati musili. Vždyť za dob Metternichovského absolutismu rozmnožena literatura děly, jaké máme, nejvzácnějšími; doba největší poměrně volnosti politické od roku 1860 je v nejednom ohledu literatuře *nepříznivější*.

Snad jest to *nedostatkem tvůrčích sil* — snad nemáme spisovatelův ani s potřebu ani takových, kteří by měli nadání i povolání? Nelze přisvědčiti. Tvůrčími silami obmyslilo nebe národ náš v hojnosti až ku podivu; z těch pak by za okolností méně neblahých zajisté vynikli záhy duchové orlího vzletu a tvůrčí síly obrovské, jakých všichni národové mají po řídku, a na které okazují co svou nejvyšší oslavu.

Vady, pro které se literatuře naší znamenitě lépe nedařilo, vězí v *obecenstvu*. Jsou pak v tomto jako jinde tak i u nás četné vrstvy, které působení literatury jsou nepřístupné; nazývají se všude nevzdělanými. Má-li se státi osvěta naším dílem národním, musí takových lidí u nás vždy více ubývati; není také obavy, že by se to nedělo.

Jsou ale jiní, se kterými bude práce obtížnější. Ti jsou po městech aneb aspoň po městsku sobě vedou, a počítají se vesměs ku třídě vzdělaných. Stavy v tom zahrnuté jsou ty nejrozmanitější: řemeslníci, obchodníci, úředníci všeho druhu, měšťané bez domův a domácí páni, nyní také veliká část kněží. Z těch jedni, Češi jsouce, k ná-

rodním důležitostem našim docela jsou neteční, druzí, počtem tuším hojnější, počítají se mezi české *vlastence*; ale první i druzí ani jednou za rok, nejeden ani za svůj celý život nepomyslí, že jest také pod sluncem česká literatura. A komu z nich se to na mysl namane, kdo z nich o tom (jakož se modou děje u slečinek) snad i někdy ba i zhusta mluví: tomu přece nepřipadne, že by také měl českou knihu koupiti!

V době do roku 1848., kde odbírání českých knih bylo každého vlastence podstatným znakem, dařilo se literatuře velmi utěšeně. Co tento znak odpadl, máme ovšem „vlastenců" hojnější počet, ale vypátrati, v čem by vlastně to jich vlastenectví záleželo, toť práce velmi trudná; přiložme na ně měřítko skutečného národovce, výše naznačené: co se ukáže? Vlastenecký mluvka, vlastenecký tichošlápek, vlastenecký čtenář novin, kde k nim přijde zadarmo, vlastenecký politikář u džbánku: o nějakém vědomí národního *díla*, neřkuli o nějaké lásce a snaze, o nějakém *činu* vlasteneckém ani památky!

Dobře bude věru, až účastenství v literatuře opět bude učiněno podstatným znakem vlastence! Neboť zač se nyní název ten přehusta kupuje, bývá tak ničemné, že latinských a bez obalu řečeno ničemných vlastenců máme v Čechách veliký nadbytek.

„Časy jsou bídné", slyším se všech stran. „Kde vzíti peněz na knihy, když se člověk sotva slušně živí a šatí?"

Zajisté, časy jsou bídné — ale nikoli od včerejška neb od roka. Jak velikými boháči byli ti, kteří tvořili odběratelstvo české literatury do roku 1848? A když *peněz* nemáte, abyste odbírali knihy: mnoholi pak *pozornosti* věnujete vlastenecké

literatuře? I v bídných časech jest taková pozornost zadarmo: s jakou pak horlivostí sháníte se po nové knize? S jakou to bedlivostí ji čtete?

„Hloupost!“ odpovíte snadno. „Chci-li mimo noviny co čísti, mám důkladnější věci, nežli najdu v české literatuře, mám Göthea, Schillera.“

Ano, hloupost! Měli bychom vzývati dobré nebe, aby takovéto vlastence napravilo: avšak — proti hlouposti sami bohové darmo bojují!

Postupme od takových o krok dále: i nademe sílu lidí, kteří se na špatné časy *vymlouvati* nemohou; jsouť tak zámožní, že by jim pranic za těžko nebylo, nějaký zlatý ročně vynaložiti na zakoupení českých knih. Ale jest to mezi nimi o něco lépe nežli mezi prvnějšími? Místo odpovědi jeden příklad. Měšťan, domácí pán, nájemník nevím kolika hospodářství, volený od *vlastenecké* strany svých spoluobčanů do městského zastupitelstva, dal se pohnouti, že přistoupil k novému spolku pro vydávání laciných knih českých co činný úd a složil na rok jeden zlatý rakouského čísla. Snad to byl první, jejžto ve svém životě vydal na knihy mimo školní knihy svého studujícího výrostka; jisto jest, že obdržev legitimační lístek ihned *v hostinci jej prodal* cizinci tudy cestujícímu. A má, pravím, i dorůstající děti.

„Ale kdož pak je hned zase takovým — —!“ bude se volati. Ovšem, z vás vlastenečtí pánové, kteří byste již nějaký groš na knihy vydati mohli, snad už druhý neprodal lístku svého z „Matice lidu“ — ale z té jednoduché příčiny, že jste ani k „Matici“ nepřistoupili! Ukazujeť to zřejmě počet údův, jak přemnozí ani takového halíře ročně na knihy vynaložiti nechtějí. Ale vy máte bez pochyby doma knihovny už přecpané? Vyjmenujte

nám, vy zámožní vlastenci, mnoho-li tam máte českých knih!

„Každý zlatý hodí se mi jinam“, jest obyčejná výmluva, když se takový vlastenec k rozmluvě o literatuře sníží. Častěji ale vyhne se všemu: „Mám jiné věci na starosti než knihy!“

Toť nejškaredější stránka hojného šosáctva našeho. A hanba věru, že v tom Praha jiným městům dává prazlý příklad. Česká Praha, ohnisko vlastenectví, tato slavená máti a hlava českých měst, nechává živořit i české divadlo! Jak mohl už rozkvesti tento předůležitý ústav, kdyby ho neumořovala hanby plná netečnost ba tupost pražských zámožných *„vlastenců“*! Rovná tupost ubíjí v Praze také českou literaturu; bylo by zajisté i po venkově brzy lépe, kdyby Praha dala příklad dobrý.

Čestné *výminky* ze všech stavů udržují co odběratelstvo českou literaturu přece na živě. Není tudíž divu, že co valná většina v tupé nedbalosti literatury sobě nevšímá, jednotlivci namáháním přílišným umdlévají ba umořují se, a to jak podporovatelé literatury z obecenstva, tak přede vším spisovatelé.

Přehledněme celou řadu novověkých spisovatelů českých. Jak řídký jest mezi nimi takový, jenž by nebyl musil zápasiti s potřebami života! Nedostavše v podíl obyčejně nic jiného mimo tělo své a duši svou, s obtížemi odbývali své študié, s obtížemi dobývali sobě postavení v životě, jež by jim pojišťovalo chléb vezdejší — s obtížemi všeho druhu musili se potýkati také v tomto postavení. Kolik najdeme jich mezi nimi, aby se cele nercili pohodlně mohli oddati povolání spisovatelskému? Přemáhajíce všecky trudy občanského života, zaměstnáni jsouce povinnostmi nad ostatní

nic snadnějšími, při tom byli činnými co spisovatelé! Chvilkami spořili, síly své dvojnásob namáhali — a co utvořili, to jest naším největším bohatstvím národním.

Hanba, že ve druhé polovici devatenáctého věku lidé „vzdělaní“ o tomto bohatství nemají zdání, že jim na tom nic nesejde, je-li vůbec jaká literatura čili nic! Hanba pravím, neboť to surovost právě barbarská. Kolik století jste, vy „vzdělanci“, za svou dobou, když se vám teprvé vykládati musí důležitost literatury, a ještě jí nechápete? Spisovatel zdá se vám člověkem podivínským nebo přímo pošetilým, proto že se obírá něčím, čemu vy nerozumíte. Váš nejpěknější soud o něm jest: že sobě tím psaním přece něco k obyčejné obživě vydělá. Takový jest váš poměr k mužům, kteří konají v národě úlohu nejvznešenější; *vám* dílo jich nejvýš podobá se zbytečnou hračkou. Oni, jsouce v pravdě vlastimilovnými, netoliko jednají ale i trpí ze všech sil: vám, kteří také zhusta o vlasti tlacháte, na tom pranic nesejde, uondají-li se oni v práci vlastenecké na smrt, co zatím vy jen o svátek procházkou si vyjdete na roli národní. Spisovatel, chtěje ducha svého zužitkovati, měl by cele oddati se dílu svému, aby ovoce činnosti jeho bylo dokonalé, aby ušlechtil vrstevníky a obohatil národ poklady nehynoucími: vy kladete ho níže nežli nádeníka. Při sám Bůh, měl by sobě prací takovou vysloužiti aspoň slušnou výživu: ale kdyby se chtěl uživiti mzdou literární, vy necháte knihy jeho práchnivěti v knihkupeckých skladech, a jeho necháte lhostejně umříti hladem!

Národu vzdělanému není tvůrčích duchů spisovatelských o nic méně potřebí, nežli kněží. Tím pak ještě není řečeno, že kdokoliv jenom zachce

oddati se na spisovatelství, má již ze statkův národních do smrti být opatřen: nechť ale tomu, kdo má v sobě božské povolání, poskytnuta toliko možnost, aby hřívnou sobě svěřenou těžil v nejkrásnější prospěch svého národa.

Tak ale, jak to u nás chodí už cestou vyšlapanou, v hlubokých kolejích, málokterý z našeho spisovatelstva těšil se z možnosti, aby ducha svého volně a dokonale rozvinul. Duchové utlačeni takovýmito balvany, jenom jako na okamžik mohou popadnouti dechu a pronesti slovo — a to slovo jest dílo jich. Kterak mají díla taková rovnati se dělům jiných národů, kde duch tvůrčí právě jako v ráji žije proti těžkému otroctví spisovatelstva našeho?

A jakož duchové jedni nemohou vyniknouti u vší síle své: tak jiní mnozí hynou na celo. Sebrali bychom jen za posledních osm let hezký počet mužů starších i mladších, při jichžto úmrtí jsme se dovídali po každé: že to byl krásný talent, jenžto však pro nepřízeň okolností vyniknouti nemohl.

Takové mrzačení páší neblahé okolnosti rok co rok na nejednom duchu, přebohatě nadaném. A ti kteří tomu šerednému umořování nepodlehnou: kde mají nabrati chuti, kde síly fysické, aby tvořili díla nesmrtelná, když všední miserie všecky cesty jim zahražuje jako skalní zeď, jížto nelze ani hnout ani jí překročiti? Vždyť spisovatel není žebrákem; co pro svět činí on, nikdy mu nemůže být odměněno: bídný jest lid, který volky nevolky z ducha jeho žije, a přece pro plody jeho smyslu nemá, poněvadž jich nelze ani loktem měřit ani librou vážit!

Mužové, kteří v tomto století zbudovali literaturu českou, provedli to obětovností nejšlechet-

nější. Ale jest nejvyšší čas, aby národ celý o tom věděl, čím jest mu literatura, i nepřijímal obětí, které ničí nejušlechtilejší duchy jeho, a žalostně zdržují pokrok všeho duševního života jeho; jest nejvyšší čas, aby literatura česká nebyla udržována sebezapřením a namáháním spisovatelstva až mučednickým, a pečlivostí jednotlivců z obecenstva, nezřídka rovněž obětovnou.

Musí především za své vzíti sprostý náhled lidí bezpočetných, že každý groš, na knihu vydaný, jest vyhozený nadarmo: nikam zajisté jinam nelze ho uložiti prospěšněji. Musí se kruh obecenstva, beroucího v literatuře čilé účastenství, vždy více šířiti, až bude možno říci, že obsahuje *celý národ*: pak i síly tvůrčí rozkvetou i národ z literatury bráti bude ušlechtění, pokrok, život, moc.

Slovem: literatura nám všecko zatím nahradí a později všeho dobude — ale musí se státi *dílem národním*.

VIII.

Abychom k tomu dospívali, nutno jest, aby dosavadní kruh přátel literatury netoliko neochaboval nýbrž s vytrvalostí, horlivostí, obětovností dvojnásobnou pracoval.

Nutno také, aby i tato práce, rozšiřování totiž kruhu literárního, méně závisela na pouhé náhodě, ale aby prováděna byla ne-li dle určitých pravidel, aspoň pravidelně, to jest tak, aby ze skutečných národovců každý pamětliv byl povinnosti: „Bdělí probuzujte ospalé!“

Činnost nejmocnější vycházeti musí také tuto ze středu; a tím jest spisovatelstvo.

Nepřipadá mi, abych psal spisovatelstvu českému jakýsi reglement; ale nezdá se mi zbytečno dotknouti se slovem *zvláštního* jeho postavení.

Rozhlížeje se po literaturách evropských vidí český spisovatel kollegy své všude šťastnějšími. Oni mohou věnovati se povolání svému volně a cele a osvědčivše nadání docházejí uznalosti, docházejí jak všeobecné úcty tak i statků pozemských: náš spisovatel musí předně sílu svou vyčerpat ve službě školy, kanceláře atd., literatuře může se věnovati jen tak mimochodem, zbyde-li ještě volný okamžik a krůpěj síly; a jak zhusta se to „výše“ nerado vídá, jakožto zaměstnání, které jest povinnostem úředním na újmu!

Aby nadání své osvědčil, k tomu vadí mu stero věcí: nedostatek času a tudíž povrchní práce, nevšímavost obecenstva a tudíž nesnadnost ba hrubě nemožnost vývoje jsou na předním místě. Tím vyrčena jest i veřejná uznalost. Zakrňování talentův a primitivní poměry literatury jsou postavení takového ovocem. Kde má duch i silnější nabrati se chuti, kde nadšení, kde síly?

Odpověď nesmí zníti: „Nikde!“ Čím toho méně nachází mimo sebe, tím více musí čerpati ze svého účele, ze svého díla povzbuzení a vytrvalosti. Jiná jest láska jeho k národu, než u jeho kollegův; posvěcenať obětovností tím větší, čím neblažší jest osud národa. Však národem tím jsou netoliko lidé, kteří nyní jsou na živu; pro vady těchto nezapomíná pravý národovec, že nutno jest, aby přišlo pokolení lepší a šťastnější. *Budoucnost* národa jest hvězdou vedoucí snahu jeho. Vidí-li, že mnozí jsou vlažní ba tupí k věci národní, on dojista jí proto neopustí.

Lépeť, aby spisovatel věnoval se literatuře i jen mimochodem, pokud jinak nemožno, nežli

aby z rozmrzelosti ostatním roven se čině působení literárního docela zanechával.

V takovém utěšenství sotva kdy kde lidé žili, aby sobě nežádali lepšího. I my zajisté přejeme všichni, aby v poměrech našich národních lépe bylo; ale pro přání takové nesmí umdlévati naše přičinění. Národu prospějeme tehdy jenom, když svědomitě pracovati budeme těmi prostředky, které máme, a byť byly sebe skromnější. Jedině tak i možno jest, abychom se dodělali lepších poměrů literárních.

Opět uvésti sluší za příklad počátky novověké literatury naší. Oč méně prostředkův měli první spisovatelé i nástupci jejich, nežli teď my! Přece však podnikli práci proti jich prostředkům obrovskou, podnikli ji netoliko s odhodlaností ale s odvahou, podnikli trudy a svízele nesčíslné — a že neumdlévali, dílo jejich se podařilo. Co rok zajisté jednak rostl kruh čtenářstva jednak plody literární vůčihledě se zdokonalovaly.

Kdyby desetkráte nastalo váznutí, kdyby desetkráte bylo třeba začínati na novo: učiňme to raději my, než bychom toho ponechávali pokolením následujícím, ať nejsme horší nežli předkové i potomci.

Příklad doby předešlé musí obrátit se i proti těm hlasům, které se také již u nás ozvaly, tvrdíce: „My Čechové nemůžeme proto míti veliké literatury, poněvadž *nemáme zvláštního a to bohatého národního života.*“ Před sto, před padesáti lety měli jsme ho věru ještě méně; a přece již máme literaturu.

Klade-li pak se důraz na *velikou* a to *původní* literaturu, a praví-li se, že literatura dosavadní v pravdě odpovídá jen živoření našemu: jest záhodno, na okamžik při této námitce zasta-

viti se. Neboť je-li tomu tak, pošetilostí bylo by stanoviti literaturu v čelo díla národního.

Ti, kteří tak tvrdí, zapomínají, že literatura netoliko ze života národního vyrůstá, nýbrž že čím sama jest větší, tím mohutněji opět v něj působí. Semena síly v národě zúrodňuje, že pučí, rostou, a dospívají na ovoce; kráse, která pod sněhem dřímala, spůsobuje jaro, budí snahy dosud dřímající, vyluzuje ze skal prameny vody a oheň z křemene — jest tvůrkyní a pěstounkou zároveň.

Co pak se původnosti týče, výše již pověděl jsem, kterak jí rozuměti třeba; může vyrůsti jenom na *půdě domácí*, jakkoliv zanedbané; vzdělejme ji, užívajíce příhodných prostředkův, ať jest plodna. Nutno v té příčině spisovateli českému varovati se základní chyby, která po hříchu není u nás již řídkou. Stálým pohlížením na poměry cizí nejsme dosti pamětlivi svých domácích; jest se co báti, abychom v té chybě nezabředli příliš daleko. Jsme větve stromu, kterému nás vychování valně odcizuje; veliká tudíž potřeba, abychom spojení s ním starostlivě udržovali sami.

Čím tedy více zabýváme se cizími literaturami, cizím životem, zvláště západního světa: tím více přihlížeti musíme na druhé straně k poměrům vlastním, *k našemu lidu*, jehožto duševním potřebám vyhověti nemůžeme jako ve hře na slepou bábu. Jestliže v nás pravá známost domácího lidu nedrží patřičně váhu názorům cizím, kloníme se přirozeně na stranu ciziny a táhneme národ na cestu jemu nesvědčící. Budeme-li chybovati proti pravidlu: „Znejme sebe sami“ — pak ani sami sobě nepomůžeme ba ani pomoci sobě nedáme.

Již pak nelze upírati, že za let, kde písemnictví vůbec s těžšími nesnázemi i se strany politické mělo zápasiti, literatura naše byla *původ-*

nější, nežli za doby, kde se slovu psanému značně ulevilo. Jungmann, Šafařík, Palacký — Čelakovský, Erben vznikli v oné době; kdo bude při nich upírati originalnost ducha *českého?*

Porovnejme *my* známosti své o lidu českém s jakékoli strany s nimi! Žádný také spisovatel novější dojista nebude domýšleti se, že by měl nad ně více vzdělání *evropského.*

Nechť se klade za obzvláštní znak literatury naší, hlavně krásné, od roku 1848. to, že stojí na základě humanně světovém: ale hned za tím vytknouti sluší povážlivou vadu její: že kořeny své nemá v životě *československém*, a také velmi mdle v něj působí. Kdo rozuměti nechce, snadno může se přiti; té pravdy neodepře nikdo, že v této nejnovější literatuře jest hojnost české politiky či ještě pravdivěji řečeno, polemiky proti politickým živlům, ale *nad míru skrovně národního života*; a přece má i může jen *ze zárodků života tohoto*, hlavně působením literatury, vzejíti nám velká budoucnost.

Spisovatel více než každý, kdo chce lidu svému prospěti, musí lid ten důkladně študovati; čím více vychováním od něho se vzdálil, tím pilněji musí se mezi něj vraceti, poznati nejen jeho podobu, jeho zevnější život, ale vsáti do sebe jeho cit, jeho snahu, jeho celou bytost duševní. A to není tak snadné, aby odbyti se mohlo leda bylo; nejméně pak vede k poznání takovému cesta, u nás už příliš oblíbená: když od svých psacích stolků vpohledneme v duchu na venkov, při tom ještě okulárů cizího vychování užívajíce.

Jako jest obtížnější poznati sebe než jiného, tak jest i pracnější študovati svůj vlastní lid než cizí. A přece o takových študiích svého vlastního

národního života spisovatelé z doby nejnovější v plodech svých podávají důkazy příliš hubené.

Tomu třeba odpomoci přede vším jiným. Padělaná i neplodná bude zvláště pěkná literatura naše, pokud nebude zvlažovati se zdrojem ducha domácího. Však není duch tento méně štědře nadán, nežli česká země; není nad to ještě tak vykořistěn, jako české hory zlato-, a stříbronosné. Jen chutě v doly, jen vytrvalost v díle, a jistě zdaří Bůh! —

Při zvláštním, ne právě příznivém postavení českého spisovatelstva a při veliké, obtížné úloze jeho velmi mnoho také na tom záleží, aby ono přede vším bylo proniknuto *duchem společného díla*. Nechci tím odporoučeti nijakého literárního kamaradství a bratříčkování; ale mám na zřeteli, že při rozdrobenosti a samotářství literárních sil nelze mluviti o společném díle. O potřebě *ducha*, jenžto by všecky pojil, oživoval a rozněcoval, netřeba tratit ani slova; jeť vůbec uznána tak, že i u nás přikročeno již k založení literárních spolkův. Činnost, kterou tyto jeví, nemine se jistě s dobrým ovocem; ale doložiti musím, že mám tuto společenství vyššího druhu na mysli. To bývalo u tvůrčích duchů všech národův; u nás má jen býti *užší*. Že doba přítomná jím nevyniká, toť jen rozmnožuje závady, pro které produktivnost literární jest mnohem mdlejší, než by v poměrech i našich býti mohla.

„Ale produktivnost literární nedá se vynucovati!“ slýcháme nezřídka, i jsem jist, že táž námitka pronášena bude na více místech rozprav těchto. Snadno ji vyvrátit. Dá-li se produktivnost literární udušovat a ničit, jakož nelze pochybovati: možno ji také podporovat, a to předně odstra-

něním překážek, které jí vadí. A o to běží přede vším při obecenstvu.

Za druhé nelze ovšem na duchu, i schopností nadaném, produktivnost *vynucovati*: ale *povzbuditi, nadchnouti, rozníti* ducha k činnosti lze tak dobře, jako ušlechtiti jej. To zbývá spisovatelstvu, by samo u sebe zastalo, zvláště pokud z obecenstva vychází povzbuzení tak po skrovnu. Beru slova ta ne co liché zvuky ale v plném jich smyslu; nežaluji na nikoho ale neklamu se tuším, když v nynějším spisovatelstvu tohoto vzájemného povzbuzení, nadšení a rozněcování v díle společném nespatřuji.

Ale opět slyším: „Toť jsou samé požadavky, které sice hezky se povídají, ale do života vmluviti se nedají, nejsou-li tam již. Marná všecka mravní naučení: marno přede vším chtít literaturu *udělati*. Toť zrovna tolik, jako chtít udělati květinu! Národové, kteří mají veliké literatury světové, kráčeli jinou cestou, neutvořili jich podle linealu! Máme-li co svést i v literatuře, dá se to samo sebou, beze všeho kázání — nemá-li to býti, i všecko kázání marno!“

Proti takovým rozumům mám jen tolik pověděti, že nám Čechům to dobře k duhu půjde, budeme-li míti jisté *zvláštnosti* před jinými, velkými a malými národy. K těm patří, abychom jasně znali své postavení, své potřeby, své prostředky, abychom s dobrou rozvahou stanovili své účele, i abychom volili cesty, které nás k nim nejbezpečněji a nejkratšeji dovedou. Co pak se literatury týče, počítám k takovým zvláštnostem již dějepisným vzkříšení našeho písemnictví a prostředkem něho i politického života českého v době nové; počítám k nim mimo to potřebu, abychom sobě

sami nahradili podnět i podporu, kterýchžto se u jiných národů uměleckým snahám hojně dostává od vlády, šlechty a jiných mecenášů — abychom sobě pomohli sami; počítám k nim dále potřebu, aby o tom všem bylo mezi námi dobré srozumění, aby tudíž každý, kdo radu má, ji předložil, a kdo ji za dobrou uzná, se jí řídil, tak aby též úsilí naše bylo stejné a dílo naše dařilo se společnou, jarou a dobře spořádanou prací.

A z té příčiny jsem napsal tyto listy.

Zbytečně by mi kdo připomínal, že jsem v listech těchto nepověděl nic nového, tak že snad i papíru škoda, že se to všecko samo sebou rozumí neb nerozumí, že jsem slova i věci některé k omrzení opakoval, že jsem se věcí rozmanitých ale jen povrchně dotýkal a t. p. Mně nepověděl by zase takový nic nového a jiným by tuším také hrubě neposloužil.

Zdomácněl zajisté u nás v literatuře a ještě více v životě místo kritiky, na jejíž nedostatek dlouhá léta obecná stížnost se vede, duch polemický, který čeho sobě všímne, na to se vrhá tím úmyslem, aby s obzvláštní horlivostí ba zavilostí vyhledal, a na pranýř postavil, kde co slabého a chybného; co dobrého, to se tímto harcováním dokonale do země zašlape. Stal se z toho už i ráz našeho pokolení.

Což já nikoliveck pro to nepřipomínám, abych snad tyto listy assekuroval. Ale zdá se mně jako mnohým býti nejvyšší čas, aby se tento bořivý duch přestal pokládati za znak jakés výtečnosti, an na mnoze jenom jalovost, krátkozrakost a tytýž i nadutou hloupost zakrývá.

Já sám přál bych sobě nejvřeleji, aby o předmětu zde dotknutém promluvili, kdož jsou nade mne povolanější; dojista nebude škoditi, když o takových otázkách národních častěji a vždy důkladněji veřejně bude jednáno. Místo neplodných polemických výtek a důtek bude nejlépe, když rada chatrná ihned bude dosazena jinou, dokonalejší — a když v zápětí za tou bude následovat čin!

O soustavě sluneční.

Sepsal

Dr. **F. J. Studnička,**
řádný professor mathematiky na k. zemském polytechnickém ústavu v Praze.

S 40 dřevorytinami.

Matice lidu číslo 5.

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1900.

Tiskem kněhtiskárny dra Edvarda Grégra.

Předmluva.

Není-li člověku volno v tomto slzavém údolí pozemském, obrací mimovolně své zraky ku blankytu nebeskému, za nočního klidu k velebné obloze hvězdnaté, aby útěchy neb aspoň zapomenutí svých útrap nalezl zde v nadzemských prostorách mezi věčně neskalenými světly vznešenými, klidně a soucitně k zemi patřícími. V jejich tajemném pohybu hledá klíč k vysvětlení svého temného osudu, z jejich podivuhodného sestavení snaží se vyzpytovati záhyby své budoucnosti, v jejich líbezné a klidné záři přichází i utrmácený duch jeho k poklidu vnitřnímu, na zemi marně hledanému.

Od nejstarších dob až na naše časy se zvláštní oblibou dlel vždy zrak lidský na obloze a vyzpytoval mnoho vlastností těles nebeských. Abychom

nejdůležitější z nich poznali a mezi nimi zdomácnivše tím raději ducha svého v dobách klopotných k nim povznášeli a tím více v krásné velebnosti nočního nebe se kochali, jest účel krátkého spisu tohoto první.

Vedle toho však vésti nás má k poznání a porozumění všem věcem hvězdářským, jež v obyčejném životě nějakým způsobem se vyskytují aneb aspoň v kalendářích každým rokem se uvádějí; a toť účel jeho druhý. Jestiť kalendář knihou vůbec nejrozšířenější a tudy nutno, aby i ve všech kruzích, do nichž vniká, byl čtením užitečným; čímž se ale jen tehdáž stane, porozumí-li se všemu, co v něm obsaženo. Kolik ale jest slov v něm, které se nám nevysvětlí obyčejným vychováním našim! Čteme tu hned s počátku „*indikce*, *zlaté číslo*, *zatmění slunce bude 4 palce veliké*, *konjunkce*, *znamení raka*“ a t. d. slova to, která největší části čtenářstva jsou holým zvukem bez příslušného smyslu.

Jest sice nanejvýš nesnadno psáti o hvězdářských věcech způsobem všem stejně srozumitelným,

poněvadž předmět sám nepatří k všedním a i vlastnosti a pojmy, jež tu třeba vykládati, nejsou obyčejné.

Za tou příčinou jest nutno, nemá-li spis býti příliš rozsáhlým, aby se vybraly jen nejdůležitější věci a tak krátce, avšak tak srozumitelně se vyložily, jak vůbec jen možná; toť povinnost spisovatelova.

Mimo to však neméně nutno, aby se nečetly knihy takové zběžně, nýbrž s náležitou rozvahou a aby se vždy rozmyslilo, co se právě četlo; a to čtenáře povinnost.

Ostatně může každý, nejedná-li se mu o hlubší vniknutí, neporozuměv docela té neb oné věci, předc čísti dále, poněvadž všude nalezne věci pamětihodné a mimo to dalším čtením se mnoho objasní, co dříve úplně nepochopeno.

Poněvadž velká část mých čtenářů sotva má jinou knihu podobného obsahu, snažil jsem se, aby jim tato vyhověla i v jiných případech; za tou příčinou jsem v ní uvedl též mnoho čísel a jmen takových, jež při čtení nemají důležitosti zvláštní,

jež si však moci vyhledati bývá v rozmanitých případech milo a prospěšno. Často se přijde v rozmluvě náhodou na ten neb onen předmět, o němž se pronáší dvojí mínění: tu se nejlépe rozhodne uvedením čísel.

Očekávaje, že aspoň většině čtenářů svých se tímto spisem zavděčím a že každý aspoň něco poučného v něm nalezne, přeju si jen, aby všem se stala obloha hvězdná milým předmětem zvláštní pozornosti.

V Praze dne 1. února 1868.

Spisovatel.

Úvod.

§. 1.

Co pozorujeme na obloze noční.

„Tam v pravo, v levo kmitla světla k sobě,
tam pohromadě jako hejna ptačí,
tam jako ta kuřátka ve chomáči,
tam v řadě jako na oltáři svíce,
tam v párku jako holubice,
a jinde jinak, až jich drobným znětem
se nebe lesklo, jako louka květem.“

Hálek.

Těmito slovy líčí Hálek v nejnovější své básni onen velebný okamžik, když slunce na večer zapadlo a soumrak nadešel; na zatmělé obloze vyskytnou se hvězdy napřed nejjasnější, později i méně jasné, až konečně když soumrak v noc přešel, celá klenba nebeská zplane zářícími světly, *hvězdy* zvanými, jež nejen líbezným leskem, nýbrž i rozmanitým rozestavením svým udivený zrak náš mile poutají. Tu shledáváš je podlé jakéhosi řádu rozděleny, onde nepravidelně rozptýleny; v této krajině nebeské jest jich mnoho nahromaděno, v oné se vyskytují jenom pořídku; zde jest více mdlých rozloženo kolem jedné jasnější, jinde činí více stejně jasných zvláštní skupení; vůbec jest rozmanitost, již tu žasnoucí oko shledává, nadobyčejně veliká. Rozkošným tímto luhem nebeským

protéká běloskvoucí řeka, *mléčná dráha*, na dva skoro stejné díly jej dělíc; jsouc tu sůžena, onde rozvlněna, jinde na dvě ramena rozdělena, zvyšuje znamenitě půvab oblohy hvězdnaté a dodává jí rázu krajinového.

Mnohé sbory hvězdné vynikají na první pohled tak patrně, že již od nejstarších národů byly od ostatních odloučeny v básnické mysli, která si je představovala v podobě lidské neb zvířecí a podlé toho je co *souhvězdí* pojmenovala. Komu na př. neutkví v paměti význačný tvar *Velkého* a jemu docela podobný *Malého Medvěda* neb, jak prostonárodně se jmenuje, *Velkého a Malého Vozu*? (ob. 1.) Kola, voj a vozku ti při nich okáže skoro každý vesničan. Aneb není-li pamětihodné sestavení pěti jasných hvězd v kříž (ob. 2.), značící souhvězdí *Labutě*, které stojí právě tam, kde mléčná dráha se dělí na dva proudy?

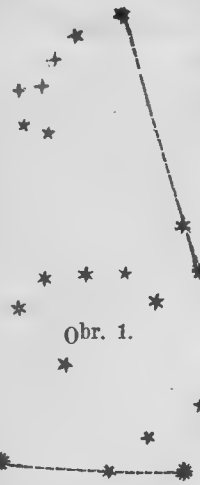

Obr. 1.

Obr. 2.

A jakmile nejdůležitější souhvězdí se oddě-lila, bylo snadno i ostatní méně vynikající skupiny hvězd v zvláštních podobách zahrnouti a po příkladu oněch i zvláště pojmenovati. Čímž se stalo, že během času celá obloha rozdělena byla na souhvězdí jako pevnina na říše.

Takovýchto skupin hvězdných čítáme nyní na obloze 104 a připočteme-li některé zvláště vynikající části velkých, které se honosí vlastním jmenem, 116; z těch viděti u nás v Čechách během roku jenom 57, mezi nimiž se však nacházejí sou-

hvězdí nejkrásnější s hvězdami nejjasnějšími, takže naše hvězdná obloha daleko předčí půvabem svým oblohu jižních krajin.

Nebyly však pouze skupiny jmenem vytknuty, nýbrž i hvězdám, vynikajícím buď jasností neb postavením svým, dostalo se tohoto vyznamenání již v nejstarších dobách. Když pak se časem více a více šířila známost hvězdnatého nebe, ustanoveno pro každou hvězdu zvláštní označení, aby hvězdářové, mluvíce o těchto lesklých předmětech, snadněji se dorozuměli. Za příkladem *Bayera* (1603) jmenovány hvězdy jednotlivých souhvězdí písmenami abecedy řecké, a kde nevystačovala, i latinské a konečně i číslicemi a sice tak, že nejjasnější obdržela obyčejně první písmenu a méně jasné pak následující v pořádku tom, v jakém jim lesku ubývalo. V novější době, v níž i dalekohledem, okazujícím věci blíže a tudy větší i jasnější, vyhledávány hvězdy, rozmnožil se počet jejich tak, že jedině číslováním lze je dostatečně označiti, což i zavedeno způsobem rozmanitým.

Aby se lepší zjednal přehled, rozděleny mimo to hvězdy podlé své jasnosti na třídy a sice všecky pouhým okem viditelné na tříd 6; ostatní pak teleskopické neb pouze dalekohledem viditelné vřaděny podlé své jasnosti v třídu 7., 8., 9. a t. d., jak silně zvětšoval neb jak mocný byl dalekohled, jehož právě upotřebeno; neb patrno, že tím více hvězd vidíme, čím lepší jest náš dalekohled, aspoň dosavadní zkušenost potvrzuje úsudek tento.

Do *první* třídy postaveno 18 nejjasnějších, do *druhé* 57 méně jasných, do *třetí* 178, do *čtvrté* 440, do *páté* 1100, do *šesté* konečně 3200 hvězd nejslabší jasnosti, které však ještě dobrému pouhému neb neozbrojenému oku možná viděti; *se-*

dmá třída jich čítá 13000, *osmá* 40000, *devátá* 142000 a t. d.

Řkouce: tedy „tato hvězda patří do druhé třídy“ neb jak obyčejně se praví „tato hvězda jest druhé *velikosti*,“ víme dosti dobře, jak asi jest jasná; nám vyhovuje takovéto měřítko dostatečně, ač k účelům vědeckým se nehodí a tu určité měření jasnosti se zavésti musí.

Srovnáme-li jen povrchně čísla, udávající počet hvězd v jednotlivých třídách, poznáme snadno, že každá následující čítá asi třikráte více hvězd nežli předcházející; kdyby se šlo tímto spůsobem až do třídy dvacáté, musil by obnášeti počet všech hvězd těchto 20 tříd přes 3500 milionů. Podle jiného spůsobu počítání není výsledek tak veliký, páčí se množství jejich však předc na více než 148 milionů, z nichž jenom asi 5000 viděti lze pouhým okem vůbec a najednou nelze přehlednouti ani 3000; z čehož patrno, že pravíce „nekonečné množství hvězd krášlí oblohu“ přeháníme, máme-li na zřeteli jen prvních 6 tříd, že však počet všech jest nesmírný.

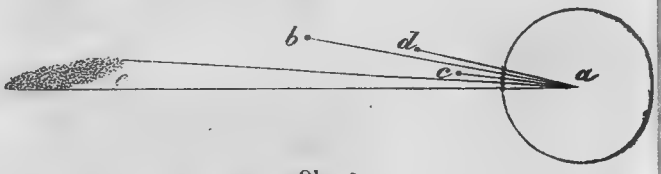

Obr. 3.

Jak tyto hvězdy jsou v prostoru světovém rozestaveny, víme jen velmi povrchně, poněvadž všecky vypadají stejně daleko od nás jako stromy vzdáleného lesa; my je vidíme jenom asi tak, jako by se zrcadlily na kouli aneb, jak krátce se praví, vidíme jejich průměty na kulové klenbě oblohy.

Představuje-li na ob. 3. kruh průřez naší oblohy, *a* naše oko v středu stojící, *b*, *c*, *d* hvězdy, patrno, že na obloze se objeví docela vedlé sebe a stejně daleko od středu *a*, jakž puntíčky na kruhu jest naznačeno; podobně objeví se rozsáhlé skupení hvězd *e* na obloze jen v malém rozměru.

Badáním v posledních desetiletích provedeným dokázáno, že ohromné množství hvězd, jež krášlí naši oblohu, činí pro sebe zvláštní celek, ostrov světový podoby čočkovité, asi jako *e* v obr. 3. vypadající; my se v něm nacházíme blízko středu. Kdybychom se z něho mohli vyšinouti a z veliké dálky pak naň popatřiti, vypadal by jako mdlý obláček tvaru zakulaceného a nebylo by v něm při jisté vzdálenosti ani možná rozeznávati jednotlivé hvězdy, jako v hejně ptáků vysoko nad hlavami našimi letících nerozeznáváme jednotlivců. Takovýto pohled, jenž znázorněn ob. 4. a 5., poskytují nám jiné ostrovy hvězdní, které co mdlé obláčky na obloze a to jen oku ozbrojenému se jevíce, *mlhoviny* slují; dalekohledem silnějším v nich lze rozeznávati jednotlivé hvězdy, jak toho příklad viděti na obr. 6.

Obr. 4.

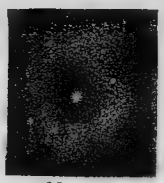

Obr. 5.

Považíme-li, že v naší vrstvě hvězdné, jejíž okraj činí *mléčná dráha* nejméně 18 milionů hvězd obsahující, rozloženo jest přes 100 milionů hvězd a že takových, mnohdy i větších, hvězdných vrstev

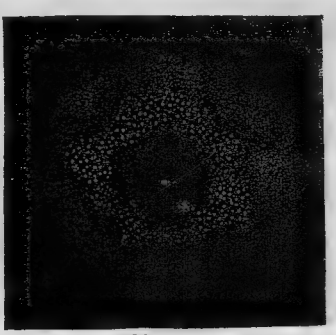

Obr. 6.

co mlhoviny se jevících rozptýleno v nekonečném prostoru světovém nesmírně mnoho — obrazotvornosti ani důmyslu neklade se tu žádných mezí —, poznáme teprva jasně, že počet těles nebeských jest v pravdě tak nekonečný jako prostor světový a že těch několik milionů, které možná viděti nejlepším dalekohledem, jest jen nepatrná část tohoto nekonečného množství.

§. 2.

Jak roztřiďujeme tělesa nebeská.

Pozorujeme-li po delší čas postavení jednotlivých hvězd k sobě, poznáme především, že skoro všecky vzájemnou polohu svou a své vzdálenosti mezi sebou zachovávají beze vší změny, jako na př. nohy u židlice, postrkujeme-li ji světnicí. Poněvadž postavení své mezi sebou nemění, nazvány jsou hvězdy takové *stálice*.

Důslednějším pozorováním seznáme však předc některé hvězdy, které místo své mezi ostatními den ode dne více méně mění aneb že se mezi nimi pohybují. Těm dáno jmeno *oběžniee*, *planety*, poněvadž delším a důkladnějším sledováním jejich pohybů na jisto postaveno, že obíhají kolem jiných hvězd a to kolem stálic.

Mimo to pozorováno, zejmena dalekohledem, že kolem některých oběžnic obíhají podobným způsobem malé hvězdy, jako ony kolem stálic; jsouce jim přidruženy na jejich pouti světové, nazývají se *družice* aneb obyčejnějším slovem *měsíce*.

Podle pohybu roztříděna tedy tělesa nebeská na tři třídy, při čemž arci se netvrdí, že stálice vůbec se nepohybují; ba důvtipným a jemným pozorováním dokázáno v posledních letech, že i ony

obíhají kolem jakýchsi středů, ano mnozí tvrdí, že všickni členové naší hvězdné vrstvy kolem jejího středu, naznačeného souhvězdím *Kuřátek* neb *Plejad*, se pohybují a že i tato vrstva sama prostorem světovým vždy dále se ubírá.

Názorně nám vykládá tyto pohyby, k nimž ku konci ještě jednou se vrátíme, obraz 7.; celá vrstva ubírá se směrem šípu *xy*, kolem jejího středu *a* obíhají stálice — zde naznačena jenom jedna,

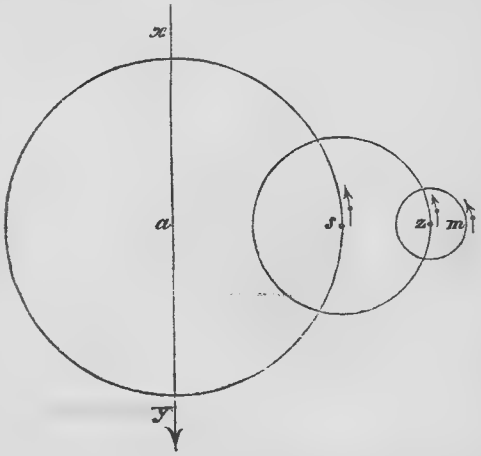

Obr. 7.

dejme tomu slunce *s* —; kolem tohoto a s ním kolem *a* krouží oběžnice, z nichž tu jenom naznačena země *z*, kolem níž a s ní kolem slunce a s tímto konečně kolem *a* obíhá družice *m*, náš to dobrý známý, měnivý měsíc.

Podobné asi pohyby shledati lze v ostatních vrstvách hvězdných, z čehož patrno, že všude v nekonečném prostoru světovém vše se hýbe, že hemžení se vrstev hvězdných a těles v nich jest stálé,

že nikde není mrtvého klidu; neb *pohyb jest život přírody.*

Konečně objevují se čas od času na obloze zvláštní tělesa, která delší neb kratší dobu na ní potrvavše opět mizí, aby buď po nějakém čase se vrátila aneb navždy utonula v prostoru světovém.

K zajímavým těmto předmětům světovým patří především mlhovinám podobné *vlasatice* neb *komety*, při nichž obyčejně za světlejším jádrem se táhne méně jasný ohon jako dlouhé vlasy k hlavě připojené, odkudž i jejich jmeno; hosté tito nejvíce krášlí blankyt nebeský, když dlouhý vlas jejich na obloze mohutně se rozestře a líbezným světlem svým o závod s hvězdami se skvěje.

Dále sem počítati sluší hvězdy *letavice*, které mžikem na obloze povstávajíce i mžikem oblohu opouštějíce co slzy hvězdné důstojný mají význam v poetickém názoru světa. Jsouce jen malé a nepatrné, takřka jen hroudy světové, oživují nejvíce oblohu noční, když tisíce a tisíce se jich co ohnivý dešť vypryšťuje z prostoru světového, v němž se jich asi hemží více nežli ryb v moři; náš lid tu praví, že *se hvězdy čistí* a předpovídá pěkné počasí.

Dle nejnovějších badání rozptýleno jest v celém prostoru světovém nekonečné množství maličkých těles, z nichž mnohé sotva desetinu lotu, jiné až několik liber váží; velikou rychlostí semo tamo se hemžíce setkávají se dosti hojně s naší zemí na její pouti kolem slunce, načež vniknuvše do vzduchu a zde třením se rozohnivše stávají se viditelnými; jakmile ale opustí tento obor vzdušný, přestává tření a tudy i teplo a světlo, načež opět shasnou. Jestli na ob. 8. *a* průřez země, *bb* obor vzdušný a letí-li takové tělisko směrem šípu *cc*, vnikne u bodu *d* do vzduchu a vzejme se, načež je

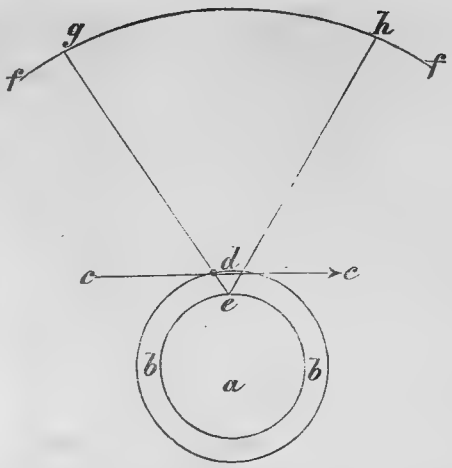

Obr. 8.

spatříme v *e* stojíce v bodu *g* na obloze *ff*; jakmile opustí vzduch, shasne a my je naposledy spatříme v bodu *h*, kamž se letem z bodu *g* dostalo. Vytvoří-li se v této vířící směsici nějaký proud neb sbor těchto tělisek stejným směrem se beroucích, objeví se nám co vlasatice; z letavic tedy tvoří se vlasatice, kteréž se opět v ně rozplývají, jakmile síla pohromadě je udržující seslábla.

Letavice lze tedy jen tehdáž viděti, když vnikly do vzduchu našeho a třením se tu vzňaly; vlasatice pak co proudy letavic kolem slunce se beroucí jen tehdáž, když dosti jsou mohutné a slunci tak blízké, že odlesk jeho světla z nich může vniknouti do oka našeho.

Co zvláštnost dosud málo vysvětlenou sluší ku konci uvésti zjev *světla zvířetníkového* neb *zodiakálního*, které u nás jen velmi málo jest známé, v krajinách horkých ale stálou jest okrasou nočního

nebe. V čas rovnodenností, tedy s počátku jara a podzimku vyčnívá nad obzorem tam, kde právě slunce zapadlo, mdle svítící kužel skoro jako homolovitý obláček bělavý, který po 10. hodině u nás zapadá; poněvadž jasnost jeho jest malá a osvětlení té právě části oblohy dosti veliké, nevyniká tak, aby snadno jej bylo možná pozorovati.

Jaké by to bylo těleso, dosud nevypátráno; nejspíše jsou hmotným jeho základem též letavice a světlo to jen odlesk světla slunečního.

Toť jsou tedy předměty, jež pozorným okem na obloze lze viděti; vyjmouc stálice, musíme nyní blíže se s nimi seznámiti.

O soustavě sluneční vůbec.

§. 3.

Jak jest zřízena soustava sluneční.

Více těles, z nichž některá jsou jedněm nadřízena a některá všem ostatním podřízena a jedno všem nadřízeno, nazývá se *soustavou*; jest to tedy soubor těles zvláštními zákony nad- a podřízenosti spojený. Příklad soustavy podává nám známé zřízení vojenské; setnině tu poroučí nadřízený setník, jemu podřízeno více důstojníků mužstvu nadřízených; setník stojí nade všemi, prostý voják všem podřízen, poručík, desátník a t. d, jsou s jedné strany pod ▲, s druhé nadřízeni.

Poněvadž kolem slunce obíhají oběžnice a některé vlasatice, kolem oběžnic pak družice, povstává tudy též celek zákonem pod — a nadřízenosti spojený a činí za tou příčinou *soustavu* a sice *sluneční*, jelikož tu slunce jest, těleso všem ostatním vládnoucí.

Jako jest slunce jen nepatrný prášek v naší vrstvě hvězdné, podobně jest každá oběžnice jen nepatrným členem v soustavě sluneční; neb kdybychom všecka ostatní tělesa celé soustavy dohromady slili v jednu kouli tak hutnou jako slunce, byla by předc 720krát menší nežli koule sluneční. A poněvadž všecka tělesa vzájemně se přitahují a sice *tím silněji, čím větší mají hmotu**), převyšuje přítažnost slunce všecky ostatní síly přítažné jednotlivých oběžnic tak daleko, že jsouce jemu co mocnému vladaři podrobeny, úplně závisí ve svých pohybech na něm.

Každá oběžnice potloukala by se ráda jako poběhlík svým vlastním směrem v nekonečně velikém prostoru světovém; ale mocné slunce nedá žádné vykročiti z určitého okrsku, nýbrž bdí despoticky nad zachováním zákonů, jež pro takovéto pohyby odvislé jsou ustanoveny. Kdyby slunce podobně jako přesilný magnet k sobě netáhlo všecky oběžnice, rozběhly by se do prostoru světového na všecky strany a veta bylo by po soustavě sluneční!

Slunce poskytuje poddaným svým oživující světlo a s ním spojené blahodárné teplo a plodí tudy na rozmanitých oběžnicích rozmanitý život; za to však musí všecka tato tělesa v určitých vzdálenostech a dobách určitou rychlostí kolem tohoto jasného vladaře pokorně putovati a ve všem zákony jeho věrně zachovávati.

Jak soustava sluneční jest zřízena a v jakém pořádku oběžnice po sobě jdou, poznáváme z přiloženého výkresu 9.

---

*) a čím se blíže nacházejí; neb přítažná síla působí do vzdálenosti *dvakrát* tak veliké *čtyrykrát*, do vzdálenosti třikrát tak velké 9krát, do vzdálenosti 4krát tak velké 16krát slaběji atd.

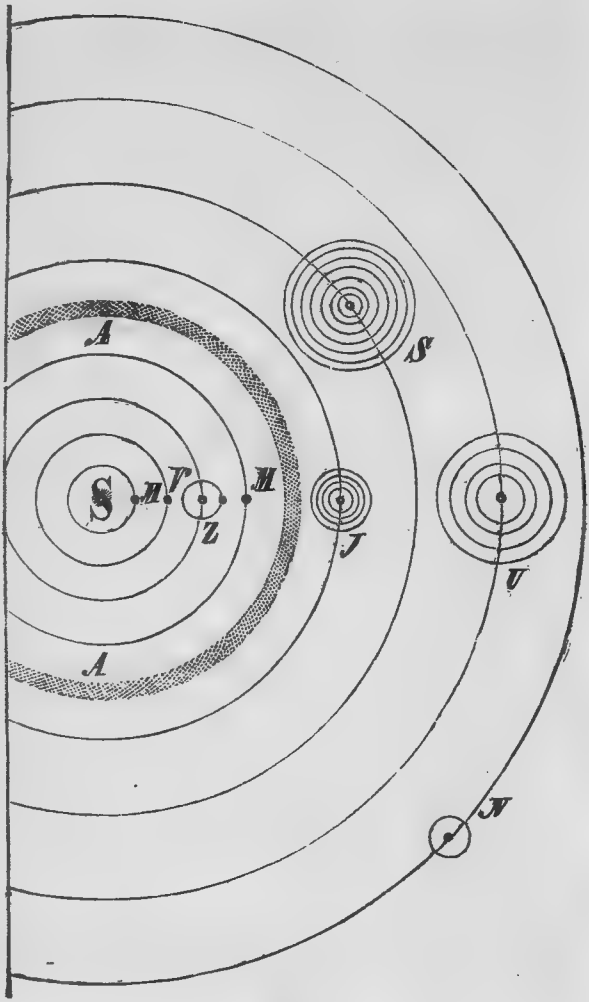

Obr. 9.

Kolem slunce u prostřed stojícího S, jehož astronomické neb hvězdářské znamení jest ☉, obíhá nejprvé *Merkur* (Dobropán) ☿, dále *Venuše* (Krásopaní) ♀, za ní pak teprv naše *Země* ♁, doprovázena jsouc *Lunou* neb *Měsícem* ☽, a ještě dále *Mars* (Smrtonoš) ♂; na tyto čtyry oběžnice následuje sbor maličkých oběžniček *Planetoidy* neb *Asteroidy* zvaných, jichž dosud přes 90 známe; konečně *Jupiter* (Kralomoc) ♃ se 4 družicemi, *Saturn* (Hladolet) ♄, který stojí uprostřed několika kruhů neb prstenců — dosud jich rozeznáno 5 — a kolem něhož mimo to obíhá 8 družic, *Uran* (Nebešťanka) ♅, u něhož dosud 4 družice vyzpytovány, a co nejvzdálenější *Neptun* (Vodopán) ♆, z jehož měsíců pro nesmírnou vzdálenost teprv jeden blíže byl pozorován. Známe tedy 8 velkých a přes 90 malých oběžnic a 18 družic.

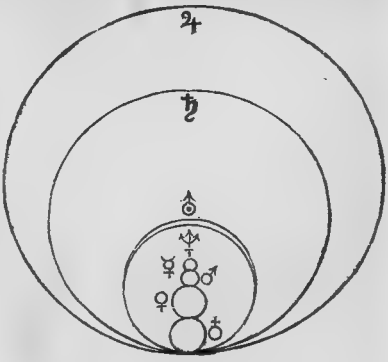

Obr. 10.

Srovnáme-li jejich poměrné velikosti, jež na obr. 10. jsou znázorněny, jakož i postavení jejich k slunci, můžeme je roztříditi na tři sbory, *vnitřní*, *střední* a *vnější*. Vnitřní 4, totiž Merkur, Venuše, Země a Mars jsou vesměs poměrně malé a nemají mimo zemi družic, vnější 4, totiž Jupiter, Saturn, Uran a Neptun jsou veliké a honosí se četnými družicemi; střední pak jsou co asteroidy velmi četné sice — neznáme jich asi desátou část —, ale

pranepatrné a blízko k sobě postavené, činíc tudy takřka roj drobných oběžnic, které dohromady teprv představují jeden člen v soustavě, podobný ostatním. Porovnáme-li velké oběžnice se stovkami, jsou oběžničky tyto sotva krejcary.

Ku konci bychom měli ještě co poddané říše sluneční uvésti některé *vlasatice*, pak *letavice* a hmotu, jež se nám v *světle zvířetníkovém* jeví; tyto předměty jsou však dosud tak málo co do podstaty své proskoumány, že je z tohoto krátkého pojednání co více méně záhadné raději vyloučíme a při jiné příležitosti, jak dalece možná, je objasniti se vynasnažíme.

§ 4.

Jakými zákony řídí se pohyby v soustavě sluneční.

Všecky oběžnice představují koule větší neb menší, které mají dvojí pohyb: točíť se kolem sebe a obíhají zároveň kolem slunce, jak již dříve praveno.

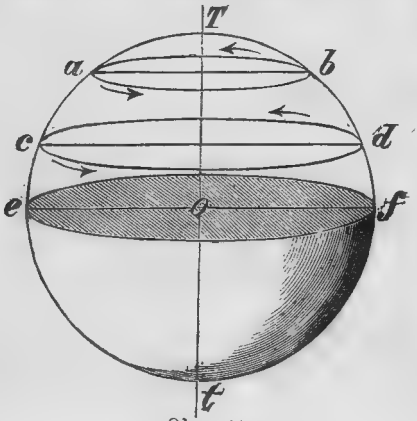

Obr. 12.

Vedeme-li středem *O* nějaké koule rovný drát *Tt* — obr. 11. — a točíme-li ji pak kolem něho, představuje nám drát tento *osu koule*, asi jako náprava

osu kola u vozu. Body *T* a *t*, kde vychází drát z koule, nazýváme *točny* neb řeckým slovem *poly*.

Každý bod na povrchu takové točící se koule pohybuje se neb obíhá kolem osy v kruhu tím větším, čím vzdálenější jest od točny; bod *a* na př. probíhá kruh, jehož průměr jest *ab*, bod *c* podobný kruh, jehož průměr jest *cd*, atd. Body nejvíce vzdálené neb stejně daleko od točen položené jako na př. *e* probíhají za toutéž příčinou kruhy největší, zde průměru *ef*, a představují nám *rovník* této koule, kruh tak zvaný proto, poněvadž dělí povrch koule na dvě stejné, si rovné části; rovina, kterou si tímto největším kruhem můžeme vésti a jež na výkresu našem jest čárkovaná, nazývá se pak *rovina rovníková* a v ní, pravíme, otáčí se koule.

Přímá vzdálenost jedné točny od druhé, tedy délka *Tt* jest *točnový průměr koule*, průměr kruhu rovníkového *ef* jest průměr *rovníkový*. Při pravidelné kouli jsou tyto dva průměry stejně dlouhé, u koulí však na točnách smáčknutých neb sploštěných, jakým se podobají skoro všecky oběžnice, jest průměr rovníkový delší.

U všech oběžnic a podobně i u ostatních těles nebeských rozeznáváme za tou příčinou osy, kolem nichž se točí, konce jejich co točny a sice jednu co *severní* a druhou co *jižní*, rovník a rovinu rovníkovou a konečně délku průměru točnového a rovníkového; dělíme-li rozdíl obou průměrem rovníkovým, obdržíme pak zlomek, kterým ustanovujeme, jak která oběžnicová koule jest sploštěna. U země na př. jest průměr točnový $1714\frac{1}{2}$, průměr rovníkový 1720 mil dlouhý, rozdíl obou měří tedy $5\frac{1}{2}$ míle; sploštěnost země obnáší tedy $\frac{5\frac{1}{2}}{1720}$ neb asi $\frac{1}{300}$.

Čas, jehož potřebuje oběžnice, aby se jednou kolem své osy otočila, nazýváme *čas otočení* neb její *den*, poněvadž u země tento název jest obecným.

Mimo tento jednoduchý pohyb točivý jeví se u každé oběžnice též pohyb postupný; každá oběžnice totiž, obíhajíc kolem slunce, kráčí stále v prostoru světovém dále a sice podle určitých zákonů, s kterými též dále nutno jest se seznámiti.

Až do časů Keplerových († 1620) mělo se všeobecně za to, že se tělesa nebeská pohybují v kruhu jakožto křivé dráze nejjednodušší; teprv výtečný hvězdář tento, který též v Praze za Rudolfa II. delší čas pozoroval běh oběžnic, dokázal, že

1. *všecky oběžnice pohybují se v elipsách* neb krejhách, křivkách to smáčknutému kruhu neb šikmo vrženému stínu kotouče podobných.

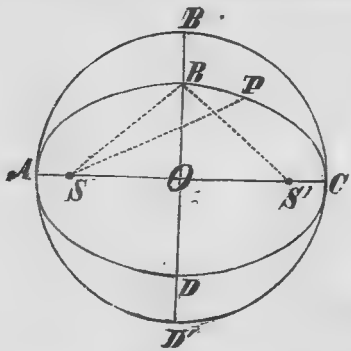

Obr. 12.

Jestli na obr. 12. $AB'CD'A$ kruh a postavíme-li jej šikmo, bude vypadati co elipsa $ABCDA$; při tom patrno, že AC jest největší, BD nejmenší její průměr neb, jak se krátce zde praví, *velká a malá osa* její; bod O, v němž se křižují neb protínají, jest *střed* elipsy. V ose velké AC jsou dva body S a S', které jsou od B a D tak vzdáleny jako A neb C od středu O a jež nazýváme *ohniska*. Každé přímé spojení ohniska s nějakým bodem elipsy, na př. SP sluje *průvodič*. Délka OS neb OS' sluje *výstřednost* elipsy a měří

se délkou *AO*, z čehož patrno, že jest veličina tato vždy menší nežli 1; neb loket, jímž měříme, jest větší nežli délka, kterou měříme.

Slunce stojí vždy v jednom ohnisku dráhy planetární, dejme tomu v *S* při této elipse; z čehož jde, že oběžnice kolem něho obíhajíc nejvíce se mu přiblíží, přišedši do bodu *A*, a nejdále se od něho nachází, octnuvši se v bodu *C*; v prvním případu se praví, že oběžnice stojí v *přísluní*, v druhém pak, že přišla do *odsluní*.

Za tou příčinou musíme též u každé oběžnice uvésti *délku nejmenší* a *největší* vzdálenosti a mimo to i vzdálenost *prostřední*, v našem případě tedy, kolik mil měří délka *AS*, *CS* a *BS*. Vedle toho pak uvádí se i výstřednost neb poměr délky *SO* k *AO* obyčejně zlomkem desetinným; řekne-li se na př., že výstřednost nějaké oběžnice obnáší 0·1, víme, že *OS* jest desetkrát menší nežli délka *OA* neb že obnáší desátý díl vzdálenosti *OA*.

Mimo to dokázal Kepler

2. *že plocha, již přeběhne v jistém čase průvodič nějaké oběžnice, jest ve všech polohách neb postaveních stejná.*

Přijde-li na př. oběžnice za jeden den z bodu *a* do *b* — obr. 13. — a přeběhne-li tu průvodič její *sa* plochu *asb*, přijde v stejném čase z bodu *c* do *d* a průvodič její *sc* přeběhne tu plochu *csd*, kteráž se rovná ploše *asb*. Z čehož jde, že se pohybuje tím rychleji, čím více se slunci blíží a naopak; neb plocha tato se vypočte, násobí-li se délka *sa* s po-

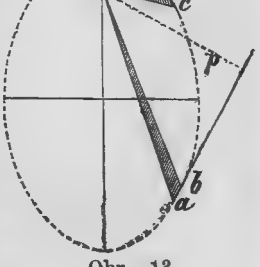

Obr. 13.

loviční šířkou *ab* a tu známo, že při menší délce musí býti větší šířka, má-li býti plocha stejná; sukna úzkého potřebuješ více loket na kabát nežli širokého.

Obíhajíc tedy oběžnice kolem slunce, má největší rychlost v přísluní, načež jí ubývá při dalším pohybu až se octne v odsluní, kdež jest při největší vzdálenosti nejmenší; na to jí počne opět přibývati, až se octne opět v přísluní; v prostředních vzdálenostech jest rychlost též prostřední. Zároveň tu patrno, že rozdíl mezi rychlostí největší a nejmenší jest tím větší, čím větší jest výstřednost dráhy.

Čas, jehož oběžnice potřebuje, aby jednou proběhla svou dráhu kolem slunce, nazýváme *pravým časem oběhu* neb jejím *rokem*, poněvadž u země naší jest název tento obecným.

O tomto čase oběhu dokázal konečně Kepler:

3. *že čtverce jeho* (délky s sebou násobené) *mají se u oběžnic tak k sobě, jako krychle* (délky třikrát s sebou násobené) *jejich prostředních vzdáleností od slunce*, vyjádříme-li na př. vzdálenosti dvou oběžnic 1 a 4 a jestli čas oběhu první 7, bude čas oběhu druhé oběžnice 56, poněvadž

$$7 \times 7 : 56 \times 56 = 1 \times 1 \times 1 : 4 \times 4 \times 4.$$

Z tohoto zákonu jde na jevo, že vzdálenější oběžnice mají též delší časy oběhu neb delší roky; u nejbližší oběžnice Merkura na př. obnáší 88 našich dní, u nejvzdálenější pak Neptuna přes 165 našich let.

Poněvadž všecky oběžnice rozmanitým způsobem kolem slunce se pohybují, jsou v rozličných dobách rozličně v prostoru rozestaveny. V této rozmanitosti rozeznáváme troje hlavní postavení a sice u vzdálenějších oběžnic nežli země:

1. stojí slunce mezi zemí a oběžnicí tak, že

obě tělesa vidíme v jednom směru, při čemž zároveň vycházejí a zapadají; postavení toto nazývá se *konjunkcí* neb *soustunim* obr. 14. *ZSO* — a značí se ☌.

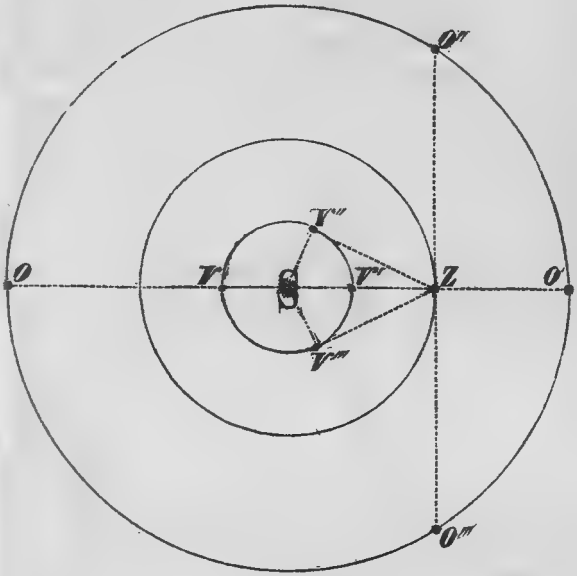

Obr. 14.

2. Stojí země mezi sluncem a oběžnicí tak, že docela v opačném směru je spatřujeme, při čemž jedno těleso vychází, když druhé zapadá a naopak; postavení toto nazývá se *opposice* neb *protisluní* — v obr. 13. *SZO'* — a značí se ☍.

3. Stojí oběžnice uprostřed těchto svých dvou poloh tak, že spojení její se sluncem a slunce se

zemí činí 90° neb pravý úhel*), což se pak nazývá *kvadraturou* neb *čtvrtí* a značí se □; na obr. 13. jest *O''ZS východní* a *O'''ZS západní* čtvrt.

U Merkura a Venuše, kteréžto oběžnice nejsou tak vzdáleny od slunce jako země a za tou příčinou i *dolní planety* se jmenují, kdežto ostatní vzdálenější slují *horní*, nemůže, jak patrno, nastati opposice, nýbrž jen jiný druh konjunkce, kterouž nazýváme *horní*, rozeznávajíce ji tudy od obyčejné co *dolní*; tato jest naznačena na obr. 13. postavením *SV'Z*, ona pak *VSZ*. Postavení kvadraturám podobné nazývá se tu *největší odlehlost* neb *elongace*, kteráž jest opět buď *východní ZSV''* neb *západní ZSV'''*. —

Jako jsme naznačili při točivém pohybu zvláštním jmenem rovinu, v níž se tento pohyb děje,

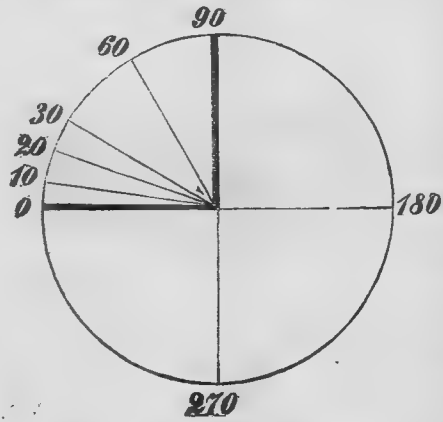

Obr. 15.

*) Rozdělíme-li kruh — ob. 15. — na 360 dílů, nazývá se jeden takovýto díl *stupeň* a značí se, jako sáhy, nahoře připojeným kolečkem (1°); čtvrt kruhu obsahuje tedy 90°, půl kruhu 180° atd. Těmito stupněmi měří se zároveň naklonění jedné přímky neb roviny k druhé, tak že na př. naklonění dvou přímek stojících kolmo na sobě obnáší 90° neb jak se i jinak praví, *úhel*, jejž spolu uzavírají, činí 90°, kterýžto úhel se nazývá též *pravým*.

rovinu totiž rovníkovou, musíme si zde též ustanoviti rovinu, v níž oběžnice kolem slunce obíhá; jest to rovina, v níž leží dráha její a položení její udává se tím spůsobem, že se ustanoví, jak jest nakloněna k rovině, v níž leží dráha naší země, již nazýváme *ekliptika* neb *slunník*. Naklonění neb *sklonek* tento k ekliptice měří se, jak dříve již praveno, stupněmi, takže pravíce „naklonění dráhy Merkurovy obnáší 7°“ vyslovili jsme, že rovina, v níž Merkur kolem slunce obíhá, činí s rovinou, v níž se země pohybuje, úhel 7°. A poněvadž roviny rovníkové obyčejně též jsou nakloněny k rovinám dráhy, třeba udati tedy dvojí sklonek, první mezi rovinou rovníkovou a rovinou dráhy oběžnicové, o níž se jedná, a druhý mezi rovinou touto a ekliptikou, což později též pokaždé uvedeme.

Poněvadž dráhy oběžnic jsou více méně nakloněny k ekliptice, pohybují se tyto částečně pod a částečně nad ekliptikou. Body, v nichž se s touto rovinou setkávají, nazýváme *uzly*. Dejme tomu, že *ab* — obr. 16. — jest ekliptika a *cd* dráha nějaké oběžnice, tož patrno, že se setkávají ve dvou bodech, v bodu *v*, v němž vystupuje oběžnice *nad* ekliptiku a který se za tou příčinou nazývá *uzel vystupující* a značí ☊, a v bodu *s*,

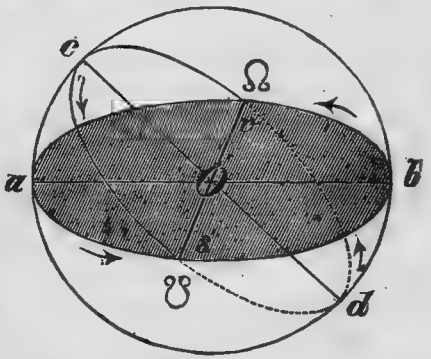

Obr. 16.

v němž sestupuje oběžnice opět *pod* ekliptiku a který sluje *uzel sestupující* ☋. Úhel *coa* značí naklonění obou drah.

V tom zvláštním případu, že *ab* jest rovníková rovina naší země a *cd* ekliptika, mají tyto uzly zvláštní pojmenování; uzel vystupující sluje tu *bod jarní* a uzel sestupující *bod podzimní* z příčin, jež později seznáme.

Tyto zákony pohybu nezávisí na tom, jak veliká jest která oběžnice; neb kdyby byly vesměs velmi malé neb veliké, neměnilo by se na nich ničeho, nýbrž by jiné jen úkazy vypadaly jinak.

Velikost a hmotnost oběžnice má především vliv na výjevy na povrchu jejím se jevící. Čím větší a hustší jest těleso, tím silněji k sobě táhne předměty na povrchu jeho se nacházející, které pak následkem toho tím více též váží. Na povrchu naší země na př. jest přítažná síla tak veliká, že těleso nějaké, dejme tomu kámen, pustí-li se volně s výše, v první sekundě o $15\frac{1}{2}$ střevíce padajíc zemi se přiblíží. Též nás samy táhne země stále k sobě a překáží tudy našemu volnému pohybování se. Kdyby země byla malou hroudou a tudy měla přítažnost jen nepatrnou, pohybovali bychom se velmi snadno, mohli bychom do veliké výšky vyskakovati a s velikých výšek spadnuvše neublížili bychom si skoro nic; kdybychom do nepřítele svého rázně strčili, neudržela by ho pak, nýbrž on by odletěl do prostoru světového na vždy. Kdyby ale země byla větší, na př. jako slunce, pohybovali bychom se na ní mnohem obtížněji, jako kdybychom nyní měli olověné podešve, a s malé jen výšky spadnuvše, potloukli bychom se nesmírně; a co nyní váží lot, vážilo by pak skoro libru.

V tomto ohledu jsou na rozličných oběžnicích rozličné poměry, jakž později uslyšíme.

O jednotlivých tělesech soustavy sluneční zvlášť.

§. 5.

O slunci.

„Přijde doba, kde shasne slunce.“
Kant.

Jak dříve již praveno, jest slunce vladařem v soustavě sluneční, převyšujíc velikostí svou daleko všecky oběžnice. Podrobným měřením poznáno, že průměr jeho má délku 192608 mil zeměpisných,*) rozměr to, jejž stíží jen možná si představiti. Na ob. 17. značí veliké kolo *k l m n* slunce, vedlé něhož největší oběžnice Jupiter a Saturn vypadají jen jako hrášky a země naše a sotva co makové zrnko. Abychom jenom poněkud si znázornili jeho velikost, vložme v duchu do jeho středu zemi a i s měsícem *b* v poměrné vzdá-

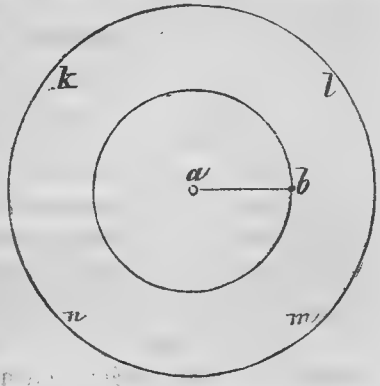

Obr. 17.

*) Zeměpisná míle, jíž se užívá vůbec ve vědě, jest 5400tý objem naší země na rovníku a má délku 7420 metrů neb 23473 našich střevíců; jest tedy málo menší nežli rakouská míle, která měří 24000 střevíců.

lenosti *ab* se nacházejícím a poznáme, že by tu měsíc uvnitř velmi pohodlně mohl kolem země obíhati, ba že by od povrchu jeho skoro tak daleko ještě byl vzdálen, jako od země; kdybychom 112 zemských koulí na sebe postavili, činily by sloupec, jehož výška by se rovnala průměru slunce. Z toho se snadno vypočte, že bychom potřebovali 1410000 koulí jako země velikých, kdybychom jimi chtěli slunce naplniti neb takovou kouli ulíti jako slunce.

Hmota sluneční jest však jen 355000krát větší nežli hmota země, poněvadž hutnost slunce jest čtvrtina hutnosti zemské; kdybychom totiž zvážili kostkový střevíc hmoty sluneční a pak zemské, byla by tato čtyrykrát těžší. Vůbec obdržíme vždy hutnost, dělíme-li hmotu obsahem, zde tedy 355000 : 1410000 = $\frac{1}{4}$. Z těchto poměrů následuje dále, že tíže na povrchu slunečním jest $28\frac{1}{3}$ krát větší nežli na zemi; náš lot vážil by tam, jak již jednou praveno, $28\frac{1}{3}$ lotu, tedy skoro libru, a volně padající těleso proběhlo by tam v první sekundě 430′ neb přes 71 sáhů. Z čehož poznáváme, žeby síla, kterou zde centnýř lze zdvihnouti, na slunci jenom $3\frac{1}{2}$ libry unesla, že bychom na slunci se nacházejíce sotva nohy pozdvihli a že by kapky dešťovým podobné tam tak rychle dolů padaly jako u nás broky vystřelené. Již za tou příčinou nemohl by člověk na povrchu slunce bydleti, kdyby se tam octl, jak jest; a co o člověku, platí též o zvířatech a i o rostlinách, jejichž šťávy by na povrchu slunečním jen velmi obtížně kolovaly a jen do velmi malé výšky vystupovaly; naše vysoké stromy staly by se tam nízkým křovím a ostatní byliny plazily by se při samém povrchu. Kdoby tedy rád zalidnil a oživil i slunce pozemskými tvory, setkal by se tam s okolnostmi trochu nepříznivými.

Co vzdálenosti slunce od nás se tkne, víme napřed již, že není vždy stejná; měříť tu vzdálenost prostřední 20682300 mil, nejmenší 20334700 mil a největší 21030000 mil. Prostřední touto vzdáleností, již si pro pozdější potřeby pamatovati chceme, měří se obyčejně vzdálenosti v soustavě sluneční vůbec; ona jest takřka planetárním loktem. Jak veliká to odlehlost, představíme si alespoň poněkud, rozváživše, že potřebuje světlo, které za 1 sekundu 41518 mil urazí, 498″ (sekund) neb 8′ (minut) 18″, zvuk, jehož rychlost v sekundě 1024 střevíců obnáší, 15 let a parovůz, který 7 mil za hodinu urazí (při rychlovlaku), 350 let, by tuto vzdálenost proběhl; kdoby tedy chtěl rozmlouvati s někým na slunci bydlícím, musil by 30 let vždy čekati na odpověď a rychlovlakem by tam jen Mathusalem se za živa dostal.

Vládne-li slunce nesmírnou hmotou svou celé soustavě sluneční, vládne svým světlem a s ním spojeným teplem všemu tvorstvu na zemi a jestli jaké, i na ostatních oběžnicích. Kdyby dnes přestalo svítiti a teplo vysílati, byla by země naše za 10 dní mrtvou pouští!

Jak ohromné množství tepla vyšle slunce do roka na vše strany, poznáno teprvé zkouškami neb pokusy, jaké provedl *Herschel* a silozpytec *Pouillet*; země naše obdrží podlé udání těchto spolehlivých badatelů za 1 rok tolik tepla, že by jím se roztála 98 střevíců tlustá, celou zemi objímající kůra ledová, aneb za 1 minutu tolik, že by 3320 milionů kostkových sáhů ledové vody se přivedlo do varu, tedy od 0^0 — 100^0. Poněvadž ale slunce na všecky strany teplo své vysílá a tudy jen 2300 milionní díl na zem naši připadne, vyzařuje ho v celku tolik, že by v každé hodině 12650 milionů kostkových mil neb taková spousta

vody, která by tvořila kouli pětkrát tak velkou jako naše země, ohřála se od 0^0 až do 100^0 neb se přivedla do varu. Aneb díváme-li se na úžasný zjev tento z jiné strany: každým dnem vyšle slunce tolik tepla, kolik by povstalo spálením koule asi tak velké jako země, skládající se z hmoty nejlepšího uhlí našeho.

Že slunce jest nejjasnější ze všech těles nebeských, netřeba zvláště dokazovati; zajímavé jest však předc věděti, jak se má jasnost jeho k jasnosti některých známých světel na obloze se objevujících.

Důkladnými světloměrnými zkouškami dokázáno, že měsíc v ouplňku jest 24000krát jasnější nežli nejjasnější hvězda v souhvězdí *Lyry*, která jest velikosti první a *Vega**) se nazývá, a že slunce v prostřední své vzdálenosti 30000milionkrát jest jasnější nežli tatáž hvězda, z čehož jde, že slunce jest více než milionkrát jasnější nežli měsíc v ouplňku a že by postaveno byvši do vzdálenosti Vegy, měřící 27 bilionů 850000 milionů mil jen co hvězda třetí velikosti nám svítilo. Z tohoto porovnání můžeme zároveň souditi, že nepatří ohromné slunce k největším tělesům světovým, nýbrž že je mnohé hvězdy daleko převyšují.

Není však jasnost slunečního světla na všech místech jeho plochy stejná, nýbrž ubývá jí od středu tak, že na okraji jen asi polovici té obnáší, která jest uprostřed, což platí i o vyzařovaném teple. Podivnější jest vedlé toho ale ještě to, že jedna

---

*) Souhvězdí toto nalezá se při mléčné dráze, tam právě kde se dělí na dvě ramena, a pozná se snadno podle 4 hvězd šikmý čtyrúhelník tvořících, jehož jeden roh právě Vega činí. Na ob. 2. k ní směřuje tečkované spojení dvou hvězd Labutě.

polovice slunečního povrchu a sice ta, která l. 1846 na nový rok k nám bylo obrácena, větší teplo vydává nežli strana druhá, z čehož soudíme, že i jasnost těchto dvou polovic jest nestejná a to tím jistěji, poněvadž podobné úkazy na mnohých hvězdách spozorovány.

Neméně zajímavá vlastnost slunečního povrchu jest ta, že není celý světlý, jak se pouhému oku býti zdá, nýbrž že se na něm v rozličných dobách objevují větší i menší *skvrny* tmavé, které obyčejně obkličuje lem polojasný. Někdy jsou skvrny ty tak veliké, že i pouhému oku při západu slunce, když jasnost jeho zrak tolik neoslepuje, možná je viděti, což posledně se událo r. 1860. Obyčejně jsou ale tak malé, že jen dalekohledem lze je pozorovati, což také bylo příčinou, že se poznaly teprv po vynalezení důležitých těchto nástrojů; v starých kronikách vyskytují se sice místa, v nichž se vypravuje, že slunce dlouhý čas méně bylo jasné nežli obyčejně, což jen těmito skvrnami mohlo býti spůsobeno, však zjev jejich nebyl určitě na jisto postaven, čemuž též zbytky staré víry, slunce za symbol neb obraz čistoty mající, nemálo vadily.

Kdyby slunce nesvítilo tak jasně, viděli bychom větší skvrny dosti pohodlně, jako tmavší místa na měsíci; při nynější jeho jasnosti však nevyniknou tak snadno z moře světlového, byť byly i tak velkého povrchu jako mocnářství Rakouské, a jen větším se poštěstí při zvláště příznivých okolnostech pouhému oku se okázati.

Největší rozsáhlosti nabývají tehdáž, když se jich více pohromadě vyskytne tak, že společné polosvětlo je objímá; v červnu 1847 objevila se taková tlupa, která pokrývala přes 66800 čtvere-

čných mil, tedy větší plochu, nežli jest třetina Evropy.

Jako jest velikost a podoba jejich rozmanitá, jest i počet najednou se vyskytujících velmi rozličný. Některý rok viděti jich mnoho, jiný opět málo, někdy jich na slunci spatříš i 30 a více najednou, jindy však nevypátráš ani jediné. V této příčině vyskoumáno dlouholetým pilným pozorováním, že počtu jich po několik let přibývá a pak opět po tolik let ubývá, že jest tedy počet jich občasný neb podroben periodě a sice něco přes 11 roků dlouhé; roku 1737. na př. bylo jich nejvíce pozorováno (333), r. 1843. nejméně (34); r. 1848. a 1849. opět nejvíce (330 a 238), r. 1855. a 1856. nejméně (38 a 34), r. 1860. nejvíce (211) a r. 1865. a 1866. opět nejméně a nyní jich co rok přibývá.

Trvání jednotlivých skvrn není dlouhé; obyčejně lze stopovati tutéž skvrnu 1 — 3 neděle, zřídka 2 — 3 měsíce, málokdy déle. Sledujeme-li dalekohledem *) některou skvrnu několik dní po

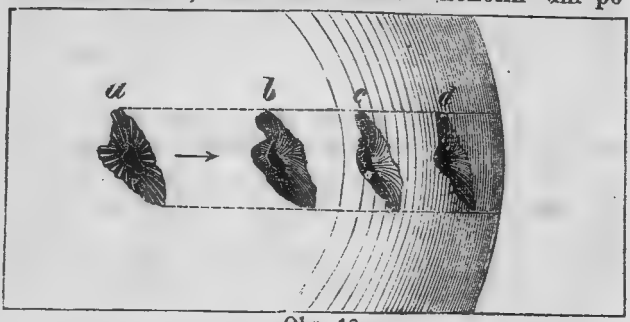

Obr. 18.

*) Aby oko přílišným leskem slunečním netrpělo, musí se tu použiti tmavých skel; obyčejně přidává se k větším dalekohledům zvláštní tmavá skla, jež se k němu přišroubují na tom konci, kde oko k němu přiléhá.

sobě, poznáme snadno, že mění své místo na ploše sluneční, pohybujíc se od jednoho kraje k druhému; skvrna *a* na př. ob. 18. — objeví se za 2 dni v *b*, 2 dni později v *c* a opět po 2 dnech v *d* a t. d. Příčina tohoto pohybu jest ta, že slunce otáčí se kolem své osy a s ním tedy všecko, co na jeho povrchu se nachází. Z toho patrno, že tu dána dobrá příležitost určiti čas otočení slunce; potřebujemeť jenom čekati až tatáž skvrna se podruhé objeví na stejném místě, na kterém jsme ji byli ponejprv spatřili. Pilným pozorováním dokázáno, že v tomto případu třeba čekati asi 27 dní, z čehož se pak vypočítalo, že čas otočení měří 25 dní, 8 hodin a 17 minut, tedy méně než 27 dní, poněvadž země, z níž patříme na slunce, nestojí, nýbrž mezi tím též na své dráze

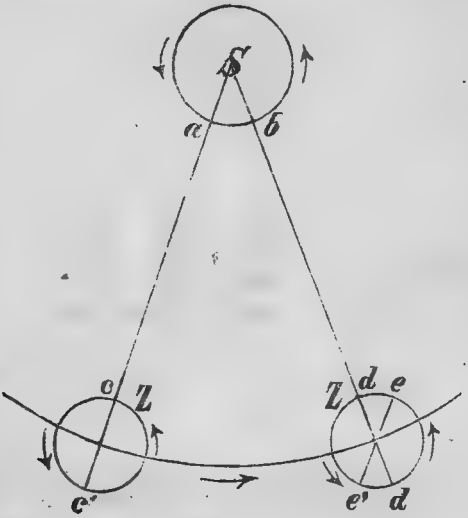

Obr. 19.

dále spěchá. Neb pozorujeme-li skvrnu *a* — ob. 19. — u prostřed slunce S, stojíce na zemi Z v *c*, a přijdeme-li za 27 dní se zemí do *d*, bude skvrna ta státi opět uprostřed slunce v *b*, při čemž se slunce jednou kolem osy a mimo to ještě o oblouk *ab* otočilo; čas jednoho otočení jest tedy kratší než 27 dní o tu dobu, v níž se slunce otočí o oblouk *ab* dále.

S tímto číslem čas otočení udávajícím dobře souhlasí, co ustanoveno způsobem jiným. Jak dříve praveno, vysílá jedna strana slunce více tepla nežli druhá; otáčí-li se tedy, musí se v témž čase střídati přibývání a ubývání tepla, jakéhož třeba k jednomu otočení; a z těchto teploměrných, ještě spolehlivějších pozorování poznáno, že čas otočení měří 25 dní 17 hodin, tedy o něco málo více, nežli jsme obdrželi v případu prvním, při čemž ale nepatrný rozdíl tento se může položiti na vrub nedosti dokonalého způsobu pozorování.

Slunce otáčí se tedy asi 4krát rychleji nežli naše země kolem své osy; neb bod nějaký na jeho rovníku proběhne za 24 hodin 23720 mil, kdežto na zemi rovníkový bod v témž čase musí, jak dříve již praveno, proběhnouti 5400 mil. A předc nebylo na něm pozorováno žádné sploštění, které s rychlostí otáčení těsně souvisí, což nejspíše přičítati sluší nesnadnému měření jeho pravých průměrů. — Konečně budiž tu ještě dodáno, že pozorováním pohybu skvrn a směru jeho poštěstilo se určiti polohu slunečního rovníku; měřiť naklonění jeho roviny rovníkové k ekliptice 7° 30′ *).

*) Stupně dělíme jako hodiny na minuty, tyto na sekundy atd.; minuta oblouková jest tedy 60tý díl stupně a značí se, jako střevíce, čárkou, sekundy, jako palce, čárkami dvěma ″.

Na ploše sluneční nejsou sluneční skvrny podle nějakého pořádku rozloženy, nýbrž vyskytují se na rozmanitých místech kolem rovníka jeho, při čemž však málo kdy zabloudí některá blíže k točně sluneční. Často činí skvrny dva pásy severně a jižně od rovníku ležící, kdežto krajiny rovníkové neobsahují žádných a nevidí se pravdě býti nepodobno, že úkaz ten souvisí s nejmenším a největším jich počtem; tak aspoň pozorovány byvše r. 1844. a 1856., kde jich bylo nejméně, na rovníku, vyskytovaly se před a po tom ve dvou jmenovaných pásech v počtu hojném. Při tom též poznáno, že se i vzdalují samy od rovníku, jako oblaka naše následkem větru od jihu k severu často jdou, jakož i pozorováno u mnohých zvláštní víření podobné našim smrštěm.

Co se tkne okolností při povstání celých houfů se obyčejně jevících, pozorováno v posledních letech, že napřed se objeví jedna zakulacená velmi tmavá skvrna jako hluboký jícen, za ní pak, počítajíce ve smyslu točení slunce, počet jiných tím hojnější, čím mocnější jest první; vypadá to asi tak, jako kdybychom patřili na výbuch nějaké sopky a rozvlněný jím obor vzdušný s místa vysoko nad zemí se nacházejícího. Takovéto skupení se podobá řadám vulkánů, jaké nalezáme na povrchu zemském v krajinách horkých na př. v střední Americe, na Javě a t. d. Při dalším pohybu první a hlavní skvrny jest přední část její zakulacená, zadní pak k ostatním skvrnám obrácená končí se obyčejně zubovitým obrubem.

Dlouho též pátráno, vydávají-li skvrny více tepla, než obyčejně to místo povrchu slunečního, na němž stojí, čili nic; však teprv r. 1845. dokázáno, že sice vysílají tepla méně, za to ale okolí jejich tím více, poněvadž se tu vyskytují nanej-

výš jasná místa, *pochodně sluneční* zvaná, která nahrazují, co ve skvrnách tepla méně, ba souzeno, že mnoho skvrn jest znamením většího tepla. Slavný hvězdář Herschel, maje za to, že větší roční teplo spůsobuje větší úrodu a tudíž větší láci, srovnával ceny obilní s množstvím skvrn slunečních; a co z vlastní zkušenosti víme, nepříčí se jeho mínění. Roku 1853. a 1854. bylo málo skvrn, léto bylo chladné; r. 1859. okázalo se jich velmi mnoho a hned z jara podlé toho předpovídáno, že bude horké léto, což se vyplnilo.

Se skvrnami úzce souvisí též zvláštní zjev, jejž při zatmění slunce, o němž později budeme jednati, možná dalekohledem pozorovati.

Když měsíc pokryl celé slunce, obejme tu tmavý kotouč jeho světlá záře, ne nepodobná záři, jak se svatým kolem hlavy maluje; jest to osvětlený sluneční obor vzdušný, který se nazývá *korunou* a jejž obyčejně nevidíme pro přílišnou jasnost slunce samého. Do této jasné záře neb koruny vyčnívají při místech, kde velké jsou skvrny, vyvýšeniny barvy červenavé, které buď co vrcholky do ní trčí neb co kouř do ní vnikají aneb co obláčky v ní se vznášejí; přitom patrno, že souvisí se zjevem pochodní, ač se neví dosud o jejich pravém původu nic jistého.

Podrobnosti tyto, které jsme jen za tou příčinou tak obšírně vypsali; poněvadž při výkladu, jak asi povstávají skvrny sluneční, hlavní se k nim musí míti zřetel, jsou nejenom zajímavé, nýbrž i důležité; neb v nich se jeví mnohé vlastnosti ohromného tělesa slunečního, z nich a z mnohých jiných jedině lze platně souditi, v jakém stavu se nyní nachází tento světlo- a teplodárný střed naší soustavy.

Ač od té doby, co byly objeveny skvrny slu-

neční, až na naše dny velmi mnoho času a pilnosti se věnovalo pozorování a proskoumání tohoto zjevu, nejsme dosud s to podati nevývratný výklad jeho povstání, nýbrž musíme si z velkého počtu více méně pravdě podobných výkladů, jakéž během posledních let byly od rozličných hvězdářů podány, vybrati jeden, který co nejpřirozeněji, jak dalece dosud možná, všecky vlastnosti skvrn slunečních odůvodňuje.*) Jest to výklad, jejž podal *Faye* r. 1866 ve spisech pařížské akademie, která ve věcech vědeckých jest přísným soudcem; krátce zní náhled a výklad jeho takto:

Každé těleso nebeské rozvíjí se během času podobně jako tvorové kolem nás a má tudy zvláštní takřka svůj život. V tomto rozvoji třeba rozeznávati tři hlavní doby.

Nejprvé se nám jeví co mlhová koule, která se točí kolem své osy a tak nesmírně velké má teplo, že nemohou se jednotlivé v ní obsažené látky spojovati a houstnouti; v tomto stavu vysílá řídký její povrch na všecky strany tepla i světla jen málo a co jednoho i druhého vyzáří, nahražuje se okamžitě z vrstev spodních.

Když během času stálým, byť i jen slabým vyzařováním tepla tak dalece se byla ochladila, že některé látky, které jsou jen při vysoké teplotě plynné, jinak ale tekuté a pevné, mohou se spojovati a jakoby srážeti, utvoří se na povrchu jejím co poměrně nejméně horkém hustší vrstva neb pokožka, kteráž však dosti jest rozohněna ještě, aby vyzařovala i dále světlo a teplo; vrstva tato obejme a ohraničí tedy co svítící plášť celé těleso,

*) Obšírněji jsou ostatní výklady podány v mém pojednání „O původu světla i tepla slunečního“ v časopisu musejním r. 1865 str. 1. a v kalendáři „Posel z Prahy“ r. 1867 str. 46.

které pak tím více tepla i světla vysílá, čím více houstne, však jen do jisté doby. Co vyzařováním se ztratí na povrchu, nahradí se z vnitřní zásoby tepla a sice tím, že vnitřní vrstvy co teplejší vystupují k povrchu. Protrhne-li se při tom ona světlá pokožka s tělesem nerozlučně spojená, nahromadí se látka svítící vrstvy na okrajích a způsobí místa jasnější, jež jsme nazvali pochodně a uprostřed nich objeví se skvrna co jícen, skrze kterýž bezprostředně uniká vnitřní teplo. Když pak nastala rovnováha tepla vnitřního a povrchního v jícnu, utvoří se opět na tom místě nová pokožka, jícen se zavře a skvrna zmizí.

A na tom stupni nachází se právě slunce naše, jsouc podlé toho koulí plynně tekutou, jíž objímá hustší vrstva svítící, na vysokém stupni žáru se nacházející. Důmyslnými zkouškami dokázáno, že tu jest v stavu rozohněném mnoho látek, z nichž ani jediná neschází zemi naší, jako na př. železo, měď, zinek, vápník a v. j. — Skvrny jakož i pochodně sluneční jsou tedy jenom úkazem silného proudu zevnitř na povrch vystupujícího, kterým se protrhuje svítící plášť povrchu, načež lze viděti tmavší neméně teplé spodnější vrstvy a málo osvětlené boky nálevkovitého otvoru neb jícnu; tyto vidíme co polostín, ony co jádro skvrny — ob. 18 —. Proud sám jeví se při zatmění slunce ještě v podobě vyvýšenin přičervenalých, o nichž dříve jsme se zmínili.

Že za jednou průtrží snadno povstane více jiných a tudy celá tlupa skvrn, pochopí se jako i víření v nich se někdy vyskytující. A poněvadž síla přítažná pokožku spojující a k středu táhnoucí a tudy pevnost její spůsobující jest na rovníku nejmenší, může se nejsnadněji svítící vrstva protrhnouti na rovníku a v jeho okolí, čímž i vylo-

ženo hojné objevování se skvrn v krajinách těchto. Jak při tom asi množství skvrn souvisí zároveň s časem, není arci ještě patrno; pozorovatelé jsou však již na dobré stopě a možná, že brzy i tuto okolnost nám vyloží.

Na druhém stupni rozvinu udržuje se těleso tím déle, čím větší jest, čím větší tedy vnitřní sklad jeho tepla, z něhož béře náhradu za ztráty na povrchu. Neb konečně vychladne stálým vysíláním tepla tak, že celá hmota zhoustne a se stáhne na povrchu, z něhož povstane těstovitá a konečně tuhá a pevná vrstva neb kůra, již neprorazí žádný proud vnitřní tak jako před tím. Zároveň tu přestane vysílání světla a později i vysílání tepla, těleso zhasne, vystydne a na to počíná třetí doba, v níž se na povrchu objevují zvláštní tvorové. Co pak asi na ostatních tělesech povstalo neb povstane, nevíme: na zemi naší povstaly rostliny a zvířata, která dosud povrch její oživují.

Z všeobecného výkladu tohoto, jejž co nejkratčeji jsme zde právě sdělili, jde mimo to na jevo, že pro každou hvězdu a tudy i pro slunce naše přijde jednou doba třetí, v níž přestane svítiti, že však jiná tělesa světová, která dosud stojí na prvním stupni svého vývinu, přijdou do druhé doby a ztrátu světla světového opět nahradí. Jako v pralesích stromy všech stáří vedlé sebe stojí a za stálým odumíráním jedněch stálé přirůstání nových se objevuje, tak i v prostoru světovém stálé stárnutí i novutvoření a rozvíjení.

Přijde tedy jednou doba, v níž shasne slunce a s ním zajde veškerý život, který na jeho teple a světle jest založen; smutná to vyhlídka, jíž dodává trochu útěchy jenom jisto[illegible] umření ani za půl milionu let se [illegible].

§. 6.

O Merkurovi neb Dobropánu.

„Tato hvězda jest nejspíše proto stvořena, aby uváděla hvězdáře ve špatnou pověst.“

Möstlin.

Slunci nejbližší oběžnice, jak dříve již praveno, jest Merkur neb Dobropán; prostřední jeho vzdálenost měří 8, největší 10 a nejmenší $6\frac{1}{4}$ milionu mil. Za tou příčinou nevzdaluje se na obloze nikdy daleko od slunce a jest buď jen brzy po západu, neb právě před východem slunce viditelný, ačkoliv jest blízkým sluncem tak jasně osvětlen, že se nad obzorem naším co lesklý dimant skví a dalekohledem jen pomocí barevného skla jako slunce se pozorovati smí.

Průměr jeho měří jen 671 mil, z čehož jde, že jest těleso toto 17krát menší nežli země naše a vůbec nejmenší z osmi oběžnic velkých. Za to ale jest hutnější nežli země; vyjádříme-li průměrnou hutnost naší země jednotkou, jest hutnost jeho 1.225, tedy skoro o čtvrtinu větší. Merkur jest tedy devětkrát tak hutný jako voda a skoro tak hutný jako měd; hmota jeho jest pak 13krát menší nežli hmota země. Za tou příčinou jest tíže na jeho povrchu též menší nežli u nás; co váží u nás 100 liber, vážilo by tam sotva 51 liber, tedy málo přes polovičku; podlé toho padají tělesa o polovici pomaleji dolů nežli u nás.

Tvar jeho podobá se docela kouli; neb ač se nám může až na 11 milionů mil přiblížiti, nebylo na něm nejlepšími dalekohledy spozorováno žádné sploštění. Jak asi vypadá povrch jeho, nebylo možná též vyzpytovati a to pro přílišný lesk

jeho. Vypravují sice někteří hvězdářové, že pozorovali na něm, zejména na jižní polokouli jeho hory přes 1 — 2 míle vysoké, které se 40 — 80 mil zdělí táhnou v dlouhých pohořích jako asi Kordillery v Americe, však tyto výskumy nejsou úplně spolehlivé. Nějaké skvrny horám podobné byly sice na něm spatřeny a z jejich pohybu ustanoveno, že se Merkur v 24 hodinách a 5 minutách jednou kolem své osy otočí, dále však výskumy povrchu jak hvězdář Schröter je uvádí, nejsou na jisto postaveny. — Dráhu svou, která jest 7° 13·3″ k ekliptice nakloněna a jejíž výstřednost měří 0·2056178, proběhne Merkur jednou za 87 dní a 23 hodin 15′ 46″; jeho rok neobnáší tedy ani čtvrtinu našeho a střídání ročních počasí děje se na něm mnohem rychleji. — Obíhaje kolem slunce může přijíti do takového postavení, že s ním a se zemí leží

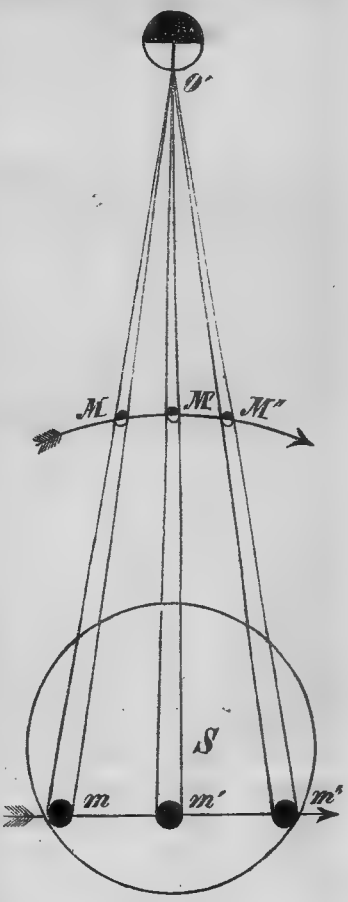

Obr. 20.

v jedné přímce neb rovné čáře; nám tu vypadá tak, jakoby přes jasnou sluneční plochu procházel, poněvadž nemaje svého vlastního světla, černou na něm představuje skvrnu. Jestli na ob. 20. S slunce, O oko naše a M Merkur, pohybující se směrem připojené šipky, vidíme jej stojícího v M na slunci v m, stojícího v M′ na slunci v m′ a příšedšího do M″ na slunci v m″, což vypadá tak, jakoby šel přes slunce směrem připojené šipky. Pouhým okem nelze však úkaz tento uzříti a z té příčiny teprv 6. listopadu r. 1631 pozorován ponejprv důležitý průchod Merkura přes plochu sluneční. Nyní připadá zjev tento buď do května neb do listopadu; letos na př. budeme moci též spatřiti velezajímavé toto setkání se a sice 4. listopadu; později pak teprv 6. května 1878., 7. listopadu 1881., 9. května 1891, 10. listopadu 1894 a 4. listopadu 1901 atd. Ve sto letech přihodí se 13krát a trvá pokaždé nanejvýš 5 hodin přechod tento.

Z vlastností, které jsme dosud seznali, souditi můžeme dosti určitě, že by člověk na povrchu Merkura nemohl žíti.

Za příčinou malé přítažnosti pohybovali bychom se na něm sice velmi pohodlně a mnohem snadněji nežli na zemi, přílišným horkem slunečním však bychom nemálo zemdleli; neb v průměru vysílá slunce 7krát tolik tepla naň jako na horké krajiny naše. Dnové na něm též jsou velmi nestejně osvětleni, poněvadž pro velikou výstřednost jeho dráhy velký jest rozdíl mezi největší a nejmenší jeho vzdáleností od slunce; jsa v přísluní obdržuje 11krát, jsa v odsluní jen 5krát tolik světla a tepla co země. Počasí roční jsou na něm též rozličnější nežli u nás; poněvadž sklonek jeho dráhy 7° obnáší, jest leto v krajinách jako Čechy

položených tak horké jako v Římě a zima studenější nežli v Moskvě při podobných arci okolnostech ostatních. Někdy se náhle zatmí část povrchu jeho chmůrami podoby rozličné, podobnými našim oblakům, čehož lze souditi, že jako země má svůj obor vzdušný, což se potvrzuje i tím, že v dalekohledu se nevidí ostře ohraničen; pro menší přítažnost jest však vzduch jeho též mnohem řidší nežli náš, snad asi tak hustý na povrchu, jak u nás na nejvyšších horách, z čehož jde, že by nám bylo na něm dýchání velmi obtížné. — Nachází-li se v přísluní, vidí slunce 11krát tak veliké, jako my na zemi, tedy co veliké rozohněné kolo; ostatní však hvězdy poskytují na něm stejný pohled, poněvadž se skoro tak rychle otáčí jako země

Jestli na něm zvláštních tvorů, nesnadno tvrditi, možná však si představiti; pro pozemské není jeho povrch přiměřeně upraven. Dovíme se kdy o nich?

§. 7.

O Venuši neb Krásopaní.

— — — — „hvězda večerní,
jenžto nade vše jiné nejkrašše na
obloze stává.“

Ilias.

Každý zajisté zná *večernici* neb *dennici*, která asi 3 hodiny po západu neb před východem slunce se na obloze skví co nejjasnější hvězda, ba ostrému zraku i za dne se okazuje, zejména před západem slunce, když se nachází v největší elongaci a jest večernicí; jest to oběžnice naší zemi z mnohých příčin nejpodobnější, jménem Venuše neb Krásopaní.

Prostřední vzdálenost její od slunce obnáší

skoro 15 milionů mil, a poněvadž má dráha její ze všech oběžnic nejmenší výstřednost (0·0068183), jest rozdíl mezi největší a nejmenší vzdáleností jenom asi 200000 mil velký, tedy nepatrný. Naklonění dráhy její k ekliptice jest též dosti malé; měříť jen 3° 23′ 21.4″; dráhu tuto proběhne jednou v 234 dnech 16 hodinách 49′ 7″, z čehož jde, že její rok ani $^2/_3$ našeho neobnáší.

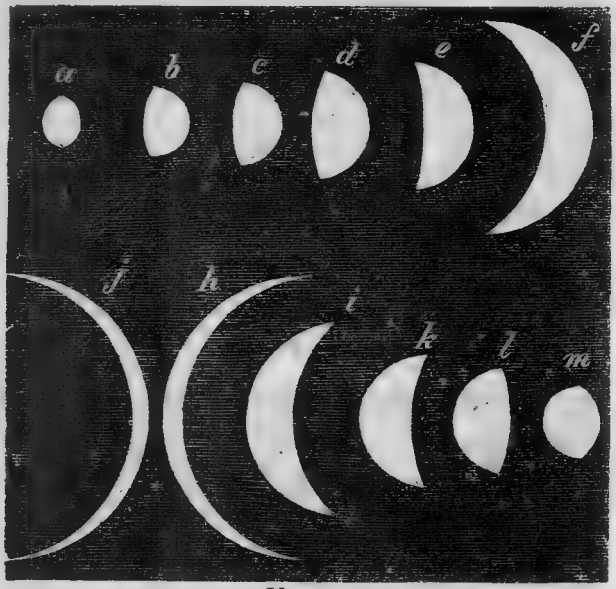

Obr. 21.

Poněvadž se Krásopaní může zemi až na $5^1/_4$ milionu mil přiblížiti a na 36 mil. mil od ní vzdáliti — v dolní a horní konjunkci —, vypadá nám nestejně velká, poněvadž, jak známo, těleso od nás se vzdalující se vidí vždy menší; při tom ale není rozdíl lesku stejně velký, poněvadž na ní lze

pozorovati podobné proměny jako na měsíci našem, o nichž později promluvíme. V největší vzdálenosti se octnuvši jeví se nám malá, ale zcela osvětlená koule, v největší blízkosti však vidíme jen úzký srp neb skrovnou část koule velké; ob. 21. znázorňuje tyto rozdíly a sice značí *a* Venuši v největší a *h* v nejmenší vzdálenosti a sice jeví se v podobě *a* r. 1868 dne 15. ledna, *b* 15. února, *c* 15. března, *d* 15. dubna, *e* 15. května, *f* 15. června, *j* 5. července, *h* 15. července, *i* 15. srpna, *k* 15. září, *l* 15. října, *m* 15. prosince. Pouhým okem nevidíme arci srpovitý tvar *h* pro přílišný lesk, který tu do našeho oka zasílá, dalekohledem však prostředně silným snadno se o něm přesvědčíme.

Pravý průměr Venuše měří 1680 mil a jest tedy oběžnice tato skoro tak velká jako země; a poněvadž hmota její se též neliší, jest i hutnost rovna hutnosti zemské, z čehož jde, že i všecky vlastnosti a úkazy, které na hmotě závisí, mají se na povrchu Venuše zrovna tak jako u nás.

Konečně staví se po bok zemi i důležitou vlastností tou, že se jednou kolem své osy otočí v 23 hodinách 21′ 22″, tedy skoro v též době co země, z čehož jde, že úkazy na obloze na ní podobně vypadají jako na zemi.

Poněvadž Krásopaní též jest slunci bližší nežli země, přichází jako Dobropán, kolem slunce putujíc, do takových postavení, že vypadá, jako by se ubírala přes plochu sluneční — ob. 20. —; tyto průchody její okazují se však 8krát řídčeji nežli předcházející, 16krát totiž v 1000 letech a to podlé zvláštního zákonu, po 8 letech, pak za $105\frac{1}{2}$, na to za $105\frac{1}{2} + 8 = 113\frac{1}{2}$, na to za $113\frac{1}{2} + 8 = 121\frac{1}{2}$, a t. d. Poněvadž úkaz tento jest velmi důležitý pro určení mnohých veličin,

zejmena průměru a vzdálenosti slunce, pozoruje se vždy velmi bedlivě; r. 1769 bylo jej posledně viděti, a v našem století jej dvakrát budeme ještě moci spatřiti a sice v r. 1874, 8. prosince (jest to 1769 + 105½) a r. 1882, 6. pros. (1874½ + 8).

Poněvadž se Krásopaní co do velikosti a hmotnosti rovná skoro zemi naší, jest přítažnost na povrchu jejím a hustota vzduchu jejího tatáž, jako u nás, z čehož jde, že bychom na ní asi tak se pohybovali a dýchali jako nyní. Že mnoho pohoří a vysokých vrchů na ní se nachází, tvrdí též mnozí pozorovatelé; není však vyskoumáno, z čeho by se dalo souditi, že v jejím oboru vzdušném se vznáší oblaky našim podobné, z čehož jde dále, že povrch její má asi ráz našich pouští mrtvých. Poněvadž naklonění dráhy její k ekliptice jest velmi malé a rok asi ⅔ našeho dlouhý, podobají se roční počasí na Krásopaní našim pozemským dosti a to tím více, poněvadž rozdíl největší a nejmenší vzdálenosti od slunce jest nepatrný, jelikož se tudy vyrovná, co větším sklonkem by se spůsobilo; za to ale jest teplo poměrně mocnější na celém povrchu jejím.

Ze všeho jde tedy na jevo, že bychom na povrchu této oběžnice, kdyby měla dosti vody, dobře mohli obstáti, zejména v krajinách od rovníku vzdálenějších a tudy chladnějších; snad se tam nachází podobné tvorstvo, upravené pro menší spotřebu vody!

§. 8.

O zemi.

„A předc se točí.“
Galilei.

Nejdůležitější pro nás a ze všech oběžnic nejznámější jest země, z níž pocházíme, na níž žijeme a do níž se opět vrátíme, z níž dalekohledná tykadla svá na vše strany obracejíce mimozemské předměty pozorujeme, pozemskými měrami však je měříme. Velikost a hutnost země, vzdálenost její od slunce, její postavení a pohybování, vše má veliký vliv na ústrojnost naši, na rozličné poměry života našeho, ba i na mnohé náhledy a mínění naše.

Poněvadž tudy jest poznání všech vlastností země s jedné strany tak důležité, s druhé pak i do podrobností možné, snažil se člověk v každém věku, by více a více známosti své o zemi obohacoval a rozšiřoval; nelitoval tu času, nehrozil se tu všelijakých obětí: pracným spůsobem měřil její tvar a velikost, podnikal nebezpečné cesty do vzdálených neznámých končin, spouštěl se do hlubin mořských i zemských, odvážil se letem do výšin vzdušných, tělo i ducha namáhal, by světové své obydlí dokonale poznal.

Dějiny vypravující, jak člověk ponenáhle zemi poznával, jsou též dějinami rozvinu lidského ducha; dle mínění, jaké sobě činil o zemi, řídil se vždy jeho názor světa a podlé tohoto zařízeň byl život tělesný i duchovný. Nelze však zde o této velezajímavé věci jednati, poněvadž bychom se příliš vzdálili od svého bližšího cíle; a jelikož jindy obšírněji o zemi naší jednati budeme, postačí, udáme-li zde jenom všeobecné její vlastnosti jako u jiných oběžnic.

Vzdálenost od slunce známe z předcházejícího,

též čas, jehož potřebuje k otočení kolem své osy. Jelikož země jest koule sploštěná, musí průměr točnový menší býti nežli průměr rovníkový; rozsáhlým a důkladným měřením přišlo se k tomu, že tento průměr měří 1718·88, onen pak 1713·14 mil, z čehož jde, že rozdíl obou 5·74 míle obnáší. Sploštění země jest tedy 0·0033428 neb asi $\frac{1}{300}$ veliké, neb jinak řečeno, rozdělíme-li průměr rovníkový na 300 dílů, obnáší průměr točnový těchto dílů jen 299. Za tou příčinou není též tíže na všech místech povrchu zemského stejná; na točnách jsme středu blíže nežli na rovníku, zde váží tedy těleso nějaké méně nežli tamto; co na rovníku váží 200 liber, vážilo by na točně 201 libru.

Objem na rovníku jest 5400 mil dlouhý, což dříve též již uvedeno; z toho jde dále, že povrch země měří 9261422 čtverečných a obsah přes 2650 milionů (2650184708) krychlových mil.

Hutnost země, kterou měříme hutnost oběžnic ostatních, jest 5·68krát větší nežli hutnost vody překapované; kdyby země tedy v celé své hmotě byla stejně hutná neb stejnorodá, vážil by krychlový střevíc této hmoty 5·68krát 56·5 neb skoro 321 liber, poněvadž krychlový střevíc vody překapované váží 56·5 libry. Poněvadž látky na povrchu země se nacházející, jako voda, žula, hlína, křemen, vápenec a t. d. v průměru sotva hutnost 2·5 mají a hutnost prostřední 5.68, přibývá-li jí obyčejným spůsobem ku středu, teprv v hloubce 200 mil pod povrchem zemským se vyskytuje, soudíme, že jádro země sestává z hmoty velmi hutné, snad kovové. A poněvadž hutnosti přibývá, čím hloub jdeme, soudíme dále, že koule zemská nemůže býti dutou, jak mnozí se domnívali, myslíce si uvnitř báječnou protizemi rozmanitými fantastickými tvory obydlenou; neb i sploštění by

musilo býti mnohem větší, nežli v tom případu, že by země byla koulí stejnorodou.

Výstřednost dráhy, v níž se země prostřední rychlostí 4 mil v sekundě pohybuje*), obnáší 0·01677506; rozdíl nejmenší a největší vzdáleností obnáší tedy skoro 700.000 mil. V přísluní se nachází země nyní začátkem zimy (21. pros.) v odsluní začátkem leta (21. června). Naklonění roviny rovníkové k ekliptice obnáší, jak dříve již uvedeno, 23° 27′ 24″ a menší se nyní co rok o 0·4758″.

Jak dříve již praveno, nazýváme rovinu, v níž se země kolem slunce pohybuje, *ekliptikou* aneb též po česku *slunníkem*, poněvadž postupujíce se zemí v této rovině dále, vidíme slunce vždy v jiném a jiném místě oblohy; kdybychom si zaznamenali každý den místo na obloze aneb vlastně na kouli oblohu představující, kde jsme v poledne viděli slunce, jednoduchým bodem, obdrželi bychom během jednoho roku 365 bodů v kruhu položených, které by nám značily ekliptiku neb slunník. Nepozorujeme tedy a nemůžeme ani poznati, kde sami každého dne se nacházíme, ale soudíme z toho, kde slunce vidíme, na místo, v němž právě se nacházíme.

Poněvadž kruh jmenovaný se táhne na obloze skrze dvanácte souhvězdí, ustanovujeme postavení své řkouce, v kterém z těchto souhvězdí neb jak tu se nazývají, *znamení*, jež dohromady *zvířetník* neb *zodiakus* slují, vidíme slunce.

---

*) Jak veliká to rychlost, poznati lze z tohoto sestavení:

Za 1 sekundu urazí

člověk	4	střevíce (v průměru).
parní vůz	60	střevíců „
orel	96	„ „
zvuk	1050	„ „
koule z kanonu	7000	„ „
země	96000	„ „

Znamení tato jsou:
Ryby ♓, Skopec ♈, Býk ♉,
Blíženci ♊, Rak ♋, Lev ♌,
Panna ♍, Váhy ♎, Štír ♏,
Střelec ♐, Kozorožec ♑, Vodnář ♒.

Čteme-li tedy v kalendáři „slunce stojí v znamení *Ryb*, musíme si při tom představiti, že země se nachází v takovém místě prostoru světového, že z ní patřícím viděti jest slunce na obloze v znamení Ryb; aneb čtouce „slunce vstoupilo do znamení *Lva*," máme si mysliti, že jsme s naší zemí na dráze její tak pokročili, že nyní vidíme slunce na obloze v znamení Lva.

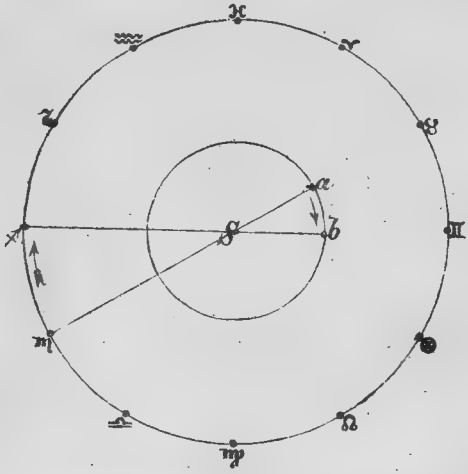

Obr. 22.

Ob. 22. znázorňuje nám krátce tento způsob mluvení; stojíce se zemí v *a*, vidíme slunce S na obloze velkým kruhem vyznačené v znamení Štíra, a dostaneme-li se do *b*, vidíme je v *Střelci* a t. d.

Přicházíť pak slunce do znamení

Skopce 21. března (počátek jara),
Býka 20. dubna,
Blíženců 21. května,
Raka 21. června (počátek leta),
Lva 21. července,
Panny 23. srpna,
Váh 23. září, (počátek podzimku),
Štíra 23. října,
Střelce 22. listopadu,
Kozorožce 21. prosince (počátek zimy),
Vodnáře 20. ledna,
Ryb 18. února.

Původně bylo znamení a souhvězdí totéž; během času ale couvala takřka znamení nazpět, takže nyní jsou o jedno souhvězdí pozadu. Kruh souhvězdí a znamení vypadá tedy nyní takto:

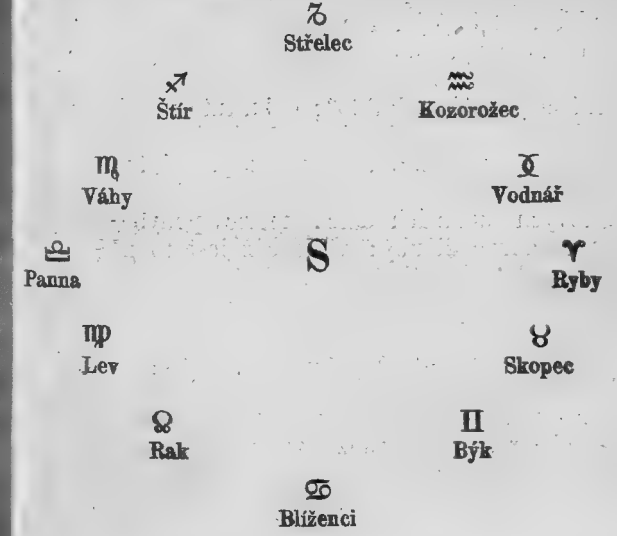

Znamení Blíženců leží tedy v souhvězdí Býka, znamení Raka v souhvězdí Blíženců, znamení Lva v souhvězdí Raka a t. d.

Jak mohlo pošinutí toto povstati, pochopíme nejlépe, považíme-li, že souhvězdí na obloze místo své nemění, bod jarní ale, od kterého se znamení počítají, stále couvá na obloze nazpět; od té doby, co znamení obdržela svá jmena podlé souhvězdí, až na naše časy ucouvl tento počáteční bod o celé souhvězdí nazpět a tudy se dostalo znamení Skopce do souhvězdí Ryb a podobně i ostatní do souhvězdí o jedno nazpět ležících.

Poněvadž toto couvání bodu jarního, jež nazýváme *precessí*, za 1 rok obnáší 50″ aneb za 100 let 1° 23′ 43″, soudíme, že asi před 2300 lety se shodovala znamení se souhvězdími a že tu počátek měl zvěrokruh; dále pak snadno si vypočteme, že za 23500 let opět nastane takový souhlas, až bod jarní všecka souhvězdí projde a se dostane opět do souhvězdí Skopce, podlé něhož jest označen. Za 25800 let proběhne tedy bod jarní celý kruh neb 360°; dobu tuto velmi dlouhou nazýváme *rok velký* neb *platonický*.

Velmi zdlouhavě, však bez přestání postupuje tedy na obloze tento důležitý bod jako ručije na světových hodinách dále, měříc pohybem svým čas nesmírně dlouhý; však což jest to 25800 let proti nekonečnosti časové, v níž se všecky zjevy ve všemíru dle zákonů napřed ustanovených pravidelně střídají! —

Z těchto vlastností pohybu naší země kolem slunce se týkajících jde dále na jevo, že čtvero známých ročních počasí není stejné vždy délky a stejného rázu; poněvadž nyní jsme slunci v zimě nejblíže a tudy *) se nejrychleji pohybujeme, trvá

*) Podle druhého zákonu Keplerova.

zima 89 dní, jaro 93, léto 93½, podzimek 89½ dní, a poněvadž se sklonek ekliptiky stále nyní menší, jest i rozdíl mezi zimou a letem stále menší, ač jen nepatrně. Během času se poměr ten obrátí a podzimek se zimou budou trvati více nežli polovici roku, jaro s létem, tedy teplejší část roku méně, a poněvadž tu i sklonek bude ještě menší, bude pak leto mnohem chladnější průměrně, nežli nyní. Bližší příčiny, jakož s tím spojené úkazy vyložiti ponecháváme si však na jindy.

Jak známo, trvá náš rok 365 dní 6 hodin, určitěji 365 dní 6 hodin 9′ 10·7496″; toť délka *pravého* roku; občanský rok ale, podlé kterého počítáme, jest doba, která uplyne, nežli země se vrátí podruhé do bodu jarního, a ta jest o něco menší, poněvadž tento uzel, jak jsme právě byli pravili, couvá stále nazpět a tudy zemi jde takřka vstříc; rok tento, *slunečný* zvaný, má jen 365 dní 5 hodin 48′ 47·44″ a menší se ve 100 letech o 0·595″.

Chceme-li rokem měřiti čas v životě společenském, musíme se obmeziti na počet celých dnů a vynechati připojené hodiny, minuty a sekundy, čímž povstane rozdíl od slunečního, který se čas od času musí vyrovnávati. Rok starých Egypčanů měl vždy 365 dní, čímž každoročně asi o čtvrt dne (určitěji o 0·24224 dne) chybováno; aby vyrovnal tuto chybu, která až do r. 45. před Kr. na 67 dní vzrostla, ustanovil *Julius Cæsar*, správce římské republiky tehdáž světovládné, aby tento rok 432 dní trval a aby pak každý čtvrtý rok občanský, měl o 1 den více, tedy 366 dní co rok *přestupný*. Tímto vsouváním ale povstala nová opačná chyba, anto nyní byl rok o 0.00776 dne delší, což ve 100 letech 0.776, ve 400 letech pak 3·104, tedy přes 3 dni obnášelo; kalendář Julia

Caesara neb *juliánský* byl tedy ve 400 letech o tolik dní napřed. Poněvadž se této chybě žádným ustanovením nepředešlo, zrůstala až do časů papeže Řehoře XIII., kde již skoro 13 dní obnášela; i ustanovil tento důmyslný náčelník církevní, by r. 1582. na 4. říjen následoval hned 15.*) a budoucně by ve 400 letech byly 3 dny vypuštěny. Dle jeho ustanovení jest každý rok, jehož číslo lze 4 bez zbytku děliti, přestupným, každý jiný a ten, jehož číslo jen 100, vyjmouc 400, lze děliti bez zbytku, rokem obecným; r. 1900, 2100, 2200, 2300 nebude tedy přestupný, nýbrž jen r. 2000, 2400 atd. Takto zlepšený kalendář byl pak od všech skoro křesťanů co *gregoriánský* přijat, arci s dlouhým zdráháním protestantů; jenom vyznavači řecké církve počítají dosud podle juliánského a jsou tudy již o 12 dní nazpět za námi. Ouplně není sice odpomoženo touto opravou papeže Řehoře; neb za 4000 let bude chyba opět 1 den obnášeti; však do tak vzdálených dob netřeba se již nyní starati.

§ 9.

O měsíci neb luně.

„Že na měsíci někdo bydlí a že tam mnoho jest oblaků, jsou pověry.“
Cicero.

Mezi vnitřními oběžnicemi se dostalo jedině zemi družice, *měsíc* neb *luna* jmenované, která

*) Z příčin církevních vynechal jen 10 dní; nepočalť opravu r. 45. př., nýbrž r. 325 po Kr., v němžto se první nikeánské koncilium sešlo a tu též čas velikonoční pro vždy ustanovilo; připadáť podle toho boží hod na první neděli, která následuje na první ouplněk po 21. březnu, kdež jaro počíná, z čehož jde, že velikonoce nemohou nikdy připadnouti před 22. březen a nikdy po 25. dubnu.

poměrně dosti jsouc velikou, mocný vliv má na mnohé úkazy zemské.

Prostřední vzdálenost měsíce od nás měří 51803, největší 54644 a nejmenší 48961 mil, vzdálenosti to poměrně malé, ale u srovnání s našimi ještě nesmírně veliké; neb náš rychlovlak by předc ještě skoro 1 rok potřeboval, nežli by tam dojel a na odpověď oustní bychóm musili čekati skoro měsíc.

Průměr měsíce měří 468 mil, povrch tedy 688.084 □ mil, asi tolik co Amerika a obsah 53670550 krychlových mil, tedy 50tinu země. Hmota jeho jest však 81krát menší, hutnost tedy $^{50}/_{81}$ neb $^{3}/_{5}$ hutnosti naší země neb $3\,^{1}/_{2}$krát tak velká jako hutnost vody, z čehož jde, že tíže na povrchu měsíce jest 6krát menší nežli u nás.

Rovina dráhy měsícové, jejíž výstřednost 0·0548442 obnáší, jest nakloněna k ekliptice 5° 8′ 49″; mimo to jest i rovina jeho rovníku 1° 28′ 45″ ku dráze vlastní nakloněna, což dohromady 6° 37′ 35″ činí a zvláštního úkazu jest příčinou, jak dále uslyšíme.

Dráha měsíce jest jako při všech tělesech soustavy sluneční, krejha neb elipsa, v jejímžto ohnisku stojí hlavní těleso, zde země; rozeznáváme tu tedy též nejbližší postavení neb *přízemí*, nejvzdálenejší co *odzemí*, *konjunkci* a *oppozici* a konečně *kvadratury*.

Skutečnou dráhu, jakou měsíc

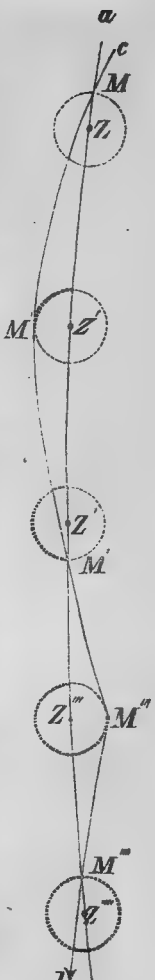

Obr. 23.

kolem země a s touto kolem slunce vykonává, ukazuje nám ob. 23., na němž značí *ab* dráhu země, *cd* dráhu měsíce. Jest-li země v Z a měsíc v M, učiní tento, nežli ona do Z′ přijde, čtvrt celého oběhu a octne se tedy v M′; když země přijde do Z″, ukončil měsíc již polovici své dráhy a nalezá se v M″, načež když $^3/_4$ oběhu vykonal, země v Z‴, on tedy v M‴ stojí a podobně v M⁗ se octne, když země do Z⁗ přišla, z čehož vysvítá podoba jeho dráhy. Kdybychom do loúkotě kola přes pahorek jedoucího vozu vrazili hřebík s lesklou hlavičkou, znázornil by nám dosti dobře tuto dráhu; náprava dále postupující, kolem níž se hřebík s loukotí točí, představovala by tu zemi naši.

Co se tkne času oběhu, musíme přede vším rozeznávati dva druhy, *pravý* neb *siderický*, jehož potřebuje k proběhnutí celé dráhy, a *souběžný* neb *synodický*, který uplyne od jedné konjunkce k následující a který jest pravého delší z podobných příčin, jaké jsme na ob. 19. vyložili; trvát pravý čas oběhu 27 dní 7 hodin 43′ 11·5″, souběžný pak 29 dní 12 hodin 44′ 2·9″.

Poznavše, jak měsíc obíhá kolem země, přicházíme k otázce blízké, jak rychle se kolem své osy točí.

Kdo jenom trochu pozorněji měsíc pozoroval, zajisté poznal, že nám vždy tutéž tvář ukazuje, z čehož jde, že čas jeho otočení jest tak velký jako souběžný čas oběhu neb jinak řečeno, že měsícový rok jest roven jeho dni. Kdybychom šli jednou kolem stromu a při tom stále ku kmenu jeho obraceli svůj obličej, musili bychom se při tom též jednou kolem sebe otočiti; podobně zde.

Jenom jednu polovici povrchu měsíce možná tedy pozorovati, kdežto druhá na vždy zůstane od nás odvrácenou, poněvadž rovina rovníková

v téžž přímce protíná ekliptiku co rovina dráhy měsícové. Jest však nám předc popřáno aspoň malou část druhé polovice poznati a sice brzy na západní neb východní, brzy u severní neb jižní točny; příčina prvního úkazu jest výstředné postavení země v eliptické dráze měsíce, druhého pak naklonění rovníku měsícového k ekliptice, které, jak dříve uvedeno, 6° 37′ 34″ obnáší.

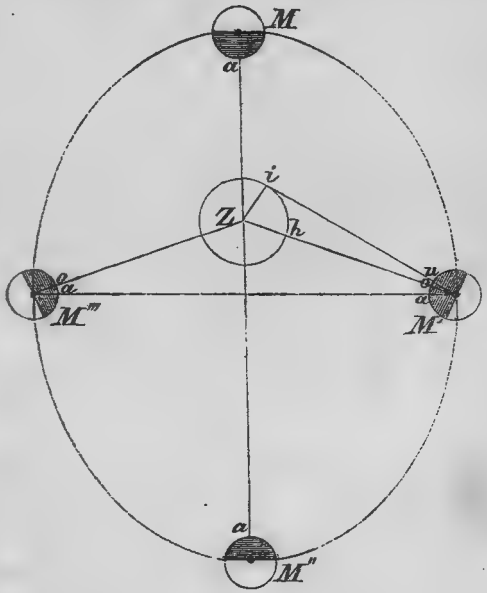

Obr. 24.

Stojí-li měsíc v M neb M′′ — ob. 24. —, země pak v Z, vidíme vždy stejnou polovici jeho povrchu, zde čárkami poznamenanou; stojí-li ale v M′ neb M‴, kamž se za čtvrt času oběhu do-

stane z předešlých postavení, nevidíme tutéž polovici, jejíž střed jest *a*, nýbrž jinou se středem v *o*; střed *a* leží tu jednou východně, podruhé západně od *o*, z čehož jde, že v tomto případu pozorovati lze část odvrácené polovice jednou na východní, podruhé na západní straně. Okraje tyto jsou nanejvýš 7° 53′ široké. Při tom ještě podotknouti dlužno, že nestojíce na zemi v bodu *h*, tedy v směru středů obou těles, nýbrž v bodu jiném, na př. v *i*, vidíme polovici, jejíž střed ještě západněji neb východněji leží, zde v *u*, čímž přehledneme opět malý okraj druhé polovice, který asi 1° obnáší.

Že i kolem točen možná během času seznati části odvrácené od nás polovice povrchu měsícového, poznati lze z ob. 25. —. Značí-li *ab* ekliptiku, *cd* pak rovinu dráhy měsícové, *tt′* točny, *rr′* rovník měsíce a *Z* zemi, tož patrno, že v postavení měsíce *M* přehlédneme část kolem točny jižní *t′* a stojíli měsíc na druhé straně v *M′*, část kolem točny severní *t*. Kdyby roviny tyto nebyly k sobě nakloněny, nemohl by úkaz tento povstati.

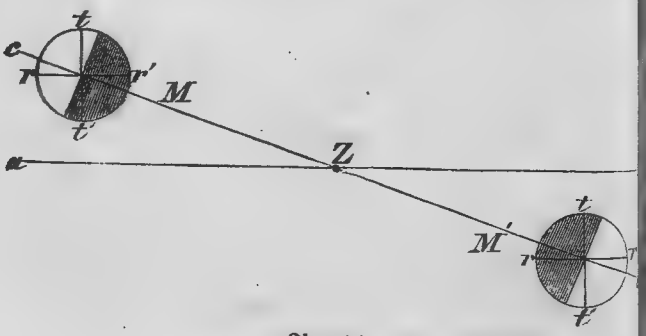

Obr. 25.

Pilným sledováním všech těchto zjevů, jež nazýváme *kolébáním* neb *librací* měsíce, poštěstilo se hvězdářům poznati $^4/_7$ měsícového povrchu a to mnohem důkladněji, nežli byly dosud vyzpytovány mnohé krajiny povrchu zemského na př. krajiny kolem našich točen neb v středu Afriky ležící.

Především dokázáno rozmanitými spůsoby, že měsíc nemá žádného oboru vzdušného aspoň na straně k nám obrácené aneb že jest vzduch jeho tak řídký, že se obyčejným spůsobem ani poznati nedá; žádný vítr nevěje tedy na povrchu, žádný zvuk se tam nerozléhá, nýbrž věčně tichou pouští jsou mrtvé krajiny jeho.

Již pouhým okem rozeznáváme na osvětlené ploše jeho rozličné skvrny, kteréž dalekohledem patřícímu se jeví co hluboká údolí mezi vysokými horami, jakými jest měsíc zcela pokryt. Hory tyto buď v řadách sestavené neb v pohoří spojené, jsou obyčejně velmi vysoké; nalézají se mezi nimi vrchy, které daleko svou výškou převyšují hory naše, ač měsíc jest 50krát menší.

Největší část vyvýšenin měsícových vyznamenává se zvláštní podobou, na zemi naší jen zřídka se vyskytující; spatřujemeť na něm dobrým dalekohledem celé řetězy a rozsáhlé skupeniny kruhových valů rozličné výšky a rozličných průměrů, které tvárnosti měsíce dávají podivný ráz, nenepodobný dírkovitému povrchu rozkrojeného sýra švýcarského, jelikož obyčejně jenom valy jsou osvětleny, prohlubeniny však tmavými zůstávají; nezřídka stojí uprostřed valem obklíčených kotlin neb jícnů kuželovitý vrch, čímž se podobají velice našim sopkám, okolo nichž též často valy bývají nasypány. Ob. 26. podává dosti dobrý názor, jak velká část takových sopek měsícových vypadá; že

jícny tyto, valy obehnané, jsou skutečné, nyní arci již nejspíše klidné sopky potvrzuje vedlé jejich významného tvaru též pozorování nejnovější, kterým dokázáno, že se jeden takový jícen zcela proměnil a zmizel.

Jiný podivný útvar na měsíci jsou světlé brázdičky, jichž na některých místech značný počet se nachází. Jelikož mnohdy skrze celý kruhový val se táhnou a v světle se strany dopadajícím tmavě vypadají, soudí se, že v nich vidíme rozsedliny povrch měsíce rozbrázdující.

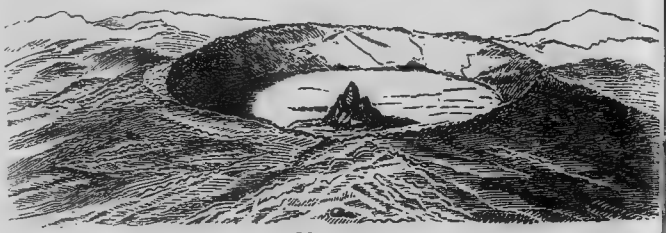

Obr. 26.

Jakým převratům povrch luny byl a z části snad dosud jest podroben, snadno se může souditi z takového počtu sopek jejích. Jaká tu musila býti síla, která kůru její tak mocně rozervala, rozryla a jícny tak ohromné utvořila!

Naučivše se znáti a posouditi rozmanité vlastnosti měsíce, můžeme nyní snadno rozhodnouti, jestli povrch jeho tak upraven, aby člověk neb jemu podobný tvor na něm mohl bydleti.

Poněvadž na polovici k nám obrácené ani vzduchu není, ani vody, nemůže tam ani zvíře obstáti, ani bylina růsti; z toho však ještě nevysvítá, že by povrch tohoto tělesa musil býti mrtvý a pustý. Snad má luna obyvatelstvo své na druhé

straně od nás odvrácené, aneb takové, že ústrojí její se úplně srovnává s vlastnostmi jeho, jako ústrojí naše s vlastností země. Snad bydlejí měsíčané, praví hvězdář Littrow*) jako ryby naše toliko na dnech jeskyň a propastí, kde vzduch tlakem vrstev hořejších jest hustější a tudy k dýchání přiměřenější, skrývajíce se před oslepujícím leskem paprskův slunečních a nedbajíce vznešené krásy nebe hvězdnatého, z jehož pohledu by se s vrcholů hor svých radovati mohli. Za to však mnohé jiné náhrady od přírody mateřské obdrželi. Jestliže jim osení a sady jejich bez deště schnou, neboří zase vichrové a hromy příbytky jejich, aniž je rachot bouře ze sna pokojného budívá; jestli se nemohou těšiti z krásných červánků a duhy sedmibarevné, nekalejí se jim zase mračnem nebesa jejich, ani lijavce, krupobití a sněhy neubližují jim. Jestli nás, obyvately pána svého, schopnostmi duševními nedosahují, méně je za to sužují vášně a náruživosti, které nám neustále zhořčují život náš; v poklidu ducha i srdce požívají štěstí mnohem stálejšího nežli my, již ustavičně po rozkoši, bohatství, slávě lakotíme, nikdy ukojení žádostí svých nenalezajíce. Jestliže neznají nejvýtečnějších nálezů našich: tiskařství, lodnictví, parostrojů, telegrafů atd.; jestli, jak se říká, prach nevynalezli: neznají za to také nákazu, která se knihami a novinami bezbožnými rozsívá a loděmi a železnicemi po celém světě rozváží, bídu a chudobu, která se v lidu tím více zmáhá, čím více se jednotlivci obohacují, neznají vysokou taktiku a dokonalou zbraň naši, kterouž se lidé vespolek ne-

*) Uvádíme zde jeho líčení, které má patrně ráz věcí smyšlených a opravdově nemíněných, jenom za tou příčinou, poněvadž tudy nejlépe vysvítá přirozenost naší družice. Vyňato ze *Smetany* Hvězdosloví, str. 142.

vědouce obyčejně ani proč, na tisíce zabíjejí, květoucí města v prach a popel a celé úrodné krajiny v pouště obracejí. Věru, ne za bídné a nepatrné, ne za outrpnosti neb šetrnosti naší hodné považovati bychom snad musili měsíčany, kdybychom je blíže znali; u nich snad se nacházejí oni nejdražší, nám dávno ztracení klenotové *věčný mír*, po němž zde darmo toužíme, *věk zlatý*, který toliko v básních našich květe a *nevinnost mravů*, která dle líbezného básnění Ariostova již dávno ze země do měsíce se utekla. Místo co hrdě na ně co na nebožátka pohlížíme, měli bychom raději učiti se od nich, jelikož oni mnoho věděti mohou a snad také vědí, co i nejučenějším duchům našim dotud neznámo jest. Aspoň vlastní domov náš, zemi naši, oni lépe znáti mohou nežli všickni zeměpytcové a zeměpiscové naši. Neboť obyvatelé polokoule luny k nám obrácené vidí zemi naši neustále nad sebou, ti, jenž v středu této strany bydlí, nad hlavou svou, ti, co po krajích, blíž obzoru svého nepohnutelné skoro stojící, při čemž všecky hvězdy i slunce po stranách jejich dále táhnou, každých 29½ dní jednou vycházejíce a zapadajíce. Veliká koule zemská okazuje se jim jako měsíc, třináctkrát větší nežli slunce, v celé kráse své a ve všech proměnách světla od tmavého počátku, kde neosvětlená strana země k nim jest obrácena, až do úplného osvětlení. Tu vidí nejen všecka moře naše, všecky části pevniny, pohoří a rozložení krajin, nýbrž, mají-li dalekohledy jako my, mohou i řeky, města i věže naše, pole a lesy, silnice, ano i tažení vojska pozorovati, kde vzduch nad povrchem zemským jasný jest. Měsíčané musili již na první pohled viděti, že země na točnách jest sploštilá, a dříve než Kolumbovi napadnouti

mohlo hledati Ameriku a Kookovi Australii, ležely tyto díly země dávno již objevené před očima jejich. Angličané mnoho peněz by si byli uspořili vynaložených na vyskoumání severních průjezdů mořských, kdyby se s někým v měsíci byli poradili, který těžkou záhadu tuto již na první okamžení rozhodl. Všecky nové země, které ještě na točně jižní chceme vypátrati, jsou měsíčanům dávno již známy a vnitřek Afriky, jakož i mnohé nám potud neznámé krajiny v Asii a Americe lépe znají nežli my ještě po sta letech svou vlast samu znáti budeme. Pokojně se snad dívali měsíčané na záhubu pokolení lidského při poslední veliké potopě a zachovali v dějepisech svých zprávy o proměnách povrchu zemského učiněných za věků, do nichž žádná historie lidská nesáhá, a jichž vypátrati darmo si učení naši hlavy lámají, ježto se na měsíci snad již ve slabikářích každé vesnické školy nacházejí.

Přeškoda jen, že potud nevíme, kterak bychom se do měsíce dostati mohli, abychom se všech těch pro zvědavost naši tak důležitých věcí dozvěděti mohli, ačkoli ta cesta není tak přespříliš daleká, ano by třicet koulí takových jako země naše na sebe postavených stačilo k vystavení mostu, po němž bychom tam přecházeti mohli. Škoda, že ještě nevystavěli měsíčané světelné telegrafy na horách svých, jež bychom čísti mohli, nebo že aspoň písmen z kamena vytesaných nenaházejí do sopek svých a nám po této nové poště psaní svá nezasílají.*) Komu by se však předc jedenkráte poštěstilo dostati se tam, neopomiň tázati

*) Mělo se dříve za to, že povětroně na zem padající jsou trusky vyvržené ze sopek měsícových; proto návrh tento k dodávání zpráv z měsíce.

se jen těch, kteří stranu k zemi obrácenou obývají; neb druzí zem nikdy nespatřují aniž snad o jsoucnosti její co vědí. Jak se asi diví ubožátka, když jim šťastnější sousedé vypravují o tom velikém měsíci, který ustavičně na jednom místě na obloze stojí a tak krásně jim svítí! Tu snad konají daleké pouti na polokouli světlem onoho božství oblaženou, skládajíce jemu poctu nábožnou a radujíce se z jasné tváře velebnosti jeho.

§. 10.

O proměnách měsíce a zatměních.

Nejprvnější výsledek delšího pozorování měsíce byl zajisté ten, že se poznalo, že v rozličných dobách rozličně vypadá; má-li dnes podobu úzkého srpu, objeví se za tři neb čtyry dni co světlý půlkruh a sedm dní později zastkví se celý v jasné záři slunečního osvětlení; na to ale co den jest část osvětlená menší, až konečně se stane neviditelným, načež znova počínají se v témž pořádku střídati jeho podoby. Za tou příčinou přispívá měsíc nemálo k oživení a okrášlení celé oblohy hvězdné, na níž co nejjasnější a největší těleso se procházeje, noci naše stříbrným svým leskem více neb méně osvětluje.

Příčina tohoto úkazu jest velmi jednoduchá. Poněvadž kolem země obíhá a sám tmavým jsa jen jednu polovici má slunečním světlem ozářenu, okazuje se nám na rozličných místech své dráhy v rozličných podobách.

Nachází-li se mezi zemí a sluncem, tedy v konjunkci, jest osvětlená jeho polovice od nás odvrácena, on jest pro nás tmavým; v této podobě nazýváme jej *novým měsícem, novem;* ob. 27., na němž slunce

si třeba mysleti na pravé straně, okazuje měsíc v postavení *a* co nov *a'*. Přišel-li dále do *b*, vidíme na pravé straně již osvětlený díl, srpovité podoby, kdežto druhá větší část zůstává ještě tmavou; čím dále měsíc na své dráze pokračuje, tím širší jest jeho část nám svítící, až pak když v *c* se octnuv čtvrt své dráhy vykonal, po-

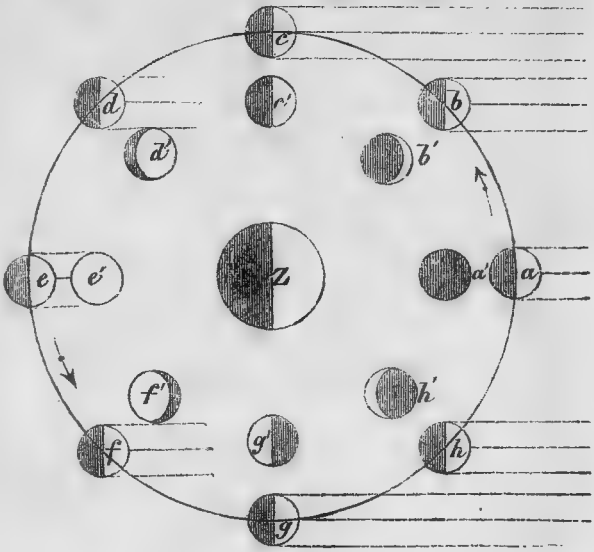

Obr. 27.

lovici k nám obrácené plochy vidíme osvětlenu a sice pravou; tuto podobu jmenujeme *první čtvrt.* Když měsíc přišel do *e*, jest celá osvětlená polovice k nám obrácena a tu pravíme, že jest v *oupl'ňku.* Při dalším pohybování zatmívá se na pravé straně vždy více, až v postavení *g* jen levá polovice plochy jeho osvícené k nám jest

obrácena, což *poslední čtvrt* nazýváme, načež vždy více a více novu se blíží, kde pro nás jest opět tmavým. Jak se nám měsíc v prostředních polohách *b*, *d*, *f* a *h* okazuje, vidíme z vedle stojících podob *b'*, *d'*, *f'* a *h'*.

Že tato příčina proměn měsíce jest pravá, přesvědčíme se snadno, necháme-li kouli nějakou, třeba míč, kolem svíčky neb lampy se pohybovati a díváme-li se při tom na ni s nějakého určitého místa. Vůbec musí nám podobný úkaz se objeviti, pohybuje-li se kolem svítícího tělesa tmavé ve vzdálenosti menší, nežli jest ta, v níž my se nacházíme. Za tou příčinou okazují nám bližší oběžnice Merkur a Venuše, jak dříve již pravenо, podobné proměny osvětlené plochy své a smíme tudy při nich též mluviti o jejich novu, první a poslední čtvrti atd., čemuž i ob. 21. nasvědčuje.

Mnohem zajímavější, poněvadž zřídka se vyskytující úkazy spůsobuje měsíc tehdáž, když kolem země obíhaje do takových přijde postavení, že jeho stín dopadne na zemi naši, aneb stín její naň. Nastává tu *zatmění* v prvním případu *slunce*, v druhém pak *měsíce*.

Má-li stín měsíce až na zem dosahovati, musí býti především nejméně tak dlouhým jako vzdálenost země od měsíce; tato vzdálenost jakož i délka stínu jest však trojí a sice měří vzdálenost měsíce

největší 54644, délka stínu 51083 mil,
prostřední 51762, „ „ 50209 „
nejmenší 48961, „ „ 49376 „

Z tohoto sestavení vysvítá patrně, že řečený stín jenom tehdáž zemi dosáhne, když měsíc v nejmenší vzdálenosti od země neb v přízemí se nachází.

Druhá podmínka, jíž se též nevyhnutelně musí vyhoviti, určuje, by slunce, měsíc a země v rovné se nacházely čáře neb přímce; neb stojí-li měsíc

nad neb *pod* přímkou jeho se sluncem spojující, mine se jeho stín země, což ob. 28. zřejmě okazuje. Poněvadž ale dráha měsíce nakloněna jest ku dráze země o 5°, nevyhovuje se této podmínce při každém novu, nýbrž jen tehdáž, když měsíc se nachází blízko svých uzlů neb bodů, kde obě dráhy se protínají.

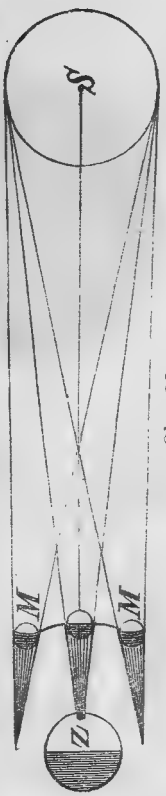

Obr. 28.

Nachází-li se tedy měsíc co *nov v přízemí a v uzlech* neb aspoň docela blízko nich, dopadá stín jeho až na zem a povstává *úplné zatmění slunce*, jelikož každý člověk, který se v stínu tomto nachází, vidí plochu sluneční tmavým měsícem pokrytou. Poněvadž ale kolem úplného stínu ještě polostín se vyskytuje, může se státi, že jen do toho

Obr. 29.

přijdeme, načež část slunce zůstane měsícem nepokrytou; v tomto případu nastává *zatmění částečné*. Jestli v ob. 29 *S* slunce, *M* měsíc a *Z* země, tož patrno, že v *a* stojíce nacházíme se v hlavním stínu a tudy slunce vidíme celé měsícem pokryté, kdežto pozorovatel v *b* stojící vidí jen polovici slunce zatměnou. Jestli konečně hlavní

Obr. 30.

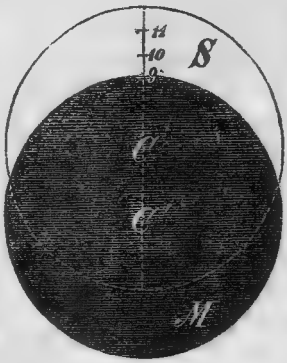

Obr. 31.

stín kratší nežli vzdálenost země od měsíce, nedopadne sice na zemi, jakž ob. 30. okazuje, za to ale přijdeme do stínu vedlejšího a vidíme při tom měsíc na slunci menší, tak že i při největším zatmění aspoň okraj světlý jest viděti; zatmění takové jmenuje se *kruhové*, poněvadž tu kroužek slunce zůstává světlým.

Velikost částečného zatmění měříme *palcemi ekliptickými*, nazývajíce tak dvanáctý díl průměru tělesa zatměného; jestli na př. *S* — ob. 31. — plocha sluneční, čárkovaný kruh podoba měsíce *M* ji pokrývajícího, spojme, abychom tu určili velikost zatmění, středy *C* a *C'* obou kruhů a rozdělme průměr slunce na dvanáct stejných dílů; kolik jich připadne na část zatměnou, tolik palců obnáší zatmění — zde palců 9.

Úplné zatmění netrvá nikdy dlouho, poněvadž se nejenom měsíc se stínem dále pohybuje, nýbrž i země naše rychle otáčí, čímž se stává, že vždy jiné a jiné místo do stínu přichází; na rovníku trvá nejdelší zatmění takové jen 8 minut, u nás pak asi 6. Začíná vždy na takovém místě, kde právě vychází slunce a končí se po 4—5 hodinách

tam, kde právě slunce zapadá; na obou stranách dráhy stínem na zemi konané jsou pak široké pásy obyčejně nestejně široké, na něž padá jenom polostín, kde tedy jen částečné jest zatmění a sice tím menší, čím vzdálenější jsou místa od dráhy řečené.

Krátkého trvání jest též zatmění kruhové; v nejpříznivějším případu může trvati na rovníku $12^1/_2$, u nás 10 minut.

Částečné zatmění trvá vždy mnohem déle; na rovníku trvá nejdelší 4 hodiny 30 minut, u nás pak 3 hodiny 20 minut.

Kde nastalo úplné zatmění, tu povstává zvláštní šero, kteréž ani noci, ani soumraku se nepodobá; obloha, na níž některé jasnější hvězdy se objeví, jest barvy zelenošedé; tmavá plocha měsíce jest obklíčena korunou, velmi jasným to kruhem záře, z něhož se žlutavé paprsky řinou, což dříve již o slunci jednajíce jsme byli vypsali. Poněvadž jest při zatmění takovém odejmuto na čas světlo i teplo sluneční zemi naší, klesá též rtuť v teploměru a nastává ochlazení obyčejně s větrem slabým spojené; ve slunci arci jest ochlazení to mnohem patrnější nežli ve stínu; při zatmění r. 1860 18. července ve Španělsku pilně pozorovaném klesla teplota ve stínu se stupně 17. na 13., na slunci se stupně 23·8 na 14·7, zde tedy o 9, tam jen o 6 stupňů.

Zvláště působí úplné zatmění slunce na mnohá zvířata. Ptactvo lítá zděšeně semo tamo neb si hledá nočního odpočinku, psi počnou tu strašně štěkati a výti, koně, voli, ovce atd. se buď dohromady shluknou aneb utíkají divoce na vše strany, vůbec veliký nepokoj nastává mezi těmito tvory, které tak bystrým pudem vynikají při každé změně povětří; přimysleme si k tomuto zmatku lid nevzdělaný a pověrečný, který nepředvídaným úkazem

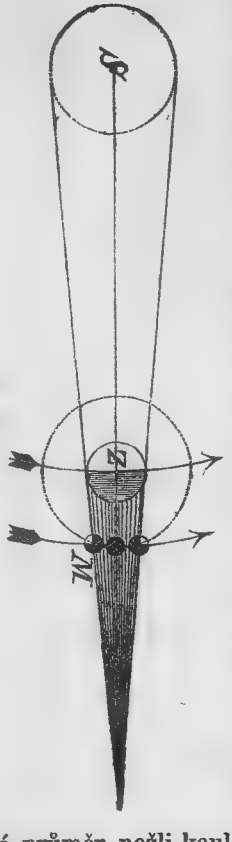

Obr. 32.

tímto nanejvýš byv poděšen rukama lomí, zoufale na kolena padá neb bez smyslu přebíhá, studnice pokrývá, by jed s nebe prý padající vodu neotrávil — a obraz děsný máme před sebou, smutný to následek lidské nevědomosti!

Jako země do stínu měsíce, může i tento jsa v opposici do stínu jejího vstoupiti a tudy zatměn býti, při čemž arci musí všecka tato tělesa, slunce, země a měsíc nacházeti se v rovné čáře neb přímce, poněvadž by jinak měsíc *nad* neb *pod* stínem země prošel. Úkaz tento, který jest na ob. 32. znázorněn, jmenujeme zatmění měsíce; *S* značí tu slunce, *Z* zemi a *M* měsíc, který směrem šípu prostupuje stín země.

Zatmění takové jest *úplné*, pohříží-li se celý měsíc do stínu zemského, který v prostřední vzdálenosti země od měsíce asi $2^1/_2$krát větší má průměr nežli koule měsícová. Ponoří-li se však jenom část měsíce do stínu, povstává zatmění *částečné*, které se stejným spůsobem měří jako částečné zatmění slunce; na polostín se nebéře žádného ohledu, poněvadž zatmění jím spůsobené jest tak slabé, že málo kdy je možná sledovati.

Úplné zatmění měsíce okazuje ob. 33. na němž značí velký kruh *AA* průřez stínu zemského, skrze nějž se měsíc směrem šípu ubírá. Ob. 34. znázor-

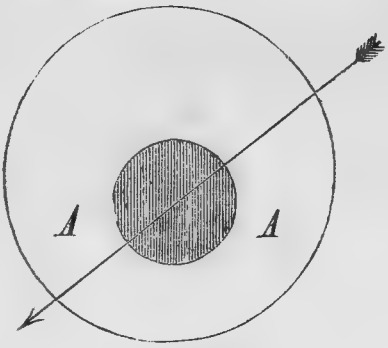

Obr. 33.

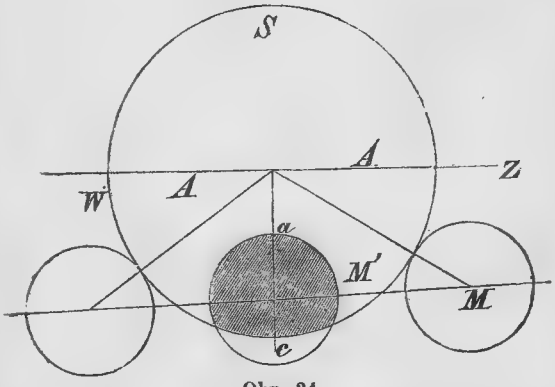

Obr. 34.

ňuje částečné zatmění, které se 7. února 1860 událo; měsíc *M* počal o 1 h. 35 m. po půlnoci do stínu země *A* vstupovati, dosáhl v postavení *M'*

ve 3 h. 5 m. největšího zatmění a vystoupil ve 4 h. 32 m. ze stínu. Největší zatmění měřilo tu skoro 10 palců (délka to *ac*); *Z* značí západ, *S* sever, *W* východ.

Zatmění měsíce trvá nejdéle, když měsíc jde prostředkem kuželovitého stínu a mimo to v přízemí, země pak v odsluní se nachází; trvát tu úplné zatmění asi 2 hodiny, částečné asi 1 h. a sice před i po onom, poněvadž se tak dlouho měsíc do stínu ponořuje i z něho vynořuje. Stín země na měsíci se jevící jest vždy podoby kruhové, z čehož již dávno souzeno, že naše země jest koulí, poněvadž jen toto těleso ve všech postaveních dává stín kruhový. —

Zatmění slunce i měsíce, jak známo, pravidelně se neopětují, nýbrž okazují se stále jinak a jinak. Příčinou tohoto úkazu jest mocné působení slunce na pohyb i země i měsíce, čímž se stává, že průseky obou drah neb uzly měsícové, na nichž zatmění též závisí, stále se posouvají od východu k západu a sice tak rychle, že za $18^1/_2$ roku celý kruh proběhnou. Toto couvání, spojené se synodickým oběhem měsíce spůsobuje, že teprv asi po 18 letech se zatmění v témž pořádku opětují, jako před tím, což již staří z dlouholeté zkušenosti poznali.

Dejme tomu, že by směr měsícových uzlů šel skrze slunce a že by právě byl nov; tuť musí nastati zatmění. Za 346 dní 15 hodin přijdou uzly do téhož postavení, však nebude též zároveň nov a tudy též zatmění a sice tak dlouho, až se opět vyplní obě podmínky. Toto se stane až za 19krát 346 dní 15 h. neb za $6585^3/_4$ dne. Však 223 synodických oběhů měsíce neb 223krát 29 dní 12 h. 44 m. činí též $6585^1/_4$ dne, z čehož následuje, že když uzly po *dvacáté* do původní polohy se

vrátí, též jest nov a že tudy nastane totéž zatmění jako ponejprv. Po 6585 dnech neb po 18 letech teprv opakuje se tedy řada zatmění i slunce i měsíce.

V takovéto 18leté době může nastati 29 zatmění měsíce a 41 slunce, v celku tedy 70 zatmění; v jednom roce může jich povstati nanejvýš 7, mezi nimiž se vždy nacházeti musí 2 zatmění slunce. Vůbec okazují se zatmění slunce častěji nežli zatmění měsíce, úplná zatmění měsíce však mnohem častěji nežli slunce, pro určité pak na zemi místo, na př. pro Prahu, jest počet úplných i částečných zatmění slunce vždy menší nežli počet zatmění měsíce; jak na př. Halley vypočetl, nebylo v Londýně od roku 1140 až do r. 1715 žádné úplné zatmění slunce a od té doby až do dnešního dne opět žádné. Letos na př. nastal řídký úkaz ten, že nebude žádného zatmění měsíce; dvě zatmění slunce, které se objeví, nebudou též zvláštního rázu a jen jedno z nich bude možná u nás pozorovati a sice $1\frac{1}{2}$ palcové dne 23. února.

Konečně stůj zde ještě vysvětlení některých slov, která každoročně v kalendářích stojí a s oběhem měsíce souvisí.

Čas obsahující 12 souběžných oběhů měsíce, jmenujeme *rok měsíčný* — rozličný od roku měsícového, který se rovná dni měsícovému; — délka jeho měří 354 dni 8 h. 48′ 36″, počítá se však na 355 dní a jest takto základem letočtu židovského a tureckého.

Čas obsahující 19 let neb 235 souběžných oběhů měsíce, nazývá se *kruh měsíčný*, po jehož uplynutí připadají zase na tytéž dny měsíční čtvrtě, novy a úplňky. Počátkem tohoto kruhu jest rok, v kterém připadá nov na den novoroční; značí se číslem 1. Číslo udávající, kolikátým jest rok jistý

v tomto kruhu, jmenuje se *zlatý počet* a ustanovuje se následujícím způsobem: K číslu ročnímu se přidá 1, pak se dělí 19; co zbyde, jest zlaté číslo a nezbyde-li nic, píše se 19. Letos na př. máme $(1868 + 1) : 19 = 1869 : 19 = 98$ zbývá 7, jest tedy letos 7 číslo neb počet zlatý.

Kolik dní uplynulo na nový rok od posledního novu v předešlém roce, udává se číslem, jež *epakty* neb *stáří měsíce* jmenujeme; zřetel se tu má jen k počtu dnů celých. Jestli v prvním roce nov o novém roce, jest stáří měsíce roku následujícího 11, roku třetího 22, roku čtvrtého 33 a odečítá-li se 30, vlastně 3, roku pátého 14 atd. Letos jest stáří měsíce 4 vyjádřeno. Stojíce v úzkém spojení se zlatým počtem, slouží epakty k určení velikonoc, které připadají, jak dříve již v poznámce uvedeno, dle usnešení koncilia nikeánského r. 325 vždy na první neděli po prvním úplňku měsíce, následujícím na jarní rovnodennost (21. března).

Vedle těchto čísel uvádí se vždy v kalendářích *písmeno nedělní* a číslo *slunečního kruhu.*

Označíme-li jednotlivé dny, novým rokem počínajíce prvními 7 písmenami *a, b, c, d, e, f, j*, připadnou vždy stejné písmeny na stejné dny téhodne; písmeno, které připadne na neděli, uvádí se pro celý rok zvláště a sluje *písmeno nedělní.* Jestli na př. 3. leden neděle, jest *c* pro celý rok písmeno nedělní, jestli rok ten *obecným*; jestli rok ten ale přestupným, tedy takovým, v němž čítá *únor* 29 dní, z nichž 24. jest den vložený, platí *c* až do této doby a nastupuje od 24. února písmeno předcházející *b*, z čehož jde, že každý přestupný rok má *dvě* písmena nedělní, letos na př. *ed.*

Na který den téhodne připadá nový rok, na tentýž den připadne též poslední den v roce, jestli obecným, jinak na den následující; za tou příčinou

postupuje písmeno nedělní po obecném roku o 1, po přestupném o 2 ku předu. A poněvadž *a* značí vždycky den nového roku a písmeny nedělní v opačném pořádku po sobě jdou v jednotlivých letech, nastává stejná řada písmen až po 4krát 7 neb po 28 letech; tento čas 28letý nazývá se pak *kruh slunečný*, ač by vlastně slouti měl *kruh nedělních písmen*. První rok tohoto kruhu jest vždy rok přestupný a poslední má písmeno *a*; v křesťanském pak letočtu má ještě připadnouti první rok na pondělek. Číslo kruhu slunečního se ustanoví, připočte-li se k roku 9 a dělí-li se pak 28; zbytek, aneb nezbývá-li nic, 28 činí pak číslo kruhu slunečního. Letos na př. jest (1868 + 9) : 28 neb 1877 : 28 = 67, zbývá 1, tedy jest 1 číslo kruhu slunečního pro letošní rok, s čímž i udání našich kalendářů souhlasí.

Vedle těchto čísel a písmen uvádí se v kalendářích ještě číslo *římského počtu* neb *indikce*; kruh tento čítá 15 let a byl od pozdějších císařů římských zaveden v příčině vypisování daní. Číslo to obdržíme, připočítáme-li k roku běžícímu 3 a dělíme-li 15; zbytek jest pak *počet římský*. Letos tedy jest 1868+3 neb 1871 : 15 = 124, zbývá 11; v roce 1868 jest tedy číslo indikce 11.

§. 11.

O Marsovi neb Smrtonoši.

Poslední z vnitřních oběžnic jest Mars neb Smrtonoš, který oku našemu se jeví co hvězda první velikosti v světle přirudlém, odkuž i krvežíznivý ráz jeho vlády za starých dob se odvozoval.

Prostřední jeho vzdálenost od slunce měří

$31^1/_2$ milionu mil, největší $34^1/_2$ a nejmenší $28^1/_2$ milionu mil; zemi naší se může přiblížiti až na $7^3/_4$, vzdáliti pak od ní až na 55 millionů mil.

Průměr jeho měří 922 mil; obsah jest tedy $6^1/_2$krát menší nežli obsah země a jest vůbec Mars po Merkurovi nejmenší oběžnice naší soustavy. Poněvadž ale hmota jeho jest $7^1/_2$ krát menší nežli hmota zemská, jest hustota jeho též menší a obnáší jen 0·86 hustoty naší země; tíže na jeho povrchu jest pak za tou příčinou o polovičku menší nežli u nás.

Sploštění nebylo na Smrtonoši dosud spozorováno; nejspíše jest mnohem ještě menší nežli při zemi a sice za tou příčinou, poněvadž se velmi zdlouha kolem své osy točí; neb čím větší těleso a čím rychleji se otáčí, tím větší sploštění v stejných ostatních poměrech.

Mars otočí se jednou kolem své osy v 24 hodinách 37′ 20″; okolo slunce pak obíhá v 686 dnech 23 hod. 30′ 25″ a sice v dráze velmi výstředné, málo však k ekliptice nakloněné; měřít výstřednost 0·0932528, sklonek k ekliptice 1° 51′ 47″.

Co povrchu jeho se tkne, pozorují se na něm rozličné skvrny, mezi nimiž se hlavně vyznamenávají dvě veliké kolem jeho točen rozložené; jelikož jsou bělavého lesku, má se za to, že v nich vidíme sněhem pokryté krajiny točnové, což tím větší nabývá pravděpodobnosti, poněvadž jsou v zimě Marsově větší, v letě jeho pak menší; nejvíce tmavých skvrn nachází se na jeho jižní polokouli a sice skoro u prostřed. Že Marsa obklíčuje vzdušný obor našemu podobný, soudí se z rozmanitých úkazů, jako na př. z vlastního pohybu mnohých skvrn a z kalnočervené barvy jeho, což

obé na oblaky a vodní páry červánky spůsobující patrně ukazuje.

Znajíce všecky tyto vlastnosti Smrtonoše, snadno nyní rozhodneme, mohl-li by býti obydlím člověku příznivým.

Poněvadž jest tíže na jeho povrchu menší, bude asi vzduch jeho též řidší; pohybovali bychom se tedy na něm mnohem volněji, dýchání naše by ale bylo velmi znesnadněno. Poněvadž jest od slunce více vzdálen nežli my a tudy skoro třikrát méně světla a tepla na něj dopadá nežli na zemi, musí býti mnohem chladnější, čemuž i nasvědčují rozsáhlé ledové krajiny kolem točen. Též rozdíl jednotlivých ročních počasí jest na něm větší nežli u nás a sice ze dvou příčin: pro velikou výstřednost a větší naklonění jeho dráhy; ostatně trvají též déle, poněvadž jeho rok jest skoro dvakrát tak dlouhý jako náš.

Ze všeho jde na jevo, že by člověk sotva obstáti mohl na této malé oběžnici, že však malé změny v jeho ústrojí by postačily, aby i zde zdomácněl.

§. 12.

O asteroidech neb oběžničkách.

„Mezi Smrtonoše a Kralomoce vložil jsem oběžnici“.
Kepler.

Z malých tělisek sem patřících není ani jedno pouhému oku viditelné, za kteroužto příčinou se o nich nevědělo v dřívějších dobách, neznajících dalekohledů. Dlouho se sice mělo za to, že mezi Marsem a Jupiterem nejspíše koluje neznámá oběžnice nějaká, a sice za tou příčinou, poněvadž

jest od vzdálenosti Marse k vzdálenosti Jupitera skok nepřirozeně veliký. Jsou-li oběžnice podle nějakého zákonu rozestaveny, soudil Kepler, musí se mezi tyto dvě oběžnice přimysliti nová, dosud neznámá, aby byla souvislá řada, podle níž vzdálenosti postupují. Nejlépe se objevila veliká mezera tato, když r. 1772 vzdálenosti oběžnic od slunce nejmenšími čísly byly vyjádřeny; obnáší-li vzdálenost

Merkura	4,	měří vzdálenost
Venuše	7	neb 4 a 3,
Země	10	„ 4 a 3krát 2,
Marse	16	„ 4 a 3 „ 4,
. . . . .	. . . . .	
Jupitera	52	„ 4 a 3krát 16
Saturna	100	„ 4 a 3 „ 32

Patrně schází v této řadě člen 28 neb 4 a 3krát 8 a sice mezi Marsem a Jupiterem. Pozornost k této mezeře obrácená byla tím větší, když r. 1781 objevil Herschel za Saturnem novou oběžnici Uranus zvanou; neb brzy tu poznáno, že vzdálenost jeho se velmi dobře vyjádří číslem 196 neb 4 a 3krát 64, tedy číslem do oné řady patřícím a zákon vzdáleností na novo potvrzujícím.

I smluvili se hvězdářové ku konci předešlého století, že mezi sebou rozdělí onen pás oblohy, v němž se oběžnice vůbec vyskytují, a každý si vyvolil jakousi část, v níž si předsevzal pátrati po oné tušené oběžnici, kterou by se tato patrná mezera vyplnila. A v skutku se píli jejich poštěstilo vynalezti nejen jednu, nýbrž celý houf drobných oběžniček, jejichž vzdálenost vyhovuje napřed ustanovené podmínce, obnášejíc asi 28 neb 4 a 3krát 8 jednotek v oné řadě platících.

Bylo to v první noci našeho století, 1. ledna 1801, když pilný badatel *Piazzi*, který též v řečené úmluvě hvězdářů měl podílu, na hvězdárně sicilské v Palermě šťastnou náhodou zařídil dalekohled svůj na neznámou hvězdu, v níž seznána oběžnice ze sboru asteroidů a jíž pak jmeno dáno *Ceres*. Od té doby vynalezeno jich až na dnešní den přes 90 a každou chvíli čteme v novinách, že opět nová byla odkryta oběžnička; neb nejsme dosud s nimi u konce, ba z důvodů velmi závažných se soudí, že jich dohromady musí býti daleko přes 1000. Celé řecké bájesloví vyčerpáno, aby se všem dostalo jmen s ostatními se srovnávajících, klassických, takže mnozí, aby množství jmen se vyhnuli, jednoduše číslem do závorek neb do kruhu postaveným je označují, udávajíce tím zároveň, kolikátá to jest oběžnička co do času objevení.

Poněvadž o jednotlivých těchto asteroidech málo více víme, nežli co dráhy jejich se týče, nebudeme zde zvláště o nich jednati, nýbrž sestavíme je dle času a místa, v němž objeveny byly, i s jmenem těch, kdož je byli odkryli, všecko ostatní až ku konečnému přehledu ponechávajíce.

Asteroid	objevil		
	kdy?	kdo?	kde?
1. Ceres	1. ledna 1801	Piazzi	Palermo
2. Pallas	28. břez. 1802	Olbers	Bremy
3. Juno	1. září 1804	Harding	Lilienthal
4. Vesta	29. břez. 1807	Olbers	Bremy
5. Astræa.	8. září 1045	Henke	Driesen
6. Hebe	1. čerce. 1847	„	„
7. Iris	13. srpna „	Hind	Londýn

Asteroid	objevil		
	kdy?	kdo?	kde?
8. Flora	18. října 1847	Hind	Londýn
9. Metis	26. dub. 1848	Graham	Markree
10. Hygiea	12. „ 1849	Gasparis	Neapole
11. Parthenope	11. květ. 1850	„	„
12. Viktoria	13. září „	Hind	Londýn
13. Egeria	2. listop. „	Gasparis	Neapole
14. Irene	19. květ. 1851	Hind	Londýn
15. Eunomia	29. července. „	Gasparis	Neapole
16. Psyche	17. břez. 1852	„	„
17. Thetis	17. dubna „	Luther	Bilk
18. Melpomene	24. červ. „	Hind	Londýn
19. Fortuna	22. srpna „	Gasparis	Neapole
20. Massalia	19. září „	Hind	Londýn
21. Lutetia	15. listp. „	Goldschmidt	Paříž
22. Kalliope	16. „ „	Hind	Londýn
23. Thalia	15. pros. „	„	„
24. Themis	5. dub. 1853	Gasparis	Neapole
25. Phokea	7. „ „	Chacornac	Marseille
26. Proserpina	5. květ. „	Luther	Bilk
27. Euterpe	8. listp. „	Hind	Londýn
28. Bellona	1. břez. 1854	Luther	Bilk
29. Amfitrite	1. břez. „	Marth	Londýn
30. Urania	22. cvce. „	Hind	„
31. Eufrosyne	2. září „	Ferguson	Washington
32. Pomona.	26. října „	Goldschmidt	Paříž
33. Polyhymnia	28. „ „	Chacornac	„
34. Circe	16. dub. 1855	„	„
35. Leukothea	19. „ „	Luther	Bilk
36. Atalante	5. října „	Goldschmidt	Paříž
37. Fides	5. „ „	Luther	Bilk
38. Leda	12. led. 1856	Chacornac	Paříž
39. Lætita	8. února „	„	„
40. Harmonia	31. břez. „	Goldschmidt	„
41. Dafne	22. květ. „	„	„
42. Isis	23. květ. „	Pogson	Oxford
43. Ariadne	15. dub. 1857	„	„
44. Nysa	27. květ. „	Goldschmidt	Paříž
45. Eugenia	26. červ. „	„	„
46. Hestia	16. srpna „	Pogson	Oxford
47. Aglaja	15. září „	Luther	Bilk

Asteroid	objevil		
	kdy?	kdo?	kde?
48. Doris	19. září 1857	Goldschmidt	Paříž
49. Pales	19. „ „	„	„
50. Virginia	4. října „	Ferguson	Washington
51. Nemausa	22. led. 1858	Laurent	Nismes
52. Europa	4. ún. „	Goldschmidt	Paříž
53. Kalypso	4. dub. „	Luther	Bilk
54. Alexandra	10. září „	Goldschmidt	Paříž
55. Pandora	10. „ „	Searle	Albany
56. Melete	„ 1857	Goldschmidt	Paříž
57. Mnomosyne	22. „ 1859	Luther	Bilk
58. Konkordia	24. břez. 1860	„	„
59. Elpis	12. září „	Chacornac	Paříž
60. Danae	9. „ „	Goldschmidt	„
61. Echo	15. „ „	Ferguson	Washington
62. Erato	14. „ „	Förster	Berlin
63. Ausonia	11. ún. 1861	Gasparis	Neapole
64. Angelina	5. břez. „	Tempel	Marseille
65. Cybele	9. „ „	„	„
66. Maja	10. dub. „	Tuttle	Cambridge U. S.
67. Asia	17. „ „	Pogson	Madras
68. Leto	29. „ „	Luther	Bilk
69. Hesperia	29. „ „	Schiaparelli	Milán
70. Panopea	5. květ. „	Goldschmidt	Paříž
71. Niobe	13. srpna „	Luther	Bilk
72. Feronia	29. květ. „	Safford	Clinton U. S.
73. Klytia	7. dubna 1862	Tuttle	Cambridge U. S.
74. Galatea	29. srpna „	Tempel	Marseille
75. Eurydice	22. září „	Peters	Clinton U. S.
76. Freya	21. října „	D'Arrest	Kodaň
77. Frigga	12. listp. „	Peters	Clinton U. S.
78. Diana	15. břez. 1863	Luther	Bilk
79. Eurynome	14. září „	Watson	Ann Arbor U. S.
80. Sappho	2. květ. 1864	Pogson	Madras
81. Terpsichore	30. září „	Tempel	Marseille
82. Alkmene	27. listp. „	Luther	Bilk
83. Beatrix	26. dub. 1865	Gasparis	Neapole
84. Klio	25. srp. „	Luther	Bilk
85. Jo	19. září „	Peters	Clinton U. S.
86. Semele	4. ledna 1866	Tietjen	Berlin
87. Silvia	16. květ. „	Pogson	Madras

Asteroid	objevil		
	kdy?	kdo?	kde?
88. Thisbe	15. červ. 1866	Peters	Clinton U. S.
89. Julia	6. srpna „	Stephan	Marseille
90. Antiope	1. října „	Luther	Bilk
91. —	4. listop. „	Stephan	Marseille
92. Undina	7. čvce. 1867	Peters	Clinton U. S.
93. —	24. srp. „	Watson	Ann Arbor
94. —	6. září „	„	„
95. Arethusa	23. listp. „	Luther	Bilk „
96. Aigle	17. ún. 1868	Tempel	Marseille
97. Klotho	„	Chioggia	„
98. —	4. dub. „	Peters	Clinton U. S.

Z tohoto sestavení patrno, že největší část těchto oběžniček byla objevena na jaře a na podzim; zároveň tu bije do očí v druhé řadě veliký skok mezi 4. a 5. asteroidem; uplynulo skoro 40 let po odkrytí Vesty, nežli následující Astræa poznána. V třetím sloupci zasluhuje zvláštní pozornost časté opakování jednotlivých jmen; vynalezlť na př. Luther sám 15 asteroidů, Goldschmidt 14, Gasparis 8 atd.

Vzdálenosti asteroidů od slunce jdou od 45 až do 70 milionů mil; nejbližší jest *Flora*, nejvzdálenější pak *Silvia*, tato skoro $3^1/_2$krát tak daleko jako země, ona sotva $2^1/_3$krát.

Délky času oběhu kolem slunce jdou od 3 roků 98 dní až do 5 roků 245 dní; má se tedy největší k nejmenší jako 7 ku 4.

Též výstřednosti drah jejich jsou velmi rozmanité; největší jest u *Polyhymnie*, 0.336806, nejmenší u *Harmonie*, 0.04624, tedy osmkrát menší.

Ještě větší jest rozdíl mezi nakloněním jednotlivých drah k ekliptice; u *Massalie* neobnáší

ani 1° (jenom 41′ 7″), u *Pallady* však 34° 42′ 37″, tedy padesátkrát více.

Dráhy jejich jsou vůbec tak rozloženy, že by se, z drátu jsouce nápodobeny, tak objímaly a křižovaly, že bychom jedné se chopivše rukou všecky ostatní zároveň vyzdvihnouti mohli.

Co vlastností těchto těles se tkne, budiž tu jen všeobecně podotknuto, že jsou tak malá, že nebylo možná obyčejným spůsobem měřiti jejich průměry a ustanoviti tudy jejich velikost. Podle lesku, jakým se honosí, souzeno zvláštním spůsobem na jejich rozměry a tu poznáno, že největší jest *Vesta*, majíc průměr 58½ míle dlouhý; po ní přijde *Ceres* s průměrem 49 mil, pak *Pallas* s průměrem 23½ míle, *Hygiea* s průměrem 25½ míle dlouhým, načež následují ostatní s průměry mnohem menšími, *Echo* na př. s průměrem 3½ míle. Z toho patrno, že oběžničky tyto jsou pravé hroudy v oboru těles světových a že teprv tisíce jich mají hodnotu jedné z oběžnic; neb Vesta, největší mezi nimi, obnáší sotva 25370. díl obsahu zemského, ač jest sama pravým velikánem proti Hestii, jsouc 5570krát větší. Povrch Hestie není větší nežli táborský a budějovický kraj dohromady.

Jak rozmanité tu asi jsou poměry tíže, souditi můžeme snadno z malých, ale dosti mezi sebou rozličných průměrů těchto těles; na Hestii na př. by 4 centnýře naše vážily sotva libru, člověk tedy by sotva 8 lotů měl váhy a pohyboval se tudy nanejvýš volně. Že s malou přítažností též řídký vzduch jest spojen, slyšeli jsme při oběžnicích předcházejících a smíme tudy souditi, že asteroidy nemají buď žádného aneb nanejvýš řídkého oboru vzdušného. Světovĕ tito trpaslíci nemohou naprosto míti tvorstvo našemu podobné;

snad se na nich rozkládají říše Liliputánů, o nichž jsme v mladých letech tak rádi čítali!

Ze všeho patrno, že sbor asteroidů činí zvláštní člen v soustavě sluneční, který jest takřka na přechodu k tělesům sborným, jež ve zvláštních případech se jeví co vlasatice.

§. 13.

O Jupiterovi neb Kralomoci.

„Tento královský stát
jest soupeřem slunce“.
Milton.

Za planetkami, o nichž jsme právě jednali, počíná řada oběžnic vnějších, které se vyznamenávají i svou velikostí i četnými družicemi. Mezi těmito aristokraty soustavy sluneční zaujímá první místo *Kralomoc*, jehož hmota tak mocně

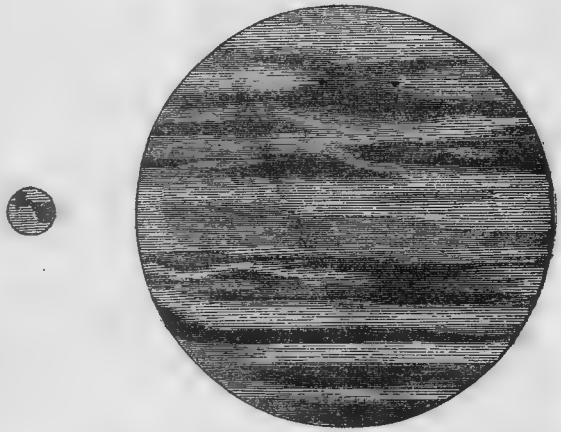

Obr. 35.

působí na všecky ostatní oběžnice, že by se stala středem celé soustavy, kdyby slunce přestalo působiti přítažností svou. Jak naše země vedle něho vypadá, znázorňuje ob. 35. —

Prostřední vzdálenost tohoto jasně svítícího velikána od slunce měří $107\frac{1}{2}$, největší $112\frac{3}{4}$, nejmenší $102\frac{1}{2}$ milionu mil, vzdálenost pak od země 82 až 133 milionů mil. Rozdíl mezi největší a nejmenší odlehlostí od slunce jest tedy jen $5\frac{1}{4}$ milionů mil velký, z čehož jde, že i výstřednost dráhy jeho jest nepatrná; obnášíť jen 0.0482235.

Průměr Jupitera prostřední měří 19350 mil, z čehož se snadno vypočte, že obsah jeho jest 1474krát větší nežli země. Poněvadž jeho hmota ale jen 338krát převyšuje hmotu zemskou, jest hutnost jeho jen 0.2376, tedy sotva čtvrtina hutnosti země aneb $1\frac{1}{3}$krát větší nežli hutnost vody.

U tohoto tělesa pozorován veliký rozdíl mezi průměrem točnovým a rovníkovým, tedy veliké sploštění; měříť průměr tento 20018, onen pak 18680 mil, z čehož jde, že sploštění $\frac{1}{14}$ neb 0.0667 obnáší. Kdyby však hmota jeho byla stejně všude hutnou, musilo by obnášeti 0.105, z čehož soudíme, že hutnosti jeho přibývá od povrchu ku středu jako při zemi, že tedy hutnost jeho svrchních vrstev jest menší nežli 1, tedy menší nežli hutnost vody.

Pilným pozorováním skvrn, jakých na povrchu jeho, zvláště v krajinách rovníkových, mnoho jest viděti, poznáno, že tato veliká oběžnice mnohem rychleji se kolem své osy točí nežli země naše; měříť čas jednoho otočení 9 hodin 55′ 26·56″ tedy bezmála 10 hodin. Jak krátké to dni!

Dráhu svou kolem slunce, jejíž rovina jest

k rovině ekliptiky nakloněna v úhlu 1° 18′ 42″, proběhne jednou v 11 letech 314 dnech 20 hod. 2′ 27″, z čehož patrno, že rok jeho jest skoro 12krát tak dlouhý jako rok náš, a že rok jeho obsahuje 10390 vlastních dnů krátkých.

Znajíce hlavnější poměry Kralomoce, snadno si zodpovídáme rozličné otázky obyvatelnosti se týkající.

Tíže na povrchu jeho jest v krajinách rovníkových $2^1/_4$krát, v krajinách pak točnových $2^3/_4$ krát větší nežli u nás, z čehož patrno, že by všecky pohyby tam byly pro nás mnohem namahavější aneb že bychom musili býti mnohem větší a silnější, kdybychom se tam měli tak volně pohybovati jako na zemi. Poněvadž hutnost jeho povrchu sotva $^3/_4$ (0.67) hutnosti vody obnáší, soudíme, že vody na něm není, aby se rovnováha udržela. Obor vzdušný neschází sice Jupiterovi, což soudíme z rozmanitých místo své mnohdy měnících skvrn a pásů zejmena kolem rovníku jeho rozložených a našim oblakům nenepodobných, jest však za příčinou $2^1/_2$ krát tak velké přítažnosti mnohem hustší; dýchání v něm by obyčejným plícím nebylo pohodlné. O pevném povrchu jeho není určitého co říci, poněvadž skrze hustý obor vzdušný nic není pozorovati. Malé náklonění i dráhy i rovníka jeho k ekliptice jest příčinou veliké stálosti, co časů ročních se tkne, které mimo to skoro 12krát déle trvají nežli naše; v krajinách podobně jako Čechy položených jest věčné jaro, arci mnohem chladnější nežli naše, poněvadž slunce vzdálenějšímu Kralomoci 25krát méně tepla posílá nežli nám; nemáli vlastního tepla svého, musí býti na něm velmi chladno, což by nám též nemálo vadilo, přejícím si na něm bydleti.

Ze všeho tedy patrno, že oběžnice tato ne-

hodila by se člověku za obydlí; mát snad své vlastní tvorstvo, které se především liší od našeho velikými rozměry, velikosti její přiměřenými.

Na Kralomoci, praví Littrov, musí se nacházeti největší živočichové soustavy sluneční. Lidé tam byli by deset sáhů vysocí; jak mocní a vznešení to velikánové, větší-li též v stejném poměru jejich duševní schopnosti! Jací tam budou již objeveni nálezové, jaká podniknutí, jaké vědy a umění! Domové naši což budou proti stavením jejich; tolik as co chatrče vesnické proti nejvznešenějším palácům hlavních měst. Nejvzácnější umění naše snad tolik co počátkové školní u nich vypadá. A jaká to as čilost ducha i těla jejich! Den tam trvá toliko 5 hodin našich, poněvadž se Kralomoc dříve 10 hodin otáčí; oni tedy v pěti hodinách vykonávají své denní práce, za minutu snad již dokončujíce, k čemu u nás hodin jest potřeba. Nám by aspoň taková rychlá proměna dne a noci velmi nepohodlná byla, poněvadž bychom sotva započavše úřad denní, již nocí překvapeni byli a sotva pousnuvše, již hlaholem denním probuzeni byli. Co všecko může dokázati Kralomočan s takovou čilostí ducha v celém životě svém, jestli také as 60 let svých jest živ, což 720 let našich obnáší! Jak zkušení, jak moudří, jak osvícení tam lidé býti musí, na jakém vysokém stupni musí býti vědy a umění jejich! Nejvíce snad tam květe hvězdářství, poněvadž se tam všecko sjednocuje k podporování vznešené vědy této. A jak rozkošný musí tam býti pohled na oblohu hvězdnatou, na níž se procházejí 4 měsíce veliké!

§. 14.

O družicích Kralomoce.

Jak právě jsme se zmínili, obíhají kolem mocné této oběžnice 4 družice neb měsíce, činíce s ním soustavu, v malém nápodobující soustavu sluneční. Ač jsou dosti jasně sluncem osvětleny, by pouhému oku se jevily co hvězdy šesté velikosti, nevědělo se o nich v dobách dalekohledů nemajících, poněvadž jasné světlo blízkého hlavního tělesa tak je přezařuje, že se pouhému a velmi bystrému oku stíží poštěstí uzříti největší z nich, ví-li napřed, kde stojí.

Teprv r. 1610 hned po prvním sestrojení dalekohledu byly všecky odkryty a sice skoro stejným časem od Šimona Mayera, který jim dal jmena *Jo*, *Europa*, *Ganymed*, a *Kallisto*, a od slavného Galileiho, který je nazval po panovnících florentinských *Kateřina*, *Maria*, *Kosimo* větši a *Kosimo* menší; jmen těchto neužívá se však více, nýbrž označují se jednoduše čísly (1., 2., 3. a 4. družice) u nejbližší počínajícími.

Úkazy zatmění, o nichž jsme o našem měsíci jednajíce mluvili, možná i zde pozorovati a sice mnohem častěji, poněvadž naklonění drah jejich jest malé, střední tělo pak velmi velké; asi 4400krát v 1 roce Jupiterově zastiňují tyto družice hlavní svou oběžnici, která též tolikrát opět je stínem svým zahaluje. Nejdelší zatmění družice první trvá 2 hodiny 16′, druhé 2 hod. 52′, třetí 3 hod. 34′, čtvrté, která však nepřichází do stínu Jupiterova tak často jako ostatní, 4 hod. 45′.

O povrchu těchto těles nevíme ničeho; sotva se poštěstilo Herschlovi největšími dalekohledy pozorovati stopy jakýchsi skvrn, z jejichž pohybu

dokázal, že i u nich jest čas oběhu tak velký jako čas jednoho otočení, což jsme též na našem měsíci poznali.

Nejdůležitější vlastnosti jejich sestaveny v krátkém tomto přehledu:

	Průměr	vzdálenost	čas oběhu
1.	529 mil	58294 mil	1 d. 18 h. 27 m.
2.	475 „	92826 „	3 „ 13 „ 13 „
3.	776 „	148078 „	7 „ 3 „ 42 „
4.	664 „	260540 „	16 „ 16 „ 32 „

Jsou tedy družice tyto vesměs větší nežli měsíc náš a zároveň i vzdálenější od středu Jupiterova; při tom však pohybují se mnohem rychleji kolem něho.

Dráhy prvních dvou nemají výstřednosti a podobají se úplně kruhům; u posledních dvou jest výstřednost nepatrná. Též naklonění jejich k ekliptice jest velmi malé, jakož i naklonění k rovině dráhy Jupiterovy, kteréž asi 3° obnáší.

Hutnost jejich jest menší nežli hutnost vody, za kteroužto příčinou i tíže na povrchu jejich jest velmi malá.

Ku konci budiž podotknuto, že družice tyto, jež obyčejným dalekohledem lze pozorovati, jsou velmi oblíbeným předmětem milovníků hvězdářství a nikdo by neměl opominouti, při příležitosti se na ně podívati.

§. 15.

O Saturnovi neb Hladoletu.

„Nejhořejší oběžnici
viděl jsem ztrojenu.“
Galilei.

Těmito slovy oznámil udivený Galilei světu nový, nikde dosud nevídaný zjev při Saturnovi, který až do r. 1781 řadu oběžnic vždy končil a tudy nejhořejší jmenován byl. Poznalť tento pilný

Obr. 36.

badatel v prostorách světových svým dalekohledem, že na obou stranách koule Saturnovy jsou jako přilepeny dvě malé koule, načež *Huyghens* ostřejším dalekohledem se dívající na jisto postavil, že okolo této oběžnice se vznáší prsten neb kroužek tenký; v pozdějších dobách pak poznáno, že sestává z tří od sebe oddělených kroužků a v nejnovější době konečně ještě u vnitř blízko nad povrchem Saturnovým spatřeny dva, takže nyní vypadá podoba Saturna, jak obrazec *36.* okazuje.

Prostřední vzdálenost Saturna od slunce měří $197\frac{1}{4}$, největší $208\frac{1}{3}$, nejmenší pak $186\frac{1}{4}$ milionů mil, výstřednost dráhy jeho tedy 0.0560265.

Z veliké této výstřednosti jde na jevo, že čtvero počasí ročních je nestejné délky; trvář našich let

na severní polokouli	jaro,	na jižní	podzim	7.07,
„ „	„	leto,	„ „	zima	8.01,
„ „	„	podzim,	„ „	jaro	9.94,
„ „	„	zima	„ „	leto	6.76.

Prostřední průměr jeho jest 15770 mil dlouhý, z čehož jde, že obsah jest 770krát větší nežli země; poněvadž ale hmota jeho jen 100krát jest větší, patrno, že jest řídký velmi a že hutnost jeho prostřední se nerovná ani hutnosti vody; svrchní vrstvy jsou sotva tak hutné jako korek, jehož 4 kostkové palce váží tolik co 1 kostkový palec vody.

Průměr točnový měří 14696, průměr rovníkový 16305 mil, z čehož jde, že jest oběžnice tato velmi sploštila; obnášíť tu sploštění $\frac{1}{10}$ a jest větší nežli u všech ostatních oběžnic.

Kolem své osy otáčí se též velmi rychle a sice v 10 hodinách 29′ 17″ jednou. Dráhu kolem slunce, jejíž sklonek k ekliptice měří 2° 29′ 36″, probíhá jednou v 29 letech 166 dnech 16′ 32″.

O povrchu této oběžnice velmi málo se ví jistého. V krajinách rovníkových lze sice viděti tmavý pás, nesnadno však rozhodnouti, jaká jest jeho podstata, poněvadž se od nás nejen velmi daleko nachází, nýbrž i velmi málo sluncem jest osvětlen; poznal sice Herschel v tomto pásu jednotlivé tmavé skvrny, z jejichž pohybu ustanovil čas jednoho otočení, pozdější pozorovatelé však neměli dosud příležitosti, aby buď stvrdili neb opravili výsledky jeho pozorování.

Za tou příčinou není Saturn tak zajímavým tělesem jako mnohé menší oběžnice; tím důležitějším se však stává pro své prstence, jimiž se

vyznamenává přede všemi ostatními tělesy naší soustavy.

Vzdalujíce se od povrchu jeho, přicházíme nejprvé na temný prstenec, který teprv r. 1850 byl odkryt od *Bonda*; později se shledalo, že sestává ze dvou kroužků. Od povrchu Saturnova jest vzdálen asi 2000 mil. Jdouce dále, setkáváme se s jasným a širokým prstencem třetím, jehož šířka 3733 a vzdálenost od povrchu 4594 míle měří. Za tímto se vznáší o 387 mil dále poslední dva kroužky, jejichž šířka i s mezerou mezi nimi se nacházející 1927 mil obnáší; mezera tato měří asi 130 mil. Náš výkres vyveden podlé vyobrazení, jež *Dawes* 29. listopadu 1850 byl vyhotovil, okazuje zejmena též vnitřní dva temné, dříve neznámé prstence, jež tu jsou čárkované.

Poněvadž hmota všech těchto prstenců dohromady 118krát jest menší nežli hmota Saturnova, jest tloušťka jejich asi 30 mil veliká, tedy velmi nepatrná při tak veliké šířce.

Rovina, v níž se nacházejí, jest 28° 10′ 34″ nakloněna k ekliptice, z čehož jde, že je vidíme jednou shora, jednou zdola a mezi tím se strany, kdež ale jen nejlepším dalekohledem je lze spatřiti co tenký proužek přes kouli Saturnovou jdoucí.

Jak povrch jejich vypadá, neví se dosud; někteří hvězdářové vypravují, že jest nerovný, hornatý, a soudili z pozorovaných drobných skvrn, že se otáčí kolem hlavního tělesa svého v stejné době jako toto kolem své osy.

Ku konci budiž podotknuto, že střed těchto prstenců jest od středu Saturna asi 200 mil vzdálen, že tedy postavení jeho v soustavě kruhů jest, jak krátce pravíme, výstředné.

Mimo tyto prstencovité družice má oběžnice

tato ještě osm kulovitých měsíců, které však jsouce malé a málo jasné, jen povrchně jsou známy. Jako družice Jupiterovy označují se též čísly, vedle toho však i zvláštními názvy, jež v následujícím sestavení, kde i čas, kdy objeveny byly, jakož i od koho udáno, seznati lze:

	Družice	objevena	od
1.	Mimas	17. září 1789	Herschla
2.	Enceladus	28. srpna 1789	„
3.	Tethys	v březnu 1684	Kassiniho
4.	Dione	„ 1684	„
5.	Rhea	23. pros. 1672	„
6.	Titan	25. břez. 1655	Huyghense
7.	Hyperion	v září 1848	Bonda
8.	Japetus	v říjnu 1673	Kassiniho

Nejdůležitější vlastnosti jejich sestaveny v přehledu tomto:

	vzdálenost	čas oběhu
1.	25600 m.	22^h 36′
2.	32896 „	1^d 8 53
3.	40600 „	1 21 13
4.	52164 „	2 17 44
5.	71410 „	4 12 25
6.	168900 „	15 22 41
7.	205000 „	21 6 48
8.	524686 „	79 7 54

Ze všeho patrno, že Saturn se svými pěti kroužky a osmi družicemi představuje zvláštní velezajímavou soustavu a že pohled, jejž bychom měli na něm bydlíce, byl by nanejvýš rozkošný a vzácný. *Smetana* ve svém *hvězdosloví* píše o něm na str. 156. takto:

Blažení obyvatelé překrásné planety této! Sotva jim zapadlo za horami zlatolesklé slunce, osvěcuje osmero *) měsíců krátké noci a přes celé nebe pne se stříbrné klenutí nad hlavami jejich. Podivný kruh vznáší se jako veliká brána nad obzorníkem, založená na pevnosti země jejich, okolo ní obletují družice nebeské kolem kouzelným a za ní hvězdy věčné táhnou u vznešeném všemmíru. Jaký to skvostný pohled na osmero družic stříbroskvoucích ve světle ustavičně se proměňujícím. První z nich jest Hladoletanům dvakrát bližší než nám luna, v 22 hodinách je obíhá, všecky změny světla od novolunní až do ouplňku v 11 hodinách jim objevujíc. A jaké to podívání obyvatelů družice této na planetu svou, kterou i s kruhem nesmírně velikou spatřují! — Též dálka její od povrchu kruhů jest velmi malá, takže vidí měsíčané tito dalekohledy nebo snad lepšíma očima svýma povrch tento tak patrně jako když my s prvního poschodí na ulici hledíme. Možno, že všickni obyvatelé soustavy Hladoletovy okřídleni jsouce, jedni k druhým zalétati a se vespolek navštěvovati mohou, neboť má oběžnice ta jakož i kruh, neméně jako všecky družice její obor vzduchový veliký, který snadno až na kruh dosahovati může, ano bezpochyby dosahuje, poněvadž

*) Spis jeho vyšel r. 1837 a tu se znalo jen 7 měsíců, jak z prvního sestavení patrno; píše tedy *sedmero*. Vůbec se od té doby stalo mnoho a veledůležitých změn v hvězdářství!

mezi planetou a kruhem ještě nikdy hvězdy spatřeny nebyly, ba možná, že jeho obor dosahuje k první družici a obor této k druhé atd. Tak ovšem by platnější aspoň byla křídla Saturňanům než měsíčanům našim, kteří se nimi ve vzduchu svém příliš řídkém ani na kopce své vznésti, tím méně k zemi pustiti nemohou. Ano snad sídlem blažených jest Hladolet, kteří jako andělé po žebříku Jakubově z jednoho světa na druhý přecházejí, u věčných se kochajíce rozkoších v pohledu překrásného nebe svého.

Abychom jim ale blaženosti této příliš nezáviděli a příliš odtud tam netoužili, musí se hned doložiti, že bychom my tam nebe svého nenalezli, a že ani tamnější krása není taková, jako si ji prvním pohledem představujeme. Neboť se tam nejvíce nedostává, čeho nám zde ku blaženosti a pohodlí života vezdejšího nejvíce třeba, světla totiž a tepla. Pro velikou vzdálenost spatřuje se slunce z Hladoleta asi 90krát menší než od nás; jest tam tedy světlo denní jakož i teplo 90krát slabší. Rychlým kolotáním se ještě zvětšuje zima tato, poněvadž tam den toliko 5 hodin a 15 minut trvá a tudy povrch sotva že osvícen poněkud a rozhřát sluncem slabým, zase do noci studené se pohřižuje.

Světlý kruh, jejž na Hladoletu obdivujeme, obyvatelé této planety snad proklínají, poněvadž jim toho trochu světla ještě zastiňuje, nic neb málo co přispívaje k osvícení nocí jejich. Obyvatelé krajin rovníkových vidí jen vnitřní tenkou stranu tmavou nad hlavami se vznášející a krajiny kolem točen rozložené opět ničehož nevidí, protože stojí pod jejich obzorníkem. Ostatní vidí jej sice více méně, ale k osvícení jim ničehož nepřispívá, ježto jen ve dne viditelný jest, v noci do

stínu planety se pohřižuje a jen v té polokouli se spatřuje, která právě leto má, tedy osvícení jeho nejméně potřebuje, druhé pak nejen nikoli neprospívá, ale slunce z veliké části zakrývá tak, že tam po kolik let úplné zatmění panuje. Ne bez příčiny tedy *Hladoletem* nazvali otcové naši planetu tuto; my aspoň bychom tam hladem a mra zem zahynouti musili.

§ 16.

O Uranovi neb Nebeštance.

Oběžnice tato, jak dříve již poznamenáno, objevena byla teprvé r. 1781 a sice Herschlem v Anglii, čímž tento slavný hvězdář, jsa dříve hudebníkem, sám se uvedl v řadu nejprvnějších badatelů v prostorách světových.

Staří ji nemohli znáti, poněvadž ji není lze viděti pouhým okem; v pozdějších dobách, když dalekohledy vynalezeny, byla sice pozorována, zejména od *Flamsteeda*, *Mayera*, *Lemonniera* a *Bradleye*, ti však měli za to, že vidí pouhou stálici, poněvadž se na obloze velmi zdlouhavě pohybuje. Teprv delším pozorováním poštěstilo se dokázati, že místo své na obloze mění a tudy mezi oběžnice náleží, načež i větší pozornost jí věnována.

Prostřední vzdálenost Urana měří $396^3/_4$, největší přes 415, nejmenší $378^1/_4$ milionu mil, z čehož jde, že výstřednost dráhy obnáší 0·0466108.

Průměr točnový měří 7423 míle, průměr rovníkový 8223 míle, z čehož patrno, že oběžnice tato jest velmi sploštěna a že jest 99krát větší nežli naše země; sploštění měří $^1/_{10}$. Poněvadž ale hmota její jest jen $14^1/_2$krát větší nežli hmota

země, soudíme, že jest velmi řídká a $6^3/_4$krát menší hutnosti nežli země aneb asi tak hustá jako olej; a ubývá-li od středu k povrchu hutnosti tak jako při zemi naší, jsou svrchní vrstvy ještě mnohem řidší, nejspíš sotva tak hutné jako korek.

V jakém čase jednou kolem své osy se otáčí Uranus, není dosud na jisto postaveno, poněvadž pro velikou vzdálenost není na něm viděti žádných skvrn, dle jejichž pohybu by se dal čas tento vyzpytovati. Z velikého sploštění jeho vypočítalo se, že obnáší asi 8 hodin, tedy asi třetinu našeho dne, aneb otáčí-li se tak rychle, jak na dráze své postupuje, 7 hodin 36′ 29″; druhá tato okolnost aspoň shledává se při Jupiteru a Saturnovi.

Dráhu svou, jejíž naklonění k ekliptice měří jen 46′ 29″, probíhá jednou v 84 letech 5 dnech 19^h 41′ 36″. Jak jest k této dráze nakloněna jeho rovina rovníková, neví se jistě.

Co o družicích Uranových se ví, z toho nejdůležitější sestaveno v přehledu připojeném, k němuž podotýkáme toliko, že první dvě družice objevil *Lassel*, druhé dvě *Herschel*; tvrdí sice Herschel, že jich pozoroval 6, dosud však z nich jenom 3 opět pozorovány, z nichž jedna i st též Lasselem poznovu objevena.

Družice	vzdálenost	čas oběhu
1. Ariel	27800 mil	2 d. 12 h. 29′
2. Umbrie	38730 „	4 „ 3 „ 28′
3. Titania	63543 „	8 „ 17 „ 1′
4. Oberon	84933 „	13 „ 11 „ 5′

Při čtvrté družici pozorováno, že naklonění její k dráze Uranově obnáší přes 90°, z čehož někteří soudí, že i rovina rovníková této oběžnice má podobné naklonění ku své dráze; jestli tomu tak, valí neb kotálí se Uranus ve své dráze asi tak jako koule hozená do kuželek.

Poslední tato okolnost byla by příčinou velmi zajímavého úkazu, co se ročních počasí na této oběžnici tkne; abychom jej lépe pochopili, dejme tomu, že by naše země tak byla též postavena a podobně ve své dráze se valila; co by tu nastalo u nás?

S počátku jara by sice, jako nyní, byla rovnodennost na celé zemi; ale již 16. dubna by u nás stálo slunce tak vysoko jako nyní s počátku léta neb 21. června; 10. května bylo by již o polednách nad hlavami našimi, již od 1. května ani více nezapadajíc; dne 21. června stálo by nad točnou severní, takže by o polednách šel stín náš k straně polední a světlo jeho do našich oken k severu obrácených tak by padalo, jako nyní s jara do poledních. Ku konci července by opět stálo nad hlavou naší a 10. srpna by začalo opět zapadati, čímž by se ukončila 100denní doba stálého slunečního osvětlení. Jaká by tu byla horka, když by slunce po 100 dní ani nezapadlo a v této době dvakrát kolmo své paprsky k nám sesílalo! Ale opak toho nastal by v podzim a v zimě; po stodenní noci mrazivé by se nám teprv 10. února opět slunce objevilo, aby novou dráhu na naší obloze započalo. S nesmírně parným létem střídala by se nejkrutější zima a krajiny naše rovnaly by se v létě poušti horké a v zimě ledové kře severních moří.

A právě tak jsou nejspíš spořádána počasí Nebešťanky, jen s tím rozdílem, že tam rok 84

naše leta trvá, tedy krajiny kolem točen po celá 42 leta v temnostech a mrazu leží, nežli jim slunce na 42 leta vzejde, při čemž je ale nikdy příliš nezahřeje, poněvadž tam sotva tak veliké vypadá jako nám Venuše neb Krásopaní. „Jací to musí býti tvorové“, ptá se Smetana, „jenž přece tuto planetu tak temnou a studenou obývati a z života svého se radovati mohou? Snad jako ptactvo naše z jedné polokoule na druhou za sluncem táhnou, nemajíce sídel pevných, aniž znajíce umění a průmyslu více, než jim k zachování života jednoduchého a přirozeného potřebí jest. Neboť zajisté i tam se postarala o tvory své příroda mateřská ustanovivši zákon živočišstvu veškerému, že tím blaženější jest, čím více se dle přirozenosti nelíčené spravuje.“

§. 17.

O Neptunovi neb Vodopánu.

„Oko co nevidělo,
Počtu se objevilo!“

Jako Uranus byla i tato oběžnice mnohem dříve spozorována, nežli se poznalo, kam patří; již r. 1792 viděl ji dalekohledem hvězdář *Lalande*, měl ale za to, že stálici má před sebou, a možná, že dosud bychom taktéž soudili, kdyby nebyl *Leverrier* r. 1846 nezvratně dokázal, že ještě za Uranem koluje nějaká oběžnice. Jako chytajíce ryby na udici, soudíme z pohybu kuličky na vodě plovoucí, kde asi ryba a jak silná zatáhla červa políkajíc, podobně souzeno i zde. Pilným pozorováním Urana poznalo se totiž, že se nepohybuje kolem slunce tak pravidelně, jak se očekávalo; dle zná-

mých zákonů přírodních nemohla toho jiná býti příčina, nežli že za ním se nacházela neznámá dosud oběžnice, která přítažností svou na něj tak působila. I jal se důmyslný hvězdář jmenovaný počítati, jak velká hmota a kde musí asi státi, aby přítažností svou spůsobiti mohla takové výtržky v dráze Uranově, jaké v ní seznány, a hle! co by se rybáři nepodařilo při živém zvířeti, poštěstilo se počtáři při mrtvé hmotě, on vynalezl onu neznámou oběžnici i místo, kde právě se v určité době musí nacházeti, anižby se byl na oblohu podíval.

Výsledek svého počítání uveřejnil 31. srpna 1846 ve spisech pařížské akademie; když pak tyto dne 23. září t. r. do Berlína se dostaly a hvězdář Galle tuto neočekávanou zprávu si byl přečetl, zařídil ještě téhož večera dalekohled svůj největší na ono místo oblohy, které Leverrier byl udal a tu spatřil tělesným okem, co onen duchem svým byl vyzpytoval. I nastalo nemalé jásání i počtářů i hvězdářů nad tímto skvělým vítězstvím lidského důmyslu, jemuž jen málo podobných se může postaviti po bok.

Tímto novým zjevem pošinuty byly meze soustavy sluneční skoro jednou tak daleko a Neptun stal se pohraničným kamenem neb mezníkem jejím.

Prostřední vzdálenost poslední oběžnice této měří 621 *), největší $626^1/_2$, nejmenší pak $615^1/_2$ milionu mil, z čehož snadno se vypočte, že vystřednost její dráhy jen 0·009174 obnáší.

Průměr Neptuna jest 7500 mil dlouhý, obsah jeho tedy 83krát větší nežli obsah země; poněvadž ale hmota jeho jen 25krát jest větší, patrno, že

*) Vzdálenost tato hodí se dosti dobře do řady, kterou jsme o asteroidech jednajíce, uvedli; vyjádří se 4- a 3krá 128.

hutnost jeho sotva třetinu hutnosti zemské obnáší; v průměru jest 1·89krát hustší nežli voda.

Dráhu svou, jejíž naklonění k ekliptice měří 1° 47′, probíhá jednou v 165 letech 35 dnech. Čas jednoho otočení se však dosud ještě nezná; kdyby se tak rychle kolem osy točil, jak postupuje na své dráze, obnášel by čas ten 8 hodin 52′ 26″, což od skutečnosti se asi nelíší valně.

Pro velikou vzdálenost nebylo možná na povrchu jeho pozorovati toho nejmenšího; neznáme tudíž mimo tyto všeobecné vlastnosti ničeho. Tolik jenom můžeme souditi, že teplo a světlo sluneční na něm není valné, ponévadž se mu slunce jeví co obyčejná hvězdička nám. Život na něm nebyl by tedy příliš utěšený!

U něj též nespozorováno tolik družic co u předcházejících oběžnic; nejlepšími dalekohledy se poštěstilo jenom jednu dosud objeviti, která ve vzdálenosti 54057 mil v 5 dnech 21 h. 4′ jednou kolem něho obíhá, málo oživujíc jeho smutný pohled na oblohu. Možná, ba pravdě velmi podobno že jich má více; však nejsouce sluncem jasně osvětleny, též nepřispívají k tomu, aby zvýšen byl půvab nočního nebe jeho.

§. 18.

Obíhají ještě za Neptunem nějaké oběžnice kolem slunce?

Takto se asi bude ptáti mnohý čtenář, který krátký tento výklad až sem pozorně přečetl, a bude se snad i vynasnažovati, aby si na blízkou otázku tuto nějakou aspoň dal odpověď. I chceme snaze jeho přispěti ku pomoci a co jiní o té věci soudí, krátce ještě ku konci připojiti.

Jak spočátku jsme byli pravili, vládne slunce v soustavě sluneční jedině přítažností svou; z čehož jde, že říše a poddaní jeho tak daleko sáhají, jak daleko působí jeho síla přítažná. A tu shledáno pilným pozorováním některých vlasatic, že se opět k slunci vrací, ač největší vzdálenost jejich od něho sta tisíce milionů mil měří; tak daleko sahá tedy moc jasného slunce, v tak odlehlých končinách podrobuje se hmota ještě jeho zákonům!

Kdyby tedy vzdálenosti oběžnic za Neptunem se nacházejících též se řídily zákonem, který jsme dříve byli vytkli, jednajíce o asteroidech, mohlo by jich v prostoru, v němž ještě dosti mocně vládne slunce, nejméně 10 kolem něho obíhati.

Že je však ani nejlepším naším dalekohledem nespatříme, poznáme nejlépe ze sestavení tohoto:

Volíme-li jasnost slunečního osvětlení na zemi za jednotku, vyjadřuje jasnost

na	Merkurovi	číslo	6·656
„	Venuši	„	1·932
„	zemi	„	1·000
„	Marsovi	„	0·436
„	asteroidech	„	0·130
„	Jupiterovi	„	0·036
„	Saturnovi	„	0·011
„	Uranovi	„	0·003
„	Neptunovi	„	0·001

Na první oběžnici za Neptunem asi ve vzdálenosti 1540 milionů mil kolující obnášela by jasnost slunečního osvětlení podlé toho asi 0·0003, tedy více nežli 3000krát méně nežli u nás aneb tak málo, že by světlo od této vzdálené oběžnice odražené, byť i dalekohledem bylo soustředěno a

tudy sesíleno, nepůsobilo na tělesné oko naše; i nemohli bychom ji za tou příčinou spatřiti.

Přijde-li se jí kdy na stopu, stane se to zajisté jenom spůsobem podobným, jakým byl objeven Neptun. Zde tedy opouští nás zrak náš, tento nástroj světového názoru, jak *Humboldt* jej nazývá, a počíná výhradní působení lidského ducha a jeho nejspolehlivějšího pomocníka, počtářství neb mathematiky. Výpočtem možná, že nalezne se ještě nějaká oběžnice vzdálenější nežli Neptun, sotva ale dalekohledem třeba i druhu nejlepšího, jakých nyní máme. Pravděpodobno sice, že i tyto nástroje se zdokonalí nesmírně během času; aby však tak mocnými se staly, by i v těchto ohromných vzdálenostech nám okazovaly tělesa nanejvýš mdle sluncem ozářená, není tak snadno očekávati. Obmezeny jsou smysly lidské, obmezeny též prostředky, jimiž citlivost jejich zvýšujeme. A že by se bystrost našich smyslů zároveň se vzdělaností zvětšovala, tomu odporuje aspoň při zraku všecka dosavadní zkušenost.

§. 19.

Postupuje slunce též v prostoru světovém dále?

Dosud slyšeli jsme o všech tělesech soustavy sluneční, vyjmouc slunce samo, že se pohybují v prostoru světovém kolem svého vladaře jasného, jejž Kopník náš do středu byl postavil. Kde však nic není klidného, tu nesnadno si mysliti výminku a tím snadněji se domnívati, že i střed a s ním celá soustava sluneční podle nějakého zákonu v nekonečném prostoru světovém kolem jakéhosi jiného středu obíhá a tudy jest podříze-

ným členem jiné soustavy, jiného celku. A v skutku má se věc tak, jak se domýšlíme.

Již r. 1711 vyjádřil se důmyslný *Fontenelle*, že slunce se vším, co k němu patří, postupuje v prostoru světovém dále. A co bystrý duch tento tušil, bylo jinými později dokázáno a sice důvody tak jasnými a četnými, že nyní se jedná jen o podrobnosti slunečního pohybu.

Hlavní úkaz, na němž badání toto se zakládá, jest dosti jednoduchý a více méně známý.

Jedouce rychle stromořadím neb lesem, pozorujeme, jak stromy před námi se nacházející od sebe se vzdalují, za námi pak stojící opět se zbližují, poněvadž od těchto se vzdalujeme, k oněm ale se blížíme. Podobně musí tedy, postupujeme-li se sluncem v prostoru světovém, hvězdy v té straně položené, kam právě pohyb náš zařízen, od sebe se vzdalovati, na opačné straně stojící ale k sobě se blížiti; body dva, ku kterýmž tyto zdánlivé pohyby směřují, ustanovují pak směr našeho postupu.

Namahavým měřením polohy a pohybu četných hvězd na polokouli severní i jižní rozložených přišli hvězdářové, ač rozmanité volili cesty vždy k stejnému výsledku, dokázavše nezvratně, že hvězdy se rozbíhají od bodu ležícího v souhvězdí Herkula a sbíhají se k bodu na protější straně oblohy položenému. Z čehož jde na jevo, že slunce naše se vším příslušenstvím se pohybuje k souhvězdí Herkula a to k části jeho se souhvězdím Lyry sousedícím, čemuž nasvědčuje i mnoho jiných úkazů, o nichž však více tuto vykládati nelze.

Jak rychle a kolem jakého středu se děje tento pohyb, není tak nezvratně na jisto postaveno: podobá se ale nanejvýš pravdě, že slunce

obíhá kolem středu souhvězdím Kuřátek neb Plejad naznačeného a že na této své pouti urazí za 1 sekundu asi 7 mil, což se rovná rychlosti Merkura.

Poněvadž vzdálenost slunce od Alkyony neb Kvočny, nejjasnější to hvězdy v Kuřátkách, měří asi 573 světlových roků*) neb 750 bilionů mil, trvá čas jednoho oběhu sluncem kolem tohoto středu nejméně 22 milionů let. Tak nesmírně dlouhý jest tedy rok našeho slunce!

Za tou příčinou nacházíme se, putujíce se sluncem, každý den v jiném a jiném místě nekonečného prostoru světového, každý den máme jiný a jiný rozhled do nesmírné skupeniny hvězd, mezi nimiž se pohybujeme. Za rok neb za 100 let není arci rozdíl patrný; kdyby však člověk dosáhl stáří asi 500.000 let, poznal by zajisté snadno, jak valně se líší pohled na oblohu, který se mu v stáří poskytuje, od pohledu toho, z něhož se v mládí svém radoval.

Jako na zemi kolem háje nějakého jedoucímu vždy jiné a jiné skupení představují stromy jeho, podobně se děje při našem postupování prostorem světovým; jenom že tu v tak krátké době, co člověk pozoruje oblohu, tolik se nezměnilo rozložení hvězd na obloze, aby se stalo obyčejnému

*) V sluneční soustavě zavedena co míra vzdálenost země od slunce; ač planetární tento loket přes 20 milionů mil měří, předc jest velmi nedostatečný ku měření vzdáleností hvězdných. Za tou příčinou tu zavedena míra mnohem větší a sice délka, kterou světlo za 1 rok proběhne; poněvadž urazí za 1 sekundu 41518 mil, snadno si vypočteme, že za rok proběhne přes $1\frac{1}{3}$ bilionu mil; a siderický neb hvězdný tento loket nazýváme krátce *rokem světlovým*. I ten však nestačí k měření vzdáleností mlhovin.

pozorování patrným. Člověk jest zde obmezen krátkým životem svým a jen důmyslem může nahraditi, co smyslům není dosti přístupným.

Až se důkladně pozná rozložení hvězd v prostoru světovém a podrobněji se vyzpytuje běh našeho slunce, pak bude s to člověk, ač i časem i prostorem jest obmezen, věrně vyobraziti a popsati, jak obloha hvězdná bude vypadati za 1, 2, 3, 4, 5, ... milionů let, bude sám aspoň duševním okem viděti, co spozoruje teprv nejvzdálenější potomstvo jeho.

S druhé strany potvrzuje se tímto na novo, že v přírodě nikde není klidu, že všecka tělesa světová se pohybují podlé určitých zákonů v nekonečnosti časové i prostorné a že právě v této neobmezené proměně spočívá život všehomíra. Názor světový, k jakému lze přijíti tímto rozjímáním, jest nanejvýš unášející a lidského ducha badavého povyšující, jelikož jej uvádí daleko za meze smyslům jeho vytknuté!

Dodatek.

§. 20.

Jak se během času množily, šířily a zdokonalovaly vědomosti o soustavě sluneční.

Doba prvá.

Od nejstarších časů až po Koprníka.

První člověk byl zajisté i prvním hvězdářem. Východ, běh a západ slunce ve dne, měsíce a hvězd v noci jakož i jiné změny na obloze jeví se tak patrným spůsobem, že rozumnému tvoru ne-

mohly ani ujíti. Záhy v nich poznána jakási pravidelnost a občasnost, na čemž zároveň založeno měření času podlé dnů a měsíců. Nadanější hlavy, které větší pozornost věnovaly úkazům nebeským a tudy i hloub vnikly do podivuhodné jejich hry, platily pak v pozdějších dobách za původce hvězdářství vůbec; a vyznamenávajíce se i jinými přednostmi, zjednali si u potomstva zvláštní úctu, která později přešla v zbožňování. Aspoň klade každý starý národ na počátek svých dějin i hvězdářství nějakého dobrotivého boha; *Fohi*, *Belus*, *Uranus*, *Merkurius* a j. byli prvními hvězdáři, tak alespoň vypravuje podání starobylé.

Do které doby asi připadá podrobnější pozorování na obloze hvězdné, nelze nyní určiti. V nejstarších památkách písemnictví vůbec objevují se již jmena mnohých souhvězdí jako *Orion*, *Velký Vůz* neb *Medvěd*, *Kuřátka* atd.; též 12 souhvězdí zvěrokruh skládajících jest velmi starého původu, s čímž opět souvisí, že velmi záhy byl bedlivě pozorován roční běh slunce, významy však a názvy jejich, jaké se dosud zachovaly, jsou původu pozdějšího a souvisí namnoze těsně s bájeslovím řeckým. Pravých počátků hvězdářství není možná se z příčin snadno pochopitelných u žádného národa dopíditi.

Nejstarší určité zprávy poskytují zápisky Číňanů; vypravujíť, že císař čínský *Ču-Kong* ustanovil r. 1100 př. Kr. v městě Loyangu vedlé jiných poměrů sklonek ekliptiky (23° 52′) a zeměpisnou šířku tohoto města (34° 35′), což se velmi dobře shoduje s časem i místem. Mimo to se vypravuje, že již za císaře *Yao*, více než 2.000 let př. Kr. pozorovali důkladně zatmění a že úkazy tyto uměli předpovídati, k čemuž zřízen stálý tribunal mathematický. Číňané věděli, že sluneční rok

trvá asi $^1/_4$ dne déle nežli 365 dní; občanský rok jejich byl však měsícový neb lunární a měl za tou příčinou 354 dní neb 6 měsíců 29tidenních a 6 měsíců třicetidenných; aby chybu napravili, vsouvali každý třetí rok měsíc celý. Oni věděli též, že 19 roků slunečních trvá tak dlouho, co 235 oběhů měsíce, což teprv 600 let později zavedl *Meton* a *Kalippos* do řeckého kalendáře. Místo 100letí měli 60letí a místo 7denního týdnu, jejž též dávno znali, 60denní periodu. Jak daleko ale vůbec pokročili, nelze nyní na jisto postaviti, poněvadž největší část písemných památek jejich zničena r. 213 př. Kr., kde k rozkazu císaře Či-Hoanti čínské spisy byly napořád páleny.

Též jižní sousedé Číňanů, důvtipní *Indové*, již v prastarých dobách zanášeli se hvězdářstvím; aspoň sáhají stopy toho do r. 3102 př. Kr.. Více však se jim připisuje, nežli jim přisluší, zejmena od těch dob, co někteří učenci evropští hledají začátky všech věd a umění v Indii.

Že *Egypčané* velmi pilně a s úspěchem pěstovali hvězdářství, toho máme velmi mnoho důkazů. Má se za to, že u nich sestaven zvěrokruh, jehož starobylé vyobrazení též v našich dobách tam nalezeno v Dendeře. Od nich pochází, jak tvrdí Dio Kassius, též sedmidenní týden s tímž pojmenováním, jakého užívali Bramínové v Indii.

Jako všickni východní národové, věřili i Egypčané a byli v tom i podporováni kněžstvem svým, že osudy lidské se řídí tělesy nebeskými a rozličné oběžnice a rozličné jich postavení na obloze rozličný mají vliv na počínání lidská. I učili, že ze 7 tehdáž známých oběžnic každou hodinu jiná má vládu nad zemí; která panuje první hodinu dne, na tu připadá vláda i nad celým dnem, a

která přišla k panování první hodinu prvního dne v roce. vládne zároveň nad celým rokem.

Sestavíme-li si tedy jejich oběžnice v řadu s nejvzdálenější počínajíce, jakž oni činili, obdržíme, berouce slunce za počátek co vladaře neděle,

Sat.	Jup.	Ms.	Sl.	Ven.	Mkr.	Msc.
			1^h	2^h	3^h	4^h
5^h	6^h	7^h	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	1
VII^d	V^d	III^d	I^d	VI^d	IV^d	II^d
sobota	čtvrtek	úterý	neděle	pátek	středa	pondělí

z kteréhožto sestavení patrno, jaké oběžnice kterému dni vládly; pojmenování dnů podlé nich zachovalo se ve všech řečech romanských i germanských s nepatrnými jen změnami.

Že i u nás do nedávna ve všech kalendářích se udávalo. která oběžnice toho roku jest panovníkem a co z toho zlého i dobrého lze očekávati, víme z vlastní zkušenosti jakož i to, že se často vyptávalo, na které planetě ten neb onen člověk jest narozen. Jsouť to zbytky astrologie neb hvězdověštství, které též v Egyptě mělo svůj počátek, u nás pak v 16. a 17. století velice rozkvetlo; roční zprávy neb vlastně proroctví jeho byly počátkem našich kalendářů.

Poněvadž v Egyptě jen kněžstvo se obíralo hvezdařstvím a vše, co vynalezlo, úzkostlivě v tajemství zahalovalo a v chrámech uschovávalo, nemělo badání jeho tak velkého vlivu; neb jen Řekové dovedli kořistiti z bohatého pokladu jejich vynálezů a výpočtů, jakž později uslyšíme.

Podobně se pěstovalo hvězdářství u *Chaldeů*, kteří slunce za boha majíce již z náboženských pohnútek velkou věnovali píli na pozorování běhu jeho a ostatních oběžnic. Od chaldejských kněží pocházejí nejstarší důkladné zprávy o zatmění měsíce a sice z r. 719 a 720 př. Kr.; oni vyzpytovali, že v $6585^1/_3$ dnech oběhne luna 223krát kolem země a znali tudy velmi dobře čas oběhu měsíce; délka slunečního roku měřila podlé jejich pozorování $365^1/_4$ dne. Ze všeho jde na jevo, že dlouho a důkladně musili pozorovati, aby tak určitě vytkli trvání jednotlivých těchto dob.

Když v těchto končinách válečným rykem zastaveno bylo vědecké badání, nalezlo hvězdářství u Řeků pilných ošetřovatelů. Vniknuvše s velikým sebezapřením do egyptských tajemství, vraceli se nadaní synové duchaplného národu do svých vlastí a rozšiřovali i zdokonalovali, čemu se byli naučili.

Thales (nar. r. 640 př. Kr. v Miletu) jakož i žák jeho *Pythagoras* (nar. r. 569 př. Kr.) byli úplně přesvědčeni, že země jest kulatá a že má dvojí pohyb otáčejíc se kolem osy své a obíhajíc kolem slunce; do veřejnosti se však toho učení jejich dostalo teprv *Filolavem*, žákem posledně jmenovaného učence a zakladatele školy po něm zvané pythagorské, v níž se i učilo, že vlasatice jsou původu světového, názor to, který teprv v našich dobách se úplně ujal.

Z jiných řeckých hvězdářů budiž jmenován *Meton* (432 př. Kr.) a *Euktemon*, kteří se zanášeli zjevy měsícovými, *Pytheas*, který r. 350 př. Kr. ustanovil sklonek ekliptiky ($23^0\,49'\,20''$), *Aristillus* a *Aristarch*, první to astronomové slavné školy alexandrinské v Egyptě r. 300 př. Kr. egyptským králem, Ptolomaeus Filadelfus zvaném založené, z nichž první pilně pozoroval rozestavení

hvězd, druhý pak hlavně oběžnice a zároveň vzdálenosti jejich ustanovoval; učíť Aristarch (r. 264 př. Kr.), že slunce jest nejméně 19krát tak vzdáleno od nás jako měsíc, tento pak 50krát vzdálenější nežli střed země od povrchu, kteryžto rozměr jest opět třikrát větší nežli u měsíce; dále učil, že průměr země jest 6—7krát menší nežli průměr slunce a že se země kolem slunce v nakloněné dráze pohybuje, zároveň kolem své osy se otáčejíc, začež ale byl obžalován pro zlehčování bohů jako později Galilei. „Ve všech dobách a u všech národů", praví za touto příčinou Mädler, „tvářili a tváří se nepřátelé pravdy a světla tak, jako by bojovali za čest a slávu boží". — K slavné škole alexandrinské náležel též *Eratosthenes* (276 — 196 př. Kr.), který měřil objem země a vypočetl, že sklonek ekliptiky obnáší $^{11}/_{83}$ celého kruhu, tedy asi 23° 51′, tedy o něco málo více, nežli tehdáž skutečně měřil.

K nejslavnějším hvězdářům starého věku patří *Hipparch*, o jehož životě víme toliko, že kolem r. 130 př. Kr. byl v největším květu své síly i slávy. Vedlé mnohých důkladných prací mathematických sestavil první popis hvězdné oblohy a seznam 1026 hvězd, jejichž polohu na obloze co možná přesně určil a s udáním Aristillovým srovnal, čímž přiveden byl k objevení důležitého zjevu, *precessí* zvaného; on poznal, že 4267 synodických neb 4612 siderických časů oběhu měsíce trvá $126000\,^{1}/_{24}$ dne, že délka roku netrvá úplně $365\,^{1}/_{4}$ dne, nýbrž že ve 300 letech třeba jeden den vypustiti, což teprv gregoriánským kalendářem 1700 let později bylo zavedeno; on určil výstřednost dráhy měsíce a její sklonek k ekliptice, měřil vzdálenost a velikost slunce i měsíce a přišel tu k podobným výsledkům jako Aristarch. Konečně budiž o něm ještě při-

pojeno, že znal nestejně dlouhé trvání jednotlivých počasí ročních jakož i toho příčinu; ustanovil, že jaro trvá $94^1/_2$ dne, leto $92^1/_2$ dne a dal zemi výstředné postavení v kruhové dráze sluneční.

Bohužel, že největší část výsledků jeho dlouhé a pilné práce se nezachovala pozdějším věkům! — Rozvážíme-li, jak hluboko vnikl tento nadaný badatel do soustavy sluneční, skoro se divíme, že nepřišel pohybům planetárním na pravou stopu a neobjevil tudy pravé zřízení této říše světové; on se dotkl všeho, čím se Kopruík a Kepler zvěčnili, neodhalil však prostou pravdu, jakoby tehdáž ještě nebývalo na čase ji poznati.

Skoro 300 let uplynulo, nežli se objevil nový šťastný pěstoun hvězdářství; měly sice školy alexandrinské pilné hvězdáře v té době jako *Gemina*, *Kleomeda*, *Agrippu*, *Menelava*, *Theona* a j.; ti však nevynikli zvláště: *Sosygenes* jediný si zjednal dobrou památku tím, že pro Julia Cæsara vypracoval opravu kalendáře, o níž jsme se byli dříve zmínili.

Teprv r. 130 po Kr. nar. vystupuje v popředí slavný učenec alexandrinský, jehož sláva, nikoliv zásluhy, daleko předstihla i jmeno Hipparchovo, *Ptolomaeus*, který si největších zásluh zjednal tím, že sestavil dosavadní vědomosti hvězdářské, podlé nich vyvedl celou budovu soustavy sluneční a ji pak vyložil ve zvláštním spisu, později co *almagest*, velké dílo slavném a přes půldruhého tisíciletí co hvězdářské evangelium užívaném. V tomto spisu, v němž se mnoho zachovalo, co Hipparch byl objevil, vykládá zřízení soustavy sluneční asi takto:

Kolem nehybné země co středu obíhají co oběžnice nejblíže Měsíc, pak Merkur, dále Venuše, Slunce, Mars, Jupiter a nejdále Saturn, což znázorněno v ob. 37. —

Aby vyložil velmi spletené dráhy, jaké zdánlivě vykonávají oběžnice na obloze, vymyslil složité pohyby kruhů na kruzích; avšak nepoštěstilo se mu tím předc odůvodniti, proč Merkur a Venuše nepřichází nikdy do opposice, jako ostatní oběž-

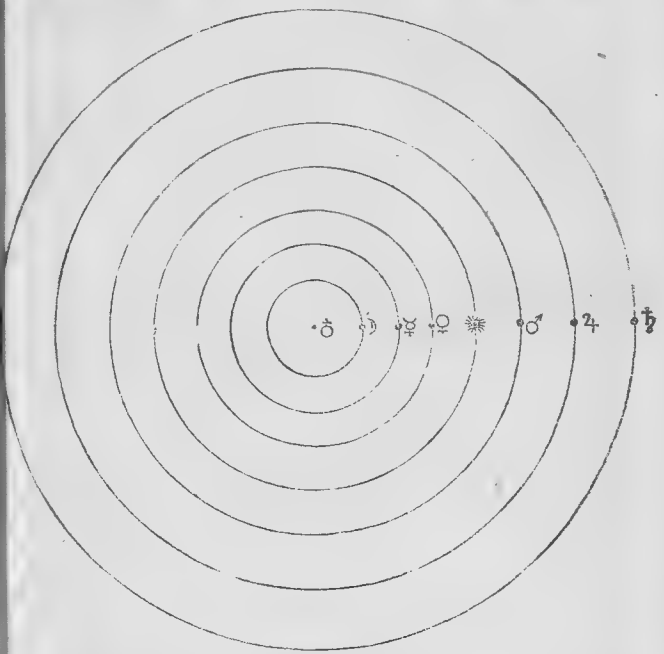

Obr. 37.

nice. Té vadě předešla soustava jiná, zvaná *egyptskou*, o níž on ale se ani nezmiňuje; v ní obíhá kolem země nejblíže měsíc, pak slunce, k němuž Merkur a Venuše jsou připojeny co družice, a dále kolem země Mars, Jupiter a konečně Saturn,

což znázorňuje ob. 38. — Aby základní rysy své soustavy co možná nejvíce rozšířil, dal je pěkně napsati po stěnách chrámu Serapise v městě Kanopus; pěkný to spůsob rozšiřovati pravdu, jen že v tomto případě hlásal nepravdu!

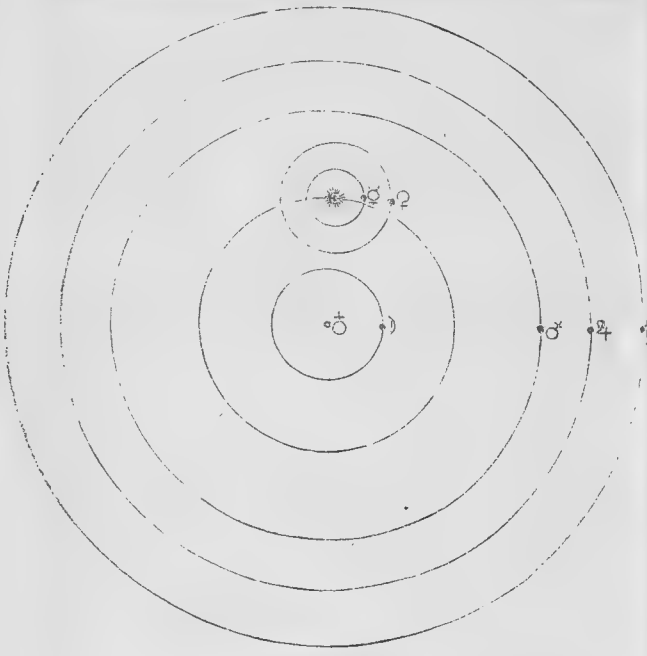

Obr. 38.

Ptolomaeus končí řadu hvězdářů starého věku a činí prostředníka mezi středověkem, v němž jeho na pouhém zjevu založená soustava světová i dále panovala.

V Římě nedělo se pro hvězdářství skoro nic,

takže když světovláda tohoto města byla zničena, hvězdářství tím neutrpělo zvláštní škody. Více mu uškozeno podrobením Egypta panství arabskému a zrušením školy alexandrinské, při čemž zároveň spálena největší knihovna starého světa. Avšak potomci těchto zuřivých Arabů snažili se od 9. století všemožně, aby smyli tuto skvrnu.

První vynikající hvězdář jejich jest *Almamum*, který panovav v Bagdadě od r. 814—833, stále největší píli věnoval astronomii; poraziv v jedné bitvě řeckého císaře Michala III., poručil si, aby mu vydal vedle jiných spisů též almagest, jejž pak dal přeložiti do arabštiny. Aby poznal velikost země, dal v rovině mezopotamské měřiti délku 1° šířky zeměpisné neb 360tý díl obvodu zemského a počal tudy dlouhou řadu důležitého měření, které dosud se v rozličných krajinách provádí k tomu cíli, aby se důkladně poznal tvar naší země.

Jiný princ arabský *Albaten* († 929) pozoroval v městě Rakka kolem r. 880 důkladně 4 zatmění, ustanovil, že sklonek ekliptiky měří 23° 35′ 41″ a dokázal, že se délka roku udává o 2′ 26″ větší; pilným pozorováním poznal též, že precessí obnáší ročně 54.″

Též *Abul-Vefa* († 998) vyznamenal se v hvězdářství, vyzpytovav mezi jiným i třetí druh kolébání měsíce, který teprv Tychonem ku konci 16. století byl určen.

Zatmění i měsíce i slunce nejpilněji po 30 let pozoroval astronom kalifa egyptského Hakema *Ebn Junis*; vydáním velikého spisu o hvězdářství a tabulek astronomických, v nichž též mnoho nových spůsobů počítání uveřejněno, zjednal si velkých zásluh o rozšíření vědomostí hvězdářských; délku roku znal tak důkladně, že sotva o 13″ se liší

jeho udání od nynějšího; sklonek ekliptiky měřil podlé něho r. 1000 23° 34′ 26″.

Po Arabech ujali se Peršané, zejména v 11. století, hvězdářství; jejich astronom *Omar Chejam* zavedl kalendář mnohem důkladnější, nežli jest náš, tím, že mezi 33 lety učinil 8 přestupných; delku dne ustanovil na $365^d\ 5^h\ 48'\ 48''$, tedy skoro úplně jako nyní se udává.

V Číně měřil r 1280 *Ko-Ceu-King* sklonek ekliptiky; obdržel co výsledek pilné své práce 23° 34′ 26″.

Co poslední výtečník vědy hvězdářské v Asii budiž jmenován *Ulug-Beg*, kníže usbeckých Tatarů, který v hlavním městě svém Samarkandě mnoho prací astronomických provedl a r. 1437 též sklonek ekliptiky změřil, při čemž co výsledek obdržel 23° 31′ 18″.

Jak z těchto několika příkladů patrno, zanášeli se Mohamedané v středověku velmi pilně hvězdářstvím; zejména poskytovali panovníci jejich vědě této podpory co největší, odkudž i začato ji jmenovati královskou. V Evropě však křesťanské panoval po celou tu dobu mrtvý klid v tomto oboru lidského vědění; teprv od Arabů přinešen sem almagest a když tito přestávali pěstovati vědy, ujali se jich zde s pílí vždy rostoucí a připravovali ponenáhle jejich obrat.

K opravě soustavy sluneční činěny přípravy již od 13. století. Již král kastilský *Alfons X.* († 1284), který jenom na shotovení tabulek astronomických věnoval 40000 dukátů, počal pochybovati, že jest Ptolomaeova soustava přirozenou. Složité pohyby oběžnic, jaké vyžaduje tato soustava, byly mu tak podivny, že prý jednou zvolal: „Kdyby se byl Pán Bůh při stvoření světa se mnou poradil, lépe by to bylo vypadlo!“

Vrstevník jeho *Roger Baco* chtěl zavésti opravu kalendáře juliánského, jehož vady tehdáž byly již zřejmé.

Nejvíce připravili půdu pro budoucí opravy *Peurbach* († 1461), žák jeho *Regiomontan* († 1476) a *Hieronymus Fracastor* (nar. 1483 ve Veroně); posledně jmenovaný tvrdil též první, že se sklonek ekliptiky stále menší, což snadno poznáme i z tohoto sestavení:

r. 1100 př. Kr. byl 23° 52′ (Ču-Kong),
„ 350 „ „ „ 23° 49′ 20″ (Pytheas),
„ 160 „ „ „ 23° 50′ (Eratosthenes),
„ 880 po „ „ 23° 35′ 41″ (Albaten),
„ 1000 „ „ „ 23° 34′ 26″ (Ebn Junis),
„ 1280 „ „ „ 23° 32′ 2″ (Ko-Čeu-King),
„ 1437 „ „ „ 23° 31′ 48″ (Ulug-Beg).

S všeobecným hnutím, jakéž koncem 15. a začátkem 16. století se jevilo v celém tehdáž vzdělaném světě, přišlo do proudu též učení hvězdářské, které zakládajíc se na tom, jak tělesa nebeská se na obloze jeví a majíc tudy zdání za pravdu, ztrácelo během času vždy více a více půdy pod sebou, až konečně rozhodným krokem, jakýž učinil Koprník, i této vědě vznešené vzešla nová doba, k níž nyní přejdeme.

Doba druhá.

Od Koprníka až po Newtona.

V smutném stavu se nacházelo hvězdářství na počátku 16. století: co Ptolomaeus ve svém velkém díle neb almagestu byl pověděl a co arabští hvězdářové svým pilným pozorováním přičinili, tím kojil se dosud lidský duch, nabývaje však při tom ponenáhle přesvědčení, že základ všeho jest

nepravým. Poznalo se sice během času mnoho podrobností při zjevech nebeských, zejmena při pohybu oběžnicovém, páska ale, kterou by se byly přirozené co nutné výsledky jediného zákonu spojily, neznala se dosud.

I bylo na nejvýš na čase, aby se objevil mohutný duch nějaký, který by všecky dosavadní vědomosti hvězdářské v sebe pojal, důkladně je ocenil, přirozeně spojil a na základě jich pravou budovu světovou vyzpytoval.

S radostí nelíčenou můžeme se pochlubiti, že veleduch takovýto pošel z národa slovanského; jméno jeho — kdož je nezná? — *Mikuláš Koprník!**)

---

*) Jeho děd přestěhoval se z Čech do Krakova, kdež r. 1396 za měšťana byl přijat; jeden z jeho synův, otec Mikulášův, usadil se co pekař v Toruni a pojal tu za manželku Barboru Wasselrodovu, sestru biskupa Varminského, kterýž se pak stal mocným ochrancem jejich syna Mikuláše, narozeného dne 12. února 1473; neb při nejlepších vlohách byl by snad zakrněl, poněvadž mu již v 10. roce jeho věku zemřel otec.

Když se byl v Toruni důkladně připravil, odebral se v 19. roce na vysoké školy Krakovské, aby zde studoval lékařství. Vedlé toho však obíral se velmi horlivě též hvězdářstvím a mathematikou, jsa přátelsky veden svým professorem *Brudzewskim*. Když pak tento se odebral do Litvy, odcestoval se náš Koprník maje teprva 23 let, do Italie, touhou jsa puzen po vyšším vzdělání a se zdokonalení v oblíbených svých vědách.

Nejdříve se zastavil v Padově, aby pokračoval ve studiích lékařských a filosofických a po 3 letech povýšen tam za doktora i filosofie i lékařství. Odtud zacházel často do Bononie k slavnému professoru hvězdářství Dominiku Maria de Ferrarimu, s nímž se brzy úzce spřátelil.

Na důkaz, jak si jeho vzácných vědomostí vážili v Italii, učinili jej r. 1499 professorem mathematiky v Římě, kdež vykládaje zároveň hvězdářství, úplně se utvrdil v svém přesvědčení, že soustava Ptolomæova jest nepravá. I začal úsilně pracovati, aby poznal pravé

Jsa jako Alfons Kastillský nespokojen s nesmírnou spleteností sluneční Ptolomaeovy a věda, že v egyptské soustavě — ob. 38. — obíhá Merkur a Venuše kolem slunce, že Niketas uznával otáčení země kolem osy za pravou příčinu denního pohybu nebes a že podlé učení pythagorského země a oběžnice obíhaly kolem slunce: uchopil se Koprník těchto myšlenek, použil jich u výkladu pozorovaných na obloze pohybů nebeských těles a ejhle! vše se řešilo a vykládalo nanejvýš jednoduchým a přirozeným spůsobem. Srovnávaje pak všecky ostatní výjevy nebeské s tímto svým názorem, přesvědčil se konečně úplně, že *slunce stojí v středu soustavy sluneční a kolem něho že obíhají oběžnice, provázeny jsouce družicemi; že denní pohyb, vycházení a zapadání slunce a hvězd jest jen zdánlivé, spůsobené otáčením se země kolem osy směrem opačným; že slunce jest jasnou hvězdou, země pak jen podřízenou oběžnicí*; konečně že měsíc jest jen

---

zřízení soustavy sluneční, a během pěti let od r. 1502—1507 byl úplně hotov s hlavními rysy svého učení nového. Roku 1502 opustil Řím a r. 1510 stal se kanovníkem při dómu frauenburském; a tu mohl pohodlně se zanášeti s podrobným provedením svých velikolepých myšlenek, což šťastně i ukončil, když jej zachvátila smrt dne 23. května 1543 v stáří 70 let.

Teprv na smrtelné posteli obdržel první výtisk svého duchaplného spisu do ruky, jejž byl připsal papeži Pavlu III., což nejlepším jest důkazem, že nebylo v něm obsaženo, co by se příčilo učení církevnímu.

Zde též budiž připomenuto, že byl Koprník vyzván od sboru Lateránského v Římě, aby přispěl k opravě kalendáře a že nemoha osobně přijíti, zaslal tam své tabulky hvězdářské, čímž nemálo přispěl k provedení důležité změny v kalendáři juliánském.

Vlast jeho, zejmena rodné město Toruň ctí jméno jeho nanejvýš a jak daleko sahá vzdělané lidstvo, všudy se vyslovuje s úctou obzvláštní; jenom národnost jeho by Němci rádi vyměnili za německou!

průvodcem země na roční dráze její a že tudy ani nezasluhuje dosavadního pojmenování oběžnice. On vyňal tedy ze soustavy Ptolomæovy zemi s měsícem ze středu, v němž dosud královala a položil ji na místo slunce, jemuž trůn vykázal tam, kde

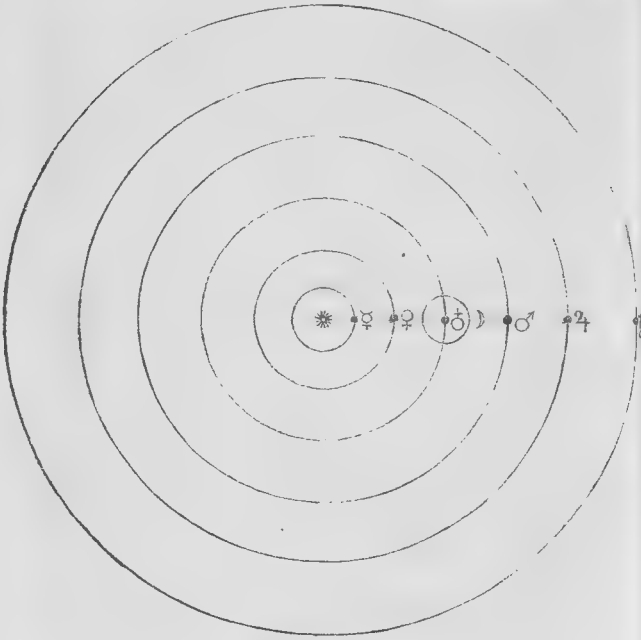

Obr. 39.

země se dříve vypínala, což krátce znázorňuje ob. 39; — počet oběžnic uveden tudy na 6, za to ale nový druh těles nebeských, družice neb měsíce zvaných zaveden. Že i výsledky, které plynou z takového uspořádání soustavy sluneční, neušly Koprníkovi, uslyšíme co nejdříve.

První, co přijal učení Kopríkovo za pravé, byl profesor *Rhetikus*, který opustiv svou stolici učitelskou, stal se žákem slavného kanovníka; však další rozšiřování dělo se velmi pomalu a s odporem a sice až do té doby, co byly vynalezeny dalekohledy.

Konec 16. a začátek 17. století jest vůbec velmi důležitou dobou v dějinách lidstva a i hvězdářství tu zvláštním spůsobem bylo povznešeno. Nejdůležitější stroj, kterým vzdálené a nejasné věci vidíme blízké a zřetelné, *dalekohled* byl náhodou kolem r. 1610 od Hollanďanů sestrojen a rozšířen a zároveň obdařeno lidstvo muži duchaplnými, kteří uměli použiti tohoto vzácného daru náhody. — *Tycho de Brahe*, *Kepler* a *Galilei* buď prostředně neb neprostředně přispěli nejen k tomu, že soustava Kopríkova uznána za jedině pravou, nýbrž rozšířili nauku hvězdářskou spůsobem dosud netušeným.

Tycho de Brahe *) byl tehdáž nejdůkladnější pozorovatel a měl též nejlepší nástroje hvězdářské, buď zdokonalené aneb nově vymyšlené; on sledoval nanejvýš pilně oběh luny a mimo jiné poznal při něm zvláštní nepravidelnost, *variací* zvanou, jakož i sklonek její dráhy; on měl již dobrý pojem o oběhu vlasatic, znal lépe nežli jeho předchůdcové odchylku paprsků světlových od přímé dráhy, spůsobenou vzduchem zemským, a zanechal tolik výborných pozorování oběžnic, zejména Marse, že

*) Narodil se 14. pros. 1547 v Knutsdorpu blíž Helsingborgu ve Švédsku, zemřel 24. října 1601 v Praze, kdež od r. 1599 meškal co astronom císaře Rudolfa II.; pozorování některá provedl též v Benátkách nad Jizerou. V kostele Týnském v Praze spatřuje se pěkný náhrobek jeho.

*Kepler**) na nich bezpečně mohl založiti první a druhý zákon planetárního pohybu.

Méně šťastný byl při vykládání příčin pozorovaných výjevů nebeských. Jsa buď přes příliš dojat důvody, jakými proti soustavě Kopernikově vystupovali někteří vrstevníci jeho, aneb puzen marnivou ctižádostí, aby se zvěčnil co vynálezce nové soustavy, zbudoval sám novou soustavu sluneční a učil, že země jest středem světa a kolem ní že obíhá měsíc a slunce a kolem tohoto tělesa že teprv se pohybují všecky ostatní oběžnice.

Tato *soustava tychonická*, podlé níž tedy jen měsíc a slunce mají hodnost oběžnic, kdežto všecky oběžnice ostatní jsou jen družice slunci přidělené, což znázorňuje ob. 40., soustava tato neujala se

---

*) *Jan Kepler* narodil se 27. pros. 1571 v Magstattu nedaleko města Weilu ve Würtemberku; r. 1593 povolán do Št. Hradce za učitele mathematiky, kdež rok na to první svůj spis hvězdářský vydal, v němž na základě soustavy Kopernikovy vykládal zákon, dle něhož se řídí vzdálenosti oběžnic. R. 1600 přijal jej Tycho v Praze pozorující co pomocníka a počtáře a tu počíná nejplodnější a nejdůležitější doba jeho působení: zde vydal nejdůležitější své spisy a uveřejnil první dva zákony planetárního pohybu. R. 1613 povolán byl do Řezna k říšskému sněmu, aby radou byl nápomocen při opravě kalendáře, načež v Linci usazen co professor mathematiky. Po bitvě na Bílé Hoře musil opustiti Linec a odebral se k Wallensteinovi, u nějž však dlouho nesetrval; na to stále se domáhaje zadrženého platu svého, jenž mu vykázán byl co císařskému mathematiku již za Rudolfa II. jakož i za jeho nástupců, žil v nedostatku dosti velikém nestále v rozličných městech německých, až r. 1630 jej v Řezně překvapila smrt, kdež chtěl na shromážděném tam sněmu zastávati své právo na 29000 zl. služného. V bídě skoro dokonal veliký duch tento, který tolik zásluh o hvězdářství jakož i o mathematiku a optiku si zjednal! Kdyby se mu bylo podlé zásluh vždy všecko zaplatilo, mohl déle a lépe působiti!

ani na krátkou dobu, ba ani Tycho sám se nesnažil, aby jí zjednal dalšího průchodu. Nastalat právě doba, v níž duchaplný a nanejvýš vytrvalý Kepler největší své vynálezy uveřejnil a svými

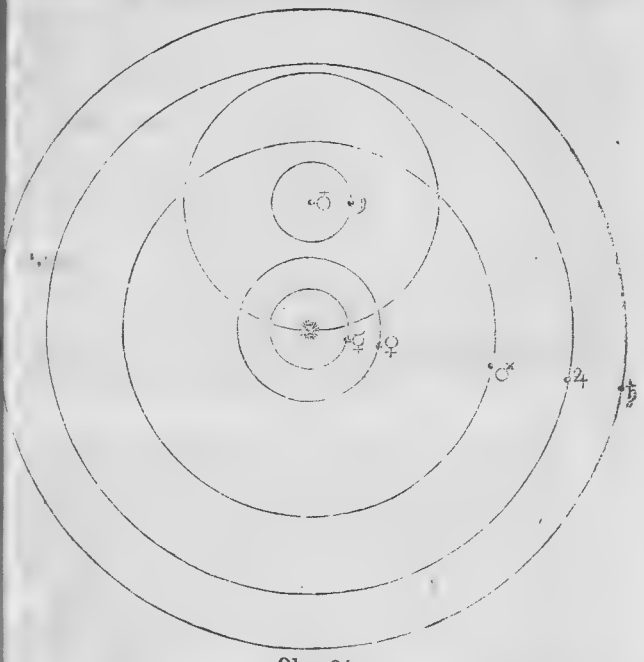

Obr. 34.

zákony planetárního pohybu trvale upevnil soustavu Koprníkovu.

Zároveň s ním v jeho snaze závodil tak vytečný jak nešťastný *Galilei*,*) čímž opravení a zdo-

*) *Galileo Galilei* narodil se 18. ún. 1564 v Pise, kdež se v 25. roce stáří svého stal professorem mathematiky; zde učinil nejdůležitější vynálezy tíže se týkající. Na

konalení hvězdářských názorů co nejrychleji provedeno; neb jakmile odkryl družice Jupiterovy a srpovitou podobu Venuše, nebylo možná neuznati, že jedině soustava tato jest pravou, byť i sebe násilněji proti ní se brojilo; poskytovalť Jupiter se svými družicemi věrný, takřka makavý obraz soustavy sluneční a nebylo lze jiným vyložiti, jak by povstávaly rozmanité podoby Venuše, nežli jak byl sám Kopník již předpověděl.

Stejnou dobou objeveny skvrny na slunci a pohoří na měsíci, jichž rozložení zevrubně popsal a vyobrazil *Hevel**) ve svém měsícopisu neb selenografii, prvním to spisu druhu tohoto. Nedlouho na to vyzpytoval svým dobrým dalekohledem *Huyghens* (1629—1695), že kolem Saturna vznáší se nejen prstenec, výjev to neočekávaný a v soustavě sluneční jediný, nýbrž že kolem této oběžnice ko-

---

to povolán za professora do Padovy, kdež r. 1609 sestrojil první dalekohled; r. 1612 přestěhovav se do Florence, vynalezl drobnohled a uveřejnil několik veledůležitých pojednání o mechanice, jimiž se stal tvůrcem tak zvané analytické mechaniky. Od r. 1615 měl spory pro soustavu Kopníkovu, byl konečně 13. února 1633 v Římě uvězněn a 22. července t. r. *přinucen přísahati, že země se netočí kolem své osy*, že tedy soustava Kopníkova není pravou. Na to bylo mu sídlo vykázáno v Arcetri, kdež oslepnuv trávil v temnotě trudné poslední dni svého života, jejž ukončila smrt 8. led. 1642.

*) *Jan Hevel* narodil se 28. ledna 1611 v Gdansku z bohatých rodičů a zamiloval si tak hvězdářství, že vlastní dům proměnil ve hvězdárnu, na níž se svou manželkou pilně pozoroval; spisy o měsíci a o kometách a seznamem hvězd zjednal si velkou slávu mezi hvězdáři a když mu požár skoro veškerý majetek zničil, obdržel od Ludvíka XIV., krále francouzského mimo peněžnou odměnu i doživotní pensi, jíž až do smrti své dne 28. ledna 1687 používal.

lují i družice, z nichž r. 1655 sám jednu a později *Kassini* od r. 1671—1687 čtyry objevil.

V 17. století vůbec pěstována nauka o soustavě sluneční velmi horlivě; každý kdo mohl přijíti k dalekohledu, snažil se poznati nové věci, které byly tu objeveny, čímž láska k této vědě do širších vnikla kruhův. A právě když soustava Kopperníkova s výkladem Keplerovým všestranně byla uznána, vystoupil veleduch zvláštní, který nezvratným spůsobem odůvodnil všecky zákony planetárních pohybů dosud vyzpytovaných, čímž hvězdářství vyšinulo se na pevnou půdu jednoduchých výpočtů.

Doba třetí.

Od Newtona až na naše časy.

Jako v jiných odvětvích vědy přírodní dlouho se hromadí nové vynálezy bez ohledu na svou spojitost, až konečně se vyskytne mohútný myslitel nějaký, který všecku rozmanitost výjevů v sebe pojav k základnímu pojmu se vyšine a zdánlivě různorodé úkazy spojí v jediný celek přirozený: podobně stalo se i zde při soustavě sluneční, v níž stále a často neodvisle od sebe činěny nové vynálezy, až konečně se objevil *Newton**), který vyšinuv

*) *Isak Newton* narodil se 25. pros. 1642 ve Woolsthorpe v Lincolnshire v Anglicku a zemřel 20. března 1727 v Londýně; r. 1669 stal se professorem mathematiky, 1671 členem kr. učené společnosti, 1695 dozorcem a r. 1699 ředitelem mincovním; od r. 1703 až do své smrti byl presidentem učené společnosti londýnske. Nejdůležitější práce, jimiž novou vždy razil cestu, sáhají do hvězdářství, do optiky a mathematiky. Nejslavnější a takřka monumentální dílo jeho „Philosophiæ naturalis principia mathematica“, které v předešlém století náš *Tesánek* v Praze s pěkným kommentárem opětně dal vytisknouti, zjednalo mu nesmrtelnou památku; ze spisu tohoto více světla rozšířeno nežli z mnohé knihovny veliké.

se k základnímu pojmu gravitace neb všeobecné přítažnosti, všecky úkazy na jednotnou příčinu uvedl a ze soustavy této učinil přirozený, jedinou silou oživený celek. Slavný tento badatel vyložil přesně mathematicky, proč slunce jest středem soustavy planetární a proč se oběžnice i družice řídí zákony Keplerovými; jaké jiné dráhy mohou přítažností spůsobeny býti; v čem založeno couvání bodu jarního neb precessí; jak a proč země naše jest sploštěna; jak se mají hmoty jednotlivých oběžnic k hmotě sluneční; jak rozličnou silou působí přítažně slunce a měsíc v rozličných postaveních na zemi atd.; krátce řečeno, Newton učinil z hvězdářství úlohu analytické mechaniky.

Na půdě Newtonem urovnané kráčeli pozdější hvězdářové pevným a rychlým krokem dále; hvězdárny nové staveny, staré upravovány a nástroji stále zdokonalovanými opatřovány; pozorování byla co den četnější a určitější, výsledky z nich vyváděné stejnou měrou přesnější a zajímavější.

Pro *Flamsteeda* (1646—1729) vystavena u Londýna v parku greenwichském hvězdárna, která až po dnešní dobu patří k nejslavnějším; zde shotovil tento výtečný pozorovatel velký seznam hvězd, vypracoval mapy hvězdné oblohy a provedl mnoho pozorování, z nichž teprv nástupcové kořistili.

Vrstevník jeho *Olav Römer*, Dán (1644—1710), který v Paříži až do vydání ediktu nantes-ského se věnoval hvězdářství, vyzpytoval pomocí zatmění družic Jupiterových rychlost světla, která do té doby se měla za nekonečně velkou a vynalezl některé velmi důležité nástroje hvězdářské, jichž dosud se užívá s prospěchem.

Flamsteedův nástupce *E. Halley* (1656—1742) pozoroval pilně běh Jupitera a Saturna a poznal při něm zvláštní nepravidelnosti, které teprv po-

zději byly vyloženy; přechody Venuše přes slunce poznal a vytknul co veledůležité pro ustanovení vzdálenosti země od slunce, která teprv r. 1769 tak určena byla, jak ji dosud uvádíme; mimo to první dokázal, že vlasatice mohou též obíhati v dráhách eliptických a tudy k slunci opětně se vraceti; konečně první vyslovil své přesvědčení, že i hvězdy postupují určitým směrem dále v prostoru světovém.

K těmto řadí se důstojně *Bradley* (1692—1762) nástupce Halleyův, který mnoho velmi důležitých vynálezů v hvězdářství učinil, a *Lacaille* (1713—1762), který řídil veliké vyměřování země, jehož pokračování a konečné výsledky vedly k ustanovení velikosti a sploštěnosti naší země, a který mimo to pilně pozoroval jižní oblohu na předhoří Dobré Naděje, kamž se byl k tomu cíli zvláště vypravil.

Bohaté dědictví těchto mužův nad míru hojně rozmnožil *V. Herschel**), který r. 1781 pošinul

*) Praděd jeho Abraham H. byl z Moravy co protestant v letech bitvě na Bílé Hoře následujících vypuzen; jeho syn Isák byl nájemníkem hospodářství u Lipska a nejstarší syn tohoto Jakub, jenž se usadil co hudebník v Hannoveru, byl otcem slavného Viléma H., který se mu v tomto městě 15. list. 1738 narodil. Byv doma v hudbě dobře vycvičen, hledal si r. 1759 v Anglii lepší výživu, což se mu i po 6 letech nepohodlného vyučování hudbě poštěstilo; r. 1765 stal se varhaníkem v Halifaxu a rok na to v Bathu. Hudba jej vedla k mathematice, tato k optice, tehdáž výskumy Newtonovými velmi povznešené, a optika konečně k astronomii. Zde v Bathu dostal se mu první dalekohled do ruky a co v něm viděl, působilo tak na jeho vědochtivého ducha, že si nepřál nic snažněji, nežli aby směl nazývati nástroj takový svým. Poněvadž ale si jej nemohl koupiti, zhotovil si po dlouhém namahání dalekohled sám (r. 1774) a podlé toho i více jiných, dokonalejších. R. 1781 odkryl, pilně sledovav svými výtečnými nástroji zjevy na obloze hvězdné, novou oběžnici *Urana*, čímž

odkrytím Urana jednou tak daleko meze sluneční a mimo to více nových předmětů na obloze odkryl, nežli všickni jeho předchůdcové dohromady; všecky výsledky jeho badání a pozorování uveřejněny jsou ve spisech londýnské akademie, mezi jiným r. 1783 důkaz, že slunce se pohybuje k souhvězdí Herkula; r. 1785 pojednal o rozestavení hvězd ve vrstvě čočkovité a vyzpytoval postavení našeho slunce v ní; r. 1787 objevil dvě družice Urana, r. 1790 dvě Saturna a r. 1798 opět čtyry Urana; v pozdějších pracích svých vylíčil tyto své vynálezy určitěji, zejména co se tkne slunečního pohybu. Jak mnoho vypátral v světě hvězd a mlhovin, uslyšíme na místě jiném.

Co Herschel v Anglii svými výtečnými nástroji a svou vzornou vytrvalostí meze všehomíra na všecky strany rozšiřoval a až do nekonečna je pošinul, pracováno ve Francii neméně pilně okem duševným, pomocí mathematiky na rozsáhlém poli astronomickém.

Především jmenován tu budiž slavný *Laplace**),

---

si dobyl slávy nemalé. Král Jiří III. dal mu doživotní plat 300 guineí a mimo to zvláštní byt blízko Windsoru. A tu pozoroval co nejpilněji se svou sestrou *Karolinou* vše, co se objevilo ohromnému dalekohledu, který si byl sám sestrojil. Skoro všecky akademie a učené spolky zvolily jej za svého člena a r. 1816 učiněn rytířem v Hannoveru. Když 23. srpna 1822 klidně v Pánu zesnul, vrátila se jeho sestra, která velikého má podílu na jeho zásluhách a která sama 5 vlasatic objevila a důkladný seznam hvězd i mlhovin zhotovila, do vlasti své nazpět, kde v stáří 98 let r. 1848 zemřela. Za své práce hvězdářské obdržela zlatou medalii od londýnské hvězdářské společnosti, jejímž čestným členem byla.

*) *Petr Laplace* narodil se 23. března 1749 v Beaumontu v Normandii z chudých rodičů; r. 1769 přišel do Paříže, kdež mu svěřena professura mathematiky na vo-

jenž v učeném světě zaujímá místo hned po Newtonovi a jemuž hvězdářství povinnováno za objevení mnohých důležitých zákonů všehomíra. Největších zásluh si vydobyl vydáním mechaniky světové, v níž všechen ohromný, až dosud nashromážděný materiál astronomický spracován jest na základě vědeckém. Co Newton napověděl, provedl v tomto klassickém spisu do podrobna a vyzpytoval tolik jemných stránek planetárního pohybu, že po dnes toto dílo jest nejhlavnějším zřídlem důkladného poučení. Zároveň podal ve zvláštním spisu co jádro novější astronomie výklad zřízení světového, v němž uveřejnil své myšlenky i o povstání soustavy sluneční, které čím dále tím více příznivců nabývají.

Stejným časem, co se hloub a hloub vnikalo do ústrojí světového, rozmnožována říše sluneční novými občany; jak dříve již uvedeno, vypátrána v první noci tohoto století nová oběžnička mezi Marsem a Jupiterem, k níž připojeno později více jiných podobných; od r. 1807—1845 nevynalezena sice žádná, však od této doby roste počet jich každým rokem, což nejlépe poznati lze z uvedeného na str. 81. sestavení asteroidů dosud známých.

Zároveň s těmito objevy zdokonalen spůsob, jakým se vypočítávají vlastnosti drah oběžnicových zejména geniálním *Gaussem* (1777—1855), který vedlé *Bessela* (1784— 1846) stejně výtečného v pozorování jak ve vyšetřování patří k nejslavnějším

jenské škole; r. 1785 stal se údem akademie věd. Za Napoleona byl ministrem vnitra, na to povolán do senátu, jehož kancléřem a místopředsedou se později stal; za císařství povýšen na hraběte, učiněn důstojníkem čestné legie a obdařen mnohými jinými vyznamenáními. Po svržení Napoleona přidržel se Ludvíka XVIII., který jej učinil markýzem. Zemřel 5. května 1827 co předseda akademie.

hvězdářům německým tohoto století. Mimo četné a nanejvýš důležité výskumy stálic se týkající uvésti tu slušno, že posledně jmenovaný z vlastních i cizích měření co nejdůkladněji ustanovil podobu a velikost země naší a že po celé své živobytí se zvláštní oblibou se obíral zpytováním zajímavé soustavy Saturnovy, o níž tři znamenitá pojednání vydal. Výtečný učenec tento již r. 1840. zřejmě tvrdil, že za Uranem ještě býti musí nějaká oběžnice a jen smrt byla příčinou, že nepředstihnul *Leverriera*, nynějšího ředitele pařížské hvězdárny, v odkrytí Neptuna.

Nejslavnější vítězství slavila hvězdářská věda r. 1846, když objevena tato nejvzdálenější oběžnice napřed počtem a pak teprv dalekohledem; Newtonovo učení zdokonalené Laplacem obstálo tu skvěle nejpřísnější zkoušku a dokázalo, že daleko jest bystřejší lidské oko duševní tělesného.

Z dalších vynálezů budiž uvedeno zde odkrytí Saturnovy družice *Hyperiona* r. 1848 a dvojího prstence Saturnova r. 1850, kterým si *Bond* získal jméno ve světě hvězdářském, jakož i důkladné proskoumání vzdálené soustavy Uranovy *Lasselem*, který dlouho se zdržoval na Maltě, aby nejistý *) počet družic této oběžnice jakož i poměry jejich vyzpytoval.—

Že v posledních letech se pracovalo čím dále tím úsilovněji jak v přírodních vědách vůbec, tak i ve hvězdářství zvláště, netřeba ani uváděti; zejména slunce, vlasatice a letavice staly se v našich dobách oblíbeným předmětem pozorování a smíme tudy v nejkratším čase očekávati výsledky co nejzajímavější. Co dříve již tušeno a více méně dů-

*) Herschel sám uvádí jich 6, ač nikdo po něm všecky neviděl; nejspíše tu zrak jeho byl dalekohledem klamán.

kladně odůvodněno, že totiž rychlost, jakou se země kolem své osy točí, stále se menší a tudy den se stává delším*), dokázal nezvratně anglický hvězdář *Adams*, který zároveň s Leverrierem objevil Neptuna, avšak neuveřejniv dříve své výpočty, uznání toho si nezjednal.

Rozkvět, k jakému dospělo nyní hvězdářství, jest nanejvýš utěšený, zejména co s Evropou závodí Amerika severní, kde skoro každým rokem se zakládají a nejdůkladnějšími nástroji opatřují hvězdárny nejvíce od bohatých soukromníků, z čehož zároveň patrno, jaké obliby tam nalezá královská věda tato.

Kéž by i v naší krásné vlasti, kde v dřívějších stoletích veliké pověsti požívala pražská hvězdárna, na níž *Tadeáš Hájek z Hájku*, *Cypryán Lvovický ze Lvovic*, *Tycho de Brahe*, *Kepler* a m. j. důležitá činili pozorování, kéž by i v Praze zřízena byla stará hvězdárna tak, jak toho vyžaduje nesmírný pokrok hvězdářství, aby důstojně se mohla postaviti po bok hvězdárnám, jichž co hub vyrůstá v rozličných končinách amerických, které ještě nedávno byly divokými pralesy!

---

§ 21.

Závěrek.

Ze všeho, co jsme o soustavě sluneční poznali, patrno, že činí pro sebe zvláštní celek, uspořádaný podlé jednoduchých zákonů přítažnosti.

---

*) V 2000 letech o 0·01197 sekund, v 1 roce tedy o 0.000006", změna to sice velmi malá, ale velmi důležitá, poněvadž se stále narůstajíc omaďuje a tudy v milionech let se stane velmi znatelnou.

V středu jeho trůní velebné slunce, nesmírná to koule na povrchu mořem světlovým pokrytá, ohnisko všech pohybů oběžnicových, které se samo kolem své osy otáčí a sice jednou v $25^1/_2$ dne.

Ve vzdálenostech zvláštním zákonem se řídících obíhá celá řada oběžnic v časech na vzdálenosti třetím zákonem Keplerovým vázaných. Všeobecně jsou vzdálenější větší, však řidší a mají více družic nežli bližší, hustší.

Všecky tyto koule oběžnicové jakož i jejich věrní průvodcové otáčí se a obíhají kolem svých hlavních těles směrem stejným v elipsách málo jen od kruhu se lišících a v rovinách jen skrovně nakloněných k rovině, v níž se otáčí slunce.

Souhlasnost tato vede nás zřejmě k tomu, že původ celé soustavy byl jediný, že z jediné velké hmoty stejným spůsobem se všecka tato tělesa vyvinula. Neb považíme-li, co v tak mnohočlenné soustavě rozličných případů možno, jednou proti trilionu můžeme se sázeti, že uspořádání toto není nahodilé, nýbrž nutné, v povstání celé soustavy založené.

Dále jsme poznali, jak rozmanité jsou na rozličných oběžnicích podmínky, jimiž se řídí život rostlinný a živočišný, a jak tudy rozmanité musí býti tvorstvo na nich.

Slunce rozesílá sice na všecky strany stejně tepla i světla, však čím dále, tím méně ho dopadá na určitou plochu, tak že ho přijde na 1 čtverečný střevíc ve vzdálenosti 2 milionů mil 4krát, ve vzdálenosti 3 mil. mil 9krát atp. méně nežli ve vzdálenosti 1 mil. mil. Hřeje tedy na vzdálenějších oběžnicích slaběji nežli na blízkých; všecka rozmanitost klimatická, jakou shledáváme jdouce na zemi od rovníku k točnám, naskytuje se i pu-

tujícím v duchu od slunce až k nejvzdálenější oběžnici.

Konečně můžeme, rozváživše všecky okolnosti, v jakých se nachází sluneční soustava, souditi dosti určitě, jaký asi bude míti konec. Že se nerozběhnou tělesa ji skládající a nenastane divoká směsice tu, kde panuje nyní klidný pořádek, to zaručuje nám věhlasný Laplace, který poukázav k tomu, že dráhy nejmocnějších oběžnic mají nejmenší sklonky k ekliptice a nejmenší výstřednosti, do podrobna vyšetřil, jakým změnám podléhají jednotlivé vlastnosti všech drah; a tu obdržel co výsledek přesných výpočtů, že prostřední vzdálenosti neb veliké poloosy drah oběžnicových, na nichž závisí i čas oběhu, vůbec se nemění; že výstřednosti a sklonky k ekliptice se sice mění, ale tak, že jedněch ubývá, když druhých přibývá; též uzly a místa příslunní postupují sice vždy dále, ale vrací se po jisté době opět do původní polohy. Ze všeho patrno, že stálost soustavy sluneční jest zřízením svým zabezpečena.

Jinak to však vypadá s oběžnicemi samými a se vším, co na nich závisí.

Slunce, které jest jediným světlo a teplo vydávajícím a tudy život na zemi a snad i na oběžnicích budícím tělesem v celé soustavě, shasne jednou a vychladne a pak bude i všemu životu konec.

Země naše i všecky oběžnice, smíme-li tak souditi, otáčejíce se vždy pomaleji kolem svých os, přivedou to během času tam, kde se octl nyní náš měsíc; budouť stále jednu jen polovici obraceti k slunci, kteráž se stane pak hluchou pouští.

Obraz budoucnosti, jejž lze vykresliti na základě předcházejícím, není skvělý a utěšený. Považíme-li však, že v též době snad na jiných tě-

lesech nebeských, které nyní jsou ještě v ohnivém věku mladistvém, vyvinou se poměry ještě příznivější nežli jsou na zemi naší neb na některé jiné oběžnici a že tedy konec všeho života na oběžnicích, byť i byl nesmírně daleký, bude snad počátkem nového skvělejšího rozvinu na jiných koulích světových: smíříme se rádi s osudem svým i oběžnicovým vůbec a vyznáme, podřizujíce soběctví vlastní požadavkům celku vyššího, světového, že jen v stálých proměnách se zachovává neobmezený život nekonečného všehomíra! Důmyslně pěje za tou příčinou nedostížený náš Čelakovský o přírodě:

„Stále stavíš, stále boříš
Pod tajnými příkrovy;
Věčně světíš, věčně tvoříš,
A vždy práce hotovy."

§. 22.

Přehled soustavy sluneční.

Číslo	Jmeno oběžnice	Prostřední vzdálenost mil. mil.	Délka průměru mil	Čas oběhu trvá let a dní	Výstřednost dráhy	Naklonění k ekliptice
	I. Oběžnice vnitřní.					
1	Merkur	8·0	671	88·0	0·206	7° 0′
2	Venuše	15·0	1680	224·7	0·007	3 23
3	Země	20·7	1719	365·2	0·017	0 0
4	Mars	31·5	892	1 321·7	0·093	1 51
	II. Oběžnice střední (asteroidy).					
5	Flora	45·5	13·9	3 97·2	0·157	5° 53′
6	Ariadne	45·5	7·8	3 98.8	168	3 28
7	Feronia	46·8		3 149·7	119	5 24
8	Harmonia	46·9	22·2	3 151.5	046	4 16
9	Melpomene	47·4	11·5	3 174·6	218	10 9
10	Sappho	47·5		3 175·2	0·200	8° 37′
11	Viktoria	48·2	11·5	3 206·9	219	8 23
12	Euterpe	48·5	8·7	3 217·4	174	1 36
13	Vesta	48·8	58·5	3 229·2	089	7 8
14	Urania	48·9	11·3	3 233·1	127	2 6
15	Nemausa	48·9	8·0	3 233·3	0·066	9° 57′
16	Klio	48·9		3 234·7	238	9 22
17	Iris	49·3	21·5	3 250·6	232	5 28
18	Metis	49·3	16·7	3 250·9	123	5 36
19	Echo	49·5	3·5	3 256·4	185	3 34
20	Ausonia	49·5	10·4	3 258·0	0·126	5° 47′
21	Fokea	49·6	7·9	3 262·9	254	21 35
22	Massalia	49·8	15·3	3 269·8	144	0 41
23	Asia	50·0	4·8	3 280·8	185	6 0
24	Nysa	50·1	9·6	3 282·2	150	3 42

Číslo	Jmeno oběžnice	Prostřední vzdálenost mil. mil.	Délka průměru mil	Čas oběhu trvá let a dní	Výstřednost dráhy	Nakloněnní k ekliptice
25	Hebe	50·1	21·5	3 283·1	0·203	14° 47′
26	Beatrix	50·2		3 286·8	084	5 2
27	Lutetia	50·3	9·2	3 292·5	162	3 5
28	Isis	50·4	5·6	3 297·0	226	8 34
29	Fortuna	50·5	13·3	3 297.7	157	1 33
30	Eurynome	50·5		3 299·5	0·195	4° 37′
31	Parthenope	50·7	14·0	3 306·5	099	4 37
32	Thetis	51·1	8·1	3 325·3	128	5 36
33	—	51·8		3 346.4		
34	Hestia	52·2	3·3	4 5·6	165	2 18
35	Julia	53·0		4 27·7		
36	Amfitrite	53·1	18·0	4 30·1	0·074	6° 8′
37	Egeria	53·3	15·8	4 50·2	086	16 32
38	Astrea	53·3	13·0	4 50·5	187	5 19
39	Pomona	53·4	7·6	4 58·0	082	5 29
40	Irene	53·5	14·8	4 58·0	0·165	9° 7′
41	Melete	53.5	6·1	4 66·7	237	8 2
42	Panopea	53·6	7·6	4 81·0	183	11 38
43	Kalypso	53·9	6·2	4 81·7	204	5 6
44	Diana	54·0		4 91·3	206	8 40
45	Thalia	54·2	9·0	4 95·1	0·232	10° 13′
46	Fides	54·3	10·2	4 107·0	175	3 7
47	Eunomia	54·6	25·5	4 109·0	187	11 44
48	Virginia	54·6	4·3	4 113·0	287	2 48
49	Maja	54·9	3·7	4 120·1	158	3 4
50	Proserpina	54·9	8·9	4 123 0	0.087	3° 36′
51	Jo	55·0		4 126·0	194	11 56
52	Klytia	55·1		4 129·4	044	2 25
53	Eurydike	55·2		4 133·2	307	5 0
54	Juno	55·2	23·0	4 133·2	255	13 3

Číslo	Jmeno oběžnice	Prostřední vzdálenost mil. mil.	Délka průměru mil	Čas oběhu trvá let a dní		Výstřednost dráhy	Nakloněnní k ekliptice	
55	Frigga	55·2		4	134·3	0·136	2°	28′
56	Angelina	55·4	11·6	4	142·0	129	1	20
57	Circe	55·5	4·9	4	147·3	108	5	26
58	Konkordia	55·8	6·4	4	159·1	042	5	2
59	Alexandra	56·1	8·6	4	170·6	197	11	47
60	Elpis	56·1	7·5	4	171·3	0·117	8°	37′
61	Eugenia	56·3	6·4	4	179·1	082	6	35
62	Leda	56·6	8·4	4	195·8	155	6	58
63	Atalante	56·8		4	200·9	297	18	42
64	Niobe	56·8	9·8	4	204·9	176	23	19
65	—	57·0		4	210·0			
66	Alkmenē	57·0		4	213·0	0·223	2°	51′
67	Pandora	57·1	9·4	4	214·0	142	7	13
68	Ceres	57·2	49·0	4	220·0	080	10	37
69	Dafne	57·2	9·4	4	220·0	269	16	3
70	Pallas	57·3	34·4	4	222·5	0·440	34°	43′
71	Thisbe	57·3		4	224·0			
72	Letitia	57·3	27·3	4	226·7	111	10	21
73	Galatea	57·4		4	230·0	238	3	59
74	Bellona	57·4	13·3	4	230·7	150	9	21
75	Leto	57·5	12·2	4	235·3	0·188	7°	58′
76	Terpsichore	59·0		4	302·2	210	7	55
77	Polyhymnia	59·2	8·2	4	310·6	338	1	56
78	Aglaja	59·5	8·4	4	325·4	132	5	0
79	Kalliope	60·1	11·3	4	351·5	102	13	45
80	Psyche	60·4	20·0	4	364 6	0·134	3°	4′
81	Hesperia	61·4	7·3	5	44·9	174	8	29
82	Danaë	61·7	8 0	5	56·2	165	18	17
83	Leukothea	62·1	5·1	5	76·2	213	8	11
84	Pales	63·7	9·9	5	150·5	237	3	9

Číslo	Jmeno oběžnice	Prostřední vzdálenost mil. mil.	Délka průměru mil	Čas oběhu trvá let a dní	Výstřednost dráhy	Nakloněni k ekliptice
85	Arethusa	64·1				
86	Semele	64·1			0·205	4° 48′
87	Europa	64·2	15·3	5 177·3	101	7 25
88	Doris	64·3	11·6	5 176·4	077	6 30
89	Erato	64·7	8·5	5 196·0	171	2 12
90	Themis	65·0	7·5	5 213·7	0·117	0° 49′
91	Hygiea	65·1	25·5	5 216·9	101	3 47
92	Eufrosyne	65·1	11·2	5 217·0	218	26 26
93	Mnemosyne	65·2	13·2	5 222·1	104	15 8
94	Antiope	65·7		5 247·0		
95	—	65·8				
96	Undina	66·4		6		
97	Freja	70·0		6 84·6	0·187	2° 1′
98	Cybele	70·7	3·7	6 119·1	120	3 28
99	Sylvia	72·7				
	III. Oběžnice vnější.					
100	Jupiter	107·5	20004	11 314·8	0·048	1° 19′
101	Saturn	197·0	17214	29 167·0	056	2 29
102	Uranus	396·5	8226	84 5·8	047	0 46
103	Neptun	620·8	7653	164 225·0	009	1 47

Oprava.

V některých výtiscích chybí na str. 41. v posledních dvou řádkách na konci tato slova: . . . , *že toto od-* . . . a *neuskuteční.* co laskavý čtenář sobě opraviti račiž.

Obsah slovný.

	Str.
Abul-Vefa	117
Adams	133
Aglaja	82
Aigle	84
Albaten	117
Alexandra	83
Alfons X	118
Alkyone	107
Alkmene	83
Almagest	114
Almamum	117
Amfitrite	82
Angelina	83
Antiope	84
Arethusa	84
Ariadne	82
Ariel	99
Aristarch	112
Aristillus	112
Asia	83
Asteroidy	79
Astrea	81
Atalante	83
Ausonia	83
Bayer	9
Beatrix	83
Bellona	82
Bessel	131
Bod jarní	28
„ podzimní	28
Bond	132
Bradley	129
Ceres	81
Circe	82
Cybele	83
Čas otočení	22
„ oběhu	24
„ „ siderický	58
„ „ synodický	58
Čtvrt první	67
„ poslední	68
Ču-Kong	109
Dafne	82
Danaë	83
Den	22
Dennice	45
Diana	83
Dione	95
Dobropán	42
Doris	83
Družice	14
„ Jupiterovy	90
„ Saturnovy	95
Ebn-Junis	117
Egeria	82
Egyptané	110
Echo	83
Ekliptika	27, 51
Ekliptické palce	70
Elipsa	22
Elongace	26
Elpis	83
Enceladus	95
Epakty	76
Erato	83
Eratosthenes	113
Eufrosyne	82
Eugenia	82
Euktemon	112
Eunomia	82
Euridice	83
Europa	83
Eurynome	83
Euterpe	82
Faye	39
Feronia	83
Fides	82
Filolaus	112
Flamsteed	128
Flora	92
Fokea	82
Fontenelle	106
Fortuna	82
Fracastor	119
Freja	83
Frigga	83
Galatea	83
Galilei	125
Gauss	131
Halley	128

Str.

Harmonia 82
Hebe 81
Herkules 106
Herschel 31, 129
Hesperia 83
Hestia 82
Hevel 126
Hipparch 113
Hladolet 93
Huyghens 126
Hvězda 7
Hygiea 92
Hyperion 15
Chaldeové 112
Indikce 77
Indové 110
Io 83
Irene 82
Iris 81
Isis 82
Japetus 95
Julia 84
Juno 81
Jupiter 86
Kalendář juliánský . . 56
„ gregoriánský . 56
Kalliope 82
Kalypso 83
Kassini 127
Kepler 124
Keplerovy zákony . . 22
Klio 83
Klotho 84
Klythia 83
Ko-Ceu-King 118
Kolébání měsíce . . . 61
Kometa 14
Konjunkce 25
Konkordia 83
Kopryník 120
Koruna sluneční . . . 38
Kralomoc 86
Krasopaní 45
Kruh měsíčný 75
„ slunečný . . . 76
Kuřátka 13, 136
Kvadratura . . . . X 26

Str.

Labuť 8
Lacaille 129
Laplace 130
Lassel 132
Leda 82
Letavice 14
Letitia 82
Leto 83
Leukothea 82
Leverrier 132
Librací měsíce 61
Luna 56
Lutetia 82
Lyra 32
Maja 83
Mars 77
Massalia 82
Medvěd velký 8
Medvěd malý 8
Melete 83
Melpomene 82
Merkur 42
Měsíc 12, 56
Metis 82
Meton 112
Míle zeměpisná . . . 29
Mimas 95
Mléčná dráha 8
Mlhoviny 11
Mnemosyne 83
Nebeštanka 98
Nemausa 83
Neptun 101
Newton 127
Niobe 83
Nový měsíc, nov . . . 66
Nysa 82
Oberon 99
Oběžnice 12
Oběžničky 79
Odlehlost 26
Odsluní 23
Odzemí 57
Ohnisko 22
Opposice 25
Osa 20
Osa velká, malá . . . 22

	Str.
Ouplněk	67
Pales	83
Pallas	81
Pandora	83
Panopea	83
Parthenope	82
Písmeno nedělní	76
Planeta dolní, horní	26
Planetoid	19
Plejady	13
Počet zlatý	76
„ římský	77
Pochodeň sluneční	38
Pol	21
Polyhymnia	82
Pomona	82
Pouillet	31
Precessí	54
Příslunní	23
Přízemí	57
Proserpina	82
Protislunní	25
Průměr točnový	21
„ rovníkový	21
Průvodič	22
Psyche	82
Ptolomæus	114
Pythagoras	112
Pytheas	112
Rhea	95
Rok	24
„ velký, platonický	54
„ pravý	55
„ slunečný	55
„ přestupný	55
Rovina rovníková	21
Rovník	21
Roemer	128
Sappho	83
Saturn	93
Semele	83
Silvia	83
Sklonek	27
Skvrna sluneční	33
Slunce	29
Slunník	51
Smrtonoš	77
Sosygenes	114
Souhvězdí	85
Sousluní	25
Soustava sluneční	16
„ Ptolomæova	114
„ egyptská	115
„ Koprňíkova	121
„ Tychonova	124
Stálice	12
Stáří měsíce	76
Stupeň	26
Světlo zvířetníkové	15
Terpsichore	83
Tethys	95
Thales	112
Thalia	82
Themis	82
Thetis	82
Thisbe	84
Titan	95
Titania	99
Točna	22
Tycho de Brahe	123
Úhel	20
„ pravý	20
Ulug-Beg	118
Umbriel	99
Undina	84
Uran	98
Urania	82
Uzel výstupu	21
„ sestupu	22
Večernice	45
Vega	26
Venuše	45
Vesta	81
Viktoria	82
Virginia	83
Vlasatice	8
Vodopán	101
Výstřednost	16
Yao	109
Zatmění slunce	68
„ měsíce	72
Země	49
Znamení	51
Zodiakus, zvířetník	51

Obsah věcný.

Str.

Předmluva 3

Úvod.

§. 1. Co pozorujeme na obloze noční 7
§. 2. Jak roztřiďujeme tělesa nebeská 12

O soustavě sluneční vůbec.

§. 3. Jak jest zřízena soustava sluneční 16
§. 4. Jakými zákony řídí se pohyby v soustavě sluneční 20

O jednotlivých tělesech soustavy sluneční zvlášť.

§. 5. O slunci 29
§. 6. O Merkurovi neb Dobropánu 42
§. 7. O Venuši neb Krasopaní 45
§. 8. O zemi 49
§. 9. O měsíci neb luně 56
§. 10. O proměnách měsíce a zatměních 66
§. 11. O Marsovi neb Smrtonoši 77
§. 12. O asteroidech neb oběžničkách 79
§. 13. O Jupiterovi neb Kralomoci 86
§. 14. O družicích Kralomoce 90
§. 15. O Saturnovi neb Hladoletu 92
§. 16. O Uranovi neb Nebešťance 98
§. 17. O Neptunovi neb Vodopánu 101
§. 18. Obíhají ještě za Neptunem nějaké oběžnice kolem slunce? 103
§. 19. Postupuje slunce též v prostoru světovém dále? 105

Dodatek

§. 20. Jak se během času množily, šířily a zdokonalovaly vědomosti o soustavě sluneční.
Doba prvá: Od nejstarších časů až po Kopríka 108
Doba druhá: Od Koprníka až po Newtona . . 119
Doba třetí: Od Newtona až na naše časy . . 127
§. 21. Závěrek 133
§. 22. Přehled soustavy sluneční 137

ŽIŽKA.

Obraz historický z doby husitské.

Napsal

Jos. J. Kořán.

Matice lidu číslo 6.

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1865.

Tiskem knihtiskárny dra Edvarda Grégra.

Milému příteli svému

Ladislavu Šourkovi

věnuje

spisovatel.

Slovo k čtenáři.

Veliký náš Žižka líčen byl až do časů nedávných způsobem ohyzdným. Nepřátelé národa českého a fanatikové náboženští spojili se tu, aby slovem a písmem zohavili slavnou jeho památku. Vyhlásili jej za ukrutníka krvežíznivého, za kacíře bohapráznéhо a vůbec za netvora všeho citu lidského, vší cti, všech dobrých a šlechetných cností a vlastností prostého. Slovutný náš Palacký rozplašil bludy tyto, očistil jasné jmeno šlechetného hrdiny národního.

Aby však poznali dokouale slavného obrance „pravdy boží“ a hajitele národnosti naší i ti, kterým dílo Palackého z rozličných příčin není přístupné, pokusili jsme se vylíčiti povahu a život hrdinného Žižky způsobem nestranným, prostonárodním. V uvádění skutků a událostí podpírali jsme se o bádání předních našich mužů Palackého, Tomka a Vocela, mužů to, jichž důkladné práce uznány jsou vůbec za nestranné, pravdivé a spolehlivé. Co pak jsme ze svého přidali, to hotovi jsme zastávati před každým člověkem soudným a vášněmi národními a náboženskými nezaslepeným jak důvody rozumovými, tak i potřebnými doklady dějepisnými.

Vystříhali jsme se všeho zbytečného horování a planého mluvení. Umysl náš byl povědět ryzou pravdu, přesvědčit čtenáře a rozehřát srdce jeho k následování. A podařil-li se nám úmysl tento, pak zajisté utuží se čtenáři v milování vlasti své tou měrou, že nejen slovy budou osvědčovati lásku svou, nýbrž, kdyby toho potřeba kázala, že jí hájiti budou „do těch hrdel a statků, za příklad vezmouce staré Čechy, jižto zatknouce klanici za škorni, netoliko o boží při, ale i o svou bili jsou se".

Vlasť naše vydala v Žižkovi a podobných jemu velikánech skvělé vzory; i následujíce příkladu jich v pravém vlasti milování osvědčíme se hodnými jich potomky.

Psáno v Praze na den sv. Bartoloměje
léta Páně 1868.

Žižka.

I.

Časové před Žižkou.

A.

Jak se němectví v Čechách ujalo a jak národnost českou hubilo.

Od časů pradávných byli Němci sousedy země České na půlnoci v nynějším království saském, k západu slunce v nynějším Bavorsku a na poledne v arcivévodství rakouském. Ode všech těchto zemí oddělena byla vlasť naše horami, které hustý prales pokrýval. Les tento slul pomezní, sáhal na některých místech kolik hodin cesty do kraje a chován byl naschvál v původním svém stavu na obranu země. Bylyť skrze hvozd pomezní jenom tu a onde cesty vozové, tak zvané brány zemské, které ale ve dne v noci střeženy byly od lidí zvláště k tomu ustanovených; pak některé chodníky pro lid pěší stezkami jmenované. Příroda tedy sama zamezovala usazování se Němců v úrodných krajinách českých a chránila předků našich před vším vtíráním se mravů a způsobů německých. Než sousedé západní, bojovní a dobývaví, prodírali se do Čech i skrze les tento. Staří Čechové vždy, kdykoli Němci vtrhli do krajin povltavských

loupíce a pálíce, přemáhali je nadšeností a obětovností vlasteneckou.

Nad Čechy panovali od časů moudré Libuše knížata z rodu Přemyslova. Byli mezi nimi mnozí panovníci výteční, milovali upřímně národ český a odráželi udatně všecky útoky nepřátel hrabivých. Větší část Přemyslovců, bohužel, oblíbivši si řeč, oděv, mravy a spůsoby německé, patřila lhostejně, ano časem také vydatně podporovala cizáctví, když se v zemi ujímalo. Stávalo se tak, že jezdíce často ke dvoru císařů německých museli se přiučit cizímu jazyku, aby mohli obcovat s císaři a dvořany jejich. Brali sobě za manželky princezny z panovnických rodů německých a ty pak měly, jak to v rodině bývá, největší vplyv na vychování dětí. Kněžny čili královny přiváděly s sebou do Čech služebnictvo a dvořanstvo německé a tak se zahnízdilo cizáctví a němčina na dvoře královském. Páni zemští a vyšší duchovenstvo opičili se po králích a počali se také učiti jazyku německému; znechutili si prostý oděv staroslovanský a šatili se nádherně a skvostně po spůsobu německém a vyhazovali peníze na zbytečné turnaje a na marné hodování, čehož potud v Čechách nebývalo.

Kdyby cizáctví bylo přestalo na králích a na šlechtě, bylo by to bezpochyby nemělo žádných zlých a záhubných následků pro národnost českou. Ohromná většina lidu zachovávala ještě vždy mravy staroslovanské. Na trůn český ale dostali se panovníci, kteří otevřeli němectvu brány takřka do kořán. Byli to králové Přemysl Otakar I., Václav I. a Přemysl Otakar II., kteří lákali Němce do země zakládáním měst a vesnic německých.

Do lidnaté Prahy chodívali od jakživa cizinci za obchodem. Kupci němečtí, kterých bývalo nej-

více, usadili se konečně na povolení krále Vratislava (1061—1092) na Poříčí při kostele sv. Petra, odkudž slula ulice jimi obydlená německou. Za veliký plat dosáhli práva voliti sobě ze svého prostředka rychtáře, kterýž soudil rozepře jejich dle právních obyčejů německých. Soběslav II. (1173—1178) potvrdil jim nadání toto; přidal k tomu právo, aby si mohli faráře ku sv. Petru dosazovat po své chuti a odpustil jim některé platy a povinnosti, které museli potud vykonávati.

Jmenovitě osvobozeni byli od dávání noclehu a od služeb vojenských, kromě jednalo-li se o obranu země. Privilegium Soběslavovo obsahuje též důležité ustanovení: „kdoby z ciziny z jakékoli země přišel a chtělby v Praze s Němci bydleti, že požívati bude práv jejich“. Tím byla vyřčena neobmezená volnost šíření se obce německé v Praze v samém srdci země České; a Němci bez prodlení užívali práva svého a šířili živel příbuzný tak, že již za panování Přemysla Otakara I. skoro celé nynější Staré město Pražské dostalo se pod právo obce německé přejitím domů nebo gruntů koupěmi neb darováním od krále.

Právě toho času dálo se v sousedních zemích zakládání svobodného stavu městského. Král Přemysl Otakar I. (1197—1230) vida, že to mnohého prospěchu panovníkům poskytuje, zakládal města po příkladu tomto uvozováním osadníků do podhradí sídel župních nebo i do hradů samých, do vsí trhových zvláště při clech pomezních nebo říčných, při dolech zlatých a stříbrných, nebo do jiných míst, ježto se dobře hodila ku provozování průmyslu a obchodu. Po smrti jeho pak pokračoval v tom Václav I. a dále Přemysl Otakar II. Noví měšťané obdrželi od králů za určité dosti vysoké

poplatky rozličná privilegia obchodní a živnostenská buďto hned při vyvazování města buďto během času. Nejobyčejnější bylo výhradné právo ku provozování řemesel ve městě vyloučením nejbližší krajiny, obyčejně na míli od města; rovněž všelijaké výhrady obchodní; právo k dobývání kovů, jmenovitě zlata a stříbra, pod dohledem úřadníků královských, kteří bděli nad odváděním desátků.

Obyvatelstvo starší v podhradích župních a jiných sídlech, stojící bezprostředně pod úřadníky župními, schudlo během času útisky úřadníků těchto, proti nimž jich nemohla chrániti pokleslá moc knížecí. V Německu, kde za okolností příznivějších zmohly se mnohem dříve obchod a řemesla, mělo obyvatelstvo více příležitosti nastřádat si kapitálů peněžních. Stalo se jaksi modou stěhovat se do zemí východních a zakupovat tam sobě svobody a privilegia městská a obchodní. Poněvadž Přemysl Otakar I. a dva jeho nástupci, cizáctví přející, neměli srdce pro národ vlastní, aniž pomněli na rozbroje, které musilo přinesti nezřízené smíchání obyvatelstva: tož se dostaly svobody městské tomu, kdo za ně více podával, tedy hlavně Němcům, kteří jako krajané jejich v Praze řídili se právem německým, užívali ve správě veřejné jazyka mateřského a přidržovali se vůbec způsobů z původní vlasti přinešených. Domácí ochuzené obyvatelstvo muselo se z větší části vystěhovat; toliko zámožnější kupovali si měšťanství. Jsouce ale v menšině odcizovali se šmahem jazyku českému a národním svým obyčejům.

Za Přemysla I. povstali tím způsobem Hradec nad Labem, Hroznětín (Lichtenstadt), Kladruby, Německý Brod; na Moravě Olomouc, Bzenec, Uničov, Opava, Znojmo, Hodonín aj. v. Za Václava I. (1230—1253) připomínají se

co města: Litoměřice, Žatec, Klatovy, Budyně, Chomoutov; za obou jmenovaných králů povstala také: Plzeň, Mělník, Kouřim, Beroun, Stříbro, Polička a Oustí nad Labem. Z časů Přemysla Otakara II. (1253—1278) mají původ svůj: Budějovice, Chrudim, Čáslav, Most, Vysoké Mýto, Kolín. Pod hradem Pražským na levém břehu Vltavy založil král ten r. 1257 Nové město (nyní Malá Strana) vypudiv odsud obyvatelstvo české; město na pravém břehu Vltavy nazýváno potom Starým městem. V době té založena byla bezpochyby také Kutná Hora; za Václava II. osazen byl Nimburk. Za Karla I. (1346—1378) jmenuje se již 35 takovýchto měst královských; jsou to mimo města nahoře již jmenovaná: Žitava (nyní již město saské), Trutnov, Dvůr Králové, Jaroměř, Habelswerth (nyní v pruském Kladsku), Písek, Lužice (nyní v pruském Slezsku), Domažlice, Tachov, Rakovník, Slaný, Louny, Kadaň, Perno (nyní Pirna v Sasku). Šlechta a sbory duchovní následovaly v tom krále, a tak povstala i německá města panská a zádušní, jako: Ostrov (Slawkenwerde, Schlackenwerth), Slavkov (Slawkenwald, Slackenwald), Kuningberch (Kinšperk v Loketsku), Litomyšl, Krumlov, Rosenberg, Nové Hrady, Nová Bystřice, Bydžov, Vodňany a mnohá jiná.

Již privilegiem Soběslavovým bylo Němcům Pražským povoleno přijímati jakékoli cizince za údy své osady; a ve XIII. století bylo bez toho vůbec uznaným právem každé obce městské, udělovati měšťanství každému, komu je chtěla dopříti. Do měst vkupovalo se ovšem také obyvatelstvo české, německého ale hrnula se větší síla. A však i tam, kde Čechů bylo počtem více, měli Němci

vládu ve svých rukou a jazyk německý panoval tudíž nad českým. Němčina roztahovala se vedlé latiny nejen v městských, nýbrž i v jiných úřadech, v kostelích, ve školách a v životě společenském. Tak vypravuje opat Zbraslavský k roku 1334, že se tehdáž ve všech městech království Českého více užívalo jazyka německého nežli českého. I v ústním jednání před soudem a radou městskou, ačkoli jazyk český sotva mohl zůstávati docela vyloučen, měla němčina přednost a strany české musely užívat německých řečníků nebo zástupců. Měšťané rodu českého, kteří se zmohli k většímu bohatství a následkem toho také časem k účastenství při správě městské, seznamovali se o překot s jazykem německým a podporovali potom cizáctví jako Němci rodilí.

Poměry takové mezi domácím a cizím jazykem vedly často k sporům a třenicím dosti krvavým. Obyvatelstvo české při rozličných příležitostech dávalo nechuť svou k cizincům zřejmě na jevo. Mnohokráte pokusilo se také o dosažení rovného s Němci práva aneb o nabytí vlády rozhodné; vždy ale podlehlo zase úskokům živlu cizího od panovníků samých chráněného; výbuchy vášní rozpoutaných brzy povolivše nemívaly žádných trvalých následků.

Města způsobem nahoře vypsaným založena, byla během XIII. století skoro vesměs obezděná; mimo to vystavěno v zemi po příkladu německém, zvláště když hrozilo nebezpečí od Tatarů, množství pevných hradů na skalách a na jiných místech příhodných. Zachovávání pomezního hvozdu k obraně zemské stalo se tím skoro docela zbytečným. I počali jej králové od Přemysla prvního prodávati k zakládání nových vesnic. Osadníci dostavše půdu k držení dědičnému přijali rozličné povinnosti ku pánu neb vrchnosti své. Zakládání vsí tímto způ-

sobem dělo se od knížat a po nich také od šlechty. Poněvadž osadníci musili roubati les, osvobozeni bývali od smluvených platů aneb jiných povinností na jistou řadu let (na 6 až 16), pokud neměli větších užitků ze svých pozemností. Až do XII. století nebyly Čechy tak hustě zalidněny jako za našich časů. Ve mnohých krajinách rozprostíraly se prastaré lesy; obyvatelstvo domácí kupovalo si tedy nejprvé lesy v nejbližším sousedství a zakládalo tam vesnice. Od času toho ale, když se Němci počali táhnouti do měst českých, následoval za nimi i rolnický lid německý a nabízel se k vzdělání půdy pomezní posud lesem pokryté, kteréž nabídnutí knížata velmi ochotně přijímali. Vesnice německé zakládaly se ovšem podobným způsobem a s podobnými svobodami jako osady české v době před tím, jen s tím rozdílem, že vyňaty byly z domácího zákonodárství českého v záležitostech právních čili soudních a že jim dovoleno jako městům, souditi se právem německým.

Vsi takové „na království“ t. j. na pozemcích královských založené dostávaly i německá jmena obyčejně dle podnikatelů čili prvních svých rychtářů. Právo zákupní (emfyteutické) samo slulo také právem německým, ač se v Němcích nikdež způsobem takovým vesnice nezakládaly.

První německá ves toho druhu byla, pokud nám známo, Schönfeld (Tuchomyšl v Litoměřicku) a Fridbach (někde ve východním Žatecku) r. 1203; potom se připomínají r. 1207 Pfaffengrün (v Loketsku), r. 1234 Jakubov (Jokes, tamtéž); ze Stadic (v Litoměřicku) kázal král Václav I. rod svůj (vypravuje se totiž, že Přemysl, manžel Libušin a praotec panovnického rodu pocházel ze Stadic) vyhnati a ves tu Němcům dáti; a Neudorf (někde v Žatecku) r. 1296. Za Přemysla I. a za

Václava I. dálo se zalidňování pomezního hvozdu vždy jen po různu a v malém počtu; Přemysl II. ale předsevzal rychle a najednou osazování pomezí nevzdělaného osadníky německými. Hned v prvních letech panování svého odevzdal Němcům celé župy loketskou, trutnovskou a kladskou; také krajina broumovská, pak okolí Landškrounu a Litomyšle naplněno jest touž dobou obyvatelstvem německým. Zalidňování toto řídili jednak šlechta, jednak klášterové, kteří v krajinách dotčených měli statky své. Krumlovsko osazovali páni z Rosenberka, Kladsko Havel z Lemberka; hory Rychnovské v Hradecku zalidnil Heřman z Drnoholce, Landškrounsko pak bratr jeho Vilém. Osady německé na Broumovsku zakládali benediktini tamější, na Litomyšlsku premonstráti litomyšlští, na Vyšebrodsku cisterciáci vyšebrodští a zlatokorunští. I klášter Želivský zakládal německé vsi na svých statcích, v jichžto sousedství Jindřich, mincmistr v Humpolci, újezd Svatavin, náležející kapitole vyšehradské, zalidnil (1252). Do času panování Václava II. (1278—1305) padá zalidnění krajiny fridlandské a liberecké od pánů z Biberšteina.

Zakládáním osad právem zákupním v XIII. a v XIV. století dostaly Čechy na hranicích svých obrubu s obyvatelstvem německým, kteréž ale nesáhalo tenkráte ještě tak daleko do vnitř země, ač byly tu i onde pruhy osad německých, hlouběji nežli nyní k středu země se táhnoucí. Jmenovitě bydleli Němci hlouběji do země na hranici moravské a bavorské. Okolo Tachova bylo obyvatelstvo míchané, taktéž krajina okolo Děčína a Jablonného. K východu od Žamberka, Ústí nad Orlicí a Litomyšle čítalo se více osad německých než nyní; taktéž bylo okolí Německého Brodu až ke hrani-

cím Moravy četněji Němci obydleno; v Dušníkách (Reinerz v Kladsku) byl r. 1406 jeden kněz Němec, druhý Čech, — obyvatelstvo tedy míchané.

Až do Přemysla II. byla šlechta s malými toliko výminkami česká, ač přijala po nechvalném obyčeji tehdejším mnoho názvů německých. Za panovníka tohoto ale přistěhovalo se do Čech mnoho šlechtických rodin z Němec, jako: pánové z Šumburka (Schönburg), z Donína, z Žeberka (Seeberg), z Biberšteina, z Klingenberka; později pak páni Rousové z Plavna, z Koldic, z Lobdeburka čili z Bergova, z Ilburka, z Turgova, Hardeka atd. Za krále Jana (1310—1346) z německého rodu lucemburského, dosáhla převaha Němců v Čechách nejvyššího stupně; u dvora, jakož i ve všech městech královských mluvilo se téměř výhradně německy, zvláště od smrti královny Elišky († 1330). Z kanceláře královské vydávaly se vedlé latinských toliko německé listiny jak za krále Jana, tak i za nástupce jeho Karla I. I páni čeští spisovali listiny soukromé jazykem německým. Na dvoře Přemysla II. nacházíme tři milostné básníky německé; i páni čeští na př. páni z Risenburka a z Lichtenburka majíce zalíbení v literatuře německé, dávali si skládat písně rytířské od básníků německých. Teplým hnízdem, z něhož se německví líhlo, byly také kláštery, jichž se počítalo v zemi množství ohromné. A sám Karel I., kterého přece otcem vlasti nazýváme, založiv r. 1348 universitu pražskou propůjčil na ní převahu Němcům a způsobil tím, že universita sama stavěla hráz proti ujímání se jazyka českého a spisů v jazyku domácím sepsaných; a dále že Němci užívajíce převahy své nejtučnější místa v zemi české krajany svými osazovali.

Život veřejný prosáknut byl německvím; pa-

novník a celý jeho dvůr lnuli k cizině, panstvo buď se po králi plichtilo nebo nemělo smyslu pro zachování národnosti své, ve městech mluvilo se jenom německy a města a vsi německé požívaly zvláštního samostatného a výhodného postavení v státě českém; lid rolnický upadnuv pod jařmo stal se pouhým nástrojem potlačovatelů svých. Zdálo se, že vezme za své národ český jako vyhynuly některé kmeny Slovanů polabských; podobalo se velmi, že doba ta je blízka, že osud takový je nevyhnutelný. Než v XV. století vzmužil se konečně národ český; krvácel mnohými ranami; zápasiti musil s celou Evropou: zastavil ale rozhodně záhubný proud němectví a setřásl se sebe jarou silou usmrcující cizáctví.

Boje XV. století byly však vedle národnosti vedeny také pro zásady náboženské a společenské; proto máme za svou povinnost vylíčiti stav církve, jaký byl před válkami husitskými a vypsati poměry společenské, které se v Čechách vplyvem německým také znamenitě byly zhoršily.

B.

Bídný stav církve křesťansko-katolické před válkami husitskými.

Po smrti Benedikta XI. († 1304) zvolen byl pletichami francouzského krále Filipa IV. za papeže Mikuláš de Prato, biskup Bordeaux-ský (vyslov Bordóský), který přijav jméno Kliment V. usadil se r. 1305 dvorem svým v Aviňonu (ve Francii) a ne v Římě, jak to až posud bývalo v obyčeji. I šest potomních papežů sídlelo v Aviňonu. Teprvé papež Urban VI. zvolen byv za papeže r. 1378 ubytoval se v Římě a jal se hor-

livě napravovati církev, do které se byly během času přehojné nešvary vloudily. Však již po několika měsících odešlo z Říma dvanáct kardinálů, větším dílem rodilých Francouzů a zvolili v městě Anagni, když se k nim přidalo také několik Italianů, za papeže kardinála Roberta z Ženevy. Tento se pojmenoval Klimentem VII. a přestěhoval se s přívrženci svými zase do Aviňonu. Církev katolická dostala tím způsobem dva papeže, z nichž měl každý své kardinály, tak že po smrti obou zvoleni byli dva noví protipapežové a sice po Klimentovi VII. Benedikt XIII. v Aviňonu a v Římě po Urbanovi VI. brzy za sebou Bonifác IX., Inocenc VII. a Řehoř XII. R. 1409 sešel se v italském městě Pise sbor církevní proti vůli obou papežů Řehoře XII. a Benedikta XIII. a zvolil za nejvyšší hlavu církve Alexandra V. a když tento zemřel, Jana XXIII. Oba posavadní papežové se ale nepoděkovali a tak měla církev tři papeže.

Jako první dva protipapežové Urban VI. a Kliment VII. tak si počínal i každý nástupce jejich sebe za pravého dědice Petrova vydávaje a protivníka za uchvatitele vyhlašuje. Veškeré křesťanstvo berouc z toho pohoršení roztrženo bylo na dvě veliké strany, a rozličné neřády zmáhaly se v církvi za takových okolností velmi bujně jako plevel nejúrodnější. Četní kazatelé mravokární vystupovali proti nepravostem jak lidu obecného tak i duchovenstva vždy příkřeji, odkrývajíce je a kárajíce veřejně, když zkáza, na kterou se již tak dlouho naříkalo, přes to přese všecko i působením papežů samých vždy více se zmáhala. Papežové již za přebývání svého v Aviňonu, když důchody jejich byly ztenčeny pro zmatky v panství římském a ještě více od času,

když římský a aviňonský papež, každý o sobě, tolik měl potřeb jako předchůdci jejich, kteří spravovali celou církev, vymýšleli pořád více způsobů, kterými by rozmnožili peněžné své příjmy z rozličných zemí křesťanských. Zvláště vymáhali vždy větších tax za potvrzování biskupů, arcibiskupů a jiných vyšších duchovních; a v míře jindy neslýchané zasahovali do práv panovníků neb jiných patronů kostelních vyhražujíce sobě bezprostředné osazování některé hodnosti z moci, jak pravili, apoštolské. Taková pak hodnost čili beneficium propůjčována byla jenom za úplatek neb za nějakou službu prokázanou papeži. Zvláště papež Bonifác IX. zavedl zvyk nechvalný, že se při dvoře jeho beneficia taková buď již upráznéná aneb i ta, která by teprv upráznéna byla, prodávala zjevně těm, kdož nejvíce za ně podávali. Stávalo se také nezřídka, že hodnost některá prodána byla dvěma i více žadatelům najednou. Nebylo divu, když příklad tak zlý při samé hlavě církve následován byl také od mnohých patronů, že se prodajnost čili simonie rozšířila po celém křesťanstvu. Z toho plynulo, že se k úřadům duchovním dostalo množství lidí neschopných a ničemných, kteří se o nic nestarali, než aby ze svého kostela brali co možná největší užitek a příjmů svých aby užívati mohli co nejpohodlněji. Duchovenstvo takové přidržovalo se obyčejů světských, oblibovalo si bujné rozkoše, lesk a přílišnou nádheru v oděvích a počínalo si nedbale ve vykonávání povinností úřadu pastýřského. Začasté jinochové nedospělí dostávali se na stolce biskupské a arcibiskupské, kdežto přece vykonávání tak vysokého úřadu pastýřského žádá ducha usedlého a zkušeností zmoudřelého; a vůbec bylo věcí obyčejnou, že na výnosná beneficia dosazováni

jsou lidé světští, kteří se ucházeli někdy dosti pozdě o svěcení kněžské, někdy toho ani neučinili.

Mimo to zavedli papežové jinou ještě neřest. Po rozličných zemích rozeslali totiž obratné kazatele, kteří lid k pokání napomínajíce udělovali odpustky za peníze každému bez rozdílu nehledíce ani na kající srdce aniž na to, zdali hříšník nahradil škody bližním svým způsobené. Ano, ohavnost spuštění byla taková, že udělovány odpustky i za hříchy dříve, nežli byly spáchány. Volání po rázném napravení církve i v hlavě i v údech stávalo se tedy den ode dne důtklivějším.

Národ český vyznamenával se odjakživa velikou zbožností, kterouž nejraději projevoval tím způsobem, že odkazoval statky své a jiné zboží pozemské na stavby kostelů a na výživu duchovních jejich přisluhovatelů, na zakládání klášterů a na rozličné fundace dobročinné. Způsobem takovým povstalo před válkami husitskými přes 2100 farních kostelů, kdežto jich počítáme nyní v Čechách něco málo přes 1900, ač je obyvatelů skoro o dva miliony více. Vedlé kostelů farních bylo množství klášterů po Čechách; zvláště hojně rozšířeny byly kláštery s tak zvanými řady žebravými: Dominikány, Minority, kajícími bratřími a poustevníky řehole sv. Augustina, Františkány, Karmelitány a j. v. Z prvních sídel řeholí těchto v Praze vyšlo v krátkém čase tolik nových sborů filiálních, že nebylo většího města v zemi, ve kterém by se nenacházel jeden neb také více klášterů tohoto druhu. Jmění far, klášterů a jiných beneficií záležející jak ve statcích zemských tak v ročních platech zapsaných na zemi neb na domích bylo ohromné. K samotnému arcibiskupství pražskému náleželo asi 900 vesnic, města Roudnice, Rokycany,

Příbram, Rožmitál, Týn Horšův, Týn Bechyňský (nyní Vltavský), Řečice Červená, Štěpánov, Vyskytná, Pelhřimov, Brod Český čili Biskupův, z nichž některá velikostí a zámožností rovnala se městům královským; dále patřili k biskupství též hradové Chýnov, Heralec, Křivsoudov, Herštejn, Supíhora.

Jmění duchovenstva v Čechách nesloužilo však nikdy pouze církevním účelům. Vyšší místa čili beneficia církevní bývala odměnou mužům, kteří si zjednali zásluhy ve službách státních neb dvorských a sloužila tedy tím samým také ku prospěchu země. Mimo to králové čeští ukládali na jmění duchovenstva kromě obecné berně zemské také ještě daně zvláštní smlouvajíce se o to s opaty a jinými beneficiaty. V XIII. a XIV. století počali konečně také papežové ukládati na duchovenstvo české v míře vždy rozsáhlejší všelijaké platy pro sebe a ke svým účelům, tak že mnoho peněz tím způsobem vycházelo ze země. Nejčastěji stávalo se to vybíráním desátku pod záminkou potřeby na hájení zaslíbené země; ve skutečnosti ale obracovali papežové peníze takové na potřeby vlastní. Při všech břemenech ukládaných od králů a papežů bylo jmění církevní tehdáž větší než bylo potřeba. Ještě více nežli v jiných zemích lákala v Čechách beneficia hojně nadaná k stavu duchovnímu již mnoho osob, nemajících žádného povolání ku kněžskému úřadu. Tučných praebend kanovnických, opatství, proboštství a podobných užívali vedlé mužů, alespoň ve státní službě zasloužilých, také lidé, kteří nebyli k ničemu; zvláště ale synkové panských rodin, zvyklí hýření a všelikým rozkošem smyslným. Počalo to již působiti pohoršení obecného lidu a světských stavů vůbec, že zrovna vyšší duchovenstvo vyhýbalo se

větším dílem všemu církevnímu zaměstnání. Nedbalost taková a hledání blaženosti světské ujala se brzy a rozšířila i mezi pastýři duchovními nižšího řádu, když jim svítil příklad tak lákavý i na místech nejvyšších a když se k tomu naskytovaly příležitosti ty nejpohodlnější.

Vypravovali jsme, jak se na kanonikáty, na fary a jiné hodnosti dostávali mužové smýšlení příliš světského. Zlo toto mívalo v zápětí jiné ještě horší věci. Lidé takoví pronajímali totiž beneficia svá jako nějaké hospodářství, nikoli tajně, nýbrž před úřadem arcibiskupským a se stvrzením jeho. Beneficiát žil, kde chtěl a podlé toho, jak mu peníze vystačovaly, a jiný kněz nájemník spravoval faru, kanonikát a jiný úřad způsobem takovým, aby co možná nejvíce vytěžil pro sebe bez velké práce a bez obtížného namáhání. Byl čas, že na př. většina far ve městech pražských spravována byla takovýmito nájemníky. Že lid pod takovými pastýři špatně prospíval v životě křesťanském, nemusíme ani doličovati. Druhou stranou plynuly rozličné neřesti z přílišného počtu nadání duchovních, o kterých jsme se také již zmínili. Ačkoliv Karel vydal byl nařízení, aby nikdo neodkazoval církvi statků svých a jiných věcí bez svolení královského: rostl přece počet nadání kostelních nepřekonatelnou mocí zvyku pořád u větší výši. Náleželo to jako k slušnosti při osobách z rodu královského, při vyšším duchovenstvu, při šlechtě, ano i při každé bohaté rodině měšťanské, založiti nějakou kapli, nějaký oltář, nějakou mši a k ní zvláštního kněze za duši svou a svých přátel. Počet kněžstva rozmnožil se tím tak náramně, že při jediném kostele svatovítském v Praze bylo ke 300 duchovních, totiž prelátů, kanovníků, vikářů, oltářníků a jiného kněžstva

pomocného; při každém kostele farním, kde nyní zastává službu farář se dvěma střídníky, bývalo 10, 20 i více kněží. Bylo tedy množství duchovních, kteří neměli co dělat, než odbýt několik mší za týden, účastnit se zde onde některého výkonu duchovního, s kterým byl spojen nějaký příjem a ucházet se při tom o tučnější místo pro budoucnost. Zahálka bývá začátkem vší nepravosti: duchovenstvo skoro vesměs oddávalo se hýřivému životu, vyhledávalo zábav světských a stíhalo se vespolek za příčinami rozličnými způsobem velmi pohoršlivým. Uvedeme na doklad toho alespoň jeden příklad. Roku 1334 faráři a mniši žebraví v Praze začali se vzájemně kacéřovati pro rozepři mezi sebou o platy z obřadů kostelních, tak že způsobili až krvavé rvačky v samých kostelích. Lid obecný po příkladě, jaký mu duchovenstvo podávalo, kazil se tím bujněji a pouštěl uzdu vášním svým tím směleji. Následkem toho vystupovali i v církvi české čas od času kněží bohabojní tu spisy svými tu zase s kazatelny lid k pokání napomínajíce a zkažené duchovenstvo k napravení života vybízejíce.

Karel I. (1346—1378) staral se od počátku panování svého velmi horlivě, aby se neřesti takové nerozplemeňovaly více a aby se konečně vykořenily. Zcela v jeho smyslu vynasnažoval se arcibiskup Pražský Arnošt z Pardubic, muž ve všelikém ohledu výtečný, o napravení kázně v duchovenstvu. I vydal r. 1349 obšírná nařízení, jak by se měli kněží chovati a jak by měli úřady své spravovati; nařízení tato dával pak na synodě provincialné, t. j. na sněmě duchovenstva českého, každého roku odbývané, důtklivě opakovati a pečoval, aby také v skutečnosti plněna byla. Ustanovení sebe ráznější ale nepolepšila duchovenstvo, poněvadž nákaza byla všeobecná a ti, kdož měli

trestati a statuty arcibiskupské v život uvozovati, sami jsouce nejhorší nemohli na podřízené doléhati. Král sám chopil se prostředku jiného. Aby dal duchovenstvu podnět k větší horlivosti pastýřské, povolal r. 1360 proslulého kazatele, Konráda Waldhausera z Rakous, do Prahy.

Ten jal se nejprv horliti proti pýše, lakotě, nádhernosti a prostopášnosti stavů světských. Důrazná kázání jeho potkala se v krátkém čase s účinkem potud neslýchaným; neb nejen přivábila posluchačů množství takové, že jim již ani kostel u sv. Havla nestačil a Kunrát obyčejně před kostelem pod širým nebem kázati musil, ale i ve smýšlení a ve mravích lidu způsobila změnu patrnou. Brzy však počal dorážeti též na duchovní a jmenovitě na mnichy, vytýkaje jim nepořádný život a přede vším ohavné svatokupectví, začež mniši naň žalovali arcibiskupu Arnoštovi, viníce jej, že hlásá učení kacířské. Waldhauser na domluvu svých představených musil se mírniti v horlivosti proti mnichům, aby nedráždil ještě více lid beztoho na ně rozhořčený. Za to ale, když mniši nepřestali podezřívati jeho učení, hájil se obšírnou obrannou písemní, v níž beze všeho obalu pověděl o mniších, kterak svým dávným předchůdcům ve všem tak nepodobnými se stali, že kdyby svatí zakladatelé řeholí jejich znova se mezi nimi objevili, učedníci jejich nejenom by jich nepoznali a k sobě nepřijali, nýbrž spíše je kamenovali. Hádka tato způsobila znamenitý hluk, jakoby pích do hnízda vosího; že ale král nepřestal držeti nad Waldhauserem ochrannou ruku svou, nemohli nepřátelé nic proti němu vyříditi, ano výtečný kazatel obdržel první a nejvýnosnější faru v Praze, totiž Týnskou; a však zemřel již ku konci roku 1369, příliš časně pro Pražany, kteří jej žalostně oplakávali.

Jeho příklad vzbudil muže ještě horlivější povahy, Jana Miliče z Kroměříže, pána na Tmani (u Berouna), kanovníka Pražského a místokancléře dvoru králova. Ten opustiv důstojenství obojí r. 1363 počal kázati nejprvé u sv. Mikuláše na Malé straně, pak u sv. Jiljí na Starém městě jazykem českým, kdežto Waldhauser byl pouhý Němec. Milič horlením svým pobouzel nejvíce cit a mysl; za krátký čas hrnulo se na kázání jeho také množství posluchačů, že musel často za den kázati třikráte v místech rozličných, ano jednoho dne i pětkráte.

Milič čítal pilně a hloubal v písmě svatém. Srovnávaje v bibli všecka místa mluvící o příchodu Antikrista na konci světa a vykládaje si zvláštní ostrovtipností ducha svého smysl učení biblického, připadl na myšlénku, poněvadž viděl na světě všecka znamení, o kterých mluví písmo svaté, že předpověděná doba hrůzy připadá právě v léta 1365—1367 počtu našeho. I sepsal o tom zvláštní učené pojednání a ohlašoval příchod Antikrista dojímavými slovy také s kazatelny. Tu pak nebylo ani stavu ani věku, v němž by byl nenalézal způsobův i nástrojův Antikristových. Vše, co v životě lidském nesrovnávalo se s čistou láskou křesťanskou, s pokorou a pobožností, páchlo mu Antikristem. Přede vším ale byl to stav duchovní, na nějž si vyjížděl od arcibiskupa dolů až k prostému mnichu žebravému, neboť tady nacházel nejvíce látky ku přísným svým důtkám. Při tom však neodpustil ničeho pánům světským a krále pokáral tak dobře jako obyčejného měšťáka.

Vedlé kázání byl mnoha tisícům lidí zpovědníkem a věrným rádcem ve všech záležitostech života. Nejvíce však pečoval o vychování dobrého kazatelstva; každodenně scházelo se k němu na

sta žákův, připravujících se k stavu duchovnímu, a zapisovali sobě přednášky jeho a poslouchali výklady o povolání kněžském. Působení jeho na polepšení mravů a zvýšení pobožnosti mezi lidem bylo tak veliké, že pověstné Benátky čili řada domů pro veřejné nevěstky v Praze úplně zpustly a že se obyvatelky jejich daly na pokání.

S mnichy žebravými octnul se Milič ve sporech ještě větších, než jeho předchůdce Waldhauser; ano nenávisť jejich vzrostla tak, že prý nebyl jist ani svým životem. Poněvadž mu však pro přízeň a ochranu královu v Čechách škoditi nemohli, obžalovali jej na dvoře papežském co bludaře. Vytýkáno mu mimo jiné, že hlásá příchod Antikrista; že napomíná k častému přijímání večeře Páně; že veškero duchovenstvo tupí a haní, počna od papeže až do mnichův; že málo váží pokuty vyobcování církevního a že nechce dovoliti duchovním, aby měli vlastního jmění. Papež Řehoř XI. zatratil ihned učení jeho zvláštními bulami (listy) do Čech a do okolních zemí poslanými a nařídil přísné vyšetřování té věci. Tu Milič vydal se do Aviňonu, sídla papežova, vyvrátil všechny pochybnosti o své pravověrnosti a očistil se docela. Než však vyšel konečný rozsudek ve při jeho, zemřel v městě jmenovaném roku 1374.

Jako Milič slovem, tak působil nadšený jeho žák Matěj z Janova spisy svými. Týž v díle obšírném, složeném latinsky a nadepsaném „O pravidlech starého i nového zákona“ porovnával prvotní stav církve křesťanské se zkázou za svého času; odděloval v křesťanství to, co v něm jest podstatného, od věcí méně podstatných a jen vedlejších a to na základě písem svatých, čili jinými slovy rozeznával v církvi ustanovení

božská a lidská, dokazuje, že jenom co z Boha, má míti platnost bezvýminečnou. Nejvíce horlil proti pokrytcům a licoměrníkům, kteří mají Krista jen na jazyku a nikoli v srdci; a káral zaslepenost oněch, jenžto se domnívají, že všecko spraví skutky zevnitřními, uvnitř nemajíce pravdy nižádné. Za příkladem učitele svého Miliče schvaloval časté přijímání večeře Páně, při čemž navrhoval obnovení nejstaršího obyčeje církve podávati ji i lidu obecnému pod obojí způsobou, totiž chleba i vína; konečně zavrhoval modlářskou úctu, vzdávanou obrazům a ostatkům svatých. Protivníci oprav obžalovali Matěje u soudu duchovního. I podvoliv se rozsudku odvolal veřejně na synodě r. 1389, odbývané v kostele sv. Mikuláše na Starém městě, některé z článků svých, slíbiv mezi jiným, že budoucně žádného laika (člověka posvěcení kněžského nemajícího) nebude napomínati k dennímu přijímání večeře Páně; později pak také na domluvu svých představených přestal rozšiřovati učení své o přijímání večeře Páně pod obojí způsobou. Konaje potom úřad svůj zpovědnický vždy velmi horlivě, zemřel r. 1394.

Horlitelů za opravy čili reformatorů přibývalo každým dnem a učení předchůdců rozšiřováno a zastáváno vždy směleji a obratněji. Dokud žil král Karel a arcibiskup Arnošt, dostávalo se reformatorům podpory všemožné. Král Václav ale, který panoval v neustálém sporu s příbuznými svými, se šlechtou zemskou a s arcibiskupy, všímal si málo oprav církevních a nestaral se tudíž, aby proud mínění veřejného uveden byl v řečiště patřičné. Také se strany nejvyšší hlavy církve nestalo se ničeho, aby opravy hlučně žádané a od reformatorů o překot zaváděné, vycházely od

správců církve samých a aby povlovně odstraňovaly přemnohé nešvary do života křesťanského se vloudivší. Národ Český tedy přesvědčiv se v hloubi duše své o nezbytnosti oprav takových, dal se cestou, kterou mu reformátoři za dobrou vyhlašovali; a když konečně papež sebrati dal po Evropě vojska křižácká, aby si poslušenství vynutil, užíval národ český zbraní svých tak dobře na uhájení nové víry jako na obranu jazyka po otcích zděděného.

C.

Jak se poměry společenské po příkladu německém u nás zhoršily.

Mezi Čechy panovala druhdy jako mezi dětmi jedné rodiny rovnost před zákonem a právem a všickni obyvatelé bez rozdílu byli stejně svobodni. Na těchto základech spočívala nejprvnější ústava česká; z této zdravé půdy rostly a vyvinovaly se kvítky vzdělanosti české. Podle všeho bylo se nadíti, že Čechové státi budou jednou v čele ostatního Slovanstva, že mu budou učiteli pravé osvěty. Tu počali na Čechy dorážeti závistiví sousedé Němci; mocí válečnou nevyřídili ničeho. Přišli tedy jako kupci a došedše pohostinství nazvali za sebou celé houfy krajanů; opanovali mrzkým kupčením města česká, zjednali jazyku svému přístup i ke dvoru panovnickému. A již potom hrnuly se za nimi všecky dobré i nechvalné řády německé jako proudem a než uplynulo několik století, zakrsal národ český úplně. Něžné květy duchovního jeho života pomrzly cizáctvím a vadly; občané dříve sobě rovní počali se jeden nad druhého vypínati a jeden druhého potlačovati; a po-

savadní ústava jsouc podkopána a z části také rozbořena nemohla býti více hrází zhoubné této povodni. Udály se pak věci tyto následujícím způsobem.

Staročeská ústava zakládala se na zřízení župním. Za Soběslava I. bylo takovýchto žup, kterým potom od XV. století kraje říkáno, v Čechách dohromady 51. Úředníci župní dosazováni byli od knížete a sídleli na hradě župním. Přední z nich byli: 1) ž u p a n, představený druhých úředníků a správce moci vojenské a výkonné; 2) s u d í čili c ú d a ř; 3) k o m o r n í k, správce důchodů veřejných; 4) v l a d a ř, správce knížecích statků v župě; 5) l o v č í nad lesy a honbou. Vedlé těchto byl ještě znamenitý počet úředníků menších, jmenovitě také písař v časech pozdějších, když se počalo písma užívati.

V čas války byl každý obyvatel župy povinen na rozkaz knížete dostavit se k vojsku. To se nazývalo veřejnou hotovostí. Župan byl vůdcem a hradská vojenská čeleď byla jádrem této moci. K obraně proti útokům nepřátel sloužily hrady župní a všickni obyvatelé měli povinnost konat župní práce při stavbách hradů a hlídky na hradě.

Jiná povinnost všech obyvatelů bez rozdílu byla přispívati jměním a pracemi k udržování cest a stezek zemských. Práce tato, hlídky na hradech župních a pomáhání při stavbách a opravách hradů nazývalo se r o b o t o u z e m s k o u. Vedlé toho platili knížeti všickni obyvatelé bez rozdílu v jisté výšce tak zvanou daň z míru, m í r, t. j. daň ze jmění. Druhá byla daň mimořádná čili b e r n ě, ukládaná jen v jistých případech na př. k vedení války, na věno knížecím dcerám, když se vdávaly a v jiných důležitých potřebách.

Pře o věci menší rovnal starosta t. j. hlava rodiny; ostatní rozepře mezi všemi osobami bez rozdílu líčeny byly na soudech župních veřejně a ústně v dobu k tomu ustanovenou.

Poddanství samo vyvíjelo se takto: Rodina t. j. celé příbuzenstvo zůstávalo pohromadě a v nedílnosti svého nemovitého jmění. Představeným takovéto rodiny , starostou čili vladykou byl ten, o nějž se dospělí členové z prostředka svého usnesli. On spravoval rodinné jmění a ukládal práce všem příslušníkům rodiny, kteří jej ctili a jako otce poslouchali. Během času rozmnožily se rodiny tak, že již členové nebydleli pouze v jedné osadě pohromadě, nýbrž že zakládali nové osady, aby při ruce měli role, které vzdělávali. Ve velkých takových přátelstvích přestalo volení starosty záviseti na usnešení všechněch členů a některá užší rodina zachovala se v stálém držení starostství nad celým rodem. Čím četnější pak byl rod, tím větší měl starosta moc a vážnost. A takovíto mocnější starostové ustanovováni bývali za úředníky župní jmenovitě za župany. Mnozí z nich majíce k vykonání vůle své brannou družinu a vidouce, jak v sousedních Němcích podobní úředníci velikou moc provozují nad ostatním obyvatelstvem, užili postavení svého nejprvé k nabytí statků rodových. Přišlo-li totiž k dělení jmění rodového, rozdali je toliko mezi děti a nejbližší příbuzné své. Po příkladu takovém jednali pak, pokud se dalo, i jiní starostové, kteří nebyli úředníky župními. Tak povstali četní rodové panští čili šlechta rodová.

Páni však nepřestali na výsledcích těchto. Vládnouce celému rodu užívali moci své k vynucování prací a služeb pro statky své a pro svou vlastní potřebu. To byl první druh poddanství.

Jiní úředníci župní, kteří neměli vlastního svého jmění, dostávali od knížete na výživu a na zapravení útrat správních k užívání statky knížecí, které náležely k hradu župnímu. — Nejvyšší úředníci zemští v Praze a rozličné osoby při dvoře knížecím dostávali nejprvé na výživu svou místo peněz látky pokrmní a jiné, a co vyznamenání anebo odměnu skvostná odění, klenoty a j. v. Však ani tu nezůstaly poměry německé beze vlivu. Úředníci a družina knížecí brali od knížete za výsluhu již raději statky k dočasnému užívání. Osoby z družiny branné nebydlívaly pak stále při dvoře knížecím nýbrž na svých výsluhách, a čím více chladnula vroucí posud a takřka rodinná příchylnost ke knížeti, tím více starali se beneficianti o to, aby si výsluhu navždy pojistili. Kníže obyčejně nebral statku od sestárlého sluhy, nýbrž ponechával i synu jeho, byl-li služby té schopen. Z toho povstala dědičnost v linii přímé. Kromě výsluh takových měli úředníci také mnoho příjmů nahodilých. Byly to příjmy z rozličných výkonů úředních, z nichž některé odváděli knížeti se srážkou a jiné zcela pro sebe vybírali. Čím vyšší úřad, tím větší příjmy, tím větší snažení dosáhnouti ho. Do úřadů vstupovali ovšem také lidé stavu nepanského a dosahovali často vysokých úřadů. Pak jim bylo snadno milostí knížete opatřiti i syny a příbuzné nějakými úřady a zjednati jim nástupnictví v hodnostech svých. Z toho povstala nová úřadnická poněkud dědičná šlechta.

Úředníci překračovali moc úřední zvyšováním platů a robot zemských ve svůj prospěch. Neplecha největší zahnízdila se ale u vykonávání moci soudní. I kazil se řád soudní a zkřivoval, jelikož soudcové hleděli jen k tomu, aby žalovaný byl jistotně odsouzen, aby se z pokut z toho vycháze-

jících, dostalo podílu úředníkům župním. Lid nižší trpěl tím způsobem velice, tak že nacházíme i zprávy o vsech dokonce opuštěných od obyvatelstva nemohoucího déle snášeti útisky takové. Mocní velmožové dovedli během času chránit poddané své proti libovůli úředníků župních; nepřestávajíce ale na tom, jali se vykonávati na svých statcích sami veřejnou moc, která vlastně náležela úředníkům župním, a dávky a práce, jež lid selský odváděti a vykonávati povinen byl župě, požadovali od něho pro sebe, z kteréhož obyčeje, když jim nikdo nebránil, rostla poddanost lidu vždy tužší a tužší, se strany pak šlechty právomocnost patrimonialní zahrnující v sobě moc správní a soudní vrchnosti nad poddanými. Takový šlechtic vydržoval ke službám svým více nebo méně ozbrojené čeledi, obzvláště když podlé příkladu německého vešlo v obyčej stavěti pevné hrady i na statcích soukromých. S takovouto pak vojenskou mocí nestavěli se šlechtici v čas války více pod velitelství župana, jako to až posud bývalo, nýbrž táhli do pole bezprostředně pod svou vlastní korouhví. Tato korouhev byla tedy v Čechách a na Moravě znakem šlechty vyšší, odtud zvaných pánů korouhevných, na rozdíl od obecných zemanů čili vladyků t. j. šlechticů méně mocných a menším toliko statkům vládnoucích. První sluli p á n i, druzí se jmenovali později r y t í ř i. Jestliže moc úředníků nepostačovala, aby mohli velmožům bránit u vytrhování poddaných z jich moci, postačovala tím méně proti pánům samým k postavení jich k soudu aneb k vykonání na nich soudního rozsudku. Tak přišlo od polovice XII. století ve zvyk, že páni korouhevní a mnozí mocnější zemané nebývali již souzeni od soudů župních, nýbrž jenom od nejvyššího soudu zemského v Praze. Poddanému

pak záhy odpíráno bylo právo žalovati pány a zemany, anebo alespoň kladeny všeliké překážky, aby nemohl dosáhnouti spravedlnosti. Způsobem takovým šlechta, nemajíc se více co báti soudů a trestů přimnožovala břemena poddaným po své chuti a libovůli.

Způsobem tímto ztenčila se působnost všech úředníků župních. Župan co vojenský velitel neměl již pod sebou vojenskou moc celé župy; co vymahatel robot zemských pozbýval též působnosti své, poněvadž vrchnosti samy se přičiňovaly, aby poddaní jejich nemuseli robot zemských konati, by jich tak tím pohodlněji mohli ke svým potřebám užívati. Proto roboty zemské zanikly okolo polovice XIII. století skoro načisto. Cúdař ztratil z oboru svého všecka města královská, vesnice s právem zákupním jak na statcích knížecích tak i šlechtických, všecky poddané panstva mocnějšího a osoby duchovní, které se osvobozovaly imunitami. Komorník župní měl pod správou svou méně důchodů, poněvadž jich mnoho zaniklo; také vladařovi a lovčímu ubylo moci, poněvadž statky a lesy již s velkou část nenáležely panovníkovi. Když takto úřadům župním působnosti ubývalo, menšil se počet úřednictva a pro nedostatek práce spojováno i více žup v jednu, tak že potom dle přísloví: Bůh vysoko a cař daleko — mohly vrchnosti jednati tím libovolněji.

Po rozličných změnách částečných stala se za krále Přemysla Otakara II. veliká proměna následkem rozmnožení královských hradů v zemi. Až dotud podléhaly totiž všecky knížecí čili korunní statky v župě úřadům župním. Nyní rozdělovány statky královské a rovně tak i všecky výsluhy královské bez ohledu na hranice župní tak, aby každý hrad měl náležité prostředky

obranné. Královský hrad dostal za představeného purkrabího, kterému podřízeno bylo úřednictvo spravující statky a lesy hradské. Z někdejšího zřízení župního zachovaly se jenom soudy s nepatrnou ovšem mocí. Župní tyto čili krajské soudy osazeny byly komorníkem, sudím a písařem. Přísedícími bylo v každém kraji šest osob (konšelů), tři ze stavu panského a tři z ostatní šlechty, tak že stav selský a řemeslnický neměl žádného zastoupení. Vykonávání nálezů soudních, pokud bylo třeba donucení, náleželo purkrabím hradů královských. Purkrabí však byli skoro vesměs osoby panské a rytířské a odpírali tedy pomoc svou vždy, kdykoli se měl rozsudek proti jich příbuzným anebo proti známým pánům a šlechticům vykonati. Tím hynula moc a vážnost soudů krajských. Ještě hůře bylo, když král Jan Lucemburský, kovaný Němec, tyto soudy počal zastavovat anebo pronajímat soukromníkům, obzvláště osobám národnosti německé s doložením, že mohou sami úředníky dosazovat, tresty určovat a platy vybírat. To byl krok příčící se vší posavádní praxi soudní a následek jeho byl ten, že soudů nikdo více neposlouchal, tak že vykonávání spravedlnosti přestalo a soudy krajské zanikly. Karel I. obnovil sice působnost jejich zase, časy ale, kde soudům těm podléhal každý bez rozdílu stavu a jmění, nevrátily se nikdy více.

Postupem času ztenčilo se nemovité jmění korunní až na zbytky dosti nepatrné. Ubývalo ho neustále zakládáním měst a vesnic, darováním rozsáhlých statků klášterům a jiným ústavům církevním. Druhé velmi rozsáhlé části užívala šlechta a spravovala k vlastním svým potřebám. Tím se také ztenčily důchody korunní. Stávalo se tudíž nezřídka, že brávali králové útočiště k dobrovolným službám šlechty, jmenovitě tenkráte, když

bylo vojska třeba k nějaké výpravě zahraničné a sněm, na který nyní ovšem jenom šlechta chodila, nákladu potřebného k tomu nepovolil. V případnostech takových propůjčovala se šlechta k službám s branným svým lidem a dostávala náhradu takovou, že jí posavádní výsluhy udělovány bývaly v držení dědičné anebo že obdržela nové výsluhy k dočasnému užívání. Podobným způsobem půjčovalo panstvo králi také peníze. Čím více pak tenčilo se jmění korunní, tím větší bývaly v podobných případech potřeby panovníků, které musily býti kryty novým zastavováním statků a udělováním výsluh. Těm pak, kdož jednou dostali v své držení nějaké zboží královské, nezdálo se více vydati je; výsluhy osobovali sobě dědičně na způsob lén a odporovali výkupu zástav pod rozličnými záminkami. Tím a násilným uchvacováním statků královských v čas vnitřních nepokojů, octla se ponenáhlu velká část jmění korunního v rukou šlechty a žádnému úsilí králů nepodařilo se nazpět přivesti ke koruně vše, co bylo od ní odcizeno; na mnoze ponechán sporný statek držiteli co léno korunní s obvyklým manským závazkem. Taková léna udělovali pak sami mocnější pánové také nižší šlechtě a zemanům, zavazujíce je sobě k věrnosti a válečné pomoci, čímž ještě více rostla jejich moc.

Způsobem takovým utvořily se v národě českém, který druhdy se skládal z rodů a členů jejich všudy a ve všem sobě rovných, zvláštní třídy privilegované, panující: totiž stav panský, rytířský, kněžský a stav městský. Jenom ony, ač tvořily v zemi ohromnou menšinu, požívaly práv a výhod všelikých; ostatní lid — sedláci, řemeslníci, služebníci měli jenom povinnosti: robotovat a platit. Již potom čím dále tím více šlo v zemi

jenom o to, kdo s koho. Šlechta s úsilím všemožným pracovala jednak k tomu, aby si i města podmanila, a druhou stranou, aby moc knížecí obmezila a po své vůli vládu v zemi provozovati mohla. Čím těsněji pak sevřena byla právomocnost královská, tím libovolněji počínala si jak šlechta tak i duchovenstvo proti lidu poddanému. Roboty přimnožovány, platy zvyšovány a od poddaných takové služby vyžadovány, že se až příčilo důstojnosti lidské. Pro poddané nebylo žádné ochrany, žádných přímluvčí. Co páni chtěli, to jim muselo býti zákonem nepřekročitelným. Poměry takové vždy spíše v horší nežli lepší se obracující musily vésti k nějaké přeměně. Bylo potřebí toliko, aby lid poddaný přišel k poznání, že také náleží k pokolení lidskému; že tím, co se od něho požaduje, šlape se v něm důstojnost lidská nohama, že není stvořen, aby byl bezvládným nástrojem jiného, aby se musel i ve zlém vůlí jeho říditi, Poznání takové muselo způsobiti hnutí k vybavení se z otroctví nezaslouženého; hnutí všeobecné, poněvadž všickni byli stejně utiskováni; hnutí krvavé, poněvadž šlechta vesměs zajisté se neodhodlá odříci se panství, které jí tolik sladkých výhod přinášelo.

Hnutí ve smyslu takovém způsobil Hus a stoupenci jeho, když jali se hlásati polepšení mravů hlavně z bible, která učí rovnosti a bratrství.

II.

Národ český vedením Jana Žižky zápasí vítězně s celou Evropou.

Zrovna téhož času, když v Čechách Konrád Waldhauser myslemi lidskými hýbati počal, vystoupil i v Anglicku reformátor velmi smělý jmenem Jan Viklef. Muž tento jsa profesorem na slavné universitě oxfordské měl nejprvé r. 1360 spory s mnichy žebravými, potom, když král anglický zastavil odvádění papeži tak zvaného petrského peníze a když i jinými způsoby obmezil moc a vládu dvoru římského v zemi anglické, odvážil se hájiti a chváliti skutky ty písmem a důvody učenými. Roku 1377 nařídil Řehoř XI. právě tak přísné vyšetřování proti smělému reformátoru anglickému, jakové byl o tři leta dříve zavedl proti Miličovi; bouře ta ale Viklefovi neuškodila, proto že jej chránila moc světská. Po vypuknutí dvojice v církvi počínal si ještě směleji a dotýkal se i článků víry, jmenovitě vystupoval proti nauce o transsubstanciaci t. j. proti učení, že se v svátosti oltářní proměnuje chléb v pravé tělo a víno v pravou krev Kristovu; dále proti zpovědi ústní a tiché, proti bezženství kněží a j. v. Tu byly roku 1382 na synodě v Londýně 24 články jeho učení za kacířské, neb aspoň za bludné prohlášeny a Viklef musil opustiti svou učitelskou stolici a odebrati se na faru do Lutterworthu, kdežto požívaje pokoje vykládal a zastával učení své celou řadou spisů nových až do smrti († 1384).

Spisy Viklefovy záhy přinešeny jsou do Čech, kdež jim přístup zjednán také na universitu Způsobily tu veliké pohnutí a zavdaly již ku konci XIV. století příčinu k mnohým ostrým hádkám.

Z učenců, kteří se jimi zabývali, vynikli brzy Jan Hus a Jeronym Pražský.

Jan Hus, rodilý z Husince v kraji prachenském, kazatel kaple betlemské v Praze od roku 1402, byl muž povahy vážné a pevné, života cnostného, mravů přísných, nehledící na svůj zisk, výmluvnosti veliké, tak že myslemi lidu hýbal jako kdokoli před ním. Jsa mistrem čili doktorem svobodných umění přednášel na universitě pražské již od r. 1396; roku 1401 byl děkanem čili představeným fakulty svobodných umění a r. 1402 rektorem čili ředitelem celé university. K Husovi přivinul se vroucím přátelstvím ohnivý mistr Jeronym Pražský, vynikající taktéž mnohými skvělými dary ducha, ostrovtipností a výmluvností. Hus a Jeronym byli vůdci oné strany v národě českém a jmenovitě na vysokých školách pražských, která jsouc nespokojena s tehdejším stavem a řádem v církvi domáhala se potřebných oprav v ní a snahu tuto nejenom slovy, nýbrž za krátký čas i skutky jeviti počala. Okolo nich shromažďovali se ještě jiní mužové stejným duchem naplnění, jako Jakoubek ze Stříbra, Jan. z Jesenic, Prokop z Plzně a jiní.

Proti reformátorům, kteří vesměs náleželi k národnosti české, utvořila se strana odporná zvláště z Němců se skládající. Jakmile Hus po uplynutí předepsaného času složil úřad rektorský, strana tato ihned podala kapitole pražské, poněvadž toho času žádného arcibiskupa nebylo, 24 články Viklefovy od synody londýnské zavržené a přidala k nim jiných 21 ze spisů Husových, žádajíc, aby byly proskoumány. Kapitola předložila všech 45 článků universitě, aby o nich vydala zdání své. Dne 28. května odbývána za tou příčinou valná hromada university. Hus a přátelé jeho horšili se velice, když čteny byly články tyto, tvrdíce, že jsou

vytaženy křivě a proti smyslu skladatele, jakož dílem tak bylo. Hus jmenovitě připomenuv, kterak nedávno před tím v Praze dva lidé k smrti odsouzeni a spáleni byli, protože zfalšovali šafrán, ptal se celého shromáždění, zdali ti, kteří falšují učení, nejsou trestu hodnější nežli kteří falšují šafrán? Nicméně většina německá uzavřela, aby nikdo těch artikulů ani veřejně ani potají nevyznával, a nikdo aby jim neučil pod pokutou.

Rozhodnutí university mělo účinek jenom částečný; Hus a stoupenci jeho upustili od učení Viklefova o svátosti oltářní. Za to jiné články anglického reformátora, ve kterých se zasadil proti všem neřádům ve správě církevní, rozšiřovány byly tím hojněji, když na ně obrácena byla universitou všeobecná pozornost. Jmenovitě Hus sám jal se působiti ve smyslu Viklefově. Na kázání jeho do kaple betlemské byl shon lidu ne menší nežli druhdy ku kázáním Waldhauserovým a Miličovým. Mluvíval především k rozumu, vodil ku přemýšlení, a poučiv i přesvědčiv dříve, potom teprv užíval také slov dojímavých a pronikavých. K tomu přidružoval se život bezúhonný a vřelé horlení pro národnost českou; což vše získalo mu nejen všeobecnou úctu, nýbrž i zvláštní lásku všech Čechů. Králova Žofie učinila jej svým zpovědníkem, čímž došel znamenitého vlivu u dvora.

Arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hasenburku oblíbiv si Husa rád poslouchal jeho rady a z návodů jeho vymýtal rozličné neřesti ve své diécesi. Na žádost arcibiskupovu kázával také Hus a druhové jeho v synodách proti nepravostem duchovenstva. Vůbec tedy schvaloval Zbyněk ve všem počínání Husovo. Nepřátelé všech oprav vidouce, že by mnoho nepořídili u arcibiskupa, stěžovali si u dvora římského. Papež Inocenc VII. napomenul arci-

biskupa a týž nařídil na synodě r. 1406 odbyvané, aby nikdo učení Viklefova nerozšiřoval. Zároveň pohnáni mnozí duchovní i světští k soudu arcibiskupovu a vyslýcháni tam: však poněvadž nestáli na učení Viklefově, zvláště o večeři Páně, propuštěni jsou brzy zase, jak se podobá, hlavně na přímluvu mistra Jana Husa.

Horlení pro opravy stávalo se čím dále důraznějším, když mu kladeny v cestu překážky od samého papeže, tedy s té strany, odkudž opravy měly vlastně vycházeti. A jako čím dále přibývalo horlitelů pro opravy, tak ujímal se ruch opravní vždy více v celém národě českém. Němci však drželi se velmi pevně všech neplech posavadních a opírali se všemožně ruchu opravnímu. Horlivost reformátorů a lidu obecného obracovala se proti každému, kdo se opravám protivil. Na Němce žehráno již ode dávna, že proti právu a spravedlnosti požívali mnohých výhod před národem českým. Není tedy divu, že postupem velmi rychlým roznítily se všecky mysli touhou po dosažení rovného práva s Němci, po dobytí panství tam, kde Čechům náleželo po právu přirozeném. Národ český pustiv se dvojím tímto proudem nedal se již zastaviti a když mu konečně násilím bráněno, chopil se meče a jal se přesvědčení svého hájiti krví a práva svého domáhati se potíráním nepřátel. A byl postup v boji tom následující.

Král Václav IV. (1378—1419) byl zároveň králem římským. V říši povstal proti němu Ruprecht falcký dav se také za císaře zvoliti a papež Řehoř XII., dosednuv na stolici papežskou po Inocenci VII. r. 1406, uznal jej za vladaře německého. Václav zanevřev tedy na Řehoře dal se tím ochotněji do smlouvání se dvorem francouzským, když se jednati počalo o uklizení dvojice v církvi, kte-

réžto záležitosti se král francouzský velmi horlivě ujímal. Oba sbory kardinálův smluvivše se konečně r. 1408, když papežové Řehoř XII. a Benedikt XIII. porovnati se něchtěli, rozepsali všeobecný sbor ke dni 25. března 1409 do města Pisy k zvolení pravého papeže a k napravení církve a vyzvali křesťanstvo, aby ani jednoho ani druhého papeže neposlouchali. Ve smyslu tom choval se i král francouzský i král Václav. Tento pak, poněvadž o něm šla v Evropě pověst, že kacířství podporuje, podnikl některé kroky k vykořenění vyklefismu, aby jej i koncilium i budoucí papež bez rozpakování za císaře a za ochrance církve katolické uznali. Kázáním královským sešli se příslušníci university z národu českého, a usnesli se o 45 článcích Viklefových: aby žádný úd národa českého pod pokutou vyobcování nedržel, neučil a nehájil článků těch ve smylu jejich kacířském, aneb bludném, neb pohoršlivém, což bylo jako obranou, že nejsou samy v sobě kacířské. Potom jmenovali také několik pojednání Viklefových, o kterých se vůbec mluviti nemělo.

Zároveň potahováni jsou od ordinariátu pražského k zodpovídání rozličtí kněží, obžalovaní z kacířství, z nichž jeden, kazatel od sv. Ducha, do vězení jest uvržen a potom od arcibiskupa, ačkoliv se Hus zaň přimlouval, z diecese vypovězen. Hus přísně káral takový krok, že právě nejpilnější a nejnábožnější pastýřové stádu svému se odnímají, kdežto líným a hříšným pouští se úplná svoboda. Tím přestalo dobré srozumění mezi Husem a nejvyšší hlavou duchovní v Čechách. Arcibiskup, domnívaje se, že vypudil tak všecko kacířství ze své diecese, svolal synodu kněžstva svého, při kteréž k žádosti královně veřejně se vyjádřil, že po pilném vyšetřování duchovních úřadů v celé

jeho provincii ani jediného kacíře se nenalézá. Na synodě té konečně zakázal arcibiskup také všecka důtklivá kázání proti osobám duchovním.

Očistiv se takto z podezření, jakoby kacířství v Čechách podporoval, projevil Václav potom vůli svou, aby všickni poddaní neuznávajíce Řehoře XII. za papeže čekali, až koho zvolí koncilium pisanské. Potkal se však s odporem vyššího duchovenstva a jmenovitě samého arcibiskupa Zbyňka. I podal věc na universitu žádaje zdání jejího, zdali slušně jedná čili nic. Jediný národ český projevil ochotu svou řídit se rozkazem královým; cizinci vesměs netajili se tím, že se chtějí přidržet Řehoře XII. Král se proto ovšem velice rozhorlil, a Hus užil příhodného toho okamžiku, aby zjednal Čechům na universitě vládu, která jim náležela po právu a spravedlnosti.

V městech byl se již živel český aspoň částečně zmohl. Král Karel, otec Václavův miluje opravdu jazyk český vydal na mnohé stížnosti nařízení platné pro města královská, aby se jazyku českého užívalo na radnicích vedlé německého a v konšelství aby nebyli dosazováni Němci jazyka českého neznalí. Při velké samosprávě, které tehdáž požívaly obce městské, nešetřily strany německé příliš svědomitě nařízení toho a vedly si jako vždy před tím. Nicméně byl zákon Karlem vydaný velikou posilou měšťanstvu českému, takže majíc se oč opírati dosáhlo ještě před vypuknutím bouře husitské v některých městech úplné převahy nad německými spolubydliteli.

Mnohem křiklavější nadvládu nežl v městech provozovali Němci na universitě. Údové vysokých škol pražských i učící i učňové vyňati byli z moci soudů a úřadů zemských i městských a spravovali se představeným ze svého prostředka voleným, re-

ktorem a radou jeho. Pro mnohé a znamenité výsady a svobody, jakých universita požívala, mnozí domácí i přespolní dávali se zapisovat buď aby nabyli vyššího vzdělání, buď aby se stali účastnými výhod poskytovaných. Mezi posledními bylo jmenovitě mnoho kupců cizích, kteří pod takovou záštitou hleděli si v Praze výnosných obchodů. Volba rektora a obsazování všech míst děly se hlasováním čtyř národů, na které se universita dělila, totiž: českého, polského, saského a bavorského. K prvnímu patřili mimo Čechy také Moravané, Uhři a jižní Slované; národ polský od založení university krakovské sestával téměř jen ze samých německých Slezáků, Pomořanů, a Prušáků; k Sasům počítány mimo některé země německé i Dánsko, Švédsko a Norvézsko a k Bavorům krajiny vesměs německé. Každý národ odevzdával při volbě jeden hlas. I měli Němci tím způsobem tři a Čechové toliko jeden hlas. Universitě bylo podřízeno veškeré školství v zemi; a škol byla již tenkráte veliká hojnost, nejenom v městech ale i při farách venkovských. Dále obsazovala si universita sama veškerá místa profesorská a jiné hodnosti v lůně svém a z míst těchto byla nejsnadnější cesta k dosažení lepších beneficií církevních v zemi. Jelikož ale Čechové byli vždycky přehlasováni, tož dostávaly se nejvýnosnější školy a nejtučnější beneficia v zemi do rukou cizinců, kdežto Čechové jenom lecjaks odbýváni jsou a namnoze venku po městečkách a po vsích výživu svou učitelstvím vyhledávati musili.

Hus tedy s přáteli svými neváhal při příležitosti svrchupsané stěžovat si u krále, kterak Němci vždy panovat chtějí a že není spravedlivo, aby cizinci měli tři hlasy a domácí toliko jeden. Žadatelů ujal se jeden z nejpřednějších dvořanů krá-

lovských, u Václava nad jiné oblíbený pan Mikuláš z Lobkovic. Králi vysvětlen pravý stav věcí: že dosavadní převaha hlasů tří cizích národů nespočívá na žádném zákonním ustanovení než toliko na obyčeji a že na universitě pařížské, kterou se měla pražská říditi, panuje poměr opačný, kdežto tam domácí tři, cizinci pak dohromady jenom jednoho hlasu požívají. Tu spravdlivý král neváhal déle a nařídil dekretem vydaným v Kutné Hoře dne 18. ledna 1409, aby budoucně dle příkladu vysokých škol pařížských a vlaských při universitě pražské národ český tři hlasy měl, ostatní pak národové jeden. Následkem toho zapřisáhli se Němci, že opustí vesměs universitu, neostane-li při starém. I pracovali o to u krále po několik měsíců; když ale neprovedli vůli svou, vystěhovalo se jich konečně asi 5000 navždy.

Německá národnost v Čechách utrpěla tím první těžkou ránu a když jich následovalo více v témže směru, podlehl živel německý úplně. Již r. 1413 poručil král Václav, aby mu napotom navrhováno bylo pokaždé po 25 Češích a 25 Němcích, z nichž pak chtěl z každého národu po devíti za konšely usazovati aneb potvrzovati; dále nařídil, aby Němec učiněn byl purkmistrem jen tehdá, když by uměl česky. Tím přestala převaha Němců nad Čechy i v zřízení obecném na Starém městě. Úřad novoměstský byl naproti tomu hned od založení města toho od Karla více český, malostranský pak obojetný. Praha tedy navrácena byla hlavně přičiněním reformártorů náboženských národnosti české. To byl dobrý účinek vystěhování se německých profesorů a študentů; jinou stranou ale pošly z toho následky pro Evropu a pro Čechy zvláště velmi smutné. Vystěhovalci byli z rozličných zemí evropských; soptíce hněvem a pomstou

rozkřičeli Čechy, kamkoli přišli, za kacíře, za lid nevzdělaný a surový, a když potom papež vydal kříž na Čechy, byli to zvláště oni, kteří štvali a popouzeli krajany své do boje proti Čechům. Vystěhovalci universitní jsouce od té doby nejkrutějšími nepřáteli národu českého agitovali dále horlivě a nestydatě u koncilia a u papežů užívajíce i nekalých prostředků na př. lží a pomluv, a byli toho hlavními původci, že církev proti reformátorům českým nastoupila cesty nejkrutější, že konečně i k tomu působila, aby zahlazeno bylo „plémě kacířské.“

Sbor pisanský sešed se skutečně r. 1409, zvolil za papeže staříčkého kardinála, arcibiskupa milánského, kterýž přijal jmeno Alexandra V. Celý svět křesťanský očekával, že sbor bude nyní opravovati církev; Alexandr ale proti všemu nadání a přes učiněný slib rozpustil koncilium slíbiv k jednání o církevní opravu svolati nový sněm na rok 1412. Arcibiskup Zbyněk s většinou duchovenstva uznával vždy ještě Řehoře za pravého papeže; král Václav chopil se proto některých různých prostředků proti arcibiskupovi a dosáhl toho, že byl Alexandr také v Čechách uznán. Srovnání toto vedlo brzy k novému stíhání reformátorů českých. S povolením papeže nařídil arcibiskup, aby mu vydány byly spisy Viklefovy, čemuž se Hus a přátelé jeho podrobili. Knihy uznány vesměs za kacířské a spáleny veřejně ve dvoře arcibiskupském. Zároveň zapověděl arcibiskup kázání v kaplích a vůbec všude kromě kostelů farních, kolegiatních a klášterských, což zaměřeno bylo proti kázáním Husovým v kapli betlemské. Hus odvolal se k papeži Alexandrovi V. a když tento již r. 1410 zemřel, k nástupci jeho Janu XXIII., a kázal dále spoléhaje se na své odvolání. Arcibiskup vyřkl proti němu klatbu.

Z toho pošlo veliké roznícení lidu proti arcibiskupovi a kněžstvu jeho; po ulicích pražských zpívaly se hanlivé písně o nich. Němci ujímali se naproti tomu arcibiskupa a tak sváděny i krvavé rvačky po ulicích. Král Václav vydal proti rušitelům pokoje přísné rozkazy, nařídil ale také arcibiskupovi, aby dal náhradu těm, kterých knihy spálil bez jeho svolení; a když se k tomu neměl, zabavil mu a některým jiným z vyššího duchovenstva důchody. Arcibiskup za úplatky dosáhl toho v Římě, že obeslán Hus k zodpovídání; doma v Praze pak pro zabavení statků a neposlouchání rozkazů svých nařídil interdikt čili zastavení všelikých služeb božích. Na přímluvu krále Václava zastavil ale papež soudní jednání proti Husovi. Také arcibiskup smířil se s králem zase, jmenovitě přičiněním bratra jeho Sigmunda, kterýž byl králem uherským, a zrušil interdikt. Než brzy vypukly nové rozbroje; arcibiskup opustiv zemi jel ku králi Sigmundovi do Uher. Na té cestě zemřel v Přešpurku 1411 a nástupcem jeho stal se mistr Albík z Uničova králi Václavovi oddaný.

Papež Jan XXIII., jeden z nejnehodnějších posvátného důstojenství tohoto, roznítil novým pohoršlivým skutkem bouři poutichlou. Maje totiž válku s Ladislavem, králem neapolským, který se přidržoval Řehoře XII., dal hlásati proti němu křížovou válku a sliboval odpustky všem, kdoby mu buď penězi přispěli nebo osobně do pole se vypravili, což že jim tak platiti bude, jakoby o samý hrob svatý s nevěřícími bojovali. Komisaři papežští přišli r. 1412 také do Prahy a odpustky prodávajíce bubnováním po městě lid k tomu svolávali. Hus v Betlemě vyhlašoval odpustky takové za nepravé a nekřesťanské; potom zavedl o věci té i veřejnou hádku na universitě, při které vynikl

jmenovitě přítel jeho Jeronym řečí velmi ostrou a ohnivou. Vok z Valdštejna, dvořenín královský, způsobil směšný průvod a spálil buly papežské, jako to byl učinil arcibiskup Zbyněk s knihami Viklefovými. Král Václav, aby překazil další jitření, nařídil pod hrdlem, aby se nikdo neprotivil rozkazům papežovým. Nicméně opovážili se tři mládenci v rozličných kostelích ozvati se kněžím ty odpustky vychvalujícím a do očí jim praviti, že jsou nepravé. Rada staroměstská, toho roku ještě německá, dala mladíky zatknouti a mečem popraviti. Lid pochoval těla jejich v kapli betlemské a ctil je za svaté mučenníky. A hned potom žalovalo kněžstvo strany protivné Husa znovu v Římě, jakožto potupitele rozkazů apoštolských, a papež Jan seslal naň bez dalších ohledů klatbu vyzývaje všecky věřící, aby ho chopili buď živa buď mrtva a kapli betlemskou jakožto bludy nakaženou aby rozbořili. Němci pražští dvakráte se o to pokusili, ale pokaždé jsou s krvavými hlavami zahnáni od Čechů, kteří hotovi byli pro miláčka svého i život nasaditi. Také zastaveny jsou kázáním papežským služby boží v Praze, pokud by Hus tu meškal. Aby se zabránily horší zmatky, poručil král Václav Husovi konečně, aby Prahu opustil na tak dlouho, až by zjednal nové nějaké narovnání.

Hus odešed z Prahy přebýval nejprvé na Kozím Hrádku blíž městečka Oustí v kraji bechyňském, později na zámku Krakovci za Křivoklátem. V obou těch krajinách kázal lidu nejvíce v širém poli, poněvadž se hrnuly za ním tisíce posluchačů; při tom pak vedl hádku písemnou se svými protivníky a složil také některá větší díla, jakož postilu celou jazykem českým. Ve spisech těchto zamítal určitěji než před tím potřebu nejvyšší viditelné hlavy církve a vydával

písmo svaté za jediné jisté pravidlo ve věcech víry a řádů křesťanských.

Mezitím přiměl císař Sigmund, kterýž se stal dobrovolným ustoupením bratra svého Václava r. 1411 císařem německým, papeže Jana XXIII. ke svolání koncilia na den 1. listopadu 1414 do Kostnice, města německého. Král Václav domnívaje se, že by nastávající koncilium mohlo býti nejlepším prostředkem k upokojení náboženských různic v Čechách, vyzval Husa, aby se tam odebral; a sám vyjednával se Sigmundem, aby poskytl dostatečné ochrany reformátorovi, když by se vydal do Kostnice. Hus následkem toho přišel do Prahy a obdržel tu od papežského inkvisitora v Čechách, Mikuláše biskupa nazaretského, list toho smyslu, že častokráte s Husem rozmlouval i přítomen býval jeho řečem, kdež vykládal písmo svaté, ale nikdy že při něm neshledal bludu nějakého neb kacířství, nýbrž ve všech řečech i skutcích že v něm poznal muže pravdivého a katolického. V Praze obdržel Hus také od Sigmunda ubezpečení, že mu poskytnuta bude ochrana císařská a bezpečný list průvodní, aby přijíti mohl svobodně do Kostnice, aby tam učení svého dostatečně mohl hájiti, a když by se nálezu koncilia podrobiti nechtěl, aby se mohl bez překážky do vlasti své navrátiti. Král Václav pak poručil třem pánům českým, aby Husa na cestě provodili a jemu ve všech potřebách nápomocni byli. I vydal se reformátor listu průvodního ani nesčekav na cestu 11. října 1414 provázen jsa třemi pány od krále jmenovanými a jinými Čechy, kteří se na to dobrovolně vydali, a dne 3. listopadu dorazil do Kostnice, kdež mu teprvé po dvou dních dodán byl list průvodní.

Před Husem ale šli ke koncilu také protivníci jeho z Čech, z nichž nejpřednější byli Štěpán

Páleč, Michal farář od sv. Vojtěcha řečený de Causis, též biskup litomyšlský Jan Železný, pak mnoho Němců, kteří r. 1409 při hádce o tři hlasy Prahu byli opustili. Z pobádání jejich byl Hus bez ohledu na list krále Sigmunda po krátkém přebývání v Kostnici zajat a uvržen do tmavého a smrdutého žaláře, aby byl souzen co rozsévač kacířství a pobuřovač lidu proti úřadu duchovnímu. Darmo odpírali tomu pánové čeští, jeho průvodčí; darmo král Sigmund usiloval o jeho propuštění. Kardinálové, kteří řídili koncilium, pravili, že listy a přísahy kacířům učiněné žádného pravého křesťana nevážou; ano hrozili se raději rozejíti, nežby Husa propustili na svobodu. Slabý Sigmund dav se přemluviti zanechal Husa úplně v rukou kardinálů; ano potom přimlouval se sám po straně, aby s ním žádné milosti neměli.

Soud nad ním byl veden tajně; Páleč a jiní protivníci byli hlavními svědky proti němu a odsouzení jeho bylo uzavřeno dříve, nežli byl vyslýchán. Teprvé když páni čeští ano i někteří polští v Kostnici rázně na to naléhali, aby Hus veřejně slyšán byl, svolilo k tomu koncilium; a jenom stěží přemluvil je Sigmund, aby rozsudku nevyhlašovali, dokud pře líčena nebyla. I byl vyslýchán třikráte po sobě ve veřejném shromáždění. Když počal mluviti ke své obraně, byl se mnohých stran spurně okřikován, tupen a nepřipouštěn ku slovu, až vážnější muže ve shromáždění pojal stud nad tak neslušným jednáním, a musilo se nařídit, aby napotom, kdožby překážel pořádku, vyveden byl ze shromáždění. Mnozí článkové žaloby proti Husovi byli křiví a smyšlení; k učení svému však, kterým zamítal moc papežskou a kladl písmo svaté na místo starodávného podání a živé auktority církve,

znal se veřejně a chtěl je odůvodniti. Ale koncilium toho nedopustilo, nýbrž uznávajíc vše za pravdu, z čeho svědkové Husa vinili, uložilo mu, aby odvolal všecky články od žalobníků udané jakožto bludné a kacířské. To se příčilo jeho svědomí a přesvědčení. Chtěl raději umříti než odpřísahati ústy, čeho se srdcem přidržel. Když tedy odvolání veřejné odepřel, vyřklo nad ním koncilium v slavném sezení dne 6. července 1415 odsouzení pro kacířství zatvrzelé a odevzdalo jej hned ramenu světskému k upálení. Sigmund, který shromážděné duchovenstvo velice chválil za skutek tak moudrý a bohulibý, potvrdil rozsudek bez rozpakování. Ještě toho dne veden Hus na popraviště; šel k smrti pevným krokem, žalmy zpívaje aneb se modle, aniž bylo při něm znamení strachu aneb lítosti. U prkna tlustého, k němuž přivázán býti měl, vrhnul se na kolena a modlil se hlasitě. Také potom, když hořelo již dříví a sláma okolo něho nakupené zpíval chvalozpěvy k bohu, až dým a plamen udusil hlas jeho. Popel uvržen jest do blízkého Rýna, aby Čechové v Kostnici přítomní nemohli odnesti památky po něm. Následujícího roku odsoudilo koncilium také přítele Husova Jeronyma, kterýž upálen dne 30. května.

Tak skonal Hus, jeden z nejšlechetnějších mužů, které zná dějepis, muž života bezúhonného a snah velikých. Umřel za své přesvědčení, ale zároveň také za něco mnohem vyššího — za svobodu ducha; plamen hranice jeho byl září zvěstující východ nového slunce nad světem v temnotě pohříženým — volného skoumání rozumového.

Přívrženci učení Husova nabyli upálením obou mužů jmenovaných mravné oprávněnosti v odporu svém proti církvi obecné a lid prostý

neosvícený šel pak slepě za nimi. Obecný lid zajisté nemohl to srovnati s citem pravdy a spravedlnosti, že mužové, kteří sami pobožně živi byvše tak horlivě se byli snažili o mravní jeho ušlechtění, odsouzeni jsou k nejukrutnější smrti: kdežto naproti tomu viděl, ani vítězstvím plesají nad nimi ouhlavní a zuřiví jich protivníci, kteří životem svým dávali tolikeré pohoršení, kteří patrně dokazovali, že království jejich není v nebesích, nýbrž že se zakládá na blaženostech života pozemského!

První následek svobodného skoumání Husova byl, že hned ku konci roku 1414 vystoupil jeden z předních mistrů v učení pražském, Jakoubek ze Stříbra, čerpaje pobídku k tomu ze spisů Matěje z Janova, s učením, že má svátost oltářní přijímána býti pod obojí způsobou, protože tak písmo svaté ustanovuje; a hned počalo se tím způsobem podávání svátosti v několika kostelích pražských. Hus doslechnuv toho v Kostnici zastával přijímání pod obojí zvláštním spiskem, že odepření kalicha laikům nesrovnává se s nařízením Kristovým. Mínění jeho donešeno bylo do Čech a přijímání svátosti oltářní vedlé chleba také z kalicha vešlo brzy v oblibu všeobecnou. Přívrženci nového učení čili Husité nazýváni potom i kališníky a podlé řeči latinské utrakvisty. Týmž pak časem začali někteří kněží ve městečku Oustí nad Lužnicí a v okolí tom, kdež byl Hus kázal první čas po svém odejití z Prahy, přemítati o rozličných jiných řádech kostelních, zdali by se zakládaly na písmě svatém a zavrhovati vše, o čem se jim zdálo, že se nesrovnává s písmem. Koncilium kostnické, když se mu dostala vědomost o novotě při svátosti oltářní, prohlásilo učení to za kacířské 1415.

Zpráva o upálení Husa v Kostnici považována jsouc za potupu všem Čechům učiněnou způsobila rozjitření lidu nikdy před tím neslýchané. Skoro všickni faráři v Praze vyhnáni ze svých far a dosazeni na jejich místo kněží pod obojí podávající. Tak učinili ve velké části země i páni a rytíři při kostelích, kdež jim náleželo právo podací. Při násilném tomto převratu nešetřeno ovšem ani jmění duchovenstva, jmenovitě rozebrány všecky statky biskupa litomyšlského, který v Kostnici svědčil proti Husovi, od okolních pánů a rytířů. Biskup sám pak, když se vrátil do Čech, nesměl se ani veřejně ukázati. Šlechta strany opravné z Čech a z Moravy sešla se hned také v Praze 2. září 1415 a sepsala list, který by poslán byl koncilium. V listu vytýkáno otcům, kterak odsoudili Husa nespravedlivě a toliko ze záští proti národu českému a všemu slovanskému; Hus že hlásal čistou víru svatého evangelia. Pročež, kdo by rozhlašoval o něm, že byl kacíř aneb že by v Čechách nějaké kacířství se nacházelo, ten že jest lhář, zrádce a nepřítel vlasti a národa našeho. K tomuto listu přitiskli 452 páni a rytíři své pečeti. Většina sněmovníků vstoupila v jednotu, kterou se zavázali hájiti svobody kázání slova božího na statcích svých a nepřijímati žádných rozkazů od koncilia, než spravovati se domácími biskupy a budoucím papežem, pokud by se rozkazy jejich srovnávaly s písmem svatým, při tom pak ve věcech víry bráti naučení od mistrů university pražské, kteří přijímání pod obojí schválili, ano r. 1417 za nevyhnutelné k spasení prohlásili. Shromáždění pánové doléhali též všemožně na krále, aby přistoupil k jednotě a usnešení sjezdu jejich aby potvrdil a na zákon zemský povýšil. Ale král Václav, ač těžce nesl odsouzení

Husa, které při nejmenším bylo sáhnutím na právo krále českého, poněvadž jen jemu náležela světská moc nad Husem a nikoli králi římskému Sigmundovi, neodvážil se přece vystoupiti zjevně proti dosavadnímu řádu církevnímu, boje se, že by tím popudil na sebe veškeré křesťanstvo. Při tom všem ale nebránil svolávati sjezdy krajské, na kterých venkovská šlechta přistupovala k úmluvám pražským. Menší část panstva a rytířstva, mezi nimi však někteří mužové z nejpřednějších rodů v zemi, učinili naproti tomu v Německém Brodě u arcibiskupa Kunráta jednotu, kterou se zavázali zachovati ve všem poslušnost obecné církvi a koncilium. Takovýmto způsobem odtrhla se větší část národa v Čechách a na Moravě od církve římsko-katolické a hotovila se již k obraně, kdyby ji někdo mocí chtěl přinutit k odstoupení od víry nové. Menší část zavázala se poslouchati církve beze všech výminek. Tím ovšem položen byl základ k rozbrojům domácím.

Koncilium zvěděvši, co se v Čechách děje, vydalo přísné rozkazy k vyhubení kacířství, jmenovitě prohlásilo universitu pražskou jakožto kolébku kacířství za zrušenu. Když ale universita přes zápověď tuto dále trvala, nedopouštěl arcibiskup Konrát jakožto kancléř učení pražského povyšování na mistrovství; potom dal znova vyhlásit interdikt v Praze, který ale mimo kostel sv. Víta skoro nikde nebyl zachováván; také neuděloval svěcení kněžského a potvrzení na beneficia než těm, kteří se osvědčili proti kacířství Viklefovu a proti rozdávání svátosti pod obojí. Husité ale jednali, jakoby rozkazů koncilia ani nebylo a mistři učení pražského pokračovali ve věcech školských dle své možnosti, jmenovitě prohlásili Husa za svatého mučenníka pro víru Kristovu a

zasvětili 6. červenec památce jeho. Panstvo a rytířstvo vypovídalo i dále kněze, kteří nechtěli rozdávati pod odbojí způsobou a dosazovalo faráře bez ohledu na stvrzení arcibiskupovo. Přičiněním pana Čeňka z Vartenberka, tehdáž nejvyššího purkrabí pražského, vytrhnul se světící biskup Herman, generální vikář arcibiskupství pražského, z poslušenství arcibiskupova a vysvětil na hradě Lipnici velký počet kněží husitských. Zároveň ale šířila se také strana novotářů výstřednějších v Oustí nad Lužnicí. Těm bylo pravidlem nezvratným, že nic nemá od křesťanů držáno býti, co nestojí zřejmě v písmě svatém a na tom základě jali se předělávati všecko učení a všecky obyčeje církve. I počali zavrhovati mši svatou a svátosti téměř všecky krom křestu a večeře Páně; zavrhovali modlitby k svatým a za duše zemřelých, učení o očistci, posty a řehole mnišské, rozličná svěcení a více jiných řádů kostelních. Sbor mistrů pražských prohlásil se proti takovému učení a obmezil výklady písma svatého v té míře, že není všecko učení křesťanské obsaženo v písmě svatém, nýbrž také v podání církve; a věřící, že se nemají jenom tenkráte říditi podáním, kdyžby zřejmě odporovalo písmu svatému. Nicméně šířilo se učení to vždy dále a nacházelo všude obliby hlavně u lidu obecného, ba i v samé Praze, obzvláště na Novém městě, kde byla veliká převaha obyvatelstva českého, čítalo v krátce množství přívržencův. Strana tato přijala později jmeno Táborů.

Král Václav díval se na spory poddaných svých neklada ani jedněm ani druhým žádných překážek. Přívrženci nového učení vyznamenávali se ale hned od počátku zvláštní horlivostí a růzností a proto neustoupili nikdež protivníkům svým. Mimo to královna Žofie a všickni skoro dvoření-

nové prokazovali Husitům zjevnou přízeň; a tak nové učení šířilo se kvapem úžasným, jmenovitě také z té příčiny, poněvadž koncilium nevykonalo žádné opravy v církvi, jak se toho bylo křesťanstvo nadálo. Okolnost tato přiměla nového papeže Martina V., že pobádal Sigmunda k opětné činnosti proti Čechům kacířským. Král Sigmund tedy psal bratru svému důrazněji nežli kdykoli před tím, aby přítrž učinil novotám všelikým, líče mu strašnými barvami nebezpečenství z toho nastávající a připomínaje mu památku otce jejich, zbožného Karla I. Václav boje se, aby bratr Sigmund nezbavil jej zase království, jako to byl již jednou učinil, počal dosazovati v Praze vyhnané faráře k jich kostelům, klášterní a jiné duchovenstvo k zabaveným statkům a nařídil, aby se tak stalo po celé zemi. Na mnohých místech vyhovělo se jeho vůli. Duchovenstvo tím osmělené vystupovalo proti zastavatelům přijímání pod obojí způsobou a jiných novot kletbami a jinými tresty církevními. Z toho vypukly v Praze brzy rvačky dosti krvavé a král musil kališníkům vykázati tři kostely, v kterých by konali služby boží dle svého obyčeje. Na venku ale přestal lid choditi do kostelů, kde se rozdávalo pod jednou a začal se shromažďovati ke službám božím na horách, jimž dávána jmena biblická: Oreb, Tábor, Sion a j. v. Dle téhož příkladu konali Husité v Praze, když jim tři kostely nestačily, hlučné procesí po ulicích.

Toho času již poznali dva mužové bystrým svým duchem, že novověrci budou se musit chopiti meče na obranu učení Husova. Byli to dvořenínové království Mikuláš z Pístna jinak z Husince a Jan Žižka z Trocnova. První z nich osmělil se jedenkráte, když král kostel

sv. Apolináře navštívil, vkročiti mu v cestu v čele četného zástupu lidu, žádaje, aby více kostelů vykázal podobojím pro jejich služby boží. Král Václav rozhněval se na něj a boje se, aby lid ještě více nepodněcoval, vypověděl jej z Prahy v tu chvíli, a osadil radu novoměstskou jinými konšely nařídiv, aby nedopouštěli žádných výtržností. Mikuláš než odešel smluvil se, jak se podobá, se Žižkou, co by bylo potom dělati a odebral se do kraje bechyňského, kdež hodlal působiti ve směru se Žižkou ujednaném. Spojiv se s kněžími, kteří byli z Oustí vypuzeni z rozkazu krále Václava, způsobil velikou hromadu na hoře Tábor řečené nad řekou Lužnicí, ku které se dne 22. července 1419 sešlo až 42.000 lidí z blízkých i vzdálených měst, městeček a vesnic, také až z Moravy. Celý den ztráven kázáním, zpovídáním, podáváním svátosti a jinými pobožnostmi, hlavně pak utvrzováním se ve stálosti při hájení pravdy křesťanské. Po ukončení slavnosti církevní přikročeno k obědu společnému, kde bohatý s chudším dělil se o své zásoby, ani všickni vespolek nazývali se bratřími a sestrami. Byla to zajisté slavnost národní, slavnost sbratření. Shromáždění pak vzkázalo králi Václavovi zřejmě, že všickni tu přítomní hotovi jsou podstoupiti i smrt pro pravdu přijímání svátosti pod obojí způsobou.

Hromada na Táboře nadělala v Čechách mnoho hluku a zastrašila krále nemálo, když nepřátelé kalicha hned potom roztrousili, že vůdcové zástupů všech provolati chtějí Mikuláše z Husince na místě jeho za krále českého. Počal se skutečně o trůn svůj strachovati. Za okolností takových dotkly se mysli jeho velikou mocí dvě příhody, které se nedlouho potom sběhly v Praze samé. O první vypravuje se takto: Král Václav vida veliké kvašení

v obyvatelstvu pražském a obávaje se, aby nepřišlo k výjevům krvavým, vydal přísný rozkaz obcím pražským, aby veškeré své zásoby zbraně odvedly na Vyšehrad a tam složily. Pražané se rozpakovali nevědouce, co by měli učiniti. Tu jim přispěl Žižka svou radou, aby se ihned všickni ozbrojili, že je sám povede před krále. Měšťané tedy sebrali se ve zbrani v určitou dobu a Žižka je vedl na Vyšehrad před krále a řekl jemu: „Tuto jsou tvoji věrní měšťané pražští, kteří poslušní rozkazu tvé milosti dostavili se všickni ve zbroji k tvé službě. Rač královská milost tvá jmenovati nepřítele, proti kterému by táhli, neboť jsou hotovi, nasaditi pro tebe statky i životy své.“ Král pozaraziv se nad výjevem nenadálým na chvíli nějakou, pochválil potom věrnost a oddanost měšťanů svých i napomenul je, aby rozejdouce se domů hleděli udržeti pokoj mezi sousedy svými. Žižka nesměl se odsud ukázati u dvora, i přilnul nyní zcela k lidu. Druhá událost byla ještě hlučnější a měla krvavé následky pro celou zem. Kněz Jan Želivský, první a nejobratnější podněcovatel obyvatelstva pražského, vedl dne 30. července velikou procesí ze svého kostela (nyní kostel Marie Sněžné u Františkánů) rozličnými ulicemi ku chrámu sv. Štěpána, kterýž lid, poněvadž před ním zavřeli, násilím otevřel a v něm služby boží konal. Odsud obrátila se procesí k radnici novoměstské žádajíc na konšelích nenáviděných, aby propustili vězně, zajaté pro náboženské potržky. Když to konšelé učiniti nechtěli a někdo s radnice kamenem hodil po knězi Janovi velebnou svátost nesoucím, obořil se lid vedením Žižkovým na radnici, vypáčil dvéře a prodrav se až do vnitřku hodil s okem Nikláska podrychtáře, Jana Podvinského purkmistra, dva konšely a šest sluhů rychtá-

řových, kteří od množství dole stojících chytáni jsou na oštěpy a dobíjení; jeden konšel zabit také v mučírně na radnici. Vítězové ustanovili čtyři osoby za hejtmany města, kteří svolavše bez meškání měšťany do zbraně pod pokutou smrti, osadili všecka důležitější stanoviska lidem branným, aby se všelijakému útoku postaviti mohli na odpor. — Když došla krále Václava na hradě Kunratickém zpráva o skutku tom, rozlítil se náramně tak, že jej mrtvice ranila. I chřadl potom neustále až zemřel po druhém uhodění mrtvice dne 16. srpna 1419.

Jakmile se v Praze rozhlásila zpráva o smrti králově, udeřil rozhořčený lid na kostely a kláštery, kde nechtěli podávati pod obojí, vyhnal faráře Husitům odporné, i mnichy z části německé, jimž dával vinu, že na Husa žalovali a roztloukl v některých místech nářadí kostelní, oltáře, varhany a obrazy svatých. Rozlícený lid vyvalil se také za bránu Oujezdskou, kdež je nyní Šmíchov, vytloukl tu a zapálil klášter Kartouzů, mnichy německé trýznil a svázané na staroměstskou radnici odvlekl. Divoké toto řádění trvalo po tři dni a teprvé potom podařilo se úřadům městským po dobrotě zavesti pořádek v městě, do všech kostelů ale zavedeni kněží pod obojí a opět konány jsou po celé Praze husitské služby boží a všude podáváno z kalicha. Také v Písku, v Klatovech, v Plzni, ve Hradci Králové, v Žatci a v Lounech zbořeno jest několik klášterů mnichů žebravých. Byla to města, ve kterých se v posledním čase národnost česká domohla vlády, kdežto v jiných městech královských všude Němci měli posud převahu.

Král Sigmund, jemuž po smrti bezdětného Václava náleželo nástupnictví na trůnu českém, zaměstnán byl toho času v Uhrách válkou s Turky.

V Čechách vládli místo něho ovdovělá královna Žofie s nejvyšším purkrabím Čeňkem z Vartenberka. Náměstek tento svolal brzy po smrti krále Václava stavy zemské na sněm obecný, kterýž dle starodávného obyčeje předložil rozličné články ku potvrzení novému králi, dříve nežli by do země přijel. Mezi jiným žádáno na něm, aby dal svobodu zákonu božímu a přijímání pod obojí; aby žádný kněz nezastával úřad světský; papežské buly a listy aby v zemi jen tehdáž platnost měly, když by k nim svolil král se svou radou; král aby stará práva i svobody království českého potvrdil i hájil; konečně aby po městech Němci nebyli posazováni na úřad, kdež by Čechové mohli a uměli vládnouti, aby soudové a žaloby v jazyku českém po Čechách se dály, a Čechům aby se všude po království a po městech přednost dávala. Na žádosti tyto dával Sigmund odpovědi vyhýbavé, odkládaje vyřízení té věci, až by se do Čech navrátil. Také v potomním čase, když s ním Čechové vyjednávali, nevyjádřil se nikdy rozhodně. Chtěl získati toliko čas, aby mohl sebrati dostatečnou sílu vojska k pokoření národu českého. Úmysly jeho ale nemohly zůstati tajemstvím. Hned z počátku r. 1420 zabrav se do Slezska sídlel tam ve Vratislavi a sbíral k sobě ustavičně vojsko z Uher, z Moravy, ze Slezska a z Lužice. V dorozumění s ním vyhlásil také papež Martin V. dne 1. března 1420 křížovou válku proti Čechům a vyzýval četnými kazateli všechny národy křesťanské k této válce, slibuje hojné odpustky všem, kdož by se jí účastnili. Bulou touto pobouřilo se všecko záští kmene německého proti Slovanům, tak že se Němci dychtivě chápali zbraně pod korouhví náboženství. Ve Vratislavi dokázal Sigmund

skutkem neklamným, čeho se mohli kališníci od něho nadíti. Dal totiž vláčiti po městě koňmi a potom veřejně upáliti znamenitého měšťana pražského Jana Krásu, který za obchodem přišed do Vratislavi v řečech svých zastával se Husa a přijímání z kalicha. V Čechách ponenáhlu odstranil purkrabí hradů královských, kteří byli milovníky kalicha a dosadil jiné na jich místa, jimž uložil potlačovat všecky novoty náboženské. Konečně dal ve Vratislavi vyhlásiti kříž proti Čechům legatem papežským Fernandem, biskupem luckým. S knížaty pak německými, které sem do Vratislavi povolal, usnesl se tak, aby on s jedné a knížata s druhé strany vtrhli do Čech, jakmile budou k válce připraveni.

Žižka však a Mikuláš z Husince nedali se mýlit úskočností Sigmundovou jako nerozhodný Čeněk z Vartenberka, nýbrž připravovali bez ustání národ český k budoucímu velikému boji. Žižka působil v lidu pražském a Mikuláš podněcoval venkovany. Velké hromady národní opětovaly se přičiněním jeho pravidelně vždy v jiném místě. Marné bylo všecko snažení zameziti tyto pouti, ku kterým se lid hrnul nehroze se žádných překážek. O sv. Václavě roku 1419 byla hromada na Křížkách za Jesenicí, čtyři hodiny od Prahy na cestě k Benešovu. Tam uzavřeno sejít se budoucně v Praze dne 10. listopadu, ale se zbraní, poněvadž se poutníkům cesta násilím zabraňuje. Mikuláš ale měl při tom tajný zámysl, přispěti bratřím v Praze, aby se z hlavního města vypudit mohli katolíci a nerozhodní kališníci, kteří se smlouvali se Sigmundem. Protož královna Žofie a pan Čeněk se svými přívrženci obsadili, když se ten čas blížil, Vyšehrad, Malou stranu a hrad pražský dostatečným vojskem ku své obraně; a

úřad pražský sám, když se opakovalo vytloukání klášterů a jiné výtržnosti, vstoupil v ozbrojenou jednotu s královnou Žofií a mnohými pány a jinými obcemi. Jednota tato zavázala se také, že bude vším úsilím překážeti lidu, aby se nemohl v hromady scházeti a jmenovitě aby nemohl pouť do Prahy rozepsanou navštíviti. V Praze bylo z toho jitření veliké, až se stalo valné shluknutí ozbrojeného měšťanstva, jemužto Žižka v čelo se postaviv dne 25. října z nenadání udeřil na Vyšehrad, královskou posádku vyhnal a hrad svým lidem osadil. Když pak se donesla dne 4. listopadu do Prahy zpráva, že Petr Konopišťský ze Šternberka napadl u Knína a pobil něco poutníků husitských do Prahy se ubírajících, udeřili Žižka a Mikuláš s lidem bojechtivým přes most na Malou stranu. Tu, ačkoli královští statečně se bránili, jmenovitě i střelbou z děl, lidu tehdáž ještě nezvyklou, nicméně přinuceni jsou opustiti po tuhém boji, v němž na obou stranách padlo lidu množství, všecka pevná místa, jež byli zaujali, a ustoupiti na hrad. Pozdě do noci trval neustále boj krvavý po ulicích, jelikož Pražané domu za domem dobývati musili; s hradu houkala střelba, zvonilo se na poplach po celém městě, mnoho domů hořelo, v jiných se potýkáno aneb drancováno. A boj takto počatý trval po tom po čtyři dni stejnou zuřivostí, neboť se i královským i Pražanům posily dostalo. Teprv 13. listopadu uzavřeno jest příměří mezi oběma stranami, jímž královna a páni zavázali se k hájení svobody v náboženství, Pražané pak slíbili zachovati pořádek v městě a vrátili královským Vyšehrad.

Zdaření boje nad naději šťastné přičítalo se vůbec opatrnému velení Žižkovu. Většina lidu ale nepochopila ještě, že se oběma vůdcům jednalo

o úplné vypuzení posádky královské a uzavřela tudíž mír proti vůli Žižkově, který proto město opustil a s jinými horlivci do Plzně se odebral. Mělť v úmyslu udělati z města toho středisté i hlavní ohradu husitství. Proto vyhnal z města všecky katolíky, shromažďoval tam veškeru brannou moc svou, opevňoval hradby proti možnému na ně útoku, kázal zbořiti nejen všecky kostely, domy a dvory ve předměstí, ale i uvnitř města několik klášterských stavení. A nestaraje se o královnu, cvičil v umění válečném své bratry, mezi nimiž byli také někteří páni a rytíři čeští. Ku cvičením takovým náležely však i půtky skutečné, které Žižka podnikal, aby bojovníky své, kteří nebyli válčení zvyklí, otužil. Jednoho času vytrhl k Nekměři maje lidu ke třem stům pěších a sedm vozů naložených hady, to jest nástroji, kterými zdi bořili. Na cestě dorazil naň udatný pan Bohuslav ze Švamberka s jízdnými a pěšími více než 2000 mužů v širém poli v naději, že jej valem potře. Žižka ohradiv se uměle vozy svými odrazil i obrátil jej na útěk a zabil mu veliký počet lidu. Okolní panstvo katolické poznávajíc, že by se Žižka v Plzni mohl státi celé krajině velmi nebezpečným, počalo se pomalu sbírat okolo města s vojskem svým a zabraňovalo mu vyjížďky do krajin sousedních.

Kněží z Oustí vypovězeni zdržovali se s přívrženci svými v sousedních obcích. Husité tito sebravše se tajně dne 21. února 1420 udeřili v noci na město a zmocnili se ho. Poněvadž se jim ale nezdálo býti dosti bezpečné, odebrali se v krátkém čase na blízkou horu Tábor obklíčenou hlubokými údolími a vodami na způsob vysedlého poloostrovu, spojeného s pevnou zemí jen úžinou málo kroků širokou. Tam založili město nové a

pevné, jež nazvali Hradiště a dali o tom zprávu do Plzně Žižkovi. Ten seznav důležitost hory poslal jim rytíře Chvala Řepického z Machovic s houfem statných bojovníků, kteří novou pevnost obsadili. Tím však zemdlil se znamenitě, kdežto vojsko Plzeň obléhající co do počtu i síly denně se zmáhalo. A poněvadž zároveň i měšťanstvo začalo ustávati v dobré vůli, postoupil město pod smlouvou, aby jemu a všem, kdožby s ním jíti chtěli, přán byl volný a bezpečný odchod do Nového Tábora a městu aby pojištěna byla svoboda kalicha. I vytáhl s lidem svým, kterého se počítalo asi čtyři sta osob i s ženami; vozů bojovných měl dvanáct a koňů jízdných devět. Dověděvše se o tom královští, kteří se byli Písku zmocnili, vypravili se na Žižku s vojskem valným více než 5000 jezdců v železo oděných od hlavy až do paty, za kterouž příčinou nazýval je lid „železnými pány“ a mluvil: „kdyby ani meče nevytasili, než toliko koňmi na Žižku se tlačili, že lid jeho na koňských kopytách roznesou. Také Žižka sám přepraviv se u Sudoměře přes Otavu, pospíchal tak rychle dále, že se pochod jeho podobal útěku. Vida ale, že se boji vyhnouti nemůže, vzal postavení příhodné u jednoho rybníka a otočil se vozy svými tak, že jezdci královští chtějíce na něj hnáti útokem s koní slézti musili. Strhl se boj nad míru krutý a krvavý, který trval několik hodin až do soumraku a skončil úplnou porážkou železných pánů, jichž mrtvoly celé bojiště pokrývaly.*) Žižka přebyv tu noc na bojišti táhl

*) O bitvě sudoměřické vypravovali Husité zázrak opačný tomu, jakýž byl druhdy Josue vyžádal na Hospodinu, totiž že slunce, když ještě dosti vysoko stálo, zřetelný západ vzalo jest za hory, tak že náhlá tma nastoupila a královští sami mezi sebou se bili.

druhého dne až ke hradu Oujezdci nad Vltavou, odkudž jej Táborští uvedli slavně s velikou ctí a radostí do města svého. (Ku konci března 1420.) Brzy na to dobyl útokem tvrze Sedlce, na které se bránil Oldřich z Oustí s udatnými bojovníky. Pán tento umlácen cepy a uvržen do ohně, celá posádka povražděna a tvrz až do dna pobořena jest. Dále přepadl dne 5. dubna u veliký pátek noční dobou město Vožici, kdež po bitvě u Sudoměře bylo se uhostilo asi 2000 těch železných pánů. Žižka probořiv tiše plaňky, jimiž městečko bylo obehnáno, kázal svým učiniti pokřik a zapáliti domy. A tak ve zmatku nastalém větší díl těch jezdců byl buď pobit anebo zjímán. Mezi jinými věcmi ukořistil tu Žižka mnoho koní a odění; i zřídil si z toho potřebnou jízdu. Doplniv takto vojsko své připravoval je každodenním cvičením k boji pravidelnému, aby se postaviti mohl každé moci nepřátelské.

V Hradišti zřízena byla brzy po příchodu Žižkově pořádná vláda v ten způsob, že zvoleni jsou čtyři starší: Mikuláš z Husi, Jan Žižka, Chval Řepický a Zbyněk z Buchova, jichžto rozkazu měli poslušni býti všickni, kteří se přiznávali k straně pokročilých Husitů, přijavších nyní jmeno Táborů. Město Hradiště samo jmenováno pak Hradiště hory Tábor nebo zhola Tábor. Jedno z prvních nařízení hejtmanův bylo úplné zboření Sezimova Ústí, odkudž obyvatelé všickni převedeni jsou do Tábora dne 30. března 1420. Tam nacházeli útočiště všickni nejsmělejší zastavatelé nového učení, kteří odjinud byli vypuzeni. Měšťané, sedláci i zemané, odhodlání nasaditi život pro své náboženství, prodávali statky a stěhovali se s ženami a dětmi na Tábor, kdež byli přijímáni za bratry a za sestry po příkladu

prvních křesťanů. V bratrstvě tomto ujímaly se velmi rychle všecky novoty náboženské. Kněží zdejší zavrhli netoliko řády kostelní, které nebyly založeny na písmě svatém, ale také roucha kněžská a konali služby boží v obyčejném oděvu, vstupovali v manželství, neholili si vlasů a nosili vousy jako jiní mužové. Dále netrpěli žádné nádhery a všelikých ozdob v kostelích; jediný, jednoduchý oltář stačil ke čtení mše; při službách božích užívali veskrz jazyka českého místo latinského. Táboři vykládajíce víru podlé rozumu svého opravili církev na základě písma svatého, aby byla taková jako za prvních časů křesťanství Když pak církev aspoň v největší potřebě byla očištěna z přídavků lidských, jali se pomýšleti také na opravy v životě veřejném a společenském. V ohledu prvním zatracovali krále Sigmunda, který je zjevným nepřítelem národa českého a vyhledává jenom prostředky, jak by pokořiti a vyhubiti mohl všecky Čechy, kteří se s ním ve víře nesrovnávají. Aby tedy požívati mohli úplné svobody ve víře a aby se jim dostala práva, kterých posud lid stavů nižších nepožíval: chtěli z království českého udělati republiku. Proto se stal Tábor hlavním střediskem odporu proti Sigmundovi a vladařům jeho. Dále usilovali zlomit převahu Němců v celé zemi a zjednati úplný průchod živlu národnímu. Ve společnoati zasazovali se o rovnost všech lidí. Zásady tyto jsou nyní hesly pokroku časového. Předkové naši hlásali je již v první polovici XV. století, když ostatní Evropa pohřížena byla ještě v duševní temnotě.

Zprávy o upálení Krásy a vyhlášení kříže ve Vratislavi roznítily novou bouři po celých Čechách. Pražané první odpověděli králi a konali rozsáhlé

přípravy ku brannému odporu. I pan Čeněk z Vartenberka byv s jinými pány českými na sjezdu vratislavském vrátil se odtamtud s hořkostí. Hned smluvil se s Pražany a vydal dne 20. dubna veřejné provolání, kterým vyzýval všecky stavy a obyvatele země ku povstání proti Sigmundovi jakožto nepříteli národu českého.

Vida pak, že na provolání to počalo zbrojení po celé zemi, poslal králi a po příkladu jeho i jiní páni a rytíři odpovědné listy; ano po tajných poslech vyzvídal u krále polského v Krakově, zdali by nebyl nakloněn přijati korunu českou.

V Čechách vřelo to již na mnohých místech. Ukrutnosti provozované na Husitech od Kutnohorských a některých pánů katolických jakož i nový začátek pálení kacířů ve Vratislavi vzbudily také větší krutost při Husitech vůbec a Táborech zvláště. Jakmile jednou mezi stranami prolita krev, hned domnívala se každá z nich, že právo má mstíti se nad druhou; a král Sigmund dotíraje skrze časté posly na trestání neposlušných kacířů, množil sám ohavnosti páchané. Žižka obořil se v čele Táborů na posádku kláštera milevského, kterýž lid jeho spálil a rozbořil; tentýž osud potkal také klášter nepomucký. Potom přilehl s velikou mocí k Rábí ve Prachensku, jednomu z nejpevnějších hradů v celém království, za kterouž příčinou mnozí duchovní i světští z okolí celého schovali tam, co měli nejdražšího, množství klenotů ze zlata, stříbra, drahého kamení, též oděvy skvostné, zbraně atd. Žižka však zmocnil se hradu v krátkém čase; a bojovníci jeho snesli nejen sedm tam jatých mnichů a kněží ale i všecky ve hradě nalezené poklady na hromadu do předhradí a spálili ohněm napořád nešetříce než zbraně, koní a peněz hotových. Žižka však vzal v ochranu a péči svou syny majitelovy.

Odtud vrátil se na Tábor, obsadil město náležitým počtem lidu branného a táhl na pomoc Pražanům s 9000 bojovníků kromě kněží, žen a dětí. Když se blížil k Benešovu dne 19. května, vytáhlo proti němu mnoho jízdných i pěších, aby jej odrazili od města: on však obešed nepřítele vniknul do města s jiné strany a spálil je celé s kostelem a farou. Z Benešova ale táhl bez prodlení dále, poněvadž zvěděl, že je kdesi na blízku Václav z Dubé asi s 11.000 jezdci královskými. Za soumraku přebrodil se u Poříčí přes Sázavu a kázal vojsku svému ležení rozbiti. Však již přitrhli sem nepřáa chystali se k útoku. Žižka tedy seřadiv vozy a jezdce své k boji táhl dále. Královští aby jim nikudy nemohl uniknouti, rozdělili vojsko své na tři veliké zástupy, které obklopovali Tábory se všech stran. Jedné chvíle, když byly hodně daleko od sebe kázal Žižka lidu svému, udeřiti na jeden houf se hřmotem a křikem velikým, tak že jezdci ohromeni, když ztratili asi padesáte předních bojovníků svých a několik korouhví křížem znamenaných, rozprchli se ve tmách, kam kdo mohl. Žižka pak bez dalších nesnází dostal se do Prahy dne 20. května.

Zatím vtrhl Sigmund asi v posledních dnech měsíce dubna do země s velikou mocí vojenskou. Nejprvé vzdal se mu Hradec Králové; odtud hnul se dále k Hoře. Tu přišel strach na mnohé, kteří se prve odvážili povstání proti němu; ano sám Čeněk z Vartenberka vzav sobě v ošklivost bořeni kostelů a klášterů od strany táborské, zvrtkal se a tajnou úmluvou vydal hrad pražský času nočního v moc královu. Jeho příklad následujíce odebrali se i jiní pánové strany pod obojí do ležení králova u Hory a nabízeli mu vojenské své služby. Kojiliť se bláhovci lichými nadějemi, že nachýlí krále

k šetření náboženství husitského. Mimo šlechtice dala se příchodem Sigmundovým zastrašiti též většina měst, tak že dobrovolně jej uznala za svého pána. Sigmund ale nepospíchal sobě s pochodem ku Praze, nýbrž čekal na vojsko křižácké, které se sbíralo v okolních zemích. Aby docela nezahálel, jezdil po městech, ve kterých byly královské posádky a připravoval „věrné své“ k nastávajícímu boji. V šarvátkách, které sváděly jednotlivé zástupy vojska jeho na venkově s odpůrci královskými, nesloužilo jim hrubě štěstí. Více zastrašením nežli bojem zmocnili se Loun, pak Slaného, kde legat papežský Fernand dal upáliti jednoho kněze a jednoho světského člověka, kteří se nechtěli odříci kalicha. Zato ale dostala se pomoc Žateckých, Lounských a Slánských a ze Hradecka do Prahy skoro beze ztráty, Hradec Králové dobyt byl od Husitů zase nočním překvapením a pan Oldřich z Rožmberka poražen byl před Táborem, jejž po odchodu Žižkově oblehl, od Mikuláše z Husi s velikou ztrátou, ačkoliv prý bylo vojsko jeho počtem dvacetkráte silnější.

Pražané dostavše posilu z venkova jali se obléhati hrad malostranský i Vyšehrad. Žižka se svými, jakož i jiné houfy pomocné, leželi na nynější Štvanici hotovi jsouce k boji v každém okamžení. Dne 22. května přitrhli ku Praze někteří páni čeští s lidem svým chtějíce do hradu vložiti posádce potravu a posilu; Žižka přebrodiv Vltavu obořil se na ně nenadále v poli nad Ovencem u tehdejší královské Obory a poraziv i rozprášiv je tak, že pan Michalec z Michalovic vůdce průvodu tohoto sotva vyváznouti mohl na hrad s několika brannými, jal jim mnoho lidu a dvacet vozů s kořistí bohatou. Potom stíhaje nepřátele dále zmocnil se pomocí Pražanů kláštera břevnovského nedaleko

města, dal jej z pomsty za ukrutnosti královských zapáliti a devět zajatých mnichů do Prahy odvesti.

Konečně přitáhlo vojsko křižácké na 150.000 silné a nejznamenitějšími knížaty německými vedené. Dne 30. června počalo pravidelné obléhání a hlavní útok na Prahu určen byl na den 14. července. Královští s hradu v počtu 16.000 mužů měli se obořiti na Malou stranu, posádce vyšehradské bylo uloženo zaměstnávati novoměstské a hlavní vojsko ležící na polích mezi Bruskou, Ovencem a Bubny mělo podniknouti útok polem špitálským (tu, kde nyní leží Karlín) na Staré město. Míšňanům a Durinčanům dáno za úlohu ztéci horu Vítkov.

Nežli se strhla rozhodná bitva, stal se pokus o mírné srovnání, Pražané a Táboři i druzí obránci města, shodli se o vyslovení žádostí svých ve čtyřech článcích složených hlavně od mistrů učení pražského, kteréž potom nazývány „artikuly pražskými“; zněly takto:

1. aby slovo boží od kněží schopných svobodně bylo kázáno;

2. aby svátost oltářní všem věřícím svobodně rozdávána byla pod obojí způsobou;

3. aby kněžstvo, zanechajíc světského panování a držení statků, živo bylo dle příkladu Krista a jeho apoštolů;

4. aby všickni hříchové smrtelní a neřádové zákonu božímu protivní byli kaženi a stavováni. Však mírné tyto požadavky byly od legata papežského odmítnuty.

Když tedy vyjednávání nevedlo k žádnému konci, hotovily se obě strany k boji rozhodnému tím úsilovněji. Se strany české řídil všecky přípravy obezřelý Jan Žižka. Měšťany v bojích nezkušené a mládež a ženy k donášení střeliva ro-

zestavil po hradbách; bojovníky válce již zvyklé pak rozsázel na místech příhodných venku před městem. Sám s jádrem vojska obsadil horu Vítkov, kdež dal na rychlo zříditi několik pevných srubů. Válečným svým důmyslem poznal totiž, že hora ta musí býti obsazena, aby se udržovati mohlo spojení s venkovem; mimo to soudil dobře, že nepřátelé, aby volně mohli město oblehnouti, musí se hory té zmocniti. Vítkov sám pro neschůdnost svou byl dosti dobrou pevností, zákopy však a sruby, kterých dal Žižka nadělati, stal se velmi pevným a pro slabé vojsko skoro nedobytným. Za okolností takových očekával Žižka a bojovníci jeho s dobrou důvěrou den bitvy rozhodné.

Dne 14. července odpoledne v čas nešporní udeřila malá část vojska Sigmundova na Staré město, aby zaměstnávala obrance hradeb, kdežto hlavní síla bojovníků statečných, v řemesle válečném dobře vycvičených a v bojích rozličných sestárlých postupovala proti Vítkovu. Zároveň vypadly posádky královské z Vyšehradu a s hradu Pražského, tak že jednou dobou strhl se boj na všech stranách. Nejlítěji bojováno ovšem pod horou Vítkovem.

Houfy české na svahu hory té rozestavené bránily se statečně a odrážely mocně útoky nepřátelské; sotva však jeden nával zadržely, přihrnuli se nepřátelé noví, nevysílení a rovněž stateční. I bylo Čechům vzhůru ustoupati až ke srubům. Tu teprvé rozzuřila se krutá seč, jaké nebylo pamětníka. Nejlépe účinkovaly cepy české; neboť bojovníci mohli jimi s míst povýšených do nepřátel velmi vydatně bušiti. A rány jejich také skutečně jako hrom dopadaly. Koho cep zasáhl, ten více nedýchal. Také kameny dolů metané a válené dělaly dobrou službu. Než co vše na

plat, když na místo padlého nepřítele nastoupili dva jiní, kteří se rovněž neohroženě ku předu drali. Tu Žižka shlednuv příhodnou chvíli sebral houf cepníků a obořiv se v čele jich na nepřátele se strany, odkud toho neočekávali, tiskl je tam, kde byly skály a příkré srázy, tak že couvajíce dolů padali a na místě ležeti zůstali. Zatím ale postupovali Němci na jiné straně. Zvláště u srubů, v nichž se i ženy bránily lví udatností, byl boj velmi krutý. Tu ležely nepřátel celé hromady. Žižka donášeje pomoc brzy sem brzy tam octl se jednou v takové chumelici, že jej nepřátelé již kolkolem obklopili a cepníci jenom s velikým namáháním vybili. Za boje tak vzteklého, když všecka pozornost jenom k Vítkovu byla upjata, vyrojil se z bran městských zástup srdnatých vojínů s knězem velebnou svátost nesoucím. Nepřátele, kteří se mu v cestu postavili, rozplašil jako plévy a prodral se až nahoru k Žižkovi, s kterým se spojil. Posila tato donutila ihned na jednom místě nepřátele k couvání. Žižka nabyv takto trochu volnosti sebral lid, kde ho nebylo nevyhnutelně třeba a obořil se pak novou mocí na nepřítele tam, kde se ho největší síla ku předu valila. Jako bouře udeřili Husité na Němce, jako blesky padaly rány a nepřítel nemoha prudkému tomu nápadu odolati počal couvati. Tu teprvé dopadaly cepy, tu teprvé padali utíkající jako mouchy. Za nedlouho stal se útěk všeobecným. Kdo zdrávi vyvázli z boje, káceli se se skal a strání. Vypravuje kronikář, že mnozí prchajíce strachem zcepeněli. „A v tu dobu vytáhše Pražané děla svá i houfnice velmi hustě na lid královský stříleli, až v něm ulice dělali.“ Vítězství Čechů bylo úplné; i poklekše na samém bojišti na kolena počali hlasitě zpívati: Tě Boha chválíme

a město celé ozývalo se jásáním nevýslovným. Nazejtří v pondělí svolal Žižka množství žen, panen a chasy na horu Vítkovu a dal tam vystavěti a okopati nové prostrannější a pevnější hradby ze srubů. Nová tato tvrz dostala jméno Žižkov a udržela neporušená jméno to po celý čas válek husitských, po ní pak, i když nezůstal kámen na kameni, zůstalo jméno hoře samé až po dnešní den.

Sigmund neodvážil se bitvy druhé. Žoldnéři křižáčtí se bouřili žádajíce žold smluvený. Sigmund tedy všed na hrad pražský dal se tam 28. července korunovati na krále českého; hned ale potom oloupil kostel sv. Víta o jeho poklady a drahocenné ozdoby a dal stlouci všecko zlato a stříbro tu nalezené, mezi jiným i truhlici zlatou, v které chovány byly kosti sv. Václava, aby zaplatit mohl žold smluvený. Dva dni po korunování rozpustil vojsko a odešel z Prahy bez pořízení.

Výprava křižácká tak hlučně připravovaná a co do počtu vojska tak znamenitá neprospěla ničeho. Tím nabyli Táboři a kališníci vůbec veliké sebedůvěry; naproti tomu ale uvedeni jsou přívrženci královi, jmenovitě katolíci a duchovenstvo u veliké nesnáze. Pražané ještě za posledních dní obležení svého učinili proti všem měšťanům, hlavně německým, kteří byli město opustili, nález ten, aby se do Prahy více navrátit nesměli a statků svých aby zbaveni byli. Jakmile Sigmund odtáhl, zmocnili se statků těchto v okolí a domů ve městě a obrátili je k užitku obce. Tím bylo němectví ode dvou set let panovavší vyvráceno jednou ranou.

Většina kališníků proti Sigmundovi ve zbrani stojících shodovala se v tom, že Sigmund nemůže

přijat býti za krále. Věděloť se o něm, že se svatě zapřisáhl zkrotiti a potrestati zpouru českou, byť proto i celé to království zhubiti a v popel obrátiti, *krajiny české jiným národem zalidniti*, a nejen všecky koruny své, ale i tělo a duši vlastní nasaditi měl. Na místě něho ale chtěli míti už už panovníka nového a vypravili hned v srpnu poselství ku králi polskému, aby přijal korunu Českou. Také Žižka přivěsil pečeť svou ke psaní, které poslové nesli králi Polskému. Menšina, hlavně ale Táboři, nechtěli žádného panovníka. Král polský dal poslům odpověď vyhýbavou; i jednáno potom s ním po několik let, až se konečně stalo dorozumění.

Žižka po bitvě na Vítkově pomáhal Pražanům dobývati okolních tvrzí jako jmenovitě tvrze Břežanské; potom pak 22. srpna, když se křižáků nebylo již co strachovati, odtáhl se všemi Tábory do města Písku jemu vždy příchylného. Odtud vypraviv se proti Vodňanům dobyl města toho bez veliké nesnáze, při čemž nemálo lidí zbito a také kněží několik, kteří dříve pod obojí rozdávavše potom zase katolíky se stali, do vápenice uvrženo a za živa spáleno jest. Z Vodňan táhl ku Prachaticům. Horlivější kalicha protivníci dali se před ním na útěk; ostatní se poddali a slíbili zachovávati čtyři artikule pražské. Potom se obrátil spěšně proti Lomnici nedaleko Třeboně, dobyl města i hradu za tři dni a ustanoviv tam za hejtmana Jana Roháče z Dubé kvapil dále proti Bystřici. Tu také nedlouho ležev vzal hrad i město útokem, dal posádku německou porubati, město a hrad pobořiti a spáliti. Konečně dobyl i hradu Svinského. Z Cech jihovýchodních obrátil se do krajin šumavských, „oblehl Bor za Horaždějovicemi a tu ležel až se i vzdali, načež tvrz tu vy-

pálil. Zvěděv, že obleženým pomoc přichází, táhl nahoru ke kostelíku a tu se šikoval. 12. října přitáhl pan Oldřich z Rožmberka s velikým množstvím lidu; a s druhé strany pan Bohuslav ze Švamberka i s Němci mnohými a tu jej vůkol osuli, neb veliké množství lidu bylo se na něho sjelo. Ale on se mužsky bránil, doufání vždy v pánu Bohu maje, a mnoho nepřátel se svými bratřími zbil a zranil a škodu jim velikou učinil, tak že s hanbou pryč ujeti musili. A on sám na bojišti ostav, potom dále táhl kam chtěl a kam jemu libo bylo.“

Mezi tím Pražané oblehli Vyšehrad, k čemuž přispěli pomocí svou také páni setrvavší při straně pod obojí, pak Žatečtí a Lounští. Král Sigmund sebrav na Moravě a jinde asi 20.000 mužů svedl s obléhajícími bitvu v den Všech Svatých před samým Vyšehradem v údolí i v rovině u kostela sv. Pankráce. Posádka vyšehradská, která byla z hladu den před tím uzavřela s Pražany příměří, nesměla mu pomáhati v boji. Tu poražen Sigmund opět v bitvě kruté, ve které padl květ šlechty české a moravské, jíž byl Sigmund právě nejnebezpečnější místo k bojování vykázal. Král spasil se rychlým útěkem, načež posádka vyšehradská Pražanům hrad odevzdala. Druhého dne pak hrnulo se Pražské obyvatelstvo davem na Vyšehrad i dalo se do jeho bourání s takovou vzteklostí, že nejenom zdi hradební proti městu, nýbrž i kostely, domy kanovníků, ba sám palác královský zkaženy jsou; a tato druhdy kolébka říše české pozbyla vší své někdejší nádhery a slávy.

Dvojím tímto vítězstvím nabyli Pražané a Táboři tím většího srdce. Netajili již svého úmyslu, že zbavit chtějí Sigmunda koruny české, nýbrž vyzývali zřejmě všecky stavy, aby se ho odřekly.

Již zhrozil se moci jejich i Oldřich z Rožmberka a zavřel se Žižkou na tři měsíce příměří, kterým se zavázal propustiti svobodu čtyřem artikulům Pražským na svých panstvích. Jiní páni, kteří se nesmlouvali po dobrém, donucováni k tomu mocí zbraně; i zuřila válka po celých Čechách, poněvadž všude žili katolíci a kališníci vedle sebe.

Od Boru vydal se Žižka podruhé proti Prachaticům. Katolíci uprchlí byli se totiž vrátili hned po odchodu Žižkově do města a poopravivše domy a zdi městské, počali ukrutně pronásledovat všecky sousedy své pod obojí: nejenom že je z města vyháněli a statky jim odjímali, nýbrž dali dva nebo tři horlivější Husity také na hranici spáliti. Žižka přitáhl k městu dne 12. listopadu a mluvil k obyvatelům po zdech rozestaveným nejprvé pokojně v tato slova: „Otevřete bránu a pusťte nás s velebnou svátostí těla Kristova i s kněžími pokojně do města; slibujeme nečiniti vám škody žádné ani na těle ani na statcích.“ Měšťané ale odpověděli rouhavě: „Nepotřebujeme vašeho těla Kristova ani vašich kněží, nebo máme i tělo Kristovo i kněží, kteří se nám hodí.“ To uslyšev Žižka, pozdvihl hlasu i řekl: „Přisahám dnes Bohu, jestliže vás mocí dobudu, že nikoho nenechám na živě, ale všecky, cokoli vás bude, usmrtiti dám.“ A hned velel bratřím k útoku: kteřížto, přistavivše žebříky ke zdem na mnoha místech, násilím je slezli, protože střelci a pračata táborští tak uměle stříleli nahoru, že měšťané mající brániti hradby střelbou z pušek a ručnic, smolou a kamením, netroufali sobě ani ze zábradlí ven vyhlednouti. Táboři dostavše se na zdi ubíjeli tam obránce města a jiné utíkající honili po ulicích a poráželi napořád. A otevřevše bránu, vpustili ostatní bratry a sestry, jižto zpívajíce

písně nábožné nesli s sebou do města tělo Kristovo; pak rozdělivše se po ulicích a po domech vraždili mužské všecky ženám a dětem odpouštějíce. Něco mužů přivedli také k Žižkovi, který ušetřiv sedm mužů za věrné Husity uznaných dal ostatních 85 osob zavříti do kostelní sakristie a tam se slamou a smolou spáliti všecky bez milosrdenství. Konečně dal vyhnati ženy a děti zabitých a osadil město lidmi svými, načež brzy hradby a příkopy vystavěny lepší než byly prvé. Ještě téhož roku pak volán byl Žižka na pomoc od Táborův k Říčanům; sotva tam dorazil, vzdal se pan Diviš z Říčan. Devět na hradě postižených hněží odevzdal Žižka pračatům svým, kteříž je strčili do jedné selské chatrče a spálili v ní za živa.

Po několikerém avšak marném smlouvání mezi mírnými kališníky pražskými a ráznými Tábory vydal se Žižka hned po novém roce 1421 nejprvé proti chotěšovskému klášteru, jehož dobyv osadil svým lidem a dále proti Kladrubům. I tyto opanovav postoupil osvícenému Petru Zmrzlíkovi ze Svojšína. Odtud hnul se před Stříbro; uslyšev ale, že Bohuslav ze Švamberka, úhlavní Táborů nepřítel, přijel s málem lidu na blízký hrad Krasikov, přitrhl ihned k hradu tomuto, opanoval již prvního dne hřeben hory a dobyl nazejtří jedné věže i s mostem. Pan Bohuslav vida, že neodolá Táborům, vzkázal Žižkovi, že se vzdá Petrovi ze Svojšína. Žižka svolil k výmince té. Hned po dobytí Krasikova a to ještě do 14. ledna zmocnil se Žižka úprkem předměstí tachovského a dal je spáliti. Ohněm tím ale utrpěl pro neopatrnost lidu svého nemalou škodu na koních a na vozích válečných. Když tedy uslyšel, že Sigmund sbírá naň v okolí a v Bavořích veliké vojsko, rozsázel

lidi své po dobytých klášteřích a hradech, a sám pospíchal do Tábora nasbírat větší moci válečné. Zároveň napomínal Pražany, aby nemeškajíce přispěli mu lidem svým. Pražané milerádi chopili se příležitosti, vstoupiti ve spolek branný se Žižkou, poněvadž věděli již ze zkušenosti, že spojené moci pražské a táborské neodolá žádný nepřítel a že tak nejspíše nabude husitství převahy v koruně české. Postranní zámysl při tom měli ten, nabyti v zemi moci rozhodující. I vypravili pomoc svou 7000 jízdných a pěších se 320 vozy již 6. února a Žižka táhna s novou mocí od Tábora spojil se s Pražany v Dobříši a brал se dále přes Hořovice a Žebrák na Rokycany. Na cestě té zmocnil se města Rokycan a hradu Vilštejna. To slyšev Sigmund, když nepřátelé byli ještě pět mil od něho vzdáleni, rozpustil lid svůj a utekl do Litoměřic, odtamtud zase do Hory, konečně pak v měsíci březnu opustil Čechy dokonce.

Nyní nebylo žádného nepřítele v poli. Žižka obehnal tedy dne 14. února se spojeným vojskem město Plzeň, které bylo po odchodu jeho v přední řadě mezi nepřáteli Husitů. Prvním útokem důrazným dobyl předměstí i mlýnův; město ale rozsáhlé ohraženo bylo vysokými hradbami a bráněno dostatečným počtem bojovníků zkušených. Čtyři neděle stříleno na domy a na zdi a probourány tu a onde dosti značné otvory; nicméně nemohli se Husité do vnitřku dostati. Plzeňští sami vidouce, žeby konečně předce podlehnouti musili, jali se vyjednávati o pokoj. A Žižka zavřel s nimi a s městy k nim hledícími totiž se Stříbrem, s Domažlicemi a s Tachovem jakož i s ostatním krajem plzeňským příměří až do nového roku 1422. Plzeňští zavázali se na čest a víru, že svobodu pustí, užívání kalicha i kázání slova božího od kněží

kališnických; slibu svého ale nedrželi a pronásledovali Husity co nejkrutěji. Z Plzeňska táhl Žižka do kraje žateckého, kdež udeřil nejprvé na Chomútov, město veskrz německé, dne 14. března. Obyvatelé sesíleni jsouce mnohými bojovnými zemany a kněžími z okolí, bezpečili se příliš na pevnost hradeb a udatnost bojovníků svých, i popouzeli nepřátele své se zdí městských rouháním a posměchy velmi neslušnými. První útok dne 15. března odrazili sice šťastně; druhý den, ačkoliv se bránili velmi udatně, také smolu rozpálenou a vodu vařící na Čechy chrlíce ztekli Husité zdi na několika místech najednou a jali se vztekle vraždit, kohoko-li v městě živého zastihli neodpouštějíce než ženám a dětem a asi třiceti mužům, aby prý sousedy své pochovali. Počet zabitých a upálených toho dne udává se na 1363 až 2500 osob. Celé město bylo při tom zloupeno a veliká jeho část v popel obrácena. Krvavý tento pád naplnil protivnou stranu hrůzou náramnou; a když Žižka dále se bral, poddávaly se mu napořád města, hrady i tvrze dobrovolně, jako Mašťov, Louny a Slaný, hrad Okoř a tvrz Makotřasy. Potom oblehl město Beroun, kdež byla nejen silná posádka královská ale i kněží, mistři a měšťané pražští kalichu odporní v hojném počtu. Dne 1. dubna vzato město útokem a usmrcen tu nemalý počet osob na slovo vzatých. Žižka pak kázal nad to kněží, mnichy a měšťany pražské, vesměs 37 osob, v jedné jízbě před městem spáliti.

Po dobytí Berouna odebral se Žižka, zůstaviv větší část vojska svého s Pražany, na Tábor za příčinou rozbrojů tam vzniklých; když pak urovnány byly, táhl za vojskem husitským, které zatím 17. dubna opanovalo Brod Český statečným útokem, Kouřim, Kolín, Nimburk a Čáslav, hrádek Klučov, klá-

štery skalický, sedlecký, sázavský, vilémovský, dobrovický a opatovický dobrovolným se poddáním. Města, která se vzdala, musila se přiznati ke čtyřem artikulům pražským; obyvatelům, kteří se nechtěli dáti na víru husitskou, povolena jistá lhůta k vystěhování se. Byli to skoro vesměs obyvatelé němečtí, jejichž panství nad obcemi českými učiněn tím konec na vždy. Mimo to uvázali se Pražané, poněvadž krále žádného neuznávali, sami ve vykonávání práv královských nad městy; i usadili v nich nové konšely a hejtmany co mimořádné vladaře. Z vítězství vojska husitského nabyla také šlechta podobojí větší smělosti a opouštějíc Sigmunda přidávala se vždy ve větším počtu k straně jemu odporné. Nade všecko očekávání a k úžasu celého křesťanstva přestoupil ke kališníkům i arcibiskup Konrád. Přijel totiž z Roudnice, obyčejného sídla svého, 21. dubna do Prahy, prohlásil veřejně, že držeti bude a zastávati čtyři artikule pražské, osadil konsistoř svou kněžími podobojí a světil kleriky husitské na kněžství bezě všeho rozpakování. Podlé třetího článku pražského vzdal se Konrád světského panování a všecky rozsáhlé statky arcibiskupské dostaly se tím do rukou světských; také úřady církevní připadly Husitům řádným práva způsobem.

Po takovýchto pohromách, které stihly katolíky, poddali se konečně i němečtí měšťané kutnohorští učinivše veřejné pokání za ukrutnosti spáchané proti milovníkům kalicha. Když žádali o milost prosbami pokornými, uloženo jim, aby celé obyvatelstvo města, muži, ženy i děti vyšli v procesí Pražanům vstříc. I brali se dne 25. dubna s kněžstvem svátost těla Kristova napřed nesoucím až ke klášteru sedleckému a když se přiblížili ku Pražanům, poklekli všickni na kolena,

jeden pak z nich prosil na místě všech Boha i Pražany za odpuštění. Tu kněz Jan od Marie Sněžné žádal, aby Husitů více nepronásledovali a ohlásil jim odpuštění od Pražanů. Obě strany daly se do velikého pláče a pozdvihše hlasů svých k nebi zpívali Tě Boha chválíme střídavě, totiž horníci jeden verš a Pražané také jeden verš. Od Hory dalo se vojsko směrem ke Chrudimi, kamž 27. dubna také Žižka dorazil; hned na zejtří vzdal se hejtman městský Jan z Opočna, ač velel posádce dosti silné. Další tažení spojeného vojska uvalilo záhubu na kláštery pardubský, sezemický a podlažický. Vysoké Mýto a Litomyšl vzdali se dobrovolně; Polička vzata od Žižky útokem; jiné okolní hrady a tvrze slibovaly poslušenství bez dalšího donucování. Husité mínili táhnouti do Moravy, kdež se děly přívržencům mnohem větší nátisky nežli v Čechách. To zvěděvše stavové moravští, aby odvrátili záhubu hrozící od země své poslali k Žižkovi a ku Pražanům a smluvili se s nim v ten rozum, aby svolán byl valný sněm z Čech i z Moravy ke dni 1. června do Čáslavi a aby tam ujednán byl řád oběma zemím potřebný. Vojsko husitské tedy obrátilo se do krajin severních, kde Jaroměř vynikala zarytou nenávistí proti Husitům a Čechům vůbec. Obyvatelstvo města toho bylo skoro veskrz německé a tamější klášterové kanovníků řeholních a Dominikánů vyznamenávali se náruživým horlením proti přívržencům nového učení kacířů jim spílajíce. Také hejtman královský na Jaroměři, pan Hynek Červenohorský z Náchoda popouzel podobojí proti sobě nestydaton surovostí. Jednou přepadl s vojskem svým městečko Krčín a lidi v kostele povraždiv nebo rozplašiv, dal napájeti koně svého z posvátného kalicha, posmívaje se, že i ten jest podobojí. Dne 13. května přivalilo

se vojsko husitské k městu a zmocnilo se prvním útokem příkopů až k hradbám; měšťané vidouce jistou záhubu vzdali se již 15. května. Lid husitský rozjitřený utopil něco nepřátel v Labi, jiné spálil ohněm na polích. Hned potom poddal se také Dvůr Králové, mnohá městečka a tvrze okolní; Trutnov dobyt mocí a vypálen. Do ležení u Jaroměře přišel mocný Čeněk z Vartenberka, pokořil se a zpovídal veřejně ze svého zpronevěření, načež v květnu smířil se s Husity dokonale.

Po dobytí Trutnova táhl Žižka přes Boleslav k Litoměřicům; zmocnil se tu tvrze nad Třebušínem a dal tam vystavěti hrad Kalich, podlé něhož měl druhé příjmí „z Kalichu“. Potom jal se obléhati Litoměřice a když se mu poddaly 29. května dobrovolně, ustanovil jim za hejtmana Hynka z Valdsteina. Pražané zatím, vrátivše se domů, oblehli hrad pražský; posádka vzdala se po úplném vyhladovění dne 7. června, při čemž dostali se Husitům dvě velké a mnoho menších pušek, veliká hojnost zbroje a rozličné jiné věci. Husitství mělo tudíž v zemi rozhodnou převahu.

Sněm do Čáslavi rozepsaný byl velmi hlučný: dostaviliť se nejenom Češi a Moravané, ale i někteří Slezáci a Lužičané. Přijeli také poslové od krále Sigmunda s listy, v kterýchž se slovy téměř prosebnými ke všem žádostem stavů českých podával. Ale nic mu to nespomohlo, neboť nedůvěra v jeho sliby byla u Čechů všeobecná; ano stavové vytkly ve zvláštním spise čtrnácte kusů, kterými se Sigmund prohřešil proti svobodám a právům země. Jednosvorně usnesli se sněmovníci hájiti a zachovávati čtyři artikule pražské (7. června); Čechové pak bez Moravanův uzavřeli nemíti již Sigmunda za krále a dědičného pána, poněvadž je „zjevný tupitel pravdy svaté a vrah cti a osob

jazyka českého"; na čas pak, než by země dostala nového krále, zvolili „k obraně země České, k ukrocení všech potržek a nesvorností a k stavování všelikých neřádů mezi obcemi i osobami" dvacet vladařů, z panstva zejmena Oldřicha z Rožmberka, Čeňka z Vartenberka, Hynka Krušinu, z Pražanů čtyři přednější měšťany a z bratrstva táborského Žižku. K zavedení určitého řádu ve věcech církevních měl arcibiskup Konrad svolati synodu kněžstva do Prahy.

Synoda taková sešla se skutečně na počátku měsíce července. I usnesla se velkou většinou o článcích víry, o řádech kostelních, o kázni kněžstva ve smyslu čtyř artikulů Pražských a zvolila z prostředka svého čtyři správce čili představené kněžstva: mistra Jana Příbrama, Prokopa z Plzně, Jakoubka ze Stříbra a kněze Jana, kteříž měli co rádci arcibiskupa Konrada bdíti nad zachováním těchto nálezů. Tu však kněžstvo táborské ponejprv zřejmě odepřelo spravovati se vůlí většiny a zůstalo při svém zvláštním učení a zvláštních řádech služby boží. Byliť sobě již v měsíci září r. 1420 zvolili biskupa ze svého prostředka, Mikuláše z Pelhřímova a spravovali se co církev samostatná.

Žižka vrátil se ze sněmu časlavského na Tábor a pobyv tam nějaký čas vypravil se znova do Prachenska a oblehl v červenci hrad Rábí podruhé. Při útoku postřelen jest do tváře tak, že šíp mu uvázl v oku ještě zdravém i hrozil oslepnutím úplným. Lékaři pražští vytáhli sice šíp z oka, zraku ale vrátiti nemohli, z čehož všeobecný šel zármutek netoliko Táborům ale i Pražanům samým. Žižka, ač již na obě oči slep, nepozbyl proto ani srdnaté mysli, ani darů a schopností válečnických; ba zdálo se, jakoby duchovní oko polního vůdce od té doby ještě více mělo

jasnoty a síly neumořitelné. Proto, ačkoliv rána jeho nebyla ještě dohojena, uvolil se předce hned táhnouti s Pražany k Mostu pomstit porážky, kterou tam byli Pražané od Míšňanů utrpěli. Sotva však Míšenští doslechli, že na ně táhne Žižka s Pražany, vyklidili se ze země nepřítele ani nezhlednuvše.

Že pouhé pojmenování nepřemožitelného toho hrdiny zahnalo nepřítele ještě silnějšího, zjevilo se brzy na to mnohem jasněji. Přičiněním papežského legáta kardinála Brandy a krále Sigmunda sebralo se z počátku měsíce září ohromné vojsko křižácké na hranicích českých nedaleko Chebu. Počítalo se ho na 200.000 mužů. V čele táhli arcibiskupové mohučský, kolínský a trevírský, falckrabě rýnský a markrabě brandenburský a jiných více biskupů a knížat říšských. Bylo ustanoveno, že stejnou dobou vtrhne z Moravy do Čech král Sigmund s Albrechtem vévodou rakouským, který téhož roku se byl stal jeho zetěm. Ale když král jako obyčejně dlouho meškal, překročili Němci hranice 10. září Boha hlasitě o pomoc vzývajíce a táhli dále hrozně pleníce a osady vypalujíce k městu Žatci, kteréžto oblehli s veškerou svou mocí. Ale česká posádka čítající 6000 bojovníků dobře oděných a veliký počet lidu selského z okolí, který sem byl utekl před vztekem křižáků „svatých“ bránila se statečně a odrazila dne 19. září šesterý útok s takovou udatností, že nepřátelé ani do předměstí vniknouti nemohli. Tu zašla křižákům chuť na ztečení města a od té doby dokazovali hrdinství své pálením a vražděním v okolí počínajíce sobě „ukrutněji nežli pohané“, neboť se domnívali, že skrze to, cokoliv zlého učiní proklatým kacířům, budou míti zásluhu u Pána Boha. V tom přišla věst, že vojsko

české, které se sbíralo v okolí slánském, dalo se v pochod proti nim, v čele jeho že Žižka sám táhne. Toho uleklo se ohromné vojsko křižácké tak, že nechtíc dočkati strašného slepého vůdce husitského, dne 2. října zapálilo stany své a u velikém zmatku na útěk se dalo. Posádka žatecká vidouc, ani Němci utíkají, vyřítila se na ně a honíc je po několik hodin na dva tisíce dílem jich pobila dílem zajala. Tak skončilo druhé křížové tažení na Čechy v tak ohromné síle podniknuté.

Po rozplašení křižáků vrátil se Žižka na Tábor a pobyv tam maličko obrátil se do Budějovicka proti Rakušanům a panu Oldřichovi z Rožmberka, pak zase proti Plzeňským, kteří dobyvše města Rokycan v polovici měsíce listopadu obehnali také hrad Krasikov. Žižka přispěv sem ku pomoci sehnal Plzeňské s příkopů, kterých si okolo hradu nadělali, dodal obleženým dostatek spíže a byl by zde Plzeňské i dále stíhal, leč tu přicválal jim na pomoc s velikým houfem dobré jízdy pan Jindřich z Plavna, tak že je Žižka nechal dále táhnouti bez boje. Sám obrátil se k Žatci a páni spojivše se s Jindřichem z Plavna byli mu ustavičně v zápětí a mnohými harci na cestě dráždili jej k boji, až konečně nedaleko Žlutic na hoře Vladoři zastaviv a vozy své, děla i jezdce k bitvě náležitě sešikovav nepřátelům bitvu nabídl. Tři dni doráželi naň páni, ač měli vojska mnohem více nežli Žižka, bez úspěchu. Hradby jeho nemohli ztéci. Konečně ztrativše mnoho lidí dobrých útokem, zimou a hladem nechali jej na pokoji, tak že táhl dále v šiku bojovném bez překážky. V Žatci přijali jej s plesáním velikým. Tam se ale Žižka nezdržel, poněvadž jej Pražané volali snažně k bojům větším proti králi Sigmun-

dovi. Když dne 1. prosince s bratřími a sestrami svými s jezdci a vozy bojovnými do Prahy vstupoval, vjezd jeho podobal se slavnému příchodu knížete do města sídelního. Kněží táborští z vojska jeho nesouce svátost těla Kristova předcházeli hlučný pochod jeho, z města vstříc pak vysulo se všecko obyvatelstvo vůdce nepřemožitelného vítajíce a slávu mu provolávajíce, an hlahol zvonů po celém městě se rozléhal. I zůstal celý týden v Praze, radu bera s představenými obcí o potřebách obrany zemské. Když pak bylo vojsko jeho zbraní a stravou dostatečně zásobeno, vytáhl dne 8. prosince k Horám Kutným a nazejtří následovali Pražané se svým lidem.

Král Sigmund sbíral zatím nové vojsko; i najal v celých Uhrách, v Sedmihradsku, Srbsku a Chorvatsku asi 80.000 lidu branného a vévoda rakouský Albrecht, kterému Sigmund zastavil v Čechách Budějovice a na Moravě čtyři města, přivedl na pomoc 12.000 mužů. Morava téměř celá podlehla prvnímu útoku. Páni a rytíři voláni od krále na sněm do Brna, dostavili se v počtu dosti hojném; a kteří se znali ku přijímání pod obojí ze strachu před vojskem uherským, které sněmovnu obklopovalo, všickni odpřisáhli se kalicha, vyjma Haška Ostrovského z Valdšteina a Václava z Kravař, kteří musili proto do Čech uprchnouti. Okolo polovice měsíce prosince překročil Sigmund s vojskem svým, kterému velel Pípa z Ozora vůdce v bojích dávno zkušený a uměním válečným v Evropě proslulý, hranice české a táhl skrze Humpolec a Ledeč na obyvatelstvu českém neslýchané ukrutnosti páchaje. Žižka opravoval s lidem svým toho času nedostatečné hradby čáslavské; 20. prosince, když se již blížilo vojsko královo, obsadil Čáslav lidem dosta-

tečným a vrátil se do Kutné Hory. Druhého dne (21. prosince) vytáhl z města při hlaholu zvonů; ale sotva popošel s vojskem na dva hony, přiblížilo se již vojsko Sigmundovo ženoucí před sebou stáda volů a krav, které dráždilo a pobízelo, aby ku předu se ženouce šiky husitské rozrazili. Žižka však otočiv se rychle hradbou vozovou zřídil šiky své uvnitř k obraně, a za krajní vozy dal rozestaviti děla svá u veliké hojnosti. Všickni bojovníci padše na kolena modlili se chvíli; potom povýšeni jsou mnozí na rytíře, aby tím udatněji stáli proti nepřátelům. A teprvé, když pobožnost byla vykonána postavili se Husité k obraně, ač královští již chvíli na ně doráželi. Celý den trvali půtky krvavé, tu a onde také boj větší; a Uhři kdykoli udeřili na hradby vozové, odraženi jsou pokaždé s hlavami okrvavenými. Mezi tím otevřelo několik zrádných obyvatelů Horských Sigmundovi bránu kolínskou a vpustili jej do města; a tu byly páchány ohavnosti neslýchané.

Král maje Horu ve své moci obklíčil tábor Žižkův kolkolem. V soumraku teprv hnul se slepý vůdce z místa svého a udeřiv na vojsko nepřátelské střelbou z děl a cepníky svými tak prudce, že se mu z cesty vyhýbali. Následujícího dne ležel táborem u nynějšího města Kaňku, kdež jej královští znovu obklíčili. Nyní nepouštěli se již do boje, nýbrž obsadili nejvýhodnější místa kolkolem, aby nikdo uniknouti nemohl a prozradili tak úmysl svůj, že chtějí vojsko husitské hladem vyležeti. Žižka udržev lidi své, kterým se potravy nedostávalo, po celý den na uzdě, odložil boj až na temnou noc. Tu pak zřídiv zticha všecky vozy ku pochodu vyrazil náhle po půlnoci stranou ku Kolínu s velikým hřmotem a střílením z děl, tak že vojsko královské u překvapení svém ani mu

odporovati ani jej stíhati se neodvážilo, nýbrž beze vší škody odtáhnouti nechalo. Znamenaje pak nedostatečnost sil na straně české obrátil se Žižka do krajin severních a sbíral spěšně bojovníky okolo Jičína a Turnova, co zatím král Sigmund odpočíval na Hoře trávě tam vesele svátky vánoční ve vší bezpečnosti, jakoby měl již v hrsti vítězství nad Husity. Tu z čista jasna objevil se Žižka u Kolína a v úterý den tří králův dorazil na vojsko uherské u vsi Nebovid, rozprášil je jako plévy a způsobil takové přestrašení, že král Sigmund, zapáliv Horu vztekem a pojav s sebou obyvatele katolické, kteří se báli v městě zůstati, utíkal rychle nazpátek ku hranicím moravským. Čechové vrazili hned do města a udusili oheň, nežli se rozmohl; Žižka pak s jádrem vojska pustil se za Sigmundem. Pípa zastavil vojsko královské na jakémsi návrší u Habrů a šikoval je k bitvě chtěje se se Žižkou potýkati. Ale jak mile Čechové sem se přihrnuvše prudkým útokem na něho se obořili, Uhři dali se opět na útěk a mnohé jejich korouhve dostaly se tu Čechům do rukou. Královští utíkali až k Německému Brodu, kdež znova zastavili. Žižka podruhé na ně udeřiv mnoho jich pobil a zjímal a do města zatlačil. Jedna část královských prchala přes zamrzlou Sázavu; pod těmi se ale prolomil led, tak že utopením 548 osob zahynulo. Dne 9. ledna obléhán Německý Brod bez účinku; 10. pak jednáno s posádkou městskou o výminky, na jaké by se vzdala; ale v tom bez vědomí Žižkova slezeno město od Husitů, pobito několik set lidí a město samo zapáleno, načež ostalo pusto celých sedm let. Králova porážka byla úplná; lidu jeho padlo od Hory až ke Brodu přes 12.000 nepočítaje osoby, které upadly do zajetí. Mimo to byla kořist Čechů ne-

smírná, neboť královští zanechali tu přes 500 vozů s nákladem rozmanitým z části vzácným a bohatým. Tak nešťastně skončila se třetí veliká výprava křižácká a Čechové stáli nepokořeni a nové učení nabývalo vždy nových a nových přívrženců.

Staré ono přísloví, že Čechové jenom tenkráte jsou svorní, když nejvíce mají nepřátel, splnilo se nyní měrou vrchovatou. V Čechách zajisté, jakmile nebylo se žádného nepřítele zevnějšího strachovati, pustily se do sebe strany, kde jaká; a byl jich počet nemalý! Němci vesměs, vedlé nich katolíci skoro všickni, pak i někteří páni husitští tvořili tak zvanou stranu královskou, která se hrnula do boje buď na povelení královo nebo i z vlastního popudu na obranu statků a víry své. Většina šlechty i katolické i husitské kolísala se brzy sem brzy tam: katolíci spojovali se nejčastěji se Sigmundem, který je za to zasypával statky zemskými a duchovenskými; kališníci hlásili se z části k Sigmundovi, dokud měl v Čechách veliké vojsko křižácké, jakmile ale utrpěl porážku, přecházívali obyčejně k Pražanům a pomáhali těmto proti ráznějším Táborům. Dobrý příklad hanebného takového jednání viděli jsme na Čeňkovi z Vartenberka, který brzy se přidal k Sigmundovi, brzy zase k Pražanům. Třetí strana byli Pražané čili mírní kališníci. Ti se blížili vždy více a více k církvi katolické a usilovali spojiti se s Římem zase stůj co stůj. V politice zamýšleli podmanit si všecka města a provozovat vládu svrchovanou v celé zemi. Poněvadž ale Žižka platil již za prvního muže v koruně, k němuž hleděli v nebezpečí všickni obyvatelé, nesměli jej popudit ani rozhněvat. I užívali pomoci jeho stavíce se, že jim neběží o nic jiného, než aby vyhnán byl nepřítel z vlasti

společné. Jakmile ale pozorovali, žeby se dalo něco získat ve prospěch jejich, spojovali se s pány proti Žižkovi a všem Táborům bez rozmýšlení. Žižka s menší částí Táborů tvořil stranu čistě demokratickou, přidržující se v ohledu náboženském snad nejvěrněji učení Husova. K straně této náleželi mužové nejlepšího přesvědčení, povahy nejryzejší, kteří si přáli pořádek a pokoj v zemi. A za tou příčinou chtěli tomu, aby na místo Sigmunda dosazen byl vladař pečlivý o dobro země bez přetvářky. Větší část Táborů nechtěli žádného krále; ostatně se srovnávali se Žižkou v politice úplně; v náboženství pak vynikali větší nevázaností. Živlové tak různí nemohli žíti dlouho vedlé sebe v pokoji, jakmile nebylo s nepřítelem cizím co činiti. Z rozličných tedy, mnohde i nepatrných příčin, rozzuřila se v Čechách krutá válka občanská.

Po návratu vojska pražského z vítězného tažení proti Sigmundovi vznikly v Praze nové nepokoje, když strana usedlejšího sousedstva nechtěla déle snášeti násilného panství kněze Jana Želivského. Mírní tito kališníci obrátili se o pomoc ku předním osobám ze šlechty husitské a z bratrstva Táborského. Přišlo ke zvolení mocných rozsudí, mezi nimiž byl sice Žižka a jiní rázní zastupitelé národního hnutí; většinu ale tvořili páni mírní; a ti na místě posavadního hejtmana pražského Jana Hvězdy z Vícemilic dosadili na úřad ten Haška Ostrovského z Valdštejna a za konšely ustanovili také muže ze strany Janovi protivné. Jan z Želiva ale ponechán v hodnosti své a tím byl mu také zabezpečen vliv na lid obecný, jaký až doposud vykonával. Konšelé, aby se ho zbavili, přišli konečně na myšlenku nešťastnou, odklidit jej způsobem zákeřnickým. Povolali jej tedy na radnici staroměstskou pod záminkou, že se s ním

chtějí poradit o věci obecné; jakmile se dostavili dali jej ihned stíti a s ním dvanáct jiných osob z měšťanstva, nejhlavnějších jeho podporovatelů (9. března 1422). Ale z toho strhla se hned veliká bouře ve městě. Obecný lid vedral se do radnice, pobil nebo zjímal konšely, udeřil potom na příbytky kněží a mistrů sobě nemilých jakož i konšelů uprchlých, vydrancoval knihovny a způsobil škody a záhuby veliké. Hned druhého dne zvoleni jsou u velikém hluku noví konšelé z přívržencův kněze Jana. Pět konšelů zajatých stato; kněží a mistři strany protivné odvezeni z Prahy a vězněni v Třebechovicích u Hradce. Však panství strany Janovi netrvalo dlouho. Po vítězství Čechů nad Sigmundem rozhodl se konečně kníže litevský Vitold přijati korunu českou. Stavové z počátku měsíce září předešlého roku v Kutné Hoře sněmující přijali jej a požádali dne 4. září za krále českého, když byli nabyli jistoty, že má k tomu více chuti nežli král polský Vladislav. Vitold ustanovil synovce svého Sigmunda Korybutovce za prozatimního vladaře na svém místě. S dovolením druhého strýce svého Vladislava, krále polského, sebral kníže Sigmund Korybut v Krakově asi 5000 dobrovolníků polských a táhl s nimi Čechům na pomoc, nejprvé do Moravy, odkudž svolal stavy české na sněm do Čáslavi. Zde jej panstvo strany podobojí, když slíbil hájiti zákona Božího vůbec a čtyř artikulů pražských zvláště, přijalo za vladaře ve jmenu Vitolda a také konšelé pražští strany Janovy slíbili uznávat jej za pána svého. Dne 16. května přijel kníže s lidem svým do Prahy a uvázal se ve správu země, pokud jej Čechové sami uznávali za nejvyššího vladaře.

V Praze nabyla příchodem jeho veliké posily strana mírná. Dle přání jejího dosadil Sigmund

Korybut konšely nové a ti povolali zase do Prahy kněze a mistry vypovězené. Zatím stalo se úplné rozdvojení také mezi Tábory. Strana přepjatá zvolila si za hejtmany Jana Hvězdu z Vícemilic a Bohuslava ze Švamberka, který byl přestoupil na víru husitskou. Strana zvedenější a v náboženství svém málo od Pražanů se lišící měla za hejtmana Žižku; a ten uznal také knížete Korybuta za správce země. Korybut tedy nabyl s přívrženci svými rozhodné převahy v království Českém.

Sotva zjednán byl na chvíli pokoj takovýmto způsobem, podařilo se králi Sigmundovi smířit se i s knížetem litevským Vitoldem i s králem polským; a následek toho byl, že Vitold najednou se odřekl svazku svého s Čechy a povolal knížete Sigmunda Korybuta nazpět. Korybut opustil tedy Prahu dne 24. prosince 1422, ale velmi nerad, neboť slíbil, že se navrátí zase, jakmile přivede strýce svého k jinému mínění. Páni kališničtí, kteří byli po bitvě německobrodské jednáním svým několikráte dokázali, že jim čtyři artikule pražské neleží přílišně na srdci, počali se po odchodu Korybutově dosti zjevně přáteliti se stranou krále Sigmunda; tím se počala tvořiti strana aristokratická, k níž se i Pražané klonili. Žižka tedy bez prodlení spojil se se stranou Táborů příkřejších, kteří jej ochotně uznali za vůdce svého, a počal zhoubnou válku proti nevěrným pokrytcům. V jednotě bratrstva táborského čili strany demokratické stála tehdáž krom hlavního sídla Tábora města Písek, Vodňany, Prachatice, Horažďovice, Sušice, Domažlice, Klatovy, Čáslav, Hradec Králové, Jaroměř, Dvůr Králové, Žatec a Louny. Druhá města strany podobojí všecka byla v moci Pražanů a pánů, kteří drželi úřady od nich a od Sigmunda Korybutovce.

Válka počala tímto způsobem: Žižkovi přátelé nad jiné milí bratří Bartoš a Bernart z Valečova měli již delší čas jakési hádky s panem Čeňkem z Vartenberka; Žižka tedy svolav bojovníky své ze všech krajů k Německému Brodu na den 8. dubna 1423 táhl odtud bratřím valečovským na pomoc. „Když zvěděl pan Čeněk s jinými pány, že Žižka táhne krajem hradeckým a nepřátele sobě podmaňuje, počal se naň sbírati. A Žižka táhl před ním k Hořicům nemaje než dva řady vozův. I položil se s nimi na vrchu u kostela sv. Gotharda, aby páni chtíce ho dostihnouti s koní slézti musili. Dolejší část hory otočil vozy svými a obsadil lidem potřebným. Páni tedy udeřivše na vozy přivítáni jsou od Táborův velmi udatně, tak že ustoupiti musili. A když je Žižka od vozů odbil, pustil na ně lidi čerstvé a ti je stíhali velmi důrazně, tak že pan Čeněk ztrativ i vozy i pušky své s málem lidu svého s pole utekl“ (20. dubna). Pražané toho času spojení se stranou královou oblehli u veliké síle Táborům tvrz Kříženec mezi Načeradcem a Vožicí. A však dobývavše jí několik neděl trpěli sami více škody nežli obleženým dělati mohli. Konečně odtáhli, když se blížil Bohuslav ze Švamberka veda pomoc obleženým. Tu přišlo ke smlouvání na hradě Konopišti a po dlouhých hádkách o víru stalo se jakés takés smíření. Žižka se nezúčastnil vyjednávání tohoto: znalť již dokonale věrolomnost šlechty husitské a neupřímnost kališníků pražských. Když tedy Pražané vytáhli za velitelství Diviše Bořka z Miletínka, purkrabí na hradě v Králové Hradci, do Moravy straně kališnické ku pomoci, odešel z Hradecka do kraje litoměřického a zdržoval se na hradě svém Kalichu. Obyvatelstvo Králové-hradecké vidouc příhodnou dobu žádalo jej potají za pomoc proti

královským. Jakmile se přiblížil, zbouřila se obec, otevřela mu brány městské i vyhnala královského hejtmana. Hrad královský zbořen, aby nebyl více městu na závadu. Jakmile se toho Diviš Bořek doslechl, vrátil se hned s vojskem pánů a Pražanů z Moravy a táhl proti Hradci. Žižka porazil jej však na hlavu před samým městem u dvoru Strachova (4. srpna) v bitvě tím žalostnější, poněvadž tu, jak dí starý letopisec, „šla archa proti arše“, čili že již pod obojí sami mezi sebou vražditi se počali. A Pražané utekli, poraženi jsouce od Žižky na tom poli; a tu Táboři ztepali drahně lidu a zajali jich na dvě stě a Diviš ujel se svými na Horu“. Porážka tato ale nebyla úplná; neboť když Žižka po několiku dnech vydal se z Hradce do Čáslavi, páni a Pražané táhli za ním a jali se obléhati město toto, však bez prospěchu. Obě strany utrpěvše asi stejné ztráty, zavřely mezi sebou příměří.

Nyní obrátil se Žižka do Moravy, kdež porazil Jihlavany na odpor se mu stavící a učiniv v zemi veliké škody straně protivné, vydal se potom na postrach Sigmundovi až do Uher. Tu jej Uhři lákali vždy hlouběji do země chtíce jej v příhodném místě obklopiti a počtem svým udusiti. Žižka tím způsobem octnul se až za Trnavou, ale tu zpamatovav se, poznal nebezpečenství a kázal zpět obrátiti do Moravy. Uhři nadarmo naň po šest dní dorážejíce pustili konečně od dalšího pronásledování.

Mezi tím co Žižka v cizině dobrodružil, smlouvali se Pražané a spojení s nimi páni s poraženou stranou Sigmundovou. Po několikerém menším sjezdu sešel se v Praze sněm všeobecný valně navštívený a usnesl se na těchto věcech: 1. kněží obojí strany sejdou se v Brně a jedna i druhá

strana zavazuje se přistoupiti ku pravdám, které tam z písma svatého světle a stále dokázány budou; 2. zvoleno dvanácte správců zemských k zavedení řádu a pokoje, šest z každé strany; 3. kdo by se ustanovením sněmu tohoto dobrovolně podrobiti nechtěl, donucen budiž k tomu mocí a násilím. O Sigmundovi nebylo sice řeči v celém zápisu sněmovním, Pražané ale znajíce smýšlení šlechty české věděli, že při nejbližší příležitosti prohlásí jich valná většina Sigmunda za krále dědičného a že poruší způsobem tím zápis sněmovní. Nešli tedy a neposlali kněží svých do Brna a vedli si dále, jakoby Sigmunda nebylo hledíce jenom prospěchu vlastního.

Horlivým Táborům musilo smlouvání za okolností takových vypadati jako mrzká zrada na vlastní víře a na vlasti milované; z dobré zkušenosti věděli, že se kněží katoličtí nedají písmem svatým překonati a že tedy bezpochyby nastane, čím se v třetím článku zápisu sněmovního vyhrožovalo, totiž nová válka proti všem horlivým přívržencům učení Husova. Pražané nechtěli se Sigmundovi podrobit z ohledů sobeckých; Táboři ale vynikajíce vřelou láskou vlasteneckou stavěli se znova proti Sigmundovi a přívržencům jeho, poněvadž si nepřáli nového panství německého, kterého se byli nedávno zprostili s velikým namáháním a ukrutným krve prolévání. Z příčiny té i mnozí mírní Husité a také šlechtici, kteří jinak nesouhlasili s demokratickými Tábory, přidali se k opposici proti Sigmundovi, přešli ku straně národní.

Žižka vrátiv se z Uher pochopil brzy bystrým svým duchem, oč běží šlechtě české; zároveň ale poznal neupřímnost a zrádné pokrytství Pražanů v plné jeho nahotě. Nemeškaje tedy obo-

řil se již 6. ledna r. 1424 na pány Jana Opočenského, Půtu Černohorského a Arnošta z Černčic a porazil je s pomocí Hradčanův u Jaroměře a hubil statky jejich až k Hostinnému a k Turnovu. Z jara ale vytáhli Pražané proti Žižkovi s vojskem velmi silným a sklíčili jej v Kostelci nad Labem, kdež jej vybavil Hynek Boček z Poděbrad. Odtud táhl Žižka ke Kutné Hoře a Pražané v patách za ním, až zastaviv dne 7. června u Malešova svedl s nepřáteli bitvu velmi krvavou, kterouž jeden z válečníkův jeho takto vypisuje: „I utekl se Žižka se svými vozy na jeden vrch a tam se zavřel a čekal Pražan, kteří jej honili, pravíce, že před nimi již běží. I zřídivše sobě šiky táhli přes to údolí, které je od Žižky dělilo, nečekajíce ani, až by přitáhlo zadní jejich vojsko. Žižka takto se k boji připravil: na jedné straně, kdež byl k němu přístup nejsnadnější, postavil vozy kolo na kolo, tak že tvořily hradbu obrannou; potom kázal několik vozů pícovních oddělit a kamením naplnit, a postavil je mezi jízdné, aby jich nepřátelé neuviděli. I přepustiv Pražany přes ten důl kázal jízdě své proti nim postupovati, kdežto pěší vozy naložené pomalu dolů točili. A když nepřátelé k vojsku jeho již měli doraziti, poručil jízdě své na dvě strany se rozstoupiti a vozy obtěžkané s vrchu na Pražany pustiti. Šiky nepřátelské byly tak rozraženy; a Žižka nemeškaje dal do Pražan z děl svých střílet a když je uvedl ve zmatek úplný obořil se na ně s celou svou mocí. I připravil je k běhu; i pojali s sebou i ty, kteří jsou za nimi táhli, tak že všickni běželi. A tak jest tudy Žižka boj obdržel, a pušky, vozy a jinou zbraň jim pobral jsa slep na obě oči. Tu jest veliké množství měšťan z Prahy zmordováno a drahně lidu rytířského“. Praví se,

že zahynulo Pražanů 1400, dle jiných svědectví ale až 3000. Hned po bitvě u Malešova opanoval Žižka Kutnou Horu bez nesnáze; potom vzdaly se mu i Kouřim, Český Brod a Nimburk. Z východních Čech obrátil se do Plzeňska, kde mu ale štěstí méně bylo příznivo. V kraji tom byla se skrze pány ve službě králově, opírající se o nedobytné město Plzeň, utvořila samostatná moc protihusitská, která vyvinovala takovou sílu, že nebyla od Husitů nikdy dokonale přemožena. Když Žižka táhl asi s 500 jezdci, 7000 pěšími a 500 vozy od Klatov k Plzni trestaje na cestě osady, které se nepřátelsky k novému učení chovaly, sebrali se naň páni kraje plzeňského a podbrdského v takové síle, že Žižka, nechtěje se dáti s nimi do boje, opět na způsob utíkajícího pospíchal mimo Kralovice až do Žatce, kdežto nalezl útočiště jako před třemi lety. Odtud pak vypravil se s Žateckými, Lounskými, Klatovskými a mnohými jinými městy u veliké síle ku Praze a položil se u Libně. Praví se, že chtěl konečně také potrestati Prahu, kdež se kolísali od jedné víry ke druhé a kdež se spojovali brzy s tou brzy s onou stranou, jak toho prospěch okamžitý vyžadoval; ba že se zapřisáhl, že v Praze kámen na kameni zůstati nemá. Pražané nejsouce k odporu proti tak veliké moci připraveni, velice se ulekli; i vypravili posly do táboru Žižkova, aby jej nahnuli ku pokoji a ke smíření. Z poslů obměkčil Žižku až k slzám kněz Jan Rokycana připomínaje, že Pražané nejvíce vytrpěli pro novou víru, že největší oběti přinesli, aby národnost česká nabyla práva přirozeného; a Žižka, který je první bojovník za víru Husovu a za národ český, že zahubit chce matku měst, že vyhladit chce vlastní krev! Žižka se naklonil ke smíření ale

s tou výminkou, aby společnou mocí přispělo se Moravě, kde strana pod obojí násilně byla potlačena a celá skoro země v poslušenství krále uvedena.

A skutečně vydal se Žižka od Prahy v čele všech vojsk husitských k osvobození Moravy. Na cestě té oblehl hrad Přibislav nedaleko hranic moravských. Tu však na poli, jakž vypravuje starý letopisec, „bratr Jan Žižka roznemohl se nemocí smrtelnou od hliz, a poručenství učinil svým milým věrným bratřím a Čechům, panu Viktorinovi (z Poděbrad), panu Janu Bzdinkovi (Jan Hvězda z Vicemilic) a Kunšovi (z Bělovic), aby se milého Boha bojíce, stále a věrně bránili pravdy boží pro věčnou odplatu. A tu již bratr Žižka, poručiv se milému bohu, život svůj dokonal (na lůně Michala Koudele z Žitenec, předního rady svého) v tu středu před sv. Havlem (11. října). A tu lid jeho vzal sobě to jméno *Sirotci*, jakoby jim otec umřel; a dobyvše hradu Přibislavi, i upálili těch, ježto se na něm bránili, na 60 lidu branného, a hrad také vypálili a zbořili. A potom provodili bratra Žižku mrtvého kněz Prokůpek a kněz Ambrož až do Hradce (Králové) a tu jsou jej pochovali v kostele u sv. Ducha u velikého oltáře". Později však převezeno jest tělo jeho do Čáslavi a pohřbeno tam ve farním kostele sv. Petra a Pavla.

III.

Válečnictví Žižkovo.

Jan Žižka z Trocnova a z Kalichu je jedním z nejslavnějších a nejvýtečnějších válečníků mezi všemi národy a po všecky věky. Mezi

nejpřednějšími vojevůdci vyniká pak co slunce mezi hvězdami jasností a skvělostí nikdy a nijakž nezatemněnou. Žižka svedl ohromný počet malých potýček i velkých bojů s vojsky udatnými, s veliteli věhlasnými; nepřítel předčil jej skoro vždy náramnou převahou vojska svého i potřebami válečnými: Žižka však nepodlehl ani jednou, porazil pokaždé soka svého a dobyl mnohokráte vítězství přeskvělého. Vydařiv se na **vůdce nepřemožitelného** porážel s vojskem svým veškeru brannou moc, co jí několik rozsáhlých říší a národů okolních se vším úsilím a neukrotitelnou horlivostí do pole proti Čechám vypravovali a učinil tím krajany své na dlouhý čas národem neli nejbojovnějším, aspoň nejvítěznějším v celé Evropě. Sám Aeneas Silvius (seděl potom na stolici papežské pode jmenem Pius II.), krutý nepřítel „kacířských Čechů“, napsal tato slova: „Kdožby nezáviděl národu českému, který za našich časů více dobyl vítězství, nežli by si jich ostatní národové za všecky časy napočítati mohli!“ Následkem nepřemožitelnosti slepého hrdiny a udatnosti národa českého zjevil se úkaz téměř k víře nepodobný a v dějinách světa jinde nevídaný ani neslýchaný, že i ti nejotužilejší bojovníci, kteří mnohokráte patřili bez bázně smrti v oči, třásli se jako osyky vidouce české cepníky, ba co více, že i ta největší vojska, vedená od předních věku svého válečníků, konečně ani útoku od Čechů se nedočkavše, dávala se napořád na útěk. Celá Evropa promrhavši dlouhými a krvavými válkami husitskými valný počet nejlepších svých bojovníků neměla potom dosti síly, aby se ubránit mohla malému národu českému, který dříve v zpupnosti své vyhladit chtěla, když vysýlal zbrojné své houfy do sousedních zemí na pomstu krvavou.

Projížděli Čechové potom skoro bez překážky Uhry, Rakousy, Bavory, Sasko a Slezsko a spláceli vrchovatou měrou za všecka příkoří, která dříve musili snášeti od žoldnéřů zdivočelých, od cizinců nelítostných. Celá Evropa vydávavši se dříve za meč boží na Čechy uznávala se nyní za pokořenou a třásla se strachem zbabělým před nepřemožitelným národem českým.

Žižka přemohl Evropu tím, že vedl válku způsobem dotud neobvyklým, že vojsko své upravil a řídil způsobem novým.

Všecka vojska evropská do časů Žižkových a za jeho doby skládávala se hlavně z jezdců; pěchoty velmi málo užíváno. Jezdci byli obyčejně obrněni a majíce dobrou zbraň sečnou a bodnou řítili se do boje buď v řadách ne dosti pravidelných nebo valným houfem bez ladu a skladu jako mračno krupobitné. Bojoval muž proti muži; kdo měl paži silnější a tvrdší krunýř a přilbu, ten obyčejně protivníka svého přemohl. Síla osobní zjednávala tedy převahu. Co o jednotlivcích to platí i o houfech a o celých vojskách. Vítězství dostávalo se pravidelně převaze hmotné, totiž vojsku tomu, které se mohlo důrazněji na nepřítele obořiti, nebo které útok sebe prudší bez otřesení a neohroženě přetrpěvši mocně mohlo se na nepřítele ustupujícího hned zase vrhnouti. Takováto vojska středověká skládala se ze šlechty, která se od maličkosti cvičila v zacházení se zbraní a jezdění na koni, což bylo modou nevyhnutelnou; druhou stranou byli ve vojště žoldnéři, kteří válku měli za řemeslo a dávali se najímati tomu, kdo jim více podával. Smrt dnes nebo zítra; jen když bylo v táboře veselo, jen když šlo řemeslo krvavé. Čím zkušenější a otužilejší žoldnéři, tím jistější vítězství. Vojska taková majíce vojnu za řemeslo

řítívala se do boje hlavně pro kořist, která jim z vítězství plynula. Proto po bitvě obrány mrtvoly na čisto, proto po dobytí města drancování a loupení nemilosrdné. Vůdcové musili vždy napřed slibovat vojákům najatým odměnu hojnou. Z příčiny jmenované našlo se tedy v Evropě množství bojovníků ze řemesla, když jim papež a duchovní knížata dobrý žold podávali, když jim v bohaté zemi české tučná kořist kynula. Vedlé toho pobádalo mnohé také záští národní, jehož příčinu jsme již nahoře uvedli. Proti takovýmto vojskům středověkým, těžké zbroji a vojně zvyklým, mohl Žižka postaviti toliko průmyslné měšťáky a řemeslníky, pak hromady sedláků, u kterýchž nenalezal kromě přirozené zručnosti, kromě vozů a selských cepů ničeho než horlivost ve víře a oddanost ke všem, kdož se ho věrně ujímali. S lidmi takovými nemohl válčiti způsobem posavádním, nýbrž musil vymysliti způsoby jiné, dle nichž by rozhodnutí viselo na obratnosti a pohyblivosti veškerého ústrojí vnitřního.

Žižka místo jízdy zřídil si vojsko pěší a opatřil je dostatečným počtem dělostřelectva; vojsko to pak upravoval a řídil na základech po čas jeho neobvyklých, na základech nyní platných; pěší své vojsko šikoval k bitvě a ku pochodu způsobem takovým, jakým nejvýtečnější vojevůdci doby naší; v bitvě samé a na pochodu užíval všech okolností místních a nahodilých ku svému prospěchu, na nepřítele dorážel tu zdánlivě, tu zase se vším důrazem, jak toho okolnosti vyžadovaly, t. j. užíval takové taktiky, jakou válečnictví nynější uznává za nejlepší podlé okolností místních a časových: tím tedy stal se zakladatelem novověkého vojenství.

Žižka první založil sílu armády své na pě-

chotě. Jeť zajisté vojín pěší nejspolehlivějším bojovníkem a nejupotřebitelnějším nástrojem válečným. On přeleze hory a doly, on se dá nejsnáze přepraviti přes všelikerou vodu, on nejlépe může užiti přírodních poměrů ku své obraně, ku své záštitě. Strouha sebe mělčí, kámen sebe menší, jediný strom je mu štítem ochranným, za kterým ho kulka nepřátelská nezasáhne; každá ves, každý les, každý vrch je mu přirozenou pevností, za níž se kryje a z níž smrtící střely na nepřítele svého vysílá. Pěchotou dá se vládnouti po vůli: na jednoduché povelení — zatroubení — srážejí se pluky v hromady a roztahují v podobách rozličných; čtverhran, klín, polokruh, rovná čára tvoří se mžikem. Prořídne-li řada, sestoupne se zbytek zase těsněji a nepřítel nemůže ani o krok ku předu. Jináče u jízdy: v krajinách jmenovitě hornatých a močálovitých je načisto zbytečna, ano dokonce na překážku a na obtíž. Na pěchotu dobře ozbrojenou nemůže se skoro ani s výsledkem odvážiti. Než dojde na místo, kde by mohli bojovníci šavle užiti, padne jich veliká síla střelbou nepřátelskou; potom je uvítá pěchota bodáky a neprorazí-li jezdci v prvním návalu řady nepřátelské, prolili darmo krev svou, vydali darmo na jatky životy své. Nynější jízda, ač velmi udatná, je proti vojskům středověkým hravou a čtveračivou dívčinou. Tenkráte byl jezdec ve svém brnění velmi neohrabaným, těžkopádným a nehnutelným. Vrazilo-li jedno vojsko na druhé, bylo dobře: tloukli do sebe, bodali a sekali tak dlouho, až jedna strana povolila zemdlením nebo větší ztrátou na lidech.

Žižka proti těmto hromadám nehyblivým postavil pěchotu, kterou chránil vždy a všude vozy dobře řízenými. Tu nestačila více pouhá osobní

udatnost. Rytíři vrazili na vozy: ty se ovšem nelekly aniž ustupovaly před ranami sebe pádnějšími. Zatím co nepřátelé se vynasnažovali rozrazit vozy, rozdával Žižka uvnitř své rozkazy a celý tábor, jako by jej měl na drátku, pohyboval se podlé rozkazů těchto a pěšáci doráželi na nepřítele, kde toho bylo potřebí. A než se nepřítel vzpamatoval, změnila se tvářnost hradeb a Husité byli mu v čele, byli mu v levo a v pravo.

Pěchotu svou podporoval Žižka dělostřelstvem, které také za našich časů má ve válce úlohu předůležitou. Dělostřelectvo musí býti takřka ukazovatelem všeobecného úsilí; jeho úlohou je drobit a rozhánět tam, kde by pěšák ničeho nepořídil; shánět nepřítele s místa, odkudžby nejvíce škodit mohl anebo seslabit jej na místě takovém, které pěchota musí vzíti útokem, aby pojištěn byl výsledek boje. Jezdectvo pak má již toliko vedlejší úlohu: doraziti a dobiti nepřítele již zmateného, roztrouseného zemdleného a ztýraného na př. na útěku, což by pěchota sebe zachovalejší nikdy s takovou rychlostí a vydatností neprovedla; zadržovat dále nepřítele vítězného a prchající vojsko stíhajícího, poněvadž jezdectvo v případě takovém na odpor se postavivši snáze nepříteli uniká. Konečně se jízda výborně hodí na rekvirování v zemi nepřátelské, na patrolování a rekognoskování čili vyzvídání, kde je nepřítel a jaká je ho tam síla a jakého druhu vojsko.

Žižka ovšem neužíval tak dokonalých zbraní, jaké náš věk vykazuje; prachem na př. střílelo se toliko z děl: to ale nebylo Žižkovou vinou, že tehdejší mechanika nebyla tak pokročilá jako nynější. Zbraní však, jež tenkráte známy byly, těch užíval co nejdůmyslněji, co nejvydatněji. Kromě mečů ozbrojena byla vojska jeho kopími, samo

střely čili kušemi starodávnými na střílení šípů, praky, z kterých se kamení loučilo na nepřítele, cepy železem okovanými, palcáty*), sudlicemi, oštěpy**) a pavézami čili štíty velkými. Podlé zbraní těchto sluli bojovníci jeho kopinníky, střelci, pračaty, cepníky, sudličníky a pavézníky. Podlé toho pak, kde bojovníci postaveni byli v táboře, na pochodu aneb v bitvě, dále podlé toho, jaky úřad spravovali v bitvě anebo v zásobování vojska, byli zase ztracenci a koněběrky, honci, posilci, harcovníci, vozníci a vozotajové, pícovníci, houfové valní, houfové zbytní atd. Ručnic pohodlných, které by jeden bojovník nositi a jimi vládnouti mohl, tehdáž ještě nebylo, nýbrž hotovily se pouze ručnice větší, pak děla čili pušky mnohonásobné, jmenované dle podoby a užívání svého houfnice (odtud německé Haufnitzen a Haubitzen), harcovnice, srubnice, hakovnice, píšťaly (odtud německé Bizschälen, Pistolen). Děl těchto a prachu střelného užíval Žižka již až ku podivu hojně. Nepřátelé jeho užívali také ovšem prachu střelného; dělostřelci čeští ale bývali již tehdáž umělejší nad jiné. Žižka prvý učil dělostřelce své naměřovati děla na místa příhodná a v okamžiku rozhodujícím. On jim nedal střílet nadarmo, Pánu Bohu do okénka, aby to jen bouchalo, nýbrž jenom do hustého davu nepřátel, aby se cesta proklestila k útoku, aby se koňstvo nepřátelské plašilo a zmatek dělalo. Nepřáteté vlekli s sebou děla velice hrubá a neobratná, která se zdlouhavě nabíjela a jimž se pěší Husité po prvním výstřelu rychle uhýbali. Žižka

*) Palcát — vojenská palice.
**) Sudlice a oštěpy byla kopí buď krátká k házení, nebo dlouhá k bodání.

naproti tomu maje děla menší a velký jich počet, způsobil z nich pohyblivé ony baterie, které vždy a všude stěžují pochod a útok vojska nepřátelského. Viděli jsme na několika místech, kterak Žižka nepřátele, když na tábor jeho udeřili, nejdříve střelbou z dél uvítal a tak valně řady jejich proklestil, než k vozům dojeli. Vozové, jedna z nejpodstatnějších částek táboru Žižkova, dělili se také na vozy bojovné, buďto krajní nebo placní a vozy pícní i komorní. Obyčejně v každém tisíci branných lidí husitských počítáno devět set pěších, jedno sto jízdných a při tom padesát vozů bojovných; a poměrně zapotřebí byl na jeden vůz bojovný: 1 vozotaj, 2 jízdní, 4 pavezníci a 13 střelců. Všecky částky mívaly v Žižkově táboře svá určitá stanoviště i své zvláštní úkoly jak při ležení vojska, tak i na pochodu, ovšem tedy i za bitvy, tak že se podobaly samočinným údům těla živého, krytého hradbami pohyblivými. Mimo to vozily se při vojsku všecky řemeslné potřeby ke spravování a dělání cest, k opravě vozů, ke stavení bašt a srubů, veliké praky, kterými se loučily těžké balvany anebo i jiné věci do tvrze obležené, veliké pušky bořící, berany čili hady, kterými zdi bořili a j. v. Vozové obklopujíce tábor jako hradby, proměňovali jej, kdekoli se nacházel, v umělou pevnost tím důležitější, že byla pohyblivá a že sloužívala netoliko k obraně ale také k outoku. Dále byly vozy nevyhnutelné i pro děla. Za našich časů zakopávají se baterie, t. j. chrání se náspy ze země, z písku a hlíny, aby nemohly býti z nepřátelské strany rozstříleny. Děla za časů Žižkových nenesla tak daleko a musela býti tu, kde bylo vojsko pěší. Byl to tedy nápad velmi důmyslný, že Žižka na vozy, které sloužily za hradby celému táboru, nasázel děla svá. Celý tábor hnul

se najednou beze vší obtíže: vozotajové zapřáhli a jelo se dále bez dalšího obmeškávání. Vozové bojovní táhli vždy v řadách po sobě jsouce řetězi mezi sebou svázáni; řadův takových bývalo obyčejně po čtyřech, totiž dva krajní a dva vnitřní čili placní; avšak dle potřeby neb pohody také více neb méně; řady krajní bývaly s předu i ze zadu delší o tak řečená okřídlí nebo výkřídlí, jimiž se mohly v čas potřeby s obou stran dohromady spojovati a zamykati; také pokrývány jsou prkny svislými a tarasy*) proti nepřátelům a vozotajové na nich pavézami; na každém voze zasazeny byly jedna nebo více hakovnic. Celé vojsko, všecka zavazadla, ženy i děti mívaly svá určitá místa uvnitř vozů; jen houfové jízdní táhli obyčejně venku vedle nich a utíkali se do hradeb, jen když je k tomu silný nával nepřátel přinutil. Nejvíce cvičnosti potřebí bylo vozotajům, aby k danému od vůdce znamení rychle se postavili ve vhodný obrazec; takéť to býval ten úkaz v ležení táborském, kterému se cizinci nejvíce obdivovali.

Vojsko Žižkovo lišilo se od válečníků posavadních nejen v ohledu tom, že hlavní síla jeho skládala se z pěchoty a dělostřelectva, nýbrž hlavně tím, že bylo lépe ustrojeno a že bylo pravým vojskem, pravou obranou národní, hotovou vždy a kdekoli nepřítele bojem podstoupiti. Žižka přijal do vojska svého nehledě k osobám, každého, kdo se hlásil k víře husitské a lidi své připravoval pak ke dni rozhodnému jako později Cromwell svěřence své, kteří měli s husitskými bojovníky mnohé podobno-

*) Taras — ochranný poklop sbitý nejspíše z prken a okovaný železem, který kryl vozy ke straně nepřátelské a jak se podobá, sloužil také vojákům na vozích za záštitu.

sti. Žižka učil bojovníky, jak by měli zbraní svých k útoku a k obraně užívati; učil je, kde oštip nejspíše pronikne, kde cep nejjistěji omráčí nebo zabije a vůbec upozorňoval na všecky výhody, kterých poskytovaly zbraně jejich naproti žoldnéřům obrněným, tak že Táboři přesvědčivše se o pravdivosti náuky této bodali a sekali a mlátili neohroženě a chladnokrevně, za to ale s tím větší jistotou a patrnějším výsledkem nejprvé koně, kterýž bolest pocítiv zpět se obracel a druhy své plašil, nebo smrtelně byv raněn k zemi se řítil a pána svého obyčejně k boji neschopným učinil. Na jezdce pak doráželi, na pevném brnění se neokoušejíce, v místa železem nepřikrytá, nebo je strhovali důmyslnými nástroji s koní a pak snadno na zemi dobíjeli. A byť byli bojovníci sebe obratnější a mnohými boji sebe otužilejší, Žižka neustal cvičiti je v pohybech mnohonásobných, v užívání zbraní přerozmanitých. Každý den bylo cvičení několikahodinné, ať už leželo vojsko ve městě anebo někde v poli táborem. Odtud pochodí chválená a oslavovaná zručnost v zacházení se zbraní. Dělostřelci husitští nechybovali nikdy, což bylo velmi prospěšné při častém obléhání tvrzí a měst, tak že obyčejně ve zdech posud velmi pevných a za nedobytné považovaných brzy vystříleny otvory dosti široké k smělému útoku Když vojska stála proti sobě, střílívali dělostřelci nepřátelští tak neuměle, že buď přestřelovali tábor Žižkův nebo ani nedostřelovali. Dělostřelci Žižkovi ale vybíráni byli z lidí, kteří se k tomu nejlépe hodili a trefovali skoro na vlas. Když se tedy nepřítel obořil na hradby jeho, přivítali jej tak vydatně, že padaly celé řady těžkých jezdců. Tvrz vozová byla jako sopkou, smrt a záhubu na vše strany chrlící. Střelbou husitskou povstávaly celé ulice mezi řadami nepřátelskými, jako jsme

zejmena při bitvě na Žižkově r. 1420 vypravovali. Z nejnovější pruské války víme, jak zhoubný účinek měly pruské jehlovky, jak rychle střílili nepřátelé do vojska našeho: Husité neměli ještě žádných jehlovek, nicméně dokázáno je příklady přehojnými o pračatech a střelcích Žižkových, že střílili velmi rychle a že se cíle svého nechybovali. Vypravovali jsme na př. při obležení města Prachatic k r. 1420 o zručnosti této: „střelci a pračata táborští tak uměle stříleli nahoru, že z měšťanů majících brániti hradeb svých netroufali sobě mnozí ani ze zábradlí ven vyhlednouti.“ Rychlým střílením docilovali Husité zajisté podobných účinků jako pruští střelci svými jehlovkami, ať už stříleli na nepřítele útokem ženoucího anebo sami na nepřítele doráželi. Rychlou střelbou prořídly valně řady nepřátelské. To byla výhoda jedna, kterou měli Husité proti svým nepřátelům: tito doráželi pádnými meči a kopími, kterými stěží vládli, Husité měli zbraň poměrně mnohem lehčí a zacházeli s ní mnohem obratněji; nežli se nepřítel jednou k ráně rozpřáhl, Husita dvakráte i třikráte mohl jej cepem udeřiti. Nepřálelé přiváděli ovšem do bitvy bojovníky ve válkách sestárlé, Husité nicméně mající neobmezenou a nezlomnou důvěru ve vůdce svého vydrželi nepohnutě první útok. A kdokoli jednou se Žižkou zvítězil, ten pomáhal plodití důvěru a vzbuzovati neohroženost, tak že i nováčkové dočekali neohroženě sebe většího nepřítele.

Druhá nemenší výhoda při vojsku českém bylo umělé šikování a manevrování. Žižka naučil vozotaje své na dané znamení vozy visutými prkny a tarasy chráněné skládati na způsob všelikých liter, tak že celé řady brzy literu **U**, brzy **C**, brzy **E** a j. v. představovaly, aneb i na způsob litery **O** kolem položeny byly. Podoby tyto tvořil Žižka podlé

okolností a polohy místní. Hleděl totiž vždy přilehnouti k nějakému rybníku, bahnu, hoře nebo lesu nepřístupnému, nebo k městu přátelskému, aby naň nepřátelé se všech stran nemohli. Šikování vozů pak dělo se s takovou rychlostí a dokonalostí, že Žižka na jedné straně útok odrážeje jinde již, změniv najednou podobu hradby vozové, úprkem napadal a tiskl nepřítele. Mnohem obratněji a určitěji nežli vozové šikováno bylo vojsko samo. Jako bleskem postavilo se v roztáhlé řady, aby také nepřítel byl přinucen rozepnout vojsko svoje; jakmile se to ale stalo, srazily se řady v houf mohutný a udeřily na nepřítele v místě nejslabším a rozrazily pluky jeho. Bylo-li třeba, utvořilo vojsko kruh a obemklo nepřítele; rázem shlukli se bojovníci v pojediné houfy, tak že nepřítel nevěděl, kam se dříve obrátit a sotva že vojsko své rozdělil na podobné houfy, spojili se Husité v jednu hromadu s touž rychlostí a hnali již před sebou některé oddělení nepřátelské dříve než mu mohla druhá pomoc poskytnouti. Důmyslným cvičením zjednal tedy Žižka vojsku svému ústrojnosti novověké. Tábor na pohled nehybný nabýval na krátké povelení rozličných postav; vojsko manevrovalo takovým způsobem jako za času našeho: tu zdánlivě na nepřítele dorážejíc, tu naň důtklivě a opravdově se obořujíc. Harcovníci Žižkovi vykonávali tak dobře úlohu svou jako naši myslivci, jako houfy rekognoskující. Všecky pohyby byly bedlivě vyměřeny, rozličné obraty a útoky dály se k pokynutí vůdcovu vždy v pravý čas. Vojsko Žižkovo tedy rozměřené a článkované dle potřeby činilo vždy celek ústrojný čili organický a přirovnáváno již za starodávna divotvoru živému a neodolatelnému pohybujícímu se vždy dle jedné vůle ve všech údech a koncích svých.

Souvěký spisovatel Aeneas Silvius podává nám obraz neúplný sice ale dosti živý a jasný o způsobu válčení Táborův a Sirotkův: „S ženami i s dětmi u vojště a v poli přebývali, majíce množství vozů, jimiž se jako valem nějakým a zdí ohražovali a zašancovali. Když pak k bitvě táhli, dva řady z těch vozů dělali, a uprostřed nich pěší lid zavřeli; jízdu zevnitř nedaleko před vozy stavěli. A majíce se s nepřáteli polem potkati, tedy vozkové, kteří ty vozy vedli, k danému návěstí od hejtmana rychle objeli díl vojska nepřátelského, kterýž chtěli, a vozy své zase ve hromadu strhli. Takž nepřátelé zastiženi a zavřeni mezi vozy, jimžto jiní žádné pomoci ani ochrany dáti nemohli, musili aneb mečem od pěších, aneb střelbou a kopími od těch, jižto na vozích byli, mužů i žen zmordováni býti. Jízdní před vozy bojovali: na kteréžto jestli nepřátelé silně dotírali, tedy ustupujíce mezi vozy k svým utíkali, a odtud jako z nějakého města zdí ohraženého se bránili a tím způsobem mnohé bitvy získali a vítězství obdrželi. Nebo okolní národové neznali toho způsobu bojování, a krajina česká, poněvadž má pole široká i rovná, velmi způsobna jest k takovému šikování a různo roztahování i ve hromadu strhování kar a vozů.“

Další přednost vojska Žižkova zakládala se na rychlosti a hbitosti všech pochodův a veškerého pobybování se jeho. Tehdejší pohodlná loudavost a nepořádnost bojovníků zvláště německých dávaly často příčiny k žalostnému pro ně překvapení. Neboť kdykoli přispěti chtěli v Čechách některému hradu a městu katolickému, anebo že uhájiti chtěli v pozdějších časech důležitého některého místa ve vlastní krajině své, stávalo se téměř obyčejně, že dříve než se k ochraně jeho sebrati

uměli, Čechové z nenadání přichvátavše sami před nimi je osazovali. Přerychlé ba na časy tehdejší až úžasné pohybování se vojska Žižkova dokázati se dá příklady přečetnými. Stávalo se, že Žižka udeřil na nepřítele v poli nebo v hrazeném městě se strany jedné a jakmile spozoroval, že nepřítel v místa tato největší sílu vojska svého obrátil, obořil se naň z nenadání na místě jiném v tak krátkém čase, že nepřítel ani nepostačiv pomoc tam poslati již podlehl zbraním husitským. Stíhal-li Žižka nepřítele, dálo se to v takovém kvapu, že prchající sotva se zastaviv po dlouhém outěku k nevyhnutelnému odpočinku, uslyšel již válečný pokřik bojovníků husitských. Nepřátelé mníce, že Husité daleko pozadu zůstali, klesali již střelami husitskými, pod ranami jich sudlic a cepů a kdo neutekl dosti rychle, zahynul nebo upadl do zajetí. Ku konci roku 1421 vydal se Žižka s Pražany proti Sigmundovi ke Kutné Hoře. Vida ale, že by se svým vojskem nepřátelům čeliti nemohl, pospíšil si až do Jičínska a Turnovska sebrat nových bojovníků. A již o třech králích (6. ledna) roku následujícího udeřil na vojsko Sigmundovo v Nebovidech a porazil je překvapením. Sigmund utíkal z Hory Kutné ke hranicím moravským a Žižka táhl za ním. Podruhé obořil se slepý hrdina na královské na pahorku u Habrů a ještě 8. ledna před večerem u německého Brodu. Považíme-li středověké nezpůsoby cest a vojenských pohybů vůbec a ve kruté zimě zvláště, musíme se podiviti neslýchané tehdáž ráznosti, setrvalosti a cvičnosti, kterou těžké hradby vozové s děly, octnuvše se ve dvou krátkých dnech od Hor Kuten až u Brodu při tom třikráte k boji se sešikovati a nepřátele jako na překot rozprášiti mohly. Podobně rychlým způsobem donášel Žižka, jedno město ob-

léhaje, pomoc vždy tam, kde jí potřebí bylo. I v ohledu tom podobali se bojovníci Žižkovi vojskům pruskému a francouzskému za doby naší nejlépe ustrojeným.

U Žižky nebyl zevnějšek vojska hlavní věcí Na to nehleděl, má-li který vojín cep o palec delší nebo kratší, má-li halenu na jeden nebo na dva háčky zapjatu. Největší péčí jeho bylo, aby se vojíni milovali vespolek jako bratří, aby k němu měli důvěru, úctu a lásku, aby rychle a dobře užívali zbraně své, aby obratně vykonávali všecky pohyby. Žižka velel celému vojsku; nařídil, co se má vykonat; tím ale nepozbyl jednotlivec vůle své a mohl samostatně mysliti a jednati. Jednotlivým hejtmanům uloženo, co má každý vykonati; při tom ale mohli užiti vždy vlastního důmyslu svého. Nebylo spoutáno tělo, nebyl vázán ani duch předpisy malichernými. Proto ta lehkost, ta nenucenost; jenom tím mohlo vojsko nabyti povéstné zručnosti a pohyblivosti; jenom ze vzájemné důvěry a lásky mohla se vyvinouti odvážnost ničím nezastrašitelná a obětovnost nejupřímnější, tak že jeden druhému pomáhajíce stejně buď padli buď vítězili.

Mezi jiným musíme také připomenouti, že Žižka, maje podniknouti výpravu nějakou, maje střetnouti se s nepřítelem, svolával vždy vojanskou radu. Hejtmané vojska jeho a jiné osoby bývali slyšáni bedlivě a pozorně. Na čem se společná rada usnesla, to se vykonalo. Plány se tedy nedělaly od lidí ve válce nezběhlých. Užilo se každé dobré rady, ať již pocházela od kohokoli. Proto se stávalo, že celé vojsko jednalo svorně a jednomyslně; proto mělo každé podniknutí Žižkovo důraz nezlomitelný.

Pravili jsme, že vojsko Žižkovo bylo vojskem

národním: také na tom zakládá se novověké válečnictví. Žižka přijal každého do vojska svého bez rozdílu věku, bez rozdílu stavu. A kdo se stal bojovníkem jeho, nevzdal se, jak jsme již podotkli, vlastní vůle a vlastní činnosti duševní. Mimo záležitosti vojanské cvičili se bojovníci i v jiných věcech. Kněží vyučovali je ve víře, jiní výtečníci starali se, aby měli úplnou vědomost všeho, co se děje ve vlasti a za hranicemi. Vojín Žižkův nebyl tedy pouhým žoldnéřem najatým k zabíjení lidí, nýbrž byl obrancem vlasti své. Sám přišel do tábora velitelova, znal smýšlení jeho, souhlasil s ním úplně a proto nebyl hnán do boje proti svému přesvědčení. A proto, ač vynikal jinak nevázaností bezpříkladnou a samostatností neobmezovanou, podřizoval se bez odporu a chutě, když přišlo k boji, rozkazům velitelovým a měl jen jeho vůli. Náčelníci byli z jeho stavu a zastávali hodnosti své pro zásluhy každému známé, pro větší schopnosti a zkušenosti válečné. Náčelníci tito nebyli jmenováni z nějaké milosti a přímluvy, nýbrž lid válečný sám si je volil, sám se podřizoval dobrovolně moudrosti jejich. Takovíto velitelové zacházeli s bojovníky podřízenými co s bratry, sdílejíce s nimi všecky strasti i radosti. Tím způsobem trvalo vždy dobré srozumění mezi sprostými a představenými; na místo strachu nastupovala příchylnost a důvěra, láska a upřímnost. Odtud toliko se dá vysvětliti, že bojovník husitský šel do boje jako na nějakou zábavu, že u jednomyslném přesvědčení napadal nepřítele s důrazem neskrotitelným. Bránil se a bojoval z přesvědčení; *víra a vlasť* propůjčovaly mu onoho nadšení, které nepřátelé pochopiti nemohouce za pouhý dočasný fanatismus považovali. Žižka vojsko své

nesbíral a necvičil proto, aby se s ním vydával do ciziny na loupež na utlačování národa cizího; nesbíral je, aby snad doma užil ho k potlačení svobody obecné nebo k pokoření stavu nějakého, nýbrž volal do zbraně lid ujařmený, utiskovaný a soužený na obranu víry, na obranu práv národních, na uhájení rodné vísky a mateřské země; vedl je do bitvy proti lakotným cizincům, kteří padli na zem českou jako kobylky hladové, vedl je do bitvy posvátné, v níž se jednalo o bytí a nebytí nejen těch, kteří zbraň v rukou měli, nýbrž i o jich ženy a děti, o bytí a nebytí celého národa českého. To byl zajisté boj národní a vojsko Žižkou zřízené a vedené vojskem národním.

Vojsko Žižkovo zahrnovalo všecky branné síly národní bez rozdílu stavu; hodnosti se udělovaly podlé zásluh a ne po rodu a po bohatství. Lid ostatní podporoval vojsko ze všech sil svých: byl téhož smýšlení a přesvědčení jako obranci jeho. Vojsko z jeho středu vyšlé nebylo žádnou třídou zvláštní, žádnou kastou, kteráž musí se vyhýbati obcování s bratry svými a která drží v pěsti meč krutý i za míru nejhlubšího, aby jej napřáhla na hlavu bratří svých, kdyby se snad odvážili něčeho žádati, co jim milost panská dopřáti nechce. Vojsko Žižkovo stálo ve zbrani, dokud nepřítel loupil ve vlasti, jakmile ten byl vypuzen, vracelo se zase ke svým, k řemeslu, ke pluhu a k jinému zaměstnání pokojnému. A to také byl pokrok novověký, jakého se posud marně v nejosvícenějších státech dodělávají.

Poněvadž spravedlnost toho vyžaduje, aby každý nesl břemena země té, v které bydlí, která jej živí, tož bylo také po právu, že Žižka přidržoval každého k obraně vlasti společné. Ve smyslu tom považovati dlužno zřízení obcí táborských, které

se až do bitvy u Lipan (r. 1434) udrželo. V každé obci táborské byli dvojí obyvatelé. Obec polní měla povinnost „pracovati polem," t. j. obírati se výhradně válčením; druhá obec domácí hleděla si řemesel a hospodářství a měla dodávati všecky potřeby do pole, t. j. k válce; také zdá se, že obce tyto v jistých dobách se střídaly, přecházejíce (i s ženami i s dítkami) od boje k řemeslům a naopak. Měly také své zvláštní vladaře, správce a hejtmany.

Zbývá nám ještě promluviti o výtečných schopnostech vojevůdce Žižky. Vynikalt zajisté i dokonalou známostí vojenství vůbec i dary vůdcovskými po vše věky vzácnými. Sem náleží přede vším nejdůmyslnější užívání všelikých náhod v boji a prostředků prostých i snadných ku každé potřebě, v kterémžto ohledu sotva se mu vyrovná kterýkoli vojevůdce.

Ozbrojiv vojsko své nástroji, jakých tehdejší mechanika poskytovala, musil válčiti těmi prostředky, které měl a ne, kterých sobě přál. Celý zajisté způsob jeho válčení byl důmyslný a přední jeho známka zakládala se v bedlivém šetření a užívání přirozené polohy bojiště a výhod z toho plynoucích, pak v odměřování a rozestavování sil do boje potřebných. Bitvy jeho byly podlé okolností ofensivní (útočné), větším dílem ale obranné. Příkladů hojných uvedli jsme již nahoře vypravujíce, kde a jakým způsobem Žižka válčil; tuto ukážeme na případy nejznačnější. Husité z Oustí nad Lužnicí obsadivše osadu Hradiště na hoře Tábor dali o tom Žižkovi zprávu, který napřed vyslal hejtmana svého a pak sám se tam z Plzně přestěhoval. Než Žižka přišel, založili lidé jeho některé domy a učinili jakési ohražení; ale teprvé Žižka provedl opevnění místa toho a rozměřil do podrobna, kudy by měla která

ulice stavěna býti. Město Tábor leží na poloostrově jenom s jedné strany přístupném, kdež ale byla pevná brána, mohutné věže a před těmito hluboký příkop s mostem zvedacím; ulice samy jsou posud ještě tak klikaty a jedna do druhé tak se vplítá, že posádka mohla se krok za krokem kryti a šípy na nepřítele vysýlati. U Sudoměře opřel se Žižka o rybník a položil se na místě takovém, že páni chtějíce naň útokem doraziti, s koní slézti musili a tím již o dobrou polovici se seslabili. Roku 1420 položil se se svými na hoře Vítkově. Plán nepřátel byl původně vyslati na horu tu jenom část vojska a s hlavní silou obořiti se na Staré město: záhy ale poznali, že útok na město je nemožný, dokud nebudou míti horu ve své ruce a proto vrhlo se veškeré skoro vojsko proti Vítkovu. Žižka sám od sebe připadl na to, že se musí Vítkov obsadit a hájit, kdežto slavní válečníci ve vojště křižáckém teprvé před samou bitvou poznali důležitost hory té. Dne 12. října téhož roku ubránil se vojsku velikému na jakési hoře u Boru a r. 1421 na hoře Vladoři nedaleko Žlutic, kdež se oň nepřátelé po tři dni nadarmo pokoušeli; důmyslné bylo postavení jeho v bitvě u Hořic dne 20. dubna 1422 a v bitvě u Malešova dne 7. června 1424; nejskvělejším způsobem ale osvědčila se Žižkova genialnost v Uhrách r. 1423, kamž se byl zabral na postrach Sigmundovi, který byl již tolik neřestí uvalil na národ český. Žižka doraziv až za Trnavu, obrátil se najednou zpět do Moravy. Zpátečné toto tažení vypsal jeden z bojovníků jeho. Nikde jinde nedočteme se tak věrného výpisu o válčení Žižkově; proto podáváme je doslovně:

„Bratří na Žižku domlouvali, aby někam tažení učinil; a on zpraviv čtyři řady vozů a děl, což mohl nejvíce, i táhl jest přes hory do Uher. A tu

jsou jemu Uhři tažení nebránili, a nikdež jemu nepřekáželi čekajíce, kdyby neopatrně z vozů některak povystoupil, aby jej poraziti mohli. Neb jsou se naň velmi silně jezdecky sebrali, a sebravše se naň jsou táhli, i množství děl měli. A on porozuměv tomu, že dobře není, obrátil vozy své zase k moravské zemi i takto je spravil: nejprvé spořádal lidi jízdné i pěší mezi vozy a táhl jest s uzavřenými vozy. A takto sobě krajní vozy spravil: na každý vůz dal dvě pavézy (veliké štíty) a za ty pavézy po dvou nebo po třech střelcích; a to z té příčiny udělal, jestli žeby mu na pochodu chtěli nepřátelé do vozu skočiti, aby toho střelci bránili. Na ten den těžké mu tažení před nimi přišlo; neboť jakmile se na chvíli pozastavil, hned mu do vojska bili. I nemohl jim nic odolati, ale táhl jest až do noci; a to z té příčiny, aby v noci nemohli viděti, kde se položí a do vojska mu bíti; a v svém vojště nedal žádných ohňů dělati. A oni pojezdivše okolo něho a nemajíce kde koňů uvázati, musili do vsí jeti a to podál, aby před ním také bezpečni byli. Tu on poležev, což se mu zdálo, táhl jest nazejtří k jednomu jezeru, kteréž leželo u paty vrchu nějakého. A takto se u něho položil: jednou stranou k jezeru a druhou stranou pod vršek; a pojav pící vozy vytočil je na ten vršek, udělal z nich u přední brány baštu a u zadní druhou, i vkopal je a vpravil do nich děla. A tak ten den bezpečně tu ležel i tu noc. Opět potom třetí den od toho jezera táhl jest k jedné vodě, kteráž teče k Narhedu, i položil se u té vody; i tu jest se velmi bál poražení, aby, pustivše mu něco lidí přes tu vodu, nevskočili mu do zadních vozů. Proto skopal obojí břeh, aby mohl všemi čtyřmi řadami táhnouti přes tu vodu; na druhou stranu přepravil vozy pící a vkopal je

tak, aby na ně úprkem jízdní nemohli, až přes řeku potáhne. Rovněž dal na straně té, kde posud ležel, náspy vykopati, aby také ze zadu byl chráněn. Nepřátelé vpustivše jej do té vody s vozy, pokusili se mu k zadním vozům, kdež jest on je od těch zákopů odbil, když i pěšky i jezdecky k němu šturmovali. Tu jich mnoho zranil i pobil; a odbiv je, na onu stranu přepravil se s vozy i s lidem svým. I děkoval Pánu Bohu, že mu ráčil pomoci přes tu vodu se přepraviti. I hned táhl jest odtud mezi jedny lesy, kdež jsou bahna a luhové, i položil se takto mezi zákoutí, a to z té příčiny, aby k němu z děl býti nemohli. I tu jest přes noc zůstal.

Čtvrtý den táhl jest k jezerům jedněm aneboli k rybníkům, kteréž jsou za Trnavou. A tu sobě spravil vozy, vybíraje z placních řadů a to z té příčiny, ponévadž mu v krajních řadách mnoho koní i vozů polámali i pobili. A tehdáž ho ponechali. A on položiv se u těchto rybníků, spravil sobě ty všecky věci, a táhl pátý den k jedné stráni. Tu jsou naň opět přitáhli jezdecky i s děly. A on jest táhl podlé té stráně, ponévadž měl tak jednou stranou obranu, tak že mu snáze bylo, jedné strany brániti než obou. A oni vidouce, že mu nemohou nic učiniti, i táhli jsou pryč od něho; a on položil se na jednom vrchu. Tu byla na nich veliká bída a psota, tak že za jeden košťál zelený byli by dráhně peněz dali; a to z té příčiny, že jim z vozů nikam nedali. Nepřátelé Žižkovi jízdními silni byli, pěšky ale se naň dáti nesměli. Kdykolivěk je k tomu připravili, že jsou jízdní dolů ssedali a pěšky k němu šturmovali, neb se s ním bili, že je vždycky porazil, aneb od něho velmi biti byli. Neb jináč se strojí jezdecky k bitvě a jináč pěšky.

Šesté tažení *) Žižkovo, když se hnul od té stráně, dálo se přes hory, tak že vozy jeho pro úzkost cesty musily jedním řadem táhnouti. Tehdá Uhři vidouce to, táhli naň velmi silně, nadějíce se, že již jeho správa ani jeho šikové nic mu neprospějí, poněvadž ven z vozů musejí. A on takto proti tomu strojil, bráně se toho: položil se u samých lesů pod jedním vrškem, a sám se svými děly utekl se na ten vršek. A potom kázal koně z vozů vypřahati, a na ně se sekyrami, s lopatami a s rejči vsedati, aby cesty zohledovali, jest-li že je kde nepřátelé zarubali. A když měl z lesů ven vytáhnouti, as za půl druhých honů, kázal s jedné strany staré cesty novou cestu dělati a s druhé strany druhou; a to z té příčiny, aby předejdou-li jej nepřátelé, aby tou starou cestou děla a pěší sobě obrátil; a to proto, jest-li že by mu chtěli toho pole brániti, kudyž jest z lesa měl vyjeti, aby je tudy vystřílel a vybil, jakož se jest pak stalo tak. I takto s oné strany lesů vozy sobě spravil: udělal sobě z těch čtyř řadů, v kterýchž táhl, dva; a pojav sobě pícovní vozy, i protrhl sobě vozy i udělal z nich čtyřmi řady ochrannou zeď aneb baštu od jednoho konce lesu až k druhému. A kázal je houžvemi svírati v hromadu, aby mu jich rozhrnouti aneb převraceti tak snadně nemohli. A to udělal proto, jest-liže by chtěli jemu do vozů vskočiti, aneb děla ze zadu pobrati, aby bojovníci jeho tu se bránili za těmi vozy jako za zdí; jakož se pak tak stalo. I takto jest pouštěl do lesa nejprvé děla, což se mu zdálo, i pustil něco pěších, a potom padesát vozův po pravé ruce. A když těch padesát vozů vyšlo jest, opět dal mezi ně něco pěších, což se mu zdálo, i pustil

*) T. j. tažení šestého dne.

opět druhých padesát vozů s levé strany, a opět mezi ně dal něco pěších. A tak ustavičně dával, pokud mu těch vozů stačilo, po padesáti; a mezi ně pěší dával, pokud potřeba kázala. A to z té příčiny, jestli že by mu chtěli v lesích vozataje zbíti, anebo vozy vybrati, aby ti pěší, kteří jdou mezi vozy, toho bránili. Když poslední vozy pouštěl, tehdy obořili se Uhři chtějíce mu děla pobrati. Tu se Čechové v těch vozích zavřeli a pěší se z nich bránili, až druzí s děly do lesa ujeli, počemž i pěší za nimi táhli. A tak se Uhrů nic nebáli; a než se do těch vozů dobyli, zaroubali Čechové dále cestu, aby za nimi táhnouti nemohli. To vidouce Uhři, že jemu žádné škody udělati nemohou, někteří táhli před něj chtíce mu z lesů brániti a někteří táhli domů pravíce tak, že není člověk, než že je čert, že mu ty rozumy dává, že se jim ničím užiti nedá.

I takto se jest z lesa vypravoval ven, kdež byla nějaká pole mezi stráněmi: když přitáhl k těm cestám, které si nové zdělal, nejprvé těm padesáti vozům kázal hnouti tou novou cestou, kterou sobě novou udělal po pravě ruce; i když jsou na pole vytáhli, brali se podlé samé stráně a to z té příčiny, že od pole pěšáci chráněni byli vozy a na druhé straně měli vrchy a tak se jízdných nebáli. A druhému řadu po levé straně též kázal hnouti se podlé druhé stráně; a tou starou cestou vypustil děl ven z lesa a opanoval to pole. A tak pomalu vozy ven vytahoval, až všecky byly z lesa ven. A tak mu pán Bůh pomohl z Uher vytáhnouti. Ze všech tažení, která Žižka vykonal, toto bylo nejtěžší.“

Z vypsání tohoto vidíme, že Žižka jako nejvýtečnější strategové časů našich užíval i přirozené polohy bojiště i nahodilého postavení a roz-

ložení vojska nepřátelského, vždy ku svému prospěchu. Jsa vůdcem důmyslným a nejskvělejšími dary ducha nadaným neobmezoval se na prostředky posud obyčejné, nýbrž vymýšlel podlé okolností nepředvídaných vždy nové a nové způsoby obrany a útoku. Vojsko své řídil věhlasem přeskvělým, ovládaje pohyby jeho až do nejmenšího rozčlánkování. I řídilo se jako jedno tělo na vlas rozkazy jeho a vykonávalo s největší úsečností a obratností pohyby sebe zamotanější.

Poznavše válečnictví Žižkovo můžeme již směle říci, že je upravitelem vojska novověkého, poněvadž založil hlavní sílu vojska svého na pěchotě a dělostřelectvu. Tím pak že naučil vojsko své pevnosti nezlomné, poslušnosti ochotné, mechanické úsečnosti v pohybech, kterými se potřebná síla vrhnouti může na místo potřebné v době co možná nejkratší; dále pak tím, že příklad dal důmyslem svým hejtmanům vojanským, jak by mohli rozličných okolností ve prospěch svůj užiti, stal se bez odporu *zakladatelem novověkého válečnictví* vůbec.

IV.

Žižkova osobnost a povaha.

Žižka stojící v čele jedné toliko části národa počtem svým poměrně nepatrného, ubránil zemi českou proti vojskům dobře zřízeným, proti zbrojné síle celé Evropy, která si obrala za hlavní svůj úkol vyhladit a vykořenit malý ten národ a která neustala po celý věk v katanských svých zámyslech. Národ český poznav za vůdcovství Žižkova přirozenou svou sílu, nabyl rázného sebevědomí a již potom nedal se více utiskovati. Žižka probudil

v něm udatnost dřímající, tak že potom — co Čech, to statný válečník — slynuli Čechové v celé Evropě chvalnou bojovností. Povahy nezkrocené a bujnější nemajíce doma žádného zaměstnání válečného, odcházely do ciziny a konaly tam službu vojenskou za žold. Obyčejně se vydaly najednou celé houfy takovýchto dobrodruhů do ciziny, kdež známi byli pode jmenem české roty vojenské; také sluli, poněvadž zachovávali mnohé řády obce táborské, bratrstvy vojenskými. Po celé Evropě dáván jim byl žold velmi dobrý a převaha jejich osvědčila se brzy tou měrou, že se bez nich nevedla žádná válka. Rotami těmito rozšířil se v hlavní své podstatě po celé Evropě způsob, jakým Žižka vedl. To je nejlepší důkaz, že byl Žižka náš znamenitým válečníkem, když se od něho celá Evropa učila; a to také ukládá nám povinnost, abychom jej oslavovali co reka udatného, co válečníka vynikajícího. Než Žižka má pro nás význam ještě jiný, význam mravní a dokonalé povahy, význam vlastence osvíceného, který zaujímá přední místo mezi hajiteli a obránci národnosti české: a proto je nám hvězdou jasně zářící, která nám svítí příkladem svým, která nás přesvědčením naplňuje, že Hospodin *„nedá zahynouti ani nám, ani budoucím!“*

Nepřátelé národa českého líčili Žižku podlé těla jako obra nějakého; vypravovali o něm, že boural hrady a města, že loupil, pálil, mnichy a katolíky vraždil, že byl vůbec vzteklým ďáblem na potrestání hříšného lidstva vyslaný; přičítali mu hrubost mravů a nevzdělanost, obmezenost a zatemnělost rozumu, lstivost a věrolomnost, nemilosrdné ukrutenství a krvežíznivost, bezbožné kacířství a jiné nectnosti více. To vše ale je křivá lež. Žižka nebyl tím, zač jej nepřátelé naši vy-

dávají: místo vad a nepravostí *skvěl se ctnostmi vznešenými*, které ozdobují muže, které šlechtí vlastence osvíceného.

Jan Žižka z Trocnova narodil se za panování krále Karla I. asi r. 1354 ve vsi Trocnově z nepatrného rodu zemanského. Zděděv jmění skrovničké ve vesnicích Trocnově a Čeřejově u Budějovic, musil již ode mládí hledati štěstí svého po světě se zbraní v rukou. Jmenovitě zdržoval se v Polsku, kdež si vysoce vážili bojovníků českých jak z lásky k národu českému vůbec, tak ale jmenovitě proto, že byli žoldnéři čeští i udatnými bojovníky i nadanými náčelníky. Z toho času pochází zajisté staropolské přísloví: co Polák to pán, co Čech to hetman. Hetmanem t. j. náčelníkem žoldnéřů českých v Polsku byl také i Jan Žižka a vyznamenal se v mnohých bojích, jmenovitě ale v bitvě u Tanenberka 15. července 1410, v níž dobyli Poláci skvělého vítězství nad rytíři německými hlavně udatností Čechů vedených Janem Žižkou a Janem Sokolem z Lamberka. Když lomoz zbraní v Polsku poněkud utichnul, vrátil se Žižka do Prahy. Král Václav osobně jej seznav, zalíbil si jej a ke dvoru svému povolal, kdež rytíř tehdáž již jednooký brzy zdomácněv stal se králi milým společníkem, ba důvěrníkem. Z toho patrně vysvítá, že Žižka nebyl mravů surových. Na dvoře královně byli vůbec mužové slavní, lahodného a příjemného chování: Žižka tedy vynikal zajisté mravy líbeznými, jak i dole dokážeme. Ztráviv po smrti Václavově ještě pět let života velmi činného a bouřlivého zemřel roku 1424 asi v 70. roce věku svého.

Co do těla byl muž postavy nevysoké, ale složité a silné, hlavy velké a kulaté, tváře okrouhlé, plecí a prsou mohutných, nos prý měl orličí, ústa

široká, pleť v obličeji snědou, hlavu vždy ostříhanou a bradu vždy holenou s temnohnědými kníry na způsob tehdejších Poláků, oděv a kroj vůbec polský.

Nepřátelé naši upírají Žižkovi všecku literní vzdělanost. Lhou: Žižka byl muž vzdělaný a osvícený; byl dovedným básníkem a velmi nadaným řečníkem. Čísti a psáti uměl u Táborů téměř každý člověk, ani ženských nevyjímajíc. Krutý nepřítel Čechů Aeneas Silvius, který se zajisté Husitům ve chvále nepředal, vypravuje: „Když jsem byl na Táboře, přišli ke mně kromě kněží táborských také žáci a mnozí měšťané v latině zběhlí; nevěrný ten lid toliko to dobrého má do sebe, že vědy miluje . . . Nechť zastydí se italští kněží, o nichž je známo, že nového zákona ani nečetli, kdežto bys u Táborů ani ženy nenašel, která by se v starém i novém zákoně nevyznala.“ Když tedy Táboři vůbec měli zalíbení v čtení a vykládání písma, tož Žižka zajisté nebyl mezi posledními a nezůstával v ohledu tom za sprostými sedláčky. Aeneas Silvius vyčetl národu českému, kde věděl co nechvalného; nezatajil o mužích tehdáž vynikajících ničeho, co by sloužilo k potupení jejich: byl by také jistě vypsal o Žižkovi, že neuměl ani čítat ani písat, kdyby to pravda bylo. Dále známe některá psaní Žižkova, kteráž vynikají jasností a jadrností myšlének a dobrým jich seřaděním, což svědčí o důkladné vzdělanosti původce listů těchto. Žižka byl také řečníkem obratným, jakž o tom vydává krásné svědectví následující psaní Domažličanům poslané:

Statečným hejtmanům a obci města Domažlického, bratřím milým!

Bože dejž, byste se navrátili ku první lásce, abyste hodné skutky první činili. Bratří v Boze milí! Prosím vás pro pána Boha, abyste v bázni boží jakožto synové nejmilejší trvali a nestýskali sobě, když od něho trestáni býváte; ale rozpomínajíce se na rozmnožitele víry naší, pána Jesu Krista, proti takovým zlostem, které se od těch Němců dějí, statečně se postavili, vezmouce za příklad staré Čechy, jenžto zatknouce klanici za škorni, netoliko o boží při ale i svou bili jsou se. A my pak, milí bratří! hledíce k zákonu božímu a k obecnému dobrému, větší snažnost máme naložiti, aby, kdož může kyj v ruku vzíti a kamenem lučiti, vzhůru byl. A protož milí bratří! věděti vám dávám, že lid sbíráme se všech stran proti takovým nepřátelům božím a zhoubcům české země; protož i vy kažte kněžím, ať na kázání lid vzbuzují k boji proti takovému antikristu, a sami trhem volejte, ať všickni, kteří mohou pro starost a mladost, vzhůru jsou na každou hodinu. A myť k vám bohdá brzy přijedeme: jenom mějte chléb, pivo, obrok koňům připravený a všickni zbraň vojenskou; neb již jest čas, netoliko proti domácím, ale i proti cizozemcům. **Pomněte na svůj prvý boj, ježto jste malí proti velikým, nemnozí proti mnohým, neodění proti oděným statečně bojovali: však ještě ruka boží není ukrácena! Protož doufajíce v Boha buďtež hotovi!** Pán Bůh rač vás posilniti!

Jan Žižka z Kalichu,
správce lidu táborského.

Z básní Žižkových známe následující památnou píseň:

Kdož jste boží bojovníci
a zákona jeho,
prostež od Boha pomoci
a doufejtež v něho,
že konečně s ním
vždycky zvítězíte.

Nepřátel se nelekejte,
na množství nehleďte;
Pána svého v srdci mějte,
proň a s ním bojujte
a před nepřátely
neutíkejte.

Tenť Páu velí se nebáti
záhubcí tělesných;
velíť i život ztratiti
pro lásku bližních svých:
protož posilňte
zmužile srdcí svých.

Dávno Čechové říkali
a přísloví měli,
že podlé dobrého pána
dobrá jízda bývá,
s nímž věrný sluha
rytířství dobývá.

Kristusť vám za škody stojí,
stokrát víc slibuje:
pakli kdo proň život složí,
věčný míti bude:
blaze každému,
kdož na pravdě sejde.

Vy pakosty *) a drabanti **)
na duše pomněte.
pro lakomství a loupeže
životů netraťte
a na kořistech
se nezastavujte.

Protož střelci, kopidlníci
řádu rytířského,
sudličníci a cepníci
lidu rozličného
pomněťež všickni
na Pána štědrého.

Heslo všickni pamatujte,
kteréž vám vydáno;
svých hejtmanů pozorujte
retuj druh druhého;
hleďiž a drž se
každý šiku svého.

A s tím vesele zkřikněte
řkouc: „Na ně! hrr na ně!“
braň svou rukama chutnejte,
„Bůh náš Pán!“ zkřikněte,
bíte, zabíte,
žádného nežívte!

A když tato píseň zazněla jednohlasně z tisíce hrdel udatných Táborů, padal strach na vojíny ne-

*) Vojenští záškodníci t. j. chasa, která měla za úlohu nepříteli škoditi.

**) Drabanti — tolik co vojáci.

přátelské, kteří jindy v četných bojích smrtí pohrdali, tak že zbaběle zbraň zahazovali a kam kdo mohl na útěk se dávali.

Co se týká povahy Žižkovy vyniká i v ohledu tomto hrdina náš nejčistší ryzostí, jakéž shledáváme toliko na mužích v starověkosti proslulých. Vynikal t a r o s l o v a n s k o u r o v n o s t í, u p ř í m n o s t í a o t e v ř e n o s t í, p r o s t o u j e d n o d u c h o s t í a n e l í č e n o u z d r ž e l i v o s t í ve všem, co vábívá tělo k rozkoším lahodným; s l i b d a n ý n e z r u š i l n i k d y; n e p ř á t e l s t v í n e v y h l e d á v a l, nemohl-li se ale boji vyhnouti, vedl jej p o c t i v ě a n e l o u p i l a n e v r a ž d i l b e z p ř í č i n y; s n e j v ě t š í m n e p ř í t e l e m n a l o ž i l v e l k o m y s l n ě, jako by mu byl jakživ ani vody nezkalil; a když se v zemi domohl moci vůbec za nejvyšší uznávané, když u nohou jeho leželi pokořeni nepřátelé, n e s á h l s m ě l o u r u k o u p o n e j v y š š í m v l a d a ř s t v í, které se mu se strany Sigmundovy nabízelo, nýbrž p o d r o b i l s e správci, k t e r é h o s i n á r o d z v o l i l. A tolik hradů a měst bohatých opanovav a tolik zboží vzácného nepřátelům pobrav, u m ř e l c h u d a n e z ů s t a v i l n i č e h o p ř í b u z n ý m s v ý m! To je bez odporu povaha šlechetná, povaha ctihodná, jakýchž málo známe v dějinách minulých, jakýchž málo vidíme v životě nynějším!

V obcování svém byl Žižka v l í d n ý, p ř í v ě t i v ý a p ř á t e l s k ý. Král Václav miloval upřímně poddané své; pánům nedával přednosti před měšťáky a lidem selským. Známo je o něm, že osazoval důležité ouřady zemské, jak jen mohl, muži stavu nižšího. A u dvora krále tohoto mohl dobře žíti Žižka, veliký milovník lidu obecného, který se Pražanů ujímal při každé příležitosti, který jim posloužil v mnohé případnosti. Žižka a druhové jeho

ode dvora královského nepohrdali stavem městským, nýbrž pohybovali se neustále mezi Pražany, docházeli do jejich společností a žili s nimi v přátelství a lásce jako rovní s rovnými. Jmenovitě ujímali se horlivě přívržencův nového učení; a odtud zvláště dá se vysvětliti, že prchlivý král nechopil se různých a krvavých prostředků na potlačení nové víry, když jej popouzeli se všech stran tu arcibiskup a duchovenstvo katolické, tu panstvo zemské, dále i bratr Sigmund a konečně dvůr papežský. Lid obecný tedy ctil a miloval Žižku jako příznivce a ochránce svého a důvěřoval mu úplně. Proto hrnuli se na vyzvání jeho Pražané ozbrojeni před krále Václava na Vyšehrad; proto obořili se vedením jeho na Malou stranu a jenom z důvěry a lásky vytáhli s ním odhodlaní houfové do Plzně, aby odtud hájili víry husitské. Co se pak týká pozdějšího působení Žižkova, vypravují svědkové hodnověrní, že jej vojsko jeho vůbec ctilo, milovalo a zbožňovalo. — Ze všech skutků Žižkových, ať už jednal s přáteli nebo nepřáteli, vysvítá zřetelně, že neznal podvodu a úskoku, falše a lsti, nýbrž že si počínal vždy upřímně a otevřeně. Nestavěl se jiným, nežli jakým byl: co slovo to skutek. Čeho požadoval od svých podřízených, tomu se také na vlas sám podroboval; proto byl ale také v trestání všelijakých nešvárů a přestupků proti pravidlům slušnosti, věrnosti a poctivosti neuprositelný a velmi přísný. Vyznamenávaje se sám rázností nemiloval žádné nerozhodnosti, odkládavosti a polovičatosti, a jako sám byl upřímným, tak nenáviděl naproti tomu pokrytství a lícoměrnost. Nepřátelé byli jej mnohokráte oklamali proti slovu danému, věrné Tábory zavraždivše a jiné zrády se dopustivše: Žižka, aby vlast jeho nebyla déle hubena, aby se neprolévala

krev bratrská, činil s nepřáteli příměří, které dodržel až na hodinu; uzavřelť na př. pokoj s Oldřichem z Rožmberka, krutým nepřítelem Táborů, když se tento zavázal, že svobodu pustí slovu božímu na rozsáhlých svých panstvích. Pražané sami hlásíce se ke kališníkům spojovali se, jak jsme byli již nahoře pověděli, po prospěchu svém, brzy s tou brzy s jinou stranou a Žižka mnohokráte jim odpustiv válčíval zase v řadách jejich. Zrádné počínání jejich pobouřilo konečně mysl jeho tak, že přisahaje pomstu hrozil potrestati Prahu tak, aby nezůstal kámen na kameni. Pražané vidouce jistou záhubu vyslali do ležení jeho poselství žádajíce pokorně, aby jim odpustil. A rozhněvaný kmet obměkčil se v srdci svém, že až slze proléval, když se Rokycana dovolával při něm c i t u v l a s t e n e c k é h o a n á r o d n í h o. Vesmlouvě smírné vymínil si toliko, aby Pražané táhli s ním na pomoc bratřím moravským. Člověk, který se mstí takovým způsobem, není žádným ukrutníkem! Žižka mnohokráte vykonal nejšlechetnější ctnost, jakouž se honosí křesťanství, totiž „odpouštěti nepřátelům“; Žižka vykonal ji mimo Pražany i na lidech, kteří si obrali pronásledování Husitů za hlavní úkol života; vykonal ji na lidech, kteří horší byli než-li Němci sami, poněvadž ve vlastním domově vlastní bratry stíhali a vraždili. Roku 1420 dobyv hradu Rábí vzal v ochranu a v péči svou syny majitele Jana Švihovského z Risenberka, krutého Husitův nepřítele. Tak čestně a po rytířsku zachoval se také k úhlavnímu protivníku kalicha panu Bohuslavovi ze Švamberka. Sklíčil jej totiž na hradě Krasikově tak, že záhuba jeho byla nevyhnutelná. Švamberk se chtěl vzdáti toliko panu Petru Zmrzlíkovi ze Svojšína a Žižka svolil k žádosti této. Bojovníci ale chtěli se násilím

zmocniti pána nenáviděného a žádali jednohlasně smrti jeho, nicméně Žižka i proti pohrůžkám jejich učinil Švamberkovi po vůli. Služebníci Bohuslavovi propouštěni jsou na svobodu, když se za ně zaručili lidé hodnověrní. Švamberk sám pak chován v poctivé vazbě na hradě Přibenici. Zde dlouho sedě dovolával se darmo pomoci a výplaty od Sigmunda Přesvědčiv se konečně, že se oň Sigmund nestará a hnut jsa čestným jednáním Táborů, přihlásil se konečně sám k jejich straně (r. 1422) a stal se brzy na to jedním z nejpřednějších vůdců jejich. Tak velkomyslně jednal tedy Žižka, že šlechetnost jeho pokořila a převrátila i nejúhlavnějšího nepřítele!

Vedlé této šlechetné ctnosti překvapuje na první pohled zdánlivá ukrutnost Žižkova; a o té jmenovitě umí vypravovati nepřátelé národa českého věci hrozně strašné. Líčíť jej co divocha, který nic jiného neměl na práci, nežli kterakby co nejvíce Němců povraždil, kněží a mnichů upálil, klášterů a kostelů pobořil; který na nic jiného nemyslil, nežli jak by co nejvíce českou zemi vyhubil a co nejvíce nevinné krve prolil. Vypravují o něm, že vraždil bez příčiny, že byl v ukrutnosti své neuprositelný, nemilosrdný, bezcitný. Byl-li vůdce takový, nebylo podlé nepřátel našich vojsko jeho ani o mák lepší, naopak předčilo prý vůdce svého v krvežíznivosti a v lupičství. Slyšíme a vidíme, jak se mluví a píše za dob našich o národě českém proto, že nechce jako pes lízati ruku, která jej bičuje, že nechce býti povrhelem mezi národy vzdělanými a ve světě váženými, že nechce býti sluhou a otrokem mezi národy svobodnými, že nechce hlad trpět a nouzi třít, když jiní hodují. Vidíme a slyšíme, jak se všech stran podnikají se kroky uznané za nejpříhodnější, aby ná-

rod český nemohl postupovati, aby se nemohl dodělati osvěty, k jakovéž by jej snadno dovedly duševní jeho schopnosti. Vlastnosti nejošklivější připisují se nám, věci nejhanebnější vypravují se o národě českém, jen aby uveden byl u národů cizích v potupu a opovržení, by mu nevěnovali soucitu a snad i pomoci mravní a hmotné v boji jeho za pravou osvětu a vzdělanost. Tak se jedná proti nám v „osvíceném“ XIX. století! Podlé toho může soudit rozmilý čtenář, jaké smýšlení panovalo asi o národě českém v XV. století, kde celé křesťanské katolictvo chopilo se meče na vyhubení „kacířského“ národa českého!

Po dnešní ještě den plije se pravdě v tvář a lidu našemu a mládeži vštěpují se od mužů povolaných k tomu, aby jenom pravdě vyučovali, záští a nenávist proti Žižkovi a celému hnutí husitskému. Vizme tedy, jaká byla ta jeho ukrutnost a zhovadilost, pohleďme, jací to byli lidožrouti ti jeho Táboři, kteří mnichy upalovali a kláštery drancovali a bořili.

Žižka a Husité vůbec byli lidštější a smířlivější nežli nepřátelé jejich. Žižka nebyl původem války; Žižka nepočal chytati a vražditi katolíky, protože jinou víru vyznávali nežli on, nýbrž katolíci sami počali tak jednati; Žižka nevydal se do zemí sousedních, aby tam potíral nepřátele kalicha, nýbrž národové okolní sami vpadli do Čech — on tedy neučinil útok, nýbrž bránil se toliko; po každém vítězství byl k tomu ochoten upustit od války a žíti v míru s katolíky, jen když by vyznavači nového učení nebyli pronásledováni; nepřátelé však odmítajíce hrdě návrhy takové sbírali zase jiné vojsko k boji novému; Žižka nehleděl nepřátele své zahubit způsobem pokryteckým: tajným vyjednáváním a ji-

nými prostředky nekalými, nýbrž čelil jim vždy v poli otevřeném, v boji poctivém; Žižka se svými neprobíhal zemi, aby vyhladil všecky obyvatele, kteří se ke kalichu nepřiznávali, nepřátelé jeho však obrali si za účel vyplety „kacířství“, jak říkali, a vyhladit veškeré obyvatelstvo, které se nového učení přidržovalo. Když tedy skutky dokážeme, že věci mají se tak, jak jsme tuto vypsali, že války husitské a ohavnosti s nimi spojené byly na straně katolické plánem k vyhubení „kacířů“, na straně Čechů jenom dovolenou výminkou, u prvních útokem a potlačováním, u druhých obranou a osvobozením se od všemohoucnosti papežské a nadvlády německé: koho musíme míti potom za ukrutníka, koho za pravého milosrdného křesťana?

Nejhorší skutky, které od Žižky a vojska jeho spáchány byly, jsou následující. Roku 1420 dobyl Žižka outokem tvrze Sedlce u Tábora a povraždil tam celou posádku; při dobytí hradu Rábí spálili vojáci jeho sedm mnichů a kněží; ve Vodňanech také bylo zbito mnoho lidí, a několik kněží, kteří dříve pod obojí rozdávavše, potom zase katolíky se stali, bylo do vápenice uvrženo a za živa spáleno; při dobytí města Prachatic bojovníci táborští povraždivše po městě všecky muže přivedli pak něco zajatých k Žižkovi, který ušetřiv jen asi sedmi mužů za věrné Husity uznaných dal ostatní v počtu asi 85 osob zavříti do kosteluí sakristie a tam se slamou a smolou spáliti všecky bez milosrdenství; konečně vyhnal také z města ženy a děti zabitých a osadil Prachatice lidmi svými; v Říčanech spálila pračata Žižkova devět kněží v jedné selské chatrči; v Chomútově povražděno roku 1422 1363—2500 osob a velká část města v popel obrácena; v Berouně upáleno

v jedné jízbě před městem 37 osob duchovních i světských; dále pobito mnoho lidu v Hostinném; v klášteře turnovském upáleni někteří mniši; dne 1. září 1424 kázal Žižka v městečku Libochovicích veřejně upáliti čtyry světské kněze, proto že byli násilníci paní i panen; 8. ledna 1422 přihrnuli se Táboři stíhajíce vojsko Sigmundovo ke Brodu německému; druhého dne dobýváno město bez oučinku; třetí den vyjednávalo se o pokoj, mezi tím ale Táboři vedravše se bez vědomí Žižkova na druhé straně do města, — ztepali tam lidu na několik set smetavše mnohé z domu radního na meče, na oštěpy a na sudlice. Sedm let stálo to město pusté. Žižka sám, — a to budiž jemu ke cti pamatováno — velice byl nespokojen s tím, co se tu bylo stalo: že město ztečeno a obyvatelstvo povražděno, když se bylo již do rokování dalo. Skutek ten přičil se tak velice i zákonu božímu, že Žižka nepřestal jeho želeti až do smrti a svolával napotom bojovníky své k Německému Brodu s tím doložením, „abychom se pokáli tu, kdež jsme zhřešili“.

To byly nejkrvavější činy Žižkovy a vojska jeho. Vizmež naproti tomu, jak si počínali katolíci, jak si počínali křižáci ve svatém boji pro víru křesťansko-katolickou.

Dějepisci, kterým jde o to povědít pravdu jenom tam, kde se to hodí na jich krám, pak nepřátelé národa českého dokazují, že válka husitská povstala pro upálení Husa a Jeronyma. To je ovšem pravda, že kněží, kteří považováni byli přede všemi jinými za původce odsouzení a upálení obou mužů jmenovaných, doznali v Čechách mnoho nepříjemností. Také to je pravda, že se tím mysli velice rozjitřily; to však se nesmí zapomenouti, že hranice ztrávily těla Husovo a Jeronymovo již

r. 1415 a 1416 a že válka vypukla teprvé roku 1419. Teprvé tím, že Husité počali se stíhati a upalovati, že se proti nim užívalo násilí, vypukly nepokoje větší, povstala opravdová válka bratrovražedná. Nejprvé spíláno jednotlivcům kacířů, později potupován jmenem tím celý národ. Nejprvé chytáni jednotlivci, mučeni a zabíjeni co kacíři; 4. prosince 1418 hrozil již císař Sigmund, že povzbudí všeobecné tažení křižácké na vyhubení všech Husitů, a papež Martin prohlásiv kříž na Čechy ve Florenci 1. března 1420 opakoval do r. 1431 čtyřikráte vyzvání své k celému křesťanstvu, aby za spásu duší svých vypravilo se na vyhubení Čechů kacířských. Katolíci v zemi chápou se meče a loví Husity, aby je odváděli na zabiják do Kutné Hory a jinam. Pokojní poutníci napadají se v širém poli od katolíků, jako to učinil Zdeněk Konopišťský u Knína: žádný vyznavač není jist ani svým jměním a životem: každému hrozí smrt a záhuba: což jiného zbylo tedy Husitům, těm kacířským Čechům, nežli se brániti anebo vesměs zajíti?

Vědouce již, jakým způsobem Žižka válku vedl a jakých ukrutností se Husité dopouštěli, pohledněme také na zuřivost katolíků českých a křižáků papežských, abychom uvážiti mohli, zdali skutečně Husité měli příčinu hájiti se na život a na smrt.

Kutná Hora byla tehdáž město rudnictvím kvetoucí a v Čechách po Praze největší a nejlidnatější; obyvatelé byli větším dílem Němci. Hned toho času když r. 1409 zlomeno bylo v Praze panství německé, počali se Němci kutnohorští hýbati a vynasnažovati, aby se tak nestalo i v městě jejich. Přirozeným během věcí ujímali se právě těch lidí, kteří z Prahy byli vypovídáni. Jako

Němci vůbec, tak setrvali i Kutnohorští při víře katolické a čím více byla tato v Praze tlačena, tím horlivěji se jí ujímali. Němci kutnohorští ale nezůstali při pouhém vyznávání víry katolické, nýbrž spoléhajíce se na sílu svou, počali Husity krutě pronásledovati a zavdali tak první příčinu k ohavnostem, jaké se potom v Čechách páchaly. Roku 1416 poslal král Václav do Kutné Hory dvořenína svého Racka Kobylu, jenž byl horlivý Husita, aby tam vybíral daň od kněží jemu povinnou. Na toho dobyli se horníci v hospodě, a smetali jej i dvanáct jeho služebníků s oken, a který z nich se do smrti nezabil, toho nemilosrdně dotloukli. Potom kdekoli jakého Husity dopadnouti mohli, nechtěl-li se víry své odpřisáhnouti, bez okolkův usmrtiti dávali. Mnoho jich upáleno, více ještě sťato aneb i za živa do nejhlubších šachet horních uvrženo. Staří letopisové vypravují o té věci: „Biskup litomyšlský s panem Petrem Konopišťským, s horníky a s jinými pány spikli se, aby všecky ty, kteřížto přijímají tělo a krev pána Ježíše pod obojí způsobou, hubili. A tak mnoho chudých lidí jímajíce do Hory nosili. Neb za každého člověka, kteréhož někdo do Hory přinesl, dávali jednu kopu a za kněze pět kop. A také jsou brali pastevce po polích a prodávali lidi do Hory jako jiný dobytek.“ Není se čemu diviti, že počet přivedených obětí vzrostl brzy až hrůza; ano pro takový hříšný peníz byly na mnoha místech v zemi pravé honby na lid odbývány a kutnohorští kati měli tolik práce, že často unavením a snad i hnusností nemohli ani a nechtěli službu svou konati. Šachtě u kostela sv. Martina před kouřimskou branou, která nejvíce obětí pohltila, přezděli horníci „Tábor“ těšívajíce tím jmenem ousměšně táboruchtivé Husity, jež tam metali. Za krátký čas připraveno prý na tento

způsob neméně než 1600 osob o život. Kronikář Beckovský vypravuje na straně 654. své Poselkyně: „Kněz Matouš Hradecký, někdejší děkan kutnohorský, (a ten byl katolík!) poznamenal, že těch Táborů, kteří od Kutnohorských do šachet rozličných časův uvrženi byli, ze všelikých starých rejstříkův 5496 napočítal.“ Rytíř Racek z Janovic, pán na Risenberce, zajav ve válce, kterou tehdáž vedl s Klatovskými, Jana Nákvasu, kněze strany podobojí, dal jej v dar Němcům bavorským svým spojencům; tito umučivše jej ukrutně spálili konečně s velikou slavností. Legát papežský Fernand a Kunrát, arcibiskup pražský, dali r. 1420 ve Slaném nejen veřejně zbořiti a zkaziti, cokoli k obřadu pod obojí se vztahovalo, ale i jednoho kněze a člověka světského, kteří od kalicha pustiti nechtěli, co kacíře neustupné upáliti. Purkmistr litoměřický Pichel, člověk ukrutný a lstivý, chtěje se zavděčiti králi Sigmundovi, dal s pomocí žoldnéřů jeho zjímati 17 měšťanů k husitství náchylných a dne 30. května 1420 na rukou i nohou svázané do Labe uvrhnouti. Mezi nimi nalézal se také ženich jediné jeho dcery; kterážto když milence svého ani prosbami ani jinými prostředky uchrániti nemohla, skočivši sama za ním do řeky v náručí jeho utonula. O Němcích, kteří r. 1420 Prahu obléhali, vypravuje se, že každého Čecha, kterýkoli v ruce jejich upadl, upalovali bez milosrdenství jako kacíře, třeba by byl nikdy pod obojí způsobou nepřijímal. Vojsko rakouské, které křižákům těmto ku pomoci táhlo, spálilo na cestě své v Bystřici dne 6. července osm světských lidí a Václava, faráře arnoštovského. Dne 4. října dal král Sigmund v Boleslavsku vypáliti 24 vesnice skrze Uhry své, při čemž na postrach Husitům také několik žen a dětí do ohně uvrženo. Brzy

potom vzdaly se mu posádky na Kněževsi a jiné tvrzi u Berouna a *král!* nezdržev jim slova daného poručil je všecky i s knězem při nich postiženým upáliti. Po bitvě na Žižkové křižáci němečtí hledajíce pomsty za svou porážku rozbíhali se po vesnicích a tvrzích v okolí pražském a pálíce i pleníce všecko, metali bez milosrdenství do ohně staré i mladé muže, ženy i děti, kohokoli z Čechů vůbec lapiti mohli. Pražanům pomáhal ve válce proti Sigmundovi vedlé jiných pánů hlavně Viktorin Boček z Poděbrad. Sigmund tedy aby jej za to potrestal, vyslal od Prahy hojnou pomoc uherské posádce v městě Nimburce, kteréž nařízeno, aby poplenila statky jeho. Rozkaz ten vykonán byl 5. listopadu a v následujících dnech netoliko na statcích páně Viktorinových, ale i bratra jeho Hynka i strýce Jana Pušky z Kunštatu, že celý ten úrodný a tehdáž velmi lidnatý kraj okolo Poděbrad, Nimburka a Kostomlat obrácen jest v poušť a mnohé kvetoucí vesnice v bouři té navždy zahynuly. Návodem krále Sigmunda vpadli také do Čech knížata a města slezská asi s 20.000 muži. V okolí Police, Trutnova a Náchoda jali se Slezáci neslýchanou ukrutností vražditi obyvatele napořád, aneb aspoň usekávati jim nohy, ruce a nosy. Vypálivše Polici hnali dne 27. května r. 1421 útokem na hrazené městečko Ostaš, jehož dobyvše vypálili a rozbořili, tak že potom ostalo pusto navždy. Při druhém tažení křižáckém dali vůdcové vojska provolati na trhu v Chebu dne 28. srpna 1421 rozkaz, „aby byl v Čechách každý zabit mimo děti toliko.“ Dne 2. září potom přitrhli křižáci k Mašťovu, kdež se jim posádka česká vzdala beze všeho boje. Co se tu stalo, o tom vypravuje německý jeden kronikář, katolík, následující: „Hejtman na zámku a

8 jiných s ním zůstali na živě v zajetí knížat, ostatní byli bídně pobiti a upáleni, těch bylo 84 na jednom provaze; kněz jeden a tři jiní nalezeni potom v zámku, shozeni s hradeb a spáleni potom. Dále lid, který tu byl postižen, neuměl-li německy a vypadal-li jako Čech, byl schytán, až k smrti ubit a spálen a to pro to, že si ten lid nedá poroučet, když je vojsko tak velké a mocné.“ Čeho tedy mohli se nadíti, kdož německy neuměli, kdyby bylo křižácké toto vojsko zvítězilo? Od Mašťova přitáhlo vojsko křižácké dále k Žatci. Nadarmo však město obléhajíc pálilo v celém okolí den co den městečka, vsi, tvrze a vraždilo staré i mladé obojího pohlaví „ukrutněji nežli pohané“, až prý pláč a kvílení chudiny české vstupovaly do nebe. Zradou několika měšťanů dostal se Sigmund r. 1421 do Kory Kutné; i všedše tam královští, jali se vraždíti každého, kdokoli znamení určitého neměl a hesla jejich neznal. Spáchány tu ohavnosti a ukrutnosti, které ošklivostí naplňují každého upřímného národovce. Hromádka z Jistebnice, hejtman táborský, zmocnil se hrazeného města Chotěboře; Kutnohorští s mincmistrem svým Mikšem Divůčkem a s některými pomocníky z panstva položili se okolo Chotěboře dobývajíce jí. Hromádka vida, že i Chotěbořští sami jsou mu nepřáteli, dal se do vyjednávání a obdržev od pánů slib pode ctí a věrou, že posádce na životě ublíženo nebude, vzdal se konečně dobrovolně se vším lidem svým dne 3. února 1420. Vítězové ale neměli do sebe té šlechetnosti jako kacířští Táboři. Jakmile vešli do města a Husitům zbraň odebrali, vehnali jich tu v Chotěboři asi 300 do stodol a spálili se vším všudy obklopivše požár, aby nikdo vyváznouti nemohl. Jiní z té posádky byli v Loších mezi Kutnou Horou a Čáslaví podobnou smrtí

utraceni, ostatní pak do šachet vmetáni, tak že jich vůbec asi 700 zrádně zahynulo. Hromádka pak s dvěma kněžími táborskými zaveden jest do Chrudimi a tam spálen veřejně na náměstí. A o pátém tažení křižáckém vypravuje sám Aeneas Silvius: „Četné vojsko křižácké mnoho vsí kacířských vypálilo a měst poplenilo, v kterýchžto zuřila nejen lakomost, nýbrž i ukrutnost vojenská, tak že muži a ženy, starci a děti zabíjeni.“ A na jiném místě: „Vsi se drancují a vypalují; a chytí-li se někdo z kacířů, usmrtí se bez ohledu na pohlaví a na stáří.“

Znajíce nepopíratelné tyto skutky, můžeme směle říci, že ukrutnosti od Žižky a Táborův páchané byly pouhým stínem ohavností, kterých se dopouštěli království a křižáci němečtí. Žižka mstil se jenom na provinilých, upaloval a vraždil jenom původy všeho zlého. Bezbranným odpouštěl, starce, ženy a děti opatroval. Bojovníci jeho proniknuti jsouce duchem písma svatého starého zákona řídili se slovy „oko za oko, zub za zub“ a spláceli katanům svým také jenom trestáním krvavým. Nevraždili ale nevinných, nesmáčeli ruce své krví dětskou jako křižáci z Němec, kteří si počínali hůře „nežli pohané“. Žižka nebyl žádným ukrutníkem, nebyl kacířem krvežíznivým; naopak: Žižka byl na dobu, v které žil, na dobu mravů surových, na dobu rozbouřenou mužem citelným, mužem milosrdným. Nepodnikal válku z choutky jakési, prahna snad po bohatství, po slávě válečné anebo dokonce po vylévání krve lidské. On vždy a všude ochoten byl smířiti se a v pokoji žíti s nepřáteli svými, jen kdyby „svobodu pustili slovu božímu.“ Jak se měl zachovati Žižka a bojovníci jeho, když na žádosti husitské, aby jim mír byl popřán, odpovídalo se s druhé strany: „kdo mluví za mír

s kacíři, je sám kacířem?“ Jestliže tedy sápali se naň se zbraní v rukou, tu královští, tu šlechtici jak katoličtí tak kališničtí, ba konečně i sami Pražané; jestli že se hrnula celá Evropa na pokoření Čechů a na vyhubení souvěrců jeho; jestli že Čechové chytáni a usmrcováni potají, když nepřátelé nemohli jich zbraní přemoci; jestliže se všech stran číhala na ně zrada černá: kdož se bude diviti, že Žižka podrážděn byv jako lev, napadal nepřátele jako hrom neohlídaje se, koho zastihnou blesky hněvu jeho; kdož by se osmělil zatracovati jej proto, že přísně trestal odpadlíky, že ukrutně dával popravovati i kněze i laiky; že vyhubiti usiloval kořeny ty, které považoval za původce a za strůjce všech těch pohrom, jež hrozily zahubiti milovanou vlast jeho! Jednal v ohledu tom zajisté podlé přísloví, kterým někdy hrdina český Záboj poučoval Slavoje, jak by se nejlépe mohli přemoci Němci tehdáž do vlasti naší se vetřevší: „Když hada potříti chceš, na hlavu jeho obrať zbraň svou!“ Žižka také nebyl slepým horlivcem, který by vyhubiti chtěl vše, co se nehlásilo k jeho víře. Proto mnohokráte potrestal bojovníky své, když proti vůli jeho vraždili a loupili; proto také neschvaloval nelidské ono a bezpotřebné boření krásných a vzácných kostelů a jiných památek uměleckých. Vypravuje o něm pověst, že žháři, který zapálil krásný kostel sedlecký naděje se za to odměny, naliti dal za odplatu do hrdla zlata a stříbra roztopeného.

Žižka vynikal dále střídmostí a nezištností. Jako Cincinnatus, o němž vypravuje dějepis římský, spokojil se Žižka vším, čeho pán Bůh nadělil a žil jako bratří ostatní nebaže po žádných lahůdkách. Práce byla mu potřebou nevyhnutelnou; proto nelenil nikdy, aniž se bavil způsobem

tehdáž obvyklým, nýbrž cvičil neustále bojovníky své. A jako pokrm a zábava, tak jednoduchý byl i oděv jeho. Šat polský byl mu stálým druhem: neměnil na něm ani v nejmenším. — O nezištnosti jeho svědčí přehojné případy. Mnohokráte stalo se, že nalezly se v dobytém městě nebo hradě nesmírné poklady a hojné zásoby potřeb rozmanitých: Žižka dal věci ty mimo zbraň, potravu a peníze hotové, snésti na hromadu a spáliti tak dobře jako mnichy katolické. Také ve spisech svých podal toho důkazy přeskvělé. Ve válečné písni kladl bojovníkům svým na srdce, aby netasili meče svého pro zboží světské; stojíť tam:

Vy pakosti a drabanti
na duše pomněte,
pro lakomství a loupeže
životů netraťte,
a na kořistech
se nezastavujte.

V Řádu vojenském Jana Žižky a spojenců jeho čteme: „Jestli žeby kde pán Bůh dal nepřátele přemoci a poraziti, města, tvrze, hradu dobyti, táhnouce polem, nebo polem ležíce kterých kořistí dobyti: aby ten vzatek a ty kořisti snešeny, svedeny, svezeny a na hromadu skladeny byly, kdež by bylo tomu místo ukázáno a jmenováno od starších, buďto mnoho nebo málo; a k tomu aby byli vydáni a voleni starší ze všech obcí, panských, rytířských, městských i robotěncův, aby věrně způsobili ty věci chudým i bohatým, a spravedlivě, jakž na koho sluší, rozdány a rozděleny byly, aby nižádný sám sobě nebral ani co kdo zachoval. Jestli pak že by kdo co vzal, neboli zachoval, a to bylo usvědčeno dobrým svědomím: k tomu takovému chtěli by popraviti *) jakožto k zloději

*) Popraviti, tolik co souditi, zachovati se po právu.

božímu a obecnému, jakož se jest stalo Achanovi pro čepici dcer královských a pro plášť; neboli jinou smrtí . . . nižádného nevymlouvajíce . . ., s pomocí boží takovým činiti nad nimi pomstu dali."

Uvažujíce všecky krásné vlastnosti nahoře uvedené a vědouce, že Žižka si ostal vždy věrným a důsledným v jednání svém, které se zakládalo na hlubokém přesvědčení: musíme uznati povahu jeho v ohledu mravném za šlechetnou, za vznešenou.

Mezi nejprvnějšími přívrženci nového učení, které hlásal a rozšiřoval Hus a stoupenci jeho, byl Jan Žižka. Během času vyvinulo se učení Husovo tak, že se odchylovalo mnohými zásadami od učení církve římskokatolické. Žižka pojav v duši svou část zásad těchto, pokud se jimi podlé přesvědčení jeho církev porušená napravovala, utvořil si smýšlení náboženské, při kterém pak zůstal pevně a nezvratně nepostupuje dále, jakž to činila skoro napořád strana Táborů. Také ale necouval nikdy jako mnozí mírní kališníci, kteří nemajíce dosti přesvědčení a stálosti číhali vždy jenom na příležitost, jak by se, podržíce ovšem některé své zvláštnosti, dostati mohli zase do lůna církve katolické. Žižka co do víry zaujímal jako celá jeho strana od r. 1424 Sirotky nazývaná asi prostřední místo mezi Tábory a Pražany. Věřil v transsubstanciaci (t. j. přítomnost těla a krve Kristovy ve svátosti oltářní), zachovával půst, měl svaté ve cti a dopouštěl mnohých obřadů jako na př. odbývání služeb božích v ornatech, což Táboři stále a horlivě zavrhovali. Sirotci drželi se asi mezi všemi kališníky nejpřesněji ducha Husova a vlastních jeho zásad.

Žižka miloval a ctil pravdu poznanou. Co u lidí v obyčeji jest, že každý pokládá svou víru za jedině pravou a spasitelnou, v tom nelišil se ani

on od obecného pravidla. Z toho jde důsledně, že také neměl nikoho za křesťana pravého, kdo neměl této jeho spasitelné víry, nebo kdo se s ním alespoň dosti blízko ve víře nesrovnával. Od toho, kdo s ním věřil, žádal, aby byl pobožným. Slovo to mělo u něho ovšem smysl poněkud širší, vztahujíc se netoliko k zachovalosti skutků, ale i ke smýšlení a věření všeho, co v zákoně obsaženo bylo. Nechtěl ale pouhé plýtvání citů nábožných, které se jevívá zbytečnými posty a jiným těla trýzněním, ošklivým očí kroucením, přílišným a nápadným klekáním a rukou spínáním, nýbrž zalíbení, odhodlanost a vytrvalost v skutcích bohulibých: žádal pobožnosti nikoli pobožnůstkářství. Čeho žádal od jiných, to činil napřed sám a žil podlé své víry. Zákon boží býval mu heslem do boje, zákonu božímu propůjčoval se také za mstitele: bojovalť, jak sám několikráte napsal, „pro osvobození slova božího."

Mezi lidmi rozeznával trojí druh: věrné křesťany, totiž lidi, kteří plnili zákon boží ve smyslu jeho, potom zjevné protivníky zákona božího, k nimž i všecky cizozemce počítal. Proti těmto choval se jako k zjevným nepřátelům a potíral je mečem, který oni tasili napřed na vyhlazení souvěrců jeho a na vyhubení země české.

Do třetí třídy počítal konečně nevěrné pokrytce. Nenávist jeho k lidem druhu tohoto byla ještě větší nežli ke zjevným nepřátelům; aspoň stíhal je všude a trestal bez milosrdenství, jakoby mu Bohem bylo přikázáno, aby vyhladil až do kořene všecku neupřímnost na světě. Přesvědčen byl v nejhlubší duši své, že jenom pokrytství a věrolomnost rozdvojila národ český a vyzvala okolní národy na pokoření Husitů; viděl na vlastní oči, jak katolíci a Pražané s ním pokoj

uzavírajíce hned za zády jednali spolky na záhubu jeho, na přemožení „věrných křesťanů“. Odtud dá se vysvětliti neoblomná horlivost jeho u věcech víry. Nejvíce zuřil proti kněžím a mnichům, protože oni, majíce lidu svítiti příkladem pobožnosti, byli dle zdání jeho největší hříšníci, pokrytci a licoměrníci. Přesvědčen byl, že pronásledují víru husitskou jenom proto, poněvadž zapovídá kněžím držeti statky pozemské, poněvadž vymýtá všecky neřády světské, kterých se kněží katoličtí nechtěli spustiti; přesvědčen byl dále i o tom, že kněží a mniši způsobili upálení Husa a Jeronyma a že tím uvalili potupu na národ český, který on tak horoucně miloval; že popouzeli katolické pány, že štvali okolní národy, že udržovali stálý rozbroj v zemi české. Dne 20. listopadu 1421 psal na všecky strany: „Vězte, že jsme nepřátelé všech zlých kněží a světských lidí, kteří stojí proti nám a proti svatému evangeliu a nenávidí nás za příčinou čtyř pražských článků, které vedeme a vésti chceme s boží pomocí důvěřujíce se do vás, že i vy nám v tom pomocni budete proti všem pokrytcům nevěrným duchovním i světským; avšak kdybyste tomu odporni býti chtěli, teprv musili bychom vás míti za nepřátele boží i všech bratří táborských“. Snášelivost a shovívavost byly ctnosti Žižkovi neznámé; všecka obojetnost, vlažnost, necelost a rozpačitost zdály se mu mrzkostí před Hospodinem. Nechtěl míti v Čechách než samé lidi upřímné, odhodlané a pevné, třeba jich málo bylo. Napsalť v řádu vojenském: „A kdožby těchto kusů a artikulů svrchupsaných (totiž víry táborské) držeti a jich skutečně vésti i pliniti, jich pomáhati, hájiti a brániti nechtěl, toho žádného nevymíně, aniž chceme trpěti mezi sebou

i u vojště s boží pomocí a na hradech, na tvrzích, v městech, v městečkách hrazených i otevřených, ve vsích i dvořích, žádného místa nevyjímajíce, všecky všudy napomínati, raditi, puditi, honiti k tomu dobrému s pomocí pána Boha našeho".

Žižka držel se pevně učení Husova: nemohlo tedy býti jináče, nežli že se konečně musil rozdvojiti s výstředními a nevázanými Tábory, kteří šli vždy dále a dále od Husa a od Vyklefa. Novotáři tito hlásali konečně učení, které se příčilo zdravému rozumu a vřelému citu národa českého, které podvracelo všecky ouvazky života společenského a státního. Hloubání o svátosti večeře Páně vedlo táborské novotáře konečně k tomu, že ve svátosti té nechtěli spatřovati než pouhé znamení a nikoli skutečné tělo a krev Kristovu. Z toho plynulo dle jejich zdání, že nemá svátosti té prokazována býti žádná jiná úcta nežli jako každé jiné krmi požehnané, že nemá býti schovávána do druhého dne, ani vystavována v monstranci, že vystavování takové a klekání před ní je pověra a modlářství. Vyznavači učení tohoto myslili činiti dobře, když jak kde příležitost měli, rozhazovali hostie svěcené na zem, šlapali po nich nohama, tloukli monstrance a jiné nádoby kostelní. Mladý kněz Martin Houska byl nejjizlivějším zastavatelem tohoto učení na Táboře. Ku konci měsíce února roku 1421 strhly se velké rozbroje z příčiny tohoto učení, až po mnohých půtkách a hádkách vypuzen byl Houska z města i s přívrženci svými, kterýchž bylo asi 300. Nejdříve uchýlil se do hradu a podhradí Přibenického, potom pak i odtud byv vyhnán bydlel se svými některý čas v lese nad řekou Lužnicí nedaleko Dražic. Novotáři takto stíhaní, majíce se za lid vyvolený, počali pálením vsí, zabíjením lidí a loupením statků

vykonávati domnělý úřad andělů na pomstu vyslaných a připravovati vychvalovaný stav nevinnosti.

Žižka zvěděv o rozbrojích, které povstaly v obci, přichvátal na Tábor. Není divu že to, co i většině Táborů zdálo se býti výtržností, slulo u Žižky dokonce ohavností, jížto se propůjčil za horlivého mstitele. Kněz Houska pozván na Tábor a hádáno se tu s ním tak dlouho, až některé články veřejně odvolal. Stoupenci jeho, kteří příkladu toho následovati nechtěli, přepadnuti jsou náhle od Žižky. Mnohým podařilo se utéci dále do hor Bernartických, jiní ale zjímáni byvše, přivedeni jsou do Klokot u Tábora. Tu opět pracováno s nimi dlouho, aby se odřekli bludů svých; konečně však asi padesáte osob obojího pohlaví, když neustupně na víře své trvali, Žižkovým kázáním tu v Klokotech byli upáleni.

Jedna část stoupenců Houskových zaběhla si v učení svém ještě dále nežli mistr její. Jakýsi sedlák, jmenem Mikuláš, počal hlásati učení nové a nalezl také své přívržence, podlé něho Mikulášenci zvané.

Bludaři tito odřekše se všeho náboženství naprosto pravili, že není Boha na nebi ani čerta v pekle, nýbrž Bůh že je toliko v lidech dobrých a ďábel ve zlých. Proto majíce sebe samy za syny boží a ducha svého za ducha svatého, zamítali všecka přikázání a všecky knihy vůbec, jelikož nosili zákon boží psaný v srdcích svých. Vše, cokoli měli, bylo jim společné, aniž kdo co svého vlastního míti směl; proto pokládajíce také manželství za hřích, smilství pak za povinnost, vedli život velmi zhovadilý. Někteří odhodivše oděvy běhali nazí po lesích nazývajíce život tento stavem prvních rodičů v ráji, pokud nebyli poskvrněni

hříchem prvotním. Odtud nazýváni byli Adamníky. Sídlo jejich bylo mezi Jindřichovým Hradcem a Veselím na ostrově řeky Nežárky. Na ty poslal Žižka 400 oděnců, od kterých po zoufalém odporu všickni do jednoho jsou vyhlazeni.

Zajisté neodsoudíme Žižku ani pro přísnost tuto. Houska se svými přívrženci neobmezili se pouze bloubáním ve víře; oni zavrhovali náboženství a víru vůbec, oni hrozili převratem veškeré společnosti. Lidé takoví nemohli se trpěti ve společnosti lidské. Žižka tedy vykořeniv sektu tu z horlivosti náboženské vykonal tím zároveň skutek politické opatrnosti, aby nepovstalo z toho nové roztržení v Táborech, aby nezplodily se z toho nové zmatky a nová záhuba a aby učení tak šeredné nezastrašilo mnohé lidi nestatečné.

Co do smýšlení politického byl Žižka *demokratem*. Neuznávaje skutkem žádné přednosti rodové jednal vždy tak, jakoby v zemi byl toliko národ český „zákonu božímu příchylný“ a nepřátelé zákona božího, k nimž z dobrých příčin počítal Němce všecky bez rozdílu. Páni a šlechta vůbec neplatili u něho za lid vznešenější a ctihodnější, nebyli mu žádnými stavy privilegovanými, nýbrž toliko bohatými statkáři, kteří požívali až do této chvíle mnohých práv a předností. Mezi právy těmito ale rozeznával Žižka taková, která pánům přísluší po zákonu i lidském i božském, a taková, ku kterým si pomohli utisknutím lidu chudobného, k nimž se dostali násilím nebo podvodem. První velel zachovávati, druhá neplnil sám a zasazoval se ze vší síly o jich zrušení. Lid poddaný platiti má a konati pánům jenom co jest slušného před Bohem a před lidmi. Sigmund je antikrist a zhoubce jazyka českého a nemůže tedy dosednouti na trůn po bratru svém upráz-

něný; země ale potřebuje nejvyššího správce a vladaře nebo knížete a proto mají se všickni „věrní zasaditi, aby země uvedena byla v řád a pokoj, aby si veškerá obec celého království českého „nedělíc se“ více zvoliti mohla společného správce nebo knížete. Věci zemské mají se vyřizovati na sněmích obecných, ku kterýmž svoláváni budtež i páni a rytíři, i města a zástupci lidu obecného čili selského. A na čem se většina usnese, to budiž zákonem, který povinen je každý zachovávati. Sněm žádný neplatí, na kterém všecky tyto třídy nejsou zastoupeny. Jeden stav není druhého lepší; jeden člověk nevypínejž se daremně nad druhého, poněvadž jsme si všickni rovni, poněvadž jsme všickni *bratří*. Takové bylo smýšlení Žižkovo, jak se jeví skutky a slovy jeho.

Bera veškeru sílu svou z obecného lidu městského i selského, neuznával skutkem nikde rozdílu stavů a zasazoval se často velmi horlivě proti panstvu zvyklému mnohým zděděným neřestem. Po nevěrných pokrytcích a zjevných protivnících zákona božího byli mu nejprvé šlechtici trnem v oku, poněvadž se stavěli velkou většinou proti novému učení, poněvadž chtěli panovati lidu selskému a městskému. Žižka viděl patrně, že mnozí ač byli kališníky, spojovali se s katolíky proti Táborům, jen aby potlačiti mohli lid, který se vyzul z poddanosti jejich. Víme dále, že ve vojště jeho dosahovali sedláci a měšťané tak dobře hodností vyšších jako zemané a páni; a nejoblíbenější jeho setníci jsou největším počtem z lidu obecného. Nejpatrněji ale jeví se demokratické smýšlení Žižkovo v zmíněném řádu vojenském. Psáno tam: „Hejtmané, páni, rytíři, panoše, purkmistři, konšelé i všecky

obce panské, rytířské, panošské, městské, žádných nevymíňujíce . . . chceme tomu, aby řádné poslušenství bylo. A když bychom ve vojně byli, vedeni jsouce staršími hejtmany, kteříž k tomu jmenováni budou a někdo jich neposlechl, chtěli bychom pomstiti a popraviti nad ním i nad takovým, i k jeho statku i k jeho hrdlu, jakožto k neposlušným, buď kdož buď, kteréhožkoli řádu, žádných osob nevynímajíce". Nebo jiné místo: „A dáli nám pán Bůh nepřítele poraziti, nebo města a hradu dobyti, z kořisti při tom ulovené nemá nikdo ničeho bráti, a byl-li kdo usvědčen, k tomu takovému chtěli bychom popraviti k jeho hrdlu i statku, buď kdož buď, žádných osob nevynímajíce, jakožto k zloději božímu a obecnému, jakož se jest stalo Achanovi; neboli jinou smrtí, buďto kníže, pán, rytíř, nebo panoše, měštěnín, řemeslník nebo sedlák, nižádného nevymlouvajíce ani k osobám hledíce a zříce"; a několik jiných míst. Také v listu k bratřím z Valečova dokládá Žižka: „abychom zůstali za jeden člověk (totiž svorně jednali) podlé rady chudých i bohatých". . . . .

Přirozeným během věcí stalo se, že k Žižkovi již za rok po vypuknutí nepokojů husitských obracely se co k vůdci hrdinnému a vítěznému zřetel i naděje všeho národa. Žižka co prostý panoš nepožíval ani jmění, ani vzácnosti, ani úřadů aneb vysokorodých příbuzných: dostal-li se tedy mezi přední muže času svého, stalo se to jenom pro jeho výtečné vlastnosti, stalo se to dále za tou příčinou, že vedlé výtečného Mikuláše z Husince bojovati se jal za ony tři veliké zásady, které tehdáž všemi myslemi v národě českém hýbaly, totiž za svobodu svědomí, za zachování

národnosti české a za rovnost a svobodu občanskou. O významu první zásady promluvili jsme již; o lásce jeho k „jazyku českému“ vypsáno je doleji.

Žižka sám jsa demokratem řídil veškerý ruch náboženský a národní způsobem demokratickým. Lid potud ujařmený měl nabyti rovného práva s posavadními utiskovateli svými. Přestupování k nové víře šlo proto ruku v ruce s osvobozováním se od posavadní poddanosti. Neboť přívrženci nového učení dokazujíce lásku bratrskou skutky pomáhali jeden druhému „do těch hrdel a statků“. Přestoupení k víře znamenalo zároveň setřesení jha posavadního. Čím více vyznavačů, tím více lidí svobodných, tím vydatnější pomoc vzájemná. Husité tedy bojujíce za svobodu svědomí a za svobodu občanskou nehrozili se ani obětí, ani svízelů; šli do boje z přesvědčení, bili se nadšeně a vítězili neodolatelně. Hus byl vydal první heslo: „svoboda slova božího“; jiní osvícení mužové připojili k tomu druhé: „zachování národnosti české“; a Žižka dodal třetí: „rovnost všech a svoboda všechněm“.

Všechny tehdejší vrstvy národa českého, které zachváceny byly trojím tím proudem, přesvědčily se dosti brzy po Žižkovi a Mikulášovi z Husince, že nebude možno zásadám jmenovaným zjednati platnost bez boje, že budou muset k uhájení nových těchto pokladů zápasiti se všemi, kdož chtěli udržeti vše ve způsobě posavádní. Když tedy Žižka postaviv se v čelo veškerého ruchu národního, vítězně odrazil první útoky, přivinuli se k němu důvěrně všickni, kdož od nového hnutí spásu očekávali. Proto pouhou mocí ducha a vůle své provozoval opravdovou vládu, jížto se podrobovali samoděk i nejvzácnější mužové strany kališnické.

Tím se ale mysl jeho nepopnula nijakž, aby snad se byl roztoužil po nejvyšší třeba i neobmezené moci v zemi.

Popatříme-li na nejznamenitější muže před Žižkou i po něm, shledáme, že největší jich část podnikala slavné skutky ze ctižádosti, pro dosažení slávy pozemské; přesvědčíme se, že dosáhnuvše moci takové jako Žižka jali se potom ukládati lidu vůli svou za zákon, jali se říditi zemi rodnou ku prospěchu svému. Toho všeho u Žižky nebylo. Skutky jeho pocházely z hlubokého přesvědčení; konal je, aby chránil pravdy, aby osvobodil národ ujařmený; jednal šlechetně neohlížeje se, co tomu svět řekne: nehledal slávy, nečekal za to žádné odměny. Takových mužů bylo jakživo na světě velmi málo! Proto tedy, že jednání jeho zakládalo se na úmyslu nejpočestnějším, neužil tolik a tolik lákavých příležitostí, aby se zmocnil panství nad Čechami. Pražané a spojení s nimi kališníci mírnější starali se o uvedení krále polského do země; většina Táborů mající v čele Mikuláše z Husi byla by raději zůstala bez krále; jen Žižka, přeje si pořádku v zemi, přivěsil pečeť táborskou k nálezu, kterýmž bylo uzavřeno, vyjednávati s Vladislavem polským. Když ale koruny české nepřijal, „požádali Čechové za krále“ Alexandra Vitolda, velkého knížete litevského. Týž vypravil do Čech na místě svém za správce zemského synovce svého Sigmunda Korybutovce. Žižka přesvědčiv se, že kníže ten má dobrou vůli a dobrý úmysl uvesti zemi v pokoj a v pořádek, přijal jej za nejvyššího správce zemského veřejným osvědčením, v kterém se dobře jeví šlechetná povaha jeho. Znít takto: „*S boží pomocí, amen. Račtež slyšeti*

páni a bratří! že my sbratřími Táborskými, Domažlice, Klatovy, Písek, Sušice i jiní páni, rytíři panoše i jiné obce, Prachatice a Horažděvice, kteréžto dobrovolně k nám hledí, ke mně, k Chvalovi, k Buchovcovi a nám sebe svěřili, kněze Milosť jsme přijali za panovníka a za správce nejvyššího této země. I chceme Milosti Jeho rádi poslouchati, ve všech řádných věcech pomocni a radni býti věrně bohdá; i vás také prosíme všech, abyste všickni vespolek po dnešní den všecky nechuti, hněvy, kyselosti, kteréžto jste mezi sebou, jak jste živi, od roka neb nyní měli, konečně odpustili, tak abyste mohli spravedlivě páteř pěti a říkouce: odpusť nám naše viny, jakožť i my odpouštíme. A jestli že toho neučiníte a budete chtíti které bouře neb které lži a sváry, rotíce se mezi obcemi, vésti po dnešní den: tehdy my s boží pomocí, s kněze Milostí, s pány konšely i jinými pány, rytíři, panošemi i se všemi věrnými obcemi chceme se k tomu přičiniti a mstíti, buď kdož buď, nižádné osoby nevynímajíc. Slibujete-li nám toho pomocni býti? A kdož by měli s kým co činiti buďto o zboží neb o jiné věci, abyste bez rocení, bez sbírání byli před purkmistry, před konšely a před rychtáři řádně každý se svou pří. A starší své, jakožto purkmistry, konšely obecné a rychtáře, aby v čest měli a milovali se za jeden člověk. A tak pán Bůh bude s námi i jeho svatá milost a prospěch nám dá ke všemu dobrému.“ Toto upřímné poddání se starého válečníka mladému knížeti vedlo oba v krátkém čase k takové přízni, že se vespolek nazývali otcem a synem. A smíření samo uznáváno tehdáž za veliké štěstí pro národ český; přispělo nemálo k upokojení země, ku povýšení a upevnění moci i slávy Korybutovy.

Žižka, který takto jednal, měl zajisté povahu ryzí, byl zajisté demokrat upřímný. Úplné jeho přesvědčení, kterým se také vždy řídil, bylo to, že nemá státi nad jinými, že nemá druhým vládnouti nežli ten, „kdoby k tomu byl jmenován anebo na to vydán“, t. j. kohoby většina zvolila. Věhlasem svým a slávou válečnou dostal se Žižka, aniž by byl o to stál, v popředí národního hnutí, tak že k němu pro poctivost staročeskou dobrovolně a s radostí nebo bezděky hleděly celé Čechy co k nejmocnějšímu muži v zemi. Žižka ale, jak jsme pravili, neužil okolnosti této; nebažil ani za mák po panství. Když slunce slávy jeho nejvíce zářilo, když rozkazovati mohl, aniž by se byl kdo opovážil vzdorovati vůli jeho, napsal v řádu vojenském: „I prosímeť vás, milé obce ve všech a ze všech krajin, knížat, pánův, rytířův, panoší, měšťanův, řemeslníků, robotězů, sedlákův i lidí všech stavův a zvláště napřed všech věrných Čechův, abyste k tomu dobrému svolili a nám toho radni a pomocni byli. A my vám zase též držeti, plniti i trestati chceme pro milého pána boha“. V listu k obci třeboňské: „Jan Žižka z hradu Kalicha, správce obcí české země příchylných a plnících zákona božího“. V listu k Domažlickým, u nichž si byla dala schovati žena jakási peřiny a šatstvo: „Protož vás prosím, abyste jí to propustili, což jest jejího“. V listu obecném: „S bratřími Táborskými, Domažlice, Klatovy, Sušice, Písek, Prachatice a Horažděvice i jiní páni, rytíři, panoše i jiné obce, kteréžto *dobrovolně* k nám hledí, ke mně, k Chvalovi, k Buchovcovi a nám sebe svěřily“. Neznáme příkladu, aby tak přátelsky, tak poníženě se choval a psal muž požívající moci neobmezené jako náš Žižka. Ko-

nečně máme i důkaz jeden, který jasně svědčí, že Žižka po panství nebažil. Král Sigmund vida, kterak se Žižkovi všecko po vůli vede a rozuměje, že on jest sám jediný ten, k němuž všecko království české zření své má, umínil si smířit se s ním a k straně své jej nakloniti, začež mu sliboval správu království, nejvyšší velitelství vojska svého a velikou sumu zlata, jestli že by mu dopomohl, aby se stal králem českým a města ku poslušenství jeho přivedl. Návrh tento učinil Sigmund Žižkovi; nezachovala se ale žádná zpráva, jak jej odbyl nezištný hrdina. Zajisté že to nebyla slova příliš lichotivá, kterými s opovržením odmítl jidášský ten peníz.

Kdyby byl Žižka po bohatství a po vládě nad Čechami opravdu toužil, byl by jich dosáhl i proti Sigmundově vůli. On ale byl mužem skromným nedbajícím nikdy na osobní prospěch svůj; nebažil po jmění, po vládě, ani po slávě. Vítěz v tolikerých bojích a vůdce vojska nepřemožitelného spokojil se vždy býti pouhým „bratrem“ jako kterýkoli jeho bojovník; a nehýřiv ani marnotrativ, umřel tak chudý jakový byl od počátku. Mladší jeho bratr Jaroslav z Trocnova zůstal i po smrti jeho chudým panošem a teta jeho Anna přijímala ještě r. 1428 almužny od obce pražské.

Konečně zbývá nám ještě pověděti o vlastenectví Žižkově. Viděli jsme, kterak nenávidě panstvo středověké, nechtěl nikde plemennému stavův rozdílu. Proto nebyl nikdy laskav na Němce, kteří si ode dávna libovali v rozdílu stavů, v zevnějším lesku a nádheře, v daremném hodování a jiných nepěkných zábavách. Za to tím srdečněji přilnul ke Slovanstvu, tehdáž v ohledu tom ještě mnohem méně porušenému. Druhou hlavní pohnutkou k nepřátelství jeho proti Němcům a cizozemcům vůbec

bylo jednání a vystupování jejich proti národu českému. Věděl, že v české zemi nebývalo někdy Němců: nyní ale spatřoval, jak uchvacují nejvyšší úřady a nejvýnosnější místa v zemi, jak se všude roztahují a utiskují národ český, který je přijal pohostinně a přál si žíti s nimi v lásce bratrské; viděl na vlastní oči, že Němci vesměs jsou proti všeliké opravě v církvi, že se opírají vší mocí novému hnutí náboženskému, kterému sám přál z celého srdce svého; předvídal konečně, jak se chopí veškerý národ německý zbraně proti „kacířským“ Čechům a slyšel na vlastní uši, jak se Němci strojí vyhubit národ český do kořene. Vedlé horlivosti náboženské byla mu zajisté pobídkou k činu i láska vlastenecká. Žižka s důmyslným Mikulášem z Husi pochopil pravou podstatu nového hnutí náboženského a dovtípil se jediné možného prostředku, jakby se ruch tento, kterým nastoupili Čechové a lidstvo vůbec dráhu pokroku novověkého, nejenom mohl udržeti a upevniti, nýbrž v celém národu ujati a vždy dále zmáhati a rozšiřovati. Žižka viděl, jak naložil sbor kostnický s milými krajany a přáteli jeho Husem a Jeronymem; viděl jak sbor ten chystal se s pomocí knížat světských stoupence reformátorů upálených stíhati také ve vlasti jejich. Doma byly mysli rozkvašeny a mnozí mužové výteční a národa svého milovní vynasnažovali se nadarmo pokojiti smlouváním a opatrným shovíváním. Žižka smlouval a přemýšlel také. Pozoruje bystrým svým duchem bouři se všech stran na Čechy se valící a nevěda, kde zjednati pomoci chodíval prý s tváří zasmušilou. Král Václav otázal se ho jedenkráte, co jej tak dojímá? a dostal za odpověď: „A který *Čech* mohl by chladnou krví dívati se, když cizozemci vůkol haní, stíhají a týrají celý náš národ jako kacíře, a v dalekých zemích pálí

nejšlechetnější muže naše, jakoby zločincové byli?“ „Milý Jene!“ řekl mu král, „což pak tomu říkati máme? Co dělati? Možná-li napraviti to zase? Umíš-li tedy, naprav; myť toho rádi přejeme.“ A Žižka skutečně pomohl a napravil. Přemýšlením dozrálo v něm předsevzetí a předsevzetí vykonal postaviv se lidu za vůdce, naučiv jej hájiti nejdražších statků svých, naučiv jej vítěziti nad nepřáteli, kteří byli již spočítali dni života jeho.

Celý svět křesťanský připravoval se proti Čechům. Proto Žižka a Mikuláš uznali přede vším zapotřebí, aby národ pokud možná veškerý pozdvihna se s nadšením cvičil se v umělém vedení zbraně. Ve smyslu tom agitovali oba, jak jsme nahoře vypravovali, v národě, aby navštěvoval tábory čili hromady národní. A když byla horlivost lidu již dosti napnuta a nesčíslné zástupy neznaly žádné vůle nad sebou kromě písma svatého hotovy jsouce jíti, kam by jim učitelé ukázali: jal se Žižka učiti lid tento umění válečnému. Bouře skutečně se přihrnula a národ český vedením Žižkovým odolal jí, vyšel vítězně z vlnobití záhubného, zachránil svou novou víru, uhájil jazyka mateřského.

Žižka byl si vědom českého původu a chopil se meče z lásky k vlasti, na obhájení a na oslavu národa českého. Napomínaje Domažlických k stálosti ve víře a k hájení vlasti píše: „Prosím vás pro pána boha, abyste v bázni boží jakožto synové nejmilejší trvali a nestýskali sobě, když od něho trestáni býváte; ale rozpomínajíce se na rozmnožitele víry naší, pána Jesu Krista, proti katovým zlostem, které se od těch *Němců* dějí, statečně se postavili, vezmouce za příklad *staré Čechy*, jenžto zatknouce klanici za škorni, netoliko o boží při ale i o svou bili jsou se. A my

pak milí bratří! hledíce k zákonu božímu a k obecnému dobrému, větší snažnost máme naložiti .... A protož, milí bratří! věděti vám dávám, že lid sbíráme se všech stran proti takovým nepřátelům božím a *zhoubcům země České.*“ A v řádu vojenském vyzývaje všecky věrné křesťany k ochraně zákona božího napsal: „A my vám též držeti, plniti i mstíti chceme pro milého pána boha, pro jeho svaté umučení, pro vysvobození pravdy zákona božího, svatých a jich zvelebení, ku pomoci věrným církve svaté, a *zvláště jazyka českého i slovanského* i všeho křesťanství, ku pozdvižení věrným a ku potupě neustupným a zjevným kacířům a pokrytým zloskvrníkům ....“ Také ochotnost, s jakovouž uznal Sigmunda Korybutovce za správce zemského, dá se vedlé lásky k pořádku vysvětliti i tím, že vždy ještě miloval Poláky, „národ Slovanský.“ I v tom konečně ukázal se býti Slovanem, že uměv dobývati nestal se podmaňovatelem jako někdy Římané a, po nich Němci, nýbrž že boj, ač vždy vítězný, vedl toliko na obranu vlasti a zákona božího.

Poznavše všecky výtečné vlastnosti i slabosti Žižkovy můžeme již udati, jaký má význam pro člověčenstvo vůbec a pro nás Čechy zvláště.

Náboženské ono hnutí, jehožto duch v osobě Husově zvláště se byl vtělil, nabylo hlavně skrze Žižku neodolatelné síly také ve světě hmotném že zatřásti mohlo celou Evropou na drahný čas. Husitismus děkovati má největší částku světodějného důrazu a hluku svého věhlasu a důmyslu Žižkovu. Bez něho byl by zajisté udušen byl mocí brannou snad na první potkání, a jako Hus sám, tak by se byli stali bezpochyby i přívrženci učení jeho mučenníky pro novou svou víru. Před husit-

skými válkami ubírali Němci Čechům pomalu sice ale tím jistěji vždy více půdy pod nohama. Kdyby to bylo šlo i dále tím způsobem, Čechy byly by se staly za několik set let zemí německou, jakovýž osud potkal nedávno před tím některé Slovany na středním a dolejším Labi. Hus s přáteli svými zaťal německý žílu: musili se vystěhovat z university. Horlením Husovým ale rozplamenily se všecky vášně a nejenom Němci v Čechách, nýbrž i Němci za hranicemi chopili se meče a potom již nejednalo se pouze o učení Husovo, nýbrž o bytí a nebytí národa českého. Žižka zjednav vítězství víře nové učinil smetáním konšelů novoměstských navždy konec panství německému v Praze. Vítězstvím jeho počeštilo se největší po Praze město totiž Hora Kutná; dále Chrudim, Jaroměř, Žatec, Hradec Králové, Vysoké Mýto, Lanškroun, Budějovice, Polička, Beroun, Klatovy a jiná a jiná města a místa německá. S novou vírou ujalo se všady i panství Čechů a Němci stěhovali se buď na hranice mezi krajany německé anebo odcházeli také do ciziny. Vítězství Žižkova měla v ohledu tom důraz neodolatelný, působila tak mocně, že proud německý nejenom zastaven, nýbrž obrácen v řečiště jiné, že národnosti české zjednána převaha v celé zemi. Žižka zemřel roku 1424, nepřátelé ale neustáli v zuřivosti své a vysýlali vždy nová a nová vojska na vyhubení „kacířů“, na vyhubení národa českého: ten však naučiv se pod Žižkou vítěziti odráželi i potom vítězně všecky nájezdy nepřátelské. Žižka zlomil panství německé v zemi, které již již hrozilo národ náš udusiti; potomci vítězíce naučením jeho domáhali se vždy větších práv v ohledu politickém, a tiskli německý vždy více na všech stranách. A z příčiny této

můžeme Žižku považovati a to vším právem za prvního hajitele ba za spasitele národnosti české.

Před Žižkou a před Husem vystoupili již mnozí mužové ano celé strany snažíce se opraviti církev křesťansko-katolickou čím dále vždy více od prvotní své jednoduchosti se odchylující. Hierarchie římská a náhončí její dovedli ale vždy novotáře a opravovatele takové potlačiti a bylo-li třeba i ohněm a mečem odkliditi. Hlasy za opravu volající dušeny a církev klesala vždy hlouběji. Čím dále přibývalo ale nespokojenců se stavem tímto, hromadilo se příčin k odporu konečnému. Národ český maje v čele Husa jal se napravovati sám, k čemu hierarchie římská nechtěla propůjčiti ruky pomocné, ba čemu se protivila, aby dále broditi se mohla hýřivostí světskou. Národ český chopil se opravy s přirozenou svou klidností a mírností; odhodlal se k tomu z nejhlubšího přesvědčení a proto vytrval na dráze nastoupené i potom, když se naň sypaly blesky kletby papežské, když do něho bily hromy válek křižáckých. Volání za opravy v církvi ozývalo se po příkladu Čechů celou Evropou a papežové přinuceni tím musili svolávati i proti vůli své koncilia, která vymýtila z církve neřesti nejkřiklavější, která zahojila některé rány nejbolestnější. A koncilia a papežové, kteří zatratili a upálili Husa, kteří válkami křižáckými namáčeli ruce své v krvi národa českého, koncilia konečně, když národ český odolal celé Evropě, jala se vyjednávati se zatracenými těmito kacíři, d o v o l i l a j i m u ž í v a t i a z a c h o v á v a t i *čtyři artikule pražské* a p ř i j a l a j e z a s e c o k ř e s ť a n y p r a v o v ě ř n é d o l ů n a c í r k v e k a t o l i c k é. Kdyby Žižka nebyl uhájil národa českého a nové víry, byly by se prozatím nestaly žádné opravy v církvi a všelikeré neřády byly by rostly

čím dále tím bujněji. Následkem toho byly by se zajisté staly převraty, které by způsobily úplné rozpadnutí se celého křesťanstva. Čechové tedy nastoupivše cestu mírného napravování přinutili tím i hierarchii římskou k nejnutnějším opravám v církvi ostatní. Čechové stali se tím způsobem původci všeho opravování, které církev od času toho ku prospěchu svému byla již podnikla.

Boj Čechů s hierarchií římskou má ale ještě jiný význam. Pravili jsme na svém místě, že papežové poroučeti chtěli všem panovníkům, že se míchali do všech záležitostí světských. Ze snažení takového vyplývalo, že vykonávali také vplyv na všecky zjevy a plody ducha tvořivého. Duch lidský musil se pohybovati v hranicích, které mu vykazovala hierarchie římská, nesměl se bráti cestou volnou, cestou vlastní. Hnutí husitské, jehož vítězným vůdcem byl Jan Žižka, spřeráželo pouta tato. Papežství a církev musily povoliti, musily se obmeziti na spravování záležitostí náboženských, na spravování království nebeského. A duch lidský počal se volně vyvíjeti, počal vydávati plody ušlechtilé, kterými počala doba předešlých věků osvícenější, doba nová. A že nyní Evropa osvětou i vzdělanosti ducha nad jiné světa díly předčí a jimi vládne, za to přede vším děkovati má zápasu duchovnímu, který počal hnutím husitským a jehož strážcem nejvěrnějším byl slepý hrdina.

Takými cnostmi vynikal Jan Žižka co válečník, co národovec vlasť svou upřímně milující, co člověk povahy přímé a rázné, upřímné a otevřené — povahy celé. A jak smýšleli jsme do nedávna o velikánu tomto, jakýchž v dějinách lidstva není příliš mnoho? Jakým vděkem odměňovali jsme se

největšímu tomuto dobrodinci národa českého? Znali jsme jej dokonale? znali jej pobratimci naši slovanští, kteří se jím také všíin právem honositi mohou? Než doba zapomenutí již minula; pravda již rozehřívá srdce naše. Majíce obraz šlechetného Žižky před očima chceme býti také jako on muži celými. Jako on obětovati chceme jmění, konání a život svůj za právo a pravdu. Svoboda a rovné právo všem, bude naším heslem — jak to káže pravý demokratismus. Vzdělanost a blaho národa — bude jediným cílem veškerého snažení našeho, jak to káže pravá láska k vlasti. Jeden za všecky a všickni za jednoho — bude měřítkem jednání našeho v životě společenském, jak to velí křesťanská láska k bližnímu. Tak jednajíce zvítězíme vždy nad nepřáteli svými. A tak milujíce kráčeti budeme v čele pokroku duchovního; a

Hospodin nedá zahynouti nám ani budoucím!

Táborské vojsko na pochodu.

Obr. I.

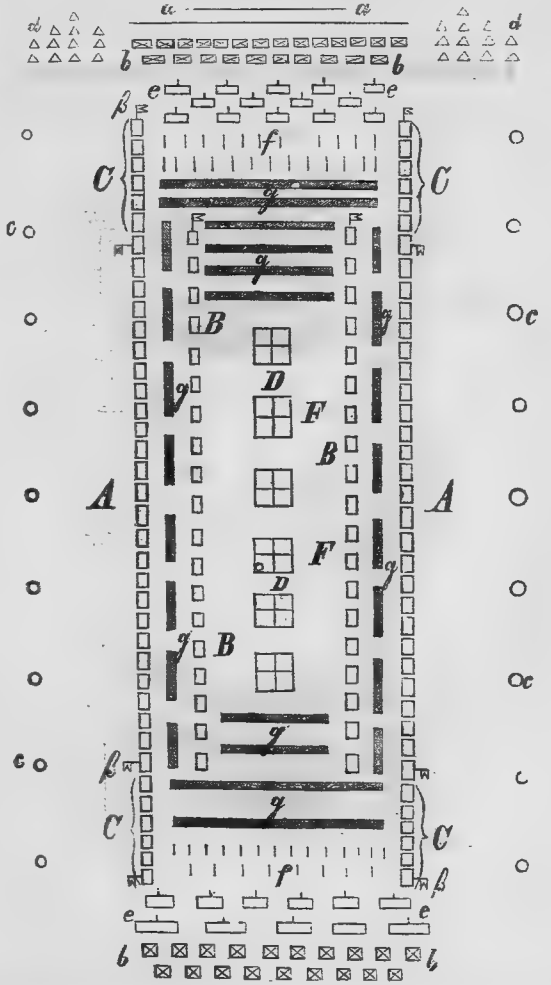

Hradba vozová v poli otevřeném.

Obr. II.

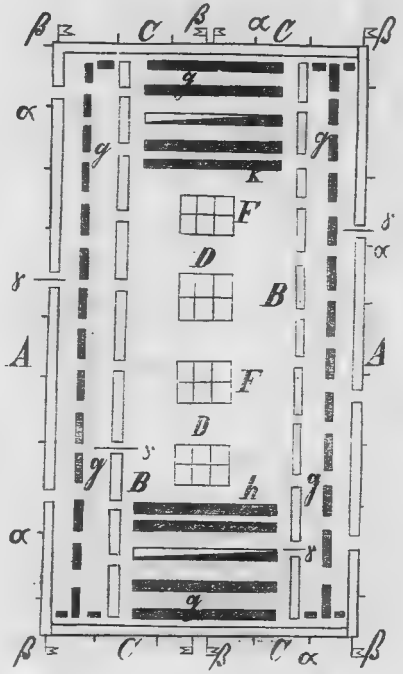

Obr. III.

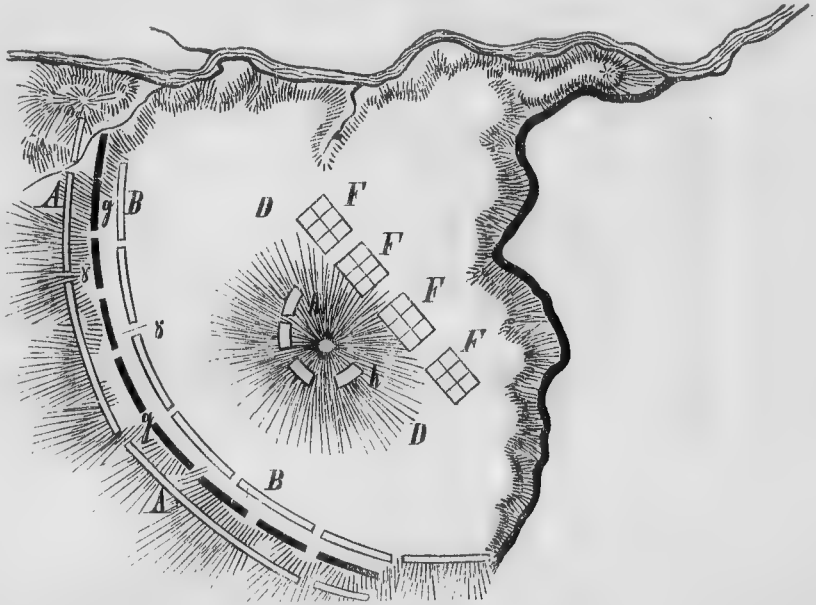

Vysvětlivky k táborům:

A. Krajní řady vozů.

B. Vozy placní.

C. Okřídlí čili vykřídlí k zavření hradby s předu i ze zadu.

D. Plac, odkudž rozesýlala se pomoc na vše strany, a kdež kolem chráněny jsouce prodlévaly ženy, děti atd.

E. Bojovníci:

a) Harcovníci.
b) Honci.
c) Ztracenci.
d) Koněběrky.
e) Jízdní.
f) Střelba.
g) Pěchota.
h) Vojsko záložní.

F. Některá zřízení:

α) Houfnice a tarasnice na vozích zasazené.

β) Korouhve na krajních vozích, podlé nichž se bylo vozotajům říditi.

γ) Uličky mezi hradbami, kterými mohly stráže pronásledované do hradeb se utéci a Táboři sami na nepřítele vypadati. Na II. a III. obr. je jich málo, poněvadž Husité čekajíce útok nepřátelský srazili vozy těsně k sobě, což mohlo se státi tak, že voje od zadnějšího strčeno vždy do předního vozu; na pochodu však musil každý vůz jeti o sobě a proto byla mezi každým jakási mezera.

F. Ženy, děti, koně, zavazadla a jiné věci, které s sebou Husité do pole brali.

891.86
M427
1867

SEP 3 1957.